

ISSN: 2645-8837

HUMANITAS

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt 11-Sayı 22 Güz 2023

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Volume 11-Number 22 Autumn 2023

TEKİRDAĞ NAMİK KEMAL ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
TEKİRDAĞ NAMİK KEMAL UNIVERSITY FACULTY OF ARTS AND SCIENCES

Cilt / Volume: 11

Sayı / Number: 22

Güz / Autumn 2023

ISSN: 2645-8837

Humanitas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar ve Güz olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Humanitas - International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal published twice a year Spring and Autumn.

SAHİBİ / OWNER

Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ (Dekan / Dean)
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Adına
On Behalf of Faculty of Arts and Sciences of Tekirdağ Namık Kemal University

YÖNETİM MERKEZİ / MANAGEMENT CENTER

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Namık Kemal Mahallesi, Kampüs Caddesi, No: 1 59030 Tekirdağ / TÜRKİYE
Tel: +(90) 282 250 2601 Belgeç / Fax: +(90) 282 250 9925
Elmek / Email: humanitas@nku.edu.tr
Genel Ağ / Web: <http://dergipark.gov.tr/humanitas>

İNDEKSLER / INDEXES

ULAKBİM TR Dizin, MLA (Modern Language Association) International Bibliography, CEEOL (Central and European Online Library), EBSCO Publishing, TEİ (Türk Eğitim İndeksi), Index Copernicus, Sobiad Atıf Dizini, ERIH PLUS, ProQuest

©Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

©Tekirdağ Namık Kemal University Faculty of Arts and Sciences

TEKİRDAĞ

EDİTÖRLER/ EDITORS

Doç. Dr. Mehmet Güven AVCI, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Sosyoloji Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, mgavci@nku.edu.tr
Doç. Dr. Harun GÖÇERLER, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, hgocerler@nku.edu.tr

EDİTÖR YARDIMCILARI / EDITORIAL ASSISTANTS

Dr. Öğr. Üyesi Yeşim ÇAĞLAR, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, ycaclar@nku.edu.tr
Arş. Gör. Dr. Fatma KAHRAMANOĞLU, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, fatmaer@nku.edu.tr
Arş. Gör. Dr. Ulaş ÖZGÜN, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, uozgun@nku.edu.tr
Öğr. Gör. Nuriye AKKAŞ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Yabancı Diller Yüksekokulu, Tekirdağ, Türkiye, nakkas@nku.edu.tr
Arş. Gör. Ayşe ÖZKAN AKDAĞ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, aakdag@nku.edu.tr

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Damla DEMİRÖZÜ, İstanbul Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatı
Bölümü, İstanbul, Türkiye, damla.demirozu@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Özlem DENİZ YILMAZ, Marmara Üniversitesi,
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye, ozlem.yilmaz@marmara.edu.tr
Prof. Dr. Petru GOLBAN, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, pgolban@nku.edu.tr
Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK, Necmettin Erbakan Üniversitesi,
Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye, aozturk@erbakan.edu.tr
Prof. Dr. Aysen SİNA, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Tarih Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, asina@nku.edu.tr
Prof. Dr. Abdullah THABIT, York Üniversitesi,
Tarih Bölümü, Toronto, Kanada, athabit@yorku.ca
Doç. Dr. Ayşegül ATAY, Erciyes Üniversitesi,
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Kayseri, Türkiye, ataysegul@gmail.com
Doç. Dr. Sedat BİNGÖL, Anadolu Üniversitesi,
Tarih Bölümü, Eskişehir, Türkiye, sbingol@anadolu.edu.tr
Doç. Dr. Mehmet KUYURTAR, Ege Üniversitesi,
Felsefe Bölümü, İzmir, Türkiye, mehmet.kuyurtar@ege.edu.tr
Doç. Dr. Tolga ÖZŞEN, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Japon Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Çanakkale, Türkiye, ozsen@comu.edu.tr
Doç. Dr. Hayrettin PINAR, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
Tarih Bölümü, Eskişehir, Türkiye, hapinar@ogu.edu.tr
Doç. Dr. Georgios SALAKIDES, Democritus University of Thrace, Karadeniz
Ülkeleri Edebiyatı ve Kültürü, Komotini, Yunanistan, gsalakid@bscc.duth.gr
Doç. Dr. Özlem TEKİN, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, ozlemtekin@nku.edu.tr
Doç. Dr. Saniye VATANDAŞ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Sosyoloji Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, svatandas@nku.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi Ligia FERRO, Porto Üniversitesi,
Sosyoloji Bölümü, Porto, İspanya, ferro@letras.up.pt
Asst. Prof. Nikolaos LIAZOS, Makedonya Üniversitesi, Balkan, Slav ve Doğu
Araştırmaları Bölümü, Selanik, Yunanistan, nliazos@gmail.com
Dr. Maike SCHMIDT, Kiel Üniversitesi, Modern Alman Edebiyatı ve
Medya Enstitüsü, Kiel, Almanya, mschmidt@ndl-medien.uni-kiel.de

ALAN YAYIN YÖNETMENİ / FIELD EDITOR

Prof. Dr. Tatiana GOLBAN, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, tgolban@nku.edu.tr
Doç. Dr. İrfan ATALAY, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, iatalay@nku.edu.tr
Doç. Dr. Hasan DEMİRHAN, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Tarih Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, hdemirhan@nku.edu.tr
Doç. Dr. Elif KIRAN, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Sosyoloji Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, ekiran@nku.edu.tr
Doç. Dr. Oya ONAT KOCABIYIK, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Psikoloji Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, okocabiyik@nku.edu.tr
Doç. Dr. Selda UYGUR GÜRBÜZ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, suygur@nku.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi Oktay ATİK, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, oatik@nku.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi İlker EROĞLU, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Coğrafya Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, ieroglu@nku.edu.tr

YABANCI DİL YAYIN YÖNETMENİ / FOREIGN LANGUAGE EDITORIAL BOARD

İngilizce Dil Editörü / English Language Editor

Doç. Dr. C. Özge ÖZMEN, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, cozmen@nku.edu.tr

Almanca Dil Editörü / German Language Editor

Doç. Dr. Harun GÖÇERLER, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, hgocerler@nku.edu.tr

Fransızca Dil Editörü / French Language Editor

Arş. Gör. Dr. Fatma KAHRAMANOĞLU, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, fatmaer@nku.edu.tr

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / GENERAL MANAGER

Doç. Dr. Mehmet Güven AVCI, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Sosyoloji Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, mgavci@nku.edu.tr
Doç. Dr. Harun GÖÇERLER, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, hgocerler@nku.edu.tr

SEKRETERYA / EDITORIAL SECRETARY

Dr. Öğr. Üyesi Yeşim ÇAĞLAR, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, ycaglar@nku.edu.tr
Arş. Gör. Dr. Fatma KAHRAMANOĞLU, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, fatmaer@nku.edu.tr
Arş. Gör. Dr. Ulaş ÖZGÜN, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, uozgun@nku.edu.tr
Öğr. Gör. Nuriye AKKAŞ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Yabancı Diller Yüksekokulu, Tekirdağ, Türkiye, nakkas@nku.edu.tr
Arş. Gör. Ayşe ÖZKAN AKDAĞ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, aakdag@nku.edu.tr

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Kubilay AKTULUM, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Gülbadi ALAN, Erciyes Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Hasan ASLAN, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. İbrahim ATALAY, Karabük Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. H. Veli AYDIN, Atina Kültür ve Tanıtma Müşaviri, Yunanistan
Prof. Dr. Evangelia BALTA, N. H. Research Foundation, Yunanistan
Prof. Dr. Hasan BOYNUKARA, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Nicoleta CINPOES, University of Worcester, İngiltere
Prof. Dr. Adina CIUGUREANU, Universitatea Ovidiud din Constanta, Romanya
Prof. Dr. İsmail COŞKUN, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Fatma Öztürk DAĞABAKAN, Atatürk Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. Cemil HASANLI, Bakı D vlet University, Azerbaycan
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŐ, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ali MEYDAN, NevŐehir Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Hatice ORUÇ, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Sergiu PAVL CENCO, Moldova State  niversity, Moldova
Prof. Dr. Mukadder SEYHAN, Trakya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Yaşar ŐENLER, TekirdaŐ Namık Kemal Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Eduard VLAD, O. Constanta University, Romanya
Prof. Dr. Ozan YILMAZ, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
DoÇ. Dr. Adem BAŐPINAR, Kırklareli Üniversitesi, Türkiye
DoÇ. Dr. Bülent H NERL , Kırklareli Üniversitesi, Türkiye
DoÇ. Dr. Hayrettin PINAR, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Paschalis BALSAMIDIS, Democritus University of Thrace, Yunanistan
Assoc. Prof. Dr. Claire DESPIERRES, U. de Bourgogne, Fransa
Assoc. Prof. Dr. Wafa HAMMEDI, University of Namur, BelŐika
Assoc. Prof. Dr. Snejana GADJEVA, Inalco, Fransa

OKUR YORUMLARI / LETTERS

Lütfen yayımlanan yazılar hakkındaki yorum, görüş ve önerilerinizi Yayın Yönetmenine gönderiniz.

Readers are highly encouraged to express their comments, views or suggestions on published articles to the

editor:

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Mehmet Güven AVCI, mgavci@nku.edu.tr

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Harun GÖÇERLER, hgocerler@nku.edu.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA-İNCELEME

- İsa ABİDOĞLU**.....1-21
Acının Sosyolojisi: Afetler, Toplumsal Dayanıklılık ve Teodise Problemi (The Sociology of Suffering: Disasters, Social Resilience and the Problem of Theodicy)
- Petek AKMAN ÖZDEMİR**..... 22-41
Üniversite Öğrencilerinde Toplum Yanılgısı ve Saldırgan Davranışlar ile İlişkili Bireysel ve Sosyal Etmenler (Personal and Social Factors Related to Prosocial and Aggressive Behaviors Among University Students)
- Vezir AKTAŞ - Marco NILSSON - Yeliz KINDAP TEPE**.....42-64
Gendered Aspects of Policies to Fight the COVID-19 Outbreak (COVID-19 Salgınıyla Mücadele Politikalarının Toplumsal Cinsiyete Dayalı Yönleri)
- Kadir ALBAYRAK** 65-79
Eine Analyse des Kinderbuches Traumfresschen von Michale Ende und des Märchens Hänsel und Gretel aus der komparatistischen Perspektive (Michael Ende'nin Das Traumfresschen Adlı Çocuk Kitabı ile Hansel ve Gretel Masalının Karşılaştırmalı Bir Bakış Açısıyla İncelenmesi)
- Müge ATAKAN**.....80-103
Elin Pelin'in "Toprak" Adlı Eserinin Olay Örgüsü ve Şahıs Kadrosu Bakımından İncelenmesi (Evaluation of Elin Pelin's Work Titles "Land" In Term of Plot and Characters)
- Oktay Atik - Seher OVAT** 104-121
Wattpad Anlatılarında Bir Sosyal Tip: 'Bad Boy' (A Social Type In Wattpad Narratives: 'Bad Boy')
- Ebru EREN**..... 122-142
Communication politique oscillant entre l'Ethos Dit/Montré. Politiques Educatives vs. Séismes? (Söylenilen/Gösterilen Ethos Arasında Gidip-Giden Siyasal İletişim: Eğitim Politikaları v.s. Deprem?)
- Melisa GENÇ** 143-159
The Sacred Victim: Paredros in Shakespeare's Macbeth (Shakespeare'in Macbeth Eserinde Kutsal Kurban: Paredros)
- İbrahim Emre GÜNAY** 160-178
Baudrillard'ın Simülasyon Evreninde Emil Cioran'ı Yeniden Okumak (Reinterpreting Emil Cioran in Baudrillard's Simulation Universe)
- Okan Celal GÜNGÖR - Beytullah BEKAR**..... 179-202
Eger Şorsalar kim Müslimān mısın? Başlıklı Bir İlmihâl Metni Üzerine Dil İncelemesi (A Linguistic Analysis on A Catechism Text with The Title If They Ask Are You Muslim?)

Tuğba GÜNÖR	203-220
<i>K. S. Aksakov'un Slavofil Yanının Konstantinopol Oleg Adlı Eserine Yansıması (Reflection of K. S. Aksakov's Slavophil Side in Oleg near Constantinopol)</i>	
Gökçen İLHAN İLDİZ - Yakup BURAK	221-237
<i>Okul Öncesi Çocukların Öğrenme Güçlüğü Belirtileriyle Yürütücü İşlev Bozuklukları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Investigation of The Relationship Between Symptoms of Learning Difficulty and Executive Functional Disorders in Preschool Children)</i>	
Müge ARSLAN KARABULUT	238-259
<i>Tarihin Estetik Dönüşümü: Edebi Ükronya Örneği Olarak Stefan Köhler'in Deutschlands Rückkehr İsimli Romanı (The Aesthetic Transformation of History: Stefan Köhler's Novel Deutschlands Rückkehr as an Example for Ucronia)</i>	
Mustafa KÖSE	260-282
<i>Sanayi Kuruluşlarının Mekânsal Değişim Üzerindeki Etkileri: Kozan Şehri Örneği (Effects of Industrial Organizations on Spatial Change: The Case of Kozan City)</i>	
Gizem KUNDURACI	283-306
<i>Türlerarası Yenidenyazım: Geçmiş Zaman Elbiseleri Temelinde Söyleşim ve Ana Metinsellik (Intergenred Rewriting: Dialogy and Hypertextuality in Past Time Dresses)</i>	
Esra Elmas ÖKTEM	307-326
<i>Sıkıntıya Dayanma ve İlişki Doyumu: Romantik İlişkilerde Çatışma Çözüm Stillerinin Aracı Rolü (Distress Tolerance and Relationship Satisfaction: The Mediating Role of Conflict Resolution Styles in Romantic Relationships)</i>	
Neriman NÜZKET ÖZEN	327-345
<i>Postmodern Bir Karşı Masal Kırmızı Başlıklı Kız Ağlıyor Adlı Gençlik Romanında Cinsel İstismar (A Postmodern Fairy Tale Sexual Abuse in the Youth Novel Little Red Riding Hood is Crying)</i>	
Oğuzhan PEHLİVAN	346-369
<i>Blinking to Oscar 2023 Ceremony with Social Family Construction (Oskar 2023 Törenine Sosyal Aile İnşası ile Göz Kırpma)</i>	
Yiğit SÜMBÜL - Şengün Meltem ACAR	370-382
<i>The Conceptual Aporia of Non-Violent Resistance: A Derridean Deconstructive Approach (Şiddetsiz Direnişin Kavramsal Açmazı: Derridacı Yapısökümcü Bir Yaklaşım)</i>	
Mesut ŞEN - Ayşe ERBAY	383-398
<i>Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk Adlı Eserde Eski Türkiye Türkçesi İmlası Özellikleri (The Features of Old Anatolian Turkish Spring in The Work Titled Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk)</i>	
Yusuf TOPALOĞLU	399-423
<i>Fransızcada İlgeç Tümleci ve Dolaylı Tümlecin Biçimsel-Sözdizimi Aktarması ve Yanlış Çözümlemesi (Morphosyntactic Translation of Complement Indirect Object and Prepositional Complement in French and Error Analysis)</i>	

Hulusi Ertuğrul UMUDUM 424-446
Bilmecenin Yapıbozumu: Alternatif Bir Okuma Stratejisi (Deconstructing Riddles: An Alternative Reading Strategy)

Saniye VATANDAŞ - Mehmet Güven AVCI - Celalettin VATANDAŞ..... 447-466
Batılılaşan Türkiye'nin Kadim Mekânı: Beyoğlu (The Ancient Space of Westernising Turkey: Beyoglu)

Acının Sosyolojisi: Afetler, Toplumsal Dayanıklılık ve Teodise Problemi İsa ABİDOĞLU¹

Öz

Toplumsal dayanıklılık, bir toplumun afetlere karşı direnç gösterme yeteneğini ifade eder. Toplumsal dayanıklılık ile teodise arasında ise dolaylı bir ilişki vardır, ancak bu ilişki daha genel anlamda insanların yaşadığı zorluklarla başa çıkma ve acılara anlam bulma süreçlerini kapsar. Bu bağlamda, toplumsal dayanıklılık ve teodise, insanların afetler ve zorluklar karşısında verdikleri tepkiler, anlamlar ve inançlar üzerine etkileşimde bulunabilir. Ancak, bu iki kavramın detayları ve ilişkileri, farklı inanç sistemleri, kültürel ve sosyal bağlamlar, felsefi düşünce okulları ve teolojik yaklaşımlar arasında değişiklik gösterebilir. Dolayısıyla bu çalışma, konunun sınırlandırılması amacıyla bağlı olarak sözü geçen değişikliklerin detayına inmeden kavramsal ve teorik planda bir değerlendirmeye beraber modern sosyolojinin toplumda olağanüstü durumların en yaygını olan afetler karşısında takındığı rol üzerine eleştirel bir yaklaşımla kaleme alınmıştır.

The Sociology of Suffering: Disasters, Social Resilience and the Problem of Theodicy

Abstract

Social resilience refers to a society's ability to resist disasters. There is an indirect relationship between social resilience and theodicy, but this relationship is more general in the sense that it encompasses the processes by which people cope with adversity and find meaning in suffering. In this context, social resilience and theodicy can interact on people's responses, meanings and beliefs in the face of disasters and adversity. However, the details and relationships of these two concepts may vary across different belief systems, cultural and social contexts, philosophical schools of thought and theological approaches. Therefore, this study is written with a critical approach on the role of modern sociology in the face of disasters, which are the most common phenomena in society, along with a conceptual and theoretical evaluation without going into the details of the aforementioned changes due to the aim of limiting the subject.

Anahtar Sözcükler

toplumsal dayanıklılık
teodise
sosyal acı
sosyodise

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 12.06.2023

Kabul Tarihi: 28.09.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1313543

Keywords

community resilience
theodicy
social suffering
sociodise

About Article

Received: 12.06.2023

Accepted: 28.09.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1313543

¹ Dr, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, İlahiyat Anabilim Dalı, Eskişehir/Türkiye, isaabidoglu@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3559-2304

Giriş

Dini fikirler, insanların hastalık ve felaketleri nasıl yorumladıklarını, açıkladıklarını ve bunlara nasıl katlandıklarını şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır: “Bu neden oluyor? Neden benim başıma geliyor da onların başına gelmiyor (ya da tam tersi)? Bu ne anlama geliyor?” Bu sorular ve bunlara verilen bazı cevaplar birçok temel metnin ve kutsal kitabın bir parçasını oluşturur (bkz. Rouzati, 2018; Hick, 2007). Acı çekmek dini bir sistem içinde haklı gösterilebilir ya da anlamlandırılabilirse, inanç korunabilir ve hatta güçlendirilebilir. Aksi takdirde, inanç sorgulanabilir, zayıflayabilir ya da kaybolabilir. Çok sayıda tarihi vaka, depremler ve salgın hastalıklar gibi doğal afetler karşısında açıklama ya da gerekçelendirme faaliyetlerinin inancın toplumsal dayanıklılık üzerindeki rolü açısından önemini ortaya koymaktadır.

Batı dünyasında aydınlanma dönemiyle birlikte din merkezli açıklamalar yerine sosyolojik tahayyülün öncülük ettiği düşünceler çoğu zaman bir kaos ve yaklaşan kriz duygusuyla hareket etmiştir. Gerçekten de “kriz” ve “düzensizlik” kavramlarının modernitenin kültürel tarihini anlatma girişimlerinden hiçbir zaman uzak kalmadığı söylenebilir. Bazıları için, değişimin yadsınamaz önemini tanımlamaya yönelik bu profesyonel bağlılık, sosyolojiyi bir zamanlar teolojinin koruması altında olan sorunları ele alma göreviyle karşı karşıya bırakmıştır. Toplumsal yaşamda acı ve ölüm, kaza ve talihsizlik, eşitsizlik ve adaletsizlikle karşı karşıya gelen modern sosyoloji, kendisini zorunlu olarak teodise sorunuyla karşı karşıya bulmaktadır. Teodiseler geleneksel olarak kötülük sorununu her şeye gücü yeten ve yardımsever bir Tanrı inancıyla uzlaştırmaya çalışırken, “sosyodiseler” ya da seküler teodiseler (Vidich ve Lyman, 1985), sosyal yaşamın normatif beklentilerini, akıl, adalet ve hatta umutla çözülemeyecek gibi görünen olumsuzluklar, eşitsizlikler ve insani acı biçimleriyle uzlaştırmaya çalışır. Dolayısıyla toplumsal teodise sorunu, günümüzde insanlar arasındaki eşitsizliğin kökenleri ve nedenleri sorusunu gündeme getirmeye çalışan her sosyolojide mevcuttur. (Turner, 1996, s. 170-71)

Çoğunlukla, teodise gibi sosyodise de afetlerin, olağan dışı kriz dönemlerinin veya toplumsal eşitsizliğin gizli ya da “örtük” faydalarını ve işlevlerini ortaya çıkararak görünüşteki olumsuz koşulları haklı çıkaran açıklamalar sunma eğiliminde olmuştur (Merton, 1957). Bu nedenle, klasik bir örnekte Adam Smith, gelir eşitsizliklerinin tasarrufları, yatırımları ve zenginliğin yaratılmasını teşvik etme gibi gizli bir işlevi olduğunu ve bunun da herkesin refahından pay alan en düşük gelirli de dahil olmak üzere toplumdaki herkese fayda sağladığını ileri sürmüştür. Ancak eğilim her zaman statükoyu meşrulaştırmak yönünde olmamıştır:

Sekülerleştirilmiş bir teodise biçimi olarak okunan Marksist teori, insan sömürüsü ve sıkıntılarının gerekçesini din alanından politik ekonomi alanına kaydırarak, metafizik anlam sorgulamalarının yerine yabancılaşma ve radikal değişim diyalektiğini koyar. Böylece Marx, artan sömürü oranının kapitalist üretim için rekabet açısından avantajlı olsa da sınıf çatışmalarını yoğunlaştırmak ve sosyalist bir devlete geçişi ilerletmek gibi gizli ve radikal bir işlevi olduğunu iddia eder. Daha yakın zamanlarda, ABD sosyolojisinin sivil toplumu ve yeni toplumsal hareketleri eleştirel bir şekilde savunmasının seküler teodiseye yönelik çağdaş bir eğilimi temsil ettiği öne sürülmüştür (Lyman, 1995; Vidich ve Lyman, 1985). Yine, çevresel riskleri ön plana çıkaran siyasi tartışmalar ve çatışmalar Mary Douglas tarafından esasen kötülük sorunu üzerine eski tartışmalara benzer olarak yorumlanmıştır (Douglas, 1992; Douglas ve Wildavsky, 1982). Benzer şekilde Bryan Turner da “risk toplumu” fikrinin ortaya çıkardığı sorunların, küreselleşmeyi ve sosyolojiyi çağımızın bir 'steryoloji'si olarak temsil ederken üstü kapalı teodise sorunlarını gündeme getirdiğini savunmaktadır (Turner, 1992a; 1992b, s. 252; 1996, s. 142-76).

Teodisenin seküler biçimlerine yönelik eğilimin insan bilimlerinde uzun bir geçmişi olmasına rağmen, sıkıntı ve acının yaşanmış deneyimi nadiren sosyolojik analiz veya araştırmanın açık odağı olmuştur. Daedalus'un iddia ettiği gibi, sosyal bilimler toplumsal yaşamda acı çekmenin varoluşsal anlamını keşfetmekte sürekli olarak başarısız olmuştur (Das, 1996; 1997). Buna göre sosyologlar, yalnızca sosyal hayatın ihmal edilen bu boyutundaki entelektüel eksikliğini gidermek için değil, aynı zamanda sosyal bilimlerin afet, savaş, kıtlık, yoksulluk, zulüm ve hastalıklar nedeniyle hayatları mahvolmuş milyonlarca insana karşı sessizliği gidermek gibi ahlaki bir sorumluluğu olduğu iddia edildiğinden, acı çekme gerçeğini sosyolojinin ilgi alanlarının ön saflarına taşımaya ve toplumsal dayanıklılığa katkıda bulunmaya çağrılmaktadır. (Wilkinson, 2005)

Kavramsal açıdan bakıldığında toplumsal dayanıklılık ile teodise arasında dolaylı bir ilişki vardır, ancak bu ilişki daha genel anlamda insanların yaşadığı zorluklarla başa çıkma ve anlam bulma süreçlerini kapsar. Toplumsal dayanıklılık, bir toplumun kriz, zorluk veya değişim süreçlerinde direnç gösterme yeteneğidir. Bu süreçler arasında doğal afetler, ekonomik krizler, siyasi istikrarsızlık, sosyal çatışmalar ve salgın hastalıklar gibi faktörler bulunabilir. Dayanıklılık, toplumun sosyal, ekonomik ve politik yapısının, kaynaklarının ve kurumlarının esneklik, uyum ve iyileşme kabiliyetini ifade eder. Teodise ise, Tanrı'nın varlığı ve iyilik niteliği ile insanların maruz kaldığı acı ve kötülük arasındaki çelişkiyi ele alan bir felsefi ve teolojik çalışma alanıdır. Teodise, acı ve zorluklar karşısında insanların inançlarını, anlamlarını

ve Tanrı'ya olan güvenlerini sorgulayabilir. Bu bağlamda, toplumsal dayanıklılık ve teodise, insanların afetler ve zorluklar karşısında verdikleri tepkiler, anlamlar ve inançlar üzerine etkileşimde bulunabilir. (Wilkinson, 2010)

Bir toplumun dayanıklılığı, afetler ve zorluklarla başa çıkma yeteneğini içerirken, teodise insanların bu deneyimlere anlam verme ve inançlarını yeniden şekillendirme sürecini ele alır. Bu noktada, toplumsal dayanıklılık, insanların afetler ve zorluklar karşısında dayanışma, yardımlaşma, umut ve iyileşme süreçlerini içerebilir. Teodise ise, bu deneyimlerin bireylerin ve toplumun inançlarını ve anlamlarını nasıl şekillendireceğiyle ilgilenir. Sonuç olarak, toplumsal dayanıklılık ve teodise, afetler ve zorluklar karşısında insanların verdiği tepkiler, anlam arayışı ve inanç sistemlerinin yeniden değerlendirilmesi üzerinde dolaylı bir etkileşime sahiptir. Ancak, bu iki kavramın detayları ve ilişkileri, farklı inanç sistemleri, kültürel ve sosyal bağlamlar, felsefi düşünce okulları ve teolojik yaklaşımlar arasında değişiklik gösterebilir. (Wikinson, 2013)

Afetler, olağanüstü zamanlar ve toplumsal eşitsizlik gibi olumsuz durumlar konuşulduğunda sosyodise kavramının toplumsal dayanıklılık kavramıyla ilişkisi akla geldiği gibi toplumsal dayanıklılık kavramı da sosyal acı kavramına göndermede bulunmaktadır. “sosyal acı” terimi, toplumsal düzeyde yaşanan zorluklar, adaletsizlikler, eşitsizlikler ve çatışmalar gibi durumları ifade eder. Bu, yoksulluk, ayrımcılık, savaş, doğal afetlerin sosyal sonuçları, toplumsal dışlanma, göç, insan hakları ihlalleri gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanabilir. Sosyal acı, bireylerin, grupların veya toplumların yaşadığı travmaların, kayıpların ve acıların bir sonucudur. Örneğin, savaşların, insan hakları ihlallerinin veya doğal afetlerin sosyal etkileri, toplumda geniş çapta acıya neden olabilir. Bu acılar, ekonomik, sosyal ve psikolojik sonuçlara yol açabilir ve toplumsal düzeni etkileyebilir. Öte taraftan sosyal acı, toplumsal dayanıklılığı da tetikleyebilir. Sosyal acı, bireylerin ve toplumların bir araya gelerek dayanışma ve yardımlaşma ruhuyla tepki vermesini ve zorlukları aşmak için güç birliği yapmasını teşvik edebilir. Bu, toplumun dayanıklılığını artırabilir ve sosyal değişim ve iyileşme süreçlerine yol açabilir (Wilkinson, 2001b)

Genelde sosyal bilimlerde özelde ise sosyolojide insan ıstırabının ve onun toplumdaki yansıması olan sosyal acının gerçekliğine özgün bir tanıklık taşıyan ve onu insan merkezli anlamlar sistematığı içinde kabullenmeye uygun bir dil ile ifade etmede görülen cıllılık (Das, 1997), toplumları özellikle kitleyi modern bilimden uzaklaştırıp dinin entelektüel alanına yaklaştırmaktadır. Özellikle modern sosyolojinin 'ıstırabın var olduğu kaba gerçeğini' (Weber, 1970, s. 354) kolayca gizleyen bir kültürün kendine özgü bileşenleri içinde meseleleri ela alması

halkın genel kesiminin sosyolojiye yabancılaşmasına neden olabilmektedir. Bu durum, şiddet ve acının küresel ölçekteki travmatik sonuçlarıyla iletişim kurma ve empati kurma kapasitemizi duyarsızlaştırma eğiliminde olan çağdaş popüler kültür biçimlerinin 'medyatikleşmesi' ile daha da artmaktadır (Kleinman ve Kleinman, 1996). Ancak belki de daha rahatsız edici olan, medyanın felaket ve sefalet görüntülerine rutin olarak maruz kalırken, artan acı yükü ile en iyi olmasa da en azından tüm sosyal dünyaların en ilerici olanlarından birinde yaşadığımız inancı arasındaki eşitsizliği açıklamak için hiçbir zorlama olmamasıdır. Sosyodisenin sosyolojik görevinin, modernitenin sosyal dünyaya ilişkin ideal beklentileri ile tarihinin yaşanmış deneyimleri arasındaki bu göze batan tutarsızlığa işaret etmek, sadece acıların insanların hayatları üzerindeki sonuçlarını belgelemek değil, aynı zamanda muhtemelen dünyanın bildiği en rahatsız edici ve şiddet dolu yüzyılın sonunda modernite deneyimini yeniden değerlendirmek olduğunu görmek gerekir (Morgan ve Wikinson, 2001).

Sosyal Acı ve Toplumsal Dayanıklılık

“Sosyal acı” kavramı, acı, hasar, yaralanma, yoksunluk ve kaybın yaşanmış deneyimine atıfta bulunmak için kullanılmaktadır. Burada genel olarak insani sıkıntıların çok çeşitli biçimlerde ortaya çıktığı ve zararlı etkilerinin çok yönlü olduğu anlaşılmaktadır; ancak belirli sosyal koşulların ve farklı kültür biçimlerinin, acının deneyimlenme ve ifade edilme biçimlerini ne ölçüde oluşturduğu ve ılımlı hale getirdiği özellikle vurgulanmaktadır. Araştırmacılar, 'sosyal acı' kavramına atıfta bulunarak, sıkıntının öznel bileşenlerinin sosyal durumlardan kaynaklanan ve kültürel koşullar tarafından koşullandırılan yollarla ilgilenmeyi amaçlamaktadır. Sosyal dünyaların, acının somutlaşmış deneyimi üzerine yazıldığı ve bir bireyin acısının sosyal yapısal baskının ve/veya kültürel travmanın kolektif deneyiminin bir tezahürü olarak alınması gereken birçok durum olduğu kabul edilmektedir (Wilkinson 2005; Kleinman ve ark., 1997). Burada aynı zamanda, sosyal acı sorunlarına odaklanılarak, bir kişinin sağlık durumunun, sosyal süreçlerin ve kritik yaşam olaylarının kümülatif bir ürünü olarak ele alındığını söylemek gerekir. Dolayısıyla bir kişinin fiziksel ve ruhsal sağlığının kalitesinde, sosyal deneyimlerinin ahlaki bir barometresiyle karşı karşıya olduğumuz ileri sürülmektedir (Kleinman 1988; 1999; 2006).

Gerçekten de insan hakları ve sosyal reform savunuculuğunu yapan birçok araştırmacı, aktivist ve düşünür tarafından 'sosyal acı'nın savaş, iç çatışma ve totaliter istismar bağlamlarında yaşanan fiziksel şiddet, duygusal sıkıntı ve sosyal yoksunluğun insani sonuçlarını aktarmak için tanımlayıcı ve analitik bir araç olarak kullanıldığı birçok durumda açıkça ortaya konmaktadır (Das 1995; 2007; Scheper-Hughes 1992; 1997; 1998).

Araştırmacılar aynı zamanda acı çeken mağdurların, içinde buldukları kötü durumun sosyal olarak tanınmasıyla başlatılan "iyileştirme" deneyimlerinden faydalanmak için kültürel ve ahlaki kaynakları nasıl bulabileceklerini anlamaya çalışmaktadır (Das ve ark., 2001). Öte taraftan birçok çalışma sosyal acı kavramını toplumsal dayanıklılıkla ilişkili olarak mağdurlar ve acıya tanık olanlar arasında kurulan güç ilişkileri açısından, 'acıma', 'sempati' ve 'merhamet' gibi ahlaki duyguların yanında olağanüstü durumların anlamına yönelik pozitif değerlendirmelerin bakım faaliyetlerinin teşvik edilmesinde potansiyel bir kaynak olarak görmekte ve sivil toplum bağlarına yaptıkları katkı açısından analiz etmektedir (Nussbaum 1996; 2001; Spelman 1998).

Günümüzde insanlarda ağır basan bir yabancılaşma duygusu ve kökleşmiş umutsuzluk tutumlarıyla baş başa bırakan günlük yaşamın acı verici sıkıcılığı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte 'sosyal acı', gündelik hayatın 'en mahrem dramları' içinde yer alan bir deneyim olarak kabul edilmesine rağmen kamusal söylem konusu olarak büyük ölçüde formüle edilmemiş ve resmi anketlerin ve kamuoyu yoklamalarının kapsamı dışında kalmıştır. (Bourdieu ve Wacquant 1992, s. 102). Öte taraftan sosyal acı kavramı yoksulların barınma koşullarında yaşayan ve en aşağılayıcı koşullarda düşük ücretlerle çalışan bireylerin tökezleyen dili, garip sessizlikleri ve aşağılanmış bakışları aracılığıyla kavranır. Her ne kadar "sosyal acı" genellikle sosyal ve maddi yoksunluk bağlamlarında ortaya çıksa da aslında bir kişinin önündeki olasılıklar alanı, hiçbir soluklanma veya kaçış yolu sunmayan yapısal koşullar tarafından ağır bir şekilde sınırlandırıldığında kişinin haysiyet ve değer duygusuna verilen zararla ilgilidir. Burada toplumsal acıların kanıtı, insanların kendilerini ve diğerlerini yabancılaşmış, gereksiz ve umutsuz olarak deneyimledikleri sosyal koşulları yaratan siyasi süreçlerin ve ekonomik koşulların ahlaki bir kaydı olarak ele alınmaktadır.

Kavramsal açıdan değerlendirildiğinde afetler ve sosyal acı arasında yakın bir ilişki vardır. Afetler, insanların yaşam koşullarını, toplumsal ilişkilerini ve sosyal düzeni büyük ölçüde bozabilir. Sosyal acı, afetlerin doğrudan sonucu olarak ortaya çıkar. Afetler sırasında veya sonrasında, toplum üyeleri çeşitli zorluklarla karşılaşabilir ve büyük acılar yaşayabilir. Bu acılar, fiziksel yaralar, sevdiklerini kaybetme, evsiz kalma, temel ihtiyaçlardan yoksun kalma, işsizlik, yetersiz sağlık hizmetleri gibi birçok şekilde ifade edilebilir. Ancak, afetlerin sosyal acıya yol açmasıyla birlikte, toplumda dayanışma ve yardımlaşma duygusu da ortaya çıkabilir. Afetler, insanların birbirlerine destek olmalarını, dayanışma içinde hareket etmelerini ve acıyı paylaşmalarını teşvik edebilir. Toplumun bu dayanışma ruhu, afet sonrası toparlanma sürecini destekleyebilir ve sosyal acıyı hafifletebilir. Ayrıca, afetlerin sosyal acı üzerinde uzun vadeli

etkileri de olabilir. Sosyal acı, insanların ruh sağlığı üzerinde olumsuz bir etki bırakabilir ve sosyal yapıda kalıcı değişikliklere yol açabilir. Afet sonrası iyileşme süreci, psikososyal destek, toplumsal yeniden yapılanma ve kaynakların adil dağılımı gibi faktörlerin rezervine bakarak bir toplumun dayanıklılık limitleri açığa çıkar (Levinas, 1988).

Toplumsal dayanıklılık, bir toplumun kriz, zorluk veya değişim süreçlerinde direnç gösterme yeteneğidir. Dayanıklılık, toplumun sosyal, ekonomik ve politik yapısının, kaynaklarının ve kurumlarının esneklik, uyum ve iyileşme kabiliyetini ifade eder. Bir toplumun dayanıklılığı, çeşitli tehditlere veya streslere karşı nasıl tepki verdiğiyle ilgilidir. Bu tehditler arasında doğal afetler, ekonomik krizler, siyasi istikrarsızlık, sosyal çatışmalar, salgın hastalıklar ve iklim değişikliği gibi faktörler bulunabilir. Dayanıklı bir toplum, bu tür krizlerle karşılaştığında hasarı en aza indirmek, toparlanmak ve daha iyi bir gelecek inşa etmek için gerekli adımları atabilir. Toplumsal dayanıklılık, birçok faktörün etkileşimiyle şekillenir. Bu faktörler arasında güçlü bir sosyal ağ ve dayanışma, etkili yönetim ve liderlik, eğitim ve sağlık altyapısı, ekonomik çeşitlilik ve sürdürülebilirlik, adalet ve eşitlik gibi unsurlar bulunabilir. Dayanıklı bir toplum, farklı grupların ihtiyaçlarını ve çıkarlarını gözeten bir yaklaşım benimser ve dezavantajlı kesimleri destekler. Toplumsal dayanıklılık, bir toplumun kriz, zorluk veya değişim süreçlerinde direnç gösterme yeteneğidir. Bu süreçler arasında doğal afetler, ekonomik krizler, siyasi istikrarsızlık, sosyal çatışmalar ve salgın hastalıklar gibi faktörler bulunabilir. Dayanıklılık, toplumun sosyal, ekonomik ve politik yapısının, kaynaklarının ve kurumlarının esneklik, uyum ve iyileşme kabiliyetini ifade eder. Dolayısıyla sosyal acıyla baş etmenin önemli sosyolojik dinamiği toplumsal dayanıklılıktır. Öte taraftan toplumsal dayanıklılık, sadece kriz anlarında değil, uzun vadeli sürdürülebilirlik ve gelişme için de önemlidir. Bir toplumun dayanıklılığını artırmak için, risk yönetimi, acil durum planlaması, eğitim ve farkındalık çalışmaları, altyapı geliştirme, sosyal koruma sistemleri ve katılımcı karar alma gibi stratejiler uygulanabilir (Holling, 1973, 1986, 2001).

Toplumsal dayanıklılık ile teodise arasında doğrudan bir ilişki olmamakla birlikte, her ikisi de insan deneyimine ve olaylara farklı perspektiflerden yaklaşan kavramlardır. Toplumsal dayanıklılık, bir toplumun kriz, zorluk veya değişim süreçlerinde direnç gösterme yeteneğini ifade ederken, teodise, Tanrı'nın varlığı ve kudreti ile kötülük, acı ve yıkım gibi sorunlar arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışın bir felsefi ve teolojik çalışma alanıdır. İkisi arasındaki bağlantıyı kurmak için, toplumsal dayanıklılık çalışmalarında, afetlerin insanların inanç sistemlerini, ruhsal gücünü ve dayanışma duygusunu etkileyebileceği ve bunun toplumsal dayanıklılığı etkileyebileceği belirtilebilir. Örneğin, bir afet sonrası toplum, ortak bir amaç

etrafında birleşebilir, dayanışma gösterebilir ve birlikte çalışarak toparlanma sürecine başlayabilir. Bu, toplumsal dayanıklılığı artırabilir.

Teodise açısından bakıldığında, bir afetin neden olduğu acı ve yıkım, insanların Tanrı'ya veya inanç sistemlerine olan inançlarını sorgulatabilir veya zayıflatabilir. Teodise çalışmaları, afetlerin nedenleri ve Tanrı'nın rolü üzerine düşünmek için farklı açıklamalar sunar. Bu bağlamda, bazı teodise yaklaşımları, afetlerin insanların karakter gelişimi veya hayatı deneme süreçleriyle ilgili olduğunu savunabilir ve böylece bireylerin veya toplumların dayanıklılığını artırabileceğini iddia edebilir. Ancak, toplumsal dayanıklılık ve teodise arasındaki ilişki karmaşık ve çok boyutludur. Her iki kavram da insan deneyimini, inanç sistemlerini ve olayların anlamını ele alırken farklı açılardan yaklaşır. Toplumsal dayanıklılık, bir toplumun krizlerle başa çıkma kapasitesini ele alırken, teodise, kötülük ve acının varlığı ile Tanrı'nın rolü arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışır. Sonuç olarak, toplumsal dayanıklılık ve teodise arasında doğrudan bir bağlantı olmasa da afetlerin insan deneyimini ve inanç sistemlerini etkileyebileceği ve her iki kavramın da bu etkileri farklı açılardan ele aldığı söylenebilir. Toplumsal dayanıklılık ile teodise arasında dolaylı bir ilişki vardır, ancak bu ilişki daha genel anlamda insanların yaşadığı zorluklarla başa çıkma ve anlam bulma süreçlerini kapsar. (Wall, 1998)

Teodise'nin Kıskaçındaki Toplum

Acı çekmek insanlar arasında dilin ötesinde duygusal ve sosyal bir mesafe yaratır (Weil, 1950, s. 77-8). Derin bir anlamda, yalnızca acı çekenler içinde buldukları durumun yoğunluğuna gerçek anlamda tanıklık edebilirler. Özellikle afetler gibi kriz dönemlerinde kaosun oluşturduğu tehlike durumları bilince o kadar hâkim olur ki, acı duygusu dışında herhangi bir şeyin farkına varmak güçleşir. Schopenhauer, insan ıstırabının ayırt edici özelliğinin 'bilgi kapasitemizde', hayatlarımıza anlam verme ihtiyacımızda yattığını öne sürerek durumu şu cümlede özetler: “Akıl olmasaydı, ıstırap kendini böyle bir sorun olarak ortaya koymazdı. Şüphesiz acı, yıkım ve kayıp deneyimi var olmayan ve gelecekteki şeyler hakkında düşünmekle güçlü bir şekilde yoğunlaşır” (Schopenhauer, 1970, s. 44). Bu bakımdan acı ne bedensel acıya ne de duygusal endişeye indirgenemez; John Hick'in ifadesini ödünç alırsak acı, hafıza ve beklenti tarafından sürdürülen 'anlamın bir işlevidir'. Bilincimiz sıkıntı ve kayıpların ezici önemine odaklanır, kimi zaman da bizi bunlar üzerine düşünmeye zorlar. Hayatı devam ettirme güdüsü talihsizlikten ve devam eden acı beklentisinden arınmış olarak hayal etme kapasitemizden beslenir (Hick, 1966, s. 354-5).

Acıyı rasyonalize etmeye çalışanlar için sorun, nedenlerin eksikliği değil, daha ziyade açıklamak için çok fazla acı olmasıdır. Acının küresel ölçeği akla meydan okuyor gibi görünmektedir. Adaletsizlik, ıstırap, sıkıntı ve acı kisvesi altında acı, rasyonalitenin sınırlarıyla yüzleşir; dünyaya yönelik gündelik yönelimleri paramparça eder ve pragmatik olarak açıklanamayan deneyimler için dinin öte dünya anlayışına dayalı anlamlara duyulan ihtiyacı bize hissettirir. Dolayısıyla, teodisenin çözülmemiş sorunu, acının pratik aklın sınırlarını tüketmesidir (Sontag, 1987). Ancak teodise acıya tatmin edici açıklamalar getirmekte başarısız olabilir ve bu durumda dini inanç, trajedi karşısında zayıflayabilir.

Öte taraftan teodise probleminin kaynağı olarak görülen felaketlerin her zaman sadece olumsuz sonuçlar doğurmadığını söylemek gerekir. Felaketler, olumlu sonuçlar doğuran değişimler için itici güç oluşturabilir; örneğin deprem gibi bir afet sonucunda daha önceki uygulamaların yetersiz olduğu anlaşıldığı andan itibaren bina uygulamalarında veya yönetmeliklerde değişiklik yapılması gibi. Dolayısıyla felaketler adaletsizliği ortaya çıkarabilir ve reform için uyarıcı olabilir. Olumlu etkileri olan daha derin felsefi ve toplumsal düşünceleri tetikleyebilirler. Buna rağmen, afet terimi daha çok olumsuz bir çağrışıma sahiptir ve bu çağrışım olumsuzluğun uç noktasındadır.

Afet müdahale ekipleri ve afet riskinin azaltılması alanı, afetlerle ilgili birçok pratik ve bilimsel zorluğa odaklanmaktadır. Ancak başka, daha derin sorular da ortaya çıkmaktadır. Bu soruların çoğu teolojik bir dille çerçeveselenir ve yanıtlanır. Daha açık ifade ile felaketler bizi keskin bir şekilde yukarı çeker ve yaşam ve ölümle ilgili zor sorularla yüzleşmemizi sağlar. Ateistler ve agnostikler için insanoğlunun çevremizi kontrol edebileceğimiz ya da zekamızın bizi acı çekmekten alıkoyabileceği kibrine meydan okurlar. Dindarlar içinse, her şeye gücü yeten, her şeyi seven bir Tanrı'nın neden böyle şeylerin olmasına izin verdiği gibi zor bir soruyu gündeme getirirler" (Wilkinson, 2001b, s. 19).

Bu tür sorular yeni değildir. Modern tarihin en yıkıcı felaketlerinden biri 1 Kasım 1755'te Lizbon'u vurmuştur. Büyük Lizbon Depremi ve ardından gelen tsunami ve yangınlar on binlerce insanın ölümüne ve Lizbon'un büyük bir kısmının yok olmasına neden oldu (Molesky, 2015). Lutzer'e göre depremlerin artçı şoklar yaratması gibi, doğal afetler de dini artçı şoklar yaratır. İnananlar kuşkularla boğuşur; inanmayanlar ise felaketleri, sevgi dolu bir Tanrı'ya inanmayı reddetmek için gerekçe olarak kullanır Büyük Lizbon Depremi John Wesley, Adam Smith, Jean-Jacques Rousseau, Voltaire, Immanuel Kant, Johann von Goethe, ve gibi ünlü düşünürlerin teolojik, felsefi ve bilimsel tepkilerine yol açmıştır. Öyle ki felaketi takip eden 5 yıl içinde kıta genelinde konuyla ilgili yüzlerce kitap, makale, mektup, inceleme, şiir,

eleştiri, vaaz ve bilimsel broşurler yayınlandı. Yayınlanan bu eserlerde ortak soru şuydu: suçlu yalnızca Tanrı mıydı yoksa doğa ya da doğal güçlerin bir kombinasyonu mu başrolü oynamıştı? Ve belki de daha önemlisi: adil ve her şeye gücü yeten bir Tanrı bu kadar çok masum insanın ölümüne nasıl izin verebilirdi? (Lutzer, 2011, s. 5).

Molesky'a (2015, s. 19) göre bunu takip eden tartışma muhtemelen Avrupa Aydınlanmasının en önemli tartışmasıydı. Nitekim Lizbon Depremi'ni daha önce ya da o zamandan beri yaşanan diğer tüm doğal felaketlerden ayıran şey, depremin insanlık tarihi üzerindeki etkisidir. Zira Batı, tarihinde bir kez daha Tanrı, Doğa ve Takdir kavramlarını bir inceleme çıtası altında bulmuştur.

Dünyaya ilişkin bilimsel anlayış geliştikçe, Tanrı'nın eylemleri doğal fenomenler olarak görölmeye başlandı. Dünya, bazen depremler, tsunamiler, kasırgalar, volkanik patlamalar ve diğer felaketler gibi yıkıcı olaylara yol açan doğal yasaları takip ederek önceden belirlenebilir şekillerde davranıyor olarak görölmeye başlandı. Afet ve felaketler teoloji ve felsefede, ahlaki kötölüklerin aksine doğal kötölükler olarak adlandırılmışlardır, çünkü doğal kötölükler insan seçimlerini içermezler. İnsanların başına bazen tesadüfen doğanın muazzam güçteki bazı güçlerinin yolu üzerinde olduklarında kötü şeyler gelir. Felaketleri ceza olarak gönderen öfkeli tanrılara bilimde yer yoktur.

Teodiseler batıda zamanla ya ahlaki kötölüğe veya doğal kötölüğe odaklanma eğiliminde olmuşlardır. Özgür irade savunması doğal felaketlerle ilgisiz görünebilir. Ancak endüstriyel felaketelele yol açan sabotajlar; insanları deprem sırasında daha kolay yıkılışınlar diye binaları inşa ederken işin kolayına kaçmaya iten açğözlülük; şiddet ve çatışmaya yol açan nefret; kıtlık ya da mülteci krizlerine neden olan savaş gibi durumlar için geçerli olduğu açıktır. Bununla birlikte, doğal afetler ile insan yapımı (veya teknolojik) afetler arasındaki ayrım giderek daha az savunulabilir hale gelmekte ve özgür irade teodisesini genel olarak afetlerle daha ilgili hale getirmektedir.

On sekizinci yüzyıl filozofu Jean-Jacques Rousseau, Büyük Lizbon Depremi'nde Tanrı'nın rolü konusundaki tartışmalara tepki göstererek, felaketin sonuçlarından doğa ya da Tanrı'dan ziyade insan kararlarının sorumlu olduğunu iddia etmiştir. Nitekim Rousseau Voltaire'e yanıt olarak şöyle der: “ama altı ya da yedi katlı yirmi bin evi orada toplayan Doğa değildi. Eğer bu büyük şehrin sakinleri daha eşit bir şekilde dağılmış ve daha az yoğun bir şekilde yerleştirilmiş olsalardı, kayıplar daha az olur ya da belki de hiç olmazdı” (Rousseau, aktaran Molesky 2015, s. 331). Robert White, (2014, s. 19-20) “doğal” felaketlerin neden

olduğu ölümlerin neredeyse tamamının, doğal bir süreci felakete dönüştüren insanlar tarafından gerçekleştirilen eylemlere atfedilebileceğini belirtmektedir. Bu bakımdan felaketlerin "doğal" hiçbir yanı yoktur."

Teodise tartışmalarında insani kötülük ile doğal kötülük arasında ayırım yapma konusunda uzun bir gelenek vardır. İnsani kötülük geleneksel olarak insan faaliyetlerinden kaynaklanan acılar olarak anlaşılırken, doğal kötülük doğrudan insan müdahalesi olmadan meydana gelir. Ancak mevcut düşünceye göre, doğal afetlere uygulandığında bu ayırım son derece sorunludur. Doğal afetler karmaşık olaylar olmakla birlikte hem doğal hem de insan kaynaklı bir dizi neden ve başlangıç koşulları tarafından tetiklenir ve şekillendirilir. Doğal kötülük ile insani kötülük arasındaki geleneksel ayırım, doğal kötülük ile ahlaki kötülük arasındaki bir başka geleneksel ayrımla ilişkilidir. Doğal afetlerin olumsuz sonuçlara yol açmasına neden olan nedensel süreçlere insanın katılımı, bu süreçlerin olumsuz sonuçları için insanın ahlaki sorumluluğunu ele aldığımız anlamına gelmez. Örneğin, eğer bir kasırğa rüzgarı beni birisinin üzerine savurursa ve bu nedenle yaralanırsam, bu acıya yol açan nedensel zincirin bir parçası olduğum açıktır. Yine de tipik olarak bu acıdan ahlaki olarak sorumlu tutulmayacağım. Diğer durumlarda, doğal bir felaketin sonuçlarından haklı olarak sorumlu tutulabilir veya bir başkasını sorumlu ve kusurlu tutabiliriz.

Ancak doğal afetler bağlamında ahlaki sorumluluğa ilişkin paradigmatik vakalarla hiç karşılaşmayız (ya da neredeyse hiç karşılaşmayız). Bunun temel nedeni söz konusu paradigmatik vakalarda felakete neden olma ya da sonuçlarını ağırlaştırma niyetine dayanan planlı eylemlerde failin sorumluluğunu tespit ederken ilahi determinizm ile mekanik determinizm arasında bocalama sorunundan kaynaklanır. Nitekim felaketin temel sebebi doğal determinizm ise buna maruz kalmanın ortaya çıkarttığı insani olumsuzlukların salt tedbirsizliğe bağlanmasıyla birlikte tedbirsizliğin kurbanları açısından anlam kaybına bağlı büyük bir boşluk ortaya çıkmaktadır. Afetten geriye kalanların afette yitip gidenler adına sorumlunun cezai müeyyideye çarptırılması afette geriye kalanların anlam dünyasını inşa eder fakat gidenlerin geri gelmemesi ve gitmelerine sebep olmanın varoluşsal niteliği sorumluların cezalandırılıp cezalandırılmamasıyla değişmemektedir. Öte taraftan eğer afet tamamen ilahi determinizmle ilişkili görülürse tedbir almanın anlamsızlığı veya ahlaki sorumluluğu ortadan kalkar. Dolayısıyla afetlerin sebep ve sonuçları açısından tedbir-takdir dengesi veya ilahi determinizm ile mekanik determinizm arasındaki anlam bulma çabası ya bu ya şu dualitesinden çok hem bu hem bu hem şu dualitesiyle mümkün olabilir.

Aslında burada teodiseye yüklenen anlamda ortaya çıkan tarihsel süreç modern sosyolojinin elini dinin hegemonyası karşısında güçlendirmiştir. Nitekim afet ve felaketlerle başa çıkma noktasında bireysel ve toplumsal iradeye yapılan vurgu sonraki süreçte acıya karşı toplumsal dayanıklılığa göndermede bulunacaktır. Zira söz konusu durum günümüz modern sosyolojide genelde sosyodise kavramı üzerinden ele alındığı görülür. Afetlere neden olma açısından ahlaki sorumluk olsun veya olmasın üzerinden durulması gereken asıl mesele afet sonrası kayıplarla birlikte teodise problemine bağlı olarak ortaya çıkan anlam krizidir. Bu krizi aşmak ancak acıya karşı hayatın sürekliliğini sağlayan anlamın bulunabilmesiyle mümkün görünmektedir. Acı ne kadar anormal olursa, dini inançlara duyulan ihtiyaç da o kadar artar. Din afet özelinde beliren sıradışı olayın sonucuna yönelik açıklamalarını “daha yüksek amaçlı” nedenlerle bir araya getirmek için kullanılır. Sigmund Freud'a (2010) göre, kişinin durumu ne kadar kötüyse, “telafi etmek” için din o kadar fazla ön plana çıkar. Daha yakın zamanlarda Clifford Geertz (1993) kaos ve ıstırapın, birbirinden farklı inanç ve uygulamaların daha sistematik biçimler altında örgütlenmesini sağlayan anlam krizleri ürettiğini ileri sürmüştür. O halde “din” sadece acıya açıklama getirmekle kalmaz, aynı zamanda kişiye nasıl acı çekeceğine dair duygusal ipuçları ve senaryolar verir. Dini bir sistem içerisinde acı çekmek haklı gösterilebilir ya da anlamlandırılabilirse, inanç korunabilir ve hatta güçlendirilebilir. Aksi takdirde, inanç sorgulanabilir, zayıflayabilir ya da kaybolabilir.

Wilkinson, zararların neden olduğu ve dağıtıldığı yollara sosyolojik bir analiz çerçevesi getiren 'seküler teodiselerin' geliştirilmesi çağrısında bulunmakta ve bunların aynı zamanda acı çekme deneyimlerinin rakip ahlaki ve siyasi amaçlar için 'kültürel olarak tahsis edilebileceği' birçok farklı yolu hesaba katmak için çalışması gerektiğini savunmaktadır (Das 1997b, s. 570). Teodiseler geleneksel olarak acı için inananlar tarafından hemen görülemeyen 'daha yüksek' bir İlahi amaç oluşturmaya çalışırken, seküler 'sosyodiseler' acıların önemli bir kısmının her zaman 10 tamamen 'yararsız' ve anlamsız görünebileceğini savunan daha pragmatik bir çizgide ilerler (Levinas, 1988). Bu bakımdan, 'yararsız acı' deneyimi, 'çıplak yaşam'ın rahatlatıldığı ve bizim de Başkalarına karşı sorumlu olmaya yönelik ahlaki talep (Agemben 1998); ancak elbette bu, çoğu zaman reddedilen bir taleptir (Cohen, 2001). Bu bağlamda, aşağıdaki konular üzerine yapılan araştırma ve yazıların önemi ortaya çıkmaktadır. İnsan hakları için sosyal acı, birincisinin, ikincisinin şu anda 'sosyodisite' sorunlarını ele almak için birincil bir araç olarak hizmet ettiği yollara ilişkin soruşturma yolları açmak için ne ölçüde kullanılabileceğinde yatıyor olabilir (Morgan ve Wilkinson, 2001).

Teodise'nin Modern Alternatifi olarak Sosyodise Kavramı

İnsanların çektiği acıların neredeyse her sosyoloji çalışması için birincil ilham kaynağı olduğu söylenebilir. Yaşam deneyimimizin her bir parçasının sosyolojik bir endişe konusu olarak çerçevlenebildiği durumlarda bu, çoğu zaman insanların bir tür adaletsizliğe, yaralanmaya ve zarara karşı sosyal olarak savunmasız hale getirilme yollarına odaklanarak gerçekteşir. Sosyoloji, modern toplumda onurlu bir varoluştan mahrum bırakılan bireylerin, hızlı sosyal değişimin aşındırıcı gücü altında parçalanan toplulukların ve ayrıcalıklı bir azınlığın uhdesinde tuttuğu zenginlik fırsatlarının dışında kalan halkların söz konusu durumlar altında insani potansiyellerini gerçekteşirme umutları olmadığını söyler. Sosyolojik söylemin eğilimi her zaman insanlık durumunun sefaletine, sevinç vesilelerinden daha fazla uyum göstermiştir. Bununla birlikte, insan ıştırabı sosyoloji çalışmalarına ilham verirken, 'insan ıştırabı' üzerine uzun süredir devam eden bir sosyolojik tartışma geleneği yoktur. En azından şimdilik, 'acı çekme sosyolojisi'nin kendine özgü bir çalışma alanı olarak kabul edilmesi pek olası değildir. İnsan ıştırabının varoluşsal karakteri felsefe, teoloji, sanat ve tıp bilimi için acil bir endişe olarak kolayca tanımlanırken, sosyolojik ilgiye ihtiyaç duyan bir konu olarak çerçevelenmesi pek olası değildir (Wilkinson, 2001a, 2005, 2010)

Sosyologların çoğunluğu haklı olarak 'acı çekme' kavramının referans terimlerine bakıldığında bu kavramın çok geniş kapsamlı olduğunu ve dolayısıyla kültürel yoruma çok açık olduğunu ve 'bilimsel' analiz kategorisi olarak hiçbir değeri olmadığını düşünebilir. Sosyologlar yabancılaşma, anomi ve risk bilinci gibi terimleri tercih ettikleri için çalışmalarında “insan ıştırabı”na doğrudan atıfta bulunmama eğiliminde olabilirler. Buna ek olarak, sosyal bilimcilerden bazıları etik bir ilke olarak, sosyal bilimlerin pozitivisit ve manipülatif dilinin hem acıların istismara kapı açma potansiyelinden hem de acı çekmenin “insani önemini” ahlaki açıdan sakıncalı bir noktaya kadar önemsizleştireceği gerekçesiyle, sosyolojik dikkati çekme cazibesine direnmemiz gerektiğini iddia edebilir (Frank, 2001; Steiner, 1966). Buna göre, sadece analitik kesinlik kaygısıyla değil, aynı zamanda etik bir ilke meselesi olarak, bugüne kadar sosyologların çoğunun “insan ıştırabını” kendi terimleriyle bir araştırma nesnesi olarak ele almaya cesaret edemediği görüşüne varılabilir.

Bununla birlikte, bu bakış açılarını sorgulayanlar da olmuştur. Örneğin Alvin Gouldner, (1968) 'acı çekme' kategorisinin sosyal teoriden çıkarılmasının ve bu konuda iyi geliştirilmiş bir sosyolojik araştırma gündeminin olmamasının, daha çok sosyologların çoğunluğunun çalışmalarını 'tarafsız' bir şekilde yürütmelerinin bir sonucu olduğunu savunmuştur. Gouldner'a göre buradaki en büyük tehlike, insan ıştırabının yaşanmış gerçekteşliğine dikkatini vermeyen 'bilimsel' sosyolojinin hem ahlaki açıdan şüpheli hem de entelektüel açıdan güdük kalma riskini

taşımasıdır. Gouldner, acı dilinden uzaklaşarak sosyolojinin kendisini hem insanlığa karşı kalpsiz bir umursamazlık hem de modernitenin toplumsal deneyimine karşı cehalet sergilediği suçlamasına açık bıraktığını savunmaktadır.

Benzer şekilde, Das (1997) ve Pierre Bourdieu (1999), çalışmalarının bir "uzman otoritesi" diliyle yankılanmasını sağlamak için, sosyologların aşırı şiddet, maddi sıkıntı ve sosyal çalkantı yaşayan insanların gerçek sesini görmezden gelmeye, marjinalleştirmeye ve hatta "susturmaya" çok hazır oldukları şeklinde rahatsız edici bir öneride bulunmaktadır. Gouldner'ı takip eden bu yazarlar, insan ıstırapının yaşanmış gerçekliğine açık bir dikkat göstermeyerek, sosyologların kendilerini hem çok sayıda insana şiddet uygulama pahasına güç ve ayrıcalık konumlarını koruyanların çıkarlarıyla müttefik bulma hem de modern zamanların toplumsal karakterini anlamak için hayati önem taşıyan bir insanlık deneyimine kavramsal olarak kör olma riskiyle karşı karşıya bıraktıklarını savunmaktadır.

Öte taraftan yaşanan acılar istenilen düzeyde olmasa bile her zaman için sosyolojinin gündeminde olduğu bilinmektedir. Sosyologlar yaşanan acı deneyiminin daha büyük bir kısmını aktarmak için sembolik kültür biçimleri ve yazı stilleri yaratarak, insan haklarının kötüye kullanımını konusunda kamusal tartışmayı canlandırmanın ve başkalarının acılarına karşı daha fazla şefkat göstermenin mümkün olabileceğini söylerler. Bu konuyu ele alan sosyologlar, acının içinde olanların bakış açısını doğrudan politika yapıcıların, politikacıların ve kamuoyunun kalplerine ve zihinlerine taşımayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla sosyologlar insanların başkalarının acılarına karşı daha fazla sempati ve sorumluluk hissetmeleri sağlanabilirse, insan yaşamına zarar veren ve onu mahveden siyasi kararlara ve sosyal koşullara karşı harekete geçmeye motive olacaklarına dair büyük umutlar beslenmektedir (Kleinman 1995; Kleinman ve Kleinman 1997).

Toplumda acı üzerine düşünme yollarını kavramsallaştırmada tekrarlanan güçlükler vardır. Nitekim söz konusu güçlükler acı deneyiminin gerçekte ne anlama geldiğini tanıma ve iletme kapasitemizi çarpıtmaya meyilli klişeleşmiş medya imgeleriyle daha da artmaktadır. Depremde göçük altında kalan cansız bedenlerin, açlıktan ölen çocukların, yanmış bedenlerin, kederli ailelerin ve bitkin mülteci kuyruklarının yakın çekimleri artık basında ve televizyon haberlerinde sıradan görüntüler haline gelmiştir. Bu ustaca kurgulanmış foto-gazeteciliğin sunumu, ilgimizi tüketmek üzere tasarlanmış ve izleyicileri şok etmek üzere hesaplanmıştır. Medya unsurlarının tüm çabası afet ve şiddet mağdurlarıyla izleyenlerin empati kurmasını sağlamak, ama bu empatiyi en çok da güvenli bir mesafeden kurdurmaktır. Bu travmatik deneyimler artık rutin olarak temellük ediliyor ve rekabetçi uluslararası haber pazarlarında

faaliyet gösteren medya şirketlerinin kültürel ve ticari sermayesine dönüştürülüyor. Bu şekilde medya, küresel felakete karşı toplumda kolektif bir duygusal tepki inşa etmekte ve bir tür 'bilgi-eğlence' (Kleinman ve Kleinman, 1996) olarak, zor durumda kalanların bir turist bakışıyla gözlemlenmesini sağlamaktadır. Gördüğümüz görüntüler kuşkusuz 'gerçek' ve rahatsız edicidir, ancak tasvir ettikleri gerçeklik, sorumluluk etiğinden ve siyasi tartışmalardan ayrılmıştır.

Tutarlı bir düzen anlayışını rasyonalize etmeye çalışan sosyo-politikalar -tersine çevrilmiş ya da başka türlü- görece istikrarlı anlam sistemlerini varsayar, ancak geçmişin ve şimdinin, düşünömselliğın ve riskin yerinden edilmesiyle karşı karşıya kalan sosyo-politikaların beklentileri artık önceki çağların teodiseleriyle aynı kuşkuya açıktır. Bauman, gelecekte hayatta kalmamızın, modernleşmenin küreselleşme süreçlerine eşlik eden yıkım ve acıları dolaylı olarak normalleştiren eskato-mantıksal tarih görüşlerine karşı şüpheci bir tutum takınmamıza bağılı olduğunu savunmaktadır (Bauman, 1993, s. 223-50). Bauman'a göre yirminci yüzyılın insanlık dışılığı, ahlaki açıdan aklın sınırlarını aşan deneyimleri rasyonelleştirme girişimlerine karşı bizi agnostik bırakmalıdır (Bauman, 1991; 1993). Çünkü bu tür olayları analiz etme girişimleri insan vahşetini ahlaki açıdan sakıncalı bir noktaya kadar önemsizleştirir (Steiner, 1967).

Yine de bu sessizliğe çekilme, Gillian Rose'a göre, hesaplanmış insanlık dışı eylemler için kapasitemizle yüzleşme zorunluluğundan kaçınan bir tür felsefi 'dindarlık' önermektedir (Rose, 1996, s. 41-62). Rose, insan eliyle işlenmiş ve toplumun bir kesimini hedef alan vahşete konuşulamaz muamelesi yapmanın, 'anlamaya cesaret edemediğimiz bir şeyi gizemli hale getirerek bunun fazlasıyla anlaşılabilir tarafını göz ardı etme refleksiyle ilişkili olduğunu iddia eder. Zira söz konusu göz ardı etme refleksi vahşet durumlarının sürekli olabileceğinden korkmamızın dışı vurumudur (Rose, 1996, s. 43).

'Normal ve sıradan davranışlar' ile insan hayatının acımasızca hiçe sayılması arasındaki bu yan yana geliş, sosyodisite için kritik bir sorun teşkil etmektedir. Hannah Arendt'in 'kötülüğün sıradanlığı' (Arendt, 1964) olarak tanımladığı durumu sürdüren koşullar, toplumsal ilerleme kriterlerinin ve gelecekteki iyiye dair aydınlanmış inançların temelini oluşturan rasyonalitenin ve verimli örgütlenme süreçlerinin içine gömülmüştür. Yine de ilerleme kavramına kültürel olarak ayırt edici ve ısrarlı bir şekilde bağlılık, uyumsuz ve düzensiz olumsuzluklara ve korkunç olaylara karşı çoğu zaman savunmasızdır. Nitekim etik ve rasyonel olarak tutarlı bir dünya anlayışını sürdürme mücadelesinde, 'asla olmaması gereken şeyler' paradoksal bir şekilde hesaplanamaz, mantıksız ve anlaşılabilir halde ortaya çıkma potansiyeli taşırlar. Weber'in "tutarlılık zorunluluğu" (1970, s. 324) olarak adlandırdığı şey, modernitenin akıl

tarafından erişilemeyen ve teorik olarak opak olan 'karanlık bir yüzünü hesap etmeyi zorunlu kılar'ken bu zorunluluk çoğu zaman yabancı ve varsayılamaz görünen çözülemez anomaliler üretir. Burada, teodise ve sosyodiseler sorunu kısmen birbirine yaklaşıır, çünkü teodise kötülük ve acının anlamını evrenselleştirirken, sosyodiseler tipik olarak bu tür deneyimleri bir sapma, ilerici ve rasyonel olarak düzenlenmiş bir dünyadan normatif bir sapma olarak açıklar.

Weber, normatif düzenin belirli içeriği ne olursa olsun, önemli bir tutarsızlık unsurunun kaçınılmaz olduğu temel pozisyonunu alır. Ve bir düzen ne kadar rasyonelleştirilmişse, gerilim o kadar artar. Öyle ki bu gerilime nüfusun önemli bir kesiminin sadece "çıkarlarına" aykırı şeylerin olması değil, asla olmaması gereken ve olduğunda da sadece "anlamsız" olarak nitelenecek şeylerin olması gibi çok özel anlamda sinir bozucu deneyimler eşlik eder. Dolayısıyla bu durum her şeyden önce acı çekme ve kötülük sorunlarını çağrıştıran sosyodiseleri gün yüzüne çıkartmaktadır (Parsons, 1966: xvii).

Bu bariz tutarsızlıkları rasyonelize etme girişimleri, insanların eylemleri ve niyetlerinden ziyade, toplumları ve yaşam biçimlerini mahrum bırakan ve harap eden uzak, kişisel olmayan güçlerin etkisiyle ilgilenmeyi kendisine görev edinir. Adaletsizlik, sıkıntı ve acıdan etkilenenler, "çağdaş dünyanın daha geniş kültürel, sosyal ve siyasi koşullarına atıfta bulunulmadan açıklanamayacak" bir kaderin pasif kurbanları olarak görünmektedir (bkz. Graubard, 1996, s. viii). Bu açıdan sosyodisenin ahlaki ekonomisinde, 'ne olduğumuza' dair rahatsız edici sorular, küresel değişimin geçişken ve kasıtsız olumsuzlukları tarafından gizlenmektedir. Bununla birlikte, Güney Afrika'daki Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'na, Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'ne ya da Nürnberg Mahkemeleri'ne verilen ifadeler, dışlama ve çatışma hatlarını şiddetlendiren küresel ve yapısal süreçler ile başkalarının acı ve ıstırabından sorumlu olanlar tarafından uygulanan intikam, hoşgörüsüzlük ve şiddet eylemleri arasında ayırım yapmamız gerektiğini göstermektedir. Fakat bu ayırımın hem etik hem de metodolojik sonuçları olduğunu söylemek gerekir. Zira küresel ve yapısal süreçlerin acı ve ıstıriba sebep olan yerel aktörler arasında niteliksel açıdan ayırım görmenin realitenin doğasına aykırı olduğu bir gerçektir (Halpern, 2002)

Sonuç

Doğal afetlerin yol açtığı yıkımdan ayrı olarak, bu yıkımın çıktısı olan toplumsal acı, başkalarının ihmal ve ayrımcılığından ya da öldürme ve sakat bırakma niyetinden dolayı acıya sebep olan öznenin sorumlu tutulmasını zorunlu kılar. Dolayısıyla rasyonalist varsayımlardan ve ilahi inançlardan arınmış olan sosyodise, teodisenin aksine, katarsis sunmaz ya da acı ve

ıstırabı rasyonalize etmeye çalışmaz: aksine, yirminci yüzyılın çoğunda sessizlik içinde bırakmayı tercih ettiğimiz modernite içindeki medeniyetsizleştirici gerilimleri sorgular. Fakat bu sorgulamanın neticesinde acıya sebep olan koşulların çoğu zaman modernitenin dışında kalma durumuna fatura edildiği de gözlerden kaçmamaktadır. Örneğin soykırım, şiddet ve acı gerçekliği modern dünyada inkâr edilmemekte, ancak bu olağandışı koşullara sosyal bilimlerin kendilerini merkezinde konumlandıkları ekonomik ve siyasi ilerlemenin rasyonel olarak düzenlenmiş yapıların dışında kalan açıklamalar getirilmektedir. Bununla birlikte, yirminci yüzyılda insan hayatının giderek daha fazla tahrip edilmesi, siyasi olarak ilkel rejimlerin, organizmalarda evrimsel gelişim süresince ortadan kalkan bazı özelliklerin tekrardan görülmesiyle açıklanan bazı gerilemelerden ziyade yerleşik demokrasilerin ve ileri sanayi uluslarının örgütlü çıkarlarıyla çatışmaktan kaynaklı olumsuzluklar olarak not edildiği görülür. Batı kültürlerinin modernleşmeci ideal ile var olan gerçeklik arasındaki tezatla yüzleşmekte zorlanmaları, aklın uygarlaştırıcı idealleri ile uluslara, etnik topluluklara ve küresel olarak savunmasız gruplara uygulanan sömürü, şiddet ve acı kayıtları arasında uzlaşmaz ve istikrarsızlaştırıcı bir gerilim olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Batı dünyasının söz konusu gerilimden beslenen sosyodiseleri görevinin, sadece görünüşte 'anlamsız' olan acı ve ıstırabı rasyonel olarak meşrulaştıran değil, aynı zamanda medeniyetsizleştirici sonuçlarının sadece görmezden gelinerek sürdürülmemesi umuduyla, bu gerilimin etik ve kültürel sonuçlarını araştırmak olduğunu kabul etmesi gerekir.

Neticede kozmoloji düzeyinde farklı olsalar da hem teodise hem de sosyodise, insan varoluşunun kırılğanlığını yok etme veya istikrarsızlaştırma tehdidinde bulunan deneyimlere karşı ideal bir dünya anlayışını savunma girişiminde ortaktır. Buna göre hem teodise hem de sosyodise, 'anlamsız' acılara, adaletsizliklere ve ıstıraplara teorik ve etik yanıtlar sunarak, bir yaşam biçimini sürdüren bir 'kültürel gerçekliği' doğrulamaya çalışır. Sosyodise kavramı çoğu zaman toplumda yaşanmamış olanın insan üzerinde bıraktığı acı olarak kavramsallaştırabileceğimiz risk kavramı ile beraber ele alınır. Burada risk tartışmaları, insanları düşünce ve deneyimin daha rasyonel bir şekilde kavranması için acil arayışlara dahil ederken, aynı zamanda dünyayı ve onun içindeki eylemlerini nasıl anlamlandırdıkları konusunda istenmeyen sonuçlar doğuran, ahlaki ve sosyal anlayışın şiddetlenen zorluklarının bir tezahürü olarak ele alınmaktadır.

Kaynakça

- Agamben, G. (1998) *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, Stanford: Stanford University Press
- Arendt, H. (1964) *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*. New York: Viking Press.
- Bauman, Z. (1990) *Thinking Sociologically*. Oxford: Blackwell.
- Bauman, Z. (1991) *Modernity and Ambivalence*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. (1993) *Postmodern Ethics*. Oxford: Blackwell.
- Bourdieu, P. and Wacquant, L. (1992) *An Invitation to Reflexive Sociology*, Chicago: University PressClifford.
- Bourdieu, P., et al. (1999) *The Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Life*, Cambridge Polity Press.
- Cohen, S. (2001) *States of Denial: Knowing About Atrocities and Suffering*, Cambridge: Polity Press.
- Das, V. (1995) *Critical Events: An Anthropological Perspective on Contemporary India*, Delhi: Oxford University Press.
- Das, V. (1996) Language and Body: Transactions in the Construction of Pain, *Daedalus*, 125(1), 67–91.
- Das, V. (1997a) Sufferings, Theodicies, Disciplinary Practices, Appropriations, *International Social Science Journal* 49: 563–7.
- Das, V. (1997b) Language and Body: Transactions in the Construction of Pain, in Kleinman, A., Das, V. and Lock, M. *Social Suffering*. Berkeley: University of California Press.
- Das, V., Kleinman, A., Ramphela, M., Lock, M. (eds) (2001) *Remaking a World: Violence, Social Suffering and Recovery*, Berkeley: University of California Press.
- Das, V. (2007) *Life and Worlds: Violence and the Descent into the Ordinary*, Berkeley: University of California Press.
- Douglas, M. (1992) *Risk and Blame: Essays in Cultural Theory*. London: Routledge. Douglas, M. and Wildavsky, A. (1982) *Risk and Culture: An Essay in the Selection and Interpretation of Technological and Environmental Dangers*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Frank, A. (2001) Can we Research Suffering?, *Qualitative Health Research*, 11(3): 353-62

- Freud, S. (1930) *Civilisation and its Discontents*. London: Hogarth Press.
- Freud, S. (2010) *The Future of an Illusion*. Pacific Publishing Studio.
- Geertz, C. (1993) "Religion as a Cultural System." In *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*, 87–125. London: Fontana Press.
- Gouldner, A. (1968) The Sociologist as Partisan: Sociology and the Welfare State, *The American Sociologist*, 3:103-116.
- Graubard, S.R. (1996) Preface to the Issue "Social Suffering, *Daedalus* 125(1), v–x.
- Halpern, C. (2002) *Suffering, Politics and Power: A Genealogy in Modern Political Theory*, Albany: State University of New York Press.
- Hick, J. (2007) *Evil and the God of Love*. London, UK: Palgrave Macmillan.
- Holling, C. S. (1973): Resilience and stability of ecological systems. In: *Annual Review of Ecology and Systematics* 4, 1–23.
- Holling, C. S. (1986): The resilience of terrestrial ecosystems: local surprise and global change. In: Clark, W. C. and Munn, R. E. (eds.): *Sustainable development of the biosphere*. London, 292–317.
- Holling, C. S. (2001): Understanding the complexity of economic, ecological, and social systems. In: *Ecosystems* 4, 390–405.
- Kleinman, A. (1995) Pitch, Picture, Power: The Globalization of Local Suffering and the Transformation of Social Experience, *Ethnos*, 60(3-4):181-91.
- Kleinman, A. (1999) Experience and Its Moral Modes: Culture, Human Conditions and Disorder, in Peterson, G. B. (ed) *The Tanner Lectures on Human Values*, Salt Lake City, University of Utah Press.
- Kleinman, A. (2006) *What Really Matters: Living a Moral Life Amidst Uncertainty and Danger*, Oxford: Oxford University Press.
- Kleinman A. and Kleinman, J. (1997) *The Appeal of Experience; The Dismay of Images: Cultural Appropriations of Suffering in Our Times*, Berkeley: University of California Press.
- Kleinman, A. Das, V. and Lock, M. (eds) (1997) *Social Suffering*, Berkeley: University of California Press.
- Levinas, E. (1988) Useless Suffering, in Bernasconi, Robert and Wood, David (eds) *The Provocation of Levinas: Rethinking the Other*, London: Routledge

- Lutzer, Erwin W. (2011) *An act of God? Answers to tough questions about God's role in natural disasters*. Carol Stream: Tyndale House.
- Lyman, S.M. (1995) Social Theory and Social Movements: Sociology as Sociodicy, in S.M. Lyman (ed.) *Social Movements: Critiques, Concepts, Case-Studies*. London: Macmillan.
- Mann, M. (1999) The Dark Side of Democracies, *New Left Review* 235, 18–45.
- Merton, R. (1957) *Social Theory and Social Structure*. New York: Free Press.
- Molesky, M. (2015) *This gulf of fire: The Great Lisbon Earthquake, or Apocalypse in the Age of Science and Reason*. Vintage Books.
- Morgan, D. G. and Wilkinson, I. (2001) The Problem of Suffering and the Sociological Task of Theodicy, *European Journal of Social Theory*, 4(2): 199-214.
- Nussbaum, M. C. (1996) Compassion: The Basic Social Emotion, *Social Philosophy and Policy*, 13(1): 27-58.
- Nussbaum, M. C. (2001) *Upheavals of Thought*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Parsons, T. 1966 Introduction, in Weber, M. *The Sociology of Religion*, London: Methuen.
- Rose, N. (1996) The death of the social?: Refiguring the Territory of Government, *Economy and Society*, 25(3): 327–64.
- Rouzati, Nasrin. (2018) Evil and Human Suffering in Islamic Thought—Towards a Mystical Theodicy, *Religions*, 9(2): 47-67.
- Scheper-Hughes, N. (1992) *Death Without Weeping: The Violence of Everyday Life in Brazil*, Berkeley: University of California Press.
- Scheper-Highes, N. (1997) Peace Time Crimes, *Social Identities* 3:471-97.
- Scheper-Hughes, N. (1998) Undoing: Social Suffering and the Politics of Remorse in the New South Africa, *Social Justice*, 25(4):114-42.
- Schopenhauer, A. (1970) *On the Suffering of The World*, Translated by R. J. Hollingdale, New York: Penguin Books.
- Sontag, S. (2003) *Regarding the Pain of Others*, London: Hamish Hamilton
- Spelman, E. V. (1997) *Fruits of Sorrow: Framing Our Attention to Suffering*, Boston: Beacon
- Steiner, G. (1967) *Language and Silence*. London: Faber & Faber.
- Turner, B.S. (1992a) *Regulating Bodies*, London: Routledge.

- Turner, B.S. (1992b) The Concept of “The World” in Sociology: A Commentary on Roland Robertson’s Theory of Globalization, *Journal for the Scientific Study of Religion* 31(3), 296–323.
- Turner, B.S. (1996) *For Weber: Essays on the Sociology of Fate*. London: Sage.
- Vidich, A.J. and Lyman, S.M. (1985) *American Sociology: Worldly Rejections of Religion and Their Directions*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Wall, P. and Jones, M. (1998) *Defeating Pain: The War against a Silent Epidemic*. London: Plenum Books.
- Vidich, A.J. and Lyman, S.M. (1985) *American Sociology: Worldly Rejections of Religion and Their Directions*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Weber, M. (1970) ‘Politics as a Vocation’ and ‘Religious Rejections of the World and Their Directions’, in C. W. Mills and H. H. Gerth (eds) *From Max Weber: Essays in Sociology*. London: Routledge.
- Weil, S. (1950) The Love of God and Affliction, in *Waiting on God*. Glasgow: William Collins.
- Wilkinson, I. (2001a) Thinking with Suffering, *Cultural Values*, 5(4): 421-444.
- Wilkinson, I (2001b) *Anxiety in a Risk Society*, London: Routledge.
- Wilkinson, I. (2005) *Suffering: A Sociological Introduction*, Cambridge: Polity Press.
- Wilkinson, I (2010) *Risk, Vulnerability and Everyday Life*, London: Routledge.
- Wilkinson, I. (2013) The Problem of Suffering as a Driving Force of Rationalization and Social Change, *British Journal of Sociology*, 64(1): 123-41.

Üniversite Öğrencilerinde Toplum Yanlısı ve Saldırgan Davranışlar ile İlişkili Bireysel ve Sosyal Etmenler¹

Petek AKMAN ÖZDEMİR²

Öz

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin toplum yanlısı ve saldırgan davranışları ile ilişkili bireysel ve sosyal etmenlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya 429 üniversite öğrencisi katılım sağlamıştır. Olumlu Sosyal Davranışlar ve Saldırganlık Ölçeği ile katılımcıların toplum yanlısı ve saldırgan davranışları gösterme düzeyleri belirlenmiştir. Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği bireysel ve sosyal etmenlerin düzeylerini belirlemek için kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler t-testi, korelasyon analizi ve çoklu regresyon analizi yapılarak incelenmiştir. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla toplum yanlısı davranışta ve daha az saldırgan davranışta buldukları belirlenmiştir. Regresyon analizleri benlik algısının, sosyal yeterliliğin, aile ve arkadaşlar ile ilişkilerin niteliğinin toplum yanlısı davranışların pozitif yordayıcıları olduklarını göstermiştir. Benliğe ve geleceğe ilişkin algıların, aile uyumunun, aile ve arkadaş ilişkilerinin saldırgan davranışları negatif yönde yordadıkları bulunmuştur. Araştırma bulguları genç yetişkinlik döneminin sosyal ve duygusal özellikleri ile ilişkili olarak değerlendirilmiştir. İleride yapılacak araştırmalar ve üniversite öğrencilerine yönelik eğitsel çalışmalar için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler

toplum yanlısı davranışlar
saldırgan davranışlar
benlik algısı
sosyal yeterlilik
aile uyumu

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 17.05.2023

Kabul Tarihi: 03.10.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1298138

Personal and Social Factors Related to Prosocial and Aggressive Behaviors Among University Students

Abstract

This study aims to determine the personal and social factors related to prosocial and aggressive behaviors among university students. 429 university students took part in the study. The levels of prosocial and aggressive behaviors were determined with Prosocial and Aggressive Behaviors Questionnaire. The Resilience Scale for Adults was used to assess levels of personal and social variables. The relationships among study variables were examined with t-test, correlation analysis and multiple regression analysis. The female students were found to show more prosocial behaviors and less aggressive behaviors than male students. Regression analyses demonstrated that perception of self, social competence, relationships with family and friends were positive predictors of prosocial behaviors. Perception of self and future, family cohesion, quality of relationships with family and friends were found to negatively predict aggressive behaviors. The findings of the study were evaluated with regard to social and emotional characteristics of young adulthood. Suggestions for future research and educational activities for university students were discussed.

Keywords

prosocial behaviors
aggressive behaviors
perception of self
social competence
family cohesion

About Article

Received: 17.05.2023

Accepted: 03.10.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1298138

¹ Bu çalışma için Beykoz Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan etik kurul izni alınmıştır (10/07/2020, 2/1-5).

² Dr. Öğr. Üyesi, Fenerbahçe Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul/Türkiye, petek.akman@fbu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7797-0353

Giriş

Üniversite öğrencilerinin sosyalleşme süreçlerinde önemli rol oynayan toplum yanlısı ve saldırgan davranışlar akademik ve sosyal deneyimlerini şekillendirmektedir. Toplum yanlısı (prosocial) davranışlar; diğer bireylere yarar sağlama amacı ile gerçekleştirilen, başkalarına yardım etme, zamanını ve kaynaklarını başkaları için ayırma ve gönüllü çalışma gibi davranışları ifade etmektedir (Carlo ve Randall, 2002, s. 32-33). Saldırgan davranışlar ise genel olarak başkalarına zarar verici davranışları tanımlamaktadır. Ancak, çok sayıda araştırmada tepkisel (reactive) ve amaca yönelik (proactive) saldırgan davranışlar ayrıştırılmıştır. Tepkisel saldırganlık öfkeyi içeren, savunmacı ve bir tehdide tepki olarak gösterilen davranışları, amaca yönelik saldırganlık ise planlı, kasıtlı ve bir amacı gerçekleştirmek için yapılan davranışları ifade etmektedir (Dodge ve Coie, 1987, s. 1147).

Toplum yanlısı davranışlar iyi oluşa, sosyal uyuma ve olumlu sosyo-duygusal gelişime (Nelson, Layous, Cole, ve Lyubomirsky, 2016, s. 856) katkıda bulunmaktadır. Saldırganlığın ise duygu düzenleme güçlükleri, davranış sorunları, akranlar tarafından kabul düzeyinin düşük olması ve içselleştirme sorunları gibi çok sayıda olumsuz sonuçları olduğu gösterilmiştir (Card Stucky, Sawalani, ve Little, 2008, s. 1207). Toplum yanlısı davranışların ve saldırganlığın birbirleri ile yakından ilişkili olduğu, empati ve toplum yanlısı davranışlar ile saldırganlık arasında negatif yönde ilişki olduğu vurgulanmıştır (Carlo, Mestre, Samper, Tur, ve Amenta 2010, s. 875-876). Gençler açısından toplum yanlısı ve saldırgan davranışların psikolojik ve sosyal sonuçları dikkate alındığında bu davranışların ortaya çıkmasında rol oynayan etmenlerin belirlenmesi önem taşımaktadır.

Toplum yanlısı ve saldırgan davranışların gösterilmesine katkıda bulunan çok sayıda bireysel, durumsal, sosyal ve kültürel etmen incelenmiştir. Alanyazında bireysel etmenler arasında özellikle benlik ile ilişkili kavramlara, örneğin benlik algısına ve benlik saygısına geniş yer verildiği görülmektedir. Benlik algısı, bireyin kendi özellikleri ile ilgili bilgiye ve yargıya erişimini, bireysel özelliklerinin farkında olmasını ve benlik kavramının oluşturulmasını içermektedir (Morin, 2017, s. 2). Bireyin kendisi ile ilgili genel görüşü olarak tanımlanan benlik kavramı ve benlik kavramına ilişkin duygusal değerlendirmeyi ifade eden öz-saygı ile yakından ilişkilidir. Olumlu benlik algısının (Lu, Wang, Tao, Sui, ve Yan, 2022, s. 6-7) ve benlik kavramının (Gupta ve Thapliyal, 2015, s. 42-43) toplum yanlısı eğilimler ve davranışlar ile pozitif yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Li ve Hao (2022, s. 375) da öz-saygısı yüksek olan ergenlerin toplum yanlısı davranışlarda bulunma olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermiştir.

Diğer yandan benlik algısı olumsuz olan üniversite öğrencileri daha fazla saldırganlık göstermektedir (Odacı ve Çelik, 2017, s. 223). Teng, Liu ve Guo (2015, s. 50) tarafından yapılan meta-analiz çalışmasında da saldırgan davranışların öz-saygı ile orta düzeyde negatif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu bağlamda, kendilerine ilişkin tutumları olumlu olan gençlerin kendilerine güvenlerinin de daha yüksek olması (Kobayashi ve Brown, 2003, s. 575) nedeni ile toplum yanlısı davranışlarda bulunma ve öz-saygısı düşük olan gençlerin öz-saygılarını artırma ya da benliklerini koruma amacı ile saldırganlık göstermeleri (Donnellan, Trzesniewski, Robins, Moffitt, ve Caspi, 2005, s. 333-334) beklenebilir.

Sosyal etkileşimlerde etkili olabilme (Rose-Krasnor, 1997, s. 112), sosyal ilişkileri etkili bir şekilde yönetebilme şeklinde tanımlanan sosyal yeterlilik de sosyal davranışları belirleyen önemli bir etmen olarak ele alınmaktadır. Sosyal yeterliliğin önemli yönlerinden birisinin toplumsal katılımında bulunma olduğu (Ma, 2012, s. 1) vurgulanmıştır. Toplumsal davranışlar ile sosyal yeterlilik arasındaki ilişkiyi doğrudan inceleyen az sayıda araştırma gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Collie (2022, s. 417-418) ortaokul öğrencileri ile yaptığı çalışmasında sosyal yeterliliğin toplum yanlısı davranışlara ilişkin içsel güdülenme ile ilişkili olduğunu belirlemiştir. Sosyal yeterliliği yüksek olan bireyler bakış açısı alma, iletişim, empati, duygu düzenleme ve problem çözme becerileri göstermektedir (Rose-Krasnor, 1997, s. 123). Bu becerileri gösteren üniversite öğrencilerinin daha fazla toplum yanlısı davranışlarda bulunacakları düşünülmektedir.

Alanyazın incelendiğinde sosyal yeterlik ve saldırganlık üzerine yapılan çalışmaların sonuçlarının tutarlı olmadığı görülmüştür. Çocuklarda sosyal yeterliliğin saldırganlığın azalmasında etkili olduğu bulunurken (Arsenio, Cooperman, ve Lover, 2000, s. 445-446), Chen ve arkadaşlarının (2010, s. 589) yaptıkları boylamsal araştırmada sosyal yeterliliğin saldırganlığı yordamadığı belirlenmiştir. Ayrıca, saldırganlık gösteren çocukların da sosyal yeterlilikleri yüksek olabilmekte ve saldırgan olmayan çocuklar gibi yakın arkadaş ilişkileri kurabilmektedir (Grotperter ve Cairns, 1996, s. 2337). Sosyal bilgi işleme süreçleri incelendiğinde saldırgan olan çocukların arkadaşları ile yaşadıkları çatışmaları olumlu ve arkadaşlarının davranışlarını olumsuz olarak değerlendirdikleri de görülmüştür (Orobio de Castro, Brendgen, Van Bostel, Vitaro, ve Schaepers, 2007, s. 174-175). İşlevsel Duygu Kuramına (Frijda ve Mesquita, 1998, s. 273-276) göre de düşük sosyal yeterliliğin üzüntü ve suçluluk gibi duygulara yol açarak saldırganlığı azaltması beklenebilir. Bu alandaki araştırma bulgularına, ayrıca sosyal bilgi işleme ve işlevsel duygu yaklaşımlarına dayanılarak sosyal yeterliliğin saldırganlık ile ilişkili olma olasılığının düşük olması beklenebilir.

Gençlerin benlik algıları gibi geleceğe ilişkin algıları da toplum yanlısı ya da saldırgan eğilimler göstermelerinde etkili olmaktadır. Gelecek yönelimi bireyin geleceği ile ilgili görüşlerini, planlarını, güdülerini ve duygularını içermektedir (Nurmi, 1991, s. 3-5). Geleceğe ilişkin amaçlar belirlemeyi ve planlar yapmayı kapsamaktadır. Gelecek yönelimi az sayıda çalışmada toplum yanlısı ve saldırganlık ile ilişkili olarak incelenmiştir. Yaşama ve geleceğe ilişkin algıları olumlu olan ergenlerin (Russo, Dell’Era, Zagrean, Danioni, ve Barni, 2022, s. 272) toplum yanlısı davranışlarda bulunma eğilimlerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan gelecek yönelimleri yüksek olan ergenlerin zorbalık gibi saldırgan davranışları daha az gösterdikleri belirlenmiştir (Gao ve Chan, 2015, s. 5-6). Yaşamın olumlu değerlendirilmesi, başkalarının ihtiyaçlarını önemseme ve onlara yardım etme için temel oluşturabilirken (Laguna, De Longis, Mazur-Socha, ve Alessandri, 2022, s. 1609-1610), gelecek ile ilgili olumlu bakış açısı ve beklentiler şiddet içerikli davranışların azalmasına katkıda bulunabilmektedir (Stoddard, Zimmerman, ve Bauermeister, 2011, s. 242-243).

Aile gençlerin sosyo-duygusal gelişiminde önemli rol oynamaktadır (Brofenbrenner, 1979, s. 25-28). Aile bir bütün olarak ele alındığında aile uyumu sosyal davranışları belirleyici önemli bir etmen olarak öne çıkmaktadır. Aile uyumu; aile üyeleri arasında duygusal bağın, bağlılığın ve desteğin olmasını ifade etmektedir (Olson, 2000, s. 145-147). Aile uyumunun toplum yanlısı davranışlardaki rolünün incelendiği az sayıda çalışma bulunmaktadır. Aile uyumunun yüksek olmasının toplum yanlısı davranışlar gösterme ile orta düzeyde ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Hur, Taylor, Jeong, Park, ve Haberstick, 2017, s. 232). Aynı zamanda aile uyumu yüksek olan gençler daha az saldırgan davranışlar göstermektedir (Hamama ve Arazi, 2012, s. 291). Aile uyumu gençlerin stresli ya da tehdit içeren durumlar ile baş etmeleri için gereken duygu düzenleme ve bilişsel becerileri geliştirmelerine katkı sağlaması (Andreas ve Watson, 2009, s. 193-194) açısından toplum yanlısı ve saldırgan davranışların gelişiminde rol oynayabilmektedir.

Ergenlikte ve genç yetişkinlikte aile gibi arkadaşların da gençlerin yaşamlarına ve sosyal gelişimlerine önemli düzeyde etkileri bulunmaktadır. Aile uyumunun yanı sıra gençlerin ebeveynleri ve arkadaşları ile ilişkilerinin niteliği sosyal davranışlarını etkilemektedir. Ebeveynlerin özellikle annelerin çocuklarına ilgi ve sıcaklık göstermeleri, çocukları ile aralarında güçlü bir bağın olması çocukların toplum yanlısı eğilimler göstermelerine katkıda bulunmaktadır (Day ve Padilla-Walker, 2009, s. 903). Clark, Dahlen ve Nicholson (2015, s. 194) üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmalarında saldırganlığın demokratik ebeveynlik tutumları ile negatif ve psikolojik kontrol ile pozitif yönde ilişkili olduğunu bulmuşlardır.

Ayrıca, arkadaş ilişkilerinin niteliğinin olumsuz olmasının yüksek düzeyde saldırganlık ile ilişkili olduğu (Lansford, Malone, Dodge, Pettit, ve Bates, 2010, s. 559-600), olumlu arkadaş ilişkilerinin toplum yanlısı davranışları yordadığı belirlenmiştir (Bayar, Sayıl, ve Kındap Tepe, 2020, s. 107).

Sosyo-demografik özelliklerden cinsiyetin etkisi olumlu sosyal davranışlar ve saldırganlık ile ilgili çalışmaların birçoğunda incelenmiş, cinsiyete göre bu tür davranışların gösterilme olasılığının ve düzeyinin farklılaştığı belirlenmiştir. Örneğin çocuklar ya da ergenler ile yürütülen araştırmaların dahil edildiği meta-analiz çalışmalarında kızların erkeklere göre daha fazla toplum yanlısı davranış (Xiaoa, Hashi, Korous, ve Eisenberg, 2019, s. 53) ve daha az doğrudan saldırganlık (Card ve ark., 2008, s. 1027) gösterdikleri tespit edilmiştir. Bu farklılıkların ortaya çıkmasında biyolojik etmenlerin yanı sıra cinsiyete göre farklılaşan sosyalleşme süreçlerinin ve sosyo-duygusal becerilerdeki farklılıkların etkili olduğu savunulmaktadır (Keenan ve Shaw, 1997, s. 101-107).

Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinde toplum yanlısı ve saldırgan davranışları yordayan bireysel ve sosyal etmenlerin belirlenmesidir. Psikolojik sağlamlığın koruyucu etmenleri temel alınarak, bu etmenlerden toplum yanlısı eğilimler ve saldırganlık ile ilişkili olduğu kuramsal ve ampirik çalışmalar ile desteklenen değişkenler çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırmada bireysel etmenler olarak cinsiyet, benlik algısı, sosyal yeterlilik ve gelecek algısı incelenmiştir. Ayrıca, sosyal değişkenler olarak aile uyumunun, aile üyeleri ve arkadaşlar ile ilişkilerin niteliğinin (sosyal kaynaklar) toplum yanlısı ve saldırgan davranışları yordama güçlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada incelenen bireysel ve sosyal etmenlerin etkilerinin incelendiği çalışmalar çoğunlukla çocuklar ve ergenler ile gerçekleştirilmiştir (örn., Collie, 2022, s. 406-407; Xiao ve ark., 2019, s. 42-46). Bu çalışmanın araştırma grubunu üniversite öğrencilerinin oluşturması, genç yetişkinlik döneminde toplum yanlısı ve saldırgan davranışların gösterilmesine katkıda bulunan etmenler, gelişimsel özellikler ve sosyo-duygusal süreçler ile ilgili bilgi edinilmesi açısından önemli görülmektedir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada cinsiyet, benlik ve gelecek algısı, sosyal yeterlilik, aile uyumu ve sosyal kaynaklar (aile üyeleri ve arkadaşlar ile ilişkilerin niteliği) ile toplum yanlısı ve saldırgan davranışlar arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi amaçlandığından çalışmada genel tarama modellerinden değişkenlerin birlikte değişimlerinin

ve ilişkilerin düzeylerinin belirlenmesine olanak sağlayan ilişkisel tarama modeli (Karasar, 2011, s. 81-82) kullanılmıştır.

Araştırma Grubu

Araştırma; İstanbul'da öğrenimlerine devam eden 18-20 yaşları arasındaki ($\bar{X} = 18,87$, $S_s = 0,75$) 429 üniversite öğrencisi (210 kadın, 219 erkek) ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Araştırma grubunun %12,6'sı hazırlık sınıfı, %40,1'i ön lisans ve %47,3'ü lisans öğrencisinden oluşmaktadır. Katılımcıların %77,4'ünün birinci sınıf ve %10'unun ikinci sınıf öğrencisi olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin %14'ü bir işte çalıştıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin ebeveynlerinin çoğunluğu ilkokul ya da ortaokul mezunudur. Annelerin %58,7'si ve babaların %46,6'si ilkokul ya da ortaokul, annelerin %25,9'u ve babaların %33,1'i lise mezunudur. Anneleri (%15,4) ya da babaları (%20,3) lisans/lisansüstü eğitimini tamamlamış olan katılımcılar araştırma grubunun en küçük bölümünü oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel bilgi formu.

Araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu; katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine (cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, çalışma durumu, annelerinin ve babalarının eğitim düzeyi) ilişkin soruları içermektedir. Cinsiyet (kız = 0 ve erkek = 1) göstermelik (dummy) değişken olarak kodlanarak regresyon analizlerine eklenmiştir.

Olumlu sosyal davranışlar ve saldırganlık ölçeği.

Boxer, Tisak ve Goldstein (2004, s. 95-97) tarafından geliştirilen 25 maddeli Olumlu Sosyal Davranışlar ve Saldırganlık Ölçeği, olumlu sosyal ve saldırgan davranışları içeren 5 alt boyuttan oluşmaktadır. Alt boyutların ikisi saldırgan davranışlar (amaca yönelik ve tepkisel) ve üçü olumlu sosyal davranışlar (amaca yönelik, tepkisel ve toplum yanlısı/prosocial) ile ilişkilidir. Ölçeğin Türkçeye uyarlamasını gerçekleştiren Bayraktar, Kındap, Kumru ve Sayıl (2010, s. 7-9), olumlu sosyal davranış ile ilişkili alt boyutların ayrıştığını ve saldırganlık boyutlarının ayrışmadığını tespit etmişlerdir. 25 maddeli ölçeğin saldırgan davranışlar, tepkisel olumlu, amaca yönelik olumlu ve özgeci (toplum yanlısı/prosocial) olumlu sosyal davranışlar olmak üzere 4 alt boyuttan oluştuğunu belirlemişlerdir.

Bu çalışmada saldırgan davranışlar (10 madde; örn., "Birileri beni sınırlendirdiğinde veya keyfi mi kaçırdığında genellikle onlara bağırırım.") ve özgeci olumlu davranışlar (5 madde; örn., "Kendiliğimden sık sık başkalarına yardım ederim.") boyutlarına ilişkin alt

ölçekler kullanılmıştır. Likert tipi olan ölçeklerde ifadeler 4 derece (1 = Hiç tanımlamıyor, 4 = Kesinlikle tanımlıyor.) ile değerlendirilmektedir. Ölçek uyarlama çalışmasında (Bayraktar ve ark., 2010, s. 7) Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları saldırgan davranış alt boyutu için .90 ve özgeci olumlu sosyal davranış için .75 olarak hesaplanmıştır. Bu araştırmada, Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları saldırgan davranış alt boyutu için .88 ve özgeci olumlu sosyal davranış için .69 olarak bulunmuştur.

Yetişkinler için psikolojik dayanıklılık ölçeği.

Bireysel ve sosyal etmenlerin ölçülmesinde psikolojik dayanıklılığının koruyucu etmenlerini içeren Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (Friborg, Hjemdal, Rosenvinge, ve Martinussen, 2003, s. 95-97) kullanılmıştır. Türkçeye geçerliliği Basım ve Çetin (2011, s. 109-111) tarafından yapılan ölçek toplam 33 maddeden oluşmaktadır. Ölçek; yapısal stil, kendilik (benlik) algısı, gelecek algısı, sosyal yeterlilik, aile uyumu ve sosyal kaynaklar olmak üzere altı boyutu içermektedir. Bu çalışmanın amaçları doğrultusunda 4 maddelik yapısal stil ölçeği uygulanmamıştır.

Kendilik (benlik) algısının (6 madde; örn., “Kişisel problemlerimi çözemem/nasıl çözebileceğimi bilirim.”), gelecek algısının (4 madde; örn., “Gelecek için yaptığım planların başarılması zordur/başarılması mümkündür.”), sosyal yeterliliğinin (6 madde; örn., “Yeni insanlarla tanışmak benim için zordur/benim iyi olduğum bir konudur.”), aile uyumunun (6 madde; örn., “Ailemin, hayatta neyin önemli olduğu konusundaki anlayışı benimkinden farklıdır/benimkiyle aynıdır.”) ve sosyal kaynakların (7 madde; örn., “İhtiyacım olduğunda bana yardım edebilecek kimse yoktur/her zaman bana yardım edebilen birisi vardır.”) düzeyi her bir alt ölçekte alınan puanlar toplanarak belirlenmiştir. Aile ve arkadaşlar ile ilişkilerin niteliğini belirlemek için sosyal kaynaklar alt ölçeği kullanılmıştır. Katılımcı ön yargısının önlenmesi amacı ile maddeler iki ayrı ucunda olumlu ve olumsuz anlamların olduğu 5’li semantik (anlamsal) farklılık ölçeği kullanılarak değerlendirilmiştir.

18-25 yaşları arasındaki öğrenciler ile yaptıkları çalışmalarında Basım ve Çetin (2011, s. 112) Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeğinin bu yaş grubu için geçerli ve güvenilir bir veri toplama aracı olduğunu göstermişlerdir. Alt boyutlar için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayılarının .66 ile .81 arasında değiştiğini belirlemişlerdir (Basım ve Çetin, 2011, s. 110). Araştırma grubunun yaşı dikkate alındığında ölçeğin çalışmada uygulanmak için uygun bir ölçme aracı olduğuna karar verilmiştir. Bu çalışmada da Cronbach alfa iç tutarlılık katsayılarının kendilik (benlik) algısı ($\alpha = .69$), gelecek algısı ($\alpha = .77$), sosyal yeterlilik ($\alpha = .71$), aile uyumu ($\alpha = .79$) ve sosyal kaynaklar ($\alpha = .70$) için yüksek olduğu belirlenmiştir.

İşlem

Araştırmaya başlanmadan önce Beykoz Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan etik kurul izni alınmıştır (10/07/2020, 2/1-5). Üniversite öğrencileri çalışmaya gönüllü olarak katılmışlardır. Katılımcılara araştırmanın amaçları ve ölçek formatı ile ilgili bilgi verilmiştir. Katılımcıların araştırmaya ve ölçeklerdeki maddelere ilişkin her türlü sorusu yanıtlanmış ve verilerin araştırmada kullanılabilmesi için katılımcılardan izin alınmıştır. Kişisel bilgi formu ve ölçekler bireysel olarak uygulanmıştır. Uygulama yaklaşık olarak 35 dk. sürmüştür.

Verilerin Analizi

Araştırma verisinin analizi “SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 23 for Windows” ile yapılmıştır. Tamamlayıcı istatistiksel analiz olarak aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Pearson Momentler Çarpımı korelasyon analizleri yapılarak değişkenler arasındaki ilişki ve ilişkilerin etki büyüklükleri belirlenmiştir. Korelasyon analizlerine ilişkin etki büyüklükleri Cohen’in sınıflandırılması (Cohen, 1992, s. 157) ($r = .10$, zayıf; $r = .30$, orta düzeyde; $r = .50$, güçlü) temel alınarak yorumlanmıştır. Toplum yanlısı ve saldırgan davranışlar cinsiyete göre t-testi yapılarak incelenmiştir. T-testlerde belirlenen ilişkiler için etki büyüklükleri hesaplanmıştır. Cohen d değerleri zayıf ($d = 0,2$), orta ($d = 0,5$) ve güçlü ($d = 0,8$) olarak yorumlanmıştır (Cohen 1992, s. 157). Benlik (kendilik) algısı, gelecek algısı, sosyal yeterlilik, aile uyumu, sosyal kaynaklar (aile üyeleri ve arkadaşlar ile ilişkilerin niteliği) değişkenlerinin toplum yanlısı davranışları ve saldırgan davranışları yordama güçleri çoklu regresyon analizleri yapılarak belirlenmiştir. Anlamlılık düzeyi $p < .05$ olarak alınmıştır.

Analizler gerçekleştirilmeden önce çoklu regresyon analizinin sayıltılarının (Field, 2009, s. 220-221) karşılandığı yapılan testler ve analizler ile belirlenmiştir. Normal dağılım eğrileri ve saçılma grafikleri incelenerek eş varyanslılık, hataların normal dağılımı ve doğrusallık varsayımlarının karşılandığı sonucuna varılmıştır. Korelasyon analizleri değişkenler arasında orta düzeyde ilişki olduğunu göstermiştir. Hesaplanan en yüksek korelasyon kat sayısının .49 olmasına, ayrıca tolerans değerlerinin 0,10’dan az ve varyans şişme faktörü (VIF) değerleri 10’dan fazla olmamasına (Hair, Anderson, Tatham, ve Black, 2010, s. 221-222) dayanılarak çoklu bağıntı sorunu olmadığı değerlendirilmiştir. Durbin-Watson testlerinde toplum yanlısı davranışlar için 2,04 ve saldırganlık için 2,01 değerleri hesaplandığı ve bu değerler kabul edilebilir aralıkta (Field, 2009, s. 221) olduğu için otokorelasyon olmadığına karar verilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde öncelikle bireysel ve sosyal etmenlere (benlik algısı, gelecek algısı, sosyal yeterlilik, aile uyumu, sosyal kaynaklar/aile üyeleri ve arkadaşlar ile ilişkilerin niteliği), toplum yanlısı ve saldırgan davranışlara ilişkin betimsel istatistikler ve bu araştırma değişkenleri arasındaki ilişkilerin incelendiği Pearson korelasyon analizlerinin sonuçları sunulmuştur (Tablo 1). Daha sonra toplum yanlısı davranış ve saldırgan davranış puanlarının cinsiyet gruplarına göre karşılaştırıldığı t-testlerinin sonuçlarına yer verilmiştir (Tablo 2). Son olarak, bireysel ve sosyal etmenlerin toplum yanlısı davranışları ve saldırgan davranışları yordama güçlerinin belirlendiği çoklu regresyon analizlerinden elde edilen bulgular sunulmuştur (Tablo 3 ve 4).

Tablo 1 Ortalama Değerler, Standart Sapma Değerleri ve Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	$\bar{X}$	S_s	1	2	3	4	5	6
1. Toplum Yanlısı Davranışlar	13,62	3,03	-					
2. Saldırgan Davranışlar	14,35	5,50	-.22**	-				
3. Benlik Algısı	22,75	4,46	.18**	-.41**	-			
4. Gelecek Algısı	15,16	3,26	.09	-.31**	.46**	-		
5. Sosyal Yeterlilik	22,08	4,30	.17**	-.09	.28**	.26**	-	
6. Aile Uyumu	22,21	4,73	.01*	-.29**	.20**	.26**	.12*	-
7. Sosyal Kaynaklar	27,92	4,44	.19**	-.29**	.28**	.31**	.32**	.49**

$N = 429$; * $p < .05$; ** $p < .001$

Alt ölçeklerde alınan puanlar incelendiğinde sosyal kaynaklar ortalama puanının ($\bar{X} = 27,92$; $S_s = 4,44$) diğer boyutlara göre daha yüksek ve gelecek algısının ortalama puanının ($\bar{X} = 15,16$; $S_s = 3,26$) ise daha düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca, saldırgan davranışlar ölçeğinin ortalama puanının ($\bar{X} = 14,35$; $S_s = 5,50$), toplum yanlısı davranışlar ölçeğinde alınan puanların ortalamasından ($\bar{X} = 13,62$; $S_s = 3,03$) daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 1’de görüldüğü gibi toplum yanlısı davranışlar ile saldırgan davranışlar arasında negatif yönde anlamlı ilişki ($r = -.22$; $p < .05$) bulunmaktadır. Toplum yanlısı davranışların gelecek algısı dışında tüm bireysel ve sosyal etmenler ile anlamlı ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Bu etmenler ile toplum yanlısı davranışlar arasında pozitif yönde ve Cohen’in (1992; s. 157) sınıflandırmasına göre zayıf ilişki ($r = .01$; $r = .19$; $p < .05$) olduğu görülmektedir. Saldırgan davranışların bütün bireysel ve sosyal etmenler ile negatif yönde ilişkili ($r = -.41$; $r = -.29$; $p < .05$) olduğu belirlenmiştir. Saldırgan davranışlar ile sadece sosyal yeterlilik arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olmadığı bulunmuştur.

Bütün bireysel ve sosyal etmenler arasında pozitif yönde, zayıf ya da orta düzeyde anlamlı ilişki olduğu ($r = .12$; $r = .49$; $p < .05$) belirlenmiştir. Boyutlar arasındaki en güçlü ilişkilerin aile uyumu ile sosyal kaynaklar ($r = .49$; $p < .05$) arasında ve benlik algısı ile gelecek algısı ($r = .46$; $p < .001$) arasında olduğu görülmektedir. En zayıf ilişkinin ise aile uyumu ile sosyal yeterlilik ($r = .12$; $p < .05$) arasında olduğu tespit edilmiştir.

Toplum yanlısı davranış puanlarının cinsiyet değişkenine göre karşılaştırılması için t-test analizleri yapılmıştır (Tablo 2). Levene testi anlamlı olmadığı için, $F(1,427) = 0,032$, $p = .857$, varyansların homojen dağılım gösterdiği kabul edilmiştir. Toplum yanlısı davranış puanlarının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunmuştur, $t(427) = 1,992$, $p = .047$, $d = 0,19$, %95 GA [0,01; 1,16]. Kadın katılımcıların ($\bar{X} = 13,92$, $Ss = 2,98$) erkek katılımcılara ($\bar{X} = 13,34$, $Ss = 3,06$) göre toplum yanlısı davranış puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Cohen's d , cinsiyet gruplarına göre toplum yanlısı davranışlarına ilişkin farklılıkların zayıf olduğunu göstermiştir (Cohen, 1992, s. 157).

Tablo 2 *Toplum Yanlısı Davranış ve Saldırgan Davranış Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi*

Değişkenler	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	SD	t	p	%95 Güven Aralığı	Cohen's d
Toplum Yanlısı Davranış	Kadın	210	13,92	2,98	427	1,992	.047*	[0,01; 1,16]	0,19
	Erkek	219	13,34	3,06					
Saldırgan Davranış	Kadın	210	13,60	5,57	427	-2,803	.005*	[-2,51; -0,44]	0,27
	Erkek	219	15,07	5,35					

Not: * $p < .001$

Cinsiyet gruplarının saldırgan davranış puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığı t-test yapılarak incelenmiştir (Tablo 2). Levene testi varyansların homojen dağıldığını göstermiştir. $F(1,427) = 1,165$, $p = .281$. Cinsiyet gruplarının saldırgan davranış puanları arasında anlamlı fark olduğu saptanmıştır, $t(427) = -2,803$, $p = .005$, $d = 0,27$, %95 GA [-2,51; 0,44]. Erkek katılımcıların saldırganlık puanlarının ($\bar{X} = 15,07$, $Ss = 5,35$) kadın katılımcıların puanlarına ($\bar{X} = 13,60$, $Ss = 5,35$) göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Cinsiyet gruplarının saldırgan davranış puanları arasındaki farklılığın etki büyüklüğü (Cohen's $d = 0,27$) zayıf olarak yorumlanmıştır (Cohen, 1992, s. 157).

Toplum yanlısı davranışları yordayan bireysel ve sosyal etmenlerin belirlenmesi amacı ile yapılan çoklu regresyon analizinde modelin anlamlı olduğu bulunmuştur, $R^2 = .06$, $F(6, 422) = 5,816$, $p = .000$ (Tablo 3). Değişkenlerin toplam varyansın %6'sını açıkladıkları belirlenmiştir. Benlik algısı ($\beta = .133$, $p < .05$), sosyal yeterlilik ($\beta = .103$, $p < .05$) ve sosyal

kaynaklar ($\beta = .133, p < .05$) modele pozitif yönde katkıda bulunmuştur. Gelecek algısının ve aile uyumunun toplum yanlısı davranışları istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yordamadıkları saptanmıştır. Analizler üniversite öğrencilerinin kendilerine ilişkin algıları olumlu, sosyal yeterlilikleri yüksek ve sosyal kaynakları fazla olduğunda toplum yanlısı davranışlarda bulunma olasılıklarının arttığını göstermiştir.

Tablo 3 *Toplum Yanlısı Davranışlara İlişkin Çoklu Regresyon Analizinin Sonuçları*

Değişkenler	<i>b</i>	SH <i>b</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>
Sabit	7.937	1.139		6,970	.000
Benlik Algısı	.091	.037	.133	2,446	.015
Gelecek Algısı	-.035	.051	-.038	-0,686	.493
Sosyal Yeterlilik	.073	.036	.103	2,011	.045
Aile Uyumu	.001	.035	.001	0,017	.987
Sosyal Kaynaklar	.091	.039	.133	2,310	.021

$R = .25$ $R^2 = .06$ Düzeltilmiş $R^2 = .05$

Yapılan çoklu regresyon analizinde bireysel ve sosyal etmenlerin saldırgan davranışları anlamlı düzeyde yordadıkları [$(R^2 = .24, F(6, 422) = 26,140, p = .000)$] ve toplam varyansın %24'ünü açıkladıkları belirlenmiştir (Tablo 4). Benlik algısı ($\beta = -.324, p < .05$), gelecek algısı ($\beta = -.113, p < .05$), aile uyumu ($\beta = -.143, p < .05$) ve sosyal kaynaklar ($\beta = -.117, p < .05$) değişkenlerinin modele negatif yönde özgün katkılarının olduğu bulunmuştur. Diğer öğrencilere göre kendilerine ve geleceğe ilişkin algıları daha olumsuz, aile uyumu daha düşük ve sosyal kaynakları daha az olan üniversite öğrencilerinin saldırgan davranışlarda bulunma olasılıklarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Sadece sosyal yeterlilik değişkeninin saldırgan davranışların anlamlı yordayıcısı olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 4 *Saldırgan Davranışlara İlişkin Çoklu Regresyon Analizinin Sonuçları*

Değişkenler	<i>b</i>	SH <i>b</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>
Sabit	31.597	1.867		16,920	.000
Benlik Algısı	-.400	.061	-.324	-6,586	.000
Gelecek Algısı	-.190	.084	-.113	-2,265	.024
Sosyal Yeterlilik	.112	.059	.088	1,897	.059
Aile Uyumu	-.166	.058	-.143	-2,890	.004
Sosyal Kaynaklar	-.146	.065	-.117	-2,256	.025

$R = .49$ $R^2 = .24$ Düzeltilmiş $R^2 = .23$

Tartışma

Araştırmada üniversite öğrencilerinde toplum yanlısı davranışlar ve saldırgan davranışlar ile ilişkili bireysel ve sosyal etmenler incelenmiştir. Benlik algısının, sosyal yeterliliğin ve sosyal kaynakların (aile ve arkadaşlar ile ilişkilerin niteliğinin) toplum yanlısı davranışların pozitif yordayıcıları olduğu bulunmuştur. Analizler, benlik ve gelecek algılarının, aile uyumunun ve sosyal kaynakların saldırgan davranışları negatif yönde yordadığını göstermiştir.

Çalışma kapsamında öncelikle cinsiyete göre toplum yanlısı ve saldırgan davranışların düzeyi karşılaştırılmıştır. Önceki araştırmaların (örn., Card ve ark., 2008, s. 1207; Xiao ve ark., 2019, s. 53) bulguları ile tutarlı olarak kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha yüksek düzeyde toplum yanlısı ve daha düşük düzeyde saldırgan davranışlarda buldukları belirlenmiştir. Bu farklılıkların görülmesinde biyolojik, bilişsel, duygusal ve sosyal alanlardaki farklılıkların, ebeveynlerin, öğretmenlerin ve akranların cinsiyete göre farklı sosyalleşme ortamları sunmalarının ve farklı toplumsal cinsiyet rolleri tanımlamalarının (Keenan ve Shaw, 1997, s. 101-107) etkili olduğu düşünülmektedir.

Regresyon analizlerinde benlik (kendilik) algısının ve sosyal yeterliliğin toplum yanlısı davranışları pozitif yönde yordadığı belirlenmiştir. Bu kapsamda araştırmanın bulguları olumlu benlik algısı ya da kavramı (Gupta ve Thapliyal, 2015, s. 42-43; Lu ve ark., 2022, s. 6-7) ve yüksek öz-saygı (Li ve Hao, 2022, s. 375) ile toplum yanlısı eğilimler ya da davranışlar arasında pozitif yönde ilişki olduğunu gösteren farklı yaş grupları ile yapılan çalışmaları desteklemektedir. Kendilerine ilişkin algıları ve tutumları olumlu olan gençler kendilerine daha fazla güven duydukları (Kobayashi ve Brown, 2003, s. 575) için yardım gerektiği durumlarda eyleme geçebilmektedirler. Ayrıca, özellikle gönüllülük gibi uzun süreli etkinlikleri devam ettirebilmek için güdülenme ve bağlılık gösterebilmektedirler (Zuffianò ve ark., 2014, s. 28). Sosyal yeterliliği yüksek olan ergenler toplum yanlısı davranışları gerçekleştirmeye yönelik daha yüksek düzeyde içsel güdülenme göstermektedir (Collie, 2022, s. 417-418). Sosyal yeterlilik sosyal ilişki kurabilme ve sürdürülebilir becerisini ifade ettiği (Rose-Krasnor, 1997, s. 112-113) ve toplumsal katılım ile ilişkili olduğu (Ma, 2012, s. 1) için sosyal yeterliliğin toplum yanlısı davranışlar modeline pozitif katkısı beklenen bir sonuç olarak değerlendirilmiştir.

Toplum yanlısı davranışlar üzerine yapılan önceki çalışmalarda (örn., Bayar ve ark., 2020, s. 107; Day ve Padilla-Walker, 2009, s. 903) olduğu gibi bu araştırmada da aile ve arkadaşlar ile ilişkilerin niteliğinin toplum yanlısı davranışlar açısından önemli bir etmen olduğu belirlenmiştir. Aile üyelerine ve arkadaşlarına güven duyan, yakın hissedilen ve

yakınlarından duygusal destek alan gençlerin daha fazla toplum yanlısı davranış gösterdikleri bulunmuştur. Araştırma sonuçları gençlerin yakın çevresini oluşturan ailenin ve arkadaşların (Brofenbrenner, 1979, s. 25) çocuklukta ve ergenlikte olduğu gibi genç yetişkinlikte de gençlerin sosyo-duygusal gelişimlerine katkıda bulduklarını ve sosyal davranışlarını etkilediklerini göstermiştir.

Diğer yandan aile uyumunun toplum yanlısı davranışlar modeline anlamlı düzeyde katkıda bulunmadığı belirlenmiştir. Aile uyumu ile toplum yanlısı davranışlar arasında pozitif yönde ilişki olduğu gösterilmiştir (Hur ve ark., 2017, s. 233-234), ancak iki değişken arasındaki ilişki az sayıda araştırmada incelenmiştir. Bu çalışmada benzer sonuçlara ulaşılmamasında farklı bir ölçüm aracı kullanılmasının ve çalışmanın aile bağlarının genel olarak güçlü olduğu bir kültürde yapılmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Diğer yandan genç yetişkinlik döneminde olan araştırma grubunun toplum yanlısı davranışlarında arkadaşların aileye göre daha önemli düzeyde etkisi olabileceği de düşünülmektedir. Bu nedenle aile ile ilişkilerin, aile uyumu gibi aile sistemine ilişkin özelliklerin olumlu sosyal davranışlara etkilerinin belirlenebilmesi için bu konuda daha fazla araştırma yapılması önerilmektedir.

Yapılan regresyon analizleri araştırma grubunun toplum yanlısı davranışlarına aile uyumunun yanı sıra gelecek algısının da katkıda bulunmadığını göstermiştir. Gelecek algısı ve toplum yanlısı davranışlar arasındaki ilişki az sayıda araştırmada incelenmiş (örn., Russo ve ark., 2022, s. 272) ve olumlu gelecek algısının toplum yanlısı davranışlar ile pozitif yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmalar ile tutarlı sonuçlara ulaşılmamasında kültürel farklılıkların rol oynadığı düşünülebilir. Ayrıca eğitim yaşamındaki ve kariyer olanaklarındaki farklılıkların değişkenler arasında ilişki bulunmamasını da açıkladığı düşünülmektedir. Diğer yandan önceki çalışmalarda doğrudan gelecek yönelimi değil yaşama ve geleceğe olumlu bakış açısı ölçülmüştür. Bu kapsamda, gelecek algısını ya da yönelimini ölçen veri toplama araçlarının kullanılarak toplum yanlısı davranışlar ile ilişkilerinin farklı kültürel ortamlarda yapılacak çalışmalarda incelenmesi önemli görülmektedir.

Saldırgan davranışlar modeline benlik algısının ve gelecek algısının negatif yönde katkıda bulunduğu tespit edilmiştir. Benlik algısı olumsuz ya da öz-saygısı düşük olan gençlerin daha fazla saldırganlık göstermelerinde (Odacı ve Çelik, 2017, s. 223; Teng ve ark., 2015, s. 50), sosyal etkileşimlerinin sınırlı olması, sosyal kuralları daha az anlamaları, benliklerini ve öz-saygılarını koruma isteği gibi nedenlerin rol oynayabileceği savunulmuştur (Donnellan ve ark., 2005, s. 333-334). Olumsuz gelecek algısının daha fazla saldırgan davranışlar gösterme ile ilişkili olduğu bulgusu, gelecek yönelimi ile saldırganlık arasında negatif yönde ilişkinin

belirlendiği çalışmaları (Gao ve Chan, 2015, s. 5-6; Stoddard ve ark., 2011, s. 242-243) desteklemektedir. Gelecekleri ile ilgili olumlu bakış açıları ve beklentileri olan, plan yapan ve belirli amaçları gerçekleştirmek için güdülenmeleri yüksek olan ergenlerin saldırgan davranışları daha az gösterdikleri görülmektedir.

Ailenin ve arkadaşların saldırgan davranışların gelişiminde önemli rol oynadığı belirlenmiştir. Aile uyumunun, aile ve arkadaşlar ile ilişkilerin niteliğinin saldırgan davranışların negatif yordayıcıları oldukları bulunmuştur. Aile uyumu düşük olan gençlerin, stresli durumlar ile baş etmelerini sağlayan duygu düzenleme ve bilişsel becerileri yeterli düzeyde geliştirememiş olabilecekleri vurgulanmıştır (Andreas ve Watson, 2009, s. 193-194). Aile üyeleri arasında bağlılığın ve desteğin az olması, ailedeki sorunların olumsuz problem çözme yöntemleri kullanılarak çözülmesi, aile üyelerinin sorunları ile ilgili birbirlerinden destek alamamaları (Olson, 2000, s. 145-147) gibi etmenlerin aile uyumunun saldırganlık modeline negatif katkısını açıklayabileceği düşünülmektedir.

Aile ve arkadaşlar ile ilişkilerin niteliğinin saldırganlık ile negatif yönde ilişkili olduğunu gösteren araştırmaların (Clark ve ark., 2015, s. 194; Lansford ve ark., 2010, s. 559-600) bulguları ile tutarlı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmaya katılan üniversite öğrencileri için de yakınlarının ilgili ve destekleyici olmalarının saldırganlığın azalması ile ilişkili olduğu görülmüştür. Arkadaşları ile ilişkilerinin olumsuz olmasının gençlerin saldırganlık gibi dışsallaştırma sorunları yaşamalarında etkili olduğu belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen bireysel ve sosyal etmenlerden sadece sosyal yeterliliğin saldırgan davranışları yordamadığı tespit edilmiştir. Alanyazın incelendiğinde sosyal yeterlilik ile saldırganlık arasındaki ilişki ile ilgili kesin sonuçlara ulaşılmadığı görülmüştür. Sosyal yeterliliğin saldırganlığın azalmasında rol oynadığını gösteren çalışmalar (örn., Arsenio ve ark., 2000, s. 445-446) bulunmaktadır. Ancak, sosyal yeterliliğin saldırgan davranışları yordamadığı da belirlenmiştir (örn., Chen, Huang, Chang, Wang, ve Li, 2010, s. 589). Bu çalışmanın bulguları sosyal bilgi işleme yaklaşımlarının (örn., Crick ve Dodge, 1994, s. 74-75) ve İşlevsel Duygu Kuramının (Frijda ve Mesquita, 1998, s. 273-276) varsayımlarını desteklemektedir. Saldırganlık gösteren çocukların da saldırgan olmayan çocuklar gibi sosyal yeterlilik becerilerinin yüksek olması (Grotper ve Cairns, 1996, s. 2337), sosyal yeterlilikleri düşük olan çocukların ise çatışma deneyimlerini olumlu algılamaları (Orobio de Castro ve ark., 2007, s. 174-175) ya da saldırgan davranışları azaltması beklenen suçluluk ve üzüntü gibi duyguları yaşamaları (Frijda ve Mesquita, 1998, s. 278) gibi nedenlerin anlamlı bir ilişki bulunmamasında rol oynadığı düşünülmektedir.

Araştırmanın bulgularının akademik çalışmalara ve üniversite öğrencilerine yönelik hazırlanacak eğitsel programlara ve psikososyal çalışmalara katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Ancak, çalışmada ilişkisel tarama modeli ve kesitsel yöntem kullanılması bir sınırlılık olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda değişkenler arasında neden-sonuç ilişkisinin kurulabileceği modellerin oluşturulması ve boylamsal çalışmaların yapılması önerilmektedir. Çalışmada toplum yanlısı ve saldırgan davranışların türleri incelenmemiştir. İleride yapılacak çalışmalarda tepkisel ve amaca yönelik olumlu sosyal davranışların ya da saldırganlığın benlik algısı gibi araştırma değişkenleri ile ilişkilerinin incelenmesi, bu davranışlarda rol oynayan bilişsel ve sosyal süreçlerin anlaşılması açısından önemli görülmektedir. Ayrıca, aile ve arkadaşlar ile ilişkilerin niteliğini belirlemede kullanılan sosyal kaynaklar alt ölçeği, aile ve arkadaşların farklı etkilerinin tespit edilmesine olanak vermemiştir. Genç yetişkinlik döneminde toplum yanlısı ve saldırgan davranışlarda ailenin rolünün, arkadaş ya da akran ilişkilerinin etkilerinin daha fazla çalışmada ele alınması önerilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Toplum yanlısı davranışlar ya da saldırgan davranışlar ruh sağlığını, sosyal ve duygusal gelişimi etkilemektedir. Genç yetişkinler üniversitede yeni sosyal ilişkiler kurmakta ve farklı sosyal ortamlar ile karşılaşmaktadır. Bu nedenle gençlerin akademik ve sosyal yaşamlarına etkide bulunan bu tür davranışları göstermelerinde rol oynayan etmenlerin belirlenmesi önem taşımaktadır. Çalışmada toplum yanlısı ve saldırgan davranışlarda rol oynayan ortak etmenlerin olduğu belirlenmiştir. Gençlerin kendilerine ilişkin duygularının ve düşüncelerinin olumlu olmasının toplum yanlısı davranışlar ile pozitif ve saldırgan davranışlar ile negatif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca araştırmanın bulguları ailenin ve arkadaşların genç yetişkinlik döneminde sosyal davranışların gelişiminde etkili olduklarını göstermiştir. Yapılan analizler sosyal yeterliliği yüksek olan gençlerin yardım etme ve başkaları ile ilgilenme gibi davranışları gösterme olasılıklarının yüksek olduğunu göstermiştir. Gelecek algısının olumsuz ve aile uyumunun düşük olmasının ise saldırgan davranışlarda bulunma olasılığını arttırdığı belirlenmiştir.

Toplum yanlısı davranışların olumlu gelişimsel, psikolojik ve sosyal sonuçları olduğu düşünüldüğünde üniversite gençlerinin toplum yanlısı davranışlarının desteklenmesine yönelik psikososyal ve eğitsel çalışmalar düzenlenmesi önerilmektedir. Sosyal ilişkileri ve ruh sağlığını olumsuz etkileyen, ileriki yıllarda sıklığının ve şiddetinin artma olasılığı olan saldırgan davranışların önlenmesi ya da azaltılması konusunda gençleri destekleyici eğitsel ve sosyal çalışmaların yürütülmesinin de yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda

gerçekleştirilecek çalışmaların öz-saygının ve sosyal yeterliliğin artırılmasını, olumlu sosyal ilişkiler kurmaya katkı sağlayacak iletişim ve problem çözme gibi becerilerin geliştirilmesini desteklemesi önemli bulunmaktadır.

Kaynakça

- Andreas, J. B. ve Watson, M. W. (2009). Moderating effects of family environment on the association between children's aggressive beliefs and their aggression trajectories from childhood to adolescence. *Development and Psychopathology*, 21(1), 189-205.
- Arsenio, W. F., Cooperman, S. ve Lover, A. (2000). Affective predictors of preschoolers' aggression and peer acceptance: Direct and indirect effects. *Developmental Psychology*, 36(4), 438-448.
- Basım, H. N. ve Çetin, F. (2011). Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(2), 104-114.
- Bayar, Y., Sayıl, M. ve Kındap Tepe, Y. (2020). The relationship of autonomous motivation to prosocial behavior: Mediator role of prosocial friends and friendship quality among Turkish adolescents. *Research on Education and Psychology*, 4(1), 98-113.
- Bayraktar, F., Kındap, Y., Kumru, A. ve Sayıl, M. (2010). Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranışlar Ölçeği'nin ergen örnekleminde psikometrik açıdan incelenmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(26), 1-13.
- Boxer, P., Tisak, M. S. ve Goldstein, S. E. (2004). Is It bad to be good? An exploration of aggressive and prosocial behavior subtypes in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 33(2), 91-100.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Card, N. A., Stucky, B. D., Sawalani, G. M. ve Little, T. D. (2008). Direct and indirect aggression during childhood and adolescence: A meta-analytic review of gender differences, intercorrelations, and relations to maladjustment. *Child Development*, 79(5), 1185-1229.
- Carlo, G., Mestre, V., Samper, P., Tur, A. ve Amenta, B. E. (2010). Feelings or cognitions? Moral cognitions and emotions as longitudinal predictors of prosocial and aggressive behaviours. *Personality and Individual Differences*, 48(8), 872-877.
- Carlo, G. ve Randall, B. A. (2002). The development of a measure of prosocial behaviors for late adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 31(1), 31-44.
- Chen, X., Huang, X., Chang, L., Wang, L. ve Li, D. (2010). Aggression, social competence, and academic achievement in Chinese children: A 5-year longitudinal study. *Development and Psychopathology*, 22(3), 583-592.

- Clark, M., Dahlen, E. R. ve Nicholson, B. C. (2015) The role of parenting in relational aggression and prosocial behavior among emerging adults. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 24(2), 185-202.
- Cohen, J. (1992). A power primer. *Psychological Bulletin*, 112(1), 155-159.
- Collie, R. J. (2022). Social-emotional need satisfaction, prosocial motivation, and students' positive behavioral and well-being outcomes. *Social Psychology of Education*, 25(2-3), 399-424.
- Crick, N. R. ve Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, 115(1), 74-101.
- Day, R. D. ve Padilla-Walker, L. M. (2009). Mother and father connectedness and involvement during early adolescence. *Journal of Family Psychology*, 23(6), 900-904.
- Dodge, K. A. ve Coie, J. D. (1987). Social-information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(6), 1146-1158.
- Donnellan, M. B., Trzesniewski, K. H., Robins, R. W., Moffitt, T. E. ve Caspi, A. (2005). Low self-esteem is related to aggression, antisocial behavior, and delinquency. *Psychological Science*, 16(4), 328-335.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. London: Sage Publications.
- Friborg, O., Hjemdal, O., Rosenvinge, J. H. ve Martinussen, M. A. (2003). A new rating scale for adult resilience: What are the central protective resources behind healthy adjustment? *International Journal of Methods in Psychiatric Research*. 12(2), 65-76.
- Frijda, N. H. ve Mesquita, B. (1998). The analysis of emotions: Dimensions of variation. In M. F. Mascolo & S. Griffin (Eds.), *What develops in emotional development?* (pp. 273–295). New York: Plenum Press.
- Gao, S. L. ve Chan, K. L. (2015). Future orientation and school bullying among adolescents in rural China: The mediating role of school bonding. *SAGE Open*, 1-9.
- Grottpeter, J. K. ve Cairns, R. B. (1996). Relational aggression, overt aggression, and friendship. *Child Development*, 67(5), 2328-2338.
- Gupta, D. ve Thapliyal, G. (2015). A study of prosocial behaviour and self concept of adolescents. *I-Manager's Journal on Educational Psychology*, 9(1), 38-45.

- Hair, J. F. Jr., Anderson, R. E., Tatham, R. L. ve Black, W. C. (2010). *Multivariate data analysis*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.
- Hamama, L. ve Arazi, Y. (2012). Aggressive behaviour in at-risk children: Contribution of subjective well-being and family cohesion. *Child & Family Social Work*, 17(3), 284-295.
- Hur, Y.-M., Taylor, J., Jeong, H.-U., Park, M.-S. ve Haberstick, B. C. (2017). Perceived family cohesion moderates environmental influences on prosocial behavior in Nigerian adolescent twins. *Twin Research and Human Genetics*, 20(3), 226–235.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Keenan, K. ve Shaw, D. (1997). Developmental and social influences on young girls' early problem behavior. *Psychological Bulletin*, 121(1), 95–113.
- Kobayashi, C. ve Brown, J. D. (2003). Self-esteem and self-enhancement in Japan and America. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 34(5), 567–580.
- Laguna, M., De Longis, E., Mazur-Socha, Z. ve Alessandri, G. (2022). Explaining prosocial behavior from the inter-and within-individual perspectives: A role of positive orientation and positive affect. *Journal of Happiness Studies*, 23, 1599-1615.
- Lansford, J. E., Malone, P. S., Dodge, K. A., Pettit, G. S. ve Bates, J. E. (2010). Developmental cascades of peerrejection, social information processing biases, and aggression during middle childhood. *Development and Psychopathology*, 22(3), 593-602.
- Li, S. ve Hao, J. (2022). Are adolescents with higher self-esteem more prosocial? Exploring the moderating effect of self-compassion in different genders. *The Journal of Genetic Psychology*, 183(5), 364-380.
- Lu, T. C., Wang, C. X., Tao, B. L., Sui, H. R. ve Yan, J. (2022) The relationship between physical activity and prosocial behavior of college students: A mediating role of self-perception. *PLoS ONE*, 17(8): e0271759, 1-10.
- Ma, H. K. (2012). Social competence as a positive youth development construct: A conceptual review. *Scientific World Journal*, 3:287472, 1-7.
- Morin, A. (2017). Toward a glossary of self-related terms. *Frontiers in Psychology*, 8:280, 1-9.
- Nelson, S. K., Layous, K., Cole, S. W. ve Lyubomirsky, S. (2016). Do unto others or treat yourself? The effects of prosocial and self-focused behavior on psychological flourishing. *Emotion*, 16(6), 850–861.

- Nurmi, J.-E. (1991). How do adolescents see their future? A review of the development of future orientation and planning. *Developmental Review*, 11(1), 1-59.
- Odacı, H. ve Çelik, Ç. B. (2017). Kendilik algısı ve saldırganlık arasındaki ilişki: Yalnızlığın aracı rolü. *Journal of Mood Disorders*, 7(4), 219-25.
- Olson, D. H. (2000). Circumplex model of marital and family systems. *Journal of Family Therapy*, 22(2), 144-167.
- Orobio de Castro, B., Brendgen, M., Van Boxtel, H., Vitaro, F. ve Schaepers, L. (2007). "Accept me, or else": Disputed overestimation of social competence predicts increases in proactive aggression. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 35(2), 165-78.
- Rose-Krasnor, L. (1997). The nature of social competence: A theoretical review. *Social Development*, 6(1), 111-135.
- Russo, C., Dell'Era, A., Zagrean, I., Danioni, F. ve Barni, D. (2022) Activating self-transcendence values to promote prosocial behaviors among adolescents during the COVID-19 pandemic: The moderating role of positive orientation. *The Journal of Genetic Psychology*, 183(3), 263-277.
- Stoddard, S. A., Zimmerman, M. A. ve Bauermeister, J. A. (2011). Thinking about the future as a way to succeed in the present: a longitudinal study of future orientation and violent behaviors among African American youth. *American Journal of Community Psychology*, 48(3-4), 238-246.
- Teng, Z., Liu, Y. ve Guo, C. (2015). A meta-analysis of the relationship between self-esteem and aggression among Chinese students. *Aggression and Violent Behavior*, 21, 45-54.
- Xiao, S. X., Hashi, E. C., Korous, K. M. ve Eisenberg, N. (2019). Gender differences across multiple types of prosocial behavior in adolescence: A meta-analysis of the prosocial tendency measure-revised (PTM-R). *Journal of Adolescence*, 77, 41-58.
- Zuffianò, A., Alessandri, G., Kanacri, B. P. L., Pastorelli, C., Milioni, M., Ceravolo, R., Caprar, M. G. ve Caprara, G. V. (2014). The relation between prosociality and self-esteem from middle-adolescence to young adulthood. *Personality and Individual Differences*, 63, 24-29.

Gendered Aspects of Policies to Fight the COVID-19 Outbreak¹

Veşir AKTAŞ², Marco NILSSON³, Yeliz KINDAP TEPE⁴

Abstract

Countries have taken different measures to limit the spread of COVID-19. However, it is unclear how such measures affect the daily lives of people in different cultural contexts. Using a qualitative research method and the framework of gender roles, this study analyzes the potential effects of the Turkish government's policies to fight the COVID-19 pandemic on married men and women in Turkey. The respondents answered the open-ended questions developed by the researchers on the Google platform. 20 men (aged 27-54) and 20 women (aged 22-55) participated in the study. The respondents' experiences were grouped into three themes: gender-related problems; adaptation and new habits/hobbies; and balancing between positive and negative effects. While men stressed the economic effects, women focused on social relations or deeper values of life. The findings were discussed within the framework of Gender Schema Theory and Social Role Theory.

Keywords

Turkey
government policy/measures
COVID-19 pandemic
curfews
lockdowns
gender differences

About Article

Received: 02.02.2023

Accepted: 05.07.2023

Doi:

10.20304/humanitas.1246910

COVID-19 Salgınıyla Mücadele Politikalarının Toplumsal Cinsiyete Dayalı Yönleri

Öz

COVID-19 yayılmasını sınırlamak ve etkisini azaltmak amacıyla ülkelerin aldığı önlemler birbirinden farklılaşmıştır. Ancak, farklı kültürel bağlamlardaki insanların günlük yaşamlarının bu tür önlemlerden nasıl etkilendiği merak konusudur. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak hükümetin COVID-19 salgınıyla mücadele politikalarının Türkiye'deki evli bireyler üzerindeki potansiyel etkileri toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde incelenmiştir. Araştırmacılar tarafından geliştirilen açık uçlu sorular Google platformunda uygulanmıştır. Araştırmaya 20 erkek (yaş aranj: 27-54) ve 20 kadın (yaş aranj: 22-55) katılmıştır. Katılımcıların deneyimleri dört ana tema ve birkaç alt tema altında gruplandırılmıştır. Erkekler konunun ekonomik yönü açısından değerlendirmeler yaparken, kadınlar sosyal ilişkiler ya da hayatın daha derin değerleri açısından değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bulgular Toplumsal Cinsiyet Şema Kuramına ve Sosyal Rol Kuramı çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Türkiye
hükümet politikası/önlemleri
COVID-19 salgını
sokağa çıkma yasakları
karantinalar
toplumsal cinsiyet farklılıkları

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 02.02.2023

Kabul tarihi: 05.07.2023

Doi:

10.20304/humanitas.1246910

¹ Ethical approval was obtained with the decision of the Social and Human Sciences Research Ethics Committee of Ondokuz Mayıs University, meeting number 3, 2022-240, dated 25.03.2022.

² Assoc. Prof. Dr., Jönköping University, The School of Education and Communication, Jönköping/Sweden, vezir.aktas@ju.se, ORCID: 0000-0002-8475-1877

³ Assoc. Prof. Dr., Jönköping University, The School of Education and Communication, Jönköping/Sweden, marco.nilsson@ju.se, ORCID: 0000-0002-1240-4323

⁴ Assoc. Prof. Dr., Ondokuz Mayıs University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Psychology, Samsun/Turkey, yeliz.kindaptepe@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0963-810X

Introduction

This study analyses the gendered effects of the Turkish government's measures to fight the COVID-19 pandemic. The pandemic has been among the worst global health crises of our time. It was first identified in December 2019 in Wuhan, China (World Health Organization [WHO], 2020a), and it rapidly spread across the globe. As of January 13, 2021, it is affecting 219 countries and territories around the world, and there have been 92.100.033 confirmed cases of infection, including 1.972.386 deaths (Worldometer, 2021, January 13).

The policies and measures that different countries have introduced to limit the spread of the virus and to mitigate its effects include, for example, different forms of curfews, lockdowns, travel restrictions, distance working, social distancing, stay-at-home orders, and wearing masks in public places (Demirbilek et al., 2020; International Monetary Fund [IMF], 2020). A comparative study of 54 countries showed that the more severe national containment measures, such as stay-at-home orders, curfews, and lockdowns, were associated with a decrease in the number of daily new cases of confirmed COVID-19 infection (Wong, Wong, Tang, Au, Lau, & Wai, 2020). However, pandemics can also have other effects, as countries may experience, for example, individual and collective panic. The various control strategies that countries implement can, therefore, aim at either containing the disease itself or preventing fear and social dissolution (Strong, 1990).

In Turkey, the policies and measures were coordinated by a strong central government. In response to the spread of the virus, strict measures, including social distancing, curfews, travel bans, quarantines for returning nationals, and closures of schools, universities, stores, and entertainment venues were implemented (Demirbilek et al., 2020; IMF, 2020). The government also imposed several mandatory weekend curfews, and those over 65 or below 18 years of age were not allowed to leave their homes. Wearing masks became mandatory in all public spaces in most Turkish provinces. On March 14, flights to nine European countries were suspended (Think Global Health, 2020), followed by a suspension of all international flights on March 27 (Demirbilek et al., 2020). Moreover, land borders with Iran and Iraq were closed (Salcedo, Yar, & Cherehus, 2020), and pandemic boards were established in each city to monitor the measures and to take additional ones if necessary (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2020a).

The measures taken by different governments had different effects on the spreading of the virus and often even caused considerable economic costs as severe lockdowns sank most countries' Gross domestic products (GDP). In Turkey, for example, the tourism industry was

particularly severely hit (IMF, 2020). But it seems that the effects of the measures against the spread of COVID-19 on the daily lives and well-being of both men and women in different countries and cultural contexts have not been adequately studied. Most studies on the consequences of the COVID-19 pandemic have focused on its economic effects (e.g., Fernandes, 2020; Gamil & Alhagar, 2020; Ivanov, 2020; Sansa, 2020) or people's mental health (e.g., Asmundson & Taylor, 2020; Moreno et al., 2020; Wong et al., 2020). Studies dealing with the effects of the pandemic on people's daily lives are relatively few. Moreover, the gendered dimensions of the pandemic outbreaks and related governmental measures have been studied relatively sparsely (Smith, 2019). In one of these studies, Flor et al. (2022) found that the pre-existing inequalities between women and men have been intensified during the COVID-19 pandemic. Another study conducted in Pakistan showed that women perceived a greater risk of infection, complied more with government measures, and coped better with this process than men did (Rana et al., 2021). Thus, there is a knowledge gap concerning how men's and women's daily lives are affected by government measures in different cultural contexts with local norms and gender roles. Therefore, this exploratory qualitative study aims to investigate the government measures' (stay-at-home orders, curfews, lockdowns, etc.) potentially different effects on the daily lives of married men and women in Turkey. Analyzing how government measures to fight the COVID-19 pandemic may affect women and men differently in various cultural contexts is important for creating effective culture-specific policies and intervention strategies to deal with such pandemics.

Studying married men and women, rather than singles, allows us to uncover gendered role expectations affecting people's attitudes and behaviors as well as possible new tensions in home settings. In cultures that see men as the head of the household and responsible for the family income, lockdowns and curfews may prevent men from upholding culture specific gender role expectations. As the COVID-19 pandemic has created fears about decreased family income and loss of employment (Kirzinger, Kearney, Hamel, & Brodie, 2020), resulting frustrations may contribute to increasing conflicts at home.

The Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR, 2020), OECD (2020b), UNIDIR (Filipová, Dalaqua, & Revill, 2020), and activists around the world warn that stay-at-home orders and self-isolation measures restricting the movement of people also contribute to an increase in women's exposure to domestic violence. Similarly, various media reports point at such gender-based violence as a potential side-effect of the government policies and measures to fight the COVID-19 pandemic (e.g., Harrison, Giuffrida, Smith, &

Ford, 2020; Oxfam, 2020; Roesch, & Amin, 2020; Taub, 2020; Trew, 2020; Wanqing, 2020). These fears and reports are not unsurprising, as research has suggested that domestic conflicts and violence are more prevalent in households that are economically distressed (Benson & Fox, 2004; Renzetti, 2009). Especially relatively patriarchal societies are at risk. According to an OECD report, for example, about 35% of married women in the Middle East have experienced intimate partner violence (OECD, 2020b). However, the lockdowns and curfews may further increase the already high rates of domestic conflicts and violence, as new tensions can arise, and women and children have no escape from their abusers.

Gendered Cultural Norms and Roles

Culture is one of the most fundamental variables shaping our lives. Geert Hofstede, a Dutch social psychologist, defines it as “the collective mental programming of the human mind, which distinguishes one group of people from another” (Hofstede, 1998; Hofstede, Hofstede, & Minkov, 2010). This programming influences people’s patterns of thinking as cultural frameworks provide, for example, important guidance for people’s evaluations of stressful life events and their choices of coping strategies (Chun, Moos, & Cronkite, 2006; Heppner, 2008). Both the World Health Organization (WHO, 2020b) and many researchers highlight the importance of the cultural context in efforts to reduce the effects of the COVID-19 pandemic (e.g., Airhihenbuwa et al., 2020; Fairhead, 2016; Southall, DeYoung, & Harris, 2017). The cultural context has been argued to affect not only people’s perceptions of illness and the outcomes of government policies and measures aimed at containing pandemics, but also the societal willingness to implement them (Victor & Ahmed, 2019). A recent study on cross-cultural differences in handwashing patterns (Pogrebna & Kharlamov, 2020) found that cultural differences in people’s behavior concerning hygiene affected the spread of the COVID-19 pandemic. Moreover, although people often exhibit xenophobic responses when they feel vulnerable, such responses are moderated by culture (Kim, Sherman, & Updegraff, 2016).

As different cultures have varying expectations of what is appropriate for men and women, the policies and measures introduced by the authorities to combat the COVID-19 pandemic, such as self-isolation, curfews, and lockdowns, may affect women and men differently. Therefore, being informed by gender-related social norms in different cultures can help us minimize the negative effects of pandemics and develop strategies better suited to local contexts.

The values, norms, and rules of a society are acquired through various socialization processes. In general, the socialization processes regarding gender roles, referring to the attitudes, duties, and responsibilities of men and women in society, begin in the family context (McHale, Crouter, & Whiteman, 2003). Research has shown that from birth, parents treat children differently depending on their gender and communicate with them in different ways (Birns, Cascardi, & Meyer, 1994; Carter, 2014; Maccoby & Martin, 1983; Ruble & Martin, 1997). Gender stereotypes or beliefs regarding gender-appropriate behavior lead to different treatment of men and women, which in turn creates gender differences in behavior (Maccoby & Martin, 1983; Ruble & Martin, 1997). Two prominent theories provide rationales for the development and division of gender roles and their effects on behavior.

Bem's (1983) Gender Schema Theory (GST), which is a cognitively based theory and uses an information processing approach, seeks to explain the development of gender roles. According to the GST, the cognitive functions of a child have an important effect on shaping gender roles. Children learn how their cultures define the roles of men and women by observing individuals in the culture in which they live and then internalize this knowledge as a "gender schema." During the socialization process, these schemas are developed through children's interactions with parents, other children, and adults, as well as exposure to the media. In order to form a gender identity, children must manage to label themselves and others as men and women. This gender schema is then used to organize subsequent experiences.

Another predominant theory for understanding how cultural beliefs about gender guide individuals' behavior is Social Role Theory (SRT) (Eagly & Wood, 2012; 2016; Eagly, Wood, & Diekmann, 2000). During the gender role socialization process, expectations about what constitutes appropriate behavior for men and women, also called gender role stereotypes, lead women and men to learn to behave differently in different conditions. In traditional gender role stereotypes, women have been viewed as the primary caretakers of children and responsible for the maintenance of good relationships. In contrast, men have been viewed as breadwinners and financial providers for the family. Through gender role socialization, both men and women develop appropriate personality traits and skills, adapting their social behavior to gender-typical role requirements (Eagly et al., 2000). In the literature, most studies that use SRT as a theoretical framework to study gendered differences support the theory's premise that males and females act according to gender role-related social norms. It has been suggested that both women's and men's social roles influence their behavior in

role-appropriate directions (Eagly & Crowley, 1986; Eagly & Steffen, 1986; Franke, Crown, & Spake, 1997; Forsyth, Heiney, & Wright, 1997).

Expectations about feminine and masculine gender roles lead women and men to learn to behave differently in different conditions (Maccoby & Martin, 1983; Ruble & Martin, 1997). In masculine cultures, the roles of men and women overlap less. In these cultures, men are expected to behave assertively and competitively (Hofstede, 1998), and gender role-related stereotypes can promote gender inequality. According to Hofstede Insights, Turkey is a collectivist and hierarchical society with uncertainty avoidance and little tolerance for unknown situations (see Hofstede Insights, 2020). Turkish culture has also been described as scoring high on both femininity (Hofstede Insights, 2020) and masculinity (Akdeniz & Seymen, 2012). For example, Koca, Asci, and Kirazci (2005) found that whereas women had relatively high scores on femininity, men scored high on masculinity. Arguably, these cultural characteristics and patriarchal social structures (Engin & Pals, 2018) contribute to high levels of gender discrimination in Turkey. Indeed, Turkey is ranked 130th in the World Economic Forum's (WEF) Global Gender Gap Index out of 153 countries (WEF, 2020). According to a study examining Turkish family structures, tasks such as cooking, ironing, washing clothes, doing the dishes, serving tea in the evening, cleaning, shopping, and childcare are mostly done by women. Men, on the other hand, were more interested in jobs such as maintenance, repair, and payment of monthly invoices (Bespinar, 2014). This gender gap motivates an analysis of the potentially gendered effects of government policies and measures to fight the pandemic in Turkey.

Method

Participants, Materials, and Ethical Standards

For this study, the respondents were recruited through a combination of snowball and strategic sampling. The first respondents were located and invited to participate in the study by using the researchers' social contacts in several parts of Turkey. Obviously, these respondents belonged to the middle class. As oversampling a particular network of peers can lead to selection bias (Griffiths, Gossop, Powis, & Strang, 1993; Kaplan, Korf, & Sterk, 1987), several respondents functioned as starting points for finding new participants. Moreover, to compensate for the potential weaknesses of this non-random selection, strategic sampling was also used to make the sample more representative of the population of interest such that it was finally comprised of 20 married men and 20 married women. The men were between 27 and 54 years of age, with a mean age of 40.50 ($SD=7.98$), while women were

between 22 and 55 years of age, with a mean age of 34.60 ($SD=8.74$). Typically, women marry younger than men in Turkey. Ten respondents also reported that some of their relatives or acquaintances had been infected with COVID-19, which is common among the general population in Turkey.

A questionnaire with questions suitable for the purpose of the study and open-ended answers options were developed. The introduction section contained information about the aim of the study, voluntary participation, anonymity, confidentiality of data, and informed consent. By answering the questions, the respondents gave their informed consent to participate in the study. The respondents were asked to reflect on their experiences of the measures taken by the Turkish authorities and of the effects of the COVID-19 outbreak on their daily lives. Qualitative data were collected in June 2020 by using a form available on the Google platform, as meeting with the respondents was not possible due to the pandemic. This data collection method eliminated the interviewer effect, which may result from different reactions to the personality of interviewers and how they present the questions (Malterud, 2001). Although the Google form could not capture non-verbal information, it made data collection accurate. Moreover, writing down their responses at home was deemed to give the respondents time to reflect and to answer the questions as honestly as possible, minimizing possible bias in the results caused by social conventions.

Thematic Analysis

Analyses were made separately for men and women. To ensure anonymity, each subject was assigned a number from 1 to 40, such that the first 20 participants were women and the last 20 men. After being anonymized, the qualitative data was subjected to a thematic analysis that began with open coding. It was first coded by searching for elements that were meaningful in relation to the research question (Hjerm, Lindgren, & Nilsson, 2012, p. 46). After several readings, some codes turned out to be theoretically and analytically more interesting than others and a set of codes assumed a more stable form. Axial coding was also used, as some codes turned out to be interconnected, that is, there were thematic relationships between the coded categories (Hjerm et al., 2012, p. 63).

Investigator triangulation (Lincoln & Guba, 1985) was used to increase the credibility of the analysis, as three researchers collaborated on the analysis. The researchers first coded independently from one another and then discussed these open codes and defined axial codes together. While conducting an open, inductive analysis, sensitizing concepts can arise a priori

to analysis (Bowen, 2008). The researchers brought sensitizing concepts to the analysis from Gender Schema Theory (GST) and Social Role Theory (SRT).

Three themes emerged from the analysis: gender-related problems; adaptation and new habits/hobbies; and balancing between positive and negative effects. In the section below, the themes are presented together with quotes from the participants.

Results

Gender-related Problems

There were distinct gender-related differences in the type of problems the respondents reported having experienced. Nine of the men said that they had faced financial problems as a result of the pandemic, while only two women mentioned similar problems. For example, respondent 21 said that, “I did not work for two months. My income decreased; my expenses increased.” However, the most frequent problem (six respondents) faced by women was that their social life had become more restricted. Moreover, more women than men, six versus three, reported that they had experienced psychological problems. It is, however, difficult to know whether men are simply less likely to admit and discuss such issues or whether there is an actual gender difference.

Some men explained that their psychological problems were work-related. For example, respondent 9 said that “I’m worried about losing my job. I’m getting stressed.” Moreover, getting safely to work and through the day without catching the virus could be challenging for those who could not stay at home: “I have to personally pay more attention when commuting and at work, because other people do not show the necessary understanding in this regard” (Respondent 32). Respondent 30 said that the pandemic “turned everything upside down. There were concerns about getting infected, and we were always in panic.” For women, many of the problems derived instead from the increasing social isolation and workload at home, especially when family members got sick. As respondent 11 explained,

It [the pandemic] has affected me negatively. We have been locked inside the house, and we have been constantly disinfecting. We started to disinfect everything we buy. Since we could not order food from outside, I started to constantly cook at home. At home, I do hairdressing and so on. In short, we have done all such work on our own. We couldn’t see our close relatives and loved ones. When we got sick, we could not go to the hospital. We tried to get information over the phone.

Some women also explained that not only their increased domestic workload and restricted social life but also their concern for their children had a negative psychological effect on them. Respondent 12 complained that,

It affected negatively in every sense. Our social life has been restricted, my children's education has been interrupted, and during our stay [at home] we have been negatively affected psychologically. There were moments when I had a lot of psychological difficulties. In the beginning, anxiety was higher. As a mother, taking care of children and motivating them was difficult.

However, when asked about the respondents' first reactions to the government's mandatory stay-at-home order over the weekend, women complained more about it restricting their social lives, but they paradoxically also reported being more comfortable staying at home. While men reported a wide array of feelings, ranging from feeling "good because I could be on vacation" (Respondent 24) to "feeling like I am in prison at home" (Respondent 26), no sentiment dominating their experience, ten women said that they did not have difficulty being forced to be at home. Their responses were often associated with some experienced benefits of being able to spend more time with their family members. As respondent 15 explained, "in the beginning, it was good not to go to work. It was nice to be with my son." However, as time went on, also negative feelings started to increase: "I was confused, I thought the curfew would not be extended. I was glad that it would be two to three weeks; the school and being at home was very tiring. As the curfew was extended, my anxieties increased. I finally accepted it, but I became overwhelmed" (Respondent 7).

Thus, from the gender perspective, emanating from distinct social roles, there appeared to be differences in what kind of problems women and men experienced as a result of the pandemic and the government measures to diminish the spread of the virus.

Adaptation and New Habits/Hobbies

Getting used to spending more time at home and facing the threat that the pandemic posed was challenging for several respondents, as many of their old routines could not anymore structure their everyday lives. As respondent 26 lamented, "all my old habits disappeared."

For some, increased isolation meant that alternative ways of communicating with friends and relatives emerged. Respondent 35 explained that "in the beginning I had difficulties, because I felt lonely and had to be isolated from social life. Afterwards, I got used to both loneliness and staying away from social life. Compared to the past, I started to

communicate with people mostly over the phone.” Women, as the primary caregivers of children, expressed greater worries that their children would be negatively affected by the isolation. However, even when this led to much anxiety, a process of adaptation took place, sometimes expressed in religious terms as faith in *qadr*, destiny:

The thing that I feel most sorry about is that my daughter is 5.5 years old and I can't find any games, activities. I'm very depressed now....I wondered if the virus can be transmitted, if there will be a problem, and I experienced anxiety disorder, most often when I saw the young die. Later, I got used to saying, “the death is Allah's command; Allah's servants take precautions” (Respondent 7).

Adaptation has its limits, however, especially for women, if the workload increases too much. The home has traditionally been women's domain in Turkey. Now that all family members must spend more time at home, women's domestic workload and the responsibility that women experienced created mixed feelings. These feelings ranged from a desire to make the food more appetizing for the family, as many were depressed by the need to stay at home during the curfew, to finally becoming tired of constantly cleaning the house:

I am psychologically collapsed. My son is small, and I am now struggling to keep him inside the house. Yes, I have loved the kitchen as long as I have known who I am and have felt comfortable. I make everything from cakes to meals. However, as the pandemic came, I started making them more delicious. I also like cleaning very much, but eventually I realized that I am sick of cleaning (Respondent 6).

Some respondents became increasingly occupied with their old hobbies. However, as “all old routines are breaking down” (Respondent 7), new habits and even hobbies often emerge to take their place. Indeed, most respondents reported that they had taken up new habits and hobbies, which seemed to be somewhat gender specific. For men, they mostly had to do with music, physical workout or manual labor. For example, respondent 31 said that “I began to walk”, while respondent 21 “played more guitar.” Respondent 25 “did repairs at home”, respondent 30 “built a greenhouse” and respondent 39 “learned to work as a carpenter.” Others “started watching more movies” (Respondent 34) or “reading books” (Respondent 24). Women also reported watching more movies, reading books, and often rediscovering their old hobbies. Respondent 19 said that “I spent a lot of time on my existing hobbies. For example, growing plants on the balcony, sewing.” However, many of the old and new activities they took up were clearly associated with traditional gender roles. For example, respondent 9 said that “I learned how to knit” and respondent 11 said that she “learned to

cook dishes that I did not know before.” Moreover, women who had been responsible for shopping for the family, discovered new ways to do this online when shops were closed or it was perceived to be too risky to leave home: “I learned to shop on the internet” (Respondent 13).

Balancing between Positive and the Negative Effects

Several respondents reported that they had experienced both conflicts and positive effects. Being forced to stay at home, being increasingly isolated from old social contacts, and facing possible financial problems created tensions in many families. Moreover, being forced to spend more time than usual with family members created strains on family relations. As respondent 15 said, “Constantly spending time with my husband did not do us any good.” Indeed, ten men and eleven women reported having pandemic-related conflicts at home.

Often, such conflicts had to do with children who did not go to school during the curfew. The tensions could be related to the disappearance of old routines that had previously structured families’ daily lives. Respondent 35 said that “small controversies have occasionally taken place when the children wake up late and we do not have breakfast together.” Sometimes, however, much anxiety was created for women as primary caregivers:

Not being able to go out was difficult even for adults. It was even more difficult for children. Because of this, there were minor conflicts with the children. We strive to remain calm and cautious...As a mother, taking care of children and motivating them was difficult (Respondent 12).

Even more serious conflicts arose. Respondent 20 explained that in her case the pandemic gave rise to psychological domestic violence: “Our conflicts have increased. I am exposed to emotional violence by my husband. I would even consider divorce if it were not for the children, so I did nothing.” Sometimes these conflicts also led to physical violence. Respondent 15, a woman, said that “I have been subjected to physical or emotional violence by my husband ... I did nothing but I was totally alienated from my partner.” Respondent 24, a man, explained how staying at home had given rise to increasing fighting:

Life at home was enjoyable in the beginning, but over time, conflicts and intolerance began to surface. Because of intolerance and impatience, we experienced conflicts with the children...and yes, we have fought with each other...We have not yet been able to find a solution and the problems continue.

At least in one case, the problems that the pandemic and the measures to curb the spread of the virus created were associated with increased alcohol consumption: “It was

corrosive because my husband was psychologically demoralized...so I drank alcohol” (Respondent 14).

However, not all effects were negative. Although almost all respondents said that the pandemic had created problems for them, even domestic violence, thirteen also reported having experienced surprising positive effects, which were often gender specific. The most frequent positive effect experienced by men, as the primary breadwinners, was that they spent less money during the pandemic (6 respondents). None of the female respondents referred to spending less money. Instead, the most frequent positive effects for them were being able to spend more time with the family (5 respondents) and rediscovering some deeper values of life (7 respondents). As respondent 12 expressed it, “We had the opportunity to spend more time with the family. We understood how valuable even the ordinary things we complain about are.” However, sometimes such a rediscovery was also related to diminished consumption, although women did not express it in terms of saving money: “I remembered the values we forgot. I have realized that I don’t really need most of what I see” (Respondent 8). Even some men reported such a rediscovery of values and inner peace: “My inner peace has increased, and I had the opportunity to get to know myself a little more” (Respondent 35). Also, engaging in seemingly mundane activities had now a higher value, as respondent 39 explained: “I recognized the value of things like idly wandering the streets.” Such a rediscovery was often associated with social relationships: “I realized how precious the things that we do as part of daily routines and see as ordinary actually are, such as going out and visiting parents” (Respondent 3).

Discussion

The aim of this study was to investigate the COVID-19 pandemic and government policies’ potentially different effects on married men and women in Turkey. Because of the existing gap in the literature, a focus on the daily lives of married women and men in a Turkish cultural context, with a theoretical framework informed by culturally specific gender roles, was believed to be analytically fruitful. In line with GST (Bem, 1983) and SRT’s premises (Eagly & Wood, 2012; 2016; Eagly, Wood, & Diekmann, 2000), the overall results of the present study showed that the measures to combat the spread of COVID-19 have had somewhat different effects on men’s and women’s daily lives.

According to SRT, social structures contribute to the development of gender stereotypes about what constitutes appropriate behavior for men and women. As a result, gender stereotypes affect men’s and women’s behavior in role-appropriate directions (Eagly

& Wood, 2012; 2016; Eagly et al., 2000). The result of this study pointed at gender differences in the type of problems the respondents experienced, which likely reflect the relatively patriarchal (Engin & Pals, 2018) and masculine (Akdeniz & Seymen, 2012; Koca et al., 2005) social structures in Turkey, where men are mostly the primary providers for the family, and women are the primary caretakers of children.

The results indicate that some of the experienced problems were gendered. Almost half of the men said that they experienced financial problems, while only a few women mentioned such problems. The most frequently mentioned problem by women respondents was instead the restrictions on their social life created by the need to stay at home to avoid infection especially during the weekend curfews. However, although women lamented the limitations on their social lives, they were also more comfortable staying at home as compared to men. As mentioned before, this difference likely reflects the relatively patriarchal (Engin & Pals, 2018) and masculine (Akdeniz & Seymen, 2012; Koca, Asci, & Kirazci, 2005) social structures in Turkey, where, in line with SRT, men are often the primary breadwinners and women are expected to take care of children. There were also gendered differences in adaptation to the new situation and in the types of new habits and hobbies that were developed during the pandemic.

One striking finding of this study was that some respondents reported that the COVID-19 pandemic and the related government policies and measures also had positive effects on their daily lives, and even here the experiences were gender specific. While men were focused on the economy, women made assessments in terms of social relations or some deeper values of life. According to GST (Bem, 1983), the way parents behave towards children is guided by their gender schemas that consist of gender stereotypes about the roles of men and women, such as men being breadwinners and women being caretakers. Especially in traditional cultures, these gender schemas are likely to create gender-differentiated parenting practices. With girls, these practices focus on warmth, affiliation, interpersonal closeness, and maintaining interpersonal relationships (autonomy-supportive parenting practices), and with boys they focus on assertiveness, aggressiveness, power, and dominance (parental control practices) (e.g., Kochanska, Barry, Stellern, & O'Bleness, 2009; Mandara et al., 2012; Tamis-LeMonda, Briggs, McClowry, & Snow, 2009). Not surprisingly, the gender differences regarding the experienced positive effects of the need to stay at home during the COVID-19 pandemic appeared to reflect similar gender role stereotypes.

Moreover, the results of the study support the concerns expressed by various sources about increasing domestic violence during the COVID-19 pandemic (e.g., OHCHR, 2020; OECD, 2020b; 2020c; Harrison et al., 2020; Roesch & Amin, 2020; Taub, 2020; Trew, 2020; Wanqing, 2020). The relatively strict measures to tackle the spread of the pandemic, such as weekend curfews that forced both men and women to spend more time at home, may have contributed to an increase in women's exposure to domestic violence. This result is in line with previous findings that domestic violence is generally more likely in economically distressed households (Benson & Fox, 2004; Renzetti, 2009). It is also widely believed that, especially in traditional cultures, boys' aggressive behavior receives more encouragement and fewer restraints by the parents. From the perspective of gender-differentiated parenting practices, men's physical aggression may be encouraged by specific physically oriented masculine social roles (Archer, 2004). As men are perceived as being responsible for the family income in masculine cultures, government policies and measures that prevent men from upholding such culture specific gender role expectations may create tensions in many families and even trigger domestic violence.

In conclusion, our research contributes not only to an understanding of the general effects of the government policies and measures to fight the COVID-19 pandemic on people's daily lives. Informed by the gender role framework, the results also point at differences and similarities in men's and women's behavior and experiences in Turkey. Not only are there enormous differences between countries' responses to the COVID-19 pandemic; there is also a knowledge gap concerning how people's daily lives are affected by government policies and measures in different cultural contexts. We suggest that both Gender Schema Theory (GST) and Social Role Theory (SRT) can provide a useful framework for cross-cultural studies to understand the effects of the pandemic and related government policies and measures on people's daily lives.

A Few Words about the Generalizability of the Findings

Generalizability has been a complicated and controversial topic in qualitative research. Ability to generalize is usually limited, since the aim of most qualitative research is to provide explanations rather than to generalize findings to individuals or groups beyond those under study (Bryman, 2018; Creswell & Creswell, 2018). In this qualitative study, we analyzed the potentially gendered effects of government policies and measures to fight the COVID-19 pandemic in Turkey. The sample consisted of 20 married men and 20 married women, who were recruited by using a combination of snowball and strategic sampling, which are non-

probability sampling techniques. Considering the non-representative sampling that was used, there are serious limitations to generalizing the findings to other groups. But, despite these limitations, we can use the concept of transferability, which is similar to but distinct from generalisability. Transferability means that the results of a study can be applicable to similar situations. However, unlike the generalisability, it is not up to the researcher to judge whether the results are transferable to other similar situations in other contexts. Instead, it is up to the readers to make such judgements (Bryman, 2018). In other words, it is the readers who consider, based on the details that appear in the study and their knowledge of other contexts, whether the findings are transferable. Thus, readers who have experience of similar situations can make possible connections that make the results of the current study transferable.

Limitations

The results of this study do not claim to be representative of all married men and women in the Turkish cultural context. The data was collected from a relatively small group of participants with non-probability sampling techniques, which were unable to produce generalizable findings. Instead, the themes that emerged from the qualitative analysis should be seen as an initial charting of the different experiences of men and women in the Turkish context. Hence, it is important to further test the findings of this study with other studies conducted with different groups. It would also be beneficial for future research to use other data collection methods that produce, for example, larger quantitative data sets or observational data.

References

- Airhihenbuwa, C. O., Iwelunmor, J., Munodawafa, D., Ford, C. L., Oni, T., Agyemang, C., ... Okosun, I. (2020). Culture matters in communicating the global response to COVID-19. *Preventing Chronic Disease*, 17, E60. <https://dx.doi.org/10.5888/pcd17.200245>.
- Akdeniz, D. & Seymen, O. A. (2012). Diagnosing national and organizational culture differences: A research in hotel enterprises. *Nevsehir University Journal of Social Sciences*, 2, 198-217.
- Archer, J. (2004). Sex differences in aggression in real-world settings: A meta-analytic review. *Review of General Psychology*, 8(4), 291-322. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.8.4.291>.
- Asmundson, G. J. G. & Taylor, S. (2020). Coronaphobia: fear and the 2019-nCoV outbreak. *Journal of Anxiety Disorders*, 70, Article 102196. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2020.102196>.
- Bem, S. L. (1983). Gender schema theory and its implications for child development: Raising gender-aschematic children in a gender-schematic society. *Journal of Women in Culture and Society*, 8, 598-616.
- Benson, M. L. & Fox, G. L. (2004). *When violence hits home: How economics and neighborhood play a role*. NIJ Research in Brief. NCJ 205004, Washington, DC: United States Department of Justice, National Institute of Justice. Retrieved from <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/205004.pdf>.
- Bespinar, F. U. (2014). Toplumsal cinsiyet ve aile. Turğut, M. ve Feyzioğlu, S. (Eds). In *Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler* (pp. 232-279). İstanbul: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Birns, B., Cascardi, M., & Meyer, S. L. (1994). Sex-role socialization: Developmental influences on wife abuse. *The American Journal of Orthopsychiatry*, 64(1), 50-59. <https://doi:10.1037/h0079491>.
- Bowen, G. (2008). Grounded theory and sensitizing concepts. *International Journal of Qualitative Methods*, 5, 12-23.
- Bryman A. (2018). *Samhällsvetenskapliga forskningsmetoder*, Lieber.
- Carter, M. J. (2014). Gender socialization and identity theory. *Social Sciences*, 3(2), 242-263. <https://doi:10.3390/socsci3020242>.

- Chun, C. A., Moos, R. H., & Cronkite, R. C. (2006). Culture: A Fundamental Context for the Stress and Coping Paradigm. In: Wong P .T. P., Wong L. C. J. (Eds), In *Handbook of Multicultural Perspectives on Stress and Coping*. (pp 29-53). Boston, MA: Springer, International and Cultural Psychology. https://doi.org/10.1007/0-387-26238-5_2.
- Creswell, J. W & Creswell, J. D. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. London, UK: Sage Publications.
- Demirbilek, Y., Pehlivan Türk, G., Özgüler, Z. Ö., & Meşe, E. A. (2020). COVID-19 outbreak control, example of ministry of health of Turkey. *Turkish Journal of Medical Sciences*, 50, 489-494.
- Eagly, A. H. & Crowley, M. (1986). Gender and helping behavior: A meta-analytic review of the social psychological literature. *Psychological Bulletin*, 100(3), 283-308. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.100.3.283>.
- Eagly, A. H. & Steffen, V. J. (1986). Gender and aggressive behavior: A meta-analytic review of the social psychological literature. *Psychological Bulletin*, 100(3), 309-330. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.100.3.309>.
- Eagly, A. H. & Wood, W. (2012). Social role theory. In P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski, & E. T. Higgins (Eds.), *Handbook of theories of social psychology* (pp. 458–476). Thousand Oaks, CA: Sage Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781446249222.n49>.
- Eagly, A. H. & Wood, W. (2016). Social role theory of sex differences. In N. Naples, R. C. Hoogland, M. Wickramasinghe, & W. C. A. Wong (Eds.), *The Wiley Blackwell encyclopedia of gender and sexuality studies* (pp. 1-3). New York: Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781118663219.wbegss183>.
- Eagly, A. H., Wood, W., & Diekmann, A. B. (2000). Social role theory of sex differences and similarities: A current appraisal. In T. Eckes & H. M. Trautner (Eds.), *The developmental social psychology of gender* (pp. 174-190). New York: Psychology Press.
- Engin, C. & Pals, H. (2018). Patriarchal attitudes in Turkey 1990–2011: The influence of religion and political conservatism. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 25(3), 383-409. <https://doi.org/10.1093/sp/jxx021>.

- Fairhead, J. (2016). Understanding social resistance to the Ebola response in the Forest Region of the Republic of Guinea: An anthropological perspective. *African Studies Review*, 59(3), 7-31. <https://doi.org/10.1017/asr.2016.87>.
- Fernandes, N. (2020, March 22). Economic effects of coronavirus outbreak (COVID-19) on the world economy. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=3557504>.
- Filipová, L., Dalaqua, R. H., & Revill, J. (2020, August 5). *Pandemics are not gender-neutral, gender analysis can improve response to disease outbreaks*. Switzerland: United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR). Retrieved from <https://unidir.org/commentary/pandemics-are-not-gender-neutral-gender-analysis-can-improve-response-disease-outbreaks>.
- Flor, L. S., Friedman, J., Spencer, C. N., Cagney, J., Arrieta, A., Herbert, M. E.,... Gakidou, E. (2022). Quantifying the effects of the COVID-19 pandemic on gender equality on health, social, and economic indicators: A comprehensive review of data from March, 2020, to September, 2021. *The Lancet*, 399(10344), 2381–2397. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(22\)00008-3](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(22)00008-3).
- Forsyth, D. R., Heiney, M. M., & Wright, S. S. (1997). Biases in appraisals of women leaders. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 1(1), 98-103. <https://doi.org/10.1037/1089-2699.1.1.98>.
- Franke, G. R., Crown, D. F., & Spake, D. F. (1997). Gender differences in ethical perceptions of business practices: A social role theory perspective. *Journal of Applied Psychology*, 82(6), 920-934. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.82.6.920>
- Gamil, Y. & Alhagar, A. (2020). The impact of pandemic crisis on the survival of construction industry: A case of COVID-19. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 11(4), 122-128. <https://doi.org/10.36941/mjss-2020-0047>.
- Griffiths, P., Gossop, M., Powis, B., & Strang, J. (1993). Reaching hidden populations of drug users by privileged access interviewers: Methodological and practical issues. *Addiction*, 88(12), 1617-1626. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.1993.tb02036.x>.
- Harrison, E. G., Giuffrida, A., Smith, H., & Ford, L. (2020, March 28). Lockdowns around the world bring rise in domestic violence. *Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/society/2020/mar/28/lockdowns-world-rise-domestic-violence>.

- Heppner, P. P. (2008). Expanding the conceptualization and measurement of applied problem solving and coping: From stages to dimensions to the almost forgotten cultural context. *American Psychologist*, 63(8), 805-816.
- Hjerm, M., Lindgren, S., & Nilsson, M. (2014). *Introduktion till samhällsvetenskaplig analys*. Malmö: Gleerups Utbildning.
- Hofstede, G. (1998). *Masculinity and femininity: The taboo dimension of national cultures*. London, UK: Sage Publications.
- Hofstede, G., Hofstede, G. J., & Minkov, M. (2010). *Cultures and organizations: Software of the mind* (3rd ed.). New York: McGrawHill.
- Hofstede Insights (2020). Country comparison. Retrieved from <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/turkey/>.
- International Monetary Fund (IMF). (2020, July 31). *Policy responses to COVID-19*. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-COVID19/Policy-Responses-to-COVID-19#C>.
- Ivanov, D. (2020). Predicting the impacts of epidemic outbreaks on global supply chains: A simulation-based analysis on the coronavirus outbreak (COVID-19/SARS-CoV-2) case. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 136, 101922. <https://doi.org/10.1016/j.tre.2020.101922>.
- Kaplan, C. D., Korf, D., & Sterk, C. (1987). Temporal and social contexts of heroin-using populations: An illustration of the snowball sampling technique. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 175(9), 566-574. <https://doi.org/10.1097/00005053-198709000-00009>.
- Kim, H. S., Sherman, D. K., & Updegraff, J. A. (2016). Fear of Ebola: The influence of collectivism on xenophobic threat responses. *Psychological Science*, 27(7) 935-944. <https://doi.org/10.1177/0956797616642596>.
- Kirzinger, A., Kearney, A., Hamel, L., & Brodie, M. (2020). *KFF health tracking poll - early April 2020: The impact of coronavirus on life in America*. Retrieved from <https://www.kff.org/coronavirus-COVID-19/report/kff-health-tracking-poll-early-april-2020/>.
- Koca, C., Asci, F. H., & Kirazci, S. (2005). Gender role orientation of athletes and nonathletes in a patriarchal society: A study in Turkey. *Sex Roles*, 52(3-4), 217-225. <https://doi.org/10.1007/s11199-005-1296-2>.

- Kochanska, G., Barry, R. A., Stellern, S. A., & O'Bleness, J. J. (2009). Early attachment organization moderates the parent-child mutually coercive pathway to children's antisocial conduct. *Child Development*, 80(4), 1288-1300. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01332.x>
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. California: Sage Publications.
- Lu, W., Wang, H., Lin, Y., & Li, L. (2020). Psychological status of medical workforce during the COVID-19 pandemic: A cross-sectional study. *Psychiatry Research*, 288, 112936. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.112936>.
- Maccoby, E. & Martin, J.A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In P. H. Mussen (Series Ed.) & E.M. Hetherington (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology, Vol. 4: Socialization, personality and social development* (4th Ed., pp. 1-101). New York: Wiley.
- Malterud, K. (2001). Qualitative research: Standards, challenges, and guidelines. *Lancet*, 358(9280), 483-488. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(01\)05627-6](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(01)05627-6)
- Mandara, J., Murray, C. B., Telesford, J. M., Varner, F. A., & Richman, S. B. (2012). Observed gender differences in African American mother-child relationships and child behavior. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 61(1), 129-141. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2011.00688.x>
- McHale, S. M., Crouter, A. C., & Whiteman, S. D. (2003). The family contexts of gender development in childhood and adolescence. *Social Development*, 12(1), 125-148. <https://doi.org/10.1111/1467-9507.00225>.
- Moreno, C., Wykes, T., Galderisi, S., Nordentoft, M., Crossley, N., Jones, N., ... Arango, C. (2020). How mental health care should change as a consequence of the COVID-19 pandemic. *The Lancet Psychiatry*, 7(9), 813-824.
- OECD (2020a, July 23). Cities policy responses, *OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19)*. OECD Publishing. Retrieved from <http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/cities-policy-responses-fd1053ff/>.
- OECD (2020b, June 10). *COVID-19 crisis in the MENA region: Impact on gender equality and policy responses*. OECD Publishing. Retrieved from <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/COVID-19-crisis-in-the-mena-region-impact-on-gender-equality-and-policy-responses-ee4cd4f4/#section-d1e1089>

- OECD (2020c, June 9). *COVID-19 crisis response in MENA countries*. OECD Publishing. Retrieved from https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=129_129919-4li7bq8asv&title=COVID-19-Crisis-Response-in-MENA-Countries.
- OHCHR (2020, April 15). *COVID-19 and women's human rights: Guidance. What is the impact of COVID-19 on gender-based violence?* Retrieved from, https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Women/COVID-19_and_Womens_Human_Rights.pdf
- Oxfam (2020, April 2). Life under lockdown: Part I. *Oxfam Jordan Diaries*. Retrieved from <https://oxfaminjordan.exposure.co/life-under-lockdown-part-i>.
- Pogrebna, G. & Kharlamov, A. (2020). The impact of cross-cultural differences in handwashing patterns on the COVID-19 outbreak magnitude. *Regulation and Governance*, 10, 1-8.
- Rana, I. A., Bhatti, S. S., Aslam, A. B., Jamshed, A., Ahmad, J., & Shah, A. A. (2021). COVID-19 risk perception and coping mechanisms: Does gender make a difference? *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 55, 102096.
- Renzetti, C. M. (2009). Economic stress and domestic violence. *CRVAW Faculty Research Reports and Papers. 1*. Retrieved from https://uknowledge.uky.edu/crvaw_reports/1.
- Roesch, E., Amin, A., Gupta, J., & García-Moreno, C. (2020). Violence against women during COVID-19 pandemic restrictions. *Bmj*, 369, 2-3. <https://doi.org/10.1136/bmj.m1712>.
- Ruble, D. N. & Martin, C. L. (1997). Gender development. In W. Damon (Series Ed.) & N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology, Vol. 3, Social, emotional and personality development (5th Ed.)*. New York: Wiley.
- Salcedo, A., Yar, S., & Cherelus, G. (2020, July 16). Coronavirus travel restrictions, across the globe. *The New York Times*, Retrieved from <https://www.nytimes.com/article/coronavirus-travel-restrictions.html>.
- Sansa, N. A. (2020). The impact of COVID -19 on financial markets: evidence from China and USA. *Electronic Research Journal of Social Sciences and Humanities*, 2(2), 29-39. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3567901>.
- Smith, J. (2019). Overcoming the 'tyranny of the urgent': Integrating gender into disease outbreak preparedness and response. *Gender & Development*, 27(2), 355-369, <https://doi.org/10.1080/13552074.2019.1615288>.

- Southall, H. G., DeYoung, S. E., & Harris, C. A. (2017). Lack of cultural competency in international aid responses: The Ebola outbreak in Liberia. *Front Public Health*, 5(5), 1-11. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2017.00005>.
- Strong, P. (1990). Epidemic psychology: A model. *Sociology Health and Illness*, 12, 249-59. <http://dx.doi.org/10.1111/1467-9566.ep11347150>.
- Tamis-LeMonda, C. S., Briggs, R. D., McClowry, S. G., & Snow, D. L. (2009). Maternal control and sensitivity, child gender, and maternal education in relation to children's behavioral outcomes in African American families. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30(3), 321-331. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2008.12.018>.
- Taub, A. (2020, April 6). A new COVID-19 crisis: Domestic abuse rises worldwide. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2020/04/06/world/coronavirus-domestic-violence.html>.
- Think Global Health (2020, July 27). *Timeline of the Coronavirus*. Retrieved from <https://www.thinkglobalhealth.org/article/updated-timeline-coronavirus>.
- Trew, B. (2020, April 19). A wave of domestic violence is breaking across the locked-down Middle East. *Independent*. Retrieved from <https://www.independent.co.uk/voices/middle-east-domestic-violence-coronavirus-lockdown-lebanon-refugee-camps-a9472896.html>.
- Victor, G. S. & Ahmed, S. (2019). The importance of culture in managing mental health response to pandemics. In D. Huremović (ed.), *Psychiatry of pandemics*, (pp. 55-63). Switzerland: Springer. https://www.doi.org/10.1007/978-3-030-15346-5_5.
- Wanqing, Z. (2020, Mar 02). Domestic violence cases surge during COVID-19 epidemic. *Sixth Tone*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/society/2020/mar/28/lockdowns-world-rise-domestic-violence>.
- WEF (2020). *The Global Gender Gap Report 2020*. WEF: Geneva, Switzerland
- WHO (2020a, July 30). *Timeline of WHO's response to COVID-19*. Retrieved from <https://www.who.int/news-room/detail/29-06-2020-covidtimeline>.
- WHO (2020b, May 5). *Embracing cultural diversity unlocks key resources for more inclusive health systems*. Retrieved from <https://www.euro.who.int/en/home/sections/news/2020/05/embracing-cultural-diversity-unlocks-key-resources-for-more-inclusive-health-systems>.

- Winton Centre for Risk and Evidence Communication (2020, March 24). News-How different countries are reacting to the COVID-19 risk and their governments' responses. *University of Cambridge*, Retrieved from <https://wintoncentre.maths.cam.ac.uk/news/>.
- Wong, C. K. H., Wong, J. Y. H., Tang, E. H. M., Au, C. H., Lau, K. T. K., & Wai, A. K. C. (2020). Impact of National Containment Measures on Decelerating the Increase in Daily New Cases of COVID-19 in 54 Countries and 4 Epicenters of the Pandemic: Comparative Observational Study. *Journal of Medical Internet Research*, 22(7), e19904. <https://doi.org/10.2196/19904>.
- World Health Organization (WHO). (2020a, April 27). *Archived: WHO Timeline - COVID-19*. Retrieved from <https://www.who.int/news-room/detail/27-04-2020-who-timeline--covid-19>.
- Worldometer (2021, January 13). *COVID-19 Coronavirus Pandemic: Coronavirus Cases*. Retrieved from <https://wfsj-briefing.org/external/worldometers-covid-19-virus-tracker/view/>.

Eine Analyse des Kinderbuches Traumfresserchen von Michael Ende und des Märchens Hänsel und Gretel aus der komparatistischen Perspektive

Kadir ALBAYRAK¹

Abstract

Michael Ende hat viele Werke geschrieben, die für die Kinder- und Jugendliteratur als bedeutend gelten können. Unendliche Geschichte und Momo sind die bekanntesten davon. In dieser Studie werden Endes Werk Das Traumfresserchen und das Märchen Hänsel und Gretel untersucht. In dem Werk wird erzählt, dass Schlafittchen, die Tochter des Königs und der Königin, die in Schlummerland lebt, nicht schlafen kann, weil sie Angst vor schlechten Träumen hat, und der König sich auf eine schwierige Reise begibt, um eine Lösung für dieses Problem zu finden. Auf dieser schwierigen Reise trifft der König auf ein Wesen namens Traumfresserchen und es schreibt dem König einen Spruch, sobald dieser Spruch gelesen wird, kommt das Traumfresserchen und frisst böse Träume und die Prinzessin kann wieder gut schlafen. Es ist klar, dass Endes Kinderbuch viele Elemente des Märchengenres enthält. Einige dieser Elemente können als die Reise des Königs, die fantastische Figur und Beschwörungen aufgeführt werden. Besonders Endes Werk erinnert in Bezug auf die Vater-Kind-Beziehung an das Märchen von Hänsel und Gretel. In dieser Studie wird Endes Werk Das Traumfresserchen zusammen mit dem Märchen Hänsel und Gretel vergleichend auf märchenhafte Merkmale hin untersucht.

Schlüsselwörter

Michael Ende
das Traumfresserchen
kinder- und jugendliteratur
märchen
Hänsel und Gretel

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 01.05.2023

Kabul Tarihi: 17.08.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1290611

Michael Ende'nin *Das Traumfresserchen* Adlı Çocuk Kitabı ile *Hansel ve Gretel* Masalının Karşılaştırmalı Bir Bakış Açısıyla İncelenmesi

Öz

Michael Ende, çocuk ve genç yetişkin edebiyatı için önemli sayılabilecek pek çok eser yazmıştır. Bitmeyen Öykü ve Momo bunların en tanınanlarıdır. Bu çalışmada Ende'nin *Das Traumfresserchen* adlı eseri ve *Hansel ve Gretel* masalı incelenmiştir. Eserde, Schlummerland'de yaşayan kral ve kraliçenin kızı Schlafittchen'in kötü rüyalardan korktuğu için uyuyamadığı ve kralın bu soruna bir çözüm bulmak için zorlu bir yolculuğa çıktığı anlatılır. Bu zorlu yolculukta kral *Traumfresserchen* adlı bir yaratıkla tanışır ve krala bir büyü yazar, bu büyü okunur okunmaz *Traumfresserchen* gelir ve kötü rüyaları yer ve prenses tekrar rahatça uyuyabilir. Ende'nin çocuk kitabının masal türünden pek çok öğeyi içinde barındırdığı açıktır. Bu unsurlardan bazıları kralın yolculuğu, fantastik figür ve büyüler olarak sıralanabilir. Özellikle Ende'nin eseri, baba-çocuk ilişkisi açısından *Hansel ve Gretel* masalını anımsatır. Bu çalışmada Ende'nin *Das Traumfresserchen* adlı eseri, masal özellikleri açısından *Hansel ve Gretel* masalı ile karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Michael Ende
das Traumfresserchen
çocuk ve gençlik edebiyatı
masal
Hansel ve Gretel

About Article

Received: 01.05.2023

Accepted: 17.08.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1290611

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı, İzmir/Türkiye, kadir.albayrak@ege.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2068-4932

Einleitung

Michael Ende (geb. 1929) wuchs als Sohn eines surrealistischen Kunstmalers in München auf (Kümmerling-Meibauer, 2004, s. 321). Er studierte mit einem Stipendium an der Otto-Falckenberg-Schauspielschule. Er spielte drei Jahre an verschiedenen Theatern und schrieb Sketche und Chansons. Zwischen 1954-1962 arbeitete er als Filmkritiker beim Bayerischen Rundfunk. Für den im Jahre 1995 verstorbenen Autor gibt es seit 1998 ein Museum im Schloss Blutenburg (Kümmerling-Meibauer, 2004, s. 322). Nach dem Ausscheiden aus dem Schauspielberuf beschäftigte sich Ende mit den Dramen von Bertolt Brecht. Auf Anraten eines Freundes, der ein Bilderbuch fertigstellen wollte, schrieb Ende 1954 eine Erzählung über Lokomotiven. Verschiedene Verlage weigerten sich, das Manuskript zu veröffentlichen. Jedoch veröffentlichte der Thienemann-Verlag im Jahre 1960 diese Bücher mit den Titeln *Jim Knopf und Lukas der Lokomotivführer* und *Jim Knopf und die Wilde 13*, die in 2 Bände erschienen sind (Kümmerling-Meibauer, 2004, s. 322).

Michael Ende widersetzte sich der Dominanz der realistischen Kinderliteratur in Deutschland. Ende der 1970er-Jahre glaubte er, dass die erlebte Erneuerung in der Fantasy-Literatur dank Bruno Bettelheim und J.R.R. Tolkien auch für die Kinderliteratur möglich sei. Wie die Autoren Tolkien und C.S. Lewis, die er sich zum Vorbild nahm, bemühte er sich darum, *High Fantasy* in der deutschen Kinderliteratur zu schaffen. Dies gelang ihm mit seinem 1979 erschienenen fantastischen Roman *Die unendliche Geschichte* (Kümmerling-Meibauer, 2004, s. 324).

Anlässlich der vielen intertextuellen Anspielungen auf wichtige Werke der Weltliteratur und der Metafiktionalität bezeichnet Bettina Kümmerling-Meibauer den fantastischen Roman Michael Endes *Die Unendliche Geschichte* als frühes Beispiel postmoderner Kinderliteratur (Kümmerling-Meibauer, 2012, s. 72). Abgesehen von diesen Werken, deren Namen erwähnt werden, schreibt Ende viele Kinderbücher, die als wichtig für die Kinderliteratur angesehen werden können. Diese Kinderbücher weisen sowohl formale als auch inhaltliche Märchenmerkmale auf, und sie zeigen intertextuelle Verbindungen zu Volksmärchen, also als Hypertext aus der intertextuellen Sicht. Eines der Werke mit diesen Merkmalen ist Endes Kinderbuch *Das Traumfresserchen*. Das Buch erzählt von der Geschichte der schwierigen Reise eines Königs für seine Tochter, die Schlafprobleme hat, und der Suche nach einer Lösung für ihr Problem mit Hilfe einer fantastischen Figur. Wenn man diese Vater-Tochter Beziehung

im Werk betrachtet, ist es evident, dass *Das Traumfresserchen* thematisch in einer intertextuellen Verbindung zu dem Grimm-Märchen *Hänsel und Gretel* steht.

In dieser Arbeit wird versucht, die typischen Merkmale des Märchens in dem Kinderbuch *Das Traumfresserchen* Michael Endes aufzudecken. Bei der Analyse der märchenhaften Züge in dem Werk von Ende wird auch aus komparatistischer Perspektive versucht, die thematische Ähnlichkeit mit dem Grimmschen Märchen *Hänsel und Gretel* festzustellen. Im theoretischen Teil der Arbeit werden die Eigenschaften des Märchens behandelt.

Die Merkmale des Märchens aus der komparatistischen Perspektive

Laut Geister sind Märchen die literarischen Texte, die linear gestaltet sind. Mit anderen Worten, es gibt keine Hinweise oder Rückblenden darauf, was passieren wird. Normalerweise stößt die Hauptfigur, der Held auf eine Schwierigkeit und begibt sich auf eine Reise, um diese Schwierigkeit oder dieses Problem zu lösen (Geister, 2013, s. 14). Märchen haben bestimmte Eigenschaften. Diese Merkmale können als Reise, Happy End, ungewisse Zeit und Ort, Existenz des Außergewöhnlichen, Beschwörungen und Zahlen mit einer symbolischen Bedeutung (Geister, 2013, s. 3) aufgestellt werden. Happy End ist eines der wichtigsten Merkmale von Märchen. Auch wenn es eine Krise gibt, endet das Märchen schließlich mit einem Happy End (Geister, 2013, s. 14). Typisch für Märchen ist auch, dass sie ein Ereignis beschreiben, das sich an utopischen Orten und in unbestimmter Zeit abspielt (Geister, 2013, s. 15). Die Orte dieser Märchen können ein Königreich oder ein verzauberter Wald sein. Im Mittelpunkt der Märchen können es arme, erfolglose Figuren oder Prinzessinnen und Könige geben. Diese Figuren sind eher statisch als sich entwickelnde Charaktere. So ist es Kindern möglich, Märchenfiguren in ihrer Fantasie zu entwickeln (Geister, 2013, s. 15). Im Märchen ist alles möglich. Die Toten können wieder auferstehen oder ein Zwerg oder eine Fee Wünsche erfüllen. Manchmal kann ein Gegenstand helfen, einen Zauber zu wirken. Oder seltsame Wesen können für den Helden nützlich oder schädlich sein. Genau wie Traumfresserchen, das dem König hilft, kann diese außergewöhnliche Situation in den Märchen niemals hinterfragt oder befremdet werden (Geister, 2013, s. 15). Ein weiteres Merkmal von Märchen ist die Verwendung von festen Ausdrücke, z.B. *Es war einmal...* oder bestimmte feste Schlussworte (Geister, 2013, s. 16).

Die Figuren in den Märchen besitzen kein individuelles Profil, mit anderen Worten sie

sind oft Vertreter typischer sozialer Rollen- und Verhaltensmuster. Märchen arbeiten die sozialen Strukturen heraus, indem man auf die soziale Stellung armer Menschen und das Verhältnis zwischen Jung und Alt aufmerksam macht. Auf der Handlungsebene agieren Vertreter einer bestimmten Gesellschaftsschicht und fantastische Gestalten (Freund, 2005, s. 96).

Klassenunterschiede prägen die sozialen Strukturen im Märchen. Könige und ihre Herren stehen den Bauern, den Handwerkern und den armen Leuten gegenüber (Freund, 2005, s. 96).

Im Allgemeinen übernehmen Könige in Volksmärchen die Rolle eines gerechten Familienvaters gegenüber ihren Untertanen, und vor allem sind sie unfehlbare Vertreter von Recht und Gerechtigkeit. Ihre Ehe ist für sie der wichtigste Reichtum (Freund, 2005, s. 96).

Eines der Themen, das in Märchen behandelt und als wichtig erachtet wird, ist die Vater-Kind-Beziehung. Die Vater-Kind-Beziehung steht in vielen Märchen im Vordergrund. Im Endes Werk *Das Traumfresserchen* und in *Hänsel und Gretel* Märchen ist die Vater-Tochter-Beziehung enorm wichtig. Der Vater spielt eine wichtige Rolle in der psychologischen Entwicklung der Tochter. In diesem Zusammenhang sagt Inge Seiffge-Krenke, dass der Vater eine wichtige Rolle in der sexuellen Entwicklung von Mädchen spielt. Junge Mädchen lernen weibliche Verhaltensweisen durch ihre Beziehungen zu ihren Vätern und beobachten dadurch die männliche Rolle. Freundlichkeit und Unterschiedlichkeit sind die wichtigsten Merkmale für die Vater-Tochter-Beziehung. Differenz und Widersprüchlichkeit bestimmen die Vater-Tochter-Beziehung. Egal, wie viel der Vater mit seiner Tochter unternimmt, was ans Licht kommt, ist der Unterschied. Väter beschreiben ihre Töchter im Gegensatz zu ihren Söhnen als süß und emotional. Wie bei Söhnen sind Väter effektiv bei der Bestimmung von Geschlechterrollen, d.h. bei der Bestimmung weiblichen Verhaltens, aber sie zeigen mehr Intimität und Emotionalität gegenüber ihren Töchtern. Väter sind im Vergleich zu ihren Söhnen besonders sanft zu ihren kleinen Töchtern und sind ihre Beschützer (Seiffge-Krenke, 2016, s. 41).

Im Zusammenhang mit Seiffge-Krenkes Überlegungen zur Vater-Tochter-Beziehung lässt sich festhalten, dass die Vater-Tochter-Beziehung, die in Endes Werk und im Märchen Hänsel und Gretel zum Vorschein kommt, von Bedeutung ist. Darüber hinaus bietet es auf der

Grundlage dieser Beziehung auch eine Perspektive, die es erlaubt, die beiden Werke im Hinblick auf vergleichende und intertextuelle Beziehungen zu bewerten.

Zymner und Hölter expliziert, dass das Aufdecken der Inhaltselemente in der Literatur zu den traditionellen Studienrichtungen der Komparatistik zählt (Zymner und Hölter, 2013, s. 124). Themen, Stoffe und Motive spielen als Grundbausteine des Textes eine wichtige Rolle für die Bedeutung des Textes. Diese Grundbausteine prägen die Handlung und den Kontext des Textes, indem sie sich mit anderen literarischen Texten verbinden (Zymner und Hölter, 2013, s. 124). Auch Endes Werk, auf das in dieser Studie eingegangen wird, enthält viele märchenhafte Elemente, abgesehen von der Vater-Tochter-Beziehung, die ebenfalls in den Märchen enthalten ist.

Jeßing und Köhnen schreibt, dass neben der vergleichenden Literaturwissenschaft auch die intertextuelle Perspektive eine wichtige Perspektive darstellt, um Endes Werk mit Grimms Märchen zu vergleichen (Jeßing und Köhnen, 2012, s. 4). Bei der Intertextualität wird ein Text nicht als eigenständiger Text behandelt, sondern Texte sollen Motive und Strukturen zitieren, modifizieren oder transformieren. Diese Situation zeigt sich insbesondere nach der Erfindung des Buchdrucks, als viele Autoren viele Bücher und andere schriftliche literarische Werke zur Kenntnis nehmen und die in anderen Werken verwendeten Stoffe und Motive in ihren eigenen Werken auf unterschiedliche Weise verwendet werden. Insofern kann es unterschiedliche Vortexte oder Prätexte geben, die auf einen Text wirken (Jeßing und Köhnen, 2012, s. 4). Das Märchen *Hänsel und Gretel* wird in dieser Studie als Vorläufertext für Michael Endes Kinderbuch *Das Traumfresserchen* angesehen, insbesondere im Hinblick auf die Vater-Kind-Beziehung. Tatsächlich steht in vielen Grimm-Märchen die Vater-Tochter- oder Vater-Sohn-Beziehung im Vordergrund. Doch statt eines Vaters, der im Märchen *Hänsel und Gretel* seine Kinder wegen einer Hungersnot aufgibt, begegnen wir in Endes Werk einer Vaterfigur, die ein großes Opfer für seine Tochter bringt.

In dieser Studie werden Vater-Tochter-Beziehung und Märchenmerkmale in Endes Kinderbuch *Das Traumfresserchen* und Märchen *Hänsel und Gretel* anhand vergleichender Literaturwissenschaft und intertextueller Perspektive analysiert.

Michael Ende: *Das Traumfresserchen*

Michael Endes *Das Traumfresserchen* erzählt von der Geschichte der großen Mühe eines Königs für seine Tochter, die böse Träume hat. In dem Buch wird es von einem Land

erwähnt, in dem es sehr wichtig ist, dass die Menschen gut schlafen können. An diesem Ort, der als Schlummerland genannt wird, glaubt man, dass diejenigen, die gut schlafen, eine gute Laune haben und klar denken. Schlafen ist hierzulande so wichtig, dass der beste Schläfer zum König gewählt wird. Im Buch wird es für Kinder darauf impliziert, dass das Schlafen für einen gesunden Körper und Geist von Bedeutung ist. Im Schlummerland kann die Tochter des Königs und der Königin namens Schlafittchen nicht schlafen. Die kleine schöne Prinzessin, die mit ihrem Vater und ihrer Mutter im Traumschloss lebt, hat Angst vor dem Schlafen, weil sie ständig böse Träume hat. Diese Situation wird von denjenigen, die im Schlummerland leben, als *eine peinliche Situation* beschrieben. Weil die Prinzessin nicht schlafen kann, wird sie gesundheitlich immer schwächer, und auch ihr Gesicht blasser. Da dieser Zustand der Prinzessin den König und die Königin aus der Fassung bringt, haben sie auch Schlafprobleme. Um das Problem zu lösen, konsultiert der König Ärzte in seinem eigenen Land und dann alle in anderen Ländern, um seine Tochter zu heilen, aber niemand kann eine Lösung für dieses Problem finden. Der König macht Werbung, dass er die Person belohnen wird, die die Schlafstörung seiner Tochter heilt. Aber weil niemand gefunden werden kann, die dieses Problem löst, geht der König allein auf eine Reise, um seine Tochter zu heilen. Der König fragt jeden, der ihm begegnet, nach der Lösung böser Träume, aber niemand kann ihm helfen. Auch wenn der König seine Hoffnung verloren hat, will er immer noch nicht nach Hause zurückkehren, ohne eine Lösung für seine Tochter zu finden und setzt seine Reise fort. Während der König verzweifelt umherwanderte, verirrte er sich schließlich. Müde und hilflos ist er auf einer Heide.

In diesem Moment sieht der König in der Ferne etwas schimmern, das einem kleinen Mondlicht ähnelt. Das Aussehen dieser kleinen Kreatur namens Traumfresserchen wird wie folgt beschrieben:

Beim Näherkommen sah der König, dass dieses Stückchen silbernen Mondlichts Arme und Beine hatte und einen Kopf voller Stacheln wie eine Distel oder ein Igel. Das Kerlchen blickte den König mit glitzernden Sternaugen an und bewegte das Gesicht in tausend lachenden Fältchen. Aber das Allerseltsamste an ihm war sein ungeheuer großer Mund, den es immerfort aufsperrte wie ein hungriger kleiner Vogel seinen Schnabel. (Ende, 2017, s. 15)

Abb. 1: Traumfresserchen

Man verwendet immer bestimmte Farben in Märchen. Lüthi expliziert diesbezüglich, dass „An Farben man das Märchen gerne rot, weiß und schwarz, daneben golden und silbern [nennt]. Das letzte schon ein Hinweis auf seine Freude am Metallischen [ist]“ (Lüthi, 2010, s. 52). In Märchen tauchen fantastische Figuren und Wesen auf und diese fantastischen Figuren können den Menschen sowohl nützen als auch schaden. Sie leben außerhalb der menschlichen Umgebung und können auf verschiedene Weise Verbindungen zur menschlichen Welt haben. Fantastische Figuren spielen immer eine wichtige Rolle in den Märchen. Die Hoffnungen, Ängste und Überzeugungen der Menschen sind in diesen fantastischen Figuren verkörpert (Freund, 2005, s. 102).

Das Traumfresserchen sagt dem König, dass es hungrig sei und sich selbst schlucken müsse, wenn jemand es nicht zum Essen einlode. Es öffnet seinen Mund so weit, dass sein Körper hinter seinem Mund verschwindet. Die Darstellungen dieses Körpers können als grotesk bezeichnet werden. Grotesk wird als „bewusst verzerrt, übersteigert, übertrieben, absonderlich, zugleich lächerlich und komisch wirkend, absurd“ definiert (Nünning, 2013, s. 284).

Der König erzählt dem Traumfresserchen, dass er sich in der Steppe verirrt habe und ihm nichts anzubieten habe. Er sagt auch, dass er hierhergekommen sei, um ein Heilmittel für seine Tochter zu finden, die böse Träume hat. Traumfresserchen erzählt dem König, dass es sich von bösen Träumen ernährt und dass es der Königstochter helfen kann, indem es ihre bösen Träume frisst.

Das Traumfresserchen bittet den König um seinen Mantel, seine Stiefel und seinen Gehstock und verwandelt sie in verschiedene Dinge: „Der Mantel wurde ein großer Bogen

schönes weißes Papier, der Stock wurde ein gewaltiger Federhalter und die Stiefel ein riesiges Tintenfass.“ (Ende, 2017, s. 15)

Vladimir Propp stellt fest, dass die Zahl drei in Märchen eine wichtige Funktion hat. Die Zahl 3 wird als Adjektiv verwendet, z. B. ein dreiköpfiger Drache, oder eine Aufgabe wird dreimal wiederholt. (*drei Aufgaben, dreijährige Dienstpflicht*) oder die dritte Aufgabe ist die schwierigste (Propp, 1987, s. 74). Der Zahl drei wird in Märchen eine wichtige Funktion zugeschrieben.

Auch Zauberworte zählen zu den Grundzügen von Märchen (Geister, 2013. s. 16). Ein Beispiel dafür ist das Traumfresserchen, das dem König die zur Verwirklichung des Zauberspruchs notwendigen Worte schreibt. Zahlen haben in Märchen eine wichtige Bedeutung. Der Glaube an eine geordnete Welt wird durch die Zahlensymbolik der Märchen vermittelt. Vor allem die Nummern drei und sieben haben eine wesentliche Rolle (Geister, 2013, s. 17). Im Werk Endes muss der Spruch wiederholt werden. Diese Situation kann auch unterschiedliche symbolische Bedeutungen haben.

Über die Verwandlung der Dinge schreibt Lüthi, dass „Metallisierung und Mineralisierung im Gesamtgefüge des Märchens ihre eigene bedeutsame Rolle, und ebenso die Dreizahl [spielen]“ (Lüthi, 2010, s. 54). Die Verwandlung dieser drei Dinge in verschiedene Dinge hat die gleiche Funktion wie die drei magischen Gegenstände, die dem Helden auch in Volksmärchen gegeben werden, um seine Reise zu erleichtern und sein Ziel zu erreichen. Somit enthält Endes Werk ein Motiv, das in Volksmärchen als Märchen der heutigen Kinderliteratur verwendet wird. Für die Verwendung dieser drei magischen Gegenstände lassen sich viele Beispiele aus Märchen anführen. (vgl. Grimm Märchen: Die drei Männlein im Walde, Die drei Spinnerinnen, Die drei Schlangenblätter)

Das Traumfresserchen beginnt etwas auf dieses Papier zu schreiben:

Traumfresserchen, Traumfresserchen!
Komm mit dem Hornmesserchen!
Komm mit dem Glasgäbelchen!
Sperr auf den Schnapp-Schnäbelchen!
Träume, die schrecken das Kind,
die lass dir schmecken geschwind!
Aber die schönen, die guten sind mein,
drum lass sie sein!

Traumfresserchen, Traumfresserchen,
dich lad ich ein! (Ende, 2017, s. 20)

Der hier geschriebene Spruch zeigt die Kraft des Wortes in seiner grundlegendsten Form. In vielen Märchen werden Sprüche oder Wörter verwendet, um etwas geschehen zu lassen oder diejenigen, die sie sagen, vor schlechten Dingen zu schützen. In seiner grundlegendsten Form kann die Verwirklichung einer Sache durch das Äußern in den heiligen Büchern als Beispiel für diese Situation gezeigt werden.

Traumfresserchen gibt dem König das Papier, das es geschrieben hat, und fordert ihn auf, seine Tochter diesen Spruch vorlesen zu lassen. Damit der König jedoch schnell in sein Land zurückkehren kann, liest der König seiner Tochter zunächst den Spruch vor und reitet dabei auf dem Rücken des Traumfresserchens. Wenn der König den Spruch liest, fliegen er und Traumfresserchen über den Nordpol, Amerika und Afrika. Somit kann die rasche Ankunft des Königslandes als weiteres fantastisches Element des Werkes aufgeführt werden.

Nachdem der König in sein Land zurückgekehrt ist, gibt er seiner Tochter Schlafittchen den Spruch. Immer wenn sie Angst hat, schlechte Träume zu haben, werden die schlechten Träume los, indem sie diesen Spruch liest und das Traumfresserchen einlädt. Die kleine Tochter des Königs, die mit Hilfe von Traumfresserchen wieder gut schlafen kann, bekommt ihr altes gesundes Aussehen zurück. Somit endet Michael Endes Kinderbuch *Das Traumfresserchen* mit einem Happy End. Aus dieser Sicht weist das Buch ein ähnliches Merkmal wie die Volksmärchen auf.

Geb Brüder Grimm: *Hänsel und Gretel*

Das Märchen Hänsel und Gretel erzählt die Geschichte eines armen Holzfällers, seiner Frau und zweier Kinder. Als der Mann wegen der Hungersnot kein Brot zum Essen finden kann, bietet seine Frau - die Stiefmutter der Kinder - an, die Kinder mit einem Stück Brot im Wald allein zu lassen. Dieses Angebot nimmt der Mann nicht an. Seine Frau sagt, wenn er das nicht täte, würden sie alle verhungern. Sie spricht so viel mit ihrem Mann, dass der Mann den Vorschlag seiner Frau annehmen muss, wenn auch mit Bedauern. Auch Kinder, die vor Hunger nachts nicht schlafen können, hören diese Gespräche. Hänsel sagt zu Gretel, die zu weinen anfängt, dass sie nicht zu weinen brauche, und stopft weiße Kieselsteine in seine Taschen.

Am Morgen weckt ihre Stiefmutter die Kinder und sagt ihnen, dass sie in den Wald gehen, um Holz zu sammeln, und gibt ihnen das Brot. Wenn Hänsel geht, bleibt er gelegentlich

stehen, um zum Haus zu schauen. Weder sein Vater noch seine Stiefmutter können verstehen, warum Hänsel das tut. Sein Ziel ist es, die Steine in seiner Tasche zu lassen und den Weg zurück nach Hause zu finden.

Als sie das Innere des Waldes erreichen, fordert ihr Vater die Kinder auf, Reisig zu sammeln. Nachdem sie ein Feuer für die Kinder anzünden, sagte ihre Stiefmutter, dass sie mit ihrem Vater geht, um etwas Holz zu hacken, und lässt die Kinder am Feuer zurück. Weil ihre Kinder das Geräusch von Äxten aus dem Wald hören, danken sie, ihr Vater sei in der Nähe, während dieses Geräusch ein Stück Zweig war, das an einem Baum befestigt ist, dieses Stück trifft den Baum, als der Wind weht, und macht dieses Geräusch, somit glauben die Kinder, dass das Geräusch einer Axt sei. Ihre Kinder werden müde, nachdem sie so lange warten, und sie schlafen schließlich ein. Als sie aufwachen, ist es überall dunkel. Gretel fängt an zu weinen und Hänsel sagt, dass sie ihren Weg finden werden, wenn der Vollmond herauskommt. An dieser Stelle können wir sagen, dass das Mondlicht und seine Farbe, die im Märchen eine wichtige Rolle spielen, auch in Michael Endes Werk in der Szene verwendet werden, in der der König das Traumfresserchen trifft. Als das Mondlicht herauskommt, folgen die Kinder den leuchtenden Kieselsteinen und erreichen am Morgen wieder ihr Zuhause. Als hätte ihre Stiefmutter sie nicht absichtlich im Wald zurückgelassen, erzählt sie den Kindern, warum sie so lange schlafen und denken, sie würden nie wiederkommen. Ihr Vater hingegen ist sehr froh, dass die Kinder zurückkommen, denn sein Gewissen ist sich nicht sicher, dass er sie im Wald zurücklässt.

Nach einer Weile bringt in dem Land, in dem diese Familie lebte, erneut eine Hungersnot aus, und die Stiefmutter sagt den Vätern der Kinder, dass sie sterben würden, wenn sie die Kinder nicht loswerden würden, und dieses Mal müssen sie sie weit zurücklassen von zu Hause, so dass sie nicht zurückkehren können. Der Mann sagt seiner Frau, dass sie auch den letzten Bissen mit ihren Kindern teilen sollen, aber er kann sie nicht überzeugen, egal was er sagt, und jetzt muss er die Kinder verlassen, weil er tut, was seine Frau beim ersten Mal sagt.

Die Kinder hören das Gespräch noch einmal, aber Hänsel kann diesmal die Kiesel nicht einsammeln, weil ihre Stiefmutter die Tür verschlossen hat. Als sie sich frühmorgens gemeinsam auf den Weg machen, lässt Hänsel diesmal die Brotkrümel auf der Straße liegen, um den Weg zurück zu finden. Diesmal lassen ihre Kinder in einem unbekanntem Teil des Waldes zurück und es wird ein Feuer angezündet. Die Eltern sagen oder lügen, dass sie die Kinder am Abend abholen würden. Die Kinder schlafen wieder, und als sie erwachen, ist es

dunkel. Um den Weg nach Hause zu finden, warten sie auf den Mondaufgang, um mit den Brotkrümeln, die Hänsel hinterlassen hat, nach Hause zurückzukehren. Aber sie können das Brot im Mondlicht nicht finden, weil die Vögel im Wald diese Brotstücke fressen. Hänsel und Gretel laufen Tag und Nacht, aber sie finden ihr Zuhause nicht und schlafen vor Erschöpfung ein. Am nächsten Tag machen sie sich wieder auf den Weg, und ein schöner Vogel bringt sie zu einem Haus aus Brot, das mit Puderzucker bedeckt war. Hänsel und Gretel nehmen auch Teile des Hauses und fangen an, es zu essen. Der Besitzer dieses Hauses war eigentlich eine böse alte Hexe, deren Zweck es ist, die Kinder mit diesem Haus zu fangen und sie zu essen. Zuerst sperrt die Hexe, die die Kinder dazu brachte, sich für einen guten Menschen auszugeben, Hänsel in einen Stall. Die Hexe lässt Gretel für ihren Bruder kochen, damit er zunimmt und lecker wird. Hänsel gibt der Hexe statt eines Fingers ein Stück Knochen, um sie glauben zu machen, dass er nicht zunehme. Doch am Ende wollte sich die Hexe nicht länger gedulden und sagt zu Gretel, dass sie Hänsel am nächsten Tag essen würde. Am nächsten Morgen bringt die Hexe, die den Ofen verbrennt, Gretel dazu, in den Ofen zu gehen, um zu prüfen, ob der Ofen heiß wird. Sobald sich die Hexe dem Ofen nähert und ihren Kopf hineinsteckt, tritt Gretel die Hexe in den Ofen und verschließt dann die Eisentür des Ofens und die Hexe brennt im Ofen. So werden sowohl Gretel als auch Hänsel von der alten Hexe los. Hänsel und Gretel betreten wieder das Hexenhaus und Hänsel füllt seine Taschen und Gretels Schürze mit Edelsteinen und Perlen aus den Truhen im Haus. Sie denken, sie müssen so schnell wie möglich aus dem Hexenwald heraus, und sie verlassen das Haus und kommen an den Rand eines Wassers, sie bieten eine Ente um Hilfe, um Wasser zu überqueren, und die Ente überholt sie auf der anderen Seite des Wassers. Auch hier zeigt sich, dass Tiere, die das allgemeine Merkmal von Märchen sind, den Menschen helfen. In Endes Buch werden Menschen ihre Probleme jedoch mit Hilfe dieses seltsamen Wesens namens Traumfresserchen los. Aber es zeigt sich, dass diese Unterstützung einen gegenseitigen Nutzen bringt. Traumfresserchen hilft dem König, weil er sich mit schlechten Träumen ernähren kann, während Hänsel und Gretel eine Perlenkrone versprochen wird, um der Ente zu helfen.

Nachdem Hänsel und Gretel das Wasser überquert haben, gehen sie noch ein Stück weiter und sehen schließlich in der Ferne das Haus ihres Vaters. Der Vater, der unglücklich ist, nachdem er seine Kinder im Wald zurückgelassen hat, freute sich sehr, seine Kinder zu sehen. Seine Frau stirbt auch, während die Kinder weg sind. Hänsel, Gretel und ihr Vater führen mit den Edelsteinen und Perlen, die sie mitnehmen, ein angenehmes und glückliches Leben.

Man kann viele intertextuellen Anspielungen auf die Märchen von Gebrüder Grimm in der KJL feststellen (Kurwinkel und Schmerheim, 2020, s. 129-130). Intertextualität ist definiert als die Beziehung eines Textes zu einem anderen Text. Im weiteren Sinne ist Intertextualität die Verbindung bestimmter Elemente eines literarischen Textes mit anderen literarischen und nicht-literarischen Texten. Basierend auf der Dialogizität-Theorie von Michail Bachtin hat Julia Kristeva das Konzept der Intertextualität in der Literaturwissenschaft angewendet. Mit diesem Ansatz von Kristeva hört der Text auf, ein geschlossenes Werk zu sein, und wird zu einem vielfältigen bedeutungsvollen Text (Burdof u.a., 2007, s. 357). Hypertext und Hypotext sind Konzepte, die von Genette eingeführt werden, um intertextuelle Beziehungen zu bestimmen. Als Hypertext definiert Genette den aus der Umwandlung des vorherigen Hypotextes resultierenden Text, also den Primärtext (Burdof u.a., 2007, s. 336).

Man kann sagen, dass die Geschichte, die in dem Kinderbuch von Ende erzählt wird, in gewisser Weise Spuren von Grimm-Märchen enthält. Anders als die Prinzessin in *Dornröschen* Märchen, die ein Jahrhundert lang schlafen muss, leidet Schlafittchen im Werk Endes an Schlafproblemen. In Märchen *Aschenputtel* gibt es eine Vaterfigur, die teure Kleider und Edelsteine für seine Stieftöchter kauft, aber seiner eigenen Tochter nur einen Zweig bringt. Es ist eine interessante Situation in Bezug auf die Vater-Tochter-Beziehung, dass der Vater die teuren Dinge für seine Stieftöchter kauft, aber nichts anderes mitbringt als den Zweig für seine eigene Tochter, auch wenn seine eigene Tochter nur diesen Zweig möchte. In dem Grimm-Märchen *Hänsel und Gretel* lässt der Vater auf Anraten seiner Frau -Stiefmutter der Kinder Hänsel und Gretel allein im Wald, weil sie ihre Kinder nicht ernähren können. Im Gegensatz zu dieser Situation im Märchen versucht der König im Werk *Das Traumfresserchen* mit allen Mitteln, seine Tochter Schlafittchen zum Schlafen zu bringen und begibt sich auf eine lange Reise. Insofern kann die Vaterfigur in Endes Werk anders als in Grimm-Märchen als mitfühlende und aufopferungsvolle Vaterfigur definiert werden. Die Reise des Vaters erinnert auch an Heldenepos² im Mittelalter.

---

² „Ein durch einen Zauber beschützter, sozial hochstehender Held zieht aus, um in einer von Ungeheuern und sagenhaften Figuren bevölkerten, phantast. Welt eine Dame zu erobern.“ (Gefrereis 1999: 173)

Schluss

In dieser Arbeit wird das Kinderbuch *Das Traumfresserchen* von Michael Ende und das Märchen *Hänsel und Gretel* im Kontext märchenhafter Gattungsmerkmale untersucht.

Zu Beginn und im theoretischen Teil der Studie werden zunächst Informationen über den Autor Michael Ende, die Merkmale des Märchens gegeben. Im praktischen Teil der Arbeit wird Endes Werk aus der im theoretischen Teil diskutierten Perspektive betrachtet.

Es hat sich gezeigt, dass Endes Werk in vielerlei Hinsicht märchenhaften Merkmale beinhaltet. Die schwierige Reise des Königs, Unbestimmter Ort und vage Zeit in dem Buch, Traumfresserchen als eine fantastische Gestalt, Seine Hilfe für die Tochter des Königs durch drei Gegenstände, rasche Heimreise des Königs mit Hilfe des Traumfresserchens und das Happy End sind die Indizien für das märchenhafte Wesen des Kinderbuches von Michael Ende. Darüber hinaus wird festgestellt, dass Endes Werk, Schlafittchens Schlaflosigkeit und die Selbstaufopferung seines Vaters in gewisser Weise ein konträres Beispiel von Grimm Märchen wie *Hänsel und Gretel* darstellt und in dieser Hinsicht auf eine intertextuelle Verweisung hindeutet mit diesen Märchen.

Abgesehen davon ist ersichtlich, dass das Werk einen wichtigen didaktischen und erzieherischen Zweck hat. Mit der Veröffentlichung des Buches entfernt sich die Diegese im Buch aus dem fiktiven Universum und man setzt sie in die Realität um. Mit kindlicher Naivität unterstreicht der Wunsch des Buches, ein Heilmittel gegen böse Träume für Kinderleser im Schlummerland und im realen Leben zu sein. Die heilende Wirkung von Büchern regt zum Lesen an. Der König gibt seinen sicheren Bereich für seine Tochter auf und begibt sich auf eine schwierige Reise. Die Tatsache, dass er vielleicht nicht zurückkehren mag und seine Entschlossenheit auf dieser Reise beweisen ihn als vorbildlichen Vater. Die Selbstopferung des Königs für seine Tochter ist ein gutes Beispiel dafür, was ein Vater für seine Tochter tun kann, selbst wenn er König ist.

Albayrak, K. (2023). Eine analyse Des Kinderbuches Traumfresserchen von Michael Ende und des Märchens Hänsel und Gretel aus der komparatistischen perspektive. *Humanitas*, 11(22), 65-79.

Literaturverzeichnis

- Burdorf, Dieter u. Fasbender, Christoph u. Moennighoff, Burkhard (Hrsg.) (2007). *Metzler Lexikon Literatur. Begriffe und Definitionen*. Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.
- Ende, M. (2017). *Das Traumfresserchen* Stuttgart: Thienemann-Esslinger Verlag.
- Freund, Winfried (2005). *Märchen*. Köln: DuMont Literatur und Kunst Verlag.
- Geister, Oliver (2013). *Kleine Pädagogik des Märchens. Begriff, Geschichte, Ideen für Erziehung und Unterricht*. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren.
- Gfrefeis, Heike (1999). *Grundbegriffe der Literaturwissenschaft*. Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.
- Grimm, Jacob und Wilhelm (1995). *Grimms Märchen*. Loewe Verlag.
- Jeßing, Benedikt und Köhnen Ralph (2012). *Einführung in die Neuere deutsche Literaturwissenschaft*. Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.
- Kümmerling-Meibauer, Bettina (2004). *Klassiker der Kinder- und Jugendliteratur. Ein internationales Lexikon Band 1: A–G*. Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.
- Kümmerling-Meibauer, Bettina (2012). *Kinder- und Jugendliteratur. Eine Einführung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Kurwinkel, Tobias und Schmerheim, Philipp (Hg.) (2020). *Handbuch Kinder- und Jugendliteratur*. Berlin: Verlag J.B. Metzler.
- Lüthi, Max (2004). *Märchen*. Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.
- Lüthi, Max (2010). *Wesenszüge des europäischen Volksmärchens. in: Schödel, Siegfried (Hrsg.) Text und Materialien für den Unterricht. Märchenanalysen*. Stuttgart: Reclam Verlag.
- Nünning, Ansgar (Hrsg.) (2013). *Metzler Lexikon Literatur- und Kulturtheorie, Ansätze – Personen – Grundbegriffe*. Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.
- Propp, Vladimir (1987). *Morphologie des Märchens*. (Karl Eimermacher Hrsg.). Suhrkamp Verlag.
- Seiffge-Krenke, Inge (2016). *Väter, Männer und kindliche Entwicklung. Ein Lehrbuch für Psychotherapie und Beratung*. Berlin: Springer Verlag.
- Zymner, Rüdiger und Hölter, Achim (Hrsg.) (2013). *Handbuch Komparatistik. Theorien, Arbeitsfelder, Wissenspraxis*. Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.

An analysis of the children's book Traumfresserchen by Michael Ende and the fairy tale Hansel and Gretel from a comparative perspective

Abstract

Michael Ende has written many works that can be considered significant for children's and young adult literature. *Neverending Story* and *Momo* are the most famous of these. In this study, Ende's work *Das Traumfresserchen* and *Hansel and Gretel* fairy tale are examined. In the work it is narrated that Schlafittchen, the daughter of the king and queen, who lives in Schlummerland, cannot sleep because she is afraid of bad dreams, and the king embarks on a difficult journey to find a solution to this problem to find. On this difficult journey, the king meets a creature called dream Traumfresserchen and he writes a spell to the king, as soon as this spell is read, Traumfresserchen comes and eats bad dreams and the princess can sleep well again. It is clear that Ende's children's book contains many elements of the fairy tale genre. Some of these elements can be listed as the king's journey, the fantastic figure, and incantations. Ende's work in particular is reminiscent of the fairy tale of Hansel and Gretel in relation to the father-child relationship. In this study, Ende's work *Das Traumfresserchen* is compared with the fairy tale *Hansel and Gretel* for fairytale characteristics.

Keywords: Michael Ende, *Das Traumfresserchen*, Children's and Youth Literature, Fairy Tales, *Hansel and Gretel*.

Elin Pelin'in "Toprak" Adlı Eserinin Olay Örgüsü ve Şahıs Kadrosu Bakımından İncelenmesi

Müge ATAKAN¹

Öz

Yeni Bulgar Edebiyatı'nın başlıca nesir türlerinden biri olan uzun hikâye türü, karakter, olay ve hacim bakımından roman ile hikâye arasında yer alır. Elin Pelin'in uzun hikâye türünde kaleme almış olduğu "Toprak" adlı eser ilk kez 1922 yılında yayınlanmıştır. Eserde konu olarak kırsal alanda yaşamının zorlukları, şahıs kadrosunda da Bulgar köylüsü seçilmiştir. Eser, dönemin yaygın konu ve karakter seçimi kapsamı dışında kalarak daha çok insan hakları, toplumun ahlaki değerleri ve olumsuz yanlarına değinmiş olması bakımından önemlidir. Eserde çok zincirli olay örgüsü kullanılmıştır. Zaman kavramı olay örgüsünün okuyucuya aktarılmasında yardımcı unsur olarak kullanılmıştır. Pelin'in edebî yaratıcılığında büyük öneme sahip olan "kötü" ve "yoksul" kavramları, eserde karakterlerin iyi-kötü, doğru-yanlış arasında yaşadığı iç çatışmalar doğrultusunda, olay örgüsü içinde farklı boyutlarda gösterilmiştir. Olay örgüsünde, karakterlerin olaylar karşısında gösterdiği değişimler bakımından farklılıklar olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler

yeni bulgar edebiyatı

Elin Pelin

uzun hikâye

olay örgüsü

şahıs kadrosu

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 28.02.2023

Kabul Tarihi: 31.03.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1257800

Evaluation of Elin Pelin's Work Titled "Land" In Terms of Plot and Characters

Abstract

The long story genre, which is one of main prose genres of New Bulgarian Literature, is between novel and story in terms of character, event and volume. The work called "Land" written by Elin Pelin, was first published in 1922. In work, the difficulties of living in countryside as subject and Bulgarian villagers as characters are chosen. Work is important in that it mostly touches on human rights, moral values, and negative aspects of society by staying out of scope of common subjects and character selection of period. Multi-chain plot is used. Concept of time is used as an auxiliary element in conveying plot to readers. Concepts of bad-poor, which have importance in Pelin's literary creativity, are shown in different dimensions in plot, in line with the inner conflicts of characters between good-bad and right-wrong. In plot, differences in behavior changes of characters in face of events have been observed.

Keywords

new bulgarian literature

Elin Pelin

long story

plot

characters

About Article

Received: 28.02.2023

Accepted: 31.03.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1257800

¹ Öğr. Gör., Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne/ Türkiye, mugeatakan@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5841-4703.

Giriş

Edebî türlerin ortaya çıkışı ve gelişim aşamaları hakkında farklı görüşler olmasına rağmen bu konuyla ilgili genel kanı, en eski edebî türün şiir olduğudur (Çıkla, 2009, s. 52). Ancak hikâye, roman ve tiyatro gibi türlerin de çok eski çağlara dayandığı ileri sürülmektedir. İnsanoğlunun anlatma ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkan edebî türler, bireylerin duygu, düşünce ve hayallerini aktarmada kullandığı en yaygın araç olmuştur. Bu bağlamda yazarların, kendi hayatlarına ve başkalarının hayatlarına dair bir olayı, duygu ve düşünceyi aktarmada en sık başvurdukları edebî tür roman ve hikâyedir. Yaşamın geniş bir parçası anlatılmak istendiğinde roman, yaşamdan kısa bir kesit verilmek istendiğinde ise hikâye türünün seçildiği görülür (Çıkla, 2009, s. 53-69).

Hikâyenin sözlük tanımlarına kısaca bakıldığında, dilimize Arapçadan geçmiş hikâye kelimesinin Türkçesi olan öykü, Türk Dil Kurumu tarafından "ayrıntılıyla anlatılan olay" ve "hikâye" olarak, hikâye ise "gerçek veya tasarlanmış olayları anlatan düzyazı türü, öykü" olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu, 2023). Bulgar Edebiyatı'nda hikâye (razkaz) ve uzun hikâye (povest) türü tanımlarına baktığımızda, Bulgar Dili Sözlüğü hikâyeyi "bir hadisenin, bir olayın, görülen, duyulan, yaşanan veya kurgulanan bir şeyin sözle iletilmesi; anlatım" ve "edebî bir karakterin hayatındaki bir olayı anlatan, nesir türünde kısa bir edebî eser" olarak ifade ederken (Reçnik Na Bılgarskiya Ezik, 2023) uzun hikâyeyi ise "romana benzer, ancak daha küçük hacimli, daha az karakter ve daha basit bir olay örgüsüne sahip, anlatı niteliğinde kurgu eser" olarak tanımlamıştır (Reçnik Na Bılgarskiya Ezik, 2023).

Hikâye türü Bulgar Edebiyatı'nda bir nesir türü olarak 19. yüzyılda ortaya çıkmış olmasına rağmen Batı ve bazı Slav Edebiyatlarına nazaran daha geç gelişim göstermiştir. Bulgar Edebiyatı'nda nesir türünde atılan ilk adımlar, Rus ve Avrupa romanının altın dönemine denk gelir. Hikâye türü Bulgar Edebiyatı'nın en gelişmiş ve en yaygın nesir türüdür (Zafer, 2021, s. 189). Hikâyeler, uzunluk ve kısalıklarına göre "hikâye" ve "uzun hikâye" olarak adlandırılır ve uzun hikâye türü, özellik bakımından hikâye ile roman arasında yer alır (Georgiev, Cambazki, Nitsolov ve Spasov, (t.b.), s. 690). Bulgar Edebiyatı'nda ilk uzun hikâye, Vasil Drumev'in 1861 yılında kaleme aldığı "Talihsiz Sülale" (Neştasna Familiya) adlı eserdir (Georgiev, Cambazki, Nitsolov ve Spasov, (t.b.), s. 690).

Eski, Yeni ve Çağdaş olmak üzere üç döneme ayrılan Bulgar Edebiyatı'nın ikinci kolu olan Yeni Bulgar Edebiyatının temelleri, 1762 yılından 19. yüzyılın sonuna kadar olan süreçte atılmıştır. Dönem, Paisiy Hilendarski'nin 1762 yılında yayınladığı "Slav-Bulgar Tarihi" (İstoriya Slavyanobilgarska) adlı eser ile başlar (İgov, 2010, s. 159). Bu dönem edebiyatı,

Bulgar aydınlarının, millî bilincin oluşması ve "öteki" imgesinin oluşturulması amacıyla verdiği isyankâr ve provokatif özellikte eserleri ihtiva eder. Bağımsızlığın kazanıldığı 1908 yılı sonrasında, edebî eserlerdeki konu seçimlerinde değişimler yaşansa da belli bir oranda bu muhteva devam etmiştir (Ergenç, 1996, s. 44-46). Konu bakımından insan hakları, vatanseverlik, özgürlük ve köy hayatı önem kazanmıştır. Roman, uzun hikâye ve hikâye türlerinde eserler verilmiştir (Zarev, Karolev ve Tsanev, 1970, s. 277).

Çalışmaya konu olan ünlü Bulgar yazar Elin Pelin (1877-1949), Yeni Bulgar Edebiyatı'nda varlık göstermiştir. Pelin eserlerinde, "köy ızdırabının şarkıcısı" olarak kendini kabul ettirme yolunda maruz kaldığı edebî yaklaşımlar, yaygın konu ve karakter seçimi kapsamının dışına çıkmıştır. Yazarın daha çok insan hakları, kırsalda yaşamının zorlukları, toplumun ahlaki değerleri ve olumsuz yanlarına değinmesi edebî yönünün ve eserlerinin önemini ortaya koymaktadır. Çalışmada Elin Pelin'in ve eserinin tanıtılması, eserin olay örgüsü ve şahıs kadrosunun temel unsurlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Elin Pelin'in yaşamı ve edebî yaratıcılığı hakkında bilgi verildikten sonra "Toprak" (Zemya) adlı eser olay örgüsü ve şahıs kadrosu bakımından örneklerle incelenmiştir.

Elin Pelin'in Yaşamı ve Edebî Yaratıcılığı Üzerine

Asıl adı Dimitir İvanov Stoyanov olan Elin Pelin, 18 Temmuz 1877 tarihinde, Sofya'nın Baylovo köyünde dünyaya gelmiştir. On bir çocuklu bir ailenin en küçük çocuğu olan Pelin, çocukluk ve ilk öğrenim yıllarını köyünde geçirmiştir. Eğitim hayatının farklı kademelerinde Sofya, Zlatitsa, Panagürişte ve Sliven'de bulunmuştur. Okul kitaplarından çok edebiyata olan ilgisi sebebiyle eğitim hayatında başarı sağlayamamıştır (Zarev, Karolev ve Tsanev, 1970, s. 773).

İlk eserlerini 1895 yılında veren Pelin, sırasıyla "Sevgili Vatan" (Milo e Oteçestvo), "Anne Mezarında" (Na Maiçinya Grob), "Kış" (Zima) ve "Selam" (Privet) adlı eserlerini yayımlanmıştır (Atanasov ve Karolev, 2009: 162). 1895 yılı itibariyle birkaç yıl eserlerini D. İvanov, D. İ.V., Mito, M. Yotov ve Mityo Yotov adları ile yayımlayan Pelin, ilk kez 1897'de Elin Pelin adı ile "Sessiz Üzüntü" (Tiha Tıga) adlı şiirini yayımlamıştır. Çoğunlukla Elin Pelin takma adını kullanan yazar eserlerinde "Çer-Çemer", "Gorka-Gorçitsa", "Çiço Blagolaj", "Kamen Şipkov", "Elço", "Pan", "Pelinaş", "Poruçik", "İvan Koprivan" ve "Katerina" gibi takma isimler de kullanmıştır (Elin Pelin, Biografiçni Belejki, (t.b.), 2023).

Eğitim hayatı sona erdikten sonra 1898-1899 yılları arasında köyünde geçirdiği süreçte edebî yaratıcılığında büyük etkisi olan gözlemlerde bulunmuştur ve bu süreçte "Yel Değirmeni"

(Vyatirnata Melnitsa), "Tanrının Belası" (Napast Bojiya), "Ayartma" (İzkuşenie) ve "Misafir" (Gost) adlı eserlerini yayınlamıştır (Atanasov ve Karolev, 2009, s. 162). 1899 sonbaharında Sofya'ya giden Pelin, "Ticari Gazete" (Tirgovski Vestnik) adlı gazetede redaktör olarak çalışmıştır (Zarev, Karolev ve Tsanev, 1970, s. 775). 1902 yılında "Na Onya Svyat" (Öteki Dünyada), 1903 yılında ise "Andreşko" ve "Leten Den" (Yaz Günü) adlı eserlerini yazmıştır (Atanasov ve Karolev, 2009, s. 162). 1902-1903 yılları arasında, "Köy Sohbeti" (Selska Razgovorka) adlı dergiyi yayımlamıştır (Zarev, Karolev ve Tsanev, 1970, s. 780).

1904 yılında "Hikâyeler" (Razkazi) adlı kitabının birinci cildini yayınlanmıştır. 1903-1907 yılları arasında Sofya Üniversitesi kütüphanesinde çalışmıştır. 1904-1905 yılları arasında Fransa'nın Paris ve Nancy şehirlerine gönderilmiştir. 1905 yılında şiir ve nesirden oluşan mizahi derlemesini "Sigaramın Külleri" (Pepel ot Tsigarite mi) adı ile yayımlamıştır (Zarev, Karolev ve Tsanev, 1970, s. 776).

Birinci Dünya Savaşı sırasında 1914-1918 yıllarında savaş muhabiri olarak görev almıştır ve bu dönemde kaleme aldığı vatansever eserlerini 1917 yılında "Yiğit İçin Çiçek" (Kitka za Yunaka) adlı eserinde yayınlamıştır. 1917 yılında "Pijo i Pendo" adlı mizahi nesir derlemesini, "Öğretmenin Ruhu" (Duşata na Uçitel), "Çamur" (Kal), "Yalnız" (Samiçka), "Eğitim Çıkarına" (V İnteres na Prosvetata), 1922 yılında ise "Toprak" (Zemya) adlı eserini yazmıştır. 1928 yılında, şiirlerini "Siyah Güller" (Çerni Rozi) adlı derlemede yayınlamıştır. 1936 yılında "Ben, Sen, O" (Az, Ti, Toy) adlı kitabını, 1936 yılında, "Manastır Asmasının Altında" (Pod Manastirska Loza) adlı eserini yazmıştır (Elin Pelin, Biyografiçi Belejki, (t.b.), 2023). Edebî yaratıcılığı boyunca daha pek çok türde eserler veren Pelin, 1908-1922 yılları arasında, Sofya'da bulunan Aziz Kiril ve Metodiy Millî Kütüphanesi'nde (Narodna Biblioteka Sv. Sv. Kiril i Metodii) kütüphaneci olarak çalışmıştır. İvan Vazov Müzesi'nde 1923-1944 yılları arasında müze yöneticisi olarak görev almıştır. Bulgaristan Bilimler Akademisi'ne (Bılgarska Akademiya na Naukite) 1940 yılından itibaren üye olmuş ve Bulgar Yazarlar Birliği'nin (Sıyuz na Bılgarskite Pisateli) Başkanı olarak görev almıştır. 1949 yılında, Sofya'da yetmişinci sanat yılını kutlayan Pelin, 3 Aralık 1949 tarihinde Sofya'da ölmüştür (Ergenç, 1996, s. 66).

Pelin'in çok sevdiği halkından bedenen ayrılışının üzerinden yıllar geçmiş olmasına rağmen eserleri ve edebî kişiliğinin varlığını sürdürmeye devam etmekte olduğu,

..yaratıcılığı ve yapıtları o canlılık ve gençliğini, yaşamsal gücünü ve iyimserliğini, heyecan verici niteliğini korumaya devam ediyor. Bulgar topraklarının güzelliklerini, maddi nimetlerini yaratan ve sömürücülere karşı direnen insanların yüksek mezyetlerini ve iç temizliğini büyük

bir ustalikle yansıttığı hikâyeleri ve büyük hikâyeleri karşısında zaman adeta acizdir, sözleriyle ifade edilmiştir (Elin Pelin Toprak Seçilmiş Yapıtları, 1972, s. 5).

Elin Pelin'in yaşamaya devam eden edebî yaratıcılığında doğduğu köy, çocukluk yılları ve ailesi son derece belirleyici olmuştur. Pelin, çocukluk yıllarını eğitim almış ve kitaplara düşkün ailesi ile doğduğu köyde geçirmiştir (Pondev, 1976, s. 8). Eğitim hayatının sonlanmasının ardından doğduğu köyde geçirdiği süreç, Bulgar köylüsünü ve köy yaşamını farklı açılardan değerlendirmesine ve kurduğu organik bağları güçlendirmesine katkı sağlamıştır. Köyde, doğa ve hayvanlarla iç içe yaşadığı bu süreç eserlerindeki tasvirlerinde ve anlatımlarında görünür niteliktedir (Zarev, Karolev ve Tsanev, 1970, s. 774). Ailesinin ve çevresindeki köylülerin maruz kaldığı zorlu kırsal hayat, yoksulluk, hastalık gibi olumsuz yaşam koşulları, eserlerinde karakter olarak Bulgar köylüsünü, konu olarak da köy yaşamını ele almasında ve neticesinde de "Bulgar köyünün anlatıcısı" olarak kabul edilmesinde etkin rol oynamıştır. Bunun yanında, Sofya'da geçirdiği süreçte karşılaştığı zorluklar, şehir insanında beklediği samimiyeti bulamamış olması Pelin'i, köy yaşamına ve Bulgar köylüsüne daha da sıkı bağlarla bağlamıştır (Lalev, 1996, s. 5-6).

Elin Pelin, aldığı yaşamsal etkiler neticesinde eserlerinde gerçekçilik ve eleştirel gerçekçilik akımlarını kullanmış (Zarev, Karolev ve Tsanev, 1970, s. 773) ve sanatsal gerçekçilik kavramının Bulgar Edebiyatı'na girmesini sağlamıştır (İgov, 2010, s. 496). Toprak ve emek kavramı eserlerinde büyük bir öneme sahiptir. Köy yaşamını konu alan eserleri kısa olmasına rağmen ruhsal derinliği olan özelliktedir. Pelin, dönemin edebî yaklaşımlarından farklı bir tutum sergileyerek eserlerinde insan hakları, toprağa karşı verilen emeğin karşısında yaşanan yoksul hayatlar, iş gücünde adalet, kaçınılmaz olarak gerçekleşen değişimler neticesinde dağılan aileler, aile bağları, toplumun ahlaki değerleri ve aksayan yönleri gibi konulara odaklanmıştır. Bu bağlamda Pelin'in edebî yaratıcılığı hakkında Leman Ergenç şu ifadelerde bulunmuştur.

Pelin'in hikâyeleri köy yaşamının sadeliğine ve çeşitliliğine daha yakındır. Hikâyelerinde sosyal ve ahlaki sorunların dışardan gelmediğini, doğrudan doğruya yaşamın içinden sunulduğunu hissederiz. Çok yönlü görüşe sahip olan Pelin küçük hikâyelerini sanki kahramanlarına uygun bir şekilde yazmıştır. Bu küçük, hiçbir özellikleri olmayan insanların güncel yaşamlarını, insancıl duygularını, tüm ihtiraslarını, milli karakterlerini belirleyen özellikleri verir ve onların tipinde halkın gerçek simasını çizer. Köyde uzun yıllar yaşamış olan yazar, köy insanının iyiliğini, kötülüğünü, güzelliğini ve çirkinliğini görmüş ve gerçekçi bir yazar olarak kişilerin hiçbir özelliğini gizlememiştir. Köy yaşamını tasvir ederken katı gerçekleri; köylünün

yoksulluğu, çileleri, ruhsal açıdan fakirliği ve köy geleneklerinin kabalığını gösterir. Hikâyelerinde kişilerin adaletsizliğe karşı sert çıkışları onların sosyal açıdan canlılığını ifade eder. Bu konu tamamen E. Pelin'in yaratıcılığına özgüdür (Ergenç, 1996, s. 68).

Yaşamı boyunca deneyimlediği olayları, yarattığı karakterler aracılığıyla somut sosyal olaylar çerçevesinde okuyucuya aktarmıştır. Eserlerinin büyük çoğunluğunda olaylar diyaloglar ile gelişmekte ve karakterler çokça konuşmaktadır. Anlatıcı olarak, yarattığı karakterlerin önüne geçmek yerine onları özgür bırakmayı seçmiştir ve okuyucunun kendi yorumunu yapmasına izin vermiştir. Karakterlerin doğa karşısında sarfettikleri çabayı ve karşılığında maruz kaldıkları kazanç ve kayıpları hem maddi hem de manevi yönleriyle birlikte işlemiştir (İgov, 2010, s. 503).

İnceleme

Elin Pelin tarafından kaleme alınmış Toprak adlı eserin ilk baskısı 1922 yılında yapılmıştır. Çalışmada kullanılan kaynak eser "Elin Pelin Toprak Seçilmiş Yapıtları" adı ile 353 sayfa olarak 1972 yılında Sofya'da yayınlanmıştır. Bulgarcadan Türkçeye çevirisi Sabri Demirov tarafından yapılmıştır. İvan Popivanov'un "Elin Pelin" adlı önsözü ile başlayan kitapta Pelin'e ait 52 esere yer verilmiştir. (Elin Pelin Toprak Seçilmiş Yapıtları, 1972, s. 298-352).

Olay örgüsü ve şahıs kadrosunun incelemesinde kullanılan örnekler, kaynak eserden alınmak suretiyle sayfa numaraları belirtilerek verilmiştir.

Anlatma esasına dayalı edebi bir tür olan hikâyenin olmazsa olmazı olaydır. Bu bağlamda olay örgüsü hikâyenin başat unsurudur. Hikâyenin daha iyi anlatılmasında karakterler, mekân, zaman gibi unsurlar yardımcı rol oynar (Tekin, 2008, s. 62). Olay örgüsünün kurgulanması ve entrik yapının oluşturulması noktasında da canlı ya da cansız karakterler ve bu karakterler arasında ilişki söz konusudur ve "olay örgüsü insanın insanla, insanın toplumla, insanın tabiatla, insanın kendisiyle olan mücadelesinden doğar" (Çetişli, 2009, s. 59). Karakterler olay örgüsü içinde iyi/kötü, doğru/yanlış ve varlıklı/yoksul gibi zıt kavramları temsil ederler. Bu zıtlıklar olay örgüsü içinde farklı seviyelerde çatışmayı meydana getirir. Artan ve azalan bu çatışma durumu entrik yapıyı oluşturur (Çetişli, 2009, s. 61).

Olay örgüsü tek zincirli, çok zincirli ve helezonik olarak üç farklı yöntem ile oluşturulabilir. Tek zincirli olay örgüsünde olaylar bir karakter etrafında ve tek yönlü olarak gerçekleşirken, çok zincirli olay örgüsünde asıl olayı takip eden birden fazla olay gelişir. Helezonik olay örgüsünde ise birden çok olay iç içe geçer (Aktaş, 1991, s. 76-77)

Çetişli'ye göre "Edebiyatın temel hattâ tek konusu "insan"dır." Hikâyenin karakterleri olayın aktarılmasında baş rol oynarken aynı zamanda da konunun soyuttan somuta taşınmasında yer alır. Olay örgüsü içinde karakterleri çoğunlukla insanların oluşturmasının yanı sıra somut, soyut, cansız varlıklar ya da semboller de kullanılır (Çetişli, 2009, s. 66-69). Karakterler düz ve yuvarlak olmak üzere farklı şekillerde oluşturulabilir. Düz karakterler olay örgüsü içinde gelişen durumlar karşısında sabit kalırken, yuvarlak karakterler değişim gösterirler (Sağlık, 2010, s. 54). Karakterler olay örgüsünün oluşumu, gelişimi ve sonuçlanmasında, yazarın iletmek istediği düşünceyi aktarmada ya da zaman, mekân kavramının somutlaştırılmasında konumlanır (Çetişli, 2009, s. 69).

Şahıs kadrosunda karakterler olay örgüsünde aldıkları görevlere göre gruplara ayrılır. Asıl karakterler olay örgüsünün serim, düğüm ve çözüm bölümlerinde birinci derecede rol oynar. Olaylar, asıl karakterlerin etrafında gelişir ve diğer karakterler asıl karakterlerle olan ilişkileri bağlamında önem kazanır. Asıl karakterlerin karşısında karşı güç olarak konumlanan karakter ya da karakterler bulunur. Karşı güç olarak konumlanmış karakter olay örgüsünde çatışmanın ortaya çıkması, olayların düğümlenmesi ve entrik yapının oluşmasında görev alır. Yönlendirici karakterler asıl karakterlerin olay örgüsü içerisindeki davranışlarını ve kararlarını yönlendirir. Yardımcı karakterler diğer karakterlerin olay örgüsünde konumlandıkları görevleri yerine getirmeleri konusunda rol alır ve "olayın tamamlanmasında ihtiyaç duyulan ve zaman zaman ortaya çıkan yardımcılarıdır" (Çetin, 2011, s. 165). Yazarın sözünü emanet ettiği karakter olarak adlandırılan karakter ise yazarın dünya görüşünü ileten karakterdir. Fon karakterler ya da figüranlar olay örgüsü, zaman, mekân gibi unsurların daha gerçekçi bir şekilde okuyucuya aktarılması ve olaylar arasında bağın kurulması bakımından sosyal ortamın bir parçası olarak eserde yer alır (Çetişli, 2009, s. 69-71) ve "olay örgüsünde yer alan fakat olayın gerçekleşmesinde bir rolü olmayan öğelerdir" (Kolcu, 2011, s. 28).

Karakterlerin okuyucuya tanıtılmasında blok tanıtma ve dinamik tanıtma yöntemleri kullanılabilir. Blok tanıtma yöntemi ile karakter olay akışı kesilerek okuyucuya tüm yönleriyle tanıtılırken, dinamik tanıtma yönteminde karakter olay örgüsü içinde yaşananlara karşı gösterdiği tavır ve davranışlar vasıtasıyla okuyucuya kendini tanıtır (Çetişli, 2009, s. 71).

Eserin Olay Örgüsü

Toprak adlı eserde olay, Podgore² köyünde geçmektedir ve eser köyün ortasında bulunan kilisenin etrafında toplanan halk ve papazın yağmur duasına çıkmak üzere gerçekleştirdiği toplanma ve yürüyüşün tasviri ile başlar. İlkbahar henüz başlamıştır ve köyde yağmur beklenmektedir. Papaz yağmur duasına çıkmak üzere toplanan halk ile yürümeye başlamıştır. O sırada atıyla gelen Enü, Papaza yağmur duasının kendi tarlasında yapılmasını teklif eder. Tarlaya doğru hareket edilirken yolda genç bir kız Enü'nün dikkatini çeker. Tsveta adlı bu kız, yaşı küçük ve çok güzel bir kızdır. Kalabalık ve yoksul bir ailesi vardır. Tarla ve mal sahibi olma hırslı olan Enü, babasının borçlarını ve yoksulluğunu bilmesine rağmen bu kızını çok beğenir ve peşine düşer. Ağabeyi İvan ve yengesi Ana'ya Tsveta ile nişanlanmak istediğini bildirir. Ana'nın Tsveta'nın ailesiyle konuşması üzerine, Tsveta bu güzel haberi en yakın arkadaşı olan Stanka ile paylaşır. Stanka zengin bir ailenin tek çocuğudur. Kambur ve hastalığı olan genç bir kızdır. Enü'ye karşı hisleri olan Stanka, bu haber karşısında yeniden hastalanır. Enü ve Tsveta'nın nişanlanacağı haberi köyde konuşulmaya başladığı sırada, hasta Stanka'yı ziyarete gelen uzak akrabası Georgi, Enü'yü kendisiyle nişanlanmaya ikna edebileceğini söyler. Enü'nün tarla sahibi olma konusundaki zaafını bilen Georgi, Enü'ye Stanka'ya miras kalacak tarlalardan ve Tsveta'nın kalabalık ve yoksul ailesinden bahseder. Enü, bu konuşma sonrasında Tsveta ile nişanlanmaktan vazgeçer ve Stanka ile evlenir. Ancak Enü yaşadığı duygu geçişleri ile sürekli alkol içmeye başlar ve Tsveta'yı unutmaya çalışır.

Çocuğu olmayan ağabeyi ve Enü arasında adaletli bir miras paylaşımı yapılmıştır. Tarla sahibi olma hırslını bilen köylüler Enü'nün miras paylaşımı sırasında sorun çıkarmamış olmasına son derece şaşırılmıştır. İvan, kardeşine karşı her zaman şefkat dolu yaklaşmıştır. Ancak Enü'nün tarla ve sahip olma hırslı iki kardeş arasındaki bağı zedelemeye başlamıştır. Enü, tarlalarını birleştirerek tek parça büyük bir araziye sahip olmak istemektedir. Miras paylaşımı sırasında ağabeyine düşen bir tarla buna engel olmaktadır ve bu tarlanın içinde büyük bir meşe ağacı bulunmaktadır. Enü'nün tarlayı başka bir tarla ile değiştirme ya da satın alma teklifini ağabeyi kabul etmez ve dilerse tarlayı hediye edebileceğini ya da meşe ağacını kesebileceğini söyler. Enü, ağabeyinin kabul etmeyişiine çok sinirlenir. Ağabeyinin ölmesi durumunda, çocuğunun olmaması sebebiyle tüm tarlaların zaten ona kalacağını ve tarlalarını büyük bir parça haline getirebileceğini kurgulamaya başlar. Alkollü olduğu bir gün, tarlada meşe ağacının altında uyuyan ağabeyini görür ve eline bir taş alıp kafasına vurur. Kanlar içinde

---

² Bulgaristan'ın Vidin Bölgesinde bir köy ve belediye olan Makreş'e bağlıdır. Makreş, Tuna Platosu'nun batısında yer almaktadır.

kalan ağabeyinin üzerine meşe ağacını devirir ve oradan kaçır. Alkolün etkisi geçmeye başlayınca bu yaptığından pişmanlık duymaya başlar. Köye dönerken yolda yengesi ile karşılaşır. Yengesi öküz arabasıyla abisini hastaneye götürüyordur. Ağabeyinin bu hâle nasıl geldiğini kimse görmemiştir. Ağabeyi hastanede tedavi görürken Enü evden çıkmamaya başlar. Pişmanlık duygusu ağır basar ve ağabeyi düzelirse her şeyi itiraf etmeye karar verir. Ancak ağabeyi tam olarak düzelemez. Enü, sadece ailenin ve sağlığın önemli olduğunu, mal varlığının ve toprağın geçici olduğunu düşünmeye başlar ve sahip olduğu tarlaları dört beş yıl içinde satıp bitirir. Stanka ile tüm iletişimini koparır ve yoksul bir adam olarak mutluluğu sadece alkolde arar. Bir kış günü rakıdan zehirlenip on gün içinde ölür.

Eserin Olay Örgüsü Bakımından İncelemesi

Eserde çok zincirli olay örgüsü kullanılmıştır. Asıl olay Enü'nün Tsveta ile nişanlanmak istemesidir. Asıl olayı, Enü'nün Tsveta ile nişanlanmaktan vazgeçerek Stanka ile evlenmesi ve Enü'nün tarla hırsı sebebiyle ağabeyi öldürme girişiminden oluşan olay halkaları takip eder.

Eserin serim bölümü köylülerin yağmur duası için toplanması ve çevrenin tasviri ile başlar.

Kilise çanı aralıksız çalıyor ve köy üzerinden dalga dalga bütün ovaya yayılıyordu tatlı sesi. Kiliseden sancaklar çıkarıldı. Papaz, sırmalı dinsel tören çüppesiyle öne geçti, halk da arkasından yollandı ve bayır aşağı inen renkli bir tören alayı uzun bir sıra hâlinde köyün yeşilliklerine gömüldü. Az sonra al renkli ipek sancaklar köy kenarında göründüler ve şoseye çıkarak uzun bir sıra hâlindeki köylülerle yola devam ettiler. Renkli yeni elbiselerle yol âdeta çiçeklerle döşenmiş gibi görünüyor ve artık iyice kızdıran güneşin ışınlarıyla da parılıyordu. (Elin Pelin Toprak Seçilmiş Yapıtları, 1972, s. 298)

Enü tarla sevgisi ve mal hırsı ile tanınan biri olması sebebiyle, köylüler tarafından mal varlığı olan bir ailenin kızıyla evleneceği düşünülür. Yazar, mal varlığına olan düşkünlüğün güzellik ve sevgi karşısında nasıl yenildiğini diyaloglar ve duygu geçişleri ile okuyucuya aktarmıştır.

Enü utana utana gülümseyerek yengesine baktı ve:

- Abla, dedi, evlenmeye karar verdim, ne diyeceksiniz?
- Sıkılıyorum söylemeye. Beğenmeyeceğinizi biliyorum.
- Beğenmez olur muyuz? Mademki sen beğeniyorsun, biz de beğeneceğiz.
- Kominkinlerin Sveta ... (s. 306)

(Georgi) — Enü, kalk be, kalk ver birer kadeh, dünürlük edeceğim sana, diye haykırdı.

Enü faltaşı gibi açtı gözlerini, eliyle alnını ovuşturup doğruldu.

— Enü, rakı ver birader, rakı, haydi de kambur Stanka'yı alacağım sana. Güzel değil ama, iyi kalpli, en mühimi de malı mülkü var. Köyün en zengini kim, onlar değil mi? Meranın yarısı onların. Yarın öbür gün ihtiyar öldükten sonra kime kalacak bu mal? Kıza değil mi? Var mı başka mirasçı? Yok. (s. 313-314)

(Ana) — Melek gibi kız! Ve ne tatlı konuşuyor! Anası ile de konuştum.

— Nişanlamış olmayasın beni?

— Henüz nişanlamadım, ama hazırım. Sen sadece olur de, hemen giderim dünürlüğe.

— Acele etmeyelim o kadar abla. Nesi var Tsveta'nın? Sadece bir güzelliği. Güzellik bir vakte kadar. (s. 314-315)

Eserin düğüm bölümü, Enü'nün Tsveta ile nişanlanmaktan vazgeçerek Stanka ile evlenmesi ile ortaya çıkan olay halkası ile başlamıştır. Eserde yönlendirici karakter olarak konumlandırılan Georgi, Stanka'nın da isteğiyle Enü'nün Tsveta'dan vazgeçerek Stanka ile evlenmesini sağlamıştır.

(Georgi) — Stanka ma, neye uzanmış yatıyorsun. Biliyorum, biliyorum ben senin hastalığını. Amma da budalası ha, neye söylemezsin Bazuneka. Her şeyi yapar, yardım ederim sana. Kızartılmış piliç gibi Enü'yü tepside hazır bulursun. Nişanlanmış diyorlar, rüzgâr iş. Söz verilir de geri de alınır, İlçoların Tsvetası yarar mı ona hiç. Yüreği doyar mı onun Tsveta ile. Enü'ye sen zenginlik ver. İster misin sen onun kafasına sokayım bunları!.. (s. 323-324)

(Georgi) — Enü, sen pratik adamsın, mal canlısın, hepimiz biliyoruz bunu. Ama bir işte yanıldın, sana yakışır bir serveti kaçırdın. Kambur Stanka'yı almalıydın sen. Nesi varmış kızın? Ama babasının o bildiğin malı mülkü, bütün serveti, hepsi senin olacaktı, ihtiyarlar artık yaşını yaşamış, dişini dişemiş kimseler, bugün varsalar, yarın yok. Sadece bir evlâtları var. Onun da ne kadar yaşayacağı belli değil. Biliyorsun ya, hastalıklı, sakat.

— E?

Ne demek istediğimi anlıyorsun. Gökten düşmüş gibi böyle hazır bir servete konacaksın. Sana mal yaraşır ve konabilirsin o mala. Ama sen ne yaptın, kör gibi gittin sokuldun köyün en fakara evine, başkalarını beslemek için. (s. 325-326)

Ama Enü'nün hiç aklına bile gelmezdi Stanka. Şimdi babasının bütün malı mülkü, o büyük tarlaları, çayırıları, iki büyük bahçesi ve değirmeni, dağdaki ormanı ve otağı, bütün hepsi gözünün önüne seriliyordu ve konmak istiyordu bunlara. Ama kolları bağlıydı. Kendisi bağlamıştı. Bir kin duydu içinde Tsveta'ya karşı, kurnazlıkla, ya da büyü ile bağlamıştı gözlerini onun. Doğrulup kalktı ve masaya bir yumruk vurarak: (Georgi'ye)

- Budala imişim ben! Bu servet benim olabilirdi, kaçırdım!
- Hayır, Enü. Geç değil, kaçmış değil.
- Ne der elâlem?
- Serçelerden korkan darı ekmez.
- Düşünmek lâzım.
- Kısadan kes biç. Çok düşünmek istemez bu iş. (s. 326)

Şimdi ileri geri gezinirken, Stanka'ların tarlalarını düşünüyor, dekarları hesaplıyordu. Yüzü çirkin ve çatıktı.

Birden küçürek bir kız girdi meyhaneye. Komşuların bir kızcağızı koşa koşa gelmiş, yorulmuştu. Ürkek bir bakışla köşe bucağa ve tegzâha bakıyordu.

- Ne var? Kimi arıyorsun? diye sordu Enü öfkeli öfkeli.
- Enü abi, İvanitsa abla eve gelmeni ısmarladı. Tsveta ablam sizdeymiş.

Enü irkildi ve öfkeyle ayağını yere vurarak:

- Var söyle, gitmeyeceğim. Tsveta da nereden geldiyse oraya gitsin. Görmek istemiyorum artık onu. (s. 328)

Bir diğer olay halkası Enü'nün tarla hırsı ile ağabeyinin tarlalarına da sahip olmak istemesi ve ağabeyini öldürme girişimi olmuştur. Enü, mal uğruna Tsveta'dan vazgeçerek Stanka ile evlenmesine rağmen sahip olduğu mal ve tarlalardan memnun olmayarak ağabeyinin ölümü üzerine planlar yapmaya başlamıştır.

Bir şey dedi Enü içinden. Ama ses çıkarmadı, kaşlarını çattı, dudaklarını büzdü ve bir şeyler homurdandı burnundan.

(İvan) — İyi mülk yaptın! dedi ağası.

- Bütünleyemedim gerektiği gibi ve buna canım sıkılıyor, diye soğuk bir cevap verdi Enü.
- Niçin?
- Senin tarlan engel oluyor.
- Eh, Enü, başka bir şey olsa, kaldırıp atalım, def edelim tarladan, ama tarla bu, neredeyse, orada. Bir yerden alıp başka bir yere götürülemiyor ki, ne yapalım? dedi İvan kardeşçe.
- Sat onu bana, abi.
- Nasıl satarım be Enü. Babadan kalma. Sen de pek o kadar açgözlü olma, kardeşim... Ya bak, az mı genişledin! Yeter bu kadar.

— Merak pusta kalası, merak, abi ... Bütün olmasını istiyorum bu yerin... Başka birinin tarlası sokulmasın buraya. Şimdi bu yeri böyle çentilmiş gördükçe, yüreğim de çentiliyor. Trampa yapalım, dedi Enü hararetle.

İvan gülümsedi.

— Şaşıyorum sana, Enü... Kime benzemişsin böyle bilmem? Soyumuzda böyle toprağa açgözlü bir kimse yok. Tamahkâr olma... Satmaktan veya trampa etmektense, daha iyi bağışlayayım. Ama kalsın olduğu yerde de bu dünyada başka insanların da var olduğunu hatırlarsın, dedi İvan şaka yollu.

Enü yine somurttu ve önüne baktı, İvan gözlerindeki tamahkârlığı gördü ve geleceği geldi.

— Abi, sende çoluk çocuk yok, ne yapacaksın malı mülkü? Sat bu yeri bana...

İvan'a bu söz ağır geldi ve gücendi.

— Bunu beklemezdim senden Enü. Yakışır mı sana böyle konuşmak? Sende de yok çoluk çocuk...

— Benimki daha belli değil, ben daha dün evlendim, ama sen artık...

— Allaha küsemeyiz, dedi İvan sakinlikle. Gücüne gitmişti Hiçbir şey demeden yollandı, başını eğiltti, yavaş yavaş tarladan geçerek yola çıktı.

Enü bir hayli homurdandı onun ardından ve pek iyiye bakmıyordu gözleri. (s. 335)

Olay örgüsü abisini öldürme girişimi sonrasında pişman olan Enü'nün davranış değişiklikleri neticesinde sahip olduğu tarlaları satması, yalnız ve yoksul bir adam olarak ölmesi ile sonuçlanmıştır.

Dört beş yıl içinde tarla çayır kalmadı Enü de sattı hepsini, en fukarası oldu köyün. Issızlıktan evi de çöktü. Kendisi çirkinleşti, şişti, ihtiyara benzedi ve bir omuzu sinirli sinirli oynamaya başladı yüzüne doğru, sanki bir şey soruyordu ona. Meyhanelere gider ve beklerdi merhametli insanlar bir şeyler ikram etsinler diye. Bazan işe yollarlardı onu öteye beriye bir kadeh rakı karşılığın, ya da ahır temizlettirirlerdi. (s. 352)

Kış gayet çetindi. Kar evlerin saçaklarına kadar çıkmıştı ve mezarlığa kadar götürmezdi insanlar onu. Kilisede bıraktılar cesedini. Köylüler acıyarak vedalaştılar onunla. Her cenazeye yapıldığı gibi, mum koydular ellerine, ama kiliseden çıkarken unuttular mumu söndürmeyi. Gece Enü'nün cesedi mumdan tutuşmuş yanmıştı, üç dört gün sonra kardan yol açıp gömmeye gittikleri zaman onu kömür gibi yanmış buldular. (s. 352)

Eserin olay örgüsünün geçtiği yer hakkında bilgi verilirken, zaman hakkında açıklayıcı bir bilgi verilmemiştir. Zaman, olay akışı içinde yardımcı unsur olarak kullanılmıştır.

Podgore köyü ortasında bayır tepesindeki koca karaağaçlara yakın yeni bir kilise binası görünüyordu ak ak ve etrafındaki alanlığa halk toplanıyordu bayramlık elbiseleriyle. (s. 298)

Hıdrellez'in ilk haftası, ilk pazar günüydü, iki aydır yağmur yağmamıştı ve yağmur duasına çıkıyorlardı ovaya Podgoreliler. (s. 298)

Bir kış iyice hastalandı Enü. İvan'ın karısı aldı onu eve ve kardeşi gibi bakıyordu. Tsveta da sık sık dolaşiyor, yemek getiriyordu ona.

Fakat rakının zehirlediği Enü hastalığa çok dayanamadı ve on gün içinde öldü. (s.352)

Bahar henüz basmıştı. Yol boyundaki alanlılarda ve ağaç gölgelerinde paskalya bayramından kalma kızıl yumurta kabukları görünüyordu. Yaz uzaktı. Umut vardı henüz. (s. 299)

Gece iyi bir ilkyaz yağmuru yağmıştı, onun için de gün yıkanmış gibi hoş, temiz ve şendi. (s. 309)

Ailenin uzun yıllar önce bahçeye ektiği meşe ağacı, ailenin birlik ve beraberliğini, geçmişini sembolize etmektedir. Meşe ağacı, kardeşler arasındaki bağın zedelenmesi neticesinde kesilmiştir.

Uzak değildi çiftlik. Önünde büyük bir örümcek ağı gibi uzun tel avlu göründü. Ağasının geniş tarlası bozuyordu bu ağı. Yüzyıllık koca bir meşe ağacı yükseliyordu bu tarlanın ortasında. Enü'ye ta çocukluğundan bir yakınlığı vardı bu ağacın. Dedemizin tarlası, derlerdi onlar bu yere, öyle derdi babaları da. Enü buraya her geldikçe bu meşe ile tarlayı görür, hasetlik duyardı, kendi tarlaları arasına başkasının bir hayvanı gibi uzanıp yatmış görür, kini ve kıskançlığı kabarırdı. Tel avlunun dosdolay çekilmesine bu yerin engel olduğunu gördükçe kızar, homurdanırdı. (s. 334)

Eserin Şahıs Kadrosu

Eserin şahıs kadrosu Enü, İvan, İvan'ın Karısı Ana, Tsveta, Stanka, Georgi ve figüranlardan oluşmaktadır.

Enü

Enü eserin içinde konumlandığı görev gereği asıl karakterdir. Enü, tarla sevgisi ve mal sahibi olma hırsı olan genç bir delikanlıdır. Bir yıldır meyhane işletmektedir. Dönemin varlıklı kişilerini sembolize eden bir özelliktedir.

(Enü Ana'ya) — Acele etmeyelim o kadar abla. Nesi var Tsveta'nın? Sadece bir güzelliği. Güzellik bir vakte kadar.

— Ha, bu da iyi! dedi İvan'ın karısı şaşarak.

— Nesi olsun istiyorsun? Gençlikte güzellik, ne olsun daha!

— Babası dalmış borca, çoluk çocuk kalaba. Kalacaklar başıma, durma düşünüyüm bir daha ne yapayım diye. Mallan mülkleri olsa, bir şeyler getirebilse, ama nerde.

— E, bu da ne demek! diye şaştı yengesi. Bu yaşta böyle düşünmek! Mal mülk zenginlik ne demek! Güzellik, iyilik hepsinden üstündür.

— Zengin olayım, çiftliğim olsun istiyorum ben. Ata binip dolaşayım çiftliği ve bir uçtan öteki ucu görünmesin.

Ve Enü'nün açıklanan düşüncesinde Stanka'nın babasının geniş tarla ve çayırıları uzanıp serildi. Bunu yengesine söylemek için ağzını bile açmıştı ama sadece gülümsedi. Utandı söylemeye. (s. 315)

Asıl karakter olan Enü'nün okuyucuya tanıtılmasında diyaloglar önemli bir rol oynamıştır. Enü'nün köylüler karşısında kendisini daha varlıklı biri olarak görmesi diyaloglarla aktarılmıştır. Yuvarlak karakter olarak oluşturulmuştur. Tsveta'nın güzelliği ve ona karşı beslediği masum duygular, toprak ve mal sahibi olma hırsı karşısında yenik düşmüştür.

Enü dönüp dönüp ters tarafta, uzaklarda görünen yeşil ağaçlığı gösteriyordu eliyle.

(Papaz) — Enü, yolumuzdan alma bizi. Ha orası, ha burası. Hep bir. Yeter ki, dualar yürekten olsun.

— Hayır, olmaz! diye direniyordu Enü.

— Gelin oraya gidelim, şu benim çayırılığa.

"Benim çayır" derken gözleri parlıyor, göğsü kabarıyor ve bütün o tıknaz vücudu sanki şişiyordu.

— Bol bol ikram edeceğim, ikram edeceğim! diyordu etrafına üşüşen insanlara dönerek. (s. 300)

Enü'nün tarla hırsı ile geliştirdiği ağabeyini öldürme konusundaki düşünceler iç monolog yöntemi ile verilmiştir.

Saban arkasında yürüyen ağasına bakıyordu Enü. Öküzlere bağırdı İvan ve sesi Enü'ye kadar geldi.

— Ne olursa olsun. Sen daha fazla süremeyeceksin bu tarlayı! diye kötü kötü düşündü Enü ve kuşağından rakı şişesini çıkardı.

— Yok, yok ... Ya sen ya ben, diyordu aklından Enü ve ağasına bakıyordu gözlerini ayırmadan. (s. 341)

Enü karakterinin, sahip olduğu toprak hırsı ve sevgisinin okuyucuya aktarılmasında geniş anlatımlar ve tasvirler kullanılmıştır.

Kızgın toprağın, yeşil tarlaların hoş kokusu mest etti onu. Uyandırdı, çağırdı tarla, çayır satın alan toprak adamı Enü'yü. Çimenleri çiğneyerek başladı tarlalarını dolaşmaya, iri iri adımlarla çavdar ekili ilk tarlayı dolaştı. Başı açık yürüyordu. Çizmeleri parlaktı. Sınırlarda duruyor, her tarafı gözden geçiriyor, bir ot koparmak, bir taş alıp atmak için eğiliyor ve tekrar yürüyordu. İşte ikinci tarla, işte çayır, işte nadaz ... Her yerde duruyor ve her şeyi gözden geçiriyordu. Eğilip yerden toprak alıyor, elinde ufalayıp kokluyor ve saygı, sevgiyle atıyordu yere kokladığı toprağı. Kollarını geniş geniş açarak adımlıyordu iri iri adımlarla. Yerden kötü ruhu kovmak için Hak tarafından yollanmış bir ere benziyordu. (s. 303)

“Şimdi ovada atı koşturuyordu öfkeli öfkeli. Gaddarca mahmuzluyor ve dizgini daltalıyordu. Enü hiç anlamadan ilk tarlasına, köye en yakın olan tarlasına gelmişti. Yeşil bir kadife gibi seriliydi önünde, akşamki yağmurdan sanki çiğ düşmüş gibiydi üzerine, ağır bir kuraklıktan sonra yeniden canlanmıştı. Tarlanın bu görünüşü karşısında Enü üzüntüsünü unuttu, fenalığı da geçti. Tarlanın bütün sınırlarını dolaştı at üzerinde ve bir hayli bakıp bakıp sevindi. Daha ötede çayırı vardı, oraya da gitti. Kuraklıktan biraz zayıflamıştı çayır, ama canlanma umudu vardı. Yüreği hopladı, toprağın sihirli kokusu onu yeniden mest etti ve delicesine tarladan tarlaya koşturmaya başladı atı. (s. 311)

Enü'nün ağabeyini öldürme girişimi sonrasında yaşadığı değişim olay örgüsü içinde tarla satmaya başlaması, söylem ve düşüncelerindeki farklılıklar ile gösterilmiştir.

Enü içmedi o gün ve rastgele bir borçlusu tarla teklif etmişti ona, satın almayı ilk defa reddetmişti Enü. Hem de tarla çiftliğine yakındı. Artık çiftlik tarafına da gitmek istemiyordu. Korkuyordu o yeri hatırlamaktan. Bir gün, içkili bir sırasında, meyhanede herkesin karşısında: — Artık çiftlik lâzım değil bana. Ayaklarım kurusun o tarafa gidersem. Satacağım o yeri. Agamin başına gelen bu felâketten sonra haram bana orası. Satacağım, bağışlayacağım. Kiliseye, okula bağışlayacağım, dedi. (s. 348)

Ne kadar hazır parası varsa tüketmişti Enü ve artık hiçbir iş de yapmıyordu, satmaya başlamıştı tarlalarını. Ucuz veriyordu ve çabucak yapıveriyordu pazarlığı, daha vakitlice köylülerden kimileri satın alıyordu. Enü paraları alır, bir iki hafta içinde hepsini yir içerdi. Ağasını sağ salim görmek, ondan af dilemek düşüncesi yavaş yavaş terk etmişti onu, çünkü, İvan iyileşmeyecek, ondan artık adam olmayacak diye konuşuluyordu. (s. 349)

İçtiği ve bir şeyler sattığı zaman pek bağırmadan, sessizce insanlara şöyle diyordu:

— İstemiyorum hiçbir şey! Hiçbir şey lâzım değil insana dünyada. Hepsi rüzgâr. (s. 351)

Enü, olay örgüsü içinde meydana gelen olaylar karşısında sürekli tavır ve davranış değişikliği göstermiştir. Kambur olduğunu bilmesine rağmen mal varlığı sebebiyle Stanka ile evlendikten sonra fiziksel özelliklerinden rahatsız olmaya başlamıştır.

Fakat çok geçmeden Enü kötü bir insan olmaya başladı. Karısının biçimsiz vücudu canını sıkıyordu onun. Stanka bir arkadaş gibi muamele ederdi ona ve Enü'nün de bir arkadaş gibi davranmasını dilerdi. Alışverişini, planlarını, kârını, neler düşündüğünü bilmek isterdi, ama Enü hiçbir şey paylaşmazdı onunla. Acıdığı için tutuyordu kapısında Stanka'yı ve her zaman sezdiriyordu bunu Stanka'ya. Zoru zoruna dayanıyordu o buna ve mümkün olduğu kadar uzak kalmaya çalışıyordu Stanka'dan. Gündüzleri meyhanede vakit geçirir, ya da kır işlerine giderdi, akşamları geç vakitlerde dönerdi eve. Stanka o vakitlere kadar beklemekten yorulur, usandır yatıp uyurdu. Sabahları erkenden ve çabucak çıkardı evden ve meyhanede kahvaltı ederdi. Git gide uzaklaşıyor ve unuttuyordu Stanka'yı. (s. 330)

Enü ve İvan mal paylaşımı sırasında adil davranmıştır. Enü, okuyucuya son derece toprak hırsı olan biri olarak tanıtılmıştır. Enü'nün mal paylaşımı sırasında sorun çıkarmamış olması ise anne ve babasının yakın bir zamanda vefat etmiş olması ve miras paylaşımın kısa sürede yapılmış olmasına bağlanmıştır. İvan, ağabey olarak kardeşine karşı koruyucu tavrını sürdürmüştür.

İki kardeş, Kunço'ların oğulları Enü ve İvan, mirası bölüşmüşlerdi ama, beraber yaşıyorlardı, çünkü Enü ergendi henüz.

Toprak, dam, samanlık, ev, bütün mal mülk yakın hısım akraba ve noter karşısında hiç kavgasız olarak bölüşülmüştü. Rahmetli ana babalarına saygıları vardı onların. Ve miras taksimi ölümlelerinden az sonra yapıldığı için, kederden doğan iyi duygular henüz terk etmemişti onları.” (s. 303-304)

“Kura çekerken Zvezdelin adında o yağız, beşli at İvan'a düştü. Enü sarardı, soldu, sonra kızardı, öfkesini gizlemedi ve dokunaklı bir şekilde:

— İkbalsız adamım vesselâm! dedi.

Kardeşini seven İvan iyi kalple gülümsedi ve tatlı bir bakışla ona kardeşçe:

— Enü, Zvezdelin bana düştü ama, ben onu sana bırakıyorum. Sen onu daha küçükten bakıp büyüttün, ona alıştın, varsın senin olsun, dedi.

Ağasının bu sözleri karşısında Enü eğildi, elini yakalayıp öptü. (s. 304)

Enü önceden düşündüğü yere çiftlik kurmaya girişmişti. Tarla satın alıyor, çayır satın alıyor, bir yere topluyordu. Stankanın babası aynı yerden ona ekili iki büyük tarla bağışlamıştı. Enü bu yeri dikenli telle sardı.

Fakat elli dekar toprağı içine alan bu geniş dört köşe yere ağası İvan'ın büyük bir tarlası çivi gibi sokuluyor, bozuyordu bütünlüğü. Canını sıkıyordu bu Enü'nün, olmuyordu istediği gibi, ama ne yapabilirdi, mirası bölüşeli pek çok olmamıştı, henüz ot bitmemişti babalarının mezarında. Ağabeyiyle bu tarlayı trampa etmek istiyordu ama, böyle iyi bir yerde bir tarlası

yoktu. Satın almayı da düşünmüyordu, çünkü ağası her ne pahasına olursa olsun, satmazdı bu yeri. Babasından kalan toprağı kutsal sayardı o. (s. 329)

Zararlı alışkanlıkların meydana getirdiğı olumsuz sonuçlar eserde dikkat çeken diğeri bir özelliktir. Enü, içinde bulunduğu duygu karmaşasından alkol vasıtası ile uzaklaşmaya çalışmıştır. Alkol alışkanlığı olay örgüsü üzerinde durulan bir olgu olmuştur.

Enü hemen hemen hiç aymıyordu. Sabah akşam meyhaneyi sarhoş açar, sarhoş kapardı. (s. 338)

Bu uzun, heyecanlı gezintilerden sonra da uyuyamadığı zaman, yalnızca başı dumanlanıncaya kadar kadeh kadeh arkasından rakı çeker, sigara içer, öyle yatardı. Böyle geçirdiğı gecelerden sonra kendisinde yorgunluk duyardı, başı ağrırdı, insanlara karşı kötü olurdu ve nefret edercesine kızardı kendisine. (s. 311)

Akşam çok rakı içti Enü. Meyhanesinde bir alışveriş olmuştu ve bu münasebetle insanlar geç vakte kadar oturup içtiler. Enü de içti onlarla. Yıllanmış erik rakısı ile dolu küçürek bir fiçı açmıştı. Sarı bir renk almış ve konyak gibi keskin olmuştu bu rakı. (s. 313)

Bazen o kadar çok kızılıyordu ki, oradan öfkeli dönüyor ve alabildiğine içiyordu. Şarabı içkiden saymıyordu, rakı içiyordu sadece. (s. 329)

O akşam Enü gayet çok içti, hiç yoktu bu kadar içtiğı. Bağırıldı, sövdü, kadeh kırdı, tabanca ile havaya ateş etti ve bir kimseye diş bilemedi. (s. 336)

İvan

İvan, eserde karşı güç olarak konumlandırılmıştır. Enü'nün büyük kardeşidir ve birkaç yıllık evlidir. Çocuğı yoktur. Kardeşine karşı büyük bir sevgi beslemektedir.

İvan'ın Karısı Ana

İvan'ın karısı Ana, eserde yardımcı karakterdir. İyi kalpli ve sevimli bir kadındır. Sürekli hastalanan bir yapısı vardır. Çocuk özleminden sararıp solmuş olarak tasvir edilmiştir. İvan ve karısı Ana, düz karakter olarak oluşturulmuştur. Olay örgüsünde Enü'ye ve meydana gelen diğeri olaylara karşı tavır ve davranışlarında değişiklik yaşanmamıştır.

İvan artık birkaç yıldır evliydi ama, çocukları yoktu. Bu ona da karısına da daimî bir üzüntü idi. Kendi içine kapanmıştı, katılmazdı pek insanlar arasına. Karısı da kiliseleri, manastırları dolaşırđı, iyi kalpli, sevimli bir kadındı, sık sık hastalanırdı, çocuk hasretinden ve elâlemden sıkıldığı için sararıp solmuş, ürkek ve âdeta vesveseli olmuştu. Evlerinde sevinç yoktu. (s. 304)

Tsveta

Tsveta, eserde yardımcı karakter olarak yer almıştır. Kominkinlerin Tsveta olarak okuyucuya tanıtılmıştır. 17 yaşındadır. Beyaz tenli, siyah gözlü, güzel ve utangaç bir kızdır.

Taze gül gibi küçürek, gayet güzel bir körpe kız yüzü göründü bu baş örtüsünün altında. İki iri siyah göz Enü'nün gözleriyle karşılaşınca yere baktı utanarak.

— Kominkinlerin Tsveta! Ne zaman da güzelleşmiş bu kadar! dedi Enü.

Zülüflerini düzeltmek için elini kaldırdı kız. Beyaz yeni dirseğine indi. Tombulca kolları çevik çevik oynadı. O siyah gözler de sıkıla sıkıla gizlice Enü'ye bakıyordu ara sıra. (s. 301)

— Güzel kız, dedi Enü.

— Babasını tanıdığım için bakmaya kıyamıyorum, dedi Ivan. Köpeklere bile borçlanmış. İçkiye verdi bütün mülkünü. Evlâtları çalışkan, ama nasıl büyütecek onları bilmem.

— Bir değil, iki değil, tam dokuz çocuk. Sveta en büyükleri, anası da deli gibi seviyor onu, dedi yengesi.

— İyi, güzel kız, dedi Enü haklı görünmek için. Çok iyi kız! (s. 306)

Tsveta yoksul ve kalabalık bir ailenin kızı olarak tasvir edilmiştir. Enü'nün sevgisi, babasının yoksulluğu ve borçları hatırlatılması sonunda değişime uğramıştır. Tsveta'nın babasının Enü'ye borçlu olduğu ve Enü'nün babasını küçümsediği gösterilmiştir.

Köye yakın bir yerde Tsveta'nın babası İlço Kominkine yetişti. Bir yerden dönüyordu o. Enü atı mahmuzladı, darttı dizgini öfkeli öfkeli ve selâm vermeden geçti.

— Enü, nereye böyle? dedi İlço.

Enü sert ve kaba bir şekilde:

— Görmüyor musun nereye, köye, dedi.

İlço ses çıkarmadı. Enü'nün ne hırçın bir delikanlı olduğunu biliyordu ve çatmak istemiyordu ona.

Enü bir hayli geçmişti onu. Fakat birden atı çevirdi ve dönüp İlço'yu karşıladı.

— İlço ağa, biliyorsun ya, küçük bir hesabımız var seninle, niçin gelmiyorsun düzeltelim onu?

İlço ağanın fenasına gitti bu söz.

— Düzelteceğiz, Enü, bırakmayacağız öyle.

— Düzelteceğiz! Ne zaman düzelterek? dedi Enü sert sert ve tekrar sürdürdü atı köye doğru. (s. 312-313)

Stanka

Stanka, eserde yardımcı karakterdir. Tsveta'nın en yakın arkadaşıdır. Kambur ve hastalıklı bir kızdır. Varlıklı bir ailenin tek çocuğudur. Tsveta'nın yakın arkadaşı olmasına rağmen Enü ile nişanlanacağını duyduğunda hastalanmıştır ve Enü'nün Tsveta'dan ayrılmasını sağlayarak evlenmeyi kabul etmiştir.

(Tsveta) —Nişanlanacağım.

Stanka başını eğdi.

Enüyle nişanlanacağım. Bugün yengesi geldi bize. Aramızda görüştük, konuştuk. Ama çok rica ederim, Stankacığım, sadece sana bildiriyorum, sakın başka bir kimseye çıtlatma.

Stanka, birden Tsveta'nın elini bıraktı, benzi kaçtı, hafifçe duvara dayanarak yere çöktü ve önceden oturmakta olduğu küçük iskemleye başını kapadı. (s. 320)

Stanka, evlendikten sonra fiziksel ve ruhsal birtakım değişiklikler geçirmiştir.

Stanka gelin olunca, gül gibi açıldı. Onun o solgun, acıklı yüzü, pembeleşmiş ve sevinçten parlamıştı, o hastalıklı, cılız vücudu de sanki yeni güç toplamış, kamburu biraz doğrulur gibi olmuştu. Her gün yeni elbiseyleydi, başında ipek mendil, boynunda da altın dizisi vardı. Kendisini bütün bütüne eve vermiş, daha küçüklükten beri saydığı Enü'ye köle olmuştu. (s. 329)

Stanka Enü'ye karşı olan sevgisi karşılığında en yakın arkadaşını kaybetmeyi göze almıştır. Ancak Enü'nün tarla hırsı, alkol düşkünlüğü ve kendisi ile ilgilenmemeye başlaması sonrasında yaptığından pişman olup Tsveta'nın kendisini affetmesini istemiştir.

Stanka durdu, arkadaşının elini tuttu ve Tsveta'ya o kadar kederli bir bakışla baktı ki, Tsveta acıdı ona. Birlikte çıktılar dükkândan ve sessizce yürüdüler.

— Tsveta, kardeşçğim, affet beni kuzum. Ben sana büyük bir fenalık ettim, dedi. Stanka boğula boğula. Ve önüne bakıp içini çekerek:

— Onun için de Tanrı beni cezalandırdı.

— Unutuldu hepsi, Stanka. Kime ne yazıldıysa.

Georgi

Georgi, eserde yönlendirici karakterdir. Stanka'nın uzaktan akrabasıdır. Enü'nün Tsveta'dan ayrılıp Stanka ile evlenmesi konusunda etkili olmuştur.

— Enü, kalk be, kalk ver birer kadeh, dünürlük edeceğim sana, diye haykırdı.

Enü faltaşı gibi açtı gözlerini, eliyle alnını ovuşturup doğruldu.

— Enü, rakı ver birader, rakı, haydi de kambur Stanka'yı alacağım sana. Güzel değil ama, iyi kalpli, en mühimi de malı mülkü var. Köyün en zengini kim, onlar değil mi? Meranın yarısı onların. Yarın öbür gün ihtiyar öldükten sonra kime kalacak bu mal? Kıza değil mi? Var mı başka mirasçı? Yok. (s. 313-314)

Figüranlar

Hikâyedeki figüranlar, Tsveta'nın annesi, Papaz, ihtiyar Klişar³, meyhanedeki hizmetçi ve köylülerden oluşmaktadır. Figüranlar, olay örgüsü içinde hikâyenin somutlaştırılması ve inandırıcılığın artırılmasında yardımcı unsur olarak kullanılmıştır.

Değerlendirme

Elin Pelin, eserlerinde genel olarak serim bölümünden düğüm bölümüne hızlı bir geçiş yaparak çözüm bölümünü hızlıca sonuca bağlar. Ancak Toprak adlı eserde bu durum geçerli değildir. Olay örgüsünün geçtiği zaman hakkında bilgi verilmemiştir. Serim bölümünde ilk baharın başladığı bilgisi verilmiştir. Eserin sonunda Enü bir kış günü ölmüştür. Eserde zaman kavramı olay örgüsünün okuyucuya aktarılmasında yardımcı unsur olarak kullanılmıştır. Olay örgüsünün başladığı ve bittiği zaman açıkça belirtilmemiştir.

Eserin şahıs kadrosu Enü, İvan, Ana, Tsveta, Stanka, Georgi ve figüranlardan oluşmaktadır. Asıl karakter hem blok tanıtma hem de dinamik tanıtma yöntemi ile okuyucuya tanıtılırken diğer karakterlerin tanıtımında dinamik tanıtma yöntemi kullanılmıştır.

Pelin, dönemin gerçeklerini yarattığı karakterler bağlamında somut sosyal olaylar içinde konumlandırmıştır. Bulgar köylüsünü, toprağa karşı gösterdikleri farklı kademelerdeki bağ ve çaba, yaşanan kazanımlar ve kayıplar çerçevesinde hem maddi hem de manevi yönleriyle birlikte işlemiştir. Kırsal yaşamda bulunan alanları mekân olarak vermiştir.

Eserde, sade bir dil kullanmıştır. Olayları gerçekçi bir şekilde anlatmıştır. Anlatıcı ikinci planda tutulmuştur. Elin Pelin'in edebî yaratıcılığında büyük öneme sahip olan "kötü" ve "yoksul" kavramları, eserde karakterlerin iyi- kötü, doğru-yanlış arasında yaşadığı iç çatışmalar doğrultusunda, olay örgüsünde farklı boyutlarda gösterilmiştir.

Eserde çok zincirli olay örgüsü kullanılmıştır. Asıl olay Enü'nün tarla hırsı sebebiyle Tsveta'dan vazgeçerek Stanka ile evlenmesi olmuştur. Asıl olayı, Enü'nün ağabeyi öldürme girişimi izlemiştir.

Olay örgüsünde, karakterlerin olaylar karşısında gösterdiği değişimler bakımından farklılıklar olduğu görülmüştür. Enü karakteri, serim bölümünde para ve tarla hırsı olan biri olarak tanıtılırken, çözüm bölümünde aile ve sağlığı her şeyden üstün tutan, bunun yanında tüm mal varlığını satmış yoksul bir adam olarak ölmüştür. İvan ve karısı Ana, çocukları olmaması sebebiyle Enü'nün göstermiş olduğu tutuma karşı, birbirlerine ve Enü'ye olan davranışlarını

---

³ Kilisede hizmet eden ve çan çalan kimse.

değiştirmemiştir. İvan, ailenin büyük oğlu olmasına rağmen, miras paylaşımı yapılırken adil davranmıştır. İvan, Enü'nün meşe ağacından rahatsız olarak tarlayı satın almak istemesi karşısında tarlayı hediye edebileceğini bildirerek para/madde kavramı hakkındaki görüşlerini aktarmıştır. Ancak İvan, ailenin sembolü olan meşe ağacını kesmeyi kabul etmiştir. Tsveta, en yakın arkadaşı Stanka'nın Enü ile evlenmesini affetmiştir. Eserin çözüm bölümünde Tsveta hakkında bilgi verilmemiştir. Eserde karakterler nicelik bakımından azdır ve asıl karakter dışındaki karakterler çok konuşmamaktadır. Kadın karakterler, değişen koşullara rağmen tavır ve davranışlarını değiştirmemişlerdir. Ancak, yaşanan değişimlerden oldukça ağır şekilde etkilenmişlerdir. Pelin'in kadınların birleştirici gücüne olan yaklaşımı doğrultusunda olay örgüsünde meydana gelen tüm olumsuzluklara rağmen Tsveta Stanka'yı, Ana Enü'yü affetmiştir.

Sonuç

Çalışmada, Elin Pelin'in Toprak adlı eseri, olay örgüsü ve şahıs kadrosu bağlamında ele alınmıştır. Uzun hikâye türünde kaleme alınan eser, Pelin'in en önemli eserleri arasında yerini korumaktadır. Yeni Bulgar Edebiyatı yazarlarından olan Pelin, konu olarak kırsalda yaşam, toprak ile Bulgar köylüsü arasındaki bağ ve ortaya çıkan kaçınılmaz değişimleri, şahıs kadrosunu da köylüler olarak belirlemiştir. Eserde çok zincirli olay örgüsü kullanılmıştır. Asıl olay Enü'nün güzel ama yoksul Tsveta ile nişanlanmak istemesidir. Asıl olayı, Enü'nün kambur ama varlıklı Stanka ile evlenmesi ile oluşan olay halkası takip etmiştir. Bir diğer olay halkası ise Enü'nün daha fazla tarla sahibi olma hırsı sebebiyle ağabeyini öldürme girişimidir. Eser, Enü'nün, ailenin ve sağlığın önemini her şeyin üzerinde tutarak bütün tarlalarını satıp yalnız bir adam olarak ölmesi ile sonuçlanmıştır. Olay örgüsünde zaman kavramının yardımcı unsur olarak kullanıldığı görülmüştür. Şahıs kadrosu, asıl karakter Enü, karşı güç İvan, yardımcı karakterler Tsveta, Stanka ve Ana, yönlendirici karakter Georgi ve figüranlardan oluşmaktadır. Asıl karakterin tanıtılmasında hem blok hem de dinamik tanıtma yöntemi kullanılırken, diğer karakterlerin tanıtımında dinamik tanıtma yöntemi kullanıldığı görülmüştür. Asıl karakter Enü, dönemin varlıklı kişilerini sembolize etmektedir. Şiddetli bir tarla sahibi olma hırsı olan genç adam, güzellik ve sevgi karşısında hırsına yenik düşmüştür. Stanka aracılığıyla sahip olduğu tarlalar neticesinde de aradığı mutluluğu bulamayıp ağabeyi İvan'ın ölümü üzerine planlar yapmaya başlamıştır. Ağabeyini öldürme girişimi sonrasında pişman olup ciddi değişimler yaşamıştır. Eserde karşı güç olarak görev alan İvan, miras paylaşımında adil davranması, kardeşi Enü'ye şefkatli yaklaşımını sürdürmesi bakımından dikkat çekicidir. Ancak ailenin sembolü olan meşe ağacını kesmeyi kabul etmiş olması ile paralel olarak kardeşi tarafından

öldürülme girişimi bir tür cezalandırma niteliğindedir. Yardımcı karakterlerin tamamının kadın olması dikkat çevirmemiz gereken bir diğer unsurdur. Erkek karakterlerin davranışları, yönlendirmeleri ve kararları neticesinde hayatlarında olumsuz değişimler yaşanmıştır. Karakterlerin olaylar karşısında gösterdiği davranışlar bakımından farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Figüranlar, olay örgüsünde yardımcı unsur olarak kullanılmıştır.

Sonuç olarak Elin Pelin'in edebî yaratıcılığı doğrultusunda büyük öneme sahip olan "kötü" ve "yoksul" ile "para/madde" kavramlarının farklı boyutlarda ortaya konduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda olay örgüsünde karakterlerin iyi-kötü ve doğru-yanlış arasında yaşadığı iç çatışmaların dalgalı bir seyirle işlendiği belirlenmiştir. Ayrıca para/madde kavramının da Enü'nün toprağa ve mal sahibi olmaya bağımlılıktan tamamen uzaklaşarak, ailenin ve sağlığın önemini anlaması ile ortaya konduğu görülmüştür.

Kaynakça

- Aktaş, Ş. (1991). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş* (2 b.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Atanasov, İ., & Karolev, S. (2009). *Bilgarska Literaturna Klasika, Literaturni Portreti*. Plovdiv: İzdatelska Kışta Hermes.
- Çetin, N. (2011). *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Kitap.
- Çetişli, İ. (2009). *Metin Tahlillerine Giriş/2* (2 b.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çıkla, S. (2009). Şiir ve Hikaye Çevresinde Oluşan İki Tür: Manzum Hikaye ve Öykü-Şiir. *Türklük Bilimi Araştırmaları*(25), s. 51-85.
- Elin Pelin Bulgar Köyünün Şarkıcısı*. (t.b.). 03 29, 2023 tarihinde Bilgarska İstoriya: <https://bulgarianhistory.org/elin-pelin/> adresinden alındı
- Elin Pelin Toprak Seçilmiş Yapıtları*. (1972). (S. Demirof, Çev.) Sofya: Narodna Prosveta.
- Elin Pelin, Biografiçni Belejki*. (t.b.). 01 15, 2023 tarihinde <http://www.slovo.bg/showbio.php3?ID=85> adresinden alındı
- Ergenç, L. (1996). *Bulgar Edebiyat Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Georgiev, L., Cambazki, H., Nitsolov, L., & Spasov, S. (t.b.). *Reçnik na Literaturnite Termini*. Sofya: Nauka i İzkustvo.
- İgov, S. (2010). *İstoriya na Bilgarskata Literatura*. Sofya: Siela.
- Kolcu, A. İ. (2011). *Öykü Sanatı*. Ankara: Salkımsöğüt Yayınları.
- Lalev, T. (1996). *Elin Pelin Razkazi Geratsite*. Sofya: İzdatelska Kışta Pan.
- Pondev, P. (1962). *Povestta Geratsite*. Sofya: Bilgarski Pisateli.
- Pondev, P. (1976). *Elin Pelin Bibliotekata Tvorçeski Portreti*. Sofya: İzdatelstvo Harodna Prosveta.
- Reçnik Na Bilgarskiya Ezik*. (t.b.). 01 05, 2023 tarihinde İstitut of Bilgarski Ezik: <https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BA%D0%B0%D0%B7/> adresinden alındı
- Sağlık, Ş. (2010). *Popüler Roman-Estetik Roman*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şerif, A. (1991). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş* (2 b.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tekin, M. (2008). *Roman Sanatı (Romanın Unsurları)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. (t.b.). 01 05, 2023 tarihinde Türk Dil Kurumu: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı

Atakan, M. (2023). Elin Pelin'in "Toprak" adlı eserinin olay örgüsü ve şahıs kadrosu bakımından incelenmesi. *Humanitas*, 11(22), 80-103.

Zafer, Z. (2021). Başlangıçtan Günümüze Bulgar Öykü Sanatı. *TOBİDER*, 5(2), s. 188-200.

Zarev, P., Karolev, S., & Tsanev, G. (1970). *İstoriya na Bilgarskata Literatura* 3. Sofya.

Wattpad Anlatılarında Bir Sosyal Tip: ‘Bad boy’¹

Oktay ATİK², Seher OVAT³

Öz

21. yüzyılda iletişim ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, dijital çağın öncüsü olmuştur. İletişim ve etkileşim teknolojilerle ilerlemelerle farklılaşmıştır. Dijitalleşme, günlük hayata yenilikler kattığı gibi yazını da etkilemektedir. Yeni medya, kitap metinlerini de dijitalleştirerek doğrudan yazma ve okuma olanağı sağlayan ortamlar üretmiştir. Söz konusu ortamların en popülerleri Wattpad’tir. Farklı kategorilerde ve dillerde yazılmış binlerce başlık altında, birbirinden farklı biçimlerdeki anlatıları barındıran bir dijital anlatı platformu söz konusudur. Çoğunlukla genç amatör yazarların yer aldığı ortamda yazılanlar gençler tarafından büyük bir ilgiyle takip edilmektedir. Okunma oranları yüksek olanlar basılı olarak da raflarda yerini almaktadır. Bu anlatıların geniş okur kitlelerine ulaşan ilk basım örnekleri, tematik benzerliklerle birlikte figür benzerlikleriyle de dikkat çekmektedir. 1870’lerde Amerika’da ortaya çıkan ‘Bad boy’ kavramı, kural tanımayan, asi, sosyal fakat bir o kadar da yalnız, çok eşliliği tercih eden erkek tipini betimlemek için kullanılmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, popüler ilk basım Wattpad anlatılarındaki ‘Bad boy’ figürlerini tanımlayan belirgin özelliklerin ortaya konması amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler

yeni medya
dijital yazın
wattpad
genç amatör yazarlar
figür
Bad boy

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 02.04.2023

Kabul Tarihi: 18.04.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1275484

A Social Type In Wattpad Narratives: ‘Bad boy’

Abstract

Developments in communication and information technologies in the 21st century have pioneered the digital age. Communication and interaction have been differentiated by technology. Digitalization adds innovations to daily life and literature. New media has also created environments that enable direct writing and reading by digitizing book texts. The most popular of these is Wattpad. Digital narrative platform hosting narratives written in different languages, categories and formats where mostly young amateur writers exist are mostly followed by young people. Those with high readership rates have been placed on shelves in printed form. The first editions of these printed narratives draw attention both to their thematic and figurative similarities. The term ‘Bad boy’, emerging in America in the 1870s, describes the man not knowing any rules, is rebellious, social, but lonely and polygamist. Building this, the study aims to reveal the particularities defining the ‘Bad boy’ figures in popular first edition Wattpad narratives.

Keywords

new media
digital literature
wattpad
young amateur writers
figure
Bad boy

About Article

Received: 02.04.2023

Accepted: 18.04.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1275484

¹ Bu çalışmanın bir kısmı, 23-25 Aralık 2022 tarihlerinde çevrimiçi olarak gerçekleştirilen “Uluslararası Toplumsal Araştırmalar Ankara Kongresi”nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ/Türkiye, oatik@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4767-186X

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Alman Dili ve Edebiyatı ABD Tekirdağ/Türkiye, 1228315103@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7114-5261

Giriş

İletişim, sosyal varlık olan insanlar arasındaki etkileşimi sağlayan önemli bir araçtır. Tarihsel süreç içerisinde iletişim araçları değişim ve dönüşüme uğramıştır. İletişimde meydana gelen bu değişimler, insanların yaşam biçimini, giyim kuşamını, eğlence anlayışını ve okuma alışkanlıklarını da etkilemiştir. İlk olarak ağaç ve oyma tekniği ile Çin’de kullanılan matbaa, Johannes Gutenberg tarafından 1450 yılında geliştirilerek tuşlu basım tekniğiyle Avrupa’da başlayıp tüm dünyada yaygınlaşmıştır. Matbaanın yaygın kullanımı ile kitaplar, dergiler, gazeteler ve diğer basılı ürünler önemli birer kitle iletişim aracı haline gelmiştir. Tüm bu ilerlemeler, iletişim teknolojisinde olduğu gibi medyada da yeni bir döneme ve gelişmelere zemin hazırlamıştır. Zira 1920’li yıllarda radyo, iletişim dünyasında çığır açarak bir kitle iletişim aracı haline gelmiştir (Balle ve Eymery, 1991, s. 21-22). İletişim teknolojisinin gelişmesinde en önemli adımlardan bir diğeri de görselin ve sesin iletilmesini sağlayan televizyonun icadıdır. Görsel ve işitsel özelliklerinin kitleye uygunluğu nedeniyle toplum tarafından çok çabuk kabul gören televizyon, günümüzde de yaygın kitle iletişim aracı olmaya devam etmektedir.

20. yüzyılın ortalarından itibaren baş gösteren teknoloji alanındaki önemli gelişmeler bilgi ve iletişim dünyasını doğrudan etkilemiştir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler, bilhassa internetin Türkiye’de doksanlı yıllardan sonra yaygın olarak kullanılması, bilgiye erişimi kolaylaştırırken iletişim ağını da genişletir. Bugün ev, iş yeri, okul gibi farklı mekânlarda cep telefonu, bilgisayar, tablet gibi farklı elektronik araçlar sayesinde eş zamanlı iletişim sağlanabilmektedir. Bu da “mekân ve zaman sınırlılıklarını” (Altunay, 2012, s. 42) ortadan kaldırır. Günümüzde yeni iletişim teknolojilerinin beraberinde getirdiği ortamlar ve bu ortamlara ulaşmayı sağlayan medya araçları, “tamamen yeni bir iletişim çağını ortaya çıkar[an] ve geleneksel haberleşme düzenini kökten değiştir[en]” (Dilmen, 2007, s. 115) yeni medyanın adıdır. Yeni medya merkeze alınarak yapılan ayırmda iki medya tipinden söz edilir. Bunlardan radyo, televizyon, sinema ve gazete gibi kitle iletişim araçları geleneksel medya olarak; internet, akıllı cep telefonları ve uygulamaları, bilgisayar, tele-text, video-text, CD-DVD gibi teknolojiler ise yeni medya olarak sınıflandırılır. Yeni medya, bilgisayar ve internet aracılığıyla birbirine bağlanan kullanıcıların dijital ortamda bulunan metinlere, görüntülere ve ses dosyalarına erişmelerini sağlarken onlara yorumlar yazabilmelerini de sağlayarak kullanıcılar arasında etkileşimli bir ortam yaratır. Dijitalleşme sürecinin önemli bir evresi sayılabilecek

Web 2.0’ın⁴ geliştirilmesi interneti bir adım öteye taşıyarak Facebook, Youtube, Instagram ve Wappad gibi etkileşimli ve iş birliğine dayalı ortamların oluşmasını sağlamıştır. Böylelikle internet kullanıcıları sadece bilgiye erişmekle kalmamış aynı zamanda bilgiyi işleme olanağına kavuşarak gönderici konumuna da geçmişlerdir. Asutay vd.’nin ifade ettiği gibi genç kuşağın değişen medya tüketim alışkanlıkları okuma alışkanlıklarını da etkilemiştir (Asutay, Atik, Demir, Öğretmen ve Göçerler, 2016, s. 31-32).

Bilgisayar, internet, akıllı telefon, tablet gibi yeni medya araçlarının gelişmesiyle birlikte dijitalleşme dolayısıyla dijital bir çağ başlamıştır. Yazınsal ürünlerin tanıtılmasından yazarların kendilerini okura sunmalarına, onlarla buluşmalarına aracılık eden yeni medya, yazını da doğrudan ya da dolaylı etkileyerek “kendine özgü bir dil ve edebiyat anlayışı geliştirmiştir” (Avcı ve Topçu, 2021, s. 7). Geleneksel yazın anlayışı ile örtüşürülemeyen çok sayıda metin bugün farklı yeni medya platformlarında yerini almış durumdadır. Başlangıçta, basılı yapıtların e-kitap biçimlerini sunan dijital ortamlar, zaman içinde doğrudan yazma ve yazılanları okuma imkânı veren ortamlara dönüşmüşlerdir. Söz konusu platformlardan biri de dijital anlatı platformu Wappad’tir. Fantastik, genç kız yazını, hayran kurgu, kurgu olmayan, macera, rastgele, tarihi kurgu, aksiyon, genel kurgu, gerilim, klasikler, kurt adam, mizah, romantizm, vampir, bilim kurgu, genç kurgu, gizem, korku, kısa hikâye, paranormal, spiritüel ve şiir gibi kategorilerle, farklı dillerde yazılmış farklı biçimlerdeki anlatıları⁵ bünyesinde barındırır. Çoğunlukla gençler tarafından ilgi gören bu ortamlarda yer alan anlatıların okunma sayısının artmasıyla beraber yazılanların büyük bir kısmı basılı olarak raflarda yerini almaya devam etmektedir. Öyle ki internetten kitap satışlarının yapıldığı bazı web sitelerinde Wappad anlatılarına ayrılmış özel bölümler de bulunmaktadır.

Günümüzün yeni medya kullanıcıları gençler arasında oldukça popüler olan kitap yazma ve okuma ortamı Wappad, genç amatör yazarların kaleminden çıkan bazı anlatıların hem dijitalde hem de basılı olarak hatırı sayılır bir okur kitlesi tarafından okunmasına olanak sağlar. Bu doğrultuda çalışmada, popüler ilk basım Wappad anlatılarından ve Türk gençlik yazını içinde konumlandırılan *Hercai* (Sümeyye Koç), *Sınır* (Beyza Alkoç), *Yabancı: Şahmeran* (Öznur Yıldırım) ve *Kötü Çocuk* (Büşra Küçük)’ta bir başat figür olan ‘Bad boy’un tipik

---

⁴ Web 2.0 kavramı Tim O’Reillys (2015) tarafından ortaya atılmıştır. Web 2.0 internet kullanıcılarına internet ağı üzerinde sadece bilgiye erişim imkânı vermemekte, aynı zamanda bilgiyi işleme ve yayımlama imkânı da sunmaktadır. Böylelikle Web 2.0 teknolojisine dayalı olarak internet kullanıcıları arasında etkileşim, katılım, beraber yapma gibi eylemler de gündeme gelmiştir. Web 2.0 tabanlı internet platformları alıcı konumundaki internet kullanıcılarını etkileşim prensibi sayesinde artık gönderici konumuna da yerleştirmiştir (Raab, 2011, s. 166).

⁵ Bu çalışmada yazınsallığı tartışmalı Wappad metinleri herhangi bir tür sınıflandırmasına dahil edilmemiş, bunun yerine tamamı için ‘anlatı’ kavramı kullanılmıştır.

özelliklerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Tematik çerçeveye göre elde edilen veriler anlamlı ve mantıklı bir bütünlük oluşturacak biçimde doğrudan alıntılarla sunulmuştur.

Watted

Watted, 2006 yılında Toronto'da, Allen Lau ve Ivan Yuen tarafından kurulur. Herkesin ücretsiz olarak katılabileceği ve herhangi bir kategoriye uymasa bile hikâyelerini, şiirlerini, kitaplarını paylaşabileceği bir sosyal ağ sitesidir. Siteye üye olmak ve yazılan metinleri yayınlamak için herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Ancak bazı anlatıların ücretli olması hem okurların ilgi duydukları yazarlara destek olmalarına hem de anlatıları yazan kişilerin, yazdıkları kitaplardan para kazanabilmelerine olanak sağlamaktadır. Sadece bir e-posta adresi ve buna bağlı bir şifreye istinaden yazılan bir doğum tarihi bilgileri ile üye olunabilmektedir. Yaş sınırı 13 olarak belirlenmiş olmasına rağmen kişi beyanı yeterli sayılmakta ve giriş izni verilmekte, bu nedenle siteye giriş yapan kullanıcıların kesin yaş aralığı bilinmemektedir. Kullanıcılar okudukları hikâyelere oy vererek destek olmaktadır. Oylama, sayfada yer alan yıldız şeklindeki simgeye tıklanarak yapılmakta ve yazılan metinlerin akışına genellikle yapılan yorumlar ve alınan yıldızlar yön vermektedir. Okumaya başlamadan önce, okunma, oylama ve yorumlarla ilgili sayısal veriler okurun bilgisine sunulmaktadır. Anlatılar bölümler şeklinde yazılmakta ve okunma sayısı bir sonraki bölüme geçişe göre belirlenmektedir. Bunun yanında okuma esnasında okura bölümlerin ne kadar süreceği ile ilgili zaman bilgisi de verilmektedir.

Türkçe arayüzünde⁶ okurlara ve yazarlara destek amacıyla kurulmuş olan *Watted Elçileri* adlı menü seçeneği yer almaktadır. Bu kullanıcılar topluluğu desteklemek için Watted'e gönüllü olarak yardım eden bir grup Watted kullanıcısı olarak tanımlanmaktadır. Kullanıcılara destek olmak, anlatıların düzenlenmesinde yardımcı olmak ve topluluk etkinliklerini düzenlemek gibi görevleri vardır. Düzenlenen etkinlikler arasında her yıl verilen *Watty Ödülleri* de bulunmaktadır. "Watty Ödülleri, her yıl hikâyelerini Watted'te paylaşmayı seçen yaratıcı, eğlendirici ve çeşitli seslerin şöleni" (Wattys, 2023) olarak tanımlanmaktadır. Her yıl belirlenen kategorilerde ve dillerde amatör yazarları yazmaya teşvik etmek amacıyla düzenlenmektedir. Bu etkinliğe başvuru yapıldıktan sonra yazılan anlatının sadece %30'u ortam üzerinde paylaşılabilir. Başvuru sürecinde ise yazılmış olan hikâyenin tanıtımı Watted'in sosyal medya kanallarında (Facebook, Instagram, Twitter, vb.) öne çıkarılmaktadır.

Çoğunlukla 13-17 yaş aralığındaki genç yaş grubunun amatör yazar olarak yer aldığı bu ortamda yazılanlar, ağırlıklı olarak gençler tarafından büyük bir ilgiyle takip edilmektedir. Web sitesi ve uygulama aracılığıyla erişilen Watted'te okuma oranlarının artmasıyla birlikte, söz

---

⁶ https://www.watted.com/?locale=tr_TR adresinden erişilebilir.

konusu bu anlatılar dijital ortamda yayımlanmalarının yanında, basılı olarak da raflarda yerini almaktadır. Bu anlatılardan popüler olan ve geniş okur kitlelerine ulaşan ilk basım örnekleri, tematik benzerliklerinin yanında, özellikle figürlerin benzerlikleriyle de dikkat çekmektedir. Kitap kapaklarında baskın figür ya da figürlerin belirgin özelliklerini ön plana çıkaran tasarımlara sıklıkla yer verildiği görülmektedir. Böylece okur, anlatılarda ön plana çıkan figürle metinden önce kapakta karşılaşmakta ve birincil konumda yer alan olayların şekillenmesine yön veren figür, anlatılardaki en önemli unsur haline gelmiş olmaktadır. Kapak tasarımlarında yoğun bir şekilde yer alan kadın ve erkek fotoğrafları/çizimleri içinde en dikkat çekenlerden biri de ‘Bad boy’ olarak tanımlanan veya kendilerini öyle tanımlayan anlatı figürleridir.

Wappad Anlatılarında Bir Başat Figür: ‘Bad boy’

TDK Türkçe Sözlük’te (2009), Fransızca *Figure* isminin karşılığı, “Resim ve heykel sanatlarında varlıkların biçimi” olarak tanımlanan figür, kurgusal metinlerde, mimetik olarak insanlarla yakın ilişkili olsa da aynı zamanda zoomorfik, yapay veya doğaüstü varlıklar da olabilen, kendisine zihinsel süreçlerde yer alma yeteneği atfedilen varlık biçimleridir (Metzler Literatur Lexikon, 1999, s. 62). Daha geniş anlamda, yapıtın merkezinde yer alan figür (İng. karakter), anlatılan dünyanın (Diegesis) temel kavramıdır ve insanlar (Alm. Menschen) veya kişilerle (Alm. Personen) arasındaki kategorik farklılığı vurgulamak için kurmaca metinlerin kurmaca dünyalarının sakinlerine verilen addır. Fark, kurgusal metinlerin (fiktionale Texte) yazarları figürü kurgularken, muhabirler, biyografi yazarları ve tarihçiler gibi gerçek metinlerin (faktuale Texte) yazarlarının kişileri (Personen) betimlemesidir (Martínez ve Michael Scheffel, 2019, s. 149). Matías Martínez ve Michael Scheffel yazınsal figürlerin özellikle insani özellikler taşımak gibi bir zorunlulukları olmadığını üzerinde durmaktadırlar. Figürler, fabllarda olduğu gibi fantastik niteliklere de sahip olabilirler. Yapıttaki bir metinsel ögenin figür olarak kabul edilmesi için, algı, düşünce, his, arzu ve niyet gibi mental durumların insani özellik taşımayan öznelere atfedilebilmesi yeterlidir. Figürler her zaman açık ve net bir şekilde yapıtta verilmeyebilir, detaylı bir bilgi verilme de okur bilişsel olarak figürün durumuyla ilgili tahminde bulunabilir. Temelde figürle ilgili bilgilendirmeye yapıtın özüne göre ‘auktorial’ (tanrısal) veya figürlerin eylemlerine göre ‘figural’ (figüral)⁷ olarak yer verilmektedir. Figür analizleri ‘açık (explizit) figür analizleri’ ve ‘örtük (implizit) figür analizleri’ şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Açık figür analizi, yapıtta betimlenen figürün fiziksel ve mental tüm özelliklerinin verilmesidir. Örtük figür analizi ise, verilen figür özelliklerinin bu sefer ona

---

⁷ Terimin Türkçe karşılığı Arif Ünal çevirisinden alınmıştır. (bkz. Ünal, Arif. (2020), *Anlatım Teorisine Giriş*, İstanbul: Runik Kitap)

verilen isme veya dinlediği müziklere, okuduğu kitaplara gizlenmiş olduğu varsayımından hareket edilmesidir. Son yıllarda bilişsel anlatı araştırmacıları, roman karakterlerinin anlaşılması için çıkarımların önemine daha fazla dikkat çekmektedir. Okurlar, kurgusal metinlerde figürler insanlarla yakın ilişkili olsalar da aynı zamanda zoomorfik, yapay veya doğaüstü varlıklar da olabildiklerinden, insan benzeri yapılar üretmek ve şematik boşlukları doldurmak için ortak bir çaba sarf etmektedirler. Çünkü okurun gerçek kişilere dair algısı bile eksiktir ve bu daima bilişsel şemalarla desteklenmektedir (Martínez ve Scheffel, 2019, s. 150-155).

Gerçek hayatta karşılaşılan insanlar hiçbir zaman eşit ve benzer değildirler. Aynı şekilde bu anlatılarda da figürler eşit ve benzer olarak yer almazlar. Nurullah Çetin Roman *Çözümleme Yöntemi*'nde, kişiler kadrosunu dört ana başlık altında toplamaktadır: merkezî kişi⁸, tip⁹, karakter¹⁰ ve yardımcı kişiler.¹¹ ‘Bad boy’, Watsapp anlatılarında mutlaka olması gereken bir merkezî kişi/temel kişi (figür) olarak yer almaktadır ve anlatılarda yerleştirildikleri sosyal yapı içindeki ayrışık varoluşları, onları belirli bir grubun temsilcileri yapmaktadır. Bu bakımdan Nurullah Çetin'in, “ortak özelliklere sahip belli sosyal zümrelerin temsilcisi olan tipler” olarak tanımladığı birer “sosyal tip”tirler (Çetin, 2000, s. 155). Çetin, tipi temelde, ‘Yapılarına Göre Tipler’ ve ‘Konularına Göre Tipler’ olmak üzere ikiye ayırmaktadır. ‘Konularına Göre Tipler’ başlığı altında yer verdiği ‘sosyal tip’, “topluma bağlı ve toplum kaynaklı, kişilerin doğuştan getirdiği değil; sosyal şartlar nedeniyle sonradan ortaya çıkmış olguları, durumları, olayları, duygu ve düşünceleri temsil eden tip[tir]” (Çetin, 2000, s. 155).

‘Bad boy’, “kendine olan güveni, arsız tavırları, kışkırtıcı davranışlarıyla dikkat çeken, istediğini istediği zaman alan, macerayı ve çeşitliliği seven ama aynı zamanda birlikte olduğu kadına zamanın tadını çıkarıyormuş gibi hissettirebilen” (Wielsch, 2022; Eickholt, 2021) erkek tipidir. Thomas Bailey Aldrich'in 1870'lerde Amerika'da yayımladığı *The Story of Bad Boy* adlı romanı ile yazında ilk kez kullanılan, kural tanımayan, asi, sosyal fakat bir o kadar da yalnız, yakışıklı ve çekici, argo kelimeleri sık kullanan, çok eşliliği tercih eden erkek tipi olan

---

⁸ “[...] ‘temel kişi’ (figür), ‘baş kişi’, ‘esas kahraman’, ‘asıl kahraman’, ‘protagonist’ [...] Genellikle özne durumunda olup, diğer kişiler de ona nesne konumundadır. Bazen de edilgen bir konumda olmakla birlikte yine romanda merkezî bir yere sahiptir.” (Çetin, 2000, s. 146)

⁹ “Tip, ayırıcı özellikleri olan bir zümrenin, bir grubun, bir sınıfın temsilcisi konumundadır. Romandaki kimliğiyle üzerinde taşıdığı özellikler, olumlu ya da olumsuz olabilir. Tip, temsilcisi olduğu sosyal grubun medeniyet, kültür ve dünya görüşünün adeta bir sisteme kavuştuğu kişidir. Tip, kendine benzeyen birçok insanın ortak sorunlarını, özelliklerini ve dramlarını yansıtır. Romanda tip, kişisel niteliklerinden çok başka kişilerde de bulunan ortak özellikleri en yetkin ve en belirgin biçimde temsil eden kişidir.” (Çetin, 2000, s. 147)

¹⁰ “Karakter, olaylar, zaman, hayat, dünya, varlık, yokluk gibi unsurlar karşısında ferdî tavır alan kişidir.” (Çetin, 2000, s. 159)

¹¹ “tip ve karakter özellikleriyle görünmeyen, olayın ya da dekorun tamamlanmasında kendine ihtiyaç duyulan ve zaman zaman ortaya çıkan yardımcı unsurlardır” (Çetin, 2000, s. 165).

‘Bad boy’, bugün gençlik yazınında ve uyarlama dizilerde de okurun ve seyircinin karşısına çıkan bir erkek modelidir. Türkiye’de ‘kötü çocuk’ olarak Türkçeleştirilmiş olan ‘Bad boy’, en yaygın olarak yazında ve sinemada bir arketip olarak var olan kültürel bir olgudur. ‘Bad boy’ kavramını tanımlamak için çoklu perspektiflerden incelenmesi, çoklu biçimleriyle kabul edilmesi ve farklı kültürlerde nasıl algılandığının da anlaşılması gerekmektedir. Bu nedenle içinde bulunduğu toplum ve toplumun kültürel olguları çerçevesinde değerlendirilmelidir. ‘Bad boy’ figürleri hemen hemen her toplumda görülebilir, toplumsal normlara aykırı oldukları için kültürel ve sosyal reformun kurtarıcıları ve kışkırtıcıları olarak kabul edilebilirler. Toplumun çok çeşitliliği ‘Bad boy’un belirli bir kategoriyle sınırlandırılmayacağı anlamına gelmektedir. Yine de ister kurgusal bir karakter ister gerçek hayattan bir birey olsun, bu kişiler hemen tanınır. Farklılıklarına rağmen, ‘Bad boy’ figürü için önemli bir ortak payda söz konusudur: hepsi içsel olarak çelişkilidir. ‘Bad boy’un yaşadığı içsel mücadele, ‘Bad boy’ modası, dili, sert bireyciliği ve kurgulanmış kişiliği aracılığıyla kendini göstermektedir. Onun topluma karşı direnişi, moda anlayışında somutlaşmaktadır. Bireyselliğini genellikle koyu renkli kıyafetleri aracılığıyla ifade etmektedir. Toplumdan kendini ayırtırmakta ve farklı olmak istemektedir. Modayı toplumsal bir meydan okuma aracı olarak kullanmaktadır. ‘Bad boy’ aynı zamanda diliyle de topluma meydan okumaktadır. Onun sözcük dağarcığı ve diksiyonu, çatıştığı topluma karşı bir silahtır. Sözcükler, ‘Bad boy’un hem birey olarak öne çıkmasını hem de çatıştığı topluma saldırmasını sağlayan güçlü bir araçtır. Bunun yanında ‘Bad boy’, çekici özelliklere de sahip bir figürdür, çünkü karşı cinsin arzularına hitap eder. Böylelikle filmlerde ve görsel medyada temsil edilen ‘Bad boy’un kitleler için cinsel açıdan çekici kılındığı söylenebilir. Onun çekiciliği izleyiciden ya da kendi benliğini bir başkasında görmek isteyen okuyucudan kaynaklanmaktadır. Kurmaca figür ‘Bad boy’, sözlerinin ve eylemlerinin doğuracağı sonuçları hesaba katmadan davranabilmekte ve sonuçları kötü de olsa, okuyucuyu yine de kendine çekebilmektedir. ‘Bad boy’, Freud’un “haz ilkesi” ile işleyen, bireyi arzularını anında ve tamamen tatmin etmeye yönlendiren id ile hareket ederek ortalama bir insanın fantezilerini gerçekleştirmektedir (Collective, 2014, s. 41-53).

Bu çalışmada ele alınan dört anlatıda da toplumsal normlardan ayrışık varoluşlarıyla öne çıkan ‘Bad boy’, başat figür olarak dikkat çekmektedir. Çekici, asi, umursamaz, çok eşliliği tercih eden, kendini toplumdan ayırtıran ‘Bad boy’, bahsedilen özellikleriyle belirli bir grubu temsilen bir ‘sosyal tip’ olarak okurun karşısına çıkmaktadır.

Anlatı Özetleri

Büşra Küçük, Beyza Alkoç, Öznur Yıldırım ve Sümeyye Koç’un lise yıllarında yazmış oldukları anlatılar genç okurlar tarafından yoğun bir ilgi görmektedir. Popüler olan ilk basım örnekleri içinde yer alan “Kötü Çocuk, Sınır, Yabancı ve Hercai” 2015-2018 yılları arasında başlangıçta Wattpad platformu üzerinden yazılmıştır. Platform üzerinde milyonlarca okunmaya ulaşan bu anlatılar yayınevlerinin ilgi odağı olmuş ve basılı olarak yayımlanmışlardır. Tanıtım ve internet üzerindeki paylaşımlarla hızla elde edilen popülerliğin ardından yayınevlerinin yanında sinema ve dizi sektörünün de dikkatini çekmeyi başarmışlardır. Büşra Küçük’ün *Kötü Çocuk* adlı anlatısı 2017 yılında film olarak uyarlanırken, Sümeyye Koç’ un *Hercai*’si 2019 yılında televizyon dizisi olarak seyirciyle buluşmuştur.

Büşra Küçük’ün *Kötü Çocuk* adlı anlatısı Kayla ve Meriç adındaki iki gencin zamanla birbirlerine hissettikleri aşkı ele almaktadır. Kayla, on yedi yaşına girdiğinde, ilk kez gördüğü babasıyla, başka bir şehre taşınır. Bu yeni şehirde yaşadığı zorluklar karşısında, hiç beklemediği bir genç hep yanında olur. Meriç, etrafına ördüğü sağlam duvarlar arasında yaşayan, yalnızlığı seçmiş bir delikanlıdır. Kayla ilk kez bir erkeğe güvenir. Meriç’in sırlarla dolu hayatı onu düştüğü karanlığın derinliklerinden yukarıya çekerken yanlışlar doğru görünür.

Beyza Alkoç’un *Sınır*’ında ise felçli bir genç kız olan Nehir ile varlıklı bir ailenin oğlu olan Bora’nın arasında geçen olaylar anlatılmaktadır. Nehir, yaşadığı bir trafik kazası yüzünden hayatının en güzel yıllarında ömrü boyunca yürümekten mahrum kalacağını öğrenir. Henüz bu durumun ağırlığını atlatamayan genç kızın yaşamı, babasının işlerinin kötüye gitmesi ile bambaşka bir yöne evrilir. Maddi durumunu kurtarmak amacıyla bir ortaklığa girişen baba, işlerini birleştirmek istediği adamın öne sürdüğü şartı karşısında kızından büyük bir fedakârlık yapmasını ister. Hayli varlıklı bir adam olan ortak adayı, ortaklığı ancak Nehir ile kendi oğlunun evlenmesi karşılığında onaylayacağını söyler. Bunun üzerine iki genç, çok geçmeden kendilerini birbirleriyle evli olarak bulur. Başta yaşamını havai ve mirasyedi bir genç olarak sürdüren Bora, Nehir’e karşı gitgide artan sevgisi ile büyük bir değişime uğrar.

Öznur Yıldırım’ın *Yabancı: Şahmeran* adlı anlatısında ise, Ankara Emniyet Müdürü Osman Güngör’ün kızı Doğa ve ağabeyi Atalay Güngör’ün bir ay önce öldürdüğü, ülkenin en başarılı avukatlarından olan Levent Çağırın’ın oğlu Ediz’in etrafında şekillenmektedir. Ediz, annesiz ve sevgisiz büyüyen bir gençtir. Hayatında sadece babası vardır ve her zaman babasına hayranlık duyan biri olmuştur. Onunla büyümüş, her şeyi ondan öğrenmiş ve büyüünce onun gibi başarılı bir avukat olmak istemiştir. Ama hayallerine giden yolda büyük adımlar attığında bir polis memuru, babasını ondan ve hayattan koparır. Ediz, intikamını almak için bu polis

memurunun kız kardeşini kaçıtır, ona işkence yapmayı düşünür. Nefretini acısıyla besleyen biri haline gelir. İlk başlarda onu öldürme planları olsa da ilerleyen günlerde yapacağı bazı işlerde ona ihtiyacı olacağını anlar ve kaçırdığı kızı öldürme planını erteler. Ediz, Doğa’ya bir kukla misali dilediğini yaptırır da her geçen gün ona olan öfkesi biraz daha azalır ve asıl suçlunun o değil, Atalay olduğunu giderek kabullenir.

Çalışmada incelenen son anlatı olan Sümeyye Koç’un *Hercai*’sinde, Mardin topraklarında Reyyan ve Miran’ın yaşadıkları etrafında şekillenir. Her şey küçük bir çocuğun gözleri önünde yaşanan bir cinayet ile başlar. Miran Karaman henüz dört yaşındadır ve Hazar Şanoğlu isimli bir adam gözleri önünde babasını öldürür. Bu anı aklından hiç çıkarmayan Miran, büyüyünceye dek babasının intikamını alacağı o günü bekler. Körpe bir yüreğe, nifak tohumlarının ekilmesi böyle başlar. Miran, her şeyin başladığı yer olan Mardin’e geri döner. Miran öyle zekice bir intikam planı yapmıştır ki kimse onun gerçek niyetini anlayamaz. En büyük düşmanı Hazar Şanoğlu ile yakınlık kurmayı başarır. Herkesin güvenini kazanan Miran, planının kusursuz işlediğini düşünürken, hesapta olmayan bir detayla karşılaşır ve Reyyan’a ilgi duymaya başlar.

Dört anlatı içerisinde baskın bir figür olarak ön plana çıkan ‘Bad boy’ dikkat çekmektedir. Büşra Küçük’ün *Kötü Çocuk* anlatısında aileler tarafından kabul görmeyen, henüz okul çağlarında, eril söylemleri ve sert tavırlarıyla okurun karşısına çıkan ‘Bad boy’ figürü, Beyza Alkoç’un *Sınır* adlı anlatısında zengin bir ailenin çapkın oğlu olarak kendini göstermektedir. Her istediğini elde eden, umursamaz, bencil tavır ‘Bad boy’ özelliklerini taşımaktadır. Öznur Yıldırım’ın *Yabancı: Şahmeran* ve Sümeyye Koç’un *Hercai* adlı anlatılarında figür benzerliklerinin yanında kurgu benzerliği de söz konusudur. Çocukluk dönemlerinde yaşadıkları kayıplar ve travmalar kötülük, intikam, kin ve nefret duygularını körüklemiş ve ‘Bad boy’ olmaya mecbur bırakmıştır. Zihnimize oluşan imgeler doğrultusunda kötülük anlayışı ve bunu kurgulayarak yeniden aktarma sürecinde benzerlik ve farklı yönleriyle ortaya çıkan ‘Bad boy’ figürü dört anlatıda da vücut bulmaktadır.

Bir Sosyal Tip: ‘Bad boy’

Büşra Küçük’ün anlatısında yer alan genç kız figürün, “kavga etmeye meraklı, ceplerinde birbirlerini yaralayabilecek nesnelere taşıyan”, genelde “yılanmadıklarını düşündüren çocuklar” ve “uyuşturucu kullanan ve akli başında olmayan serseriler” (Küçük, 2015, s. 18) olarak tanımladığı kişiler, buldukları çevrede diğer erkeklerden ayrılan gençlerdir. Belli mekânları kendilerine mesken tutan bu gençler, genç kızın kendine ve ailesine yakıştıramadığı erkek tipidir. Ne var ki genç kız figür, ailesine karşı isyankâr tutumunu belki

metal müzikte bulan ama metal müziğin varoluşunu idrak edemeyen ukala bir tiple olmayı hayal etmekten geri durmaz. Kışkırtmak amacıyla da olsa, onunla olmak genç kızın keyfini yerine getirmeye yeterlidir. Biyolojik babasından intikam almak isteyen Kayla, Meriç’in içinde olduğu çevrenin, yaşam tarzının farkında olmasına rağmen onunla arkadaşlık kurmakta kararlıdır. Kötü olanın çekiciliği Meriç figürü üzerinden verilmiştir. Meriç ile kuracağı arkadaşlığın “biyolojik adam”dan (Küçük, 2015, s. 18) çok annesini üzeceğini düşünmesine rağmen Kayla Meriç’ten uzak duramamıştır.

Anlatı içerisinde laytmotif olarak sıklıkla kullanılan sözcükler ‘ben ve benim’ ifadeleridir. Bu ifadeler hem bencil hem sahiplenici bir figür özelliği olarak betimlenmektedir. Anlatıcı, genç kız figürünü küçümseyerek ve her şeyi kabullenen, itaatkâr bir genç kız modeli çizerek erkeğe ait bir meta gibi yansıtmaktadır. ‘Bad boy’ figürü sıklıkla erilliğine vurgu yapan ifadeleriyle genç kıza her konuda kısıtlayıcı tutum sergilemektedir. Tekrarlar ile bilince işleyen bu düşüncenin, okuru kadın-erkek ilişkisi bağlamında olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Anlatıda bu durum Kayla’nın gözünden şöyle yansıtılmaktadır:

[...] “Kendim için meraklı baş belası. Sana laf atarak bana savaş açıyorlar aslında. Benim olan hiçbir şeye yan gözle bakamayacaklarını hatırlattım”, dedi soğukça. Soğuk ama açıklayıcı (Küçük, 2015, s. 87-88).

Meriç’in dile getirdiği bu ifadelerden başkalarını düşünmeden hareket etmeyi tercih ettiği anlaşılmaktadır ve buna dayanarak Meriç’in davranışlarının narsist bir tutum içerdiği söylenebilir. Ayrıca onun üstün olma çabası, çevresine karşı baskılayıcı bir üslup olarak ortaya çıkmaktadır.

‘Bad boy’, tüm kontrollerin ve hakimiyetin onda olmasını isteyen bir tiptir. Prensip edindiği doğruları vardır. Özellikle hayatında yer verdiği veya vermek istediği ‘flörtleri’ üzerinde daha baskın hissettirmektedir. Duygusal yakınlık beslediği kişiyi kimseyle paylaşmak istememesi anlatıda Kayla ile Meriç’in diyalogunda aşağıdaki biçimde dile getirilmektedir:

“Alabilirsin. Çok beğendim ama nikâh için olmaz,” dediğinde istemsizce dudaklarımı büküp “Neden?” diye sordum. Onun seçtiklerinden birini almayı cidden istemiyordum. Zafer benim olmalıydı.

“Bununla seni sadece ben görebilirim,” dediğinde yanaklarıma hücum eden kan süvarilerinin midemi delik deşip etmesini hissediyordum. Gülümseyip “Diğerini dene,” dediğinde bu sefer temkinli adımlarla arkamı döndüm (Küçük, 2015, s. 235).

Burada Meriç, ‘Bad boy’ tipinin bir simgesidir. Meriç figürü, Büşra Küçük’ün kitabına verdiği *Kötü Çocuk* başlığından itibaren okura hissettirilmektedir ve kitabın bütününde daha çok baskın karakter özellikleriyle ele alınmıştır.

Büşra Küçük’ün *Kötü Çocuk* adlı anlatısından farklı olarak, Beyza Alkoç’un anlatısında ‘Bad boy’ Bora figürü olarak okur karşısına çıkmaktadır. Herkesçe tanınan çapkın bir erkek olan Bora, ailesinin isteği üzerine ondan yaşça küçük bir genç kız ile evlendirilir. Bora, sorumsuzluğunu ve çapkınlığını bir kenara bıraksın ve hayatında bir düzen sağlasın düşüncesiyle evliliğe itilir. Nehir’in ailesi de kızlarının fiziksel özründen ve babasının iş hayatındaki olumsuz durumundan dolayı Bora ile evlenmesini istemektedir. Ne var ki Büşra Küçük’ün *Kötü Çocuk*’unda ‘Bad boy’, aileler tarafından desteklenmeyen, arkadaşlık bile kurulması istenmeyen bir tip iken, Beyza Alkoç’un *Sınır* adlı anlatısında Bora ve Nehir’in kusurları her iki gencin hayatlarının bir düzene kavuşması için dayanak olarak gösterilir. Bahsedilen durum anlatıda aşağıdaki haliyle yer almaktadır:

Şok içinde dinledim söylediklerini. Adam babamın şirketini kurtarmak için beni oğlula evlendirmek istiyordu. Magazin köşelerinin göz bebeği Bora Karahanlı'yla... Her gece başka bir kadınla olan o aptalla... Yıllar önce bir partide karşılaşmıştık onunla. Onun düzenlediği bir partiydi ve yaşım küçük diye içeri alınmamı engellemişti. "İçeride aklının hayalinin almayacağı şeyler yapacağız ufaklık, yaşın gelince seni de bekleriz. Şimdi git, masalını dinle ve uyu. Bu masal sana göre değil." Bana bunu söyleyen adamın babası o adamla evlenmemi istiyordu şimdi. Ben hala küçüktüm ve bana göre olmayan bir masalda yer almamı istiyordu bizzat kendi babası. Güldüm. Üzülecek bir durum yoktu ortada. Belli ki normal bir evlilik olmayacaktı. Ben sakattım, o çapkın. Odanın kapısını açıp içeri girdim ve ikisinin de şaşkınlıkla bana bakan gözleriyle karşılaştım (Alkoç, 2015, s. 18).

Yaşının küçük olduğu gerekçesiyle “sıra dışı” olarak nitelendirdiği partiye Nehir’i kabul etmeyen Bora, aslında ona uygun bir yer olmadığını ifade ederken Nehir’i korumak istemektedir. Fakat bunu aşağılayıcı ve küçümseyici bir ifadeyle dile getirmektedir. Kendi içinde iyi ve kötü kavramlarının çeliştiği Bora, ‘Bad boy’ figürünün içsel çatışmalarına ¹² iyi bir örnek olarak sunulmaktadır.

‘Bad boy’ asi, sert ve umursamaz tavırları bakımından Beyza Alkoç’un Bora figürünün, Büşra Küçük’ün Meriç figürü ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bora’nın tavırları,

---

¹² Terim Horney’den ödünç alınmıştır. (Horney, K. (2014). *İçsel Çatışmalarımız*. (Çev. Zeynep Koçak) İstanbul: Sel Yayıncılık)

davranışları ve hatta bakışları Meriç figüründe olduğu gibi sert ve keskindir. Anlatıda bu tavır okura Nehir’in gözünden şu ifadelerle yansımaktadır:

[...] Sevimsiz, duygusuz, umursamaz, yakışıklı varis Bora Karahanlı. Kapıda durmuş nefretle bana bakıyordu. Yüzümü düşürüp omuz silktim gayri ihtiyari. Küçük kız koşarak abisinin elini tuttu ve onu tam önüme getirdi. Bana bakışlarındaki nefret milim azalmazken elini uzattığını gördüm. Elini sıkmamı beklemiyordu herhalde? Böyle nefretle bakan birinin elini sıkamazdım (Alkoç, 2015, s. 20).

‘Bad boy’, asi, umursamaz, duygusuz gibi niteliklerinin yanında aynı zamanda çapkın ve çok eşliliği tercih eden bir tiptir. Kiminle ne yaşıyorsa yaşasın ona bir bağlılık hissetmez. Sürekli olarak ‘ben’ diye konuşan Bora, Meriç figürü gibi üstün olma çabasına sahip narsist bir figürdür. Karşısında ise buna boyun eğen ve kabullenen genç kız figürü bulunur. Bora’nın kadını nesneleştiren, umursamaz ve duygusuz ifadeleri Nehir’in sözleriyle dile getirilmektedir:

Bu zamana kadar hiçbir kadının yanında uyumadım. Gündüzleri ya da gece keyiflerimde yanlarındaydım ama işim bittiğinde hiçbirinin yanına yatmadım. Kalkıp gittim. Yalvaranlar oldu biraz daha kalmam için. İnanabiliyor musun? Sırf yanlarında yatayım diye yalvaranlar oldu... Omuz silktim onlara [...] (Alkoç, 2015, s. 42).

Horney, *İçsel Çatışmalarımız* (2014) adlı çalışmasında temel çatışmaların insanların aksine gitme eğiliminden kaynaklandığını dile getirmektedir. Bu eğilimin yol açtığı kötü/saldırgan kişilikler kendilerini “her zaman en güçlü, kurnaz ya da en çok aranan kişiymiş gibi” (Horney, 2014, s. 51) göstermeye çalışırlar. Bu kişilikler hedef olarak belledikleri kişi ya da nesneye ulaşmak için tüm olumsuz tutum ve davranışları sergilemekten çekinmezler ve hislerini büsbütün yok sayarak hareket ederler (Horney, 2014, s. 49-52). Anlatıdaki çapkın figür Bora, genç kıza olan yaklaşımında hislerinin derinleşmesine izin vermeksizin ilişkiyi sonlandırmayı tercih etmektedir. Onun en üstün ve en güçlü olma çabası hiçbir kadının ayağına gitmemesiyle ve bu tavrının da anlatının çeşitli yerlerinde defaten vurgulanmasıyla okuyucuya aktarılmaktadır. Benzerlik gösteren diğer özelliği Bora’nın emir kipi ile konuşan, genç kızın hayatını yönlendirmeye çalışan ve kısıtlamalarda bulunan bir figür olarak anlatıda yer almasıdır. Bora’nın Nehir üzerindeki baskısı aşağıdaki sözlerinden anlaşılmaktadır:

Telefon yasak. Odadan dışarı çıkman yasak. Bahçede oturmak istersen yanında birisi daha olmak zorunda. Tek başına oturman yasak. Gelen yemek tepsilerini boş göndermen yasak. Ben seni arada yardımcılarından birinin telefonundan arayacağım. Kadın telefonu buraya getirdiğinde benimle konuşmayı reddetmen, uyuyorum diye yalan söyletmen yasak. Sürekli uyuman da yasak. Sana kitaplar alacağım, onları oku. Bilgisayarı kullanabilirsin. Ama [i]nternet yasak (Alkoç, 2015, s. 162).

Beyza Alkoç’un *Sınır*’ında Bora, okura zengin ve varlıklı bir ailenin çocuğu olarak şımarık, her istediğini alabileceğini düşünen, çekiciliği yüksek, bencil, etrafındaki kişileri kısıtlayan sert tavırlarıyla bir ‘Bad boy’ olarak sunulmaktadır. Kitabın alt başlığı olan *Mavi Kuş ve Kafesinin Hikayesi*’nde yer alan kafes sözcüğü Nehir’in hayatıyla ilişkilendirilir. Bora ise Nehir’i bu kafesin içine hapseden figür olarak okurun karşısına çıkmaktadır. ‘Bad boy’ figürünün baskıcı ve sert tutumu Bora figüründe vücut bulmaktadır. Bu yönüyle Bora belirli bir grubu temsil eden bir sosyal tip olarak ortaya çıkmaktadır.

Kavgacı, argo sözcükleri sık kullanan ve asi bir kişilik yapısına sahip olan ‘Bad boy’, Öznur Yıldırım’ın *Yabancı* adlı anlatısında ise Ediz figürü olarak ortaya çıkmaktadır. Ediz de diğer üç anlatıda görüldüğü üzere ‘ben’ diye konuşmaktadır. Genç kızın onun egemenliği altında olduğu ve genç kıza gelebilecek zarardan bile sadece kendisinin sorumlu olduğu anlatıda şu cümlelerle yer almaktadır:

Fahişeni sokağa salıp sonra da adam numarası mı yapıyorsun lan?

Çocuklar kalabalıktı, Ediz ise tekti. Ama bu Ediz’in öne atılıp kaslı olana sert bir yumruk indirmesine engel olamamıştı.

Lafını geri al lan! diye kükredi. Ona sadece ben hakaret edebilir, ben zarar verebilirim, duydu mu? (Yıldırım, 2016, s. 145).

Olay anlatılırken Ediz’in bu kavga da tek olduğu ve karşısında çok kalabalık bir grubun olduğu özellikle vurgulanmaktadır. Ediz, kalabalık grup içindeki en güçlü olanı seçmiştir. Zira üstün olma çabası ‘Bad boy’ün kendini gösterdiği özellikler arasındadır. Bora ve Meriç figürlerinde görülen narsist kişilik Ediz için de geçerli bir durumdur. Hâkim olma ve hükmetme arzularını intikam almak için tutsak ettiği Doğa’ya yansıtmaktadır ve bunu kendine bir hak olarak görmektedir.

İntikam duygusu besleyen, öfkeli bir erkeğin okura burada olduğu gibi sunulmasının genç kıza karşı hakaret, öfke ve şiddet dolu hareketlerin toplumda kanıksanmasına katkı sağladığını söylemek mümkündür. Tecavüz güzellikleri, kadına yönelik psikolojik şiddetin yanı sıra genç kız figürünün kendine olan güvensizliği, erkek figürün ise ona sahipmiş gibi davranması bu anlatıda da yerini almaktadır. Kutay ve Ediz arasında geçen aşağıdaki atışmalar buna çarpıcı bir örnektir:

“Sen kimsin?” diye bağırdı Kutay. “Onun hayatına karışamazsın!” “O kız benim,” dedi Ediz kaskatı bir çeneyle. “Benim olanı paylaşmam. Ayrıca, ben kim miyim? Sana kendimi tanıtayım piç kurusu. Ölümüne sürüklediğiniz Levent Çağırın’ın oğlu Ediz Çağırın’ım ben.” Ediz bir anda

Kutay'a atıldı ve takip edemediğim bir hızla kolunu geriye doğru bükerek onu tezgâha yapıştırdı (Yıldırım, 2016, s. 450).

‘Bad boy’un sahiplenici, sert ve baskıcı yönü diğer üç anlatıda da olduğu gibi *Yabancı*’da Ediz figürü aracılığıyla yansıtılmaktadır. Argo sözcükleri sıklıkla kullanmasıyla ön plana çıkan ‘Bad boy’, Ediz’in kurduğu cümlelerde de varlığını göstermektedir. Ediz, öfkesini ve davranışlarını kontrol etmeden, sonuçlarının ne olacağını düşünmeden hareket etmektedir. Savunma mekanizması olarak kullandığı şiddet hayatının bir parçası haline gelir. Bu minvalde fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddeti özendirici tutum ve davranışlar anlatıda aşk kisvesi altında okuyucuya sunulmaktadır.

Büşra Küçük’ün *Kötü Çocuk* ve Beyza Alkoç’un *Sınır* adlı anlatılarının aksine Öznur Yıldırım’ın *Yabancı*’sında Ediz figürü ile paralellik gösteren *Hercai* anlatısının Miran Kahraman’ı, sıkça intikam, öfke, kin ve nefret duygularını dile getiren bir figür olarak betimlenmektedir. Bu nefretle büyüyen Ediz ve Miran, davranışları bakımından benzerlik göstermektedir. İntikam hırsı ile büyümüş olmaları onları ‘Bad boy’ olmaya mecbur kılar. Anlatıda Miran’ın içinde bulunduğu durum ve hisleri şu cümlelerle ifade edilmektedir:

Kirli anıların altında sıkışıp kalmış, ruhsuz bir bedenden ibaretti o. Kanı deli, yüreği öfkeli, duyguları darmadağındı. Bir hiç uğruna çalınmıştı yılları, ellerinden acımasızca koparılmıştı çocukluğu. Bundan dolayıdır ki, uçsuz bucaksız bir nefretin esaretine hapsolmuş zalim kalbi, aldığı karardan ötürü hiç pişman değildi. Bir rota belirlemesi gerekiyordu kendine... Ya ödeme arzusu ile yanan aciz yanlarına istediğini verecek, intikamın yolundan gidecekti. Ya da yıllar boyunca yaptığı gibi sinesinde büyük bir nefreti dallandırıp budaklandırmaya devam edecekti. O çoktan seçmişti yolunu. İntikama can verecek, terazideki dengesizliğe, adaleti kendi elleriyle yerleştirecekti (Koç, 2017, s. 8).

Yaşadığı topluma göre karakterize edilen ‘Bad boy’, kimi zaman zengin bir ailenin şımarık oğlu olarak sunulurken kimi zaman da edindiği kötü tecrübelerinden dolayı güçlü olmak zorunda kalan ve güçlü olmayı karşısındaki üzerinde baskı kurmakla ilişkilendiren bir figür halini almaktadır. Bilinçli veya bilinçsiz olarak savaşmaya ve mücadele etmeye daima hazırdır, “en güçlü olup diğerlerini yenmek ister; bunu kısmen kendini korumak için kısmen de intikam almak ve zafer kazanmak için” (Horney, 2014, s. 33) yapar. ‘Bad boy’, bu hırsını genç kıza karşı kullanmaktan da geri kalmaz. Kendi arzuları doğrultusunda genç kıızı elde etmek için türlü çabalara giren ‘Bad boy’, *Hercai* adlı anlatıda Miran figürü ile vücut bulmaktadır. Reyyan’ın isteklerinin onun için bir önemi yoktur. Çünkü Reyyan onun için intikam alma yolunda sadece bir araçtır. Bundan dolayı onu elde etmek istemektedir ve bunu yaparken sevgi ve haz duygularından yoksundur. Bu durumu eğlenceli bir oyuna benzettiği anlaşılmaktadır:

Miran, Reyyan'la evlilik kararı aldığında Reyyan'ın onu isteyip istememesinin umurunda olmayacağını düşünmüştü, babasının kanına girmek kâfi olacaktı. Öyle ki, Reyyan'la oturup bir kere bile konuşmak istemeyeceğini sanıyordu fakat gitgide bu kızı merak etmeye başlamıştı. Nasıl olsa her şey bir oyundu, kanlı bir oyun, kirli bir oyun... Neden eğlenceli bir hale gelmeyecekti ki? (Koç, 2017, s. 27-28)

Miran'ın içindeki öfkeyle intikam oyununu gerçekleştirirken umursamadığını düşündüğü Reyyan'ı merak ediyor olması, içinde yaşadığı çatışmayı da gösterir. Bu içsel çatışmayı bastırmak için bunun bir oyun olduğu hakkında kendine sıklıkla telkinde bulunur. Kötü ve acımasız olmak onun şimdiye kadar tutunduğu tek duygudur. Reyyan'ı başta oyunun içine dahil etmek istemez, fakat sonradan onu oyunun bir parçası haline getirmeyi düşünür. Karşısındaki kişinin duygularına önem vermeden bencilce hareket eden 'Bad boy' figürü bu anlatı da Miran figürüyle okuyucuya aktarılmaktadır. Şiddete eğilimi ve çekiciliği, hemcinsini etkisi altına alan yapısıyla 'Bad boy' figürünün karakteristik özelliklerine işaret etmektedir. Ancak Miran diğer üç anlatıdaki 'Bad boy' figürlerinden farklı olarak kültürel bir izlek taşıyan maço tipine daha yakındır. Batılılaşmanın etkisiyle günümüze 'Bad boy' olarak evrilen maço, zamanla değişen toplum yapısına bağlı olarak anlatılarda varlığını sürdürmektedir.

Sonuç

Teknolojik gelişmelerle birlikte toplumsal yapı ve içindeki dinamikler değişim ve dönüşüme uğramıştır. Bununla birlikte, modadan yaşayış biçimine, eğlence anlayışından okuma-yazmaya kadar çok sayıda alışkanlık, çağın getirdiği yeni düzen içerisinde şekillenmeye devam etmektedir. Yaşadığı topluma yön veren kişiler olan gençlere, dijital teknolojinin ürünü olan, kendilerine okuma/okunma ve yazma imkânı sunan yeni medya ortamlarından biri de Wattpad'tir. Bu ortamda yazılıp popülerlik kazanan anlatıların, bugün yazın alanında yapıt vermiş nitelikli yazarların romanlarından daha fazla okunduğu gözlemlenmektedir. Bu yönüyle Wattpad, dijital çağın ortaya çıkardığı hızlı üretim ve tüketim koşullarının bir örneğidir. Bu ortamda yazılan anlatıların basım yılları dikkate alındığında bir sene içinde iki kitap yazanlara da rastlanmaktadır. Bu örnekler içinde ilk kitaptan sonra seri biçiminde yayımlananlar da söz konusudur. Bu haliyle her birinin hızlı üretim ve tüketim döngüsünün birer parçası olduğu görülmektedir.

Çalışmada incelenen Wattpad anlatıları tematik olarak benzerlik göstermektedir. Yazmaya başladıklarındaki yaşları 15 ila 18 arasında değişen genç amatör yazarlar, kurgularında ağırlıklı olarak 'Bad boy' figürüne ya da 'Bad boy' tipik özellikleri gösteren erkek figürlere yer vermektedir. Davranış bozukluğu olan, uyuşturucu, alkol, sigara kullanan, kavga

eden, konuşmalarına argo kelimeler sinmiş, aykırı erkeklerin daha çekici kılınarak anlatılarda yer aldığı tespit edilmiştir. Eril söylemlerin yoğunlukta olduğu, genç kızların erkeklerin himayesi altında ve itaatkâr olarak yansıtıldığı kadın-erkek ilişkileri konu edilmektedir. Erkek figürlerin 'ben' merkezli bir dil kullanmayı tercih ettikleri, genç kızların erkeğe ait bir nesneymiş gibi betimlendiği görülmektedir. Ele alınan dört anlatıda da erkek figürlerin birbirine benzer davranışlar sergilediği ve genç kız figürlerine karşı aynı yaklaşım içinde buldukları tespit edilmiştir. Topluma aykırı, kendi kuralları doğrultusunda yaşayan bu sosyal tipler, dönemin erkek portresine ayna tutmaktadır.

'Bad boy', adı geçen dört anlatıda benzerlikler kadar farklılıklar da göstermektedir. Beyza Alkoç'un *Sınır* ve Büşra Küçük'ün *Kötü Çocuk* adlı anlatılarında erkek figürlerin, asi, umursamaz, toplum kurallarına aykırı ve çok eşli olma tercihleri daha ön planda iken, Öznur Yıldırım'ın *Yabancı: Şahmeran* ve Sümeyye Koç'un *Hercai*'sinde, kan davası nedeniyle öfke ve intikam duygularını perçinleyen sosyal çevreye yoğunlaşmaktadır. Bu noktada Öznur Yıldırım'ın Ediz ve Sümeyye Koç'un Miran figürlerini 'Bad boy'dan ziyade maço olarak adlandırmanın daha doğru bir yaklaşım olacağı görülmüştür.

Popülerliği giderek artan bu anlatıların gençler tarafından daha çok ilgi gördüğünü ve buna bağlı olarak 'Bad boy'un öykünülen bir tip halini aldığı, *Hercai* ve *Kötü Çocuk* anlatılarının yayımlandıktan sonra sinemaya da uyarlanmasından hareketle söylemek mümkündür. Dünyada ve Türkiye'de kadına şiddete karşı birçok önlem alınırken, bu anlatıların yenileri de denetimsiz bir biçimde yayımlanmaya devam etmektedir. Okur kitlesinin ağırlıklı olarak ilk gençlik çağındaki bireylerden oluşması bu anlatıların farklı disiplinler tarafından ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Aldrich, Th. B. (1870). *The Story of a Bad Boy*. USA: [Erişim: https://profilbaru.com/article/The_Story_of_a_Bad_Boy (11.02.2023)]
- Alkoç, B. (2015). *Sınır Mavi Kuş ve Kafesinin Hikayesi* (1.baskı) İstanbul: Yakamoz Kitap
- Altunay, A. (2012). Geleneksel Medyadan Yeni Medyaya: Görüntü Yüzeyi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 27: 33-44.
- Asutay, H., Atik, O., Demir, M., Öğretmen, S. ve Göçerler, H. (2016). The New Reading Types Occuring As a Result Of Changing Youth Cultures, *The International Journal of Research in Teacher Education*, 7(1): 28-39.
- Avcı, N. ve Topçu, D. (2021). Sosyal Medya, Dil ve Edebiyat. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(1): 5-26.
- Balle, F. ve Eymery. G. (1991). *Yeni Medyalar*. (Çev. Mehmet Selami Şakiroğlu) İstanbul: İletişim Yayınları
- Çetin, N. (2009). *Roman Çözümleme Yöntemi* (7.baskı) Ankara: Öncü Kitap
- Dilmen, N. E. (2007). "Yeni Medya Kavramı Çerçevesinde İnternet Günlükleri- Bloglar ve Gazeteciliğe Yansımaları." *Marmara İletişim Dergisi* 12.
- Eickholt, J. (2021), *Bad Boy: Daran erkennst du einen typischen Macho*, *wmn.de*, <https://www.wmn.de/love/bad-boys-so-erkennst-du-sie-fruehzeitig-id262363> (08.12.2022)
- Gfrereis, H. (1999). *Grundbegriffe der Literaturwissenschaft* (1.Auflage) Stuttgart: J.B.Metzler.
- Horney, K. (2014). *İçsel Çatışmalarımız* (2.baskı) (Çev.Zeynep Koçak) İstanbul: Sel Yayıncılık
- Koç, S. (2017). *Hercai* (1.baskı) İstanbul: Epsilon Yayınevi
- Küçük, B. (2015). *Kötü Çocuk* (3.baskı) İstanbul: Ephesus Yayınevi
- Martinez M., Scheffel, M. (2019). *Einführung in die Erzähltheorie* (3.Auflage) C.H.Beck, Nördlingen
- Raab, K. (2011). *Wir sind Online – Wo seid ihr?* Blanvalet Verlag: München.
- O'Reillys, T. (2005). *What is Web 2.0*, 01.04.2023 tarihinde <https://www.oreilly.com/pub/a/web2/archive/what-is-web-20.html?page=1> adresinden alındı.

Wattys. (2023, 26 Mart). *Wattys*. 26 Mart 2023 tarihinde <https://thewattyawards.zesty.dev/> adresinden erişildi.

Wielsch, J. (2022), Was ist ein Bad Boy? Einfach erklärt, *Focus Online*, Erişim: https://praxistipps.focus.de/was-ist-ein-bad-boy-einfach-erklart_146057 (08.2.2022)

Writing Collective (2014) “*The Bad Boy: A Cultural Phenomenon*” e-Research: A Journal of Undergraduate Work: Vol. 3: No. 1, Article 7.

Yıldırım, Ö. (2016). *Yabancı: Şahmeran* (1.baskı) İstanbul: Pegasus Yayınları.

Communication politique oscillant entre l'*Ethos Dit/Montré*. Politiques Educatives vs. Séismes ?

Ebru EREN¹

Résumé

Qui dit « communication politique » dit « discours politique », qui dit « discours » dit « ethos-pathos-logos » : alors que le pathos fait appel aux émotions du public et le logos relève de la raison et de l'argumentation, l'ethos est l'image que le locuteur donne de lui-même à travers son propre discours. Mais quel est le rôle du discours politique dans la construction de l'ethos ? A la manière de la rhétorique, la communication politique repose sur la stratégie de persuasion de l'électorat. Les politiques éducatives par exemple, constituent le focus de la communication politique. Mais comment la communication politique transforme-t-elle la politique éducative en un produit idéologique en Turquie ? Nous supposons que celles-ci sont des discours basés sur l'ethos dit/montré. Nous analyserons la construction de l'ethos dit/montré dans le discours du *Président* du Conseil de l'Enseignement supérieur qu'il a prononcé lors des séismes de Gaziantep-Kahramanmaraş en février 2023.

Mots-clés

communication politique
politique éducative
ethos dit/montré
séisme
Turquie

À propos de l'article

Arrivée : 26.05.2023

Acceptation: 12.07.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1303106

Söylenilen/Gösterilen Ethos Arasında Gidip-Giden Siyasal İletişim: Eğitim Politikaları vs. Depremler?

Öz

“Siyasal iletişim” demek “siyasi söylem” demektir, “söylem” ise “ethos-pathos-logos”: *Pathos* dinleyenin duygularına ve *logos* bir mantığına hitap ederken, *ethos* ise konuşan kişinin kendi söylemi ile yarattığı öz izlenimdir. Peki, *ethosu* yaratırken siyasi söylemin işlevi nedir? Retoriğe benzer bir şekilde siyasal iletişim, seçmeni ikna etme stratejisidir. Eğitim politikaları, siyasal iletişimin tam odağındadır. Peki, Türkiye’de siyasal iletişim eğitim politikasını nasıl ideolojik bir ürüne dönüştürmektedir? Eğitim politikasının, söylenilen/gösterilen *ethosa* dayalı bir söylem olduğu varsayılacaktır. YÖK Başkanı’nın, Şubat 2023’te meydana gelen Gaziantep-Kahramanmaraş depremleri ile ilgili söylemleri söylenilen/gösterilen *ethos* bağlamında değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler

siyasal iletişim
eğitim politikası
söylenilen/gösterilen *ethos*
deprem
Türkiye

Makale Hakkında

Geliş: 26.05.2023

Kabul: 12.07.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1303106

¹ Maître de Conférences, Université Yeditepe, Faculté des Sciences économiques et administratives, Département francophone de Science politique et des Relations internationales, Istanbul/Turquie, ebru.eren@yeditepe.edu.tr, ebrueren@hotmail.fr, ORCID: 0000-0002-3482-0504

Introduction à la communication politique : discours politique basé avant tout sur l'éthos

Notons d'emblée que la communication politique est avant tout un domaine qui étudie les relations entre le processus politique et celui de la communication (Mutlu, 2012, p. 275). Cette notion est aussi ancienne que la politique : on l'employait auparavant pour désigner le contact du gouvernement avec l'électorat, alors qu'à présent on entend par là, le contact du parti au pouvoir avec l'opposition pendant la période électorale (Wolton, 1989, p. 27). La communication politique est une stratégie par laquelle les partis politiques imposent implicitement leur idéologie à l'électorat (Aziz, 2003, p. 10). En période électorale, cette communication a notamment pour objectif d'informer l'électorat sur un sujet particulier (dans notre cas, les politiques éducatives) ou bien de transmettre des idéologies opposées (Swanson et Nimmo, 1990).

La communication politique est un principe de base d'un système politique et l'une des conditions préalables à un système démocratique. Etant donné que la politique a provoqué des controverses, elle inclut la communication dans sa nature et ne peut donc pas être isolée de la communication (Wolton, 1995, p. 107). Il est question d'une notion cruciale qui repose sur la stratégie de persuasion de l'électorat (Bouzidi, 2016, p. 157). Elle remplit des fonctions fondamentales valables dans un système démocratique, à savoir (Wolton, 1989, p. 34) :

- l'identification des problèmes suivant les partis politiques ;
- la transmission de ces problèmes à l'électorat par l'intermédiaire des journalistes ;
- la résolution des problèmes à ce sujet.

Dans l'emploi actuel de la communication politique, le champ est élargi selon les besoins de l'époque. Puisque la communication politique concerne la transmission du discours politique à travers les médias (les enquêtes, le marketing et la publicité) largement utilisés lors des périodes électorales (Wolton, 1989, p. 28), l'objectif est désormais d'étudier l'impact des médias sur la vie politique. Le processus de communication des partis politiques (du pouvoir ou de l'opposition) suit un trajet différent : « cette situation est liée directement à la position des partis politiques » (Çağlar et Özkır, 2015, p. 8). Différant les uns des autres, les discours politiques ne peuvent être valables que dans un contexte politique (Charaudeau, 2002).

Les (représentants des) partis politiques ont recours aux discours basés sur une certaine idéologie pour « obtenir un grand nombre de voix » (Bongrand, 1992). Ces discours politiques (ou « promesses électorales ») sont transmis à l'électorat par l'intermédiaire d'un outil de communication politique (Olivier-Yaniv, 2010). Les partis politiques élaborent des politiques

en fonction de leur idéologie, les présentent comme un « produit » (ou « objet de marketing ») à l'électorat et demandent à voter pour leur parti en retour (Bayraktaroğlu, 2002, p. 59). Ils informent l'électorat de leurs décisions et ils influencent leurs comportements électoraux de manière idéologique (Rivière-De Franco, 2006). C'est ainsi que la communication politique constitue le focus de chaque discours politique (Aziz, 2003).

Qui dit « communication politique » dit « discours politique », qui dit « discours (rhétorique antique) » dit « ethos-pathos-logos » : alors que le pathos (donc « pathétique ») fait appel aux émotions du public et le logos (donc « logique ») relève de la raison et de l'argumentation, l'ethos (donc « éthique ») est l'image que le locuteur donne de lui-même à travers son propre discours (Aristote). Parmi ces trois composantes, celle qui est la plus cruciale est sans doute l'ethos : « pas de discours sans locuteur » (Öztin, 2022, p. 116). Nous pouvons reprendre l'idée que l'ethos se « démultiplie » (Rabatel, en ligne), entre (Maingueneau, 1999), (a) l'ethos dit (la présentation de soi) et (b) l'ethos montré (l'image de soi) : (a) l'ethos dit est « ce que le locuteur dit sur lui-même » et (b) l'ethos montré est « ce que montre sa manière d'énoncer » (Maingueneau, 2014, p. 34).

En effet, cette distinction pragmatique nous rappelle celle entre le dire (Ce que parler veut dire Bourdieu, 1982) et le montrer (Le dire et le dit, Ducrot, 1984). (a) L'ethos dit désigne le processus de production d'un discours et l'intention de communication du locuteur, tandis que (b) l'ethos montré reflète la personnalité du locuteur dans son discours (Plantin, 2016). Car, (a) l'ethos dit est certainement de nature verbale et (b) l'ethos montré est certainement de nature non verbale (Maingueneau, 2014, p. 35-37) :

- dans (a) l'ethos dit, le locuteur communique des informations d'ordre social (sur son lieu de résidence, son statut, sa profession, etc.) et en particulier, psychologique/physique (son caractère, ses goûts, etc.) : « je suis un homme tendre », « j'aime les soirées entre amis », « femme, 35 ans, brune », etc. ;

- quant au (b) ethos montré, celui-ci se montre dans l'acte d'énonciation ou bien dans le discours (« il ne se dit pas dans le discours ») et donc concerne les stratégies discursives du locuteur : le public/lecteur est amené à penser que le locuteur parle comme « il dit qu'il est net, direct ».

A la manière de la rhétorique antique (c'est-à-dire, l'art de persuader par le discours), la communication politique repose sur la stratégie de persuasion de l'électorat : le discours résultant, dit « politique », est le produit de la démultiplication de l'ethos. Autrement dit, l'ethos comme « masque du discours » (Öztin, 2022, p. 124), est considéré comme une « image verbale que le locuteur produit de sa propre personne pour assurer son entreprise de persuasion » dans

le discours politique (Amossy, 2014, p. 14). Mais quel est le rôle du discours politique dans la construction de l'ethos (Öztin Passerat, 2020) ? Dans le présent travail, l'objectif de recherche serait de mettre en avant l'écart entre (a) la façon dont le locuteur se présente dans un discours politique et (b) son identité individuelle et sociale (« comment il se perçoit et il est catégorisé dans la société ») (Korkut, 2021, p. 885).

Du cadre théorique à la problématique de recherche: les politiques éducatives oscillant entre l'ethos dit (politiques de détermination) et l'ethos montré (politiques d'application)

Il importe de souligner que les politiques éducatives de détermination (ou « politiques éducatives déterminées ») et celles d'application (ou « politiques éducatives appliquées ») constituent le focus de la communication politique : elles sont certes, les traces idéologiques des activités de communication politique qui sont organisées avant, pendant et après les élections générales/locales en Turquie (Çağlar et Özkır, 2015). Que signifie alors la notion de « politique éducative » ? Notons que cette dernière sert de « pont » entre l'Etat et la nation (Wiborg, 2000 p. 238), à tel point que d'après Platon, la construction d'un Etat idéal n'est possible que sur une base d'une société idéale et d'une éducation idéale (Eren, 2022, p. 139).

Les politiques éducatives renvoient aux idéologies, aux principes politiques, aux décisions et aux mesures qui sont appliqués pour former les individus suivant un modèle socioculturel, pour leur fournir des caractéristiques socioculturelles souhaitées et pour nourrir la société conformément à la culture éducative acceptée dans le pays (Beacco et al., 2005). En tant qu'« appareils idéologiques » de l'Etat (Althusser, 2010), ces politiques assurent non seulement la continuité du système éducatif mais aussi du système politique : chaque système éducatif est modelé par l'idéologie qu'adopte l'Etat (Boudon, 1986). Ce dernier a pour objectif de « normaliser » chaque individu, de contrôler toute la société et de réaliser son biopouvoir via ses propres politiques éducatives (Foucault, 2011).

Les politiques éducatives assurent la transmission de la culture éducative d'un pays à travers un encadrement et une reproduction sociopolitique (Bourdieu et Passeron, 1970). L'apprenant, considéré comme étant un « héritier et développeur de valeurs sociopolitiques du pays », est placé tout au centre de cette reproduction sociopolitique (Bourdieu et Passeron, 1964, p. 83). La détermination et l'application des politiques éducatives sont considérées comme une étape importante dans le développement du pays (Durkheim, 1968). Afin de tracer les frontières de l'Etat (contrôle politique) et d'assurer la cohésion sociale (reproduction) à l'intérieur de ces frontières, elles devraient assurer la non-discrimination de classe, d'origine et

de sexe. En ce sens, elles jouent un rôle prépondérant dans le processus de communication politique (Eren, 2023, 2021a et 2021b).

Prenant appui sur le cadre théorique du présent travail, la problématique de recherche sur laquelle nous nous pencherons sera la suivante : comment la communication politique transforme-t-elle la politique éducative en un produit idéologique en Turquie ? Comment (a) l'ethos dit et (b) l'ethos montré sont-ils construits via les politiques éducatives dans le contexte de la communication politique du pays ? Nous poserons comme hypothèse de départ que les politiques éducatives sont des discours politiques (Charaudeau, 2002), basés directement sur l'ethos dit (politiques de détermination) et l'ethos montré (politiques d'application). Dans cette optique, nous analyserons la construction de l'ethos dans le contexte de la communication politique du Président du Conseil de l'Enseignement supérieur, lors des séismes de Gaziantep-Kahramanmaraş en février 2023.

Contexte/corpus et méthodologie de recherche : « analyse du discours » politique dans le contexte des séismes de Gaziantep-Kahramanmaraş de 2023

D'après Charaudeau et Maingueneau (2002), une recherche scientifique devrait commencer par le repérage du contexte socioculturel et sociopolitique dans lequel elle s'inscrit : toute production verbale s'effectue dans une situation de communication ou autrement dit, tout discours s'effectue dans un contexte précis (Maingueneau, 1991). De même, Beacco (2004, p. 116) souligne l'importance de la prise en compte d'un discours (en l'occurrence, politique) d'un point de vue contextuel :

La formation discursive consiste à déterminer la forme sémantique et les formes de constructions, au fil des textes, des notions, schématisations, etc. Sa finalité est de mettre en évidence le travail de montage linguistique de ces représentations, tel qu'il s'effectue dans le discours, de manière à en faire apparaître le sens sociétal résultant (contextualisation). L'analyse s'appuie sur des dispositifs descriptifs comme les paradigmes désignationnels (...) L'acte linguistique d'interprétation consiste à démonter la schématisation, comme produit et comme processus, en la décrivant, et à la localiser dans des formations discursives.

Dans cette perspective, le contenu d'un discours politique devrait être décrit et interprété à partir du même contenu qui est en quelque sorte, le reflet direct de son contexte et de sa contextualisation. Pour notre part, il est indispensable d'analyser la communication politique dans le contexte des séismes de Gaziantep-Kahramanmaraş de 2023 dans lequel elle s'inscrit. En effet, les séismes ou les tremblements de terre, en tant que catastrophes naturelles, ont toujours provoqué de nombreuses victimes et ont généré des dégâts considérables sur les

habitations tout au long de l'histoire humaine. Dans le contexte récent de la Turquie, deux séismes majeurs ont frappé le 6 février 2023, tout d'abord l'épicentre de Şehitkamil à Gaziantep (à 04 h 17, de magnitude 7,7) et puis, l'épicentre d'Ekinözü à Kahramanmaraş (à 13 h 24, de magnitude 7,6).

L'Organisation mondiale de la Santé a déclaré un niveau d'urgence « de niveau trois » ; niveau de crise humanitaire le plus grave et de la plus grande ampleur. De même, la République de Turquie a déclaré l'état d'urgence pour trois mois dans les dix villes touchées et détruites par ces séismes (y compris, Malatya, Diyarbakır, Kilis, Şanlıurfa, Adıyaman, Hatay, Osmaniye et Adana). Selon les données de l'Agence gouvernementale de secours AFAD, des centaines de personnes sont/ont été décédées et blessées lors des séismes de Gaziantep-Kahramanmaraş. Dès lors, la Turquie a tenté de mettre en œuvre des politiques et des projets en matière de gestion des catastrophes et des urgences (au niveau de la recherche et du sauvetage, de la sécurité, de la nutrition, de l'hébergement et du transport).

Même si l'éducation n'était pas une « priorité » dans la gestion des catastrophes et des urgences, le système éducatif turc ayant été aussi touché directement par les séismes de Gaziantep-Kahramanmaraş, les politiques éducatives ont dû être déterminées et appliquées comme étant des politiques sociales efficaces de l'Etat (Eren, 2023). En revanche, était-ce vraiment le cas ? L'objectif du présent travail serait d'analyser le rôle des discours politiques au niveau de la détermination et de l'application des politiques éducatives basées sur *l'ethos* en Turquie. Pour ce faire, nous aurons recours à une méthode qualitative que l'on appelle « analyse du discours ». Celle-ci est valable en sciences sociales : en politique, en éducation, en sociologie, en linguistique etc. Dans l'analyse du discours, *l'ethos* est utilisé par rapport à (a) la présentation de soi ou (b) l'image de soi que le locuteur construit pendant l'échange (Korkut, 2021, p. 883).

Les deux approches utilisées dans l'analyse du discours, sont respectivement la description et l'interprétation du discours donné (oral ou écrit) selon les traits du contexte donné (Maingueneau, 1991). Car, l'analyse du discours n'est « faisable » qu'en analysant les traits contextuels du discours concerné (Charaudeau et Maingueneau, 2002). Dans ce travail, la communication politique du Président du Conseil de l'Enseignement supérieur, E. Özvar, sera analysée pour attirer l'attention sur l'influence des séismes de Gaziantep-Kahramanmaraş sur les politiques éducatives en Turquie (Eren, 2023) et pour en déduire l'écart entre (a) *l'ethos dit* (politiques éducatives déterminées) et (b) *l'ethos montré* (politiques éducatives appliquées). Mais « quels textes sont à retenir comme étant l'actualisation d'un discours donné ? » (Beacco,

2004, p. 112). Notre corpus de recherche sera constitué des Tweets d'Özvar, partagés lors de la période concernée (en ligne).

Analyse discursive du corpus de recherche : les politiques éducatives oscillant entre *l'éthos dit et l'éthos montré*

Bien que je sois de ceux qui ont introduit en analyse du discours la problématique de l'éthos, plus précisément de l'éthos discursif, je suis bien conscient que son exploitation soulève de multiples difficultés, dont certaines ont déjà été mises en évidence (Maingueneau, 2014, p. 31).

La justification du choix de notre corpus de recherche pourrait être le fait que le compte officiel Twitter du *Président* du Conseil de l'Enseignement supérieur, d'E. Özvar, l'un des représentants les plus importants des politiques éducatives en Turquie, reflète, d'une part, directement l'état socio/politico éducatif actuel du pays et de l'autre, la « dynamique de propagation » idéologique dans le pays, les deux nourrissant certainement la problématique de recherche de notre travail. Pour ainsi dire, notre corpus de recherche ne repose que sur les Tweets du représentant politique dont il est question : les Tweets recueillis du 06 février 2023 au 30 mars 2023, sont les traces les plus significatives des politiques éducatives turques : ainsi, sont-elles basées sur *l'éthos dit* ou *l'éthos montré* (ou les deux) dans le contexte de la communication politique en Turquie ?

Même si les limites de la recherche découlent du contenu « limité » au corpus (dix Tweets retenus au total), sa validité et sa fiabilité pourraient être confirmées par le fait que les Tweets, messages publiés sur Twitter, sont des « textes » de base de communication politique ou bien alors des discours politiques accompagnés de photos ou de vidéos. Dans le contexte de la communication politique en Turquie, les politiques éducatives constituent une problématique cruciale qui devrait être décrite en termes de la « diplomatie de Twitter ». Les Tweets révèlent l'importance de la communication politique dans le processus de détermination et d'application des politiques éducatives. Dans cette visée, les « discours directs » du Président du Conseil de l'Enseignement supérieur, ne portant que sur les politiques éducatives turques en contexte des séismes de Gaziantep-Kahramanmaraş, seront analysés par ordre chronologique (février-mars 2023) :

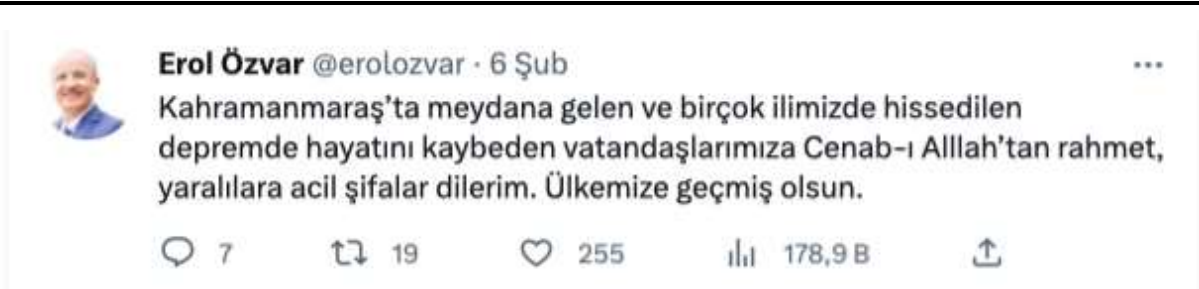

Illustration 1. Premier Tweet du 06 février 2023

[Trad. : Je souhaite la miséricorde de Dieu à nos citoyens qui ont perdu la vie lors du tremblement de terre qui a eu lieu à Kahramanmaraş et qui est ressenti dans de nombreuses villes, et je souhaite un prompt rétablissement aux blessés. Très bon rétablissement à notre pays.]

Le premier Tweet du *Président* du Conseil de l'Enseignement supérieur est publié le 06 février 2023, le jour où les séismes de Gaziantep-Kahramanmaraş ont eu lieu en Turquie. Nous pouvons considérer ce Tweet comme une lettre de condoléance et de rétablissement : il présente ses condoléances ("Cenab-ı Allah'tan rahmet" ; « la miséricorde de Dieu ») et ses vœux de prompt rétablissement ("acil şifalar dilerim ... ülkemize geçmiş olsun") au peuple turc. Etant l'un des représentants les plus importants des politiques éducatives en Turquie, son Tweet reflète alors la « dynamique de propagation » idéologique dans le pays : l'expression religieuse Cenab-ı Allah s'insère dans son discours pour renforcer la domination de l'Islam politique via les politiques éducatives dans le pays. Tel y est d'ailleurs, *l'ethos montré* construit : « islamo-conservateur turc ».

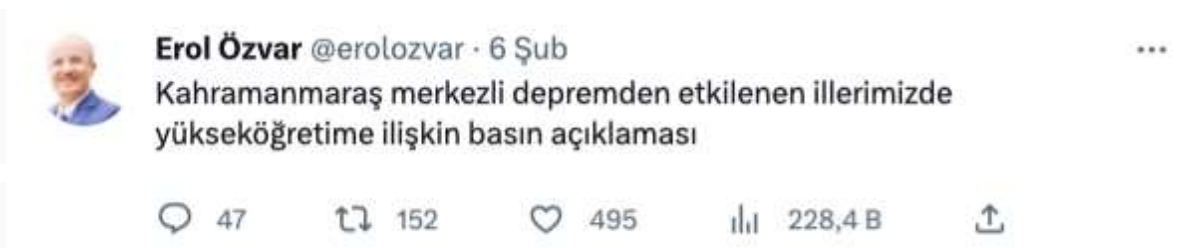

Illustration 2. Deuxième Tweet du 06 février 2023

[Trad. : Communiqué de presse sur l'enseignement supérieur dans les villes touchées par le tremblement de terre de Kahramanmaraş.]

Le jour où les séismes de Gaziantep-Kahramanmaraş sont survenus en Turquie, le 06 février 2023, le *Président* du Conseil de l'Enseignement supérieur a publié un second Tweet annonçant cette fois-ci, les nouvelles mesures prises dans le cadre des politiques éducatives (ce que l'on appelle alors les politiques éducatives de détermination). Il a annoncé les détails en annexe : compte tenu des situations de catastrophe et d'urgence dans les dix villes touchées et détruites par les séismes (Gaziantep, Kahramanmaraş, Malatya, Diyarbakır, Kilis, Şanlıurfa,

Adıyaman, Hatay, Osmaniye et Adana), le Président du Conseil de l'Enseignement supérieur décide d'y « fermer » immédiatement et temporairement tous les établissements (publics et privés) du supérieur.

Etant publié sous forme de communiqué de presse, nous n'observons aucune trace d'*ethos dit/montré* dans son Tweet. Néanmoins, nous retrouvons à la fin de son Tweet, la présentation de ses condoléances au peuple turc toujours d'une manière religieuse (c'est-à-dire, sous forme de "Cenab-ı Allah'tan rahmet" ; « la miséricorde de Dieu »). Cette expression religieuse joue un rôle prépondérant dans la construction de son *ethos montré* « islamo-conservateur turc », dans le sens où elle permet directement d'influencer les comportements électoraux de manière idéologique : c'est une stratégie de persuasion de la rhétorique antique et en l'occurrence, c'est la finalité la plus concrète de la communication politique.

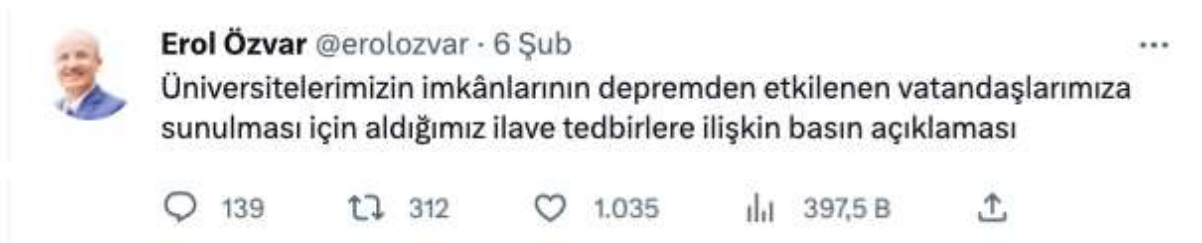

Illustration 3. Troisième Tweet du 06 février 2023

[Trad. : Communiqué de presse sur les mesures supplémentaires que nous avons prises pour attribuer les sites universitaires (et donc les campus) à nos citoyens touchés par le tremblement de terre.]

Le troisième Tweet du Président du Conseil de l'Enseignement supérieur est publié le 06 février 2023 pour annoncer des mesures supplémentaires dans le cadre des politiques éducatives de détermination. Les détails étant toujours annoncés en annexe, le représentant des politiques éducatives turques nous informe qu'outre les dix villes touchées et détruites par les séismes de Gaziantep-Kahramanmaraş, tous les établissements (publics et privés) du supérieur qui se trouvent dans les douze villes qui sont les plus proches de la région des séismes (Antalya, Bingöl, Elazığ, Erzincan, Karaman, Kayseri, Konya, Mardin, Mersin, Niğde, Sivas et Tunceli) seront également fermés jusqu'à nouvel ordre. Il est question ici, d'une politique éducative de détermination sous forme de communiqué de presse, d'où l'absence de marque d'*ethos* dans son Tweet.

Illustration 4. Quatrième Tweet du 06 février 2023

[Trad. : L'ensemble de nos universités, notre cadre académique et administratif, ainsi que nos étudiants, nous sommes tous avec nos citoyens touchés par le tremblement de terre.]

Le dernier Tweet du *Président* du Conseil de l'Enseignement supérieur publié le jour où les séismes de Gaziantep-Kahramanmaraş ont eu lieu en Turquie, nous semble très intéressant dans la manière dont il exprime sa solidarité ("yanınızdayız"; « nous sommes avec vous ») envers les victimes du double séisme dans le pays. Bien que le YÖK (Yükseköğretim Kurulu; le Conseil de l'Enseignement supérieur) soit une autorité centrale et donc une organisation dans laquelle les décisions sont prises par un « centre unique » en Turquie, nous remarquons que le représentant de cette autorité centrale mentionne tous les acteurs de politique éducative un par un pour les impliquer contradictoirement dans la gestion de cette catastrophe naturelle : les universités, le cadre académique et administratif, les étudiants ("tüm üniversiteler, akademik ve idari personel, öğrenciler").

La communication politique du Président du Conseil de l'Enseignement supérieur du pays s'opposant à son *ethos montré* « autocratique », permet la construction de son *ethos dit* « solidaire » dans son discours (contradiction entre *ethos* autocratique et *ethos* solidaire !) : il ne communique que des informations d'ordre psychopolitique (comme son caractère : « je suis solidaire »). En effet, il est question ici d'une volonté particulière de partager la responsabilité avec les tiers pour amoindrir la sienne et/ou pour donner ainsi les premiers signes des « décisions » à venir (comme « arrêter » l'enseignement présentiel dans l'ensemble du pays pour réserver les locaux des étudiants à des victimes des séismes). Les politiques éducatives oscillent alors entre *l'ethos dit* et *l'ethos montré* !

Illustration 5. Tweet du 07 février 2023

[Trad. : Nos universités sont devenues des logements universitaires temporaires pour les victimes du tremblement de terre. Sous la direction du Bureau de gestion locale des catastrophes, nous fournissons des repas chauds 24 heures sur 24 et nous réservons des places d'hébergement dans les locaux intérieurs sécurisés dans les 44 universités des 22 villes touchées par le tremblement de terre.]

Au lendemain des séismes de Gaziantep-Kahramanmaraş de 2023, le *Président* du Conseil de l'Enseignement supérieur a publié un Tweet accompagné des illustrations, sur les politiques éducatives d'application au service de cette catastrophe naturelle : il a tenté de mettre en œuvre des projets en matière de gestion des catastrophes et des urgences en Turquie, à savoir : la sécurité ("güvenli kapalı mekanlar"; « locaux intérieurs sécurisés »), la nutrition ("sıcak yemek"; « repas chauds ») et l'hébergement ("22 ilde toplam 44 üniversite"; « les 44 universités des 22 villes au total » & "geçici konaklama yurdu"; « des logements universitaires temporaires »). Sur ce point, nous pouvons avancer que ces politiques éducatives d'application s'associent à l'*ethos montré* du Président du Conseil de l'Enseignement supérieur : même s'il ne le « dit » pas explicitement dans son discours politique (donc absence de l'*ethos dit*), il a mis en avant le rôle d'un acteur politique comme une stratégie de persuasion dans sa communication

politique. Il dessine l'image d'un « représentant impliqué » ou en d'autres termes, il construit donc son *ethos montré* « impliqué ».

Illustration 6. Tweet du 09 février 2023

[Trad. : Communiqué de presse sur le report temporaire du début des cours du semestre universitaire de printemps dans tous nos établissements d'enseignement supérieur jusqu'à nouvel ordre.]

Quelques jours plus tard des séismes de Gaziantep-Kahramanmaraş de 2023, le Président du Conseil de l'Enseignement supérieur a publié un Tweet sur de nouvelles mesures prises dans le cadre des politiques éducatives de détermination : certes, celles-ci ont été adaptées, suivant le biopouvoir de l'Etat, à la gestion des catastrophes et des urgences dans ce contexte du double séisme. Puisqu'il est question encore d'un communiqué de presse sur des politiques éducatives, nous n'observons de nouveau aucune trace *d'ethos dit/montré*. Cependant, tous les détails sont expliqués en annexe du Tweet : à la suite de la fermeture des établissements d'enseignement supérieur dans les villes touchées par les séismes (dix villes au total) et dans celles qui sont les plus proches des épicentres (douze villes au total), le *Président* du Conseil de l'Enseignement supérieur a déclaré que le début des cours du semestre universitaire de printemps avait été reporté temporairement dans l'ensemble des universités en Turquie : malgré l'absence de *l'ethos dit*, il s'agit de la construction de *l'ethos marqué* « représentant impliqué ».

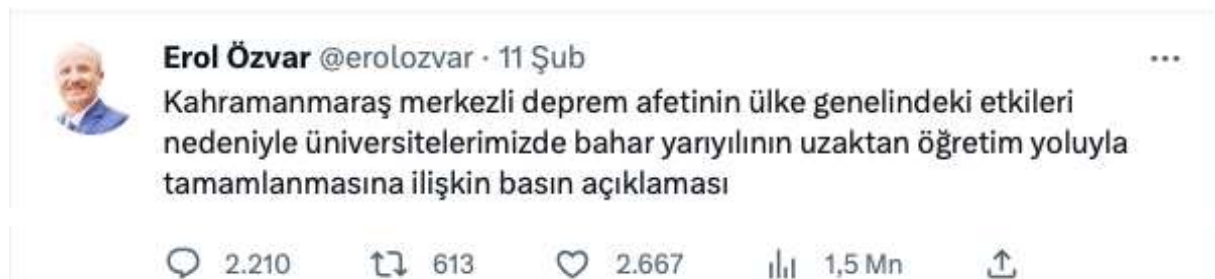

Illustration 7. Tweet du 11 février 2023

[Trad. : Communiqué de presse sur le déroulement du semestre universitaire de printemps via l'enseignement à distance dans nos universités, en raison des effets de la catastrophe du tremblement de terre de Kahramanmaraş sur l'ensemble du pays.]

Via un Tweet d'environ une semaine plus tard, le *Président* du Conseil de l'Enseignement supérieur a annoncé les dernières mesures prises dans le cadre des politiques éducatives de détermination : celles-ci portent sur le passage à l'enseignement à distance dans l'ensemble des établissements d'enseignement supérieur en Turquie (sans aucune distinction entre les villes touchées par les séismes et celles qui sont les plus proches des épicentres ou le reste). Bien que nous n'observions aucune représentation d'*ethos dit* dans ce communiqué de presse, il est clair qu'il existe un écart entre la présentation et l'image du représentant politique : d'après son Tweet -4-, nous pouvons rappeler qu'il a cherché à y construire son *ethos dit* « solidaire/socialiste ». En revanche, le fait de généraliser les politiques éducatives de détermination et d'application à l'ensemble du pays sans aucune distinction contextuelle, met en danger la fonction sociale de l'éducation et donc cet *ethos dit* qui a cherché auparavant à construire dans sa communication politique.

Tel est d'ailleurs le déclenchement des débats sur l'enseignement à distance dans le contexte des séismes de Gaziantep-Kahramanmaraş de 2023. Il est évident qu'en période pré-pandémique, les politiques éducatives ont été déterminées et ont été appliquées sur une base de l'isolement social en raison du risque de contamination (et de la non-vaccination au départ) : il s'agissait également du passage direct à l'enseignement à distance dans le pays. Mais était-ce vraiment le cas en période post-pandémique ? Comme le pointe l'*ethos dit* « solidaire » du Président du Conseil de l'Enseignement supérieur, le double séisme a fait certainement appel à la solidarité (et non pas à l'isolement social !). Mais alors pourquoi avoir insisté sur l'enseignement à distance dans le contexte récent des séismes dont il est question ? (Eren, 2023). N'oublions pas que les politiques éducatives sont des appareils idéologiques de l'Etat : c'est ainsi que l'*ethos dit* « solidaire » est écrasé par l'*ethos montré* « autocratique » du représentant politique !

Illustration 8. Tweet du 03 mars 2023

[Trad. : Conformément au décret présidentiel publié aujourd’hui dans le Journal officiel, nos étudiants touchés par le tremblement de terre seront exemptés des droits de scolarité au semestre de printemps. Je tiens à remercier Monsieur le Président de la République, qui a favorisé l’accès à l’éducation.]

Presqu’un mois plus tard, le Président du Conseil de l’Enseignement supérieur a publié un Tweet qui porte sur une nouvelle politique éducative d’application : « la dispense des frais de scolarité au semestre de printemps » (“katkı payı ve öğrenim ücreti muafiyeti”). Ce discours politique oscillant entre cet *ethos montré* « socialiste » et l’*ethos dit* « autocratique », est sans aucun doute la preuve que le Conseil de l’Enseignement supérieur est une autorité centrale dans laquelle les décisions sont prises par un « centre unique » qui est en l’occurrence, le Président de la République de Turquie, R. T. Erdoğan : “Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”; « le décret présidentiel » & “Sayın Cumhurbaşkanımız”; « Monsieur le Président de la République » justifient largement notre propos. En effet, le *Président* du Conseil de l’Enseignement supérieur, E. Özvar, construit son *ethos dit* « autocratique » en se référant à l’autorité centrale de l’Etat et paradoxalement, son *ethos montré* « socialiste » pour améliorer l’image de soi à travers son propre discours : cette fois-ci, l’*ethos montré* « socialiste » est écrasé par l’*ethos dit* « autocratique » !

Illustration 9. Tweet du 21 mars 2023

[Trad. : Pour que nos universités touchées par les tremblements de terre soient au service de notre système éducatif dans le supérieur, de nouvelles pratiques de politiques éducatives sont nécessaires en termes de cadre académique et administratif, d'étudiants et d'infrastructures. A cet égard, l'administration des universités ont un rôle crucial à jouer.]

Le Tweet du Président du Conseil de l'Enseignement supérieur dont il est question, montre largement l'intérêt de notre problématique de recherche : les politiques éducatives oscillent effectivement entre *l'ethos dit* et *l'ethos montré* dans le contexte de la communication politique en Turquie. Le représentant de cette autorité centrale met l'accent contradictoirement, sur le rôle indispensable de tous les acteurs des politiques éducatives dans le contexte des séismes de Gaziantep-Kahramanmaraş de 2023 : “université yönetimlerine ciddi roller düşmektedir”; « l'administration des universités ont un rôle crucial à jouer ». Nous pouvons avancer qu'il est question de la construction de son *ethos dit* « impliqué », même si ce dernier est effacé en réalité, par son *ethos montré* « autocratique » à plusieurs reprises (facilement repérable dans les 2 Tweets précédemment analysés).

Illustration 10. Tweet du 30 mars 2023

[Trad. : Vous pouvez consulter sur notre chaîne Youtube , ma déclaration sur les nouvelles mesures que nous avons prises en tant que Conseil de l'Enseignement supérieur, pour le semestre de printemps de l'année académique 2022-2023.]

Le dernier Tweet du Président du Conseil de l'Enseignement supérieur de notre corpus de recherche, renvoie à celui qui a été récemment publié dans le cadre des politiques éducatives de détermination et d'application en contexte du double séisme. Il a par conséquent annoncé les politiques éducatives de détermination portant sur le quasi-retour à l'enseignement en présentiel, ce qu'on appelle alors « l'enseignement hybride ». Mais est-ce également une bonne décision ? A l'issue des débats sur l'enseignement à distance dans le pré-contexte des séismes de Gaziantep-Kahramanmaraş en février 2023, le passage à celui dit « hybride » a mis encore en péril la fonction sociale de l'éducation et donc le droit à l'éducation en mars 2023 (Eren, 2023) : les universités devraient-elles être vraiment des « lieux d'isolement » (sous prétexte de les réserver aux victimes du double séisme dans le pays) ou bien alors des « lieux de socialisation » ? Dans la communication politique du Président du Conseil de l'Enseignement supérieur, la construction stratégique de son *ethos dit* « solidaire/socialiste » est cachée sous son *ethos montré* « autocratique ». Telle est à nouveau, l'oscillation des politiques éducatives, entre *l'ethos dit* et *l'ethos montré* !

Conclusion

Il existe une relation de causalité entre les notions de « communication politique », de « politique éducative » et « *d'ethos* », conditionnée par l'ancrage sociopolitique en Turquie. C'est ainsi que ce triangle a nécessité d'être abordé dans la même problématique de recherche. Ayant analysé les Tweets du Président du Conseil de l'Enseignement supérieur, comme étant

des textes de communication politique, nous pouvons en conclure qu'ils ont du poids sur la détermination et sur l'application des politiques éducatives. A ce stade, ces discours politiques diffèrent selon une seule variable précise (à savoir, l'idéologie). Les traces idéologiques (en l'occurrence, celles de l'Islam politique) justifient largement la relation de causalité entre *l'ethos dit* et *l'ethos montré* dans le présent travail : les politiques éducatives sont basées sur *l'ethos dit* et/ou *l'ethos montré*.

Quel est le rôle du discours politique dans la construction de *l'ethos* ? Dans le contexte récent des séismes de Gaziantep-Kahramanmaraş de 2023, les politiques éducatives turques ont aussi joué un rôle crucial dans la construction de *l'ethos dit* (politique de détermination) et *l'ethos montré* (politique d'application) du Président du Conseil de l'Enseignement supérieur. Voici ci-dessous, le bilan critique de notre corpus de recherche :

- dans certains de ses Tweets sous forme de « communiqués de presse », nous n'avons observé aucune trace *d'ethos* (quatre fois) ;
- même en l'absence de son *ethos dit*, nous avons toujours relevé son *ethos montré* ;
- nous avons relevé son *ethos montré* « islamo-conservateur turc » (deux fois) ;
- nous avons remarqué que ses *ethos dits* « solidaire-impliqué-socialiste » sont écrasés par son *ethos montré* « autocratique » (sept fois) ;
- cependant, nous avons déduit qu'il a tenté de construire son *ethos montré* « socialiste » pour améliorer l'image de soi à travers son propre discours politique (une seule fois).

Ainsi, les politiques éducatives sont des discours politiques qui oscillent entre *l'ethos dit* et *l'ethos montré* dans l'intention d'influencer les comportements électoraux de manière idéologique. En d'autres termes, la différence entre la présentation de soi (*l'ethos dit*) et l'image de soi (*l'ethos montré*) est considérée comme une stratégie de persuasion de l'électorat dans le contexte de la communication politique : à chacun sa sauce, chaque discours politique n'est valable que dans son propre contexte sociopolitique. Nous pouvons donc en conclure que la communication politique entraîne un écart entre les politiques éducatives de détermination et d'application en Turquie. En guise de suggestion, nous pourrions proposer que ces politiques soient développées en théorie et en pratique : ne devraient-elles pas être parallèlement alignées sur *l'ethos dit* et *l'ethos montré* ?

Bibliographie

- Althusser, L. (2010). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları* (A. Tümertekin, trad.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Amossy, R. (2014). L'ethos et ses doubles contemporains. Perspectives disciplinaires. *Langage et société*, 149(3), 13-30.
- Aristote. (2007). *Rhétorique* (P. Chiron, trad.). Paris : Editions Flammarion.
- Aziz, A. (2003). *Siyasal iletişim*. Ankara : Nobel Yayınları.
- Bayraktaroğlu, G. (2002). Geleneksel pazarlamada politik pazarlamanın yeri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(3), 58-84.
- Beacco, J.-C. (2004). Trois perspectives linguistiques sur la notion du genre discursif. S. Bouquet (Ed.), *Langages : Les genres de la parole* dans (p. 109-119).
- Beacco, J.-C. et al. (2005). *Les cultures éducatives et linguistiques dans l'enseignement des langues*. Paris : PUF.
- Bongrand, M. (1992). *Politikada pazarlama* (F. Ersoy, trad.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boudon, R. (1986). *L'idéologie. L'origine des idées reçues*. Paris : Librairie Artheme Fayard.
- Bourdieu, P. et Passeron, J.-C. (1964). *Les héritiers. Les étudiants et la culture*. Paris : Les Editions de minuit.
- Bourdieu, P. et Passeron, J.-C. (1970). *La reproduction. Eléments pour une théorie du système d'enseignement*. Paris : Les Editions de minuit.
- Bourdieu, P. (1982). *Ce que parler veut dire. L'économie des échanges linguistiques*. Paris : Editions Fayard.
- Bouzidi, R. (2016). La communication politique : approche méthodologique. *Revue espace géographique et société marocaine*, 15, 157-168.
- Charaudeau, P. (2002). A quoi sert d'analyse le discours politique ? *Analisi Del Discur Politic*. 6, 56-71.
- Charaudeau, P. et Maingueneau, D. (2002). *Dictionnaire d'analyse du discours*. Paris : Le Seuil.
- Çağlar, İ. et Özkır, Y. (2015). *Türkiye'de siyasal iletişim 2007-2015*. Ankara: Seta Yayınları.
- Ducrot, O. (1984). *Le dire et le dit*. Paris : Les Editions de minuit.
- Durkheim, E. (1968). *Education et sociologie*. Paris : Les Presses universitaires de France.

- Eren, E. (2021a). Education policies in the context of political communication in Türkiye. *European Journal of Educational Research*, 10(1), 227-240.
- Eren, E. (2021b). Egalité des sexes selon les politiques éducatives : analyse des textes de communication politique en Turquie. *Izmir Journal of Social Sciences*, 3(1), 16-25.
- Eren, E. (2022). Platon'un Devlet'ine göre eğitim politikaları. *International Journal of New Approaches in Social Studies*, 6(2), 139-144.
- Eren, E. (2023). 2023 Gaziantep-Kahramanmaraş merkezli depremlerin Türk eğitim politika uygulamalarına etkisi. *Eğitim Yönetimi/Politikaları Dergisi*, 4(1), 1-4.
- Foucault, M. (2011). *Özne ve iktidar- seçme yazılar 2* (I. Ergüden et O. Akınhay, trad.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Korkut, E. (2021). Ethos des personnages dans Huis clos de Sartre. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 22, 883-893.
- Maingueneau, D. (1991). *L'analyse du discours, introduction aux lectures de l'archive*. Paris : Hachette.
- Maingueneau, D. (1999). Ethos, scénographie, incorporation. R. Amossy (dir.), *Images de soi dans le discours. La construction de l'éthos* dans (p. 75-100). Lausanne : Delachaux et Niestlé.
- Maingueneau, D. (2014). Retour critique sur l'ethos. *Langage et société*, 149, 31-48.
- Mutlu, E. (2012). *İletişim sözlüğü*. Ankara: Sofos Yayınları.
- Olivier-Yaniv, C. (2010). Discours politiques, propagande, communication, manipulation. *Trente ans d'étude des langages du politique 1980-2010*, 94, 31-37.
- Özvar, E. (2023, 1 May). Official Twitter Account of the Minister of Council of Higher Education. Retrieved from https://twitter.com/erolozvar?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwgr%5Eauthor.
- Öztin Passerat, D. (2020). Le pathos dans le discours journalistique en Turquie, vis-à-vis des migrants syriens. *Litera*, 30(2), 521-542.
- Öztin, D. (2022). *Söz ve eylem: Söylem çözümlemesi. Kavram-kuram-uygulama*. Ankara: Seçkin Yayınları.

- Rabatel, A. (2020). Une analyse de la démultiplication des ethos dit et montré dans le discours du Bourget de François Hollande raconté par Laurent Binet. *E-rea*, 17(2), en ligne. <https://doi.org/10.4000/erea.9292>.
- Plantin, C. (2016). *Dictionnaire de l'argumentation. Une introduction aux études d'argumentation*. Lyon : Editions de l'Ecole Normale Supérieure.
- Rivière-de Franco, K. (2006). Entre communication politique et propagande : les publicités électorales de 1979 à 2005. *Revue LISA, Littératures, Histoire des Idées, Images, Sociétés du Monde Anglophone*, 2, 207-225.
- Swanson, D. L., et Nimmo, D. (1990). *New direction in political communication: A resource book*. California: Sage Publications.
- Wiborg, S. (2000). Political and cultural nationalism in education. The ideas of Rousseau and Herder concerning national education. *Comparative Education Nigel Grant Festschrift*, 36(2), 235-243.
- Wolton, D. (1989). La communication politique : construction d'un modèle. *Editions Hermès La Revue*, 1(4), 27-42.
- Wolton, D. (1995). Les contradictions de la communication politique. *Editions Hermès La Revue*, 3(17), 107-124.

Political Communication Oscillating Between *Speaking/Shown Ethos*: Education Policies vs. Earthquakes?

Abstract

“Political communication” means “political discourse”, and “discourse” means “ethos-pathos-logos”: Whereas pathos appeals to the emotion of the public and logos is a matter of reason and argumentation, ethos is the image that the speaker gives of her-himself through her/his own discourse. But what is the role of political discourse in the construction of ethos? As rhetoric, political communication is based on the strategy of persuading the electorate. Education policies for example, constitute the focus of political communication. How does political communication transform education policy into an ideological product in Türkiye? We will suppose that education policies are discourses based on speaking ethos and shown ethos. We will analyze the construction of speaking and shown ethos in the speech of the Minister of the Council of Higher Education that he delivered during the Gaziantep-Kahramanmaraş earthquakes in February 2023.

Keywords: political communication, education policy, speaking/ shown ethos, earthquake

The Sacred Victim: Paredros in Shakespeare's *Macbeth*

Melisa GENÇ¹

Abstract

Shakespeare's works especially his tragedies can be read as a ritual. The archetypal unconscious overtly present in Shakespearean tragedies offers a rich source of ancient solstice cults and ritual symbols. Shakespeare's emphasis on the contradiction of surrogates, the Great Mother archetype, witches and the Paredros shows that art and ritual forms are combined within the ritual chronotope in Shakespeare's works. The tragedy of *Macbeth* constitutes textual evidence in terms of the tragic hero's quest from a usurper king to a sacred scapegoat. In accordance with the recent studies on psychoanalytical approach to Shakespeare's characters, *Macbeth*'s infantilization and his encounter with his anima will guide us to understand the femininity principle in the play as the return of the suppressed Terrible Mother. In this paper, *Macbeth*'s transfiguration from a tragic hero to an oedipal Paredros will be examined in detail with the ancient origins of the terms.

Keywords

grotesque
carnavalesque
Macbeth
Shakespeare
sacred

About Article

Received: 11.01.2023

Accepted: 21.07.2023

Doi:

10.20304/humanitas.1232474

Shakespeare'in *Macbeth* Eserinde Kutsal Kurban: Paredros

Öz

Shakespeare'in eserleri, özellikle trajedileri, bir ritüel olarak okunabilir. Arketipik bilinçdışı, antik gündönümü kültürleri ve ritüel semboller açısından zengin bir kaynak sunan Shakespeare trajedilerinde bu ritüel biçimi açıkça mevcuttur. Shakespeare'in suretler çatışması, Ana tanrıça arketipi, cadılar ve Paredros sembollerine yaptığı vurgu, Shakespeare'in eserlerinde sanat ve ayin biçimlerin ritüel kronotopu içinde birleştirildiğini gösterir. Bu bağlamda *Macbeth* trajedisi, trajik kahramanın gaspçı bir kraldan kutsal bir günah keçisine dönüşmesi açısından metinsel kanıtlar oluşturmaktadır. Shakespeare karakterlerine psikanalitik yaklaşım üzerine yapılan son araştırmalara uygun olarak, *Macbeth*'in çocuklaştırılması ve animası ile karşılaşması, oyundaki kadınlık ilkesini bastırılmış Korkunç Anne'nin dönüşü olarak anlamamıza yol gösterecektir. Bu yazıda, *Macbeth*'in trajik bir kahramandan ödipal bir paredroya dönüşmesi, terimlerin eski kökenleri ile ayrıntılı olarak incelenecektir.

Anahtar Sözcükler

grotesk
karnavalesk
Macbeth
Shakespeare
kurban

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 11.01.2023

Kabul Tarihi: 21.07.2023

Doi:

10.20304/humanitas.1232474

¹ Doktora öğrencisi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ/Türkiye, melisaesingenc@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0313-1933

Introduction

In the history of literature and literary criticism, Shakespeare stands like a gorgon figure. His works especially his tragedies invoke a great level of awe and terror. Specifically, reading the tragedy of *Macbeth* stimulates the same sublime effect as looking at the Mona Lisa. In *Macbeth*, Shakespeare creates the claustrophobic atmosphere of Leonardo da Vinci's Mona Lisa, by invoking mysterious female horror and foginess. What is so overwhelming in both Shakespeare's *Macbeth* and da Vinci's *Mona Lisa* is that both are reanimating archaic, chthonian images, which are still extant in our Jungian unconscious. However, Leonardo da Vinci overtly expresses his fascination with the Great Mother archetype in the *Mona Lisa*. Camille Paglia analyses *Mona Lisa's* influence as an autonomous art object on Leonardo da Vinci. She conceptualizes the relationship between *Mona Lisa* and da Vinci as the Great Mother archetype and her son-lover (Paglia, 1990, pp. 21, 29, 38). However, in Shakespeare's *Macbeth*, the references to the Great Mother archetype and her infantilized Paredros are covert. Understanding how Shakespeare characterizes Macbeth as a Winter King or a sacred Paredros of the Great Mother requires a new insight to be able to see Shakespearean tragedy as a textual material of ritual. This new insight can be only possible with close reading between art and ritual studies.

Jane Ellen Harrison in her well-known study, *Ancient Art and Ritual*, approaches the rudimentary forms of art and she discovers that art was born out of sacramental dances and folk performances, which aimed to re-enact particular religious statements. She believes that primitive artistic endeavours reanimate the magical dance or pagan rituals of the tribe exercising to celebrate or prostrate to the pagan gods (Harrison, 2020, pp. 50, 57, 59). In this sense, art appears as a ritualistic performance to utter elementary needs and desires. Major instances in the tribal life become subject matters of the rudimentary state of artistic endeavours. To illustrate, hunts, battles, marriages and seasonal sowings start to be represented in art and literature. In this context, Jane Ellen Harrison elucidates to us the etymological roots of drama and sacraments. She states that in Greek language drama and ritual derive from the same meaning, which is to perform (Harrison, 2020, p. 22). In ritualistic performances and drama, the gist of the action is to reanimate a particular impulse, feeling or state of mind by dancing, rhythmical moving, hymning, etc. (Harrison, 2020, pp. 73, 75, 87, 100). The interconnectedness between art and sacramental rituals can be best exemplified in dramatic performances, especially in Dionysian drama. Greek drama is a description of mimetic re-enactments of mythopoetic rites and dithyrambic resurrection cults. In those

dithyrambic pseudo-art performances primitive drama sprouted. The roots of mimetic drama lie in pantomime dances. Namely, art of drama is an Apollonian correction and refinement of those Dionysian rituals (Paglia, 1990, pp. 19, 21-25). The ecstatic and magical state of Dionysian dances, hymning and enhancements transform into the art of tragedy but the essence of performance remains the same, which is to re-enact carnivalesque interregnum. In ancient Greece, tournaments of drama took place during the time of Dionysian spring festivals. In time, the two have merged and brought forth mimetic poetry or so-called drama. During this time, popular culture and folk-grotesque beliefs come to the surface, which means that the paradigm of authority is suspended by the festive atmosphere. Aeschylus, Sophocles and Euripides perform their great tragedies in this season. Therefore, the great tragedies merge with the grotesque and carnivalesque spirit of the ceremonies. Most importantly, the structure of time and place in tragedies reflect the play time; namely, ritual time. For instance, the structural architecture of Greek theatres supports the aim of performing a ritual. Jane Ellen Harrison underlines that in Greek theatres dramatic performances are staged in a round, circular and closed place as if turning around the sacred (Harrison, 2020, p. 87). In other words, Greek theatres were first designed to serve as ritual places or precincts. Those round and closed structures enabled people to gather and perform ritualistic dances, and rhythmic moving. In conclusion, the art of tragedy carries on the festive spirit of the great Dithyrambic performances.

Carnival and Drama

As for the continuation of ritualistic elements in drama, the archetypical images of carnival and rituals should be examined. There are certain archetypes related to the carnivalesque atmosphere of festivals and rituals. The sacred king of winter solstice or androgen Hecate and her transvestite witches are one of those archetypical images in *Macbeth*. It shows how literature in general, Shakespearean tragedy in particular incorporates the mysterious images of old rituals. Camille Paglia examines the Great Mother cults in ancient cultures. She surveys the transformation of the Terrible Mother image through art and literature. According to Paglia, the Great Mother emanates from mysterious pagan religions (Paglia, 1990, pp. 19, 21, 27, 33). The primary function of this goddess is to stimulate fertility, rebirth and procreation. The Great Mother represents a dual system with her Paredros and the two are responsible for growth and fecundation of living nature. However, the Great Goddess is so robust and enervating that she consumes her lover to death or castration. Therefore, she invokes awe and terror at the same time. She becomes an effigy of the mother archetype with two faces. On the one hand, the Great Mother loves and cares her subjects as a

nurturing mother to her child but on the other hand she engulfs everything to her womb-tomb (Paglia, 1990, pp. 15, 16, 47). In this respect, the coming of spring represented by the Great Mother can only be achieved through sacrifice of the Paredros. This pattern of sacrifice appears in Jane Ellen Harrison "bruial of the death or winter" and "bull-driving Dithyramps" (Harrison, 2020, pp. 60, 61). The purpose of those midsummer practices is to sacrifice phallic version of the Great Mother and then planting the sacred Paredros in soil for stimulating the fertility of mother nature. The Great Mother and her gruesome sacrifice motif are not blatantly expressed by Shakespeare in *Macbeth* as in 19th-century literature's femme fatales and sadomasochists. Yet, Macbeth's calamity initiated by the three witches and Lady Macbeth proves his state as a Paredros or an Oak King of the Roman Saturnalia for the reason that Macbeth in fact has no free will like Oedipus. In other words, Macbeth himself represents a motif rather than a character so he is destined to serve as a sacrifice with or without his conscious acts (Levin, 2002, pp. 21-25).

Moreover, *Macbeth* incorporates the folk-grotesque elements of pagan rituals with regard to both thematic and stylistic devices. For instance, one of the most striking peculiarities of carnival is estrangement and irony. In carnivals and pagan rituals high and low cultures merge and exchange for a limited period of carnival time which can be also called grotesque interregnum. In those carnivalesque festivals or pagan celebrations the hierarchy of sovereign narratives is defamiliarized. They include comedy, obscenity, dialogue and confrontation with the other. The rigid strata of authority cut loose and emancipation of other voices, the sense of otherness bursts into the kernel of life through the folk-grotesque images of the popular unconscious. The paradigm of sovereignty is inherent in discursive elements which are hierarchical, serious, normative and discriminatory. In contrast, the festive seasons of popular culture are one of the very few moments in which high culture and low culture merge in the form of comedy, parody, clownishness and grotesque aesthetics. In other words the dominant festive spirit estranges the idealized forms of the classical aesthetic. Popular culture dysfunctions the order of things; which means that, the festive atmosphere of carnival suspends the real time. In doing so the works of popular culture especially drama and Dithyrambic performances bring about the hidden and stressed images of grotesque, erotic laughter, the uncanny and other reclusive fears and morbid desires. Unlike the ecclesiastical idealism of the state paradigm, the art of popular culture reflects morbid and uncanny elements such as dwarfs, witches, fools and hybrid creatures (Vaught, 2016, pp. 8-12).

In *Macbeth*, the general setting reflects the claustrophobic foginess of the womb-tomb. The vortex of the play's setting is pulling the characters to its nave. The setting

suspends pre-established paradigm represented by Duncan and his reign. It is the setting of interregnum in which anti-classical images and grotesque sway time and place. Besides, folk-grotesque stylistic devices of Shakespeare like irony, grotesque laughter and dialogue are carried into effect thanks to the setting. Shakespeare utilizes carnivalesque devices such as irony and dialogue through the three witches and Lady Macbeth. They contradict the normative discourse of Duncan and his court. Instead, the three witches perform irony in their stylistic depiction. They represent the uncanny mother archetype, horrors of nature or repulsiveness of death. For instance, in Greek tragedy as Camille Paglia states, the female identity as a fortune destroyer encapsulates the great fears of the civilization (Paglia, 1990, pp. 15, 16). The notorious females in Greek tragedies like Iokaste, Medea, and Clytemnestra cause the fall of the paradigm of the tragic hero because they perform violation, transgression and the unholy. Namely, the three witches of *Macbeth* are fortune destroyers in terms of lewdness and slackness of form invoked by their ironic appearances. In other words, the three witches of Hecate share the same origin with female identity in Greek drama. Both deprecate the high aristocratic values of the heroic telos.. For instance, Euripides's *The Bacchae* enunciates the ecstatic rituals of Dithyrambic festivals performed by women in the depths of woods and precipitous places. In Euripides's play, lunatic female identity and dangers of nature are incorporated to stress the fragile demarcation between the paradigm of authority and the uncanniness of the carnival. Namely this second aspect of life shared by the cultural unconscious of popular culture finds its true expression directly in those ambivalent, nonofficial and heretic elements repressed by the classical aesthetic.

Regarding the interconnectedness between drama and rites, both are shaped and partaken in the same anti-classical, grotesque images. The cultural unconscious produces and culminates in the same material which is the abjection of females. According to Kristeva, the term abject is something between object and subject (Kristeva, 1982, p. 18, 25). But it is neither of them. Abject is neither an object nor a subject. It dwells on the threshold. Therefore, it is deprived of official means of representation neither in the signifying system nor in the representative materials. Abject presents itself in abomination and repulsive moments. Abject just like the heretic spirit of the carnival dissolves all the pre-established and normative paradigms of the classical aesthetic. Therefore, the repressed powers of the cultural unconscious arise with abjection. The great fears and tragedies of civilization are imaged through abject materials like women, nature, death, decomposition and decay.

Abject in *Macbeth*

Kristeva, in her assiduous study; *The Powers of Horror*, describes abject as a fragile, impregnable form of otherness. Abject defies the official operations of meaning and signifying. In this sense, abject emanates from the repressed horrors of the official discourse. It resides in the fragile texture of demarcation between logos and grotesque (Kristeva, 1982, pp. 10, 12, 21). Kristeva sees a close relation between abject and unconscious fears as being inexpressible and ironic in their aesthetics. According to Kristeva the Western sense of self-identity is achieved through its repulsive impetus of abomination from the unholy, filthy and ambivalent existence of the other. However, this obtrusive, repulsive, morbid other continues to reside in the depths of the unconscious (Kristeva, 1982, pp. 35, 36, 45). The self and the other dwell in the opposite directions of each other. The moment of confrontation with the other is the time of carnival where the merge between the two culminates in the folk-grotesque aesthetic of the carnival. In this context the non-official discourse of carnival time and abject shares the same cultural unconscious. To illustrate, the abject in *Macbeth* appears as the transvestite and androgen depiction of the witches. They embody transexual lavishness of the Great Mother. Camille Paglia argues the transexuality of *Venus Barbata or Bearded Venus* (Paglia, 1990, p. 66). Paglia claims that Venus as a representation of the Great Mother indulges mixtures of genders. She performs both masculine and feminine sexuality which contributes to her dominance over eroticism and fecundation. Likewise, the three witches of Hecate in the play are androgenous in their appearance. They are depicted as saggy and drooping. Their facial portrait does not fit in with the ideal facial identity of the classical aesthetics. They are ugly, bearded old crones whose ugliness and transvestism perfectly fit in with the abject. The three witches who are ironic and grotesque in their appearance share the same stylistic alienation process with the Furies. The Furies are also depicted as unsexed and androgen creatures (King, 2019, p.11). It is obvious that femininity especially lewd and lavish femininity has been subjected to irony and parody that express the abject in the play; “By each at once her choppy finger laying Upon her skinny lips. You should be women, And yet your beards forbid me to interpret That you are so” (I. III. 45-50).

Irony dissolves the classical aesthetics and introduces hybridity in form. For instance, in drama including *Macbeth*, femininity has been compromised as hybrid creatures or pagan sorcerers like Sphinx, Circe, Medusa, and the Bacchus women. Here, it is clearly understood that the grotesque forms of irony and female identity have appeared identical in popular culture. Femininity and the grotesque are weaponized to dethrone the official discourse of the

tragic hero. Emancipation of ugliness, deformity and grotesque creates the non-official discourse of carnival and ironic female identity is one of the potent components of it. In addition, the voice of the other that is repressed in the monologic discourse of the sovereign becomes audible through the female image because femininity composes the state of otherness and it exists in the polyphony of the abject (Stockholder, 1990, pp. 41-45). In the play, the three witches do not only deform the classical aesthetics in their grotesque and hybrid form but they also de-familiarize the logo-centric discourse of Duncan and his state by using the language of the other. Compatible with their irony in appearance, the three witches speak in curtailment of logo-centric language; instead, they utter the irony of the world. They refer to Banquo and Macbeth with great mystery and curtailment of reality; Lesser than Macbeth and greater. Not so happy, yet much happier. Thou shalt get kings, though thou be none. So all hail, Macbeth and Banquo! (I. III. 65-70). Their language includes riddles and magic words, which juxtaposes the language of Duncan and his court that is characterized by logic and reason. In this play, Shakespeare deftly utilizes the abject as a stylistic device via the witches' language.

Another aspect of the abject in *Macbeth*, can be recognized as a food abomination caused by waste, decay, impropriety and uncleanness. It is important to comprehend the fact that impropriety of food threatens the idealized body image of the official discourse because it compels into repulsive impetus like vomiting, quivering and sweating (Kristeva, 1982, pp. 41, 77). According to Kristeva, the abject also operates through intoxication, nausea and stimulation (Kristeva, 1982, p. 12). Namely the hermetic structure of the self is permeated by the impropriety of food. For this reason habits of eating and cooking are meticulously structured within the boundaries of civilization. There is no place for uncleanness and impropriety concerning approaching food. The most abominable and loathed notions of everyday life become the sacred performances of grotesque realism. For instance, the description of the three witches in the play exercising witchcraft contrasts with the feast ordered by Duncan to celebrate Macbeth's advancement; "...Scale of dragon, tooth of wolf, Witch's mummy, maw and gulf Of the ravined salt-sea shark, Root of hemlock digged i' th' dark, Liver of blaspheming Jew, Gall of goat and slips of yew..." (IV. I. 5-45).

The feast of the court belongs to the classical rules of eating and behavioural codes of the courtly discourse so the description of the feast is not ironic, grotesque or abject. On the other hand, during the exercise of sorcery the three witches perform abject and the unholy. They use unclean and unholy ingredients like severed body parts, a finger thumb, a toad and

poisonous liquids. The parts of animals the three witches use to boil the evil cauldron oppose the holiness of the court. Duncan's reign requires unified, hermetic and purified self-identity. In contrast, in the evil cauldron of the three witches boils severed limbs, and unholy parts of animal corpses. In this play, Shakespeare wields the abject as a stylistic device of irony and grotesque realism.

In *Macbeth*, there is an ongoing conflict between classical aestheticism and carnivalesque aestheticism. At the beginning of the play, Shakespeare describes the tragic hero as a hermetic, independent and idiosyncratic entity. However, as the play goes on, Shakespeare puts him on the fragile texture of grotesque realism. It is the reason why Macbeth becomes more and more on the brink of madness, dissolution and downfall. Besides, his downfall is exacerbated by Lady Macbeth and the three witches; namely, the evil feminine archetype. Macbeth is infantilized by the Great Mother's surrogates and shares the same hapless fate with Adam in terms of the fall from the grace. Herbert R. Coursen argues the similarities between Macbeth and Adam within the context of the deception (Coursen, 1967, pp. 376-77). The polluted and miasmatic female stains both. The hapless fate of men of high rank from Adam to Macbeth shows us the fall of the tragic hero by the miasmatic terrible mother. In this respect, the female identity in *Macbeth*, becomes more visible in the light of the archetype of serpent and Lilith-Eve conglomeration. In the play, the three witches of Hecate, Lady Macbeth and the general fogginess of the setting are compromised in the Terrible Mother horror just like the serpent, Eve and Lilith who are coalesced into the figure of the fall (Paglia, 1990, pp. 18, 44).

Macbeth as the Sacred Paredros

Shakespeare uses some stylistic devices in this play to portray the tragic hero like the Oak King of the Romanian Saturnalia festivals. He embraces and performs the otherness of Winter King who is a portrait of the hapless Paredros of the Great Mother. For instance, Macbeth like the Winter King or the Paredros, exercises dialogue with supernatural creatures, experiences descent to the underworld of the Great Mother like Macbeth's visit to the mysterious place of the weird witches. In "the Wheel of the Year" ceremonies, the Holly King and the Bull King are the essential parts of rebirth and regeneration (Harrison, 2020, pp. 51, 53, 57). They can be interpreted as a continuation of the principle of Adonis and Attis. Both are sacrificed for the coming back of life. Their fate is destined to serve as a phallic version of the Great Mother who symbolises the principle of rebirth. The sacred Paredros is a parthenogenetic son of the Great Mother and he contributes to the cyclic regeneration process

ascribed to the Goddess, through his death. The Paredros like Adonis, Attis and Osiris is an indispensable component of the "Wheel of the Year" or "Driving out the Death" festivals and during this carnivalesque suspension of the old year, the Paredros or the holy Bull is celebrated with garlands. Sometimes in the Roman Saturnalia festivals, the Winter King is crowned with a false corona (Girard, 1979, pp.109, 110). Though they may differ in form and practice, the sacred Paredros's fate culminates in the same end. He is sacrificed for the favour of the Goddess. In this respect, Macbeth resembles the sacred Winter King of pagan carnivals in terms of his infantilization by the influence of the three witches of Hecate and Lady Macbeth. Besides, Macbeth embodies all the differentiated aspects of sacred-king with regard to his madness, dialogue with the Great Mother and dissolution of his identity into abjection

First, the play starts like a dream-vision reality; almost like a nightmare and ends with the same grotesque reality. Therefore, the play reflects the ritual time rather than the everyday life practice of the sovereign paradigm. Jan Kott, in his elaborate study on *Shakespeare; Shakespeare Our Contemporary*, pins down the organization of dramatic time in the play. He states that, in the play nocturnal setting is dominant (Kott, 2017, p. 76). Grotesque realism sways as an interregnum between "Driving out the Death" and the renewal of the kingdom with fresh and young blood. The tragedy of Macbeth represents the grotesque interregnum between the old and the new. Thus, Shakespeare crystalizes time in this play between death and life connotations. Macbeth does not only usurp the kingdom but he also usurps time. He exercises the cyclic carnival time in which time and succession melt and dissolve into the other's time. It is the reason why Macduff celebrates the new king holding the severed head of Macbeth saying that not only the Kingdom but also time is free; "Hail, King! for so thou art. Behold where stands, Th' usurper's cursèd head. The time is free." (V. VIII. 65).

Namely, one of the major aspects of the play is that the play manifests a sort of impasse or fragile threshold time; therefore, everyday reality is not validating in this dramatic setting; instead, the horrors of the popular unconscious prevail. Thus, with the insight of Jane Ellen Harrison, the play can be considered as a dramatic presentation of winter solstice festival through which taboos and abjection are transgressed freely such as murdering Duncan. The transgression of the rigid taboos gives rise to grotesque reality in the play. For instance, the three witches incentivize the murderous desires of Macbeth. The three witches operate the grotesque reality in the play. They arise from the depths of the popular unconscious and in the ritual-time of winter solstice in Scotland; they undertake the charge of reality and turn it to the grotesque reality of a winter carnival. As for the three witches, they

are the effigy manifesting repressed and hidden horrors of the popular unconscious related to the Terrible Great Mother.

Another aspect of Macbeth as a Sacred Paredros is his intercourse with the Great Mother. In *Macbeth*, the grotesque description of the three witches reiterates suppressed horrors and morbid designs in the popular unconscious. Shakespeare emphasizes their androgynous identity, which is a unique habit of the Great Mother. In this respect, the three witches represent the encounter with the maternal other. To illustrate, the three witches and the maternal other can be approached in terms of the horror of uncanny maternal traits (King, 2019, p. 30, 33). Their prophecy to Macbeth reveals their dominance over the realm of hidden truths and mysterious knowledge. Yet, their prophecy is inherent with the hapless fate of the sacred winter-king who is celebrated and then sacrificed or exiled for the sake of renewal and re-birth. The encounter of Macbeth with the three witches describes the archetypal confrontation with the maternal other, the mother. In the play, the three witches stand for the grotesque and abject image of the mother, thus, Macbeth by communicating with them transgresses the rigid line between conscious and unconscious and he becomes the infantilized Paredros of the carnival. Moreover, unlike the traditional succession process in which paternal titles given by the most supreme paternal figure, Macbeth is given his future identity by the maternal other; "All hail, Macbeth! Hail to thee, Thane of Glamis! All hail, Macbeth! Hail to thee, Thane of Cawdor! All hail, Macbeth, that shalt be king hereafter!" (I. III. 50-55). In the play, Macbeth invokes and exercises a sort of initiation process, which every sacred-king has undergone, through his encounter with the maternal, other as the three witches. The three grotesque sisters estrange the great mechanism of authority and introduce the grotesque realism of carnival. Macbeth exercises transformation of initiation after his encounter with the maternal other in the way that he no longer belongs to the paradigm of authority but he ventures transformation of grotesque realism which will end with his sacrifice. In the play, the three witches and Lady Macbeth plague the realm of male authority represented by Duncan (Adelman, 1992, pp. 136-138). Macbeth under the influence of maternal other seizes time and place, thus, he penetrates the grotesque interregnum of sacrificial carnivals.

Lady Macbeth is another representation of the Great Mother. She is depicted as a gorgon figure for Macbeth. He cannot escape the vortex of her power. Lady Macbeth and the witches comprise abjection and horror in terms of their characterization that opposes the female identity with a nurturing, caring mother aspect. Instead, they stand for a fruitless, formidable female image like Medea. In the play, Lady Macbeth is described as identical with

the three witches in terms of her alienation from expected female nature (King, 2019, p.8). Lady Macbeth exercises two-faced femininity and in the grotesque interregnum. The play illustrates the transvestite nature of Lady Macbeth with regard to her fruitless and barren femininity. However, to speak with Freudian psychoanalysis, there is something more than fruitlessness in Lady Macbeth. Victor Calef states that Lady Macbeth refuses to reach the sublimation of her penis envy by producing an heir to Macbeth; instead, she attempts to seize the authority by herself (Calef, 1969, p.538). In addition to this, by refusing to produce an heir to Macbeth and seizing the phallic authority for herself, Lady Macbeth performs her role as the Great Mother by infantilizing Macbeth.

One of the most discussed metaphors about Lady Macbeth in literary criticism so far is the milk metaphor. In this metaphor, Lady Macbeth performs catharsis of alienation from her own sex and becomes an androgen identity like the three witches as her grotesque reflections. Kristeva recognizes the mother's milk as an abjection of maternal other (Kristeva, 1982, pp. 11-13). For Kristeva, mother's milk is the first unclean and inappropriate material from which the self must abominate to be able to establish his independent identity. "Milk" according to Kristeva represents the prohibited dyad between mother and child therefore, the process of becoming an autonomous, patriarchal self is threatened by this maternal link provided by milk (Kristeva, 1982, p. 11:23). In the play, Lady Macbeth subtly uses the symbol of milk to terrorize her femininity and to transform into a grotesque, androgen hybrid:

...Come to my woman's breasts and take my milk for gall, you murd'ring ministers, Wherever in your sightless substances you wait on nature's mischief. Come, thick night, and pall thee in the dunkest smoke of hell, that my keen knife see not the wound it makes, nor heaven peep through the blanket of the dark to cry; Hold, hold! (I. V. 50-60).

Here one might ask whether Lady Macbeth did nurse Lord Macbeth. The emphasis on the transubstantiation of Lady Macbeth's milk to gall may insinuate that Lady Macbeth might nurse her husband and be a metaphorical mother of Macbeth's actions. It shows us the archaic relation between the Great Mother and her Paredros. In the play, Lady Macbeth's references to gall and congealed blood correspond to the abject bodily liquids especially of the Great Mother (King, 2019, p. 11). In this article, *Furious: Myth, Gender, and the Origins of Lady Macbeth*, the author examines the wrath of Achilles with regard to his mother (King, 2019, p. 15). Achilles's soldiers ascribe his wrath and ill temper to an ailment transmitted by his mother's milk. The same approach can be applied to the symbolic exchange between Lady Macbeth's milk and gall that makes her the Great Mother of her hapless Paredros. In this

point of view, Lady Macbeth's bareness might suggest a more implicit and hidden maternity with regard to her infantilization of Macbeth. Namely, she may nurse her Paredros with gall and blood. According to King:

Lady Macbeth's imagined violence towards a real infant inverts her early protection of Macbeth's ambition, in the figurative language of a swaddled baby, solidifying her attachment to that ambition. This reversal sinks her further into disruptive motherhood, such that she carves a space for herself outside of any presumptive expression of maternity or femininity without rejecting either. She is instead a mother of rage, power, and gall. Even Macbeth addresses her increasing appearance of unnatural womanhood, identifying her valor. Yet, he describes her seeming masculinity—the alleged maleness of her actions, fervor of her martial talent—in feminine terms (King, 2019, p.28).

In other words, her passionate desire to be unsexed might not correspond to her deviation from femininity but instead she can be considered exercising too much femininity as a maternal other (King, 2019, p. 11). Indeed, she refuses to embrace expected roles from femininity like submissiveness meekness and docility; instead, after the symbolic sacrifice of her milk to evil gall, she adroitly uses the knife metaphor as her phallic image. As for the contrast between milk and gall, Lady Macbeth like her husband after his encounter with the three witches, goes into a transformation process. In this grotesque differentiation Lady Macbeth exercises, the evil and improper materials that the witches pour into the evil cauldron, and spreads to the kernel of the authority; the castle of Macbeth:

The raven himself is hoarse
That croaks the fatal entrance of Duncan
Under my battlements. Come, you spirits
That tend on mortal thoughts, unsex me here,
And fill me from the crown to the toe top-full
Of direst cruelty. Make thick my blood.
Stop up th' access and passage to remorse,
That no compunctious visitings of nature
Shake my fell purpose, nor keep peace between
Th' effect and it. Come to my woman's breasts
And take my milk for gall, you murd'ring ministers,
Wherever in your sightless substances
You wait on nature's mischief. Come, thick night,

And pall thee in the dunnest smoke of hell,
That my keen knife see not the wound it makes,
Nor heaven peep through the blanket of the dark
To cry "Hold, hold! (I. V. 45-60).

Finally, another Shakespearean irony as a stylistic device is the obstetrical defamiliarization of Macduff. It is important to emphasize that the play is a mythopoetic reversion of everyday life discourse. Thus, right from the beginning, plot and aesthetic devices contribute to the sacrificial ceremony of Macbeth. Therefore, the attendants of this grotesque carnival embody defamiliarized peculiarities such as the androgen hybridity of the three witches, Lady Macbeth's becoming other in terms of her will to power despite the formalistic expectations from her gender and Macduff's obstetrical irony. Namely, the play is governed by ironies and defamiliarized situations since *Macbeth* must be read as a descriptive literature of a sacrificial ritual rather than mere dramatic fiction. In addition, having considered the close affinity between drama and rituals, the play becomes more and more recognizable as a re-enactment of the sacrifice of the clownish king of the carnival (Girard, 1979, p.115). In this respect, Macduff's personality is compatible with the grotesque spirit of the carnival like Macbeth. Therefore, Macbeth and Macduff can be recognized as each face of the same coin just like Dionysus and Pentheus. Under the light of René Girard and his approach to the dichotomy between Dionysus and Pentheus, the symmetrical duplication between Macbeth and Macduff becomes more visible. According to René Girard, Dionysus and Pentheus represent the twin archetype in sacrificial ceremonies. They portray each side of the symmetrical conflict. It is crucial to note that the portrait of Dionysus and Pentheus is reciprocal in a symmetrical system (Girard, 1979, pp.123-128). To illustrate, when they first encounter, Pentheus as the mighty king of Thebes, rebukes Dionysus for his androgyny appearance and behaviours. However, near the end of the play, Pentheus disguises himself in a woman's appearance to peep at the Bacchanal women. Namely, at the end of the play, the symmetrical antagonism between Dionysus and Pentheus resolves in a tragic climax. In this perspective, Macbeth and Macduff reflect each other in the symmetrical coordinate system. The symmetrical reflection between Macbeth and Macduff shows us their deprivation from a loving, nurturing mother figure. Macbeth is a victim of maternal other so his exposure to grotesque face of the evil mother through his encounter with the three witches and Lady Macbeth's hardening of him forces him to fall into the vortex of female horror. Macduff also lacks such a nurturing mother image as a life-giver because he is untimely "ripped from" his

mother's womb. Namely, the prophecy of the three witches coordinates Macbeth and Macduff in a symmetrical order of contradictions and the irony of the carnival spirit enacts. However, in this crisis of conflicts Macduff triumphs because, as Janet Adelman emphasises in her elaborate study, *Suffocating Mothers*, Macduff is a perfect example of resurrection and rise since he is immune to regression to mother's womb as Macbeth unpleasantly exercises (Adelman, 1992, p. 144). Instead, Macduff is unfamiliar to the abjection of maternity, unblemished and undefiled by the filth of his mother's womb. Therefore, he is the only one who can stand against the maternal frenzy that plagued Scotland. It is the reason why three witches prophesize to Macbeth such an ironic nemesis because only a symmetrically reciprocal enemy can undo his defilement by the maternal grotesque. Finally, at the end of the play Macduff and Malcolm restore the state again by way of sacrificing Macbeth as a victim and tragic scapegoat of the carnival.

Conclusion

In conclusion, art, especially drama cannot be studied separately from its close affinity with carnivals and sacrificial rituals exercised in those carnivals. It is a professional scope of literary criticism to conduct a comparative study between drama and carnival. In this context, Shakespearean plays offer extended textual evidence for proving the integration of carnivalesque elements and dramatic devices. Shakespeare adroitly utilizes carnivalesque images in his tragedies to de-familiarize everyday life practices and pre-established, institutionalized behavioural codes. He utilizes the elements of carnival and rituals. Shakespeare is well aware of the popular culture and grotesque counter-culture enacting in these festivals and carnivals. In doing so, he reflects the beliefs of rural pagan myths in the Great Mother and her mystery religion. In Shakespearean plays, especially in *Macbeth*, the female identity is coalesced with ancient pagan Goddesses with regard to grotesque femininity. Thus, in Shakespearean plays, the tragic hero like Macbeth inaugurates grotesque realism by falling into womb-tomb of the Great Mother. Those tragic heroes represent the highest stratum in the hierarchy but as the play develops, they transform into the clownish prince of the carnival. This archetype of votive clownish prince is a direct descendant of pagan Paredros cults. Their tragic fate starts with the ritualistic transgression of taboos and everyday life rules. In doing so, the tragic hero surpasses the ordinariness of rest and exercises grotesque realism in his unique and exclusive otherness. Here, the tragic hero is a substitute for the Paredros principle due to his encounter with the miasmatic mother. In *Macbeth*, the tragic hero experiences encounter with the Great Mother when he confronts the three witches

and he exercises a kind of initiation process to be the sacrificial king. He is the phallic version of the Great Mother; thus, he has to be sacrificed for the sake of rebirth and procreation. As the play proceeds, Macbeth transforms into a scapegoat and is eventually sacrificed by his symmetrical duplicate, Macduff. To conclude, Macbeth is a perfect example of drama borne out of the ritualistic exercises of grotesque carnivals in terms of the fall and the sacrifice of the winter king, Macbeth.

References

- Adelman, J. (1992). *Suffocating mothers*. Great Britain: Routledge.
- Bakhtin, M. (1984). *Rabelais and his world*. (H. Iswolsky, Trans.). Bloomington: Indiana University Press. (Original work published 1965).
- Bloom, H. (1994). *The western canon*. San Diego: Harcourt Brace & Company.
- Brottman, M. (1993). *Bakhtin and popular culture*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Calef, Victor. (1969). Lady Macbeth and infanticide or how many children had Lady Macbeth murdered? *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 17(2), 528-548
- Coursen, R. H. (1967). *In Deepest Consequence: Macbeth*. Oxford: Oxford University Press.
- Euripides. (2013). *The bacchae*. (M. Griffith, Trans.). Chicago: The University of Chicago Press.
- Gasbarrone, L. (1994). *The locus for the other*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Girard, R. (1979). *Violence and the sacred*. (P. Gregory, Trans.). Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press. (Original work published 1972).
- Guberman, R. M. (1996). *Julia Kristeva, interviews*. New York: Columbia University Press.
- Harrison, E. J. (2020). *Ancient Art and Ritual*. Ankara: Gece Publishing House.
- King, E. (2019). *Furious: myth, gender, and the origins of lady Macbeth*. (Unpublished Master's Thesis). The City University of New York, New York.
- Kristeva, J. (1982). *Powers of horror: An essay on abjection*. New York: Columbia University Press.
- Levin, J. (2002). *Lady MacBeth and the Daemonologie of Hysteria*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Lucy, N. (1997). *Postmodern literary theory an anthology*. Oxford: Blackwell Publishing Inc.
- Oliver, K. (1993). *Reading Kristeva unraveling the double-bind*. Bloomington: Indiana University Press.
- Paglia, C. (1990). *Sexual personae*. London and New Haven: Yale University Press.
- Shakespeare, W. (1990). *Macbeth*. Oxford: Oxford University Press.
- Standhartinger, A. (2012). *The saturnalia in Greco-Roman culture*. London: Palgrave Macmillan.

Stockholder, K. (1990). *Idea and Desire: Manichean Images of Women in Shakespeare's Plays*. Baltimore: John Hopkins University Press.

Tink, J. (2021). *Horrible imaginings: Jan Kott, the grotesque, and Macbeth, Macbeth*. Lodz: Lodz University Press.

Vaught, C. J. (2016). *Carnival and Literature in Early Modern England*. London and New York: Routledge.

Baudrillard'ın Simülasyon Evreninde Emil Cioran'ı Yeniden Okumak

İbrahim Emre GÜNAY¹

Öz

Bu çalışmanın amacı Cioran'ın insanın varoluşu ve yaşamın anlamsızlığıyla ilgili eleştirilerinin simülasyon evrenine ait olabileceğini analiz etmektir. Her şeyin göstergeye dönüşerek yeniden üretildiği simülasyon evreninde Cioran'ın düzene olan karşıtlığı, yaşamın anlamsızlığına karşı değerlendirmeleri, özgürlük ve doğum ile ölüm ilişkisine yaklaşımı simülasyon evreninde başka bir deyişle tüketim düzeninde nitel bir yaklaşımla ve doküman analizi yöntemiyle yeniden incelenecektir. Böylece Cioran'ın eleştirilerinin aslında simülasyon evreninde her şeyin simülakra dönüşümüyle ilintili olduğu ve simülasyon evreni eleştirisinde kullanılabileceği sorgulanabilecektir. Bu bağlamda önce Baudrillard'ın simülasyon evreninin ana hatları sonrasında Cioran'ın düzen, anlamsızlık, özgürlük, doğum ve ölüm ile ilgili eleştirel değerlendirmeleri ortaya konacaktır ve sonuç bölümünde Cioran'ın eleştirilerinin simülasyon evreninde nasıl ve hangi perspektiften geçerli olduğu veya Cioran'ın eleştirilerinin aslında simülasyon evreni eleştirisi olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler

Cioran
Baudrillard
simülasyon
simülakr

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 15.06.2023

Kabul Tarihi: 01.09.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1314915

Reinterpreting Emil Cioran in Baudrillard's Simulation Universe

Abstract

This study aims to show that the criticism of Cioran about human existence and the meaninglessness of life can belong to the simulation universe. His opposition to order, evaluations against the meaninglessness of life, freedom, and the relationship between birth and death will be re-examined in the simulation universe with a qualitative approach and document analysis method. Thus, it will be shown that the criticisms of Cioran are actually related to the transformations in the simulation universe and can be used in the simulation universe critique. In this context, firstly, the outlines of the simulation universe will be revealed. Afterwards, critical evaluations of Cioran about order, meaninglessness, freedom, birth, and death will be presented and in the conclusion part, it will be tried to show how and from which perspective criticisms of Cioran are valid in the simulation universe or that his criticisms are actually criticism about simulation universe.

Keywords

Cioran
Baudrillard
simulation
simulacrum

About Article

Received: 15.06.2023

Accepted: 01.09.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1314915

¹ Öğr. Gör. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, İstanbul/Türkiye, ibrahimemregunay@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0657-8164

Giriş

Emil Cioran her türlü sistemi reddeden ve bunu da en şiddetli şekilde yazılarıyla dile getiren bir filozoftur diyebiliriz. Yazılarında sistem içinde doğmanın verdiği umutsuzluk ana temadır. Yaşam insanların hiçbir zaman huzura kavuşamadığı, doğum ve ölüm arasında gerçekleşen anlamsız ve boş bir zamandır. İnsanlar kendi sığ dünyalarında yanılısamarlarla yaşadıklarından acılarının farkında değildirler. Yanılısamarlarla dolu bir dünyada özgürlükte tıpkı diğer kavramlar gibi sahtedir (Gane, 2008, s. 60). İnsan doğduğunda her şeyini kaybetmiştir ve bir daha da ölene kadar içine düştüğü durumdan kurtulma olasılığı yoktur. Yaşam acı üretirken, insan kendini sürekli baskı altında hissetmektedir. İnsanların elinden ütopyaları ve hayalleri ellerinden alınmıştır. Başka bir deyişle toplumsal değerlerin kaybolduğu ve yerini bireysel değerlerin aldığı bir dünya söz konusudur. İnsanlar yaşamak için gerçek amaçlarını kaybetmişlerdir ve mevcut amaçlar da insanların içindeki boşluğu doldurmamaktır.

Cioran ve Baudrillard kendileriyle ilgili her türlü tanımlamayı reddetmişlerdir. Bu bağlamda Cioran da Baudrillard gibi ne nihilist ne de postmodern bir düşünür olarak addedilmeyi kabul etmiştir. Cioran Aydınlanma sonrası rasyonel başka bir deyişle büyüden arındırılmış bir yaşamın insanı içine alarak düzenlemesi ve baskılamasını kendine dert edinmiştir. Aynı şekilde Baudrillard da insanın sistemin getirdiği zorunluluklar karşısında göstergeye dönüşen insanın bunalımlarını simülasyon evreninde ifade etmeye çalışmıştır. Bugün Avrupa'nın içine düştüğü kısır döngü veya irrasyonel durum aslında 1970'lerden sonra üretim düzeninin sonlanarak yerini tüketim düzenine bırakması ve insanları yaşamsal gereksinimleri yerini psikolojik gereksinimlere bırakması başka bir deyişle ekonomi politiğin yerini gösterge ekonomi politiğin almasının sonucudur diyebiliriz. Baudrillard'ın düşüncesine göre Aydınlanma sonrası geçen iki yüzyıllık sürecin sonucunda içine düşülen kısır döngü aslında simülasyon evrenidir. Simülasyon gerçeğin bir kökenden yoksun olarak modeller aracılığıyla üretilmesidir (Baudrillard, 2016, s. 13-14). Simülakr ise gerçeklik olarak algılanmak isteyen görünümdür (Baudrillard, 2016, s. 7).

Üretim düzeni sonrası tüketim düzenine geçilmesiyle simülasyon evrenine girilmiştir (Smith, 2010). Böylece her şey simülakra dönüşmüş ve insanlar gerçeklik ilkesinin mevcut olduğu zamanlardaki toplumsal hedeflerden koparak, hayallerini ya da ütopyalarını kaybetmişlerdir. Hayallerin ve toplumsal ideallerin sonlandığı, herkesin yalnızlaştığı, bireysel değerlerin hakim olduğu bir evrende hapsolan insanlar, simülasyonun bir parçası olarak kendilerinin ötesine geçmişlerdir ve görünüme başka bir deyişle simülakra dönüşmüşlerdir. Simülasyon evreninde insanlar günlük yaşamlarında var oluşlarını veya kimlik sahibi olmayı

yine sistemin istediği şekilde başka bir deyişle tüketim temelinde devam ettirmek zorundadırlar. Sistemin oluşturduğu değer ve ahlak sistemi temelinde kod üzerinden işlemselleşen insan kısaca simülasyon evreninde sistemin devamlılığını sağlayan rasyonel, sistemle uyumlu ve sistemi yeniden üreten bir göstergeye dönüşmüştür. Rasyonalite insanların daha özgür ve mutlu olacağı bir yaşamı hedeflerken günümüzde insanlar kendine ve dış dünyaya karşı yabancılaşmış ve kısaca zihinsel olarak başkalaşmıştır. İnsanlar eskiden taşıdıkları onları insan yapan özellikleri geride bırakarak sistemle uyumlu hatta sistemin kendi ürettiği yeni özellikleriyle devam ederken aslında yine insan olarak kalmakta ama düşünsel olarak sürekli yeniden üretilmektedir. Bu değişimdeki hız ve yoğunluk insanları bunalıma iterken aslında yaşamın da anlamsızlığına yol açmaktadır. İnsanın kendini özne ve diğer her şeyi nesne olarak görmesi ve her şeyin işlemselleşerek, kültürel bir sürece maruz kalması ya da kurgulanması sonucunda öteki dünya yerine içinde yaşadığımız dünyada ulaşabileceğimiz o mükemmel yer ya da cennet fikri aslında insanın içine düştüğü aynı zamanda kendi hazırladığı en büyük tuzak olmuştur. Modernitenin taşıyıcılarından biri olan rasyonalite ve onun getirdiği ilerlemeci anlayış bağlamında insanın ve diğer her şeyin göstergeye dönüşmesi Cioran'ı anlamsızlık sorunsalına karşı düşünmeye itmiştir.

Cioran'ın simülasyon evreni içinde yeniden değerlendirilmesi çalışmamızın ana konusudur çünkü Cioran'ın modernite'nin getirdiği sorunlar olarak gördüğü yalnızlığı, acıyı, mutsuzluğu ve değersizleşmeyi yazılarında sorunsallaştırırken, Baudrillard da aynı kavramları kendi kuramı içerisinde tüketim düzeninde başka bir deyişle simülasyon evreninde sorunsallaştırmakta ve nedenlerini ortaya koymaktadır. Değerlendirmemiz nitel bir yaklaşımla ve doküman analizi yöntemiyle gerçekleştirilmeye çalışılacaktır. Yapılan değerlendirmeler ve bu değerlendirmeler başka bir deyişle Baudrillard'ın simülasyon evreni betimlenmesi ve Cioran'ın eleştirilerinin aslında simülasyon evrenine ait olduğu literatür taranmasından sonra tespit edilen Baudrillard ve Cioran'ın kaleme aldığı metinlerin kronolojik bir sıra esasınca okunup analiz edilmesine, düşünürlerin beslenme kaynaklarının incelenmesine ve ikinci el literatürün eleştirel okunmasına dayanmaktadır. Baudrillard'ı kullandığı dilin ve üslubun anlaşılmasındaki zorluğun yanı sıra düşüncelerinin ve savunduğu ilkelerin toplu halde ifade edilmemesi, bir başka deyişle tüm kitaplarına dağılmış olması, Cioran'ın bir edebiyatçı olarak düşüncelerini yazması ve yazdıklarının akademik bir sistemik içerisinde makale içinde aktarılması zorunluluğu çalışmamızın en önemli zorlukları olarak düşünülebilir. Daha önce Baudrillard'ın simülasyon evreni ile Cioran'ın düşünceleri arasında bir ilişkinin kurulduğu çalışmanın olmaması çalışmamızı önemli kılan unsurlardan bir tanesi olduğunu söyleyebiliriz.

Bu bağlamda öncelikle Baudrillard'ın simülasyon evreni betimlenmeye çalışılacaktır. Sonrasında Cioran'ın eleştirilerinin aslında simülasyon evreninin sonuçları olarak değerlendirilebileceği gösterilmeye çalışılacaktır.

Baudrillard'ın Simülasyon Evreni

Neo-kapitalizm sol ve sağ ideolojileri içine alarak hem kültürel hem de ekonomik alanı düzenleyen ve insanların düşüncelerini de kendiyle uyumlu hale getiren ya da kendi gerçekliğini üreten bir sistemdir. Eskiden gerçeklik ilkesi henüz geçerli olduğu zamanlar sol ve sağ ideolojiler kendi değerleri doğrultusunda insanlara idealler sunarken, insanlar bu idealler doğrultusunda hayaller kurar ve yaşamlarını bu ideallere göre biçimlendirmeye çalışırlar yaşamlarına anlam katarlardı. Ancak sol ve sağ ideolojiler kendilerinin ötesine geçerek ya da başkalaşarak gerçeklik ilkesinin sonlandığı simülasyon evreninde birer simülakruma dönüşmüşlerdir ve böylece insanların idealleri ve hayalleri de sonlanmıştır. 1970'lerden sonra üretim düzeninden tüketim düzenine geçilmesiyle, ekonomi politik yerini gösterge ekonomi politiğe bırakmıştır. Sol ve sağ ideolojilerin sonlanması ya da kendilerinin ötesine geçerek simülakruma dönüşmeleri aslında kapitalizmin dönüşmesi ve neo-kapitalizm olarak tek bir sistem olarak devam etmesidir. Gösterge ekonomi politik sonucunda her şey işlemsele uğrayarak aslında biçim kendini korumakta içerik ise dönüştürülerek sistem yeniden üretilmektedir (Adanır, 2017).

Tüketim düzeni Baudrillard'ın deyişiyle simülasyon evreni kendi değerlerini ve yaşam biçimini üretir (Anık, 2016, s. 449). Tüketim düzeninde iyi ya da kötü olanın tüm toplum için iyi ya da kötü olduğu toplumsal değerler kodun temelinde gösterge üzerinden gerçekleştirilen işlemselliğin sonucunda yerini tüketim temelinde bireysel olana bırakmıştır. Buradaki en büyük sorun insanın var olabilmesi için sistemin değer yapısıyla uyumlu bir şekilde kendini dönüştürmesi gerekliliğidir. Mutluluk sisteme gösterilen uyumla orantılıdır. İnsanlar içinde doğdukları tüketim toplumuna uyum gösterdikleri ölçüde sistem de onları mutlu etmektedir. Bu yapıda birey ve insan birbirlerini üretmektedir. Birey tükettikçe sistemi üretirken, sistem de karşılığında kendisiyle uyumlu olan bireyi daha mutlu bir tüketici olarak üretmektedir. Hem sistem hem de birey sürekli olarak dönüşerek ilerlemektedir. Baudrillard bu dönüşümleri simülasyon evreni içinde bir simülakr olarak yaşamın devam ettirilmesi olarak düşünmektedir. Tüketim etkinlikleri yaşamın tüm alanlarını istila etmiştir ve insanın yaşamak için bu etkinliklere hem düşünsel olarak hem de pratikte uyum göstermesi zorunludur (Berman, 1992, s. 271).

İnsan yaşamının sürekli sistemin amaçları doğrultusunda düzenlenmesi ve başka bir alternatifin bırakılmaması, insanı algısal olarak başkalaştırmıştır. İnsanın bu kısır döngüden çıkabilme şansı yoktur çünkü tüketim düzeninde her şey kendisinin ötesindedir. İnsanın gündelik yaşamda varoluşu tüketim temelinde kazandığı prestij, saygınlık veya itibara bağlıdır. Toplumsal itibar ve kişinin kendine verdiği değer, tüketim düzeyi ile ölçülmesinden dolayı daha fazla tüketmek toplumsal itibarın sürdürülmesinin ön koşulu durumuna gelmiştir (Oskay, 2017, s. 342).

Tüketim düzeni bireyi psikolojik olarak baskı altına almaktadır (Kellner, 1989). Sistem yaşamı düzenlerken insanı düşünce ve davranış olarak yeniden üretmek simülakra çevirmektedir. İnsanlar yaşamlarını devam ettirebilmek için kendilerini gönüllü olarak ya da gülümseyerek sistemle uyumlu hale getirmektedirler. İnsanlar artık diğer nesnelere gibi bir gösterge olarak tüketim düzeninde yer almak durumundadırlar. Kapitalizmin mutasyona uğraması ticari değer yasasının yerini yapısal değer yasasının almasıyla mümkün olmuştur. Böylece insanlar yaşamlarını devam ettirmek için gerekli olan ihtiyaçların temini yerine yaşamlarını kendi psikolojik ihtiyaçlarının temini ve elde ettikleri mutluluklar üzerine kurmuştur. Bu bağlamda tüketim düzeninde ya da Baudrillard'ın yaklaşımına göre simülasyon evreninde her şey gibi insan da kodun temelinde işlemsel hale gelmiştir. Sürekli yeni kimlikler oluşturulmalı, yeni olan eskini yerini almalı ve bir kısır döngü içinde sürekli olarak devam etmelidir. Söz konusu olan yeniden üretimdir. Herkes için bir kimlik vardır ve tüketim düzeyine bağlı olarak bu kimlikler edinilir ve varoluş bu anlayış doğrultusunda anlamlandırılır.

Sistem insanın kendini oluşturmasında özgür kılarken aslında farklılıkların önceden belirlendiği bir statü değiştirme oyunu sunmaktadır (Baudrillard, 2020, s. 204). Birey kendini oluştururken kendine ait bir özgünlük oluşturmak ister ancak bunu yaparken sistem tarafından belirlenmiş bir kod ve modele göre yapmaktan başka şansı yoktur ve bu durumun bir simülakr olarak ya da gerçeklik ilkesinin sonlandığı bir evrende zihinsel olarak farkında değildir (Baudrillard, 2017, s. 109). Farklılıklar yapay olarak planlı bir şekilde modellerle üretilmektedir ve Baudrillard bu durumu simülatif bir durum olarak ele alır çünkü bu durum farklılıkların üretiminin tekeli yoğunlaşmasını da beraberinde getirmektedir (Baudrillard, 2017, s. 103-104). Söz konusu olan gerçek farklılıkların ya da doğal farklılıkların yerini yapay ya da üretilmiş farklılıkların almasıdır ki bu farklılıklar insanları üretilmiş bir şekilde türdeşliğe götürmektedir.

İnsan ilişkilerinde belirleyici olan tüketim nesnelere dir. Nesne tüketim düzeninde göstergeye dönüşmüştür ve anlam iki kişinin arasındaki karşılıklı ilişki tarafından değil, göstergenin diğer göstergeler ile olan arasındaki farklılıklar tarafından belirlenmektedir

(Baudrillard, 2009, s. 59). O zaman şunu söyleyebiliriz; göstergelerin kendi aralarındaki hiyerarşi, onlara sahip olan insanların arasındaki hiyerarşiyi de düzenlemektedir. Baudrillard'ın düşüncesinde inşa göstergelerin gücü ve çoğaltılmış farklılıklarla bir sentez bireyselliği yaratmak ve tanımı gereği farklılığın adı olmadığından aslında en büyük anonimliğe düşmek için toplanmış, bir araya getirilmiş binlerce başka göstergede kendini yeniden kuracak olan bu kayıp varlıktır (Baudrillard, 2017, s. 103-104). İnsanlar göstergelerin denetimi altında yaşamlarını kurmaktadır, başka bir deyişle sistemin belirlediği rollere göre yapının işlevsel parçalarına dönüşmüşlerdir.

Tüketim mutluluğun zorunlu koşuludur. Mutluluk kaynağını eşitlikçilik temelinde bireysellikten almaktadır. Eskiden mutluluk kanıtlara gerek duymazdı ve göstergelerden bağımsızdı. Simülasyon evreninde ise mutluluğun ölçülebilen kanıtlara ihtiyacı vardır. Bu kanıtlar ise sistemin değerlerin üzerinden belirlediği göstergeler üzerinden tanımlanmaktadır. Bilinç bireyselleşince insanların tek gerçeği kendi hazlarının peşinden koşmak olmuştur. İnsanlar yaşamın tüm alanlarında tek gerçeğin kendi mutlulukları, kendi kazanımları ve kendi ölçüleri olduğunu düşünmektedir (Debord, 2006). Bu tek kişilik mutluluk sistemin kontrol ettiği gündelik yaşamlarında varoluşlarına anlam kazandıran göstergelere ulaşmada hırslı, atılgan, acımasız ve kural tanımaz kişilerin üretilmesini sağlamaktadır (Oskay, 2017, s. 317-318). Simülasyon evreninde insanlar özgürdür ve mutlu olmak için arzularının peşinden gitmelidirler. Baudrillard'a göre birey "kendisine tanınmış olan sınırsız özgürlükle irade tuzağa düşmüş ve kendine özgü bir karar alma gücü olduğu şeklinde bir yanılsamaya kapılmıştır" (Baudrillard, 2001, s. 26).

16. yüzyıldan sonra rasyonalite ve ilerleme ülküsü toplumun ana omurgasını oluşturmuştur denilebilir. Toplum ekonomik olarak biçimlendirilmiştir başka bir deyişle ilerlemenin sonucu ekonomik olarak kendini üretim ve tüketim alanlarında göstermelidir. Bu bağlamda yaşamın üretim ve tüketim etkinlikleri temelinde biçim alması amaçlanmıştır. Tüketim düzeninde ya da simülasyon evreninde yeni bir topluma ayrı bir kültür, toplumdaki bireylere de ayrı bir kişilik yapısı kazandırılmasının sonucu insanların doğuştan sahip olduklarına göre değil, arzuları doğrultusunda kazandıklarına göre toplumda bir yer edinmelerini sağlarken, insan başkalaşmıştır ya da kendisinin de ötesine geçerek simülakruma dönüşmüştür. Önce yeni bir ekonomik sistem, sonra belirli bir kültürel sistem ve en sonunda belirli bir insan tipi oluşturulmuştur (Bell, 1978, s. 210-211). Baudrillard'a göre insanlar manevi değerlerini kaybetmişlerdir ancak maddi olarak zenginliklerini kaybetmemek adına sistemin devam etmesinden yanadırlar. Yaşamını modele göre uyarlayabilenler, yine modelin

tanımlamaları doğrultusunda mutlu olmaktadır ancak bu mutluluk insanı sonlandırma pahasına gerçekleştirilebilmektedir (Baudrillard, 2017, s. 37). Gösterge ekonomi politikte insanlar sadece yaşamak için yaşamakta ve mutlu olmak için mutlu olmaktadır. Baudrillard insanlığın içine düştüğü bu durumu gölgesini yitiren adamın durumuna benzetmiştir. İnsanlar şeylerin olumsuz yanlarının budanarak, yapay ancak ideal biçimlerde yeniden oluşturmayı hedefleyen bir cerrahi zorlamanın altında yaşamaktadır. Söz, cinsiyet, beden, irade ve kamuoyu her yerde yeniden oluşturulmaktadır (Baudrillard, 2018, s. 51). Simülasyon evreninde gerçekleşen dönüşüm baş döndürücü bir şekilde hızlı ve yoğundur. Bu durum insanları fark etmeseler de düşünsel olarak yormaktadır ve başkalaştırmaktadır.

Simülasyon Evreninde Cioran'ın Değerlendirmesi

Cioran, modernitenin sunduğu zorlayıcı ve insanı baskı altına alan rasyonel temelli düzene karşı çıkmıştır. Aydınlanma sonrası geçen iki yüzyıllık süreçte tıpkı Baudrillard gibi Avrupa'nın bir kısır döngü içine düştüğünü düşünmüştür ve Avrupa'yı üzerine güzel bir parfüm sıkılmış ceset olarak tanımlamıştır (Cioran, 2022a, s. 160). Cioran modern insanın içine düştüğü durumu gözlemlerken, içine düştüğü anlamsızlığın aslında yeni bir düzen uğruna dünyanın büyüünün kaçmasına yorumlamaktadır. Batı, akli sapkınlığa varacak kadar sevmiştir. Özneler nesneye dönüşürken Batının aslında o hayranlık uyandıran büyüklük tutkusu da sonlanmıştır. Bu haliyle Batı sonsuza dek sürüp gidemez (Cioran, 2022b, s. 31). Herkes mutluluk reçeteleri dağıtmaktadır ve diğerine yön vermek istemektedir. Ancak hayat çekilemez bir hal almıştır (Cioran, 2023, s. 12). Hayatın anlamsızlığı ölümden daha ürkütücüdür. Anlamsızlık her yerdedir (Kluback, W. ve Finkenthal, M., 1997, s. 49).

Cioran modernitenin ortaya koyduğu mutluluk anlayışını ve insanın en sonunda mükemmelere ulaşacağı düşüncesini bugün insanların içinde düştüğü anlamsızlık evreninin nedeni olarak görmektedir ve sert bir şekilde eleştirmektedir. Mutluluk bir illüzyona dönüşmüştür. İnsan gerçekten mutlu olmanın anlamını bilseydi, mutsuzluğunu gördüğünde çökerdi ancak buna engel olan soyutlamadır başka bir deyişle gelişigüzel, içeriksiz ve anlamsız seslerdir. Cioran'a göre sadece düşünmeyenler yaşamdan mutluluk alabilirler çünkü gerçeklik yaşamın köklerini kurutmaktadır ve bu yüzden hemen yok edilmektedir. Burada Cioran'ın mutsuzluğu düşüncenin sonlanması ve insanın aslında simülasyon evreninde hapsolmesidir. Teknolojinin gelişmesi ve yaşamın hızı insanlara düşünceye vakit bırakmamaktadır. Her şey yüzeyselleşmektedir ve insanlar evet ya da hayırdan oluşan kısa cevaplarla yönlendirilmektedir. Düşünce sorunsal hale gelerek Cioran'da melankolik bir ruh haline dönüşmektedir ve artık mutsuzluğumuz son derece anlaşılırdır. Düşünme sorunu midemizi bulandırmakta, akıl

yürütme gözümüze bir cehennem azabı olarak görünmektedir (Cioran, 2022a, s. 54). Hayat sadece mevcut değerlerin gerçekleştirilmesi için bir araç konumundaysa, o hayatın ait olduğu uygarlıkta çökmeye başlamıştır diyebiliriz. Birey yaşamayı ya da yaşamda nefes almayı unutarak, sistemin ürettiği mutluluk yanılsaması içinde yaşamaktadır. Bir sistem normal koşullarda kendini sürekli üretmez ancak simülasyon evreninde sistem kendini meydana getiren ancak tükenmekte olan ruh ve değerleri anlamlı kılmak zorundadır. Bu bağlamda insanlar boş kategorileri kullanmaya başlarlar. Bu durum ancak simülasyon evreninde sistemin her şeye simülakra dönüştürmesiyle mümkün olmaktadır. Sistem gösterge üzerinden hem kendini hem de kendini var eden geri kalan her şeyi yine gösterge üzerinden üretmektedir. Bunun adı ilerleme değil gerileme olabilir.

Bu bağlamda zihin sistemle uyumlu bir şekilde sürekli yeni nitelermeler icat etmektedir ve yeni adlandırmalar yapmaktadır. Değişmez olan acının devam etmesi için daha az tükenmiş sıfatlar arayıp durmaktadır. Oysaki mutsuzluk tüm dokulara geçmiştir. Mutsuzluğun içinde tek olma hissi insana kendi derdine âşık olmayı ve bu dertle yaşamayı öğretmektedir. Kullanılan niteleyiciler değişse de mutsuzluk devam etmektedir ve üretilen niteleyiciler ise her ne kadar perde görevi görse de ilerleme olarak kabul edilmektedir. Tanrı bile kendine eklenen sıfatlarla var olmaktadır. İnsan yeni sıfatlar buldukça zihinsel olarak kendini haklı çıkarır ancak zihnin acizliği kelimelerin etkisine bağlıdır. Tükenme ve değersizleşme zihnin acizliğini ifade eder. Duygularımız sıfatların tesadüfleriyle zenginleşir. Bu sıfatlar sanki tek kullanımlıktırlar. Bir kez gün yüzüne çıktıklarında hemen eskirler ve kifayetlerini kaybederler. Kelimeler ruhtan kopunca boş ve geçersiz bir konum elde ederler. Zihin kelimeleri yeniden parlatmaya ve onlara anlam kazandırmaya çalışır. (Cioran, 2023, s. 28). İnsan etrafını sarmış olan şeyleri adlandırdığında ve ötelere geçtiği zaman yaşamını üretmektedir. Şeylerin isimlerini çoğaltmak, içlerini boşaltmak ve yerlerine formüller koymak zihni öldürür, düşünce yerini şeylerin yıkıntıları üzerinde yürümeye bırakır. Her formülün altında bir kadavra yatmaktadır. Zihin isimlendirdiği şeylerin içinde kendini kaybetmiştir (Cioran, 2023, s. 13). Zihin de kendisinin ötesine geçmiş ve başkalaşarak simülakruma dönüşmüş kavramlardan bir tanesidir. Tüketim düzeninde ya da simülasyon evreninde gerçeklik aslında arzular girdabına dalmaktır, kendini arzuya teslim etmektir. Yanlılıklar sisteminde hapsolmuş insan, sürekli kendini yenilemekle meşgul olduğundan zihinsel olarak da acı çekmektedir.

Batı gerçekliği hiç dert etmemiştir çünkü gerçekliğin göstergelere bağlı olduğunu ve önemli olanın da göstergelere hükmetmek olduğunu düşünmektedir (Cioran, 2022b, s. 103). Her şeyin işleme uğrayarak, kendini aşması ya da kendi ötesine geçmesi başka bir deyişle

her şeyin göstergeye dönüşmesi anlamsızlığı da beraberinde getirmiştir. Her görünüşün üzerine yapıştırılmış, onu öne çıkaran ve bir anlam görüntüsü veren etiketi söküp atmak gerekmektedir (Cioran, 2022b, s. 22). Anlam her yerdedir ve her şey o kadar çok anlam taşımaktadır ki anlam kendi kendini sonlandırmış ve anlamsızlığı da beraberinde getirmiştir. Tüm kesinliklerin kaybolup yerine diğer kesinliklerin geçtiği bir dünya da Cioran'ın her şeye hatta hiçliğe bile şüpheyle yaklaşmasını gerekli kılmıştır. Bilim adına konuşanlar sadece zirvalamaktadırlar. Onlara göre kesinlik ya da deneyim temelinde her yol mubahtır (Cioran, 2022b, s. 141). Cioran'a göre insanın kendi krallığını inşa çabasında hiçbir zaman ulaşamayacak olan kesinliği araması boşa geçirilen bir zamandır çünkü kesinlik ulaşamazdır. Kesinlikler insanın mutluluğa giden yolunu keser ve eğer kesinlikleri kaldırırsanız cenneti yeniden kurarsınız (Cioran, 2023, s. 10). Bu bağlamda kültür ya da medeniyet başka bir deyişle işlemsel süreç ya da simülasyon evreni hiçbir zaman kesinliğe ulaşamayacağı gerçeğinin üzerini örtmektedir ve sahte gerçekliğe yol açmaktadır. İnsan bu sahte gerçeklikte kendini hapsederek aslında kendini de sahteliğin bir parçası olarak üretmektedir ve bir simülakrum olarak yaşamaktadır. İnsan kendini sistemin izin verdiği sınırlar dahilinde oluştururken aslında oluşturulmaktadır ve kendini insan olarak muhafaza etse de düşünce olarak kesinlik arz etmemektedir ve sürekli dönüşerek başkalaşmaktadır. Tüm kavramların makus talihi anlamsızlık karşısında sürekli kendilerini yenilemeleri ve yeniden anlamsızlığa yenik düşmeleridir. Bu bağlamda insanın başına gelebilecek en kötü şey böyle bir dünya da doğmaktır çünkü Cioran yaşamın kesinliklerle değil, belirsizliklerle anlamlı olduğunu düşünür. “Yaşam sonuçlarına önem vermediğimiz zaman katlanabilir olur.” (Cioran, 2022a, s. 52). Her şeyin hesaplanabildiği ve kesinliklerle dolu bir dünya da aslında her şey canlılığını yitirmiştir, ölüdür.

Cioran'a göre gerçek olan insanın doğumu öncesidir. İnsan doğduğu an her şeyini yitirmiştir. Doğmak içinde bulunulan gerçekliğin bozulmasıdır. Bu durum Cioran için önemli bir hatadır. İnsan hem kendisinin dışındaki gerçekliğin içinde doğarak, o gerçekliği yok etmektedir hem de kendini de özne ve nesne ikiliğinde, rasyonel temelde kendi işlemsel gerçekliğini üretmekle kendini kurgusal bir döngüye hapsedmektedir. Kendi dışındaki gerçekliği yok ederek yerine kendi kurgusal gerçekliğini inşa etmek Cioran'ı kimlik ve varoluş konularını şiddetli bir şekilde düşünmeye itmiştir. “Kimim ben? Gerçekte hangisi? Uzun zamandır, oldum olası bu dünyanın bana lazım olmadığının bilincindeyim, ne yapacağımı bilemiyorum. Boş bir manevi gurura kapılmamın ve artık varoluşumun bana bozulmuş ve çürümüş bir ilahi gibi görünmesinin nedeni sadece ve sadece budur!” (Cioran, 2000, s. 25-29). Cioran'a göre bu dünya saçmalıktan ibarettir. Böyle bir dünyada ne acıdan ne de mutluluktan söz edilebilir çünkü

anlam kaybolmuştur. Özgür olmayı denerseniz, açlıktan ölürsünüz. Başka bir deyişle, sistem düzenleyici ve baskıcıdır. İnsana başka bir alan bırakmaz. Her türlü uyumlu olmalısınız. Gardiyansız bir hapisane de özgür olma şansınız yoktur. Hayatı yaşamak yerini hayatı yaşıyormuş gibi yapmaya bırakmıştır. Özgürlük sonlanmıştır. Cioran özgürlüğü doğumdan önceki dönem olarak tanımlarken, insanın kendinden önce belirlenmiş verili bir düzene gelmesini köleliğinin başlangıcı olarak görmektedir. İnsan doğumuyla özgürlüğü seçmemiştir. İnsan düzenin içinde saf bir şekilde doğar ve kendini zorunlu olarak sunulan seçeneklerden oluşturur. Bu durum insanın bu dünyaya ilk gelişinden itibaren onun saflığının bozulmasına ve zorunlu olarak kirlenmesi sonucunu getirmektedir. Ne ellerimizi temiz tutabiliriz ne de kalplerimizi kötülüklerden koruyabiliriz. İnsanın ellerini temiz, kalplerini bozulmamış olarak muhafaza etmesi artık içinde yaşadığımız dünyada mümkün değildir. Dünya yalnızlığımızı yok etmiştir (Cioran, 2023, s. 24). Burada Cioran hem gerçekliği hem de özgürlüğü içinde yaşadığımız dünyanın dışında değerlendirmektedir. İnsanın dünyaya gelmesi ya da doğumu gerçekliği bozarken, özgürlükten de söz edilemez.

Cioran kendini baskıcı ve dışlayıcı olan düzenin karşısında konumlandırır. İnsan için en mükemmel yer ideallerin ya da herkes için düşünülen bir amacın olmadığı bir uzamdır. Aydınlanma sonrası ilerlemeci anlayış ve rasyonel temelde insan yaşamının düzenlenmesi insanları anlamsızlık içinde boğmaktadır. Önemli olan düzen içinde var olmayı yadsımaktır (Cioran, 2023, s. 13). İnsanlar eski düzenden çıkarak yeni bir düzen içinde hapsolmuşlarken, duyguları da yeni yaşamın içinde dönüşmüştür. Arzu ve hüznün doğallıktan çıkarak düzenin gerektirdiği doğrultuda yeniden tanımlanarak dolaşıma sokulmuştur. Eskiden insan bir benliğe sahipken, rasyonel temelde benliğini kaybetmiştir ve düzenin kurgusal nesnesi haline gelmiştir. “Yalnızlığın tüm uyuşturucularını alıyorum ve buna rağmen hala benliğimi hatırlayabiliyorum” (Cioran, 2023, s. 13). İnsan sistemin gerektirdiği şekilde yalnız hissetmeyeceği her şeyi yapmasına rağmen hala bir boşluk hissetmekte ve bir türlü bu boşluğu dolduramamaktadır. İnsanın içinden gelen hüznün ortaya mutsuzluk olarak çıkmaktadır. İnsanlar her ne kadar sistem içinde maddi olarak tatmin olsa da yine de iç huzuru yakalayamamaktadır. Acı çekerek, kalabalıklar içinde ve gülümseyerek yalnızlığını yaşamaktadır ancak içine düştüğü depresif durumu içinde bulunduğu düzene uyumluluk bağlamında fark edememektedir. Burada Cioran benlik ve yalnızlık arasında ilişki kurarken, benliğin öncelikle yalnızlığa ihtiyacı olduğuna ve böylece kendini kurabileceğine inanmaktadır. Bugün artık insanın yalnız kalma şansı başka bir deyişle düşünmek ve kendi iç sesini dinlemek için imkanı kalmamıştır ve yalnızlığı yapaylaştıran kalabalıklar ve maddi amaçların gerçekleştirilmesi sonucunda insanın yüzünde

beliren gülümseye rağmen insan hala o yalnızlık duygusunun arayışı içindedir. Kendi başınalığı ya da yalnızlığı hissetmemek ise Cioran'a göre tam bir dram, Baudrillard'a göre ise bir simülakr olma durumudur. Cioran'ın insanın yalnızlığı olarak ifade etmeye çalıştığı durum bu dünyaya atılmış olarak, uyumsuzluk göstermek, kendi sınırlılıklarımızdan dolayı yıkılmak, dışardaki görünümüleri umursamadan kendi içsel dramamıza bağlı kalmaktır. Başka bir deyişle işlenmemiş, ham halimizdir. Bir de dünyanın yalnızlığı vardır. Tüm pırıltısı geride kalmış, sanki bir mezara dönüşmüştür tüm evren. Cioran böyle bir dünyadan kurtulmanın tek yolunun unutulma hali olduğunu düşünmektedir. Kendini, dünyayı ve her şeyi unutulma kurtuluşun tek şartıdır. Tutku her şeyi unutmak, artık hiçbir şey olmamak ve bilgiden de bilinçten de kurtulmak için yönlendirilmelidir (Cioran, 2022a, s. 62). Zihin sürekli yanılmaktadır. Yanlış bir gerçeklikte başka bir deyişle simülasyon evreninde yaşamamızı sağlamaktadır. Kavramların üzerinde kayarak şeylere bakmayı unutmak, artık görememek ya da unutmaktır. Ancak yalnız olduğumuzda ve kendimize döndüğümüzde kavramlaştırılmamış bir dünyanın tüm çıplaklığıyla baş başa kalabiliriz ve bu durum artık imkansızdır. Burada Cioran unutmayı insanın kendisini sisteme teslim etmesi ya da sürekli yeniden kurgulanarak üretilmesine bırakması olarak kullanmaktadır. Bir anlamda bu durum bir boş vermişliği kapsamaktadır. İnsan kendini sisteme bıraktığında ve sistemin istediği doğrultuda yeniden üretildiğinde duygu ve düşünce olarak dönüştüğünden acıları da dönüşmüş olacaktır. Kısaca Cioran'ın ifade ettiği acı sonlanmış ya da zihinsel olarak dönüştüğünden aynı acı olmayacaktır, Cioran'ın acısı sistemin uygun gördüğü simülakr olarak adlandırabileceğimiz acıya yerini bırakmasıdır. İnsanlar topluca bir boşluğa düşmüşlerdir ve bu boşluğun geçeklikle ilgili kalmamıştır. Yüceliği ve tutkusu kalmamış bir boşluktur (Cioran, 2022b, s. 22). İçinde yaşadığımız sınırlı dünyada insan kendi varlığını mutlak düzeye çıkarmak istemektedir ve bu bağlamda sanki evrenin tam merkezindeymiş gibi yaşamaktadır. İnsan acı içinde yaşamaya mahkum olmuştur. Bu acı dışarıdan gelebilecek hiçbir şeyin yok edemeyeceği ve farkına da varılamayan içsel bir yalnızlık durumudur. Cioran'a göre eğer insanların yüzü gerçekten acıyı olduğu gibi ifade edebilseydi ya da duyguların yoğunluğu yüz çizgilerimizden okunabilseydi, yaşamak imkansız olurdu (Cioran, 2022a, s. 17-18). Bu bağlamda unutulma hali ya da kendini sisteme teslim etme durumu Cioran için en iyi seçenektir.

Eskiden insanlar onurları uğruna ölüyorlardı şimdi ise tüketim çılgınlığı içinde mutlu olmaya çalışıyorlar. Bu onların son önyargılarıdır (Cioran, 2022, s. 24). İnsanlar farklı hedefler peşinde koşmaktadır ve mantık dışı bir şekilde büyülenmiş olarak son derece aşağılık ve tanımlanamaz düşlerin sihrine kapılmışlardır (Cioran, 2023, s. 50). Tiksintiye aç bir şekilde

topluluğun içine gırtlığına kadar gömülmüştür. İnsan doğası düzenin içinde başkalaşarak kendi kontrolünden çıkmaktadır. İnsanın kendini kurtarabilmesi kendi başına kalmasıyla ya da yalnız kalmasıyla ancak mümkün olabilir. İnsan sorunu görebilme kapasitesine sahiptir ancak çare bulma konusunda acizdir çünkü sürekli kendini düzene uyarlayabilmelidir ki gündelik yaşamını devam ettirebilsin. Tüketim düzenin yeniden ürettiği gerçeklik ve anlamsızlık iç huzuru bozan bir durumdur. İnsan mutlu olabilmek için kendini kurarken aynı zamanda kendini tüketmektedir. Heyecanlarını, duyarlılığını kaybetmektedir. Ancak her zaman ya da her durumda mutlu olunmalı, mutlu olunacak bir şeyler bulunmalıdır. İnsanların yaptığı yanılmak, kandırılmış olarak yaşamak ve ölmektir (Cioran, 2023, s. 17).

Toplum kurtarıcılar cehennemine dönüşmüştür. Her taraf vaaz veren solucanlarla doludur ve her kurumun bir misyonu vardır. Herkes mutlak olanın peşinde, olayın merkezinde, yaşama çare bulmaya çalışır. İdealler, hayaller ya da felsefe bitmiş, ortada biz değil ben kalmıştır (Cioran, 2023, s. 11). Varlığımız kaynağını kendimizi zamanın merkezi, nedeni ve sonucu olarak zannetmemizden almaktadır. Kişiliğimiz sahip olduğumuz et ve bilinç parçasını bir gezegene dönüştürmüştür. Ancak eğer kendi konumumuzun farkında olsaydık, varlığımızın ufaklığı bizi ezerdi. Yaşamak insanın kendi boyutlarına karşı körleşmesidir. Kendi önemimizle ilgili bir yanılısma içindeyiz. Kendisine tapmayan kişi henüz doğmamış kişidir. Herkes kendini sevmekte ve olayların merkezinde görmektedir. İnsanın kendi mutlağından kurtulma şansı yoktur. İsimsiz ve kendi suretini tanımayan insan var mıdır acaba? Gecelerin karanlığı bile kendimizi hayranlıkla izlememizi engelleyememektedir. Kendimiz için bile çok fazlayız. Sistemin istediği şekilde düşünmek doğum öncesi ve ölüm sonrası hayal etmemizi engellemektedir. Böylece ebediyetten kopmuş oluruz ve kendi kendimizi tuzağa düşürürüz. Bu bir dogmatik uyku halidir.

İnsan sanki dünyaya atılmış mutsuz bir hayvandır. Sistemin ürettiği ve kendiyle sürekli yeniden üreterek uyumlu hale getirdiği bilincin sürekli açık olması insanın sürekli kendisini yenilemesini gerekli kılmaktadır. İnsanın durmaksızın kendini tanımlaması ve bilginin sürekliliği içinde ortaya çıkan gerilim insan yaşamını acıyla donatmaktadır. İnsan doyumsuz bir şekilde yaşamla ölüm arasında kalmış bir hayvanın trajedisini yaşamaktadır denilebilir. Üstinsana dönüşmek artık imkansızdır (Cioran, 2022a, s. 55). Cioran için üstinsan, özgürlüğün anlamını bilmeyen, mevcut değer yargılarına boyun eğen sürü insanından ayrılan, ona sunulan tüm kalıp ve değer yargılarından bağımsız kendi değerlerini ortaya koyan kişidir. Tanrı'yı öldürebilecek kadar güce sahip olan üstinsanın, alışagelmış tüm yaşam biçimini de alt üst edecek kadar güce sahiptir. Cioran'da Nietzsche'nin etkisi çok belirgindir ve üstinsan kavramı

mevcut değerleri tersyüz edebilecek ya da iyi ve kötünün ötesinde başka bir deyişle gerçeklikte olan ahlakın dışında yeni bir düzen ve değerleri inşa edebilecek nadir insanı ifade etmektedir. Cioran'a göre mevcut değer yargılarından bir an önce kurtulmak gerekmektedir çünkü birçok uydurma başka bir deyişle doğa bilimi, psikoloji, hayali nedenler, etkiler, varlıklar, gerçekliği ve yaşamı sahteleştirilmektedir ve bu nedenden dolayı yaşamın düşmandırlar (Nietzsche, 1995, s. 25-26). İnsanın doğasına da aykırıdır. Cioran için tüm mevcut değerlere meydan okuyacak ve yeni bir inşa yapabilecek üstinsanın içinde bulunduğumuz sistemin içinde ortaya çıkması artık mümkün değildir. Cioran insanın doğada daha önce hiç görülmemiş, kendine özgü bir yaşama biçimi bulması gerektiğine inanırken, sözde özgürlüğün insana doğadaki herhangi bir tutsaklıktan daha fazla acı verdiğini söylemektedir. Bu bağlamda insanın bir bitkiyi, bir çiçeği kıskanmasında anlaşılmayacak bir şey yoktur. İnsan olmak trajiktir (Cioran, 2022a, s. 84). İnsan çalışmayı zevk haline getirmiştir. Halbuki insanın tüm gücüyle değersiz şeyler için çalışması ve bu çalışmadan mutluluk duyması anlaşılmaz bir şeydir. İnsanın odak noktası öznel olandan nesnel olana akmaktadır. Böylece kendi içsel yazgısını engellemektedir ve varlığının özünden kopmaktadır. İnsan çalışarak kendisini değil bir şeyleri gerçekleştirir. Herkesin bir işi vardır ve bu işler insan için uygun değildirler. İnsanın kendine uygun olmayan bir yaşam biçimini benimseyerek kendisini unutmaktadır. Ancak bu unutma hali insanı saflığa değil aptallığa götürmektedir. Başka bir deyişle bu durum sistemin getirdiği düşünememenin bir sonuçtur. Çalışma insanı özne halinden nesne haline dönüştürmüştür. İnsan köklerine sırtına çevirerek başkalaşmıştır. İnsan yaşamak yerine kendini dış gerçekliğin kölesine dönüştürmüştür (Cioran, 2022a, s. 125).

Modern yaşamın içinde “an” en önemli zamandır ve insan “an”ı sonuna kadar en güzel şekilde yaşamalıdır. Fakat Cioran'ın düşüncesine göre “an”ın aşırı bilincinde olma hali sıkıntı yaratmaktadır. Yaşam ancak hiçbir anın bilincinde olmazsanız katlanabilir olabilir. (Cioran, 2022a, s. 41). Mutluluk her anı bilmenin ve farkında olmanın aksine anları unutmaktan geçmektedir. Modern yaşamda çalışma sonsuzluk duygusunu unuttururken, insan “an”a odaklanmaktadır. Sadece “an”ı yaşamaktadır. Zamanı ortadan kaldırmak “an”ı yaşamaktan geçmektedir. Sonsuz “şimdi”de gerçeğe dönüşmüştür. Varoluş sadece “an”ın içinde ya da şimdi de kendini bulmaktadır ya da kesinlik kazanmaktadır. Ardışık anlardan koparılan “şimdi” ile anlamsızlığın üstesinden gelinmiştir. “An”ı yaşayanlar mutluluğu da yaşayacaklardır (Cioran, 2022a, s. 107). Her “an” yalnızca kendisi için yaşanır. Beğeni ve gruplandırılmaların göreceliğini aşmak zamansallığın bizi hapsedtiği içkinlikten kurtulmaktır. Yaşamın yoğunluğu zamanın önemini belirlemektedir. Yaşam yoğunlaştıkça zamanın da önemi artmaktadır. Yaşam kendini

sadece zamanda gösterebilecek birçok yön sunar ve yaşama bu yönler anlam verir. Yaşamdan konuşurken onlara değiniriz. Sonsuzluktan bahsederken ise anlara değiniriz (Cioran, 2022a, s. 81). Sonsuzluk deneyiminin size tek faydası ölümü unutturmasıdır (Cioran, 2022a, s. 83). Modernite ve onu oluşturan bileşenler ölüme çare olamamıştır. İnsanın kendi krallığını kurma ülküsü Aydınlanma sonrası geçen süreçte hala ölümle sınırlıdır. Cioran modernliğin ilerlemeci anlayışına her zaman karşı çıkmıştır ve rasyonel temelde insanların bu dünyada mükemmel yaşama ulaşabileceği fikrini eleştirmiştir. Modernite ölümü insanlara unutturmaya çalışmaktadır çünkü ölümü durdurmak imkansızdır ve eninde sonunda insan ölüm anını yaşayacaktır. Yaşam büyük bir trajedidir. Bu trajedinin sonu ölümsüzlük inancının yanıltıcı olduğunu gösterir (Cioran, 2022a, s. 35). Ölüm rasyonel toplumun önüne geçemediği ya da kontrol edemeyip, ne zaman gerçekleşeceğini kestiremediği bir olgudur. Ölüm özgürlüğün ifade edilmesidir ya da insanın kendini kendi olarak ifade edebileceği tek yoldur. İnsanın kendi kendine bir şey yapabilmesini ifade etmektedir. Cioran, yaşıyorum çünkü istediğim an ölebilirim (Cioran, 2021, s. 87) sözüyle özgürlüğün ya da ölümün anlamını dolaylıda olsa intihar üzerinden anlatır. Sistem insanın ömrünü uzatmaya çalışmaktadır çünkü insan çalıştıkça sistem güçlenerek kendini yeniden üretebilir. Günümüzde gelinen noktada insanın ölüm hakkı bile elinden alınmıştır. Sistem erken ya da ani ölüme izin vermez ya da onaylamaz. İnsanın bu dünyaya gelmesi zaten en önemli cezadır. Ve bu dünyaya gelen her bebeğin getirdiği şenlik insanlığın ilerleyişinin aslında bir illüzyon olduğunu göstermesi açısından önemlidir (Cioran, 2000, s. 17). Ölüm yaşamı ansızın gafil avlar ya da yaşamın ölümün elinden kaçması imkansızdır. Yaşam ölümden ayrılamaz çünkü yaşamdan bağımsız ölümden söz edemeyiz. İnsanın en büyük yanılgısı yaşamın ölümün esiri olduğunu unutmamasıdır (Cioran, 2022a, s. 23). Sıradan insan ile üstinsan arasındaki farklardan biri de ölüme karşı olan tavırlarıdır. Sıradan insan ölümü dışsal olarak ele alırken üstinsan yaşamı ve ölümü bir bütün olarak ele alır. Sağlıklı normal insanlar ölümü yaşayamazlar çünkü onlar için ölüm negatiftir. Sağlıklı olmanın kapsamında ölüm olamaz. Hastalıklar mükemmel bir yaşamın ne kadar geçerli olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Hastalık ölümü çağırır. Bu durum sağlıklı bir insanın düşünemeyeceği bir şeydir. Ancak aslına bakacak olursak tek gerçek deneyimlerin de hastalıklardan doğduğu kesindir. (Cioran, 2022a, s. 33). Yaşam içinde barındırdığı belirsizlikler ve olumsuzluklarla daha anlamlıdır. Yaşam yanılsamalarla doludur ve hastalık bu açıdan bakıldığında aslında yaşamı ifade etmektedir. Sağlık kendimiz olmamamıza yol açar. Oysaki biz tiksintilerimizle, uyumsuzluğumuzla ve başarısızlıklarımızla kendimiz olabiliriz (Cioran, 2023, s. 68). Ölüm karşısında özne etkisizdir ve yaşam ile ölüm ikiliğinde öznenin belirleyici bir özelliği yoktur. Bu yüzden Cioran ölümü yaşama üstün kılmıştır. Ölüm her yeredir çünkü

insanın özüdür ve sonucu özgürleşmedir. Ölüm doğum cezasının sona ermesi ve insanın yeniden özgürlüğe kavuşmasıdır. Ölüm insanın sistemden azad edilmesidir. İnsan ölümü unuttuğunda ya da kendini ölümsüz hissettiğinde önemli bir şey yapmak ister. Ölümsüzlük hissi ölümü unuttururken aslında tüm mutsuzlukların da kaynağını oluşturmaktadır (Cioran, 2000, s. 169). Cioran herkesin ölecek olmasına rağmen kimileri bu dünyayı anlamla doldurmaya çalışırken kimileri de bu dünyanın anlamsızlığını kabul eder ve bu bağlamda ölümü de farklı değerlendirir. Bu dünyada mutluluğu bulanlar için ölüm istenmeyen bir başarısızlıktır, ancak bu dünyada acı içinde yaşayanlar için ölüm bir ödüldür. Cioran bu dünyanın dışına çıkmanın ya da insanın kendini kurtarmasının tek yolu olarak intiharı görmüştür (Er, 2018, s. 18).

İnsanın gerçek kimliğine kavuşması kendisini yalnızlığına hapsedmesiyle başlar. İnsan diğer insanlardan ve tanrılardan gelebilecek etkilere karşı kendini muhafaza edebilmelidir. Bu dünya ile ilgili her şeyi, kurtuluş da dahil reddetmelidir. Böylece insan kendi iç sesine ulaşabilir ve kendi sesini dinleyebilir. Başka bir deyişle kendini bulabilir. İnsan maskelerinden kurtulmayı öğrendikçe, kendini çevreleyen arzu hapisanesinden de çıkış yolunu bulabilecektir ve özgürleşerek kendi özüne ulaşabilecektir. Ancak bu durum simülasyon evreninde imkansızdır ve bu imkansızlık yaşamı katlanılamaz bir hale getirerek acının kaynağını oluşturmaktadır. Bu durumdan çıkabilmenin çözümü ise intihardır. İntihar etmek insanın sahip olduğu tek özgürlüktür. Cioran bu dünyada yaşamayı ölüm diğer dünyada yaşamayı ise intihar olarak kabul etmektedir. İntiharı düşünmeyen başka bir deyişle özgürlük budalası ve kibrin esiri olmuş insanı ise eleştiriye tutmaktadır.

Sonuç

Baudrillard'a göre simülakrum toplumunda insan ilişkileri yapaylaşmış ve insanların hayatlarında imaj ve semboller belirleyici olurken, yaşamak için gerekli olan somut gereksinimler yerini haz temelli psikolojik gereksinimlere bırakmıştır başka bir ifadeyle kapitalizmin mutasyona uğramasının sonucunda rasyonel üretim süreci yerini irrasyonel tüketim sürecine bırakmıştır.

Aydınlanmayı başarmış, modern toplumları içine alan simülasyon kuramıyla Baudrillard insanın ilerleme düşüncesi doğrultusunda geçirdiği dönüşümün, aslında kendisini bir kısır döngü içine hapsedmesiyle sonuçlandığını göstermek istemiştir. Bugün gelinen noktada insan, bu kısır döngüden de nasıl kurtulacağını bilmemektedir hatta her şeye rağmen simülasyonun devam etmesinden yanadır çünkü simülasyona hapsolmuş insan neler kaybettiğinin farkında değildir. Baudrillard'ın simülasyon evreni, işte bu bitmişliğin gizlenmeye çalışıldığı ya da bu farkındalığın asla ortaya çıkamayacağı bir evrendir.

Simülasyon evreninde her şey birer göstergeden ibarettir ve yaşam tüketim etkinlikleriyle belirlenir olmuştur. Sistem düzenleyici ve baskıcıdır çünkü kendi değer ve ahlak sistemini üretmektedir. Bu bağlamda insanlar var oluşlarını anlamlandırmak için bu etkinliklere hem düşünsel olarak hem de pratikte uyum göstermek zorundadır. İnsan da diğer nesnelere gibi bir göstergeye dönüşmüştür ve sürekli sistemle uyumlu bir şekilde yeniden üretilmektedir. Tüketim günlük yaşamı üretmenin yanında bir yorumlama sistemidir. İnsanın iş ya da iş dışında geliştirdiği tüm etkinlikleri düzenler. Ancak gündelik yaşamın içindeki rekabetin psikolojik ve toplumsal baskısı insanları zorlamaktadır. Dinlenmek ve kendini yeniden üretmek için ya da psikolojik ve sinirsel yıpranmayı gidermek için çok uzun bir zaman gerekir. İnsanların çoğunluğu tüketim düzeninin gerektirdikleri karşısında yetersiz kalırlar ve sistem tarafından kendi kendilerine terk edilirler. Sistemin gerektirdiği doğrultuda yaşayanlar ya da sisteme evet diyenler ise karşılığında kendilerini tüketirler. Simülasyon evreninde insanın sistemin gerektirdiği biçimde tüketiciye dönüşmesi ya da Baudrillard'a göre insanın simülakra dönüşümü, kendi var oluşunu konumlandığı gündelik yaşamının içinde kimlik edinme ve anlamlandırma süreçlerinde de dönüşümü gerektirirken insan tükenmektedir. Bu tükenişin belirtilerini de Cioran'ın dile getirdiğini görmekteyiz.

Bu tükeniş Cioran'da yaşamın anlamıyla ilgili tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Cioran'ın getirdiği eleştirilerin önemli bir kısmı simülasyon evreninde değerlendirilebilir. Cioran insanı kontrol eden ve onu düzenleyen tüm sistemlere karşı tavır alırken, tüketim düzenine yada Baudrillard'ın simülasyon evrenine de eleştirel yaklaşmaktadır. Cioran'a göre düzenin sunduğu mutluluk anlayışı ve insanın en sonunda ilerlemecilik ülküsü doğrultusunda mükemmelle ulaşacağı düşüncesi anlamsızlığın en önemli nedenlerinden biridir. İnsanlar sistemle uyumlu bir şekilde her şeyi nitelerken aslında göstergeler biçimsel olarak kendilerini korumakta sadece içerikleri işlemeye maruz kalarak yeniden üretilmektedirler. Bu yeniden üretimde ya da simülakra dönüşümden diğer tüm kavramlar gibi mutluluk da etkilenmiştir. Cioran insanların mutsuz olduklarını ama farkında olmadıklarını düşünmektedir. Bir simülakra olarak sistemin izin verdiği ölçüde insanlar mutlu olabilirler başka bir deyişle bu mutluluk simülasyon evrenine özgüdür. İnsan mutlu olmanın tüm gerekliliklerine sahiptir ve mutlu olması gerektiği için mutludur. Burada kastettiğimiz durum mutluluğun bir ölünün yüzünde beliren gülümsemeye benzemesidir. Cioran yaşamın kesinliklerden oluşamayacağını aksine belirsizliklerle yaşamın anlam kazanacağını söylerken aslında Baudrillard'ın görüşlerini tamamlar niteliktedir. Yaşamın kusurlarından arınması yaşamı yapaylaştırır ya da kurgusal hale getirirken, tutku yani insanın yaşam sevinci de sonlanmaktadır. Simülasyon evreninin dışarı

yoktur. Yapısal olarak sistem kendi kendini zamanla yok edebilir. Bu bağlamda insanın kendini kurtarabilmesi ya da uyanabilmesi imkansızdır. Tek kurtuluş yolu yavaş ölüm yerine ani ölümle karşılık vermektir ki ölüm düşüncesi sistem tarafından unutturulmaktadır. Cioran'da ölümü özgürlüğün ve mutluluğun kaynağı olarak görmektedir. Ölmek gerçekliğe başka bir deyişle doğum öncesine dönmektir. Ölüm bu dünyanın sunduğu illüzyonlardan kurtulmaktır. Baudrillard'ın deyişle simülasyon evreninde bir simülakr olmanın sonlanmasıdır. İnsanlar sadece mutluluğun değil, acının da ne olduğunu unutmuşlar ve sistemin belirlediği şekilde tanımlamışlardır. Artık ne bugün ne de yarın vardır. Sadece şimdi yaşanmalı ve anda kalınmalıdır. Gündelik yaşamın hızı insanın düşüncelerini de dönüştürmüştür. Cioran'ın düzen, anlamsızlık, özgürlük, doğum ve ölüm ile ilgili eleştirel değerlendirmeleri aslında simülasyon evreni eleştirisidir diyebiliriz. Baudrillard'ın düşüncesi doğrultusunda dünyayı gerçekliğin dışına atarak, simülasyon evreninin merkezine doğru yol almaktayız. Her şeyin simülakra dönüştüğü simülasyon evreni, çalışmamıza göre Cioran'da kötülüğe ve mutsuzluğa keskin bir güç kazandırmaktadır.

Kısaca çalışmamız Cioran'ın bunalımlarını simülasyon evreninde değerlendirerek literature katkıda bulunmayı amaçlamıştır. Bir tarafta Baudrillard'ın anlamın sonladığı, her şeyin kendisinin ötesine geçerek simülakra dönüştüğü simülasyon evrenini başka bir deyişle insanın yaşamını sürekli yeniden üreten, düzenleyen ve insana başka bir alan bırakmayan, onu baskılayan bir sistemi, diğer tarafta ise Cioran'ın bu sistemin içinde sistemin getirdiği her türlü üretimin ve düzenlemenin ve baskının sonuçları üzerine duygu ve düşünceleri üzerinden isyanını analiz etmeye çalıştık. Böylece Baudrillard'ın simülasyon evreninin ve Cioran'ın acılarının bütünsel olarak değerlendirilebileceğini ve birbirlerini tamamladıklarını ortaya koyarak literature katkıda bulunmaya çalıştık.

Kaynakça

- Adanır, O. (2017). *Simülasyon kuramı üzerine notlar ve söyleşiler*. İzmir: Eylül Sanat Yayıncılık.
- Anık, M. (2016). Aykırı bir düşünür olarak Jean Baudrillard ve gösteriş amaçlı tüketim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(47), 441-453.
- Baudrillard, J. (2009). *Gösterge ekonomi politiği hakkında bir eleştiri*. (O. Adanır ve A. Bilgin, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1976).
- Baudrillard, J. (2016) *Simülakrlar ve simülasyon*. (O. Adanır, Çev.). Ankara: Doğubatu Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1981).
- Baudrillard, J. (2017). *Tüketim toplumu*. (N. Tural ve F. Keskin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1970).
- Baudrillard, J. (2018). *Kötülüğün şeffaflığı*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1990).
- Baudrillard, J. (2019). *Kusursuz cinayet*. (N. Sevil, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1994).
- Baudrillard, J. (2020). *Nesneler sistemi*. (O. Adanır ve A. Favaro, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1968).
- Bell, D. (1978). Modernism and capitalism. *Partisian Review*, 45(2), 206-222
- Berman, I. (1992). Modernlik: Dün, bugün ve yarın. (Ü. Altuğu, Çev.). *Birikim Dergisi*, (34), 253-276.
- Cioran, E. M. (2000). *Doğmuş olmanın sakıncası üzerine*. (K. Sarıalioğlu, Çev.). İstanbul: Gendaş Kültür Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 1973).
- Cioran, E. M. (2021). *Burukluk*. (H. Bayrı, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1952).
- Cioran, E. M. (2022a). *Umutsuzluğun doruklarında*. (O. Türkay, Çev.). İstanbul: Jaguar Kitap. (Orijinal çalışma basım tarihi 1934).
- Cioran, E. M. (2022b). *Var olma eğilimi*. (K. Sarıalioğlu, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1956).
- Cioran, E. M. (2023). *Çürümenin kitabı*. (H. Bayrı, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1949).
- Debord, G. (2006). *The society of spectacle*. New Jersey: Zone Books.

- Er, S. E. (2018). *Emil Michel Cioran, bir alacakaranlık düşünürü*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Gane, M. (2008). *Jean Baudrillard: Radikal belirsizlik*. (A. Utku ve S. Toker, Çev.). Ankara: De Ki Yayınevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 2000).
- Kellner, D. (1989). *Jean Baudrillard: From Marxism to postmodernism and beyond*. California: Stanford University Press.
- Kluback, W. ve Finkenthal, M. (1997). *Emil Cioran's temptations exist*. New York: Peter Lang Publishing.
- Nietzsche, F. (1995). *Deccal*. (O. Aruoba, Çev.). İstanbul: Hil Yayınları.
- Oskay, Ü. (2017). *Kitle iletişiminin kültürel işlevleri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Smith, R. G. (2010). *Introduction: The words of Jean Baudrillard*. R. G. Smith (Ed.), *The Baudrillard dictionary* içinde (1-4). Edinburgh: Edinburgh University Press.

Eger Şorsalar kim Müslimān mısın? Başlıklı Bir İlmihâl Metni Üzerine Dil İncelemesi

Okan Celal GÜNGÖR¹, Beytullah BEKAR²

Öz

Karahanlılar döneminde İslamiyet'in kabulüyle birlikte Kur'an tercüme yapılmış; dinî, ahlaki nitelikte eserler ve ilmihâller kaleme alınmıştır. İlmihâl, inanç, ibadet, gündelik yaşayış ve ahlak, zaman zaman peygamberlerin hayatlarına dair hayatına dair özlü bilgileri içeren el kitabı olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmanın konusunu da bir ilmihâl metni teşkil etmektedir. Bu metnin bulunduğu mecmua, Tübingen Eberhard Karls Üniversitesi Kütüphanesi 10.20345/digitue.25587 doi numarasında dijital olarak kayıtlıdır. Çalışmada 2b ve 5b varakları arasında yer alan kısa ilmihâl bilgilerinin yer aldığı bölüm önce, yazım özellikleri açısından ele alınmış daha sonra metnin ses bilgisinde dikkati çeken hususlar üzerinde durulmuştur. İlgili metin çeviri yazıyla verildikten sonra dizin-sözlük ortaya konulmuştur.

Anahtar Sözcükler

ilmihâl
mecmua
Osmanlı Türkçesi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 13.04.2023

Kabul Tarihi: 16.06.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1281828

A Linguistic Analysis on A Catechism Text with The Title If They Ask Are You Muslim?

Abstract

In the Karahkanid period, with the adoption of Islam, translation of Kuran were made; religious and moral works and catechisms were written. the Koran was translated for first time and religious and moral works, and catechisms such as Kutadgu Bilig and Divan-ı Hikmet were written. Catechism is defined as a handbook that contains concise information about the lives of prophets as well as belief, worship, daily life and morality. The subject of this study is a catechism text. The journal in which this text is located is digitally registered at the Library of the Eberhard Karls University of Tübingen at 10.20345/digitue.25587 doi number. In the study, the section that includes the short catechism information between the pages 2b and 5b was first discussed in terms of writing features. Then the remarkable points in the phonetic information of the text were emphasized. Translation text, index-dictionary of the relevant text is given.

Keywords

Catechism
Journal
Ottoman Turkish

About Article

Received: 13.04.2023

Accepted: 16.06.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1281828

¹ Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Karaman/Türkiye, okancelalgunor@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5933-1336.

² Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kırklareli/Türkiye, beytullahbekar@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8372-1190.

Giriş

751 tarihindeki Talas Savaşı'ndan sonra Türkler ile Abbasiler arasında çok boyutlu bir ilişki başlamıştır. Türk devlet adamlarının İslam'a davet edilmesi, iki toplum arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesi, tüccarların davetçi misyonu, sufilerin birer misyoner gibi Türk halkları arasına katılması, Müslüman olan Türklerin Abbasiler tarafından ödüllendirilmesi ve Abbasi Devleti'nde Müslüman Türklerin etkin olması Türklerin İslamlaşmasını olumlu yönde etkilemiş ve hızlandırmıştır (Biçer, 2018, s. 101). Türkler X. yüzyılda Satuk Buğra Han'ın İslamiyet'i devlet dini olarak kabul etmesiyle birlikte kitleler hâlinde Müslüman olmaya başlamışlardır. Türkler kitleler hâlinde Müslüman olduktan sonra İslamiyet'i öğrenebilecek kaynaklara ihtiyaç duymuşlardır. Bu amaçla ilk kez Kur'an tercüme yapılmış ve *Kutadgu Bilig*, *Divan-ı Hikmet* gibi dinî, ahlaki nitelikte eserler ve ilmihâller kaleme alınmış ayrıca *Kasîde-i Bürde* gibi Hz. Muhammed'i öven şiirler üzerine Türkçe tercüme ve şerhler yazılmıştır (Çağlar, 2023, s. 11). İlmihâl, TDK Türkçe Sözlük'te İslam dininin kurallarını öğretmek için yazılmış kitap olarak açıklanmıştır (İlmihâl, t.b.). Anadolu sahasında yazılan ilk ilmihâl kitabı *Kitâb-ı Güzîde*'dir (Yıldırım, 2019, s. 34).

Güzîde, *Güzîde Kitâbı*, *Kitâb-ı Güzîde*, *Akâidü'l-İslam*, *Elfaz-ı Muhal* gibi adlarla tanınan yahut kaydedilmiş olan ve İslam dininin esaslarını anlatan mensur bir "akâid" kitabıdır. Türk dünyası coğrafyasında, Türkçe olarak yazılmış, İslam dininin temel kaidelerini anlatan çok sayıda eser bulunmaktadır. Ebu Naşr bin Tâhir bin Muḥammed es-Serahsî tarafından yazılıp Muḥammed bin Bâlî tarafından 14. yüzyılda Eski Oğuz Türkçesine aktarılmıştır. Yazar *Güzîde*'yi 46 bap hâlinde kaleme almış ve bu bapları eserin başında yer alan fihrist bölümünde sıralamıştır: *tevhid, marifet, muhabbet, sünnet, namaz ve taat, zikir, ilim istemek, hikmet, gazilik, cömertlik, hayâ, zina, livata, muhtekir, riba yiyen, süçi içen, vadesine rızık inanmak, kanaat, dünya arzuluğu, ibadet, ölümü anmak, sabır, şükür, ihlas, tövbe, oruç, gece namazı kılmak, söylememek (kınamamak-gıybet etmemek), halvete oturmak, korku, ümit, dünyayı bilmek, kendini (nefsini) bilmek, kendi özünü görmek, şeytanı düşman bilmek, kazaya razı olmak, yakîn, nasihat, tevazu, ilim, kendi ayıbını görmek, mümin nişanı, vasiyet, münacat, öğüt, takva* (Küçük, 2014, s. 75-76). Çalışmanın konusu, Tübingen Eberhard Karls Üniversitesi Kütüphanesi 10.20345/digitue.25587 doi numarasında dijital olarak kayıtlı olan mecmua içindeki 2b'den 5b'ye kadar bulunan temel ilmihâl bilgilerinin yer aldığı bölümdür. Bu mecmuanın içinde yazılış tarihiyle ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Kütüphane kaydında yazılış tarihi 18-19. yüzyıl olarak verilmiştir.

Mecmua, toplam 131 varaktan oluşmakta olup içerisinde farklı konularda bilgiler yer alır: 1a'da *Temellük el-fakîr 'ü-l hakîr es-Seyyid Mehmed Şadık Vehbî-yi İzmîrî ve Hazreti fahri kâ'inât ekmelü't-tahiyât efendimiz şallahü te 'âlâ 'hazretlerinin gazâ-yı şerîflerîñ beyân eder* kaydı bulunmaktadır. 1b' boştur. 2a'da balgam hastalığı için tarif verilmiştir. 2b'den 5b'ye kadar kalubela nedir? elhamdülillah ne demektir? Kaç mezhep vardır? İslam ve iman nedir? gibi temel dinî bilgilerin soru-cevap yoluyla öğretildiği metin vardır. Metin, çerçeve içerisine alınmıştır. 2b'de 13 diğer varaklarda ise 15 satır yer alır. Metinde bazı sayfaların derkenarına sonradan farklı bir müstensih tarafından ilaveler yapılmıştır. 5b'den 6b'ye kadar *risâle-yi âdâbu'l-vuzû*, 6b'den 9a'ya kadar *hazâ kitâb-ı teferrücü'l-ümerâ*, 9a'da *Hazret-i fahri kâ'inât 'aleyhi ekmelü't-tahiyât efendimiz Muhammed Muştafâ 'aleyhişşalâtu vesellem hazretlerinin feth-i Mekke-yi şerîfîñ vesâyir gazâvâtı şerîflerîñ ve mu'cize-yi şerîflerîñ beyân eder Hazret-i Hudây bu gazâda bulunan aşşâbı rıdvânu'llâhi te 'âlâ cümlesinin şefâ'atlerîñ naşîb ü müyesser eyleye âmîn âmîn âmîn* kaydı bulunmaktadır. 9b'den 131b'ye kadar Hz. Muhammed'in Mekke'yi fethinin ve gazalarının anlatıldığı temmet kaydı bulunmayan bir bölüm yer almaktadır.

Çalışmanın konusu olan 2b ve 5b varakları arasındaki metinde, derkenarlara daha sonradan farklı bir müstensih tarafından ilaveler yapılmıştır. Çerçeve içine alınmış metin ile derkenarlara yazılmış ilavelerde yazı karakterlerinde ve yazım özelliklerinde farklılıklar bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Çalışmada 2b ve 5b varakları arasında yer alan kısa ilmihâl bilgilerinin yer aldığı bölüm önce yazım özellikleri açısından ele alınmış daha sonra metnin ses bilgisinde dikkati çeken hususlar üzerinde durulmuştur. İlgili metin çeviri yazıyla verildikten sonra dizin-sözlük ortaya konularak bu alanda çalışacakların istifadesine sunulmuştur.

İnceleme

Yazım Özellikleri

Ünlülerin yazımı.

/a/ ünlüsü.

Kelime başında

üstünlü elif (ل) ile:

أَنْزَرُ anlar (2b/4), أَنْزَنْ andan (3b/9)

Kelime içinde

üstün (ـ) ile:

qarındaş قَرْنَدَاش (2b/3), qorındaş قَرْنَدَاش (2b/3), şorsalar صُورَسَلَر (2b/4), qodılar قُودِيلَر (2b/4), Tanrı تَنكِرِي (2b/9), dağı دَاغِي (3a/7)

üstünlü elif (l) ile:

qarındaş قَرْنَدَاش (2b/3), qıkarup قِيقَارُوب (2b/4), qaçmaqdur قِيقَمَاقْدُر (3b/7)

Kelime sonunda

üstünlü güzel he (e) ile:

yola يُولَا (3a/5), şoqra شُوقْرَا (4a/11), varınca وَارِنِيقَا (4a/12)

üstünlü elif (l) ile:

aqa آقَا (4b/4)

/e/ ünlüsü.

Kelime başında

üstünlü elif (l) ile:

eyt-kim أَيْتَكِيم (2b/4), egüp اِغُوب (3b/6), er اَر (4a/10)

Kelime içinde

üstün (-) ile:

sen سَن (2b/4), deseler دِيسَلَر (2b/5), nedür نِندُر (2b/5), gerçekdür گِرعَقَكْدُر (3a/5)

üstünlü güzel he (e) ile:

işlememekdür işLEMEMEKْدُر (4a/7), gögüsdedür گُوقُسُدِدِندُر (4b/10), dildedür دِلِدِدِندُر (4b/12)

Kelime sonunda

üstünlü güzel he (e) ile:

nice نِيقَا (2b/8), nesneye نِسنِيقَا (2b/8), ne نِه (2b/4), ile اِلِه (3b/8), olursa اُولُورَسِه (4a/8)

Kapalı e (è) ünlüsü.

Metinde kapalı (è)'li kelimelerin yazımında bir standart yoktur. Kapalı (è)'li bazı kelimeler kimi zaman açık e ünlüsüyle yazılmıştır: belinden بِلِندِن (2b/4), yetmiş يِتْتِمِش (4a/4), beş بَش (4a/5)

Kelime başında

esreli elif (l) ile:

étdügi اِئْدُوقِي (3b/7)

dik esreli elif (l) ile:

èy اِي (2b/3)

Kelime içinde

esre (-) ile:

دَسَلَرُ dëseler (2b/7), بَشْ bēš (4a/4)

esreli ye (ي) ile:

دِيسَلَرُ dëseler (2b/5), دِيمَنُكْ dëmenüġ (2b/5), دِيدِيلَرُ dëdiler (2b/4), وِرُوبْ vërup (4b/10)

/ı/ ünlüsü.

Kelime içinde

esre (-) ile:

قَرْنَدَاشْ qarnadaş (2b/3), چَقَارُوبْ çıqarup (2b/4), وَاَرِسَه var-ısa (4b/10)

esreli ye (ي) ile

كِيلُوبْ kılıup (2b/4), بَشَلَرِينْ başların (2b/4), قُودِيلَرُ qodılar (2b/4), طَغَرِيدُرْ toğrıdur (3a/5)

Kelime sonunda

dik esreli ye (ي) ile

مَاعِنَا ma'nāsı (2b/5), كَانْكَی kanķı (2b/11), دَاھِی daħı (3a/7)

esreli ye (ي) ile

تَاھِرِی Taħrı (2b/9),

/i/ ünlüsü.

Kelime başında

elif ye (يَا) ile

اِکْنِجِی ikinci (3b/4), اِلله ile (3b/8), اِشَلَمَه işlememekdür (4a/7)

Kelime içinde

esre (-) ile:

بِلْ بِلْ bilgil (2b/3), بِلْدِنْ belinden (2b/4), بِلُورْ مِيسِنْ bilür misin (2b/7), اِکْنِجِی ikinci (3b/4)

dik esreli ye (ي) ile:

دَيَسِنْ dëyesin (4b/1)

esreli ye (ي) ile:

کِيمُنْ kimüġ (2b/10), دِيدِيلَرُ dëdiler (2b/4), کِيمَدِنْ kimden (3a/6)

Kelime sonunda

dik esreli ye (ي) ile

ھَاھِرَتِينِی haħretini (2b/6), بِنِی beni (2b/4), اُچُونْجِی üçüncü (3b/4), اِتْدُغِی etdüġi (3b/7)

esreli ye (ي) ile:

گِئْدُوْکَلَرِی gitdüġleri (3a/5)

/o/ ünlüsü.

Kelime başında

ötreli elif vav (أ) ile:

أول ol (3a/9), أولمفدُر olmağdur (3b/7), أولورسه olursa (4a/8),

Kelime içinde

ötre (ة) ile:

طغريدُر doğruğur (3a/5), بئونُ boyun (3b/6)

ötreli vav (ؤ) ile:

شورسلُر şorsalar (2b/4), يوقُ yok (2b/8), قوديلُر kodılar (2b/4), يوله yola (3a/5)

/ö/ ünlüsü.

Kelime başında

ötreli elif ve vav (أ) ile:

أوگمكدُر öğmekdür (2b/6), أوكرندى öğrendi (3b/6), أولنُ ölen (3b/12), أوزرته üzerine (4a/11)

Kelime içinde

ötreli vav (ؤ) ile:

دورثدُر dörtdür (3b/3), سوزُ söz (3b/8), گوئلُ göñül (3b/8)

/u/ ünlüsü.

Kelime içinde

ötreli vav (ؤ) ile:

چقاروپُ çıkarup (2b/4), بونلُرکُ bunlaruñ (3a/5), بئورُرُ buyurur (3b/4), طوثمفدُرُ tutmağdur (4a/8)

ötre (ة) ile:

قاچدُر kaçdur (3a/3), طغريدُر doğruğur (3a/5), بونلُرکُ bunlaruñ (3a/5)

Kelime sonunda

ötreli vav (ؤ) ile:

بُو bu (5a/14)

/ü/ ünlüsü.

Kelime başında

ötreli elif vav (أ) ile:

أوچونچى üçüncü (3b/4), أوزره üzere (4b/7),

Kelime içinde

ötre (ة) ile:

دئمنكُ demenüñ (2b/5), نئدُرُ nedür (2b/5), كئمنكُ kimüñ (2b/10), دورثدُرُ dörtdür (3b/3), گوئلُ göñül (3b/8)

ötreli vav (ؤ) ile:

بُلُورْ مِسِينْ bilür misin (2b/7), سِزُورْ sizür (2b/4), كِندُورْ gitdükleri (3a/5), بُولُورْ boyun (3b/6)

Kelime sonunda

ötreli vav (ؤ) ile:

بِرُورْ berü (2b/4)

Ünsüzlerin yazımı.

/b/, /p/ ünsüzü.

Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi metinlerinde -(U)p zarf-fiil ekindeki /p/ ünsüzü yaygın olarak b (ب) ile gösterilmesine rağmen metinde hem b (ب) hem de p (پ) ile gösterilmiştir:

چِقَارُورْ çıkarup (2b/4), كِيلُورْ kıilup (2b/4), اِغُورْ egüp (3b/6), اِدُورْ edüp (4b/9), بِلُورْ bilüp (5a/12)

/c/, /ç/ ünsüzü.

Metinde /c/ ve /ç/ ünsüzlerinin ayırt edici bir biçimde kullanıldığı görülmüştür. /ç/ ünsüzü için çim (چ), /c/ ünsüzü için cim (ج) harfi kullanılmıştır:

نِجِه nice (2b/8), چِقَارُورْ çıkarup (2b/4), كَاچْدُر kaçdur (3a/3), اِکِنچِ ikinci (3b/4), اُچُونچِ üçüncü (3b/4), گِرچِکْدُر gerçekdür (3a/5)

/k/, /g/ ünsüzü.

Metinde /k/, /g/ ünsüzleri için ayırt edici bir işaret kullanılmamış olup her ikisi de kef (ك) ile gösterilmiştir:

بِلْ bilgil (2b/3), اُوگْمِکْدُر öğmekdür (2b/6), تَنْکِرِ Tanrı (2b/9), گِرچِکْدُر gerçekdür (3a/5), کِمِکْدِن kimden (3a/6), اُوگْرِنْدِی öğrendi (3b/6), گِوْğöl (3b/8), گُونْدِه güninde (5a/5)

/η/ ünsüzü.

Metinde geniz n'si için kef (ك) ve harfi kullanılmıştır. Tanrı kelimesi ise nun+kef (نك) ile gösterilmiştir:

دِمِنْکْ demenüñ (2b/5), تَنْکِرِ Tanrı (2b/9), گِوْğöl (3b/8)

/s/ ünsüzü.

Kelime başında ince sıradan Türkçe kelimeler sin (س), kalın sıradan Türkçe kelimeler sad (ص) ile yazılmıştır. Kelime içinde kalın ve ince sıradan ayrımı yapılmadan sin (س) ile yazılırken sorsalar kelimesinin hem sin (س) hem sad (ص) ile yazımı tespit edilmiştir. Kelime içindeki sad (ص) ile yazılış derkenarlarda görülmektedir:

سَنَ sen (2b/4), صُورَسَلَّرْ şorsalar (2b/4), صُورَصَلَّرْ şorsalar (2b/4), صُورَا شُورَا şonra (4a/11)
/t/ ünsüzü.

Kalın sıradan kelimelerde ط (ط), ince sıradan kelimelerde ت (ت) ile yazılmıştır:
تَنَكَّرِي Tenri > Tanrı (2b/9), طَغْرِيذُرْ toğrıdır (3a/5), طُوتْمَفْدُرْ tutmağdır (4a/8)

Ses Bilgisi

Ses uyumu.

Kalınlık-incelik uyumu.

Metinde kalınlık-incelik uyumu tamdır. Sadece bir kelimedede kalın ünlülü kelime köküne +lik eki getirilerek uyum bozulmuştur: Resülligini (3b/10)

Düzlük-yuvarlaklık uyumu.

Kelime kökünde ve eklerde bu uyuma aykırı kullanımlar görülmektedir:

Kelime kökünde:

berü (2b/4), toğrı (3a/5) yardım (4a/4)

Eklerde³:

iyelik telik III. şahıs +I: kılı (2b/9), şürü (3b/11), orucı (5a/1), güninde (5a/5),

iyelik çokluk I. şahıs -muz: Rabb'imüz (2b/4), şıfatımız (4a/15)

ilgi durumu +üm, +U⁴: sizün (2b/4), kimün (2b/9) Mustafâ'nuş (3b/9), bizüm (4a/15)

bildirme teklik II. şahıs: -suş⁵: kılısuş (2b/9)

bildirme teklik III. şahıs: -dUr: demekdür (2b/4), mîşâğdur (2b/4)

bildirme çokluk I. şahıs -üz: mü'minüz (4a/15)

isimden isim yapan +ünci: üçünci (3a/4), dördünci (3a/4),

isimden isim yapan +sız: destürsüz (5a/5)

isimden isim yapan +lik: Resülligini (3b/10)

belirli geçmiş zaman III. teklik şahıs -dı: şordı (2b/4), kodılar (2b/4)

geniş zaman -Ur: bilür misin (2b/7)

emir çokluk II. şahıs -ün: selām verün (4b/2) öğrenün (5a/15)

soru eki -mı: müslimān mısın (2b/4)

zarf-fiil -Up: kılıp (2b/4), çıkarup (2b/4), varup (4a/9), edüp (4a/9)

³ Metinde ekler uyuma girmeyen eklerden hareketle gösterilmiştir. Ayrıca iyelik çokluk II. şahıs ekinin düzlük-yuvarlaklık uyumuna girdiği görülür: Rabb'ijiz (2b/4)

⁴ İlgili durumu eki genellikle yuvarlak ünlülü olup az da olsa düz ünlülü şekilde de kullanılmıştır: İmānıñ (4a/4)

⁵ Bildirme teklik II. şahıs geniz ünsüzüyle yazılmış.

Ünsüz uyumu.

Metinde bulunma, ayrılma durumu ekiyle bildirme teklik III. şahıs ekinin ünsüz uyumuna aykırı kullanıldığı görülmüştür:

milletden (2b/12), kaçdur (3a/3) gerçektür (3a/5) başda (5a/15)

Ses Olayları

Ünlülerle ilgili olaylar.

Ünlü düşmesi.

Çeşitli ses olayları etkisiyle kelimenin bünyesinde bulunan ünlülerden bazıları söylenmez olmasıdır (Özkan, 2001, s. 162). Ünlü düşmesi olayı daha çok iç seslerde görülür. Türkçede en yaygın ünlü düşmesi ikiden fazla heceli kelimelerde bulunan vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesidir (Vural ve Böler, 2012, s. 97).

-i- > ø: beñiz+e- > beñze- (2b/8)

-ü- > -ø-: gönül+i > gönli (4a/4)

Ünlü türemesi.

Çeşitli sebeplerle kelimenin aslında bulunmayan bir ünlünün ön, iç ve son ses olarak belirlenmesi olayıdır. Bu olay daha çok dilimize girmiş yabancı kelimelerde meydana gelmektedir. Özellikle Türkçenin hece yapısına uygun olmayan çift doruklu heceleri, Türkçenin hece yapısına uydurmak için iki ünsüz arasında bir dar ünlü türer (Özkan, 2001, s. 146).

-ø- > -i-: neşir > neşir (3b/12), vech > vecih (3b/13)

Ünlü düzleşmesi.

Çeşitli fonetik sebeplerle, yuvarlak sıradan bir ünlünün düz sıraya geçmesi olayıdır (Özkan, 2001, s. 202). Metinde ü- > i- değişmesi şeklinde görülür:

ü- > i-: kendü > kendi (5a/11)

Ünlü daralması.

Türkçede /a/, /e/, /o/, /ö/ geniş ünlülerinin /ı/, /i/, /u/, /ü/ dar ünlülerine dönüşmesi olayıdır. Metinde /a/ ve /e/ ünlülerinde bu değişme görülür:

-e- > -i-: netekim > nitekim (3b/4)

-a- > -ı-: katında > kıtında (4b/5)

Ünlü incilmesi.

Çeşitli sebeplerle kalın sıradan bazı ünlülerin ince sıraya geçmesi olayıdır. Metinde bu ses olayı metinde -a- > -i-, -u- > -i- değişmesi şeklinde görülür:

-a- > -i-: yana > yine (3b/12), amtı > imdi (5a/9)

-u- > -i-: uçun > için (5a/9)

Ünlü genişlemesi.

Kelime içindeki dar sıradan /ı/, /i/, /u/, /ü/ ünlülerinin çeşitli sebeplerle boğumlanma özellikleri bakımından geniş sıradan /a/, /e/, /o/, /ö/ ünlülerine dönüşmesi olayıdır (Vural ve Böler, 2012, s. 121). Metinde bu ses olayı -i- > -e- değişmesi şeklinde görülür:

-i- > -e-: cihet > cehet (2b/9)

Ünsüzlerle ilgili olaylar.

Tonlulaşma.

Eski Türkçede kelime başında tonsuz olan ünsüzlerin Batı Türkçesinde tonlu ünsüze dönmesi olayıdır. Bu ses olayı sedalılaşıma, ötümlüleşme gibi adlar da alır. Metinde k- > g- ve t- > d değişmesi şeklinde görülür:

k- > g-: köñül göñül (3b/9), kök > gök (4b/8), köğüs > göğüs (4b/9)

t- > d-: tè-seler > de-seler (2b/7), tördünci > dördünci (3a/4), tiril- > diril- (3b/12), terisi > derisi (4a/4), türlü > dürlü (4b/4), til > dil (4b/12)

Ünsüz türemesi.

Eserde ünsüz türemesi Arapçada hemzeli yazılmış kelimelerde hemzenin yerine yazılan /y/ ünsüzünün türemesi şeklinde görülür:

-‘- > -y-: cāyız (5a/7)

Ünsüz düşmesi.

Seslerin birbirleriyle olan ilişkileri sırasında gramer birliğinin bünyesindeki ünsüzlerden biri düşer, buna ünsüz düşmesi denir (Özkan, 2001, s. 155). Bu düşme eserde son seste görülür:

g- > ø: türlüg > dürlü (4b/4)

Metin

2b/1 *bismillahirrahmānirrahīm* 2b/2 *elḥamdülillahi Rabbi'l-‘ālemīn veşşalātu vesselāmu ‘alā ḥayri ḥalkıhı Muḥammedin* 2b/3 *ve ālihi ecma ‘in emmā-be ‘dü* bilgil kim èy ‘aziz karındaş eger 2b/4 şorsalar kim müslimān mısın sen eyt kim *elḥamdülillah* müslimānam (eger şorsalar ne zamāndan berü müslümānsun eyit kālū belādan berü müslümānum eger şorsalar kālū belā ne demekdür sen eyit ‘ahid ve mīşāḳdur eger şorsalar ‘ahid ve mīşāḳ nedür sen eyit Ḥaḳ sübhānehü ve te‘ālā ḥazretleri Ādem Peygamber *‘aleyhi’s-selām* belinden zürriyatı çıkarup daḥı mükellef kılup şordı-kim *elestü birabbiküm* ya’nī ben sizün Rabb’iñiz degilmiyem anlar daḥı *belī* Rabb’imüzsün dediler ve başların secdeye ḳodılar)⁶ 2/5 eger deseler ki *elḥamdülillahi* demek

⁶ Metinde derkenarda bulunan ilaveler, metin içinde işaretlenmiş yerde paranteze alınarak çeviri yazıyla verilmiştir.

ma'nası nedür sen eyt-kim 2b/6 Allah te'âlâ hazretini ögmekdür ve şükr eylemekdür eger şorsalar ki 2b/7 Allah te'âlâyı bilür misin sen eyt-kim bilürem eger deseler 2b/8 nice bilürsin sen eyt-kim ibtidası yok hiç nesneye benzemez 2b/9 nişanı yok kadımdür cehetden zamandan ve mekandan münezzehdür (eger şorsalar kimünj kulusuñ sen eyit Allah *sübhānehü ve te'ālā* hazretlerinünj kulusuñ eger şorsalar ...⁷ sen eyit beni yaradan Tañrı te'ālādur) 2b/10 eger şorsalar kimünj zürriyetisin sen eyt-kim Ādem Peyğamber 2b/11 '*aleyhi's-selatu ve's-selām* zürriyetiyem eger şorsalar ki kankı 2b/12 milletdensin sen eyt-kim İbrāhīm Peyğamber '*aleyhi's-selām* milletindenem eger 2b/13 şorsalar kimünj ümmetisin sen eyt-kim Muḥammed-i Mustafā *şalla'llāhu 'aleyhi vesellem* 3a/1 ümmetiyem eger şorsalar ki ne mezhebden sen eyt-kim 3a/2 İmām-ı A'zām⁸ Ebū Ḥanīfe-yi Kūfî (Nu'mān ibn-i Şābit) mezhebidenem *ḳaddesa'llāhu sırrehu* 3a/3 eger şorsalar ki mezheb kaçdur sen eyt-kim dördür 3a/4 evvel İmām A'zām ikinci İmām Şāfi'î üçüncü İmām Mālik dördüncü 3a/5 İmām Ahmed-i Ḥanbelî (*riḍvānu'llahi 'aleyhim ecma'ın*) işbu dört (mezheb dēyü bunlaruñ gitdükleri yola dērler) mezheb ḫaḳdur ve gerçekdür (ve toğrıdur) eger şorsalar 3a/6 İmām A'zām Ebū Ḥanīfe mezhebi kimden öğrendi sen eyt-kim 3a/7 İmām-ı Ḥammādî'den ve Ḥammādî daḫı İmām 'Alḳame'den ve 'Alḳame daḫı 3a/8 İmām İbrāhīm'den ve İbrāhīm daḫı İmām 'Abdullah'dan (ibn-i Mes'ūd'dan) ve 'Abdullah (ibn-i Mes'ūd) 3a/9 ol server-i kāyināt ve mefḫar-ı mevcūdāt iki cihān faḫri ḫabībü (Resül'den *şalla'llāhu 'aleyhi vesellem*) 3a/10 Allah *şalla'llāhu 'aleyhi vesellem* ḫazretlerinden ve ḫazret-i Resülü'llah daḫı 3a/11 İbrāhīm Peyğamberden '*aleyhi's-selām* ve İbrāhīm Peyğamber daḫı Nūḫ Peyğamberden ('*aleyhi's-*) 3a/12 *selām* ve Nūḫ Peyğamber '*aleyhi's-selām* daḫı Şīt Peyğamberden '*aleyhi's-selām* 3a/13 ve Şīt Peyğamber '*aleyhi's-selām* daḫı Ādem Peyğamberden '*aleyhi's-şalātu ve's-selāmdan* 3a/14 *riḍvānu'llāhi te'ālā 'aleyhim ecma'ın* ve ḫazret-i Ādem '*aleyhi's-şalātu* 3a/15 ve '*s-selām* ḫazret-i Cebrā'il'den ḫazret-i Cebrā'il '*aleyhi's-selām* 3b/1 daḫı ḫazret-i Mikā'il'den ve ḫazret-i Mikā'il daḫı ḫazret-i 3b/2 İsrāfīl'den ve ḫazret-i İsrāfīl daḫı ḫazret-i 'Azrā'il'den '*aleyhi's-* 3b/3 *selām* ve ḫazret-i 'Azrā'il daḫı ḫazret-i Rabbi'l-Ālemīn'den *cellallahu* 3b/4 '*azeme şānuhu* ḫazretinden nitelim kelām-ı şerīfide buyurur 3b/5 inne'd-dīne 'inda'l-lāhi'l-İslām (Kur'an-ı Kerim 3:19) eger şorsalar İslām nedür sen 3b/6 eyt-kim Allah te'ālā buyurduğı nesnelere boyun egüp daḫı muḫı' 3b/7 olmaḳdur ve men' edtüğü nesnelere kaçmaḳdur eger şorsalar ki 3b/8 imān nedür sen eyt-kim imān dil ile ikrār edüp ve ḳalb ile taşdıḳ edüp toğrı söz söylemekdür

---

⁷ Metinde bazı yazılar silinmiş olduğundan okunamamaktadır. Bu kısımlar üç nokta (...) ile gösterilmiştir.

⁸ Metinde pek çok yerde Farsça tamlamalardaki "u" ile verilen izafet kesresi tarafımızdan "ı,i" olarak düzeltilmiştir.

3b/9 andan gerçeklemedür gönül ile Allah'ın birliğini ve Muhammed-i Mustafâ'nın 3b/10 hak peygamberliğini ve resüllüğünü ve dört kitabı hakdur demektür ve cennet 3b/11 ve cehennem ve şirât ve mizân ve şûrî ve hisâb ve kabir 'azâbı 3b/12 ölen cemî' ma'hlûkât yine dirilmesi (ve haşır ve neşir olunacağına) hakdur demektür eger 3b/13 şorsalar ki ne vecihle ikrâr edersin sen eyt-kim *Āmentü billahi* 3b/14 ve *melâ'iketihî ve kütübihî ve rusulihî ve'l-yevmi'l-âhîri bi'l-kaderi hayrihî* 3b/15 ve *şerrihî mine'llâhi te'âlâ* (Kur'an-ı Kerim 2:177) eger şorsalar ki imânın başı nedir 4a/1 sen eyt-kim *lâ-ilâhe illallah Muhammedün resûlullah* eger şorsalar imânın 4a/2 teni nedir sen eyt-kim beş vakt namâzdur eger şorsalar ki 4a/3 imânın sözü nedir sen eyt-kim zikrullahdur eger 4a/4 şorsalar ki imânın yüresi nedir sen eyt-kim Kûrân'dur eger (şorsalar imânın bayrağı nedir sen eyt ta'kidür eger şorsalar imânın nûrî nedir sen eyt toğrı söylemekdür eger şorsalar imânı helâk eden nedir sen eyt namâzı terk etmekdür ve her kim-ki etdi ta'kidî dîni yakdı ve her kim-ki beş vakt namâzı cemâ'at ile kıla Allah te'âlâ ol kişiye bîş şehîd şevâbın vère ve dahı her kişi-kim bî-namâza yardım etse veyâhüd bir lokma etmek vère yetmiş kerre Ka'be'yi yıkmış ...eger şorsalar imânın ... sen eyt ta'kvâdur eger şorsalar imânın derisi nedir eyt hayâdur eger şorsalar imânın gönlü nedir eyt ihlâşdur...) 4a/5 şorsalar ki dîn nedir sen eyt-kim Allah te'âlânın emrine 4a/6 mu'î ve münkâd olmağdur ve men' ve nehy etdüğü nesnelere kaçmağdur 4a/7 ve işlememektür ve emr-i ma'rûf üzere olmağdur ve beş vakt namâzı 4a/8 kılmağdur ve Ramazân ayı orucın tutmağdur ve hacc vâcib olursa 4a/9 hacca varup Ka'be'yi tavâf edüp borcın edâ etmekdür ve eger mâlî dahı 4a/10 var-ısa zekevetin vèrüp borcın edâ eylemekdür gerek er ve gerek 4a/11 'avrat 'âkîl ve 'âkile olduklarından sonra bu zikr olan üzerine 4a/12 olup tâ mevte varınca Allah te'âlânın emri üzerine olup 4a/13 tarîkı zâyî' eylemeyüp sürmek dîndârlıktur eger şorsalar 4a/14 imân sende midür veyâhüd sen imânda mısın sen eyt-kim ben imân 4a/15 ileyim imân bendedür biz mü'minüz imân bizüm şifatımızdur 4b/1 deyesin hâzret-i Resûlullah şalla'llâhu 'aleyhi vesellem buyururlar ki 4b/2 selâm vèrüp mü'minlere ammâ selâm vèrmeğ Yahudîlere ve Naşrânîlere 4b/3 huşûşâ ki benim ümmetim Yahudîlerine ki anlar kimlerdür bî-namâzıldur 4b/4 dedî (eger şorsalar imân kaç dürlüdür eyt imân beş dürlüdür evvelkisi ferîştehler imânıdır aña imân-ı ma'tbû' dèrler ikinci peygamberler imânıdır aña imân-ı ma'sûm dèrler üçüncü mü'minler imânıdır aña imân-ı ma'kbûl dèrler dördüncü münâfıklar... imân-ı merdûd dèrler beşinci ... imânıdu[r] aña imân-ı mev'kuf dèrler) eger şorsalar ki imân bir yerde cemî' midür 4b/5 veyâhüd tağılmış mıdır sen eyt-kim Allah te'âlânın kıtında cem'dür ve hem 4b/6 kullar kıtında tağılmışdur ve dahı kalbde cem'dür ve a'zâda tağılmışdur 4b/7 eger şorsalar ki a'zâda kaç yèredür sen eyt-kim dört

yêrdedür 4b/8 evvelki gökdedür nitekim kelâm-ı kadîmde buyurur *Me kezebe'l-kezebel* 4b/9 *fûadu mâ raa* (Kur'an-ı Kerim 53:11) ikinci kalbedür nitekim kelâm-ı kadîmde buyurur 4b/10 *habbebe ileykümü'l-îmâne ve zeyyenehü fi kulübiküm* (Kur'an-ı Kerim 49:7) üçüncü göğüdedür 4b/11 nitekim kelâm-ı kadîmde buyurur eydür *efemen şerah'a-allahu şadrahu* 4b/12 *lil-İslâmi fehuve 'alâ nûrin min Rabbihi* (Kur'an-ı Kerim 39:22) dördüncü dildedür nitekim 4b/13 kelâm-ı kadîmde buyurur eydür *innemâ yetezekkeru ülû'l elbâb* (Kur'an-ı Kerim 13:19) 4b/14 ve dağı İmâm-ı Şemsü'l-eimme ve'l-müslimân eydür her ere ve her 'avrata îmân 4b/15 bilmek vâcibdür eger şorsalar bilmese ve öğrenmekde taşşîrât eylese 5a/1 ne namâzı dürüst olur ne orücü kabûl olur ne nikâhı 5a/2 ve ne dîni îmânı dürüst olur öldüğü vaqt müslimânlar mağberesine 5a/3 kıomayalar *ne 'ûzu bi'llah min zalik* ve dağı her kişiye borçdur ki ehline 5a/4 ve 'ayâline dîn-i İslâm'ı öğrede ve eger bir kişi 'avratına dîn-i 5a/5 İslâm'ı öğretmekde taşşîrât eylese yarın kıyâmet güninde mes'ûl 5a/6 ve mu'azzeb olur ve dağı 'avrata câyizdür ki eri destürsüz fakîhe 5a/7 varup dîn-i İslâm 'ilmin öğrene ve dağı âhîretde üç kişiye 5a/8 katı 'azâb olur ataya ve qarındaşa ve 'avratuñ erine dîn-i İslâm 5a/9 'ilmin öğretmedükleri için imdi ehl-i İslâm olana elbette dîn⁹ 5a/10 'ilmin öğrenmek lâzımdur ve mühimdür ve bundan mühim ve lâzım nesne yokdur 5a/11 imdi her kim ihmâl ve taşşîrât eylese ve öğrenmese veyâhûd kendi 5a/12 bilüp şoranlara öğretmese *ne 'ûzu bi'llahi* bahîldür 'aşîdür yarın kıyâmet 5a/13 güninde mes'ûl ve mu'azzeb olur ve eger bilmezse öğrenmekde 'âr ederse 5a/14 *ne 'ûzu bi'llahi* küfr-i zulmetde kalmışdur imdi bugün fırsat elde iken ve 'ağıl 5a/15 başda iken ve cân bedende iken öğrenüñ ve bilmeyene öğredüñ *Allahua 'lem*

Sonuç

Metne dil özellikleri açısından bakıldığında, II. çokluk şahıs, iyelik ve ilgi durumu eklerinin dudak uyumuna giren örneklerinin de olması metnin 18. yüzyıl sonları ya da 19. yüzyıl başlarında yazıldığını düşündürmektedir.

Çoğu ilmihâl kitaplarında olduğu gibi, eserde de soru-cevap yoluyla temel İslamî bilgilerin öğretilme çabası dikkat çekmektedir. Bu yöntem, bilgilerin akılda kalıcılığını sağlamak amacıyla tercih edilmiştir.

Eserde temel İslamî konularda bilgiler verilirken ayet (Necm, Hucurât, Zümer, Rad vb.) ve hadislerle destekleme yoluna gidilmiştir. Ayrıca eserde Hanefî mezhebinin hak mezhep olduğuna ve Ebu Hanife'ye bilgilerin silsile hâlinde Allah tarafından ulaştırıldığına değinilmiştir.

---

⁹ Metinde dîni yazılmıştır.

Metinde peygamberlerin (Âdem Peygamber, İbrâhîm Peygamber, Nûh Peygamber) ve din âlimlerinin (‘Alkame, ‘Abdullah ibn-i Mesud, Hammâdî, İmâm Ahmed-i Hanbelî, İmâm A‘zâm, İmâm İbrâhîm, İmâm Mâlik, İmâm Şâfi‘î, Nu‘mân ibn-i Şâbit) ve meleklerin isimlerine (hâzret-i ‘Azrâ‘îl, hâzret-i Cebrâ‘îl, hâzret-i İsrâfîl, hâzret-i Mikâ‘îl) yer verilmiştir.

Metinde 303 madde başı kelime tespit edilmiştir. Bunlardan 103 tanesi Türkçe, 108 tanesi Arapça, 17 tanesi Farsça, 1 tanesi Soğdca, 31 tanesi Arapça + Türkçe, 2 tanesi Farsça + Arapça + Türkçe, 4 tanesi Farsça + Türkçe, 2 tanesi Farsça + Arapça kökenlidir. 36 tanesi de özel isimdir. Eser ilmihâl kitabı olması sebebiyle Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe kelimelerden çok olduğu görülmektedir.

Eserde öğretimi kolaylaştırmak ve dikkat çekmek amacıyla soyut kavramların somutlaştırılarak verildiği görülmektedir. Bu anlamda iman kavramı bayrak, kalp ve tenle somutlaştırılmıştır.

Dizin

- ‘**Abdullah ibn-i Mesud (öz. is.):** İslam’ı kabul eden on kişiden biri, sahabi, ilk dönem müfessiri
‘a. 3a/8
- Âdem Peygamber (öz. is.):** ilk peygamber, insanların atası
ā. 2b/10, 2b/4
ā.+ den 3a/13
- ‘**ahid (Ar.):** söz, yemin
‘a. 2b/4
- âhiret (Ar.):** öbür dünya
ā.+ de 5a/7
- ‘**aķıl başda iken (Ar. + T.):** düşünme, anlama, kavrama gücü varken
‘a. 5a/14
- ‘**aķil ol- (Ar. + T.):** baliğ olmak
‘a.- duķlarından 4a/11
- ‘**ākile ol-(Ar. + T.):** kız, baliğ olmak
‘a.- duķlarından 4a/1
- ‘**aleyhi’s -selām (Ar.):** Allah’ın selamı onun üzerine olsun anlamında söz
‘a. 2b/4, 2b/12, 3a/11, 3a/12, 3a/13, 3a/15, 3b/2
- ‘**aleyhi’ş-şalavātu ve’s-selām (Ar.):** salat ve selam üzerine olsun
‘a. 3a/13
- ‘**aleyhi’s-selatu ve’s-selām (Ar.):** Allah’ın selamı onun üzerine olsun anlamında söz
‘a. 2b/11
- ‘**Alķame (öz. is.):** Abdullah ibn-i Mesut’un talebesi
‘a. 3a/7
- Allah (öz. is.):** Tanrı, yaratıcı
a. 2b/9, 3a/10
a.+ uņ 3b/9
- Allah te‘ālā (öz. is.):** şanı yüce Allah
a. 2b/6, 3b/6, 4a/4
a.+ nuņ 4a/12, 4a/5, 4b/5
a.+ yı 2b/7
- Allahua‘lem (öz. is.):** “Allah daha iyi bilir” anlamında bir söz
a. 5a/15
- ammā (Ar.):** ama, lakin, velakin anlamında bir bağlama edatı
a. 4b/2
- andan:** ondan
a. 3b/9
- anlar:** onlar
a. 2b/4, 4b/3
- aņa:** ona
a. 4b/4
- ‘**ār êT- (Ar. + T.):** utanmak
‘ā.- erse 5a/13
- ‘**āşī (Ar.):** isyan eden
‘ā.+ dūr 5a/12
- ata:** ecdat, cet
a.+ ya 5a/8
- ‘**avrat (Ar.):** kadın, eş
‘a.+ a 4b/14, 5a/6
‘a.+ ina 5a/4
‘a.+ uņ 5a/8
- ‘**ayāl (Ar.):** eş, karı
‘a.+ ine 5a/4
- a‘zā (Ar.):** parça, unsur
a.+ da 4b/6, 4b/7
- ‘**azāb (Ar.):** ızdırap, acı
‘a.+ ı 3b/11
- ‘**azāb ol- (Ar. + T.):** eziyet, işkence çekmek
‘a.- ur 5a/8
- ‘**azīz (Ar.):** yüce, ulu
‘a. 2b/3
- baķil (Ar.):** eli sıkı, cimri
b.+ dūr 5a/12
- baş:** 1. kafa
b.+ ların 2b/4
2. esas, temel
b.+ ı 3b/15
- bayraķ:** sembol
b.+ ı 4a/4
- bel:** kol ve bacakların birleştıği yer
b.+ inden 2b/4
- belī (Ar.):** evet, hayhay, peki
b. 2b/4
- ben:** teklik I. kişi zamiri
b. 2b/4, 4a/14
b.+ dedür 4a/15
b.+ i 2b/9
b.+ im 4b/3
- beğ(i)ze-:** unsurlar arasında ortak noktalar bulunmak
b.- mez 2b/8
- berü:**-den bu yana
b. 2b/4
- beş / bēş:** beş

- b. 4a/2, 4a/4, 4a/7, 4b/4
beşinci : beş sayısının sıra sıfatı
b. 4b/4
bī-namāz (Far.): namaz kılmayan
b.+ a 4a/4
b.+ lardur 4b/3
bil-: 1. inanmak
b.- ürem 2b/7
b.- ürsin 2b/8
2. bir şeyi anlamış ve öğrenmiş bulunmak
b.- gil 2b/3
b.- mek 4b/15
b.- mese 4b/15
b.- meyene 5a/15
b.- mezse 5a/13
b.- üp 5a/12
b.- ür misin 2b/7
bīḡ: bin
b. 4a/4
bir: 1. bir, asıl sayı sıfatı
b. 4a/4
2. herhangi bir varlığı belirsin olarak gösteren (sayı)
b. 4b/4, 5a/4
birlik: tek olma durumu
b.+ ini 3b/9
biz: çokluk I. kişi zamiri
b. 4a/15
b.+ üm 4a/15
borc (Soğd): birine karşı bir şeyi yerine getirme yükümlülüğü, vecibe
b.+ dur 5a/3
b.+ ın 4a/9, 4a/10,
boyun eg-: itaat etmek
b.- üp 3b/6
bu: 1. işaret zamiri
b.+ ndan 5a/10
b.+ nlaruḡ 3a/5
2. İşaret sıfatı
b. 4a/11
bugün: içinde bulunulan zaman
b. 5a/14
buyur-: 1. söylemek
b.- ur 3b/4, 4b/1, 4b/11, 4b/13, 4b/8, 4b/9
2. emretmek
b.- duḡı 3b/6
cān bedende iken (Far. + Ar. + T.): yaşarken, hayattayken
c. 5a/15
cāyız (Ar.): dinen sakıncası olmayan, izin verilmiş olan
c.+ dūr 5a/6
cehennem (Ar.): dünyada günah işleyenlerin öldükten sonra ceza görecekleri yer, tamu
c. 3b/11
cehet (Ar.): cihet, yön, taraf
c.+ den 2b/9
cellallahu ‘azeme şānuhu (Ar.): şanı ve azameti yüce Allah
c. 3b/3
cem’ (Ar.): toplanma
c.+ dūr 4b/5, 4b/6
c. midür 4b/4
cemā’at (Ar.): topluluk
c.+ ile 4a/4
cemī’ (Ar.): bütün, hep
c. 3b/12
cennet (Ar.): dünyada iyi işler yapmış kişinin öbür dünyada gideceği yer
c. 3b/10
cihān (Far.): evren
c. 3a/9
çıkar-: yaratmak, var etmek
ç.- up 2b/4
daḡı: ve, da, de, bile
d. 2b/4, 3a/10, 3a/11, 3a/12, 3a/13, 3a/7, 3a/8, 3b/1, 3b/2, 3b/3, 3b/6, 4a/4, 4a/9, 4b/14, 4b/6, 5a/3, 5a/6, 5a/7
dē-: söylemek
d.- di 4b/4
d.- diler 2b/4
d.- mek 2b/5
d.- mekdür 2b/4, 3b/10, 3b/12
d.- rler 3a/5, 4b/4
d.- seler 2b/5, 2b/7
d.- yesin 4b/1
d.- yü 3a/5
değil: isim cümlelerini olumsuz yapmak için kullanılan bir söz
d.+ miyem 2b/4
deri: vücudu saran tabaka
d.+ si 4a/4
destūr (Far.): izin, ruhsat
d.+ sız 5a/6
dil: lisan
d. 3b/8

- d.+ dedür 4b/12
- dîn (Ar.):** Tanrı'ya, kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren yapı
d. 4a/5, 5a/9
d.+ i 4a/4, 5a/2
- dîn-i İslâm (Ar.):** İslam dini
d. 5a/7, 5a/8
d.+ ı 5a/4
- dîndârlık (Ar. + Far. + T.):** dinî inancı güçlü olma durumu
d.+ dur 4a/13
- diril-:** diri duruma gelmek
d.- mesi 3b/12
- dördünci:** dört sayısının sıra sıfatı
d. 3a/4, 4b/12, 4b/4
- dört:** dört
d. 3a/5, 3b/10, 4b/7
d.+ dür 3a/3
- dürlü:** türlü
d.+ dür 4b/4
- dürüst (Far.):** kurallara uygun, düzgün
d. 5a/1, 5a/2
- edâ ét-:** birine borcunu ödemek, yerine getirmek
e.- mekdür 4a/9
- edâ eyle-:** birine borcunu ödemek, yerine getirmek
e.- mekdür 4a/10
- eger (Far.):** şart anlamını güçlendirmek için şartlı cümlelerin başına getirilen kelime, şayet
e. 2b/10, 2b/11, 2b/12, 2b/3, 2b/4, 2b/5, 2b/6, 2b/7, 2b/9,
3a/1, 3a/3, 3a/5, 3b/12, 3b/15, 3b/5, 3b/7, 4a/1, 4a/13, 4a/2,
4a/3, 4a/4, 4a/9, 4b/15, 4b/4, 4b/7, 5a/13, 5a/4
- ehl (Ar.):** eş, karı-kocadan her biri
e.+ ine 5a/3
- ehl-i İslâm (Ar.):** İslam ehli
e. 5a/9
- elbette (Ar.):** şüphesiz, kuşkusuz
e. 5a/9
- elestü birabbiküm (Ar.):** “Ben sizin Rabb’iniz değil miyim” anlamında bir söz
e. 2b/4
- elhamdülillah (Ar.):** Allah’a hamt olsun” anlamında bir söz
- e. 2b/4, 2b/5
- emr (Ar.):** emir, buyruk
e.+ i 4a/12
e.+ ine 4a/5
- emr-i ma'rûf (Ar.):** iyiliğe yöneltme, doğru yola sevk etme
e. 4a/7
- er:** 1. kişi, adam
e. 4a/10
e.+ e 4b/14
2. koca
e.+ i 5a/6
e.+ ine 5a/8
- etmek:** ekmek
e. 4a/4
- evvel (Ar.):** önce
e. 3a/4
- evvelki (Ar.):** önceki
e. 4b/8
e.+ si 4b/4
- èy:** ey, ünlem edatı
è. 2b/3
- ey(i)T- :** söylemek
e. 2b/4, 2b/92b/10, 2b/12, 2b/13, 2b/4, 2b/5, 2b/7, 2b/8, 3a/1, 3a/3, 3a/6, 3b/13, 3b/6, 3b/8, 4a/1, 4a/14, 4a/2, 4a/3, 4a/4, 4a/5, 4b/4, 4b/5, 4b/7
e.- ür 4b/11, 4b/13, 4b/14
- fahri (Ar.):** övünç
f. 3a/9
- faķih (Ar.):** fıkıh âlimi
f.+ e 5a/6
- feriştah (Far.):** melek
f.+ ler 4b/4
- furşat elde iken (Ar. + T.):** imkân, olanak varken
f. 5a/14
- gerçek:** doğru, hakikat
g.+ dür 3a/5
- gerçekle-:** doğrulamak, teyit etmek
g.+ lemekdür 3b/9
- gerek:** lazım, lüzumlu
g. 4a/10
- git-:** tabi olmak, yönelmek
g.- dükleri 3a/5
- gögüs:** göğüs, kalp
g.+ dedür 4b/10
- gök:** gökyüzü

- g.+ dedür 4b/8
gön(ü)l: gönül, kalpte oluşan duyguların kaynağı
g. 3b/9
g.+ i 4a/4
habîb (Ar.): sevgili, Hz. Muhammed
h.+ ü 3a/9
hacc (Ar.): farz ibadetlerden biri
h. 4a/8
h.+a 4a/9
hak (Ar.): gerçek
h. 3b/10
h.+ dur 3b/10, 3b/12
Hak (öz.is.): Allah
h. 2b/4
h.+ dur 3a/5
Hamîdî (öz. is.): Yemenli sünnî âlim
h. 3a/7
haşîr (Ar.): kıyamet gününde ölülerin diriltilip mahşere çıkarılması
h. 3b/12
hayâ (Ar.): utanma, edep
h.+ dur 4a/4
hazret (Ar.): kutsal sayılan kişiler önüne konulan saygı sözü
h.+ inden 3b/4
h.+ ini 2b/6
h.+ leri 2b/4
h.+ lerinden 3a/10
h.+ lerinüj 2b/9
hazret-i Resûlullah (Ar.): Allah'ın resulü
h. 3a/10, 4b/1
hazret-i Âdem (öz. is.): ilk insan, Hz. Âdem
h. 3a/14
hazret-i 'Azrâ'îl (öz. is.): ölüm meleği
h. 3b/3
h.+ den 3b/2
hazret-i Cebrâ'îl (öz. is.): vahiy meleği
h. 3a/15
h.+ den 3a/15
hazret-i İsrâfil (öz. is.) kıyamet günü suru üfleyecek melek
h. 3b/2
h.+ den 3b/1
hazret-i Mikâ'îl (öz. is.): doğa olaylarını ve canlıların rızıklarını kontrol etmekle görevli melek
h. 3b/1
h.+ den 3b/1
hazret-i Rabbi'l-âlemîn (Ar.): âlemlerin yaratıcısı
h.+ den 3b/3
helâk eT- (Ar. + T.): yok etmek
h.- en 4a/4
hem (Far.): zaten, bir de anlamında bir söz
h. 4b/5
her (Far.): teker teker hepsi, tümü
h. 4a/4, 4b/14, 5a/11, 5a/3
hiç (Far.): olumsuzluk ifade eden bir söz
h. 2b/8
hisâb (Ar.): hesap, sorgu
h. 3b/11
huşûşâ (Ar.): bundan başka, ayrıca
h. 4b/3
ibn-i Mes'ûd (öz. is.) Abdullah ibn-i Mesut, İslam'ı kabul eden on kişiden biri
i. 3a/8
i.+ dan 3a/8
İmâm İbrâhîm (öz. is.): Abdullah ibn-i Mesut'un öğrencisi İbrahim en-Nehâî
i. 3a/8
İbrâhîm Peygamber (öz. is.) Hz. İbrahim
i. 2b/12, 3a/11
i.+ den 3a/11
ibtidâ (Ar.): başlangıç
i.+ sı 2b/8
içün: için, son çekim edatı
i. 5a/9
ihlâş (Ar.): gönülden gelen sevgi
i.+ dur 4a/4
ihmâl eyle- (Ar. + T.): önem vermemek
i.- se 5a/11
iki: iki
i. 3a/9
ikinci: iki sayısının sıra sıfatı
i. 3a/4, 4b/4, 4b/9
ikrâr eT- (Ar. + T.): söylemek
i.- ersin 3b/13
i.- üp 3b/8
ile: aracılığıyla, vasıtasıyla, birlikte
i. 3b/8, 3b/9
i.+ yim 4a/15
'ilm (Ar.): ilim, bilim
'i.+ in 5a/7, 5a/9, 5a/10
İmâm 'Abdullah (öz. is.): Abdullah ibn-i Mesut, İslam'ı kabul eden on kişiden biri

- i.+ dan 3a/8
İmām Ahmed-i Hānbelī (öz. is.): ünlü hadis âlimlerinden biri
i. 3a/5
İmām ‘Alkame (öz. is.): Abdullah ibn-i Mesut’un talebelerinden biri
i.+ den 3a/7
İmām A‘zām (öz. is.): Hanefî mezhebinin imamı
i. 3a/4
İmām A‘zām Ebū Hānīfe (öz. is.): İmam Azam, Hanefî mezhebinin imamı
i. 3a/6
İmām İbrāhīm (öz. is.): İmam Alkame’nin talebelerinden biri, muhaddis ve fakih
i.+ den 3a/8
İmām Mālik (öz. is.): Maliki mezhebinin kurucusu
i. 3a/4
İmām Şāfi‘ī (öz. is.): Şafi mezhebinin kurucusu
i. 3a/4
İmām-ı Şemsü’l-eimme ve’l-müslimîn (öz. is.): el-Mebcut adlı eseriyle tanınan Hanefî fakih
i. 4b/14
İmām-ı A‘zām Ebū Hānīfe-yi Kūfī (öz. is.): Hanefî mezhebinin kurucusu
i. 3a/2
İmām-ı Hammādī (öz. is.): Keşfü esrâri’l-Batniyye adlı eserin yazarı olan dîn alimi
i.+ den 3a/7
İmān (Ar.): inanma, inanç
i. 3b/8, 4a/14, 4a/15, 4b/14, 4b/4
i.+ da mısın 4a/14
i.+ ı 4a/4, 5a/2
i.+ ıdu 4b/4
i.+ ıdur 4b/4
i.+ ıı 4a/4
i.+ uı 3b/15, 4a/1, 4a/3, 4a/4
İmān-ı maqbūl (Ar.): kabul olan inanç
i. 4b/4
İmān-ı ma‘şūm (Ar.): saf, temiz iman
i. 4b/4
İmān-ı maṭbū‘ (Ar.): hoş, güzel iman
i. 4b/4
İmān-ı merdūd (Ar.): kabul edilmemiş iman
i. 4b/4
İmān-ı mevḳuf (Ar.): bozuk inançta olanların imanı
i. 4b/4
İmdi: şimdi
i. 5a/11, 5a/14, 5a/9
İslām (öz. is.): Hz. Muhammed tarafından bildirilen din, Müslümanlık
i. 3b/5
İşbu: işte bu
i. 3a/5
İşle-: yapmak
i.- memekdür 4a/7
Ka‘be (öz. is.): Müslümanların kiblesi
k.+ yi 4a/4, 4a/9
Ḳabir (Ar.): mezar
ḳ. 3b/11
Ḳabūl ol- (Ar. + T.): geçerli sayılmak
ḳ.- ur 5a/1
Ḳaç: herhangi bir şeyin niceliğini sormak için kullanılan soru sıfatı
k. 4b/4, 4b/7
ḳ.+ dur 3a/3
Ḳaç-: uzak durmak
ḳ.- maḳdur 3b/7, 4a/6
Ḳaddesa’llāhu sırrehu (Ar.): “Allah sırrını mübarek kılsın” anlamında bir söz
ḳ. 3a/2
Ḳadīm (Ar.): başlangıcı olmayan
ḳ.+ dūr 2b/9
Ḳal-: bir durumda bulunmak
ḳ.- mışdur 5a/14
Ḳalb (Ar.): gönül
ḳ. 3b/8
ḳ.+ de 4b/6
ḳ.+ dedür 4b/9
Ḳālū belā (Ar.): Ruhların yaratıldıktan sonra Allah’ın “Ben sizin Rabb’iniz değil miyim” sorusuna verdikleri “evet” cevabı
ḳ. 2b/4
ḳ.+ dan 2b/4
Ḳanḳı: hangi
ḳ. 2b/11
Ḳarındaş: kardeş
ḳ. 2b/3
ḳ.+ a 5a/8
Ḳatı: şiddetli
ḳ. 5a/8
kelām-ı ḳadīm (Ar.): Kuran-ı Kerim

- k.+ de 4b/11, 4b/13, 4b/8, 4b/9
kelâm-ı şerîf (Ar.): Kuran-ı Kerim
k.+ inde 3b/4
kendi: dönüşlülük zamiri
k. 5a/11
kerre (Ar.): kez, defa
k. 4a/4
kıt: huzur, ön
k.+ ında 4b/5, 4b/6
kıyâmet günü (Ar. + T.): kıyametin kopup
ölülerin dirileceği vakit
k.+ nde 5a/12, 5a/5
ki (Far.): bağlama edatı
k. 2b/5, 2b/6, 2b/11, 3a/1, 3a/3, 3b/7, 3b/13,
3b/15, 4a/2, 4a/4, 4a/5, 4b/1, 4b/3, 4b/4,
4b/7, 5a/3, 5a/6
kim: ki bağlacının eskiden kullanılan biçimi
k.2b/10, 2b/12, 2b/13, 2b/3, 2b/4, 2b/5,
2b/7, 2b/8, 3a/1,
3a/3, 3a/6, 3b/13, 3b/6, 3b/8, 4a/1, 4a/14,
4a/2, 4a/3, 4a/4,
4a/5, 4b/5, 4b/7
kim: soru zamiri
k. 4a/4, 5a/11
k.+ den 3a/6
k.+ lerdür 4b/3
k.+ üñ 2b/9, 2b/10, 2b/13
kişi: şahıs, kimse
k. 4a/4, 5a/4
k.+ ye 4a/4, 5a/3, 5a/7
kitâb (Ar.): kutsal kitap
k. 3b/10
ko-: yerleştirmek
k.- mayalar 5a/3
kul: Allah'a göre insan
k.+ ısuñ 2b/9
k.+ ıyam 2b/9
k.+ lar 4b/6
Qurân (Ar.): Müslümanların kutsal kitabı
k.+ dur 4a/4
küfr-i zulmet (Ar.): inkâr karanlığı
k.+ de 5a/14
lâzım (Ar.): gerekli, lüzumlu
l. 5a/10
l.+ dur 5a/10
loğma (Ar.): küçük bir yiyecek parçası,
sokum
l. 4a/4
mahlûkât (Ar.): yaratılmışlar
m. 3b/12
mağbere (Ar.): mezarlık
m.+ sine 5a/2
mâl (Ar.): varlık, servet
m.+ ı 4a/9
ma'nâ (Ar.): anlam
m.+ sı 2b/5
mefhar-ı mevcûdât (Ar.): varlıkların övünç
kaynağı, Hz. Muhammed
m. 3a/9
mekân (Ar.): yer
m.+ dan 2b/9
men' (Ar.): yasaklama
m. 4a/6
men' êt- (Ar. + T.): yasaklamak
m.- düği 3b/7
mes'ûl ol- (Ar. + T.): sorumlu olmak
m.- ur 5a/13, 5a/5
mevt (Ar.): ölüm
m.+ e 4a/12
mezheb (Ar.): bir dinde görüş ve anlayış
farklılıklarında doğan kollardan her biri
m. 3a/3, 3a/5
m.+ densin 3a/1
m.+ i 3a/6
m.+ indenem 3a/2
millet (Ar.): ulus
m.+ densin 2b/12
m.+ indenem 2b/12
mîşâk (Ar.): yemin, söz
m. 2b/4
m.+ dur 2b/4
mîzân (Ar.): mahşer günü iyilik ve
kötülüklerin değerlendirildiği terazi
m. 3b/11
mu'azzeb ol- (Ar. + T.): acı, sıkıntı ve azap
çekmek
m.- ur 5a/13, 5a/6
Muhammed-i Mustafâ (öz. is.): Hz.
Muhammed
m. 2b/13
m.+ nuñ 3b/9
mu'tî ol- (Ar. + T.): itaat etmek
m.- mağdur 3b/6, 4a/6
mühim (Ar.): önemli
m. 5a/10
m.+ dür 5a/10

- mükellef kııl- (Ar. + T.):** yükümlü tutmak
m.- up 2b/4
- mü'min (Ar.):** iman eden
m.+ ler 4b/4
m.+ lere 4b/2
- münâfık (Ar.):** inanmadığı hâlde inanmış gibi görünen, iki yüzlü
m.+ lar 4b/4
- münezzeh (Ar.):** kötülükten ve eksiklikten uzak ve arındırılmış olan
m.+ dür 2b/9
- münkâd ol- (Ar. + T.):** boyun eğmek, itaat etmek
m.- maḳdur 4a/6
- müslimân / müslümân (Ar.):** İslam dininden olan kimse
m.+ am 2b/4
m.+ lar 5a/2
m.+ mısın 2b/4
m.+ sun 2b/4
m.+ um 2b/4
- namâz (Far.):** İslam'ın beş şartından biri
n.+ dur 4a/2
n.+ ı 4a/4, 5a/1
- namâz kııl- (Far. + T.):** namaz ibadetini yerine getirmek
n. maḳdur 4a/7
n.+ ı ḳ.- a 4a/4
- Naşrânî (öz. is.):** Hristiyan
n.+ lere 4b/2
- ne:** 1. soru sıfatı
n. 2b/4, 3a/1, 3b/13
2. soru zamiri
n. 2b/4
n.+ dür 2b/4, 2b/5, 3b/15, 3b/5, 3b/8, 4a/2, 4a/3, 4a/4, 4a/5
- ne...ne (Far.):** olumsuzluk ifade eden tekrarlı edat
n. 5a/1
- nehy ét- (Ar. + T.):** yasaklamak, engellemek
n.- düḡi 4a/6
- nesne (Ar.):** şey
n. 5a/10
n.+ lerden 3b/7, 4a/6
n.+ lere 3b/6
n.+ ye 2b/8
- neşir (Ar.):** kıyamette bütün insanların dirilmesi
n. 3b/12
- nice:** nasıl
n. 2b/8
- nikâḥ (Ar.):** evlilik, evlenme işlemi
n.+ ı 5a/1
- nişân (Far.):** belirti, iz
n.+ ı 2b/9
- nitekim:** gerçekten, hakikaten
n. 3b/4, 4b/11, 4b/12, 4b/8, 4b/9
- Nuḥ Peyḡamber (öz. is.):** Hz. Nuh
n. 3a/12
n.+ den 3a/11
- Nu'mân ibn-i Şâbit (öz. is.):** Hanefi mezhebinin imamı, Ebu Hanife
n. 3a/2
- nür (Far.):** gönül açıcı aydınlık
n.+ ı 4a/4
- ol:** işaret sıfatı
o. 3a/9, 4a/4
- ol-:** 1. bir durumda bulunmak
o.- ana 5a/9
o.- maḳdur 4a/7
o.- up 4a/12
2. gerçekleşmek, yapmak
o.- ur 5a/1, 5a/2
- olun-:** yapılmak, gerçekleştirilmek
o.- acaḡına 3b/12
- orûc (Far.):** farz ibadet
o.+ ı 5a/1
- oruc tut- (Far. + T.):** oruç ibadetini yerine getirmek
o.+ ın ṫ.- maḳdur 4a/8
- öḡ-:** övmek, methetmek
ö.- mekdür 2b/6
- öḡreT-:** bir konuda bilgi ve beceri kazandırmak
ö.- e 5a/4
ö.- medükleri 5a/9
ö.- mekte 5a/5
ö.- mese 5a/12
ö.- üḡ 5a/15
- öḡren-:** bir konuda bilgi ve beceri kazanmak
ö.- di 3a/6
ö.- e 5a/7
ö.- mek 5a/10
ö.- mekte 4b/15, 5a/13
ö.- mese 5a/11
ö.- üḡ 5a/15

- öl-:** yaşamını yitirmek
ö.- düği 5a/2
ö.- en 3b/12
- peygamber (Far.):** Allah'ın elçisi
p.+ ler 4b/4
- peygamberlik (Far. + T.):** peygamber olma durumu
p.+ ini 3b/10
- Rabb (Ar.):** Allah
r.+ imüzsün 2b/4
r.+ iñiz 2b/4
- Ramazân ayı (Ar. + T.):** Müslümanların oruç tuttuğu ay
a.+ ı 4a/8
- resül (Ar.):** peygamber, Hz. Muhammed
r.+ den 3a/9
- resüllik (Ar. + T.):** peygamber olma durumu
r.+ ini 3b/10
- secdeye қо- (Ar. + T.):** secde etmek
s.- dılar 2b/4
- selâm vër- (Ar. + T.):** selamlamak
s.- meñ 4b/2
s.- üñ 4b/2
- sen:** teklik II. kişi zamiri
s. 2b/10, 2b/12, 2b/13, 2b/4, 2b/5, 2b/7, 2b/8, 2b/9, 3a/1, 3a/3, 3a/6, 3b/13, 3b/5, 3b/8, 4a/1, 4a/14, 4a/2, 4a/3, 4a/4, 4a/5, 4b/5, 4b/7
s.+ de midür 4a/14
- server-i kāyināt (Far. + Ar.):** kainatın efendisi, Hz. Muhammed
s. 3a/9
- sevāb (Ar.):** iyilikler karşısında Allah tarafından verilen ödül
s. 4a/4
- şifat (Ar.):** nitelik, özellik
ş.+ ımuzdur 4a/15
- şirāt (Ar.):** sırat köprüsü
ş. 3b/11
- siz:** çokluk II. şahıs zamiri
s.+ üñ 2b/4
- şoñra:** daha ileri bir zamanda
ş. 4a/11
- şor-:** sual etmek
ş.- anlara 5a/12
ş.- dı 2b/4
- ş.- salar 2b/10, 2b/11, 2b/13, 2b/4, 2b/6, 3a/1, 3a/3, 3a/5, 3b/13, 3b/15, 3b/5, 3b/7, 4a/1, 4a/13, 4a/2, 4a/4, 4a/5, 4b/15, 4b/4, 4b/7
- ş.- şalar 2b/4, 2b/9, 4a/4, 4b/4
- söyle-:** demek, sözle anlatmak
s.- mekdür 3b/8, 4a/4
- söz:** kelam
s. 3b/8
s.+ i 4a/3
- şür (Ar.):** kıyametin kopacağına işaret eden üflelemeli çalgı aleti
ş.+ ı 3b/11
- sür-:** devam etmek
s.- mek 4a/13
- şehīd (Ar.):** Allah yolunda ölen kimse
ş. 4a/4
- Şīt Peygamber (öz. is.):** Hz. Şit
ş. 3a/13
ş.+ den 3a/12
- şükr eyle- (Far. + T.):** Allah'a minnet duygusunu dile getirmek
ş.- mekdür 2b/6
- tā (Far.):** dek, değin anlamında uzaklık bildiren söz
t. 4a/12
- tağıl-:** paylaşılmak
t.- miş mıdur 4b/5
t.- mişdur 4b/6
- taḥkīk ét- (Ar. + T.):** incelemek, araştırma
t.- di 4a/4
- taḥdīr (Ar.):** alın yazısı, kader
t.+ dūr 4a/4
- taḥşīrāt eyle- (Ar. + T.):** kusurlar, günahlar işlemek
t.- se 4b/15, 5a/11, 5a/5
- taḫvā (Ar.):** dinin yasak ettiği şeylerden sakınıp buyruklarını yerine getirme, züht
t.+ dur 4a/4
- Taḥrı te'ālā (öz. is.):** şanı yüce Allah
t.+ dur 2b/9
- tarīk (Ar.):** Allah'a ulaşmak için tutulan yol
t.+ ı 4a/13
- taşdīk ét- (Ar. + T.):** onaylamak
t.- üp 3b/8
- taḫāf ét- (Ar. + T.):** Kabe'nin çevresini dönmek

- .- p 4a/9
ten: deri, dış katman
t.+ i 4a/2
terk t- (Ar. + T.): bırakmak, uzaklaşmak
t.- mekdür 4a/4
oğrı: doğru, gerçek
. 3b/8, 4a/4
.+ dur 3a/5
: 
. 5a/7
nci:  sayısının sıra sıfatı
. 3a/4, 4b/10, 4b/4
Ümmet (Ar.): bir peygambere inanıp onun yolunu seçenlerin tümü
.+ im 4b/3
.+ isin 2b/13
.+ iyem 3a/1
zeri: st
.+ ne 4a/11
zre: -e göre, gereğince
. 4a/7
vcib (Ar.): dinen yapılması gerekli terk edilmesi caiz olmayan
v.+ dr 4b/15
vcib ol- (Ar. + T.): dinen yapılması gerekli olmak
v.- urisa 4a/8
vağ(i)t (Ar.): zaman
v. 4a/2, 4a/4, 4a/7, 5a/2
var: mevcut
v.+ isa 4a/10
var-: 1. gitmek
v.- up 4a/9, 5a/7
2. bir vakte ulaşmak
v.- inca 4a/12
ve (Ar.): bağlama edatı
v. 2b/4, 2b/6, 2b/9, 3a/10, 3a/11, 3a/12, 3a/13, 3a/14, 3a/5, 3a/7, 3a/8, 3a/9, 3b/1, 3b/10, 3b/11, 3b/12, 3b/2, 3b/3, 3b/7, 3b/8, 3b/9, 4a/10, 4a/11' avrat, 4a/4, 4a/6, 4a/7, 4a/8, 4a/9, 4b/14, 4b/15, 4b/2, 4b/5, 4b/6, 5a/10, 5a/11, 5a/13, 5a/14, 5a/15, 5a/2, 5a/3, 5a/4, 5a/6, 5a/7, 5a/8
vecih (Ar.): tarz, biim
v.+le 3b/13
vr-: sunmak, ikram etmek
v.- se 4a/4
veyhd (Ar. + Far.): veya, ya da
v. 4a/14, 4a/4, 4b/5, 5a/11
Yahud (z. is.): Hz. Musa'nın dinine mensup kimse
y.+ lere 4b/2
y.+ lerine 4b/3
yağ-: mahvetmek
y.- dı 4a/4
ya'n (Ar.): "demek ki, şu anlatılmak isteniyor ki" anlamında bir söz
y. 2b/4
yaraT-: meydana getirmek, var etmek
y.- an 2b/9
yardum t-: iyilik yapmak
y.- se 4a/4
yarın: gelecekte bir zaman
y. 5a/5, 5a/12
yr: mekn
y.+ de 4b/4
y.+ dedür 4b/7
yetmiş: yetmiş
y. 4a/4
yığ-: dağıtmak, parçalamak
y.- miş 4a/4
yöne: tekrar, bir daha
y. 3b/12
yoğ: bulunmayan, mevcut olmayan
y. 2b/8, 2b/9
y.+ dur 5a/10
yol: benimsenen anlayış, ilke
y.+ a 3a/5
yüreK: kalp
y.+ i 4a/4
zamn (Ar.): vakit, süre
z.+ dan 2b/4, 2b/9
yi' eyle- (Ar. + T.): heba etmek, zıyan etmek
.- meyp 4a/13
zekevet vr- (Ar. + T.): İslam'ın şartlarından biri olan zekt görevini yerine getirmek
z.+ in v.- p 4a/10
ikr ol- (Ar. + T.): söylenmek
.- an 4a/11
ikrullah (Ar.): Allah'ın zikretme, anma
.+ dur 4a/3
riyt (Ar.): nesiller, soylar
.+ ı 2b/4
riyet (Ar.): nesil, soy
.+ isin 2b/10 .+ iyem 2b/11

Kaynakça

- Biçer, B. (2018). Türklerin Müslüman olması meselesine yeni bir bakış denemesi. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 3*, 99-137.
- Çağlar, Y. (2023). *Doğu Türkçesi ile yazılmış bir Kasîde-i Bürde şerhi (İnceleme-metin-aktarım-dizin-ıtkıbasım)*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- İlmihâl. (t.b.) *Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük* içinde. <https://sozluk.gov.tr>
- Küçük, S. (2014). *Kitâb-ı Güzîde: Akâidü'l-İslâm*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Özkan, M. (2001). *Türkçenin ses ve yazım özellikleri*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Vural, H. ve Böler, T. (2012). *Ses ve şekil bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yıldırım, A. (2019). Kuruluştan Tanzimat'a Osmanlıca ilmihâller. *Kalemname, 4(7)*, 30-48.

K. S. Aksakov'un Slavofil Yanının *Konstantinopol Kapılarında Oleg* Adlı Eserine Yansıması

Tuğba GÜNÖR¹

Öz

Rus edebiyatının önde gelen isimlerinden biri olan K. S. Aksakov, edebiyata düşkün bir babanın oğlu olarak hem sanatın hem de slavofil düşüncelerin hâkim olduğu bir evde büyür. Aksakov kadim Slav ruhunu Rusya'da ilk defa örgütleyen kişidir. Sanatçı gençlik yıllarında sadece Slavofil düşüncelere değil aynı zamanda felsefeye de ilgi duyar. Özellikle de Hegel kaynaklı 'felsefe tarihi' içerikli incelemeler yaptığı da dikkat çeker. Bu çalışmamızda inceleyeceğimiz 'Konstantinopol Kapılarında Oleg' de işte bu incelemelerden biridir. Aksakov'un bu eseri, 1830'lu yıllarda Moskova Üniversitesi'nde ders veren tarih profesörü ve aynı zamanda üniversitenin rektörü M. T. Kaçenovskiy'in verdiği bir derste Büyük Knyaz Oleg'in efsanevi bir kişilik olduğunu ve ayrıca Rus yazar, şair, tarihçi ve eleştirmen N. M. Karamzin'in on iki ciltlik eseri 'Rus Devleti Tarihi'nde yanlı ve kesinlik taşımayan kaynaklar kullandığını iddia etmesi üzerine öfkelenerek yazar. Piyas tarzında kaleme alınan bu eserde baştan sona inanışları, giyimleri, yaşam şekilleri vs. kadim Slav ruhunu derinden hissettirir.

Anahtar Sözcükler

Konstantin Sergeyeviç
Aksakov
Slavofilizm
Knyaz Oleg
Çargrad

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 03.03.2023

Kabul Tarihi: 24.05.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1259787

Reflection of K. S. Aksakov's Slavophil Side in *Oleg near Constantinople*

Abstract

K. S. Aksakov, one of the leading figures of Russian literature, grew up in a house where both art and Slavophil thoughts were dominant. Aksakov was the first to organize the ancient Slavophil spirit in Russia. In his youth, the artist was not only interested in Slavophil ideas, but also in philosophy. It is noteworthy that he made studies with the content of 'philosophy history' especially from Hegel. *Oleg near Constantinople* is one of these studies. Aksakov wrote his work in an anger against a lecture given by M. T. Kachenovskiy claiming that Great Knyaz Oleg was a legendary personality, and, N. M. Karamzin had used biased and uncertain sources in his twelve volume work *History of the Russian State*. In this work, written in the style of a play, the ancient Slavophil spirit, their beliefs, clothing, lifestyles, etc. are deeply felt from the beginning to the very end.

Keywords

Konstantin Sergeyeviç
Aksakov
Slavophilism
Knyaz Oleg
Chargrad

About Article

Received: 03.03.2023

Accepted: 24.05.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1259787

¹ Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü, Tekirdağ/Türkiye, tkaragozlu@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3259-3141

Giriş

Rus gazeteci, edebiyat eleştirmeni, tarihçi, dilbilimci, şair ve slavofilizm (Slavyanofilstvo) akımının fikir babalarından ve slavofillerin topluluk üyesi Konstantin Sergeyeviç Aksakov (1817-1860), Rus edebiyatı, dilbilim ve edebiyat tarihi için önemli isimlerden biridir. Yazar, ünlü Rus edebiyatçısı Sergey Timofeyeviç Aksakov'un (1791-1859) büyük oğludur. Sanat çevrelerine yakınlık duyan bir ailede büyüyen Aksakov, edebiyatla çok erken yaşlarda tanışır. Baba Sergey T. Aksakov, özellikle sansür başkanlığı görevi için Moskova'ya geldikten sonra aile gerek saray çevresi gerekse de edebiyat çevresinde yerini alır.

Asil bir soydan gelen baba Sergey Aksakov, 1816 yılında tanınmış bir generalin kızı olan Olga Semyonovna Zaplatina'yla (1783-1878) evlenince, Moskova ve Peterburg çevrelerinde tanınırlığı da artar. Sergey Aksakov, evlerinde sürekli önemli isimleri ağırlar. Dönemin önde gelen birçok edebiyatçısı, başta Sergey Aksakov'un kadim dostu Nikolay Vasilyeviç Gogol (1809-1852) olmak üzere hep beraber bu evde edebiyat toplantıları gerçekleştirirler (Nikolayeva, 1990, s. 22-23). Baba Aksakov, ikisi edebiyatçı olacak, on bir çocuğu da Konstantin, Vera (1819-1864), Grigoriy (1820-1891), Olga (1821-1861), İvan (1823-1886), Mihail (1824-1841), Nadejda (1829-1869), Lyubov' (1830-1867), Mariya (1831-1908), Anna (1831- ?) ve Sofya (1834-1885)) bu evde aktif bir edebiyat ortamında büyümüştür (Kuleşov, 2009, s. 20-21).

Aksakov Ailesi çok köklü bir aile geçmişine sahiptir. Hatta Rus Devleti'nin ilk kurulduğu zamanlara kadar köklerinin uzandığı bilinir. Tarihçi Aleksey Stanislavoviç Kuleşov, Aksakov Ailesinin geçmişi üzerine hazırladığı doktora çalışmasında ailenin köken bilgileri hakkında geniş bilgi verir. Kuleşov, *Aksakovlar* (Aksakov, 2009) adlı kitaplaştırdığı tezinde uzun yıllardır üzerinde çalıştığı Aksakov Ailesinin köklerini tarihi belgelere dayandırarak aktarır. Tarihi kayıtlarda ailenin varlığına ilk olarak XI. yy.da (1027) rastlandığını bildirir. Savaşçı bir aile olan Aksakovların XV. yy.a kadar 'Velyamin' soyadıyla anıldığını, bu yüzyıldan sonra ise o dönemde yaşayan İvan Fyedoroviç Velyamin'in fiziksel özelliğinden esinlenerek, Türkçe kökenli 'Oksak' soyadını kullanmaya başladığını bildirir (Kuleşov, 2009, s. 16). Ayrıca Kuleşov gene Aksakov Ailesiyle alakalı bir başka çalışmasında (Romanovlar, Aksakovlar, Çebişyovlar (Romanov, Aksakov, Çebişyov, 2010) da Aksakovların, Romanovların ilk hakimiyeti sırasında da imparatorluğun kuruluşunda yer aldığını bildirir (Kuleşov, 2010).

Aynı çalışmada dikkat çeken bir nokta da bu denli köklü bir ailenin neden soyadını değiştirdiği, değiştirdiği soyadın ise neden Türk kökenli olduğu hakkında hiçbir bilgi

verilmemesidir. Ailenin uzun yıllar Tatarlarla yaşadığı da göz önünde bulundurulursa kayıtlara geçmemiş ya da yanlış bir yaklaşım sergilendiği düşünülebilir. Kayıtlarda sadece XIX. yy.a gelindiğinde Sergey T. Aksakov'un eşi Olga Semyonovna Zaplatina'nın annesinin Türk soyundan gelen bir prenses olduğu bildirilir (Kuleşov, 2009, s. 16). Anneanesi tarafından Konstantin Sergeyeviç Aksakov'un yarı Türk kanı taşıdığı da inkâr edilemez. Ancak aile bu bağı asla kabul etmez. Sanatçının kendisi gibi slavofillerden biri olan kardeşi İvan Sergeyeviç Aksakov annesinin Türk yanını katı bir şekilde inkâr ederek; "O tümüyle Rus yaşam tarzına aittir. Rus gelenekleri, özellikle kilise, Rus mutfağı, Rus doğası tüm bunlar onun özüdür" (Erdoğan, 2018, s. 40) der.

Aksakovlar ve Kuleşov ne kadar bu bağı görmezden gelmeye çalışsa da Rus Türkolog Nikolay Aleksandroviç Baskakov (1905-1995) *Türk Kökenli Rus Soyadları* (Russkiye familii tyurskogo proishojdeniya) adlı çalışmasında Aksakovların aldığı soyadın Türkçe 'aksak, topal' kelimesinden geldiğini belirtmesi, bu ailenin köklerinde Türk kökenli unsurlar barındırdığı fikrini destekler (Erdoğan, 2018, s. 40).

Slav kanından gelişleriyle her zaman gurur duyan bu ailenin fertleri Slavofilizme her zaman yatkınlık göstermiştir. Özellikle Sergey Aksakov ideolojik olarak sempati duyduğu slavofilizmin yayılmasına ev toplantılarında da yardımcı olur. Konstantin Sergeyeviç Aksakov da bu evin havasını koklamış biri olarak bu hanede büyümenin tüm ayrıcalıklarını sonuna kadar kullanır. Edebiyata yatkın oluşu, felsefeye ilgi duymasıyla şekillenmeye başlar. Özellikle de 1830 yılında Moskova Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi'nde okumaya başladığında ilgi alanlarını temeline oturmuş olacaktır. Aksakov, üniversite yıllarında Nikolay Vladimiroviç Stankeviç (1813-1840) önderliğinde oluşturulan 'Stankeviç Topluluğu'na (Krujok Stankyeviça) katılır (Kuleşov, 2009, s. 21). 'Stankeviç Topluluğu', 1830 ve 1840'lı yılların Alman felsefesi temelli siyasi ideolojilerden tamamen uzak gençlik topluluklarından. Her sınıftan ve ideolojide insanı bir arada birleştiren bu grubun hoşgörüsü gerek çağına gerekse de çağından sonrasına da geniş izler bırakır. Alman felsefesini Rusya'ya ilk sokan gruptur. Alman filozoflar Hegel, Kant Schelling üzerinden yola çıkarak dönemin önde gelen sosyal sorunlarına cevap bulmaya çalışmışlardır. (Geniş bilgi için bk. Günör, 2023, s. 56)

Sanatçı anılarında bu grubu özetlerken "bu toplulukta Rusya, yaşam, edebiyat ve dünya üzerinde genel bir fikir üretilirdi" (Maşinskiy, 1964, s. 20) diyerek grubun hem kendisi hem de ülkesi için ne denli önemli olduğunu da ortaya koyar.

Aksakov, 'Stankeviç Topluluğu'na katıldıktan sonra felsefeye duyduğu ilgi iyiden iyiye artar ve 1838 yılında Almanya'ya gider. Alman filozofları üzerinde yoğunlaşır. Bu seyahat

sırasında yolu Yuriy Fyodoroviç Samarin (1819-1876) ve Aleksey Stepanoviç Homyakov'la (1804-1860) kesişir. Bu kesişme ona siyasi bir kimlik kazandıracak ve slavofillerin lideri yapacaktır (Kuleşov, 2009, s. 21). Bu tarihten sonra Aksakov'un bütün çalışmaların temelinde, sosyo-politik konuların çözümünün geçmişte aranması düşüncesi yatmaya başlar (Kuleşov, 2009, s. 21).

Aksakov'un yazarlığı çok erken yaşlarda başladığını yukarıda belirtmiştik. Sanatçı ilk dönemlerinde genel olarak 'ağıt' türünde eserler verir. Ana teması doğa içerisinde tanrısal gücün varlığı ve insanların ilahi gizemleri çözme arzusu yatar. Aksakov'un ilk dönem eserlerinde doğayı kutsal bir mabet gibi gözler önüne serdiği de gözden kaçmaz. Huzurun, memnuniyetin ve sağlığın temelini barındıran bir mabet (Maşinskiy, 1964, s. 58-59). 1830'lı yıllarda ise daha içsel konulara yönelime dönüşür. 'Stankeviç Topluluğu'nun temel özelliklerinden biri olan bu değişim sanatçının eserlerinde kişisel bir tema olan ruhsal yalnızlığa yönelmesine sebep olur. Aksakov'un azımsanamayacak sayıda bu temayla karalanmış şiirleri vardır. 1836 yılında yazdığı, ilk mısraıyla aynı adı taşıyan şiiri bu temanın en güzel örneğidir. "Evet, ben yalnızım, beni anlamıyorlar / İnsanlara, kardeşlerime yabancıyım / Boşuna kendimi ifade etmeye çalışıyorum / Onlar için sesim duyulmuyor" (Maşinskiy, 1964, s. 60).

O yıllarda mısraları git gide karanlık, hüznü dolu bir hal alır. Doğa, yalnızlık ve karamsar ruh hali. 'Fırtına', 'kasırga' ve 'sağanak yağış' eserlerinde ruh halini yansıtan temel semboller olur. Bu durum yazarın karakteriyle aslında büyük benzerlik göstermektedir. Aksakov çocukluğundan beri karamsar ve duygusal bir ruh haline sahiptir. Babasına şaşkıncı derecede çok düşkündür. Her yönden düşkün olduğu ve neredeyse yanından hiç ayrılmadığı babasının 1859'da ölmesi, derinliklerinde barındırdığı karamsar ruh halini yeniden canlandıracak, sanatçıyı büyük bir depresyona sürükleyip, babasının vefatından bir yıl sonra onun üzüntüden verem olup ölümüne neden olacaktır (Erdoğan, 2018, s. 41).

1840 ve 1850'li yıllara gelindiğinde yazar daha felsefi içerikli yazılar yazmaya başlar. Bu dönemde gazetecilik faaliyetlerini de artırır. Slavofil temalı çalışmalara ağırlık verir (Maşinskiy, 1964, s. 65). Bu dönemlerde Aksakov, Alman yazarlar Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) ve Johann Christoph Friedrich von Schiller'den çeviriler yapmaya başlar. Bu çeviriler Vissarion Grigoryeviç Belinskiy (1811-1848) ve daha sonra Nikolay Gavriloviç Çernişevskiy (1828-1889) tarafında övgülere boğulur ve hatta Çernişevskiy tarafından Aksakov "Şair- çevirmenlerimizin en iyilerinden biri" (Maşinskiy, 1964, s. 62) diye adlandırır. Bu övgünün yanı sıra bu çeviriler özellikle Geothe, Aksakov'u romantizm geleneğinden kopartıp, daha ateşli bir yazar haline getirecektir (Maşinskiy, 1964, s. 60).

Konstantinopol Kapılarında Oleg

1840'lı yıllarda Aksakov, ayrıca tiyatroya ilgi duymaya başlar. *Konstantinopol Kapılarında Oleg* (Oleg pod Konstantinopolem, 1858) adlı eser de bu yılların ürünüdür. Yazar tarafından 'Dramatik bir parodi' olarak adlandırılan bu eser, piyes olarak kaleme alınmıştır ve yayımlanır yayımlanmaz çok ses getirmeyi başarır.

Aksakov, *Konstantinopol Kapılarında Oleg* üzerinde çalışmaya 30 Kasım 1834 yılında başlar (Maşinskiy, 1964, s. 58) ancak eseri tam olarak bitirmesi 1858 yılını bulur. *Konstantinopol Kapılarında Oleg*' ilk taslak olarak 1835 yılında *Teleskop* dergisinin devamcısı olan *Molva* (Söylenti) Gazetesi'nin yirmi yedinci sayısında *Bitmemiş Büyük Bir Trajediden Alıntı* (Otrivok iz bolşoy neokonçennoy tragedii) başlığı ve *K. Yevripidin. Tahta Hançer Köyü, 1834, Şubat'ın 13. Günü* (K. Yevripidin. Selo Derevyannyi Kinjal, 1864, fevralya 13 dhya) imzasıyla yayımlanır. Dönemin ve derginin önemli otoritelerinden olan Belinskiy (1811-1848) bu paradiden sonra 'Açıklama' kısmına eserle ilgili şunları yazar: "Okuyucumuza saygıyla bildiririz ki, genç bir adam olağan üstü şiirsel yeteneğiyle, boş zamanında büyük romantik geleneği, on bölümlük eseriyle sonlandırmıştır. Konusu kendi öz tarihinden alınmıştır (Karamzin'in *Rus Devleti'nin Tarihi* adlı kitabından). Kahramanları saf halktır, tam olarak Rus'tur. Ne zaman piyes tiyatroya oynandığı da (ki bu kısa zaman içerisinde olacaktır), kişiler sakallı, klasik Rus kaftanı ve hasır ayakkabılar giyinmiş olarak oynayacaktır. (Nestor Peçerskiy'in (1056-1114) Geçmiş Yılların Menkıbesi (Povest vremennih let, 1110-1118) adlı eserinin kaynaklarında belirttiği gibi)" (Maşinskiy, 1964, s. 598).

Belinskiy'in vurguladığı gibi eserin konusunu bir kenara bırakın, kahramanlarının giyim kuşamı tamamen eski geleneklere uygun olarak tasvir edilir. Okurun gözünde X. yy. doğası, insanı ve yaşam şekilleri net bir şekilde canlanır. Aksakov'un çocukluktan beri savunduğu gerçek temiz ruh bu şekilde uyandırılır. Aksakov, özel yaşamında da bu ruhu hissettirir. Yazar, eski Slav geleneklerine uygun giyinmektedir. Başına 'murmolka' eski tip kürklü veya kadife şapka ve 'kosovorotka' dik yakalı, yandan ilikli erkek gömleği giyinerek sokaklarda dolaşır. Bunu yapmakta ki amaçlarından biri de I. Petro'nun giyim kuşam reformlarını protesto etmektir (Erdoğan, 2018, s. 43).

Aksakov'a göre I. Petro Rus ruhunu öldürmüştür ve bir Slav düşmanıdır. Bu düşünce sadece Aksakov'un bir savunusu olmakla kalmamış dünya gündeminde de bu tarz eleştiriler almıştır. Örneğin ünlü düşünür Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) da I. Petro'yu Aksakov'la aynı paralellelikle eleştirmiştir.

(Çar) Petro'nun taklit etme yeteneği vardı; gerçek deha sahibi değildi. (...) Yaptıklarının bir kısmı iyiydi, birçoğu ise yersizdi. Önce Rusları yaratması gerekirken, Almanlar, İngilizler yaratmak istedi; uyruklarını, aslında olmadıkları bir şey olduklarına inandırarak, olabilecekleri şeyin olmasını hep engelledi (İnanır, 2008, s. 55-56).

Aksakov bu düşüncelerini sık sık dile getirmiştir. Kanımızca bu öfkenin bir diğer nedeni de I. Petro'nun Ryurik Hanedanlığı'nı değişime uğratarak, hanedanlığı Romanov İmparatorluğu'na çevirmesidir. Ryurik Hanedanlığı temelinde milli bir kimlik taşıyan, daha modern bir yapıya sahip, Avrupalı bir çehre kazandırıp, imparatorluğa dönüşmesi Aksakov'un Slav kanına dokunan en önemli etkenlerden biridir. Çünkü böylelikle kadim Slav gelenekleri unutulmaya Almanlara ve Fransızlara ait diller ve gelenekler Ruslara dayatılmaya başlanmıştır.

Aksakov, *Konstantinopol Kapılarında Oleg*'i kaleme alırken kendisine Stankeviç Topluluğu'ndan miras kalan Alman Filozof George Wilhelm Friedrich Hegel'in (1770-1831) 'Tarih Felsefesi' kavramını yol haritası olarak çizer. Hegel'in tarih felsefesi üzerinde yoğunlaşır.

Hegel'in tarih felsefesinin önemi onun insan, tarih ve özgürlük arasında kurmuş olduğu ilişkinin altında yatmaktadır. Ona göre tarihin amacı insanın özgürleşmesidir. Bu yüzden de tarihin sonu da insanın tam anlamda özgürleşmesiyle ilgilidir. Hegel, dünya tarihini de bu çerçevede inceler. Hegel'e göre insanın özgürleşme süreci zorunlu bir süreçtir (Yalvaç, 2009, s. 3). Hegel felsefesinde başlangıç noktası olan tin, insan eylemi sayesinde kendisini gerçekleştirebilir. Hegel, bu bağlamda tarihte büyük önem arz eden Büyük İskender, Jül Sezar ve Napoleon Bonapart gibi kişilerin tarihin amacı olan insan özgürlüğü için mücadele ettiklerini söyler. "Doğu yalnızca birinin özgür olduğunu biliyordu... Yunan ve Roma dünyaları, kimlerin özgür olduklarını; Cermenik dünya ise herkesin özgür olduğunu... Buna göre Dünya tarihinde gördüğümüz ilk biçim Despotizm, ikincisi Demokrasi, üçüncüsü Monarşi'dir" (Hegel, 2003, s. 83-84).

Görüldüğü gibi tarihte özellikle dört medeniyetin öne çıktığını söyleyen Hegel, son dönem olan Cermen kültürü ile insan özgürleşmesinin nihai amacına ulaşacağını iddia etmektedir. Düşünürü göre Cermen kültüründen önceki kültürler tam olarak özgürlüğün olmadığı toplumlardır. Felsefe tarihinde politik anlamda birbirine zıt görüşleri etkileyen Hegel'in farklı kültürler arasında üstünlük olduğuna dair önermesinin ve Cermen kültürünü ön plana çıkarmasının, özellikle nasyonal sosyalizm ve faşizm düşüncelerini etkilediği iddia edilebilir (Akçetin, 2016, s. 50-51).

Milli bir konu üzerine kurgulanan bu eserin o dönemler dikkat çeken başka bir yönü de başlığı üzerine olur. Başlıkta eserin kahramanı Knyaz Oleg olarak gözükürken, dönemin birçok edebiyat eleştirmeni bu eserin kahramanının Knyaz Oleg değil de halefi Knyaz İgor olduğu kanısındadır. Belinskiy, yukarıda alıntıladığımız yazısının devamında bu düşüncesini de vurgular. Knyaz Oleg'den çok Knyaz İgor bir liderin sahip olduğu tüm yüce duygulara sahiptir. Belinskiy bu yüce değerleri şu şekilde sıralar: “Halkını seviyor, güzeller güzeli bir genç kıza aşık, savaşmayı seviyor ve yağmacılığa ruhu uygun” (Maşinskiy, 1964, s. 598). Aslında eserin özüne bakıldığında Knyaz Oleg'in de Knyaz İgor'la aynı özelliklere sahip olduğu dikkat çeker. Knyaz Oleg'de halkına düşkün, bir kadına aşık, savaşmayı seven ve yağmacı ruhludur. Aralarındaki fark gerçekte Knyaz Oleg'in Konstantinopol seferi sırasındaki eserde anlatılan gönül hikayesinin yaşanmamasıdır. Bu özellikte eserin türünün ürünüdür. Eser parodidir. Parodi türünde gerçek bir konu mizahi oynamalarla sahnelenir.

Aksakov, piyesine bu yönüyle de eleştiriler alır. Belinskiy eseri tam anlamıyla yerlere ve göklere sığdıramazken, dönemin başka bir edebiyat eleştirmeni olan Nikolay Aleksandroviç Dobrolyubov (1836-1861) ise bu eseri baştan sona başarısız olarak değerlendirir (Maşinskiy, 1964, s. 599). Dobrolyubov'un eleştirilerini yıllar sonra *Parodi Hakkında* (O parodii, 1929) adlı makalesinde, Rus formalistlerinden, Sovyet döneminin önemli edebiyat otoritelerinden biri olan Yuriy Nikolayeviç Tınyanov (1894-1942) da destekleyecek, eseri sert bir şekilde eleştirecektir. Tınyanov'a göre eser janr olarak yanlış adlandırılmıştır. Tınyanov makalesinde ilk önce parodinin ne olduğunu açıklar: “Parodinin bir yapısı vardır. Şiir de olabilir düz yazı da. Herhangi ciddi bir eserden yapılmıştır, ona komik öğeler eklenerek, değiştirilir veya komik unsurlar eklenir” (Tınyanov, 1977, s. 284). *Konstantinopol Kapılarında Oleg*'in asla bir parodi olmayacağını savunur. Tınyanov, ilk olarak Aksakov'un konunun gerçekliğine uymadığını, olanları çarpıttığını iddia eder. Eserin komik öğelerin dışında tam anlamıyla dramatik bir tema üzerine kurulduğunu ve eski geleneğe uygun bir şekilde dramatik ilerlediğini söyler. Sadece okurun gözünde, Knyaz Oleg'in yeri, giyimi, eserdeki şiirselliğin müzikal havası yapı olarak parodiye uygun görülürken, tema olarak asla parodiye uygun olmadığını savunur. Tınyanov, bu eserin tamamen 1830'lu yılların sanatçılarının büyük hayali olan kadim tarihlerinin şiirsel güzellikle yüceltilmesi ilkesine uygun yazıldığını ileri sürer (Tınyanov, 1977, s. 284-285). Aksakov, parodi kelimesinin yanına dramatik kelimesini eklese de eserde gerçek anlamda komik öğe bulmak zordur.

Aksakov'un eserinde mizah içeren iki bölüm vardır; *Yazardan* (Ot avtora) başlıklı giriş ve *Son Söz* (Epilog) başlıklı bitiş bölümleri. Diğer bölümler, ölüm, yıkım, kan ve şiddet gibi

birçok karamsar tema üzerine kurulmuş, bu tema da kötü hava şartlarıyla süslenmiştir. Ancak Aksakov'un bu eseri yazarken en büyük hedefi Moskova Üniversitesi rektörü ve tarih profesörü aynı zamanda *Şüphencilik Okulu* (Skeptičeskaya škola) kurucusu Mihail Trofimoviç Kaçenovskiy'dir (1777- 1842). Kaçenovskiy, okulunda başta Slavofiller için adeta İncil kadar kutsal olan Karamzin'in on iki ciltlik eseri *Rus Devleti Tarihi*'ni (İstorii gosudarstva Rossiyskogo 1818-1826) olmak üzere kadim Rus eserlerini eleştirir. Bu eleştirileri de redaktörlüğünü yaptığı kendi dergisi *Vestnik Yevropı* ve verdiği derslerde genç öğrencilere anlatır.

Kaçenovskiy, Karamzin'in ve diğer kadim eserlerin tarihi kesinliklerinin tartışmaya açık olduğu ve eserlerin doğru temellere dayandırmadığı gerekçesiyle eleştirir. Kaçenovskiy'in bu şüpheli yaklaşımı kısa sürede gençler arasında dikkat çeker ve tarihi belgelerin kaynaklarının gerçekliği tartışılmaya başlanır. Kaçenovskiy bu hareketiyle Rusya'da ses getirecek olan 'Şüphencilik Okulu'nu da kurmuş olur (Radionovna, 2005, s. 155-156). Üniversite öğrencileri arasında hızla yayılan bu düşünceye bir Slavofil olarak cevap vermeye karar veren sanatçı *Konstantinopol Kapılarında Oleg*'i kaleme alır. Eserinin girişinde de bu durumu açıkça dile getirir. Kaçenovskiy'in Üniversite'de derslerine katıldığını ve Knyaz Oleg'in bir efsaneden öteye gitmediğini anlattığını söyleyerek piyesine başlar (Maşinskiy, 1964, s. 429).

Eserde Kaçenovskiy'le ilgili iki yer vardır. Biri eserin başında diğeri ise son perdededir. İlk olarak Knyaz Oleg, tahtında otururken bir anda gözünün önünde bir ruhun belirmediği sahnedir. Ruh knyaza "Dünya seni hatırlamayacak! / Boş yere hayal kuruyorsun, Oleg! / Yaptığın işler unutulacak / Sert bir şekilde eleştirileceksin / Varlığına şüpheyle bakılacak, Oleg! / (Ruh ortadan kaybolur)" (Maşinskiy, 1964, s. 434) sözlerini fısıldar. Knyaz Oleg çılgına döner ve kâhini görmeye gider. Kâhin ise bu durumu şu sözlerle yorumlar büyük knyaza:

Kuzeyde, sık ormanların arasında / Büyük bir şehir yükselecek, / Krallıkların efendisi, yüce güçlere sahip, / Devlet bilgeliği açısından zengin. / Bu şehre bilim binası dikilecek / Bu binanın adı Rus sözcüğünde henüz yok / Bu binanın içinde zamanı gelince bir bilim insanı / Senin tüm bayram edasında yaptığın fevkalade işleri / Utanç verici bir şüpheyle, gölgelendirecek / Ve sonunda onları tamamen reddedecek. / Senden bahsederken, hiç var olmadı diyecek / Var olmadığını kanıtlarla gösterecek ve diyecek ki / Hayal ürünüydü, uydurmadı / Senin bir halk masalı, bir efsane olduğunu söyleyecek.

(Oleg)

Ben bir efsane miyim?

(Kâhin): Umutsuzluğunuz anlaşılabilir. / Varlığımız reddedildiği zaman / Zaferleriniz yok olup gidecek.

(Oleg): Ben efsaneyim öyle mi!

(Kâhin): Sakin ol knyaz! Bir çaresi var.

(Oleg, dinlemeden): Barbarlar, ben efsane miyim? / Kalbim ateşli bir şekilde, / Göğsümde atıyor, / Kanım, sıcacık damarlarımda akıyor!... / Fakat bu korkunç güçler gerimde kalacak, / Düşmanların tüm entrikaları, çabaları!.. / Saçmalık! Saçma! Ah keşke yapabilseydim, / Zalim bilim adamıma, / Varlığımı ispatlayabilseydim! / Ah! Ne dehşet verici olurdu, ona gösterebilseydim! / O zaman itiraz edemezdi varlığıma! (Maşinskiy, 1964, s. 440-441).

Bu mısraların devamı ise daha da dikkat çekicidir. Aksakov, kâhinin Knyaz Oleg'in ölümsüzlüğü yeniden elde etmesi ve tarihe adını yazdırması için Çargrad'ı alması gerektiğini söylettirir. Knyaz Oleg, Çargrad'a Kaçenovskiy'in yüzünden gider.

Eserde Kaçenovskiy'i ikinci olarak 'Son Söz' kısmında adı açıklanmayan bir profesör olarak okurun karşısına çıkartılır. Derste üzerine basa basa Knyaz Oleg'in hiç var olmadığını anlatmaktadır:

Profesör (Ders anlatıyor):

Bağışlayınız! Oleg de kim? Hepsi masal! / Oleg hiçbir zaman var olmadı. / Kayıklarda yelkenlerle, Çargrad'a kadar / Karadan gittiği söyleniyor, / Bir de oraya kalkanını astığı, / Nasıl bir masal! Yeri yoktur, tarihte bunların, / Oleg efsaneden başka bir şey değil/ Sadece bir efsane. / Bu tartışılmaz bile. / (...) (Kalkar.) (Perde kapanır.) (Maşinskiy, 1964, s. 484).

Görüldüğü üzere Aksakov eserini neden, kime cevap olsun diye yazdığını açıkça kaleme almıştır. Bunun yanı sıra Knyaz Oleg'in Çargrad seferinin Rus tarihindeki önemi de tartışılmaz. Bir Slavofil olarak bu şanlı tarihten bahsetmek boynunun borcudur. Aksakov, yukarıda da belirttiğimiz gibi eserinin temel kaynağı olarak Karamzin'in *Rus Devlet'in Tarihi* adlı eserinin ilk cildinin beşinci başlığını temel almıştır.

Karamzin, bu eserinde Knyaz Oleg'in Çargrad seferini ayrıntılı bir şekilde verir. Karamzin, Çargrad Kuşatması ve alınışı (907) olarak bilinen bu tarihi süreç için de ana kaynak olarak Nestor Peçerskiy'in (1056-1114) *Geçmiş Yılların Menkıbesi* (Povest vremennih let, 1110-1118) adlı eserini temel aldığı açıkça belirtir. İki eserde de Knyaz Oleg'in, Çargrad seferi bazı farklılıklar dışında benzer şekilde anlatılır.

Karamzin, Nestor Peçerskiy'in *Geçmiş Yılların Menkıbesi*'ni temel kaynak olarak kullanmasına rağmen Kaçenovskiy'in kendisine yaptığı gerçeklik şüphesini Peçerskiy'e yaptığı da dikkat çekici bir noktadır. Karamzin, Peçerskiy'in eserini kaleme alırken bilgilerin gerçekte

bire bir ölçüşüp ölçüşmediğini o da sorgular. Yaşanan olayların çok uzun zaman öncesine dayanması, şahitlerin yaşamıyor ve kayıtlı belgelerin bulunmaması ve en önemlisi Grek belgelerinde de yer verilmemesini öne sürerek eserin gerçeklik payını bir nebze de olsun eleştirir. Ancak lider olarak Knyaz Oleg'in Rus Devleti'nin kurucusu, topraklarının gelişmesini ve boylar arasındaki birliğin sağlanması açısından Rus tarihinin en önemli isimlerinden bir olduğunu vurgular. Bu eserde dikkat çeken bir başka ifade de boğaz girişi kapatıldığı için Haliç kıyılarından Oleg'in gemileri karadan yürüterek Çargrad'ı fethetmesidir. Karamzin "Belki de daha sonra II. Mehmet'in yapmış olduğu şeyi gerçekleştirmek istedi," diye yazarak Rus ve Türk tarihindeki benzerliği vurgulamasıdır (Kandemir, 2008, s. 155).

Her iki eserde de ilk Slav Knyazı Ryurik'in oğlu Knyaz İgor'un daha reşit olmaması nedeniyle Knyaz Oleg'in Slav ırkının lideri olduğu, onları birlik ve beraberliğe ulaştırmış, topraklarını büyütmüş önemli bir lider oluşu anlatılır. Halk tarafından devlet yönetimi konusunda bilge bir lider olarak görülmüş 'Bilge Knyaz Oleg' (Veşçiy Knyaz Oleg) olarak anılmıştır. Knyaz Oleg'in topraklarını genişletmek için sürekli fetih gezileri düzenler, ilerleyerek Grek İmparatorluğu'na (Bizans İmparatorluğu) kadar ulaşır. Hedefi gözde şehir Çargrad'dır. Nestor Peçerskiy ve Karamzin bu sefere Knyaz Oleg'in iki bin gemiyle görkemli bir şekilde çıkışını anlatarak başlar ve Çargrad işgali, alınışı ve Knyaz Oleg'in ölüm hikayesiyle bitirir. Aslında Nestor'un 'Geçmiş Yılların Menkıbesin'de, Karamzin'in eleştirdiği tek yer Knyaz Oleg'in ölüm hikayesidir. Bu kısmı Antik Çağ'da bir halk masalına benzetir. Nestor Peçerskiy'in eserine göre Apolloniy Tianskiy adlı bir kâhin, Knyaz Oleg'in çok sevdiği atı tarafından öldürüleceği kehanetinde bulunduğu bildirilir. Atından, Knyaz Oleg kehanete duyduğu inanç nedeniyle uzak durur. Çargrad seferinden dönünce aklına atı gelir ve onu sorar, atın öldüğünü duyunca kâhini çağırır ve ona kehanetinin gerçekleşmediğini söyleyerek kızar. Bu sırada kâhine atının kemiklerini göstermek için gömüldüğü yeri kazdırmıştır. Öfkeyle atının çürümüş kafa tasına vurur: "Bu mu öldürecek beni?" diye. Tam o sırada kafa tasına saklanan bir yılan Knyaz Oleg'i sokar ve Knyaz Oleg ölür. Bu hikâye Karamzin'in eserinde daha gerçeğe uygundur. Karamzin, Knyaz Oleg'in nasıl öldüğü rivayetlerinden çok öldüğü zaman halkının ne kadar üzüldüğü gerçeğinin üzerinde durur. Knyaz Oleg'in 'Bilge' (Veşçiy) unvanını da başarılarından ve ona beslenen sevgiden aldığını savunur (Karamzin, 1989, s. 99-100).

Aksakov, piyesinde bu konulardan söz etmez. O sadece Knyaz Oleg'in Çargrad'ı neden almak istediğini, sefer sırasında yaşananlar, Çargrad'a yaptıkları ve ülkeye geri dönüş kararını aktarır. Yukarıda vurguladığımız gibi bu bilgilerde gerçekle, daha doğru kaynağı Karamzin'in kitabıyla çelişkilerle doludur. Tıpkı Kaçenovskiy'in öne sürdüğü gibi.

Konstantinopol Kapılarında Oleg'de ilk sahnede Knyaz tahtında kendisine sunulan hediyeleri ve vergileri alırken, güçlü, sevilen ve ilgili bir lider olarak çıkar. Sahnede o ve halkı vardır. Aksakov, bu kısımda uzun uzun Yüce Knyaz Oleg'e karşı sıralanan övgüleri sunar. Bu övgüler aracılığıyla yazar, yüce ruhlu Slav insanını, onların yaşam şeklini, milli ve dini değerlerini sıralar.

Piyenin her bölümünde Slav halk şarkılarına ayrı yer verildiği dikkat çeker. Tiyatroya uyarlandığında adeta bir opera havası katacak kadar çok şarkı vardır. Bu durum Aksakov'un sanatsal tarzının bir parçasıdır. Yazar çok ses getiren, ünlü tezi *Rus Dili ve Edebiyatı Tarihinde Lomonosov*'da (Lomonosov v istorii russkoy literatury i russkogo yazıkı) halk şarkılarının Slav ruhunu yakalamak için önemli bir anahtar olduğunu açıkça dile getirdiği görülür. Aksakov'a göre bu şarkılar bizlere halkın yüce özünü yansıttığı tartışılmaz bir konudur. Ona göre halkın yaşamı, çıkarları, istekleri, ihtiyaçları, gelenek ve göreneklerinin yankılanışıdır (Erdoğan, 2018, s. 49). Sanatçı da bu şarkılar aracılığıyla kahramanlarını, onların iç ve dış dünyalarını okuyucuya aktarır. Özellikle doğa, adetler, gönül ilişkileri vb. günlük yaşama ait her şey bu şarkıların dizelerindedir.

Aksakov için Slav halkının en dikkat çeken özelliklerinden biri de yaşadıkları toprakların çetin iklimine alışık olmalarıdır. Tarımla uğraşan, hükümdarını seven, doğanın tüm cilvesine alışmış güçlü bir halk vardır. Knyaz Oleg'e bağlı toplulukların vergilerini sunarken söyledikleri şu dizeler gözler önüne ana çerçeveyi çıkaracaktır: “Bizim yüce hükümdarımız, size, Knyazımıza, / Emeğimizin mahsullerini getirdik! (Vergilerini verir ve çıkarlar.) (...) Yüksek dağlar, / Sarp kayalar / İşte bizim vatanımız. / Çocukluğumuzdan beri / Vahşi doğamıza / Alıştık” (Maşinskiy, 1964, s. 431-432).

Slav halkı için çok önemli bir yere sahip olan doğayı Aksakov eserinde insan ruh haliyle paralel ele alır. Diğer birçok eserinde olduğu gibi. Bu tavrı, mensubu olduğu ‘Stankeviç Topluluğu’nun temel tarzlarından biridir (Maşinskiy, 1964, s. 61). Slav halkı için doğanın önemli olmasının birinci nedeni kutsal bir değer oluşudur. O dönemler Pagan dinine bağlı oluşları, inanışları gereği doğayla çok sıkı bir bağ kurmalarına neden olur. Piyeste kutsal görünen doğa baştan sona arka fonu oluşturur. Hatta dördüncü bölümde ana tema tamamen doğadır.

Ağır bulutlar asık suratla koşar, / Ve vahşi ve kederli rüzgâr ıslık çalar; / Kudretli meşe ormanının çarı, devriliyor, / Fakat öyle şanlı bir yıkılışı var ki. Çetin bir İskandinav’ın eline düşmüşsün! / Savaşta ölenler ne şanlı ve şerefli!” (Maşinskiy, 1964, s. 456) (...) “Dnepr nehri nasılda karanlık! / Üzerimizdeki kasvetli gece gibi, / Öylesine boğuk, öylesine hüznü, / Onun

büyük dalganın gürültüsü! / Sadece nadir olarak çakan kanlı şimşeğin ışığı / Bir anlığına etrafı aydınlatıyor. / O! Doğa ne muhteşem! (Maşinskiy, 1964, s. 457).

Piyeste Slavların Pagan dinine bağlılığı üzerine basılarak vurgulanır. Slavlar X. yy.ın sonunda (987) Knyaz Vladimir tarafından resmen Hristiyanlığa geçiş yapacaklardır. *Geçmiş Yılların Menkıbesi*'nde Nestor Peçerskiy ayrıntılı bir şekilde Rusların Hristiyanlığa geçişini anlatır (Peçerskiy, 2012, s. 72). Knyaz Oleg dönemi bu dönemden neredeyse bir asır öncedir. Onun halkı hala pagandır. Greklerle barış antlaşması imzalarken, Grekler haçlarını öperek ant içer, Slavlar bunu kabul etmez ve kılıçlarını göğe kaldırıp Tanrıları Perun ve Volos üzerine ant içerler ve bir ağızdan “Kendi kanunlarımız gereği, kendi Tanrılarımıza ant içtik” (Karamzin, 1989, s. 108) demeleri de dikkat çekicidir. Bu bilgiler hem *Geçmiş Yılların Menkıbesi*'nde (Peçerskiy, 2012, s. 23) hem de *Rus Devleti'nin Tarihi*'nde (Karamzin, 1989, s. 114) verilmektedir. Bir dikkat çeken özelliğe Kâhin Volhv'tur. Pagan inanışında kahinler çok önemli kişilerdir. Gelecekte haber veren, ruhlarla ve Tanrılarla iletişim kurabilen bu kişiler devlet yönetimi, evlilik gibi siyasi ve sosyal işlerde söz sahibidir. Eser de Volhv'un (kelime anlamı zaten kâhin demek) Oleg üzerindeki etkisi de net bir şekilde gösterilmiştir. Her hamlesini onun söylemleri üzerine şekillendirir.

Eserde Slavların Hristiyanlığa geçişlerinin de sinyali verilir. Grek prenses Oleg'in eşi olup Slav topraklarına giderken: “Belki de / Eşi olduğum zaman başarıyorum, / Onu Hristiyanlık inancına geçirmeyi; Paganlıktan kurtuluşa ulaştırırım” (Maşinskiy, 1964, s. 482) sözleriyle Hristiyanlığın Slavlar arasında nasıl yayılmaya başladığına da küçük bir sinyal verir. Ancak sanatçı burada misyoner bir ifade olarak bu sözleri kaleme almamıştır. Aksakov'a göre Slavların Hristiyanlığa geçişi çok yerinde bir geçiş olarak görür, özellikle de Vatikan'ın Katolikliği yerine Greklerin (Bizans) Ortodoksluğunu kabul etmelerini çok doğru bir karar olarak değerlendirir. Ona göre Ortodoksluk, Hristiyanlığın gerçek anlamda yaşandığı tek mezheptir. Slav halklarının bu şekilde özüne ulaştığını savunur (Erdoğan, 2018, s. 45).

Dikkat çeken başka bir özellikte asker atalara sahip olan Aksakov'un eserinde Slav ırkının savaşçı yönünü daha doğrusu savaşçı olma yolundaki ilerleyişlerini açıkça dile getirir. Slav ırkları dağınık, birbirinden bağımsız yaşarken, Slav Devleti'nin kurucusu olacak olan Ryurik, Viking soyundan gelen Norman ve onlara bağlı Varegları kendilerine savaş tekniklerini öğretmeleri için iş birliği talep eder. Savaşma konusunda dünyaya ün salmış bu boylar Slav devletinin kuruluşuna aktif olarak etkin olmuşlardır (Brink ve Price, 2020, s. 626-635).

Knyaz Oleg'in sadık askeri Viking soyundan gelen Vareg İngelot'in şu cümleleri tüm Slav erkeklerinin ruhuna savaşçılığın nasıl aşılandığını yansıtır: “En sevdiğim kıyafet, çelikten

bir zırh; / En sevdiğim ev, kanatlı bir gemi. (...) Borazanlar ötüyor, çelik zırhlar parlıyor, / Ve her zamanki gibi Vareg kılıcı parlıyor. / Burada yaşıyoruz, savaşmayı bilmeyen Slavlara, / Cesur savaşı ruhumuzu aşıyoruz” (Maşinskiy, 1964, s. 437).

Tarihi metinlere bakıldığında Knyaz Oleg'in ve askerlerin Çargrad fethi sırasında tamamen barbarca davrandıkları bildirilir. Evleri kundaklar, binaları yıkar, insanları öldürürler. Ancak daha sonra Karamzin, eserinde Slavlara itibarlarını iade eder. Greklerle Slavların yaptığı barış antlaşmasının maddelerini örnek göstererek, Slav ırkının aslında medeni bir topluluk olduğunu göstermek ister. Hatta Slavların değil de Greklerin özünde barbar olduğunu öne sürer (Karamzin, 1989, s. 109). Aksakov ise piyesinde bu barbarca davranıştan açıkça söz etmez. Knyaz Oleg öfkeli, Grekler ise çok korkak.

(Knyaz Oleg, Çargrad'a bakar) İşte o, arzularımın nesnesi, bu şehir, / Emeklerimizin tacı! Bu Grekler nasıl da korkak! / Önümde koyun gibi koşup duruyorlar, / Sveneld! Şehre git ve onlara sor, / Ne istiyorlar: / Ürkek başkentlerini hücumla mı alayım/ Veya mücadele etmeden boyun eğip, / Bana şehri teslim edecekler mi? / Git. (Maşinskiy, 1964, s. 477)

Piyeste dikkat çeken temalardan biri de aşktır. Knyaz Oleg kendisine ölümsüzlük verecek Çargrad'ı bir kadın uğruna arkasına bakmadan bırakıp ülkesine döner. Bu tarihi kayıtlarda asla yoktur. Sanatçının Knyaz Oleg'e gizli bir oyunudur. Başka bir açıdan değerlendirecek olursak Aksakov saf tarihi bilgi vermemek adına sanatsal kaygı güderek de gönül ilişkilerinden söz etmiş olabilir. Ayrıca Knyaz Oleg'in Çargrad'ın kapılarından dönüşü Slav kanına konduramayıp, bu geri çekilmeye duygusal bir neden yaratmak istemiş de olabilir.

Knyaz Oleg, Çargrad üzerine sefere çıkarken, Knyaz İgor'u yanına çağırır ve veliahdına planlarını anlatır. Knyaz İgor sevinçten yerinde duramaz.

Evet! Savaşın şanının çekiciliğini anlıyorum, / Saldırganlığın zevkini anlıyorum; / Ve kanlı eğlenceyi seviyorum / Korkunç zafer törenlerini! / Ryurik'in oğlu, deneyimsiz elleriyle / Savaş silahlarına dokunduğunda / Tamamen yüce arzularla / Savaşçı şan arzusuyla doluyum!... (Maşinskiy, 1964, s. 448)

Tarihi belgelerde Knyaz İgor'un Knyaz Oleg'e Kiev'e kadar eşlik ettiği bildirilir (Karamzin, 1989, s. 102). Ancak Aksakov, Knyaz İgor'u Çargrad'a kadar götürür. Deneyimsiz veliaht, ustasının izindedir. Ancak Knyaz İgor'un aklında ve yüreğinde savaştan başka bir şey daha vardır. O da aşktır. Knyaz Oleg çok sinirlenir ve dikkatinin dağılacağı konusunda ona sert bir tepki verir. Knyaz İgor aşkı konusunda kararlıdır.

Ey hükümdarım! Sözleriniz yanlış: / Savaşa daha cesurca uçacağım! / Kanlı savaşta daha da korkunç / Vatan düşmanlarından intikamımı alacağım!... / Aşk bana esrarengiz bir güç veriyor,

/ Ölümü de beraberimde götüreceğim savaşa; / Ve genç kızın sureti, sevimli cemali, / Gözümün önünde uçsacak!... (Maşinskiy, 1964, s. 449)

Knyaz İgor'un âşık hikayesi tarihi metinlere geçmiş bir gerçektir. *Geçmiş Yılların Menkıbesi*'nde ve *Rus Devleti Tarihi*'nde bu hikâye farklı anlatılır. Knyaz İgor'un gözdesi güzeller güleli kadının adı 'Olga'dır ve bir Vareg kızıdır. Knyaz Oleg'in Çargrad yolunda ilk fethettiği yer olan Kiev'de Knyaz İgor, kırlarda Olga'yı görür ve âşık olur. Bu bilgiler her iki eserde de aynıdır. Ancak fark kızın soy bilgisinde ortaya çıkar. Nestor Peçerskiy, kızın asil bir aileden geldiğini ve Knyaz Oleg tarafından seçildiğini söylerken, Karamzin kitabında 'Ölümsüz Olga' (Bessmertiyaya Olga) diye adlandırdığı Olga'nın sıradan bir çiftçinin kızı olduğunu, o dönemler kendi mevkine uygun bir evlilik yapma gibi çağının bir kanunu olmadığını vurgulayarak anlatır (Karamzin, 1989, s. 102).

Aksakov'un eserinde dikkat çeken bir diğer tarihi gerçek saptırması da İngelot'un beşinci bölümde ölmesidir. İngelot, sevgilisi Lyudmila uğruna girdiği bir düelloda ölür (Maşinskiy, 1964, s. 450-458). Ancak gerek Nestor Peçerskiy'de gerekse de Karamzin'de Greklerle barış antlaşması imzalandığı zaman İngelot oradadır (Karamzin, 1989, s. 102; Peçerskiy, 2012, s. 25).

Aksakov, piyesinin son kısımlarında Çargrad'ı ele geçirmiş, kuşatması sırasında da Grek prensesine âşık olmuş bir Knyaz Oleg çıkarır karşımıza. Çargrad'ı ele geçirmek için yola çıkarlarken Olga'ya âşık olduğunu söyleyen İgor'a sinirlenen Knyaz Oleg, kendi âşık olduğu kadın için tamamen ele geçirdiği şehri geride bırakıp ülkesine dönecektir.

Ay bana ne oluyor?.. Göğsüm titriyor... / Nefes alamıyorum... Tanrım!... Ne oluyor? / Heyecan, titreme ve ateş nereden geldi?.. / Fakat benim için ne kadar yeni? Bu zaman kadar bilmediğim bir şey, / Nasıl da kudretle ele geçirdi beni! / Mücadeleye devam edecek gücüm kalmadı / Alevler parladı! Olacak olan olsun! / Yepyeni bir ülkeye geldim / Yep yeni esrarengiz bir diyar gördüm, / Yeni bir Tanrı tanıdım" (Maşinskiy, 1964, s. 463). (...) "Neden bir ordu topladım? / Ne için Çargrad'ın vadilerinde kamp kurduk? / Nasıl! Çargrad mı?... Evet! Her şeyi hatırlıyorum! / Çargrad benim ölümsüzlüğümün kefaletiydi!... / Ölümsüzlük mü? Her şey yeniden canlandı / Ölümsüzlük ve tatlı kadının sureti mi? / Ölümsüzlük ve ölümlü güzellik mi? / Sevgili, aziz hayali unuttum / Ve güzelliğin kölesi mi oldum? / Fakat bana ne oldu bilmiyorum... / Aşk mı? / Hayır, Aşk diyemeyiz buna! (Maşinskiy, 1964, s. 469-470)

Yukarıda alıntıladığımız bu sahne tarihi belgelerde asla karşımıza çıkmaz. Knyaz Oleg ve askerleri Çargrad'a barbarca saldırır ve şehri talan eder. Neden geri çekildiği asla belirtilmez. Şehri tamamen ele geçirmesine rağmen neden geriye döndüğü hep tartışma konusu olarak kalacaktır. Ayrıca Knyaz Oleg'in Çargrad'ı terk ederken ünlü kalkanını surlara astığı tarihi

kaynaklarda da geçer (Peçerskiy, 2013, s. 21). Aksakov ise *Konstantinopol Kapılarında Oleg*'de bu kısmı adeta bir efsaneye çevirir. Âşık olan Knyaz, kalbini çalan kadının arzusu üzerine şehirden geri çekilmeye karar vermiştir. Bu şekilde kendisine vaat edilen ölümsüzlükten vazgeçecektir. Kahil, kulağına fısıldanan müjdeyi Oleg'e iletir:

Hükümdarım, sizin kalkanınız / Herkes tarafından bilinir. Gümüşten yapılmıştır, / Etrafında altından bir çember vardır. / Kalkanın üzerine, ressam / Çeşitli insan suretleri işlemiştir. / Herkes uzaktan onun sesini bilir; / Milletler onun sesine akın eder; / Onların önünde o kalkanı elinde taşıyorsun, / Ölümcül savaşlarda onlara önderlik ediyorsun. / İşte bu kalkanı, Çargrad'ın / Surlarına as Oleg! Bence: / Çargrad'ı alışının ve mahvedişinin / Yani yaptıklarının işareti bu olur / İşte o zaman ölümsüz olursun (Maşinskiy, 1964, s. 482).

Oleg de kâhine; “Benim Çargrad'ım! Onu alabilirdim. / İstemedim! Ancak kanlı, işlerimizin ve mücadelemizin nişanı olarak, / Çargrad'ın benim egemenliğimde olduğunu gösteren, / Çadırımı, yanına kurduğum duvarlara / Zaferimin nişanını asıyorum” (Maşinskiy, 1964, s. 483).

Tarihi kaynaklarda Knyaz Oleg'in Çargrad surlarına astığı kalkanın tasvirleri verilmiştir. Aksakov, Knyaz Oleg'e ölümsüzlüğü hediye ettikten sonra piyes yukarıda da belirttiğimiz gibi üniversite de bir tarih dersine çevrilir. Ders veren profesör, Oleg efsanesinin asla var olmadığını anlatmaya devam etmektedir. Perde kapanır.

Sonuç

Konstantin Sergeyeviç Aksakov'un Slav ruhunu ölümsüzleştirdiği birçok makalesi, eleştiri yazısı olmasına rağmen edebi eser açısından bu alanda sığ kaldığı dikkat çekecektir. Felsefi bir duruşu olan yazar, bizim de üzerinde çalışma yaptığımız bu eserini ise hem felsefesine hem de siyasi kimliğine bir hakaret olarak değerlendirdiği söylevlerinden ötürü Moskova Üniversitesi Rektörü ve aynı zamanda tarih profesörü Kaçenovskiy'e ithafen yazar.

Aksakov'un, Kaçenovskiy'in Yunan asıllı bir Rus vatandaşı olması nedeniyle başta Aksakov ve yol arkadaşları tarafından tamamen Slav ırkından oluşan bir Slav devleti kurma arzularının (İnanır, 2022, 317) kıskandığı, onları ve Slav tarihini karalama politikası izlediği temel tezidir. Bu tezi hayat bulduran düşünceler ise Kaçenovskiy'in derslerinde genç Ruslara şanlı Rus tarihinin kadim eserlerde özellikle de Rus Tarihini on iki ciltlik eserinde özenle ve övgüyle anlatan Karamzin'in 'Rus Devleti'nin Tarihi' adlı eserini (ki bu eser slavofiller için kutsal kitap değeri taşımaktadır.) ve en önemlisi Slavlar için adeta bir peygamber kadar kıymetli olarak değerlendirilen 'kutsal' unvanını almış Knyaz Oleg'i hayali bir kahraman olarak değerlendirmesi olacaktır. Aksakov, eserinin giriş kısmına *Yazardan* başlıklı bir girizgâh hazırlar ve burada açık bir şekilde eserinin yazılış amacını da bildirir. Yüce Knyaz Oleg'in

Çargrad'a sefere gitmesini Kaçenovskiy'in inkârı kehanetine bağlar. Son perde de profesörü ders anlatırken sahnede görürüz. Knyaz'ın tahta oturup, kendisine düzülen övgüleri dinlerken açılan perde, profesörün öğrencilerine 'Oleg diye biri yok!' deyişiyile kapanır.

Aksakov'un ölümünden yıllar sonra toplu halde ilk defa eserleri basılır ve *Konstantinopol Kapılarında Oleg*, 1909 yılında yayımlanan bu seçkinin içerisinde. (Maşinskiy, 1964, s. 550). Aksakov büyük bir yücelik bulduğu Slav gelenekleri, şarkıları, dansları kısacası sosyal yaşam şekilleri bu eserde açıkça dile getirmiştir. Özellikle doğası ve insanının doğaya uyumu adeta bir fon gibi sergilenmiştir. Sanatçı, iki bin gemiyle Çargrad'a görkemli bir şekilde giden Knyaz Oleg'i, on asır sonra aynı görkemle XIX. yy. edebiyatına da bu şekilde ses getirecek bir şekilde sokmuştur.

Kaynakça

- Brink, S. ve Price, N. (Ed.). (2020). *Viking dünyası* (2. baskı). (E. Kılınç, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 2011).
- Çalışkan Akçetin, N. (2016). Martin Heidegger ve nasyonel sosyalizm: O bir Nazi miydi? *Humanitas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 47-64.
- Erdoğan, H. (2018). Rus tarih felsefesinde K. S. Aksakov. Z. B. Özer, F. Yapıcı ve Ş. Aktay (Ed). *Bilim ve İnsan, Şahsiyetini İnşa Edenler* (1. baskı) içinde (s. 39-58). Ankara: Gazi Kitap Evi.
- Günör, T. (2023). Stankeviç Topluluğu'na genel bir bakış. *Söylem Filoloji Dergisi*, 8(1), 56-67.
- Hegel, G. W. F. (1995). *Tarihte akıl* (3. baskı). (Ö. Sözer, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1837).
- İnanır, E. (2013). *Rusların gözünden İstanbul*. İstanbul: Kitapevi.
- İnanır, E. (2008). *I. Petro ve II. Katerina'nın kanatları altında XVIII. yüzyıl Rus edebiyatı*. İstanbul: İskenderiye Yayınları.
- İnanır, E. (2022). XIX. yüzyılın ikinci yarısında Bulgar edebiyatında yeni arayışlar. *TOBİDER. Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 6(3), 314-329.
- Kandemir, H. (2008). Rus edebiyatında İstanbul. *Selçuk Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 0(19), 153-163.
- Karamzin, N. M. (1989). *İstoriya gosudarstva Rossiyskogo: v dvenadtsati tomakh. Tom I*. Moskva: İzdatelsvo 'Nauka'.
- Kuleşov, A. S. (2009). *Aksakov. istoriya razbitih sudeb*. Moskva: İzdatelstvo 'Territoriya'.
- Kuleşov, A. S. (2010). *Aleksey Stanislavoviç, Romanovi, Aksakov, Çebişyovi*. https://tksu.ru/upload/medialibrary/ebc/Kuleshov-A.S.-Vystuplenie-_1_.pdf
- Kurat, A. N. (2014). *Rusya tarihi* (6. baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Maşinskiy, S. İ. (Ed.). (1964). *Poeti krujka N. V. Stankyeviça: N. V. Stankyeviç, K. S. Aksakov, İ. P. Klyuşnikov*. (2. izdaniye) Moskva-Leningrad: Sovestskiy pisatel.
- Nikolayeva P. A. (Ed.). (1990). *Russkiye pisateli: biobibliografiçeskiy slovar. A-L Tom I*. Moskva: Prosveşçeniye.
- Peçerskiy, N. (2012). *Povest vremennih let*. (D. S. Lihaçyov, O. V. Tvorogov, Çev.). Sankt-Peterburg: Vita nova.
- Radionovna, E. S. (Ed.). (2005). *Mir istorika: İstoriografiçeskiy sbornik I*. Omsk: İzdatelsvo OmGU.

Tinyanov, Yu. N. (1977). *Poetika, istoriya literaturi, kino*. Moskva: İzdatelstvo 'Nauka'.

Tsimbayev, N. İ. (1986). *Slavyanofilstvo: İz istorii russkoy obşçestvenno političeskoy mısli XIX veka*. Moskva: İzdatelstvo Moskovaskogo universiteta.

Uzelli, G. (2016). *Slav mitolojisi inanışlar ve söylenceler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Yalvaç, F. (2009). Hegel, dünya tarihi ve özgürlük mücadelesi olarak uluslararası ilişkiler. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(12), 3-37.

Okul Öncesi Çocukların Öğrenme Güçlüğü Belirtileriyle Yürütücü İşlev Bozuklukları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Gökçen İLHAN İLDİZ¹, Yakup BURAK²

Öz

Bu araştırmada okul öncesi çocukların öğrenme güçlüğü riski erken belirtileriyle yürütücü işlev bozuklukları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. İlişkisel araştırma yöntemiyle tasarlanan çalışmaya 293 okul öncesi dönem çocuğu dâhil edilmiştir. Araştırmada çocuklara ait demografik bilgilerin edinilmesi amacıyla Genel Bilgi Formu, çocukların öğrenme güçlüğü erken belirtilerini tespit etmek amacıyla Özgül Öğrenme Bozukluğu Tarama Ölçeği Ebeveyn ve Öğretmen Formu (ÖBTÖ) ve yürütücü işlev bozukluklarını tespit etmek için Çocukluk Dönemi Yürütücü İşlevler Envanteri (ÇDYİE) kullanılmıştır. Veri toplama araçları ile elde edilen veriler Pearson korelasyon katsayısı tekniği ve çoklu doğrusal regresyon analizi ile test edilmiştir. Gerçekleştirilen analizler sonucunda, yürütücü işlev bileşenlerinden olan çalışma belleği ve ketleyici kontrol bozuklukları ile öğrenme güçlüğü riski erken belirtileri arasındaki korelasyonel ilişki ve yürütücü işlev bozukluklarının çoklu doğrusal kombinasyonunun öğrenme güçlüğü riski erken belirtileri üzerindeki yordayıcılığı ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi, öğrenme güçlüğü riski, yürütücü işlev bozukluğu

Anahtar Sözcükler

okul öncesi,
öğrenme güçlüğü riski
yürütücü işlev bozukluğu

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 23.06.2023

Kabul Tarihi: 11.08.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1319310

Investigation of The Relationship Between Symptoms of Learning Difficulty and Executive Functional Disorders in Preschool Children

Abstract

This research aims to investigate the relationship between early indicators of learning difficulties and executive function impairments in preschool children. The study, designed using a correlational research method, included 293 preschool children. To obtain demographic information about the children, a General Information Form was used. The Specific Learning Disorder Screening Scale Parent and Teacher Form (SLDSS) was employed to identify early indicators of learning difficulties in children, and the Childhood Executive Function Inventory (CEFI) was used to assess executive function impairments. The data obtained from the data collection instruments were tested using the Pearson correlation coefficient technique and multiple linear regression analysis. The analysis revealed a correlational relationship between working memory and inhibitory control impairments, which are components of executive function, and early indicators of learning difficulties. Furthermore, the predictive role of executive function impairments in combination was demonstrated in relation to early indicators of learning difficulties.

Keywords

preschool
risk of learning
difficulties
executive function
Impairment

About Article

Received: 23.06.2023

Accepted: 11.08.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1319310

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi, Tekirdağ/Türkiye, gokcenilhan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2091-5270

² Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Öğretmenliği, Edirne/Türkiye, yakupburak87@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-0640-4749

Giriş

Öğrenme güçlüğü son yıllarda özel eğitim, psikoloji ve gelişim biliminin en çok üzerinde durduğu konulardan birisi haline gelmiştir. Bunun nedeninin özel gereksinimli çocukların içerisinde öğrenme güçlüğü tanısı alanların sayısının hızla artması ve büyük bir orana ulaşması olduğu bildirilmektedir (Kavale ve Forness, 2006). Türkiye özelinde de öğrenme güçlüğüne sahip çocuk sayısının fazlalığına dikkat çekilerek, her sınıfta en az bir tane öğrenme güçlüğüne sahip çocuk olduğu vurgulanmaktadır (Salman vd., 2016). Çakıroğlu (2018) öğrenme güçlüğüyle ilgili çalışmaların 1960'lı yıllarda eğitimle ilgili farkındalık düzeyinin artmasıyla hız kazandığını vurgulamaktadır. Özel gereksinim gruplarının sayısal olarak önemli bir kısmını oluşturan öğrenme güçlüğü, konuşulan ve yazılı halde bulunan dili anlama ve uygun biçimde kullanma ile ilişkili bilişsel ve psikolojik süreçlerin birinde veya birkaçında görülen bozukluklar nedeniyle dinleme, anlama, okuma, yazma, konuşma ve sayısal işlemleri gerçekleştirilmede görülen güçlükler olarak tanımlanmaktadır (Fletcher vd., 2013; Çakıroğlu, 2018). Dünya çapında öğrenme güçlüğü olan bireylerin tanılanmasında en fazla kabul gören rehber Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabıdır (DSM-V). DSM-V'e (2013, 80) göre öğrenme güçlüğü, "*davranış belirtileri ile bağlantılı olan bilişsel düzeyde anormalliklerin temelini oluşturan biyolojik kökene sahip bir nörogelişimsel bozukluktur*" ve öğrenme güçlüğü tanısının konulabilmesi için en az altı aydır, öğrenme güçlüğü ile ilgili belirtilerin en az birinin devam etmesi gerekmektedir.

Öğrenme güçlüğü, öğrenmede yaşanan güçlüğü alana veya alanlara bağlı olarak farklı kategorilere ayrılmaktadır. DSM-V'e göre öğrenme güçlüğü okuma güçlüğü (disleksi), matematiksel öğrenme güçlüğü (diskalkuli) ve yazılı anlatım güçlüğü (disgrafi) olarak üç kategoriye ayrılmaktadır. Okuma güçlüğü (disleksi), dil temelli bir bozukluk olup, okuma, yazma, heceleme, kelime telaffuzları gibi becerilerde görülen güçlüktür (The International Dyslexia Association, 2017). Dislekside aynı zamanda konuşmayı geç öğrenme, kelime telaffuzlarında ve dili kurallarına göre kullanmada, sağ-sol, önce-sonra gibi kavramları anlamlandırma ve kullanmada, yer ve yön kavramlarını kavramada, sesleri ayırt etmede ve harflerin seslerini kullanmada, okuma ve yazmada harfleri sıralarına göre kullanmada, yazılı anlatımda güçlük gibi belirtiler görülebilmektedir (The International Dyslexia Association, 2014). Öğrenme güçlüğü türlerinden en yaygın görülen güçlüğü disleksi olduğu belirtilmektedir (Lerner, 2000; Pierangelo ve Giuliani, 2006). Matematiksel öğrenme güçlüğü (diskalkuli) matematiksel işlemler temelli bir bozukluk olup, matematik becerilerinin öğrenilmesinde, temel dört işlemin gerçekleştirilmesinde yaşanan güçlük olarak

tanımlanmaktadır. Diskakuliye sahip bireylerde rakamları yanlış sayma ve okuma, matematiksel işlemlerde hata yapma sıklıkla görülmektedir (British Dyslexia Association, 2019; Kaufmann ve von Aster, 2012). Yazılı anlatım güçlüğü (disgrafi) yazma temelli bir bozukluk olup, zayıf küçük motor beceriler, bir modele bakarak veya bakmadan yazmada güçlük, sağ veya sol eli kullanmada belirsizlik, yazı yazılan zemini planlama ve kullanmada güçlük, okunaksız el yazısı ile kendini göstermektedir (The International Dyslexia Association, 2014; Chung ve Patel, 2015).

Okuma, yazma ve matematik alanında görülen öğrenme güçlüğü'nün nedenleri ile ilgili çok sayıda araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda ortak sonuçlara ulaşılamamış; fakat öğrenme güçlüğü ile ilgili farklı nedenler ortaya konulmuştur (Gillberg ve Soderstrom, 2003; Reid, 2013; Zirkel, 2020). Öğrenme güçlüğü ile ilgili olduğu ileri sürülen bir durum sahip olunan cinsiyettir. Araştırmalarda erkek çocuklarda, kız çocuklarına göre öğrenme güçlüğü'nün daha sık görüldüğü bildirilmektedir (Department of Education, 2005; Liederman, Kantrowitz ve Flannery, 2005). Moll ve arkadaşları (2014) ise gerçekleştirdikleri araştırmalarında erkek çocuklarda okuma ile ilgili, kız çocuklarda aritmetik ile ilgili öğrenme güçlüğü'nün daha yaygın olduğunu belirlemişlerdir. Genetiği de öğrenme güçlüğü ile ilişkilendirilen bir başka durumdur (Erbeli, Hart ve Taylor, 2019). Child Trends Data Bank (2014) da yakın aile büyüklerinde öğrenme güçlüğü görülmesinin, çocuklarda öğrenme güçlüğü'nün klinik belirtilerini artırdığı vurgulanmaktadır. Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğuna (DEHB) da öğrenme güçlüğü'nün eşlik edebileceği araştırmalarda kanıtlanmıştır. Germano, Gagliano ve Curatolo (2010) araştırmalarında öğrenme güçlüğü ve DEHB'in birlikte görülme oranının %30 ile %50 arasında olduğunu tespit etmişlerdir. Benzer bir biçimde yapılan çalışmalarda DEHB ile öğrenme güçlüğü'nün hem klinik hem de bilimsel çalışmalarda önemli düzeyde bir ilişki olduğu vurgulanmıştır (Baum, Schader ve Owen, 2021; Hecker ve Lalor, 2019). Çocuklarda DEHB'in şiddetini arttıran en önemli faktörlerden biri ilgili literatürde yürütücü işlev bozukluğunun etki ettiği vurgulanmıştır (Barkley, 1997; Burak ve Masanoğlu, 2021; Goldberg vd., 2005; Mattison ve Mayes, 2012; McClelland vd., 2007).

Öğrenme güçlüğü ile ilişkili olduğu bildirilen bir durumda yürütücü işlev becerileridir. Yürütücü işlevler, davranışların planlanmasını, organize edilmesini ve düzenlenmesini sağlayan üst düzey bilişsel süreçler olarak tanımlanmaktadır. Yürütücü işlevlerin kişilerin amaçlarına ulaşmaları için eylemlerini düzenleyen bilişsel işlemler olduğu bildirilmektedir. Özellikle ortam değişikliklerinde ve farklı koşullarla karşılaşıldığında yürütücü işlevler devreye girerek, amaca yönelik davranışların düzenlenmesinde ve uygun olmayan davranışların ortaya

çıkışının engellenmesinde önemli rol oynamaktadır (Baggetta ve Alexander, 2016; Carlson vd., 2013).

Davranış ve düşüncelerin organizasyonunu sağlayan bilişsel yapılar olan yürütücü işlevlerin temelini çalışma belleği, bilişsel esneklik ve ketleyici kontrol oluşturmaktadır. Çalışma belleği, kısa süreli belleğin araştırmalar sonucunda geliştirilmesi ile ortaya konulan bir bellek bileşenidir ve kısa süreli bellekten daha ayrıntılı bilişsel süreçleri kapsamaktadır (Berk, 2013b). Çalışma belleğinin kapasitesi sınırlıdır; fakat sınırlı kapasitesinde sakladığı bilgileri kullanılana kadar zihinde tutabilmek için çeşitli işlemler gerçekleştirmektedir (Smith ve Ayres, 2014). Bu işlemler fonolojik döngü, görsel-uzamsal taslak ve olaysal tampondur. Fonolojik döngü, ses birimleriyle ilgili işlemlerden sorumludur. Fonolojik döngüde edinilen bilgiler içsel olarak tekrar edilerek zihinde tutulmaktadır. Görsel-uzamsal taslak, görsel ve uzamsal bilgilerden sorumludur ve bilgileri imgelerle işlemektedir. Olaysal tampon, farklı kaynaklardan gelen bilgilerin anlamlı bütünler haline getirilerek işlendiği bellek bölümüdür. (Baddeley, 2004; Baddeley, 2020). Ketleyici kontrol, çalışma belleğinin bilişsel kontrolünü sağlayan bileşenidir. Ketleyici kontrol, çalışan belleğin verimliliğini artırmak ve dikkat dağınıklığını önlemek için algı alanına giren gereksiz veya konu dışındaki bilgileri dışarıda tutmayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle ketleyici kontrol dikkat, duygu ve düşünceleri kontrol altında tutarak uygun davranışların ortaya çıkışına yardımcı olmaktadır. Ketleyici kontrolün bir başka işlevi de duygu ve düşüncelerin baskın yanlarını amaç ve çevrenin taleplerine göre törpülemektir (Çiftçi, Uyanık ve Acar, 2020) Bilişsel esneklik, değişen ilgi ve ihtiyaçlar karşısında bilişsel uyumu destekleyen, olayları farklı bakış açılarıyla değerlendirmeyi, farklı şekillerde düşünmeyi sağlayan bellek bileşenidir.

Bu çalışmada 60-72 aylık çocuklarda öğrenme güçlüğü erken belirtileri ile yürütücü işlev bozuklukları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma öğrenme güçlüğünde görülen, bilgiyi sözel ve görsel olarak edinme, birden fazla bilgiyi akılda tutma, karmaşık bilişsel süreçleri organize etme, odaklanma, edinilen bilgi ile önceki bilgiyi bağdaştırma, bilgiyi bellekten çağırma, harf ve rakam gibi sembolleri kullanma, kavramlar gibi soyut bilgileri edinmede görülen güçlüklerin çalışma belleğiyle ilişkili olduğu/olabileceği düşüncesinden hareketle planlanmıştır. Pierangelo ve Giuliani (2006) öğrenme güçlüğü görülen bireylerde bellekle ilgili sorunların görüldüğünü ve bilginin bellekten çağırılmasında, bilişsel eylemlerde bilginin akılda tutulmasında güçlük yaşadıklarını bildirmektedir. Altındağ-Kumaş (2014) araştırmalarında öğrenme güçlüğü tanısı alan öğrencilerin, normal gelişim gösteren akranlarına göre sözel ve sayısal bilgileri daha yavaş işlediklerini belirlemişlerdir.

Araştırma günümüzde oldukça yaygın olarak görülen öğrenme güçlüğü riski ile yürütücü işlev bozuklukları arasındaki ilişkinin ortaya konulması açısından önemli görülmektedir. Bununla birlikte araştırma 60-72 aylık çocuklarla gerçekleştirilmektedir. Öğrenme güçlüğü ile ilgili araştırmaların genellikle ilkokul ve ortaokul dönemlerinde gerçekleştirildiği ve okul öncesi dönemde öğrenme güçlüğü ile ilgili araştırmaların sınırlılık gösterdiği göze çarpmaktadır. Okul öncesi dönemde öğrenme güçlüğü ile ilişkili durumların tespiti ve bu durumlarla ilişkili müdahale programlarının oluşturulması açısından da önemli görülmektedir. Liu ve arkadaşları (2023) çalışma belleği ile ilgili eğitim programının etkililiğini inceledikleri araştırmalarında, programın etkililiğini ve etkililiğin uzun süren etkisini tespit etmişlerdir. Araştırmadan elde edilen sonuçların erken müdahale açısından yol gösterici olacağı ve elde edilen sonuçların bilimsel bilgi birikimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Okul öncesi çocukların öğrenme güçlüğü erken belirtileriyle yürütücü işlev bozuklukları arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu araştırma nicel araştırma metodlarından ilişkisel araştırma modeli ile desenlemiştir. İlişkisel tarama modeli, en az iki veya daha çok değişken arasında ilişki olup olmadığını belirlemeyi ve bu değişkenler arasındaki tutarlılığı değerlendirmeyi amaçlayan tarama modelidir (Şata, 2020). Karasar'a göre (2022) ilişkisel araştırma modelinde; "Değişkenler birlikte değişiyor mu? Değişiyor ise bu değişim nasıl gerçekleşiyor?" sorularının cevapları saptanmaya çalışılmaktadır.

Araştırma Grubu

Araştırma 2022 yılı bahar döneminde Edirne İl Merkezinde, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmi ve özel okul öncesi eğitiminin sürdürüldüğü anaokulları ve ilkokul bünyesindeki anasınıflarına devam eden 60-72 aylık 263 çocukla gerçekleştirilmiştir ($\bar{x}=64.60$, $ss=2.925$). Çalışma grubu oluşturulurken Edirne İl Merkezinde, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmi ve özel okul öncesi eğitiminin sürdürüldüğü anaokulları ve ilkokul bünyesindeki anasınıfları basit rast gele örnekleme yöntemiyle belirlenmiş ve belirlenen okullara gidilerek araştırmaya katılmaya gönüllülük gösteren okul öncesi öğretmenleri anket çalışmasına dahil edilmiştir.

Araştırmaya dahil edilen çocukların demografik değişkenlerine ilişkin bilgilere Tablo 1.'de yer verilmektedir.

Tablo 1

Okul Öncesi Çocukların Demografik Bilgilerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımı

		n	%	Toplam
Cinsiyet	Kız	135	51,3	263
	Erkek	128	48,7	
Anne öğrenim durumu	Okuryazar değil	7	2,7	263
	İlkokul mezunu	50	19,0	
	Ortaokul mezunu	61	23,2	
	Lise mezunu	84	31,9	
	Üniversite mezunu	51	19,4	
	Lisansüstü mezunu	10	3,8	
Baba öğrenim durumu	Okuryazar değil	6	2,3	263
	İlkokul mezunu	46	17,5	
	Ortaokul mezunu	48	18,3	
	Lise mezunu	95	36,1	
	Üniversite mezunu	60	22,8	
	Lisansüstü mezunu	8	3,1	
Ailede öğrenme güçlüğü olan birey olma durumu	Evet	16	6,1	263
	Hayır	247	93,9	

Tablo 1.'ye göre araştırmaya dahil edilen çocukların 51,3%'ü kız, 48,7%'si erkektir. Çocukların anne öğrenim durumu incelendiğinde %2,7'sinin okuryazar olmadığı, %19'unun ilkokul mezunu, %23,2'sinin ortaokul mezunu, %31,9'unun lise mezunu, %19,4'ünün üniversite mezunu ve %3,8'sinin lisansüstü mezunu olduğu görülmektedir. Çocukların baba öğrenim durumu incelendiğinde %2,3'ünün okuryazar olmadığı, %17,5'inin ilkokul mezunu, %18,3'ünün ortaokul mezunu, %36,1'inin lise mezunu, %22,8'inin üniversite mezunu ve %3,1'nin lisansüstü mezunu olduğu görülmektedir. Son olarak çocukların %6,1'inin ailesinde öğrenme güçlüğüne sahip birey olduğu %93,9'unun ailesinde öğrenme güçlüğüne sahip bireyin olmadığı görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Genel bilgi formu

Bu form okul öncesi dönem çocuğa sahip ebeveynler tarafından doldurulmuştur. Bu formda okul öncesi dönem çocuklarının yaş, cinsiyet, anne/baba öğrenim durumu, ailesinde öğrenme güçlüğü tanısı olma durumu değişkenlerine ilişkin sorular yer almaktadır.

Özgül öğrenme bozukluğu tarama ölçeği ebeveyn ve öğretmen formu (ÖBTÖ)

Okul öncesi dönem çocukların öğrenme güçlüğü risklerini taramak amacıyla Oral (2017) tarafından geliştirilmiş, Türk kültürü için geçerlik ve güvenilirliği yapılmış ve Özgül Öğrenme Bozukluğu Tarama Ölçeği (ÖBTÖ) olarak isimlendirilmiştir. Ölçme aracı 4'lü likert tipinde hazırlanmıştır. Ölçme aracında yer alan maddelere "Evet", "Hayır", "Bazen" ve "Bilmiyorum" şeklinde yanıt verilmektedir. ÖBTÖ'de maddeler "Evet=4, Bazen=3, Hayır=2,

Bilmiyorum=1” şeklinde puanlanmaktadır. Bu ölçme aracında alınabilecek en yüksek puan 184, en düşük puan ise 46’dır. Ölçme aracının hem ebeveyn hem de öğretmen formu için gerçekleştirilen geçerlik ve güvenirlik analizleri sonucunda toplam 46 maddeli ve 5 alt boyutlu ölçek yapısı kabul edilmiştir. Bu alt boyutlar kişilik özelliği, kavramsal beceriler, motor beceriler, okuma yazmaya hazırlık becerileri ve iletişim becerileridir. Ölçme aracından alınan toplam puan, okul öncesi dönem çocukların öğrenme güçlüğü riskinin derecesini yansıtmaktadır. Yani bu ölçme aracında çocuk ne kadar yüksek puan alırsa öğrenme güçlüğü risk durumu o kadar artmaktadır. Ölçme aracının ebeveyn formu için iç tutarlık katsayısının ($\alpha=.94$) öğretmen formu için ($\alpha=.95$) olduğu tespit edilmiştir (Oral, 2017). Bu çalışmada ölçme aracının hem ebeveyn formu hem de öğretmen formunun iç tutarlık kat sayısı yeniden hesaplanmış öğretmen için ($\alpha=.94$) ve ebeveyn formu için ($\alpha=.94$) olduğu tespit edilmiştir.

Çocukluk dönemi yürütücü işlevler envanteri (ÇDYİE)

Arslan-Çiftçi, Uyanık & Acar tarafından (2020) kültürel uyarlaması yapılan ÇDYİE Thorell ve Nyberg (2008) tarafından, dört ile on iki yaş aralığındaki çocukların yürütücü işlev becerileri ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Arslan-Çiftçi, Uyanık & Acar tarafından (2020) 48-72 aylık çocukların yürütücü işlev becerilerini ölçmek için ÇDYİE Türkçe Formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması gerçekleştirilmiştir. Ölçme aracı toplam 24 maddeden ve iki alt boyuttan oluşmaktadır. Alt boyutları Çalışan Bellek (13 Madde) ve Ketleyici Kontrol (11 Madde) şeklinde adlandırılmıştır. Ölçme aracı *kesinlikle doğru* değil (1) kesinlikle doğru (5) şeklinde 5’li likert tipinde hazırlanmıştır. ÇDYİE hem ebeveynler hem de öğretmenler tarafından doldurulabilecek biçimde hazırlanmıştır. ÇDYİE’nin uyarlama çalışmasında güvenirliğinin belirlenmesi için iç tutarlılık kat sayısı hesaplanmış, Çalışan Bellek ($\alpha=.0.89$) ve Ketleyici Kontrol ($\alpha=.0.85$) olduğu belirlenmiştir (ArslanÇiftçi, Uyanık ve Acar, 2020). Bu çalışmada ÇDYİE’nin sadece öğretmen formu kullanılmıştır. Bu ölçekte tüm maddeler ters kodlanmıştır. Ölçekten alınan puanlar yükseldikçe, yürütücü işlevlerde bozulmanın arttığına işaret etmektedir. Dolayısıyla, envanterden düşük puan alan çocukların daha yüksek yürütücü işlev becerilerine sahiptir (Thorell ve Nyberg, 2008; Arslan-Çiftçi, Uyanık ve Acar, 2020). Bu çalışmada ölçeğin orijinal puanlamasına sadık kalınmıştır. Yani her iki alt boyut için de ne kadar yüksek puan alınırsa yürütücü işlev becerilerinde o kadar problem yaşandığı söylenebilir. Bu araştırmada her iki alt ölçek için iç tutarlık kat sayısı yeniden hesaplanmış ve Çalışan Bellek için ($\alpha=.0.97$) ve Ketleyici Kontrol için ($\alpha=.0.95$) ve toplam puan için ($\alpha=.0.98$) olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmanın veri analizleri SPSS paket programında gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın veri analizinde Pearson korelasyon katsayısı tekniği ve çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Pearson korelasyon katsayısında bulgulardan elde edilen değerlerin .00 ve .30 arasında yer alması ise düşük düzeyde bir ilişki olduğunu, .30 ve .70 değerleri arasında yer alması ise orta düzeyde bir ilişki olduğu ve .70 ve .100 değerleri arasında yer alması ise yüksek düzeyde ilişki olduğu anlamına gelmektedir (Büyüköztürk vd., 2017; Statstutor, 2020; Soper, 2021). Bu çalışmada okul öncesi çocukların öğrenme güçlüğü erken belirtileri ÖGETÖ Öğretmen Formu ÖGETÖ Ebeveyn Formu bağımlı değişken olarak kabul edilmiş, ÇDYİE ve ÇDYİE Ketleyici Kontrol bağımsız değişken olarak kabul edilmiş bu süreçte çoklu doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Çocukların ketleyici kontrol ve çalışan belleklerinin öğrenme güçlüğü erken belirtilerine etkisinin olup olmadığı çoklu doğrusal regresyon analizi ile test edilmiştir. Bu durumun test edilmesi için öncelikle çoklu doğrusal regresyon analizinde bazı durumların test edilmesi ve bu durumların değerlendirilmesi sonrasında elde edilen analizlerin raporlanması gerekmektedir. Tabachnick ve Fidell'e (2019) göre çoklu doğrusal regresyon analizinde öncelikle a) örneklem büyüklüğü, b) normallik, c) çoklu ortak doğrusallık, d) uç ve artık değerler ve e) VIF ve tolerans değerlerine ilişkin varsayımların karşılanması gerekmektedir. Bu varsayımların birincisi olan normallik testinde çalışmadaki bağımlı ve bağımsız değişkenlerin normal aralık kabul edilen 1.96 ile +1.96 aralığında olduğu, dağılım normalitesini sağladığı tespit edilmiştir (Hair vd., 2010; Tabachnick ve Fidell, 2019; Pizarro, Guerrero ve Galindo, 2002). İkinci varsayıma göre örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde, ilgili literatüre göre her bir yordayıcı için en az on beş adet katılımcının çalışmaya dâhil edilmesi gerekir (Stevens, 2009). Bu bilgiye göre çalışmada minimum 60 katılımcının çalışmaya dâhil olması gerekmektedir. Ancak Tabachnick ve Fidell'e göre (2019) bu sayı minimum olarak kabul edilmiş, analiz sonuçlarının genellebilmesi için daha fazla katılımcı da dâhil edilebileceği görüşü öne sürülmüştür. Bu literatür bilgisi göz önünde bulundurulduğunda 263 katılımcı örneklem büyüklüğünün iki ayrı çoklu doğrusal regresyon analizi için toplam dört bağımsız değişken için yeterli olduğu söylenebilir. Çoklu doğrusallık varsayımının test edilmesi çerçevesinde bağımlı değişkenlerle bağımsız değişkenler arasında ilişki incelendiğinde .39 ile .76 arasında değiştiği, bağımsız değişkenlerin kendi içerisinde .65 ile .70 arasında değiştiği görülmüştür. Bu doğrultuda korelasyon değişkenin .80'nin üzerinde olmadığı çoklu doğrusal regresyon analiz için uygun olduğu söylenebilir. Ayrıca her iki -ÖBTÖ öğretmen ve ebeveyn formuna göre- çoklu doğrusal

regresyon analizi için çoklu ortak doğrusallık varsayımına yönelik tolerans ve VIF değerleri incelenmiş; tolerans değerlerinin .274 ve .274 olduğu, VIF değerinin ise 3.65 ve 3.67 olduğu tespit edilmiştir. Tolerans değerinin 0.1 puandan büyük olması, VIF puanının ise 10 puandan küçük olması şartı göz önünde bulundurulduğunda (Pallant, 2020) bu çalışmadaki çoklu doğrusal regresyon analizi bu varsayımları sağladığı söylenebilir. Çoklu doğrusal regresyon analizinin yapılması için yapılması gereken diğer bir analiz bağımlı ve bağımsız değişkenler açısından uç değerlerin kontrol edilmesidir. Bu doğrultuda uç değerler için scatterplot grafiğine bakılmış ayrıca aynı değerlendirme için Cook tekniği de kullanılmış her iki teknikte de bu çalışmadaki bağımlı ve bağımsız değişkenlerin normal aralık olarak kabul edilen değerlere sahip olduğu tespit edilmiştir. Tabachnick ve Fidel'e göre (2019) scatterplot grafiğinin -3 ile +3 aralığında Cook değerinin ise 1'den küçük olması gerekmektedir. Bu doğrultuda çoklu doğrusal regresyon analizi varsayımlarından uç değerler ve artıkların bağımsızlığı varsayımlarını karşıladığı söylenebilir. Bu analizden sonra çoklu doğrusallık için bağımlı değişkenlerine -hem ÖBTÖ Öğretmen Formu hem de Ebeveyn formu- yönelik gözlemlenen (X) ve beklenen (Y) değerler arasındaki doğrusallığa bakılmış her iki bağımlı değişken için de doğrusallık varsayımını karşıladığı gözlemlenmiştir. Sonuç olarak çoklu doğrusal regresyon analizi için tüm doğrulamalar gerçekleştirilmiş, bu analiz tekniğinin uygunluğu onaylandıktan sonra bulguların raporlanmasına geçilmiştir. Tüm analizlerde anlamlılık $p < .05$ olarak kabul edilmiştir.

Bulgular

Okul öncesi çocukların öğrenme güçlüğü erken belirtileriyle yürütücü işlev bozukluğu arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılan araştırmanın bu bölümünde veri analizinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2

Okul Öncesi Çocukların ÖGETÖ ile ÇDYİE Puanları Arasındaki Pearson Korelasyon Katsayı Değerleri

		ÇDYİE Toplam	Çalışan Bellek	Ketleyici Kontrol	ÇDYİE Toplam	Çalışan Bellek	Ketleyici Kontrol
ÖGETÖ Toplam	r	,769**	,789**	,681**	,398**	,438**	,318**
	p	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	n	263	263	263	263	263	263
ÖGETÖ İletişim Becerileri	r	,612**	,664**	,500**	,364**	,413**	,275**
	p	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	n	263	263	263	263	263	263
ÖGETÖ Motor Beceriler	r	,500**	,523**	,433**	,281**	,316**	,215**
	p	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	n	263	263	263	263	263	263
ÖGETÖ Kişilik Özelliği	r	,710**	,672**	,698**	,291**	,298**	,259**
	p	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	n	263	263	263	263	263	263

ÖGETÖ Kavramsal Beceriler	r	,635**	,678**	,532**	,312**	,352**	,239**
	p	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	n	263	263	263	263	263	263
ÖGETÖ Okuma Yazmaya Hazırlık	r	,755**	,762**	,685**	,323**	,348**	,267**
	p	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	n	263	263	263	263	263	263

*p<.05, **p<.01 n=263

Tablo 2.'ye göre okul öncesi çocukların ÖGETÖ Öğretmen Formu toplam puanlarıyla ÇDYİE Toplam puanları ($r=769$, $p<.01$), Çalışan Bellek ($r=789$, $p<.01$) ve Ketleyici Kontrol ($r=681$, $p<.01$) puanları arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu durum ÖGETÖ alt boyutları açısından da benzerlik göstermektedir. Ayrıca okul öncesi çocukların ÖGETÖ Ebeveyn Formu toplam puanlarıyla ÇDYİE Toplam puanları ($r=398$, $p<.01$), Çalışan Bellek ($r=438$, $p<.01$) ve Ketleyici Kontrol ($r=318$, $p<.01$) puanları arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu durum ÖGETÖ alt boyutları açısından da benzerlik göstermektedir. Yani okul öncesi çocukların öğrenme güçlüğü riski erken belirtileri artarken yürütücü işlev becerilerindeki bozuklukların, ketleyici kontrol ve çalışan belleklerinde de buna paralel olarak artış gösterdiği söylenebilir.

Tablo 3

Okul Öncesi Çocukların ÖGETÖ Öğretmen Formunu ile Çalışan Bellek ve Ketleyici Kontrol Değişkeninin Yordamasına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi

	B	Std. Hata	Beta (β)	t	p
(Sabit)	74,640	1,698		43,957	,000
Çalışan Bellek	1,029	,098	,764	10,499	,000**
Ketleyici Kontrol	,048	,117	,030	,408	,684

$F_{(2-260)}=215.142$, $n^2=0.62$, $p<.01$
 $R=.790$ $R^2=.623$ $R^2(\Delta R^2)$ Değişimi=.620

Tablo 3.'ye göre okul öncesi dönem çocukların ÖGETÖ Öğretmen Formu puanlarını ÇDYİE Çalışan Bellek ve ÇDYİE Ketleyici Kontrol problemleri önemli derecede ($R=.790$ $R^2=.623$ $R^2(\Delta R^2)$ Değişimi=.620) açıkladığı söylenebilir. Yani okul öncesi çocukların öğrenme güçlüğü riski erken belirtilerini öğretmen değerlendirme formu açısından çalışan bellek ve ketleyici kontrol becerilerindeki yetersizlikler yaklaşık olarak %62'sini açıkladığı söylenebilir. Çoklu doğrusal regresyonda bu durumu bağımsız değişken olarak çalışan bellek ($\beta=.764$, $p<.01$) anlamlı düzeyde açıklarken ketleyici kontrolün ($\beta=.030$, $p>.05$) anlamlı bir etkisi olmadığı söylenebilir.

Tablo 4

Okul Öncesi Çocukların ÖGETÖ Ebeveyn Formunu ile Çalışan Bellek ve Ketleyici Kontrol Değişkenin Yordamasına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi

	B	Std. Hata	Beta (β)	t	p
(Sabit)	96,114	2,105		45,670	,000
Çalışan Bellek	,701	,121	,610	5,767	,000
Ketleyici Kontrol	-,278	,145	-,202	-1,911	,057

$F_{(2-260)}=33.139$, $n^2=0.20$, $p<.01$
 $R=.451$ $R^2=.203$ $R^2(\Delta R^2)$ Değişimi =.197

Tablo 4.'ye göre okul öncesi dönem çocukların ÖGETÖ Ebeveyn Formu puanlarını ÇDYİE Çalışan Bellek ve ÇDYİE Ketleyici Kontrol problemleri önemli derecede ($R=.451$ $R^2=.203$ $R^2(\Delta R^2)$ Değişimi =.197) açıkladığı söylenebilir. Yani okul öncesi çocukların öğrenme güçlüğü riski erken belirtilerini ebeveyn değerlendirme formu açısından çalışan bellek ve ketleyici kontrol becerilerindeki yetersizlikler yaklaşık olarak %20'sini açıkladığı söylenebilir. Çoklu doğrusal regresyonda bu durumu bağımsız değişken olarak çalışan bellek ($\beta=.610$, $p<.01$) anlamlı düzeyde açıklarken ketleyici kontrolün ($\beta=-.202$, $p>.05$) anlamlı bir etkisi olmadığı söylenebilir.

Tartışma

Bu araştırmada okul öncesi dönem çocukların öğrenme güçlüğü riski erken belirtileriyle yürütücü işlev bozuklukları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çocuklarda yürütücü işlevlerden çalışma belleği ve ketleyici kontrol becerileri bozuklukları ile öğrenme güçlüğü erken belirtileri arasındaki kolerasyon ve çalışma belleği ile ketleyici kontrolün çoklu doğrusal kombinasyonunun öğrenme güçlüğü erken belirtileri üzerindeki yordayıcılığı değerlendirilmiştir.

Gerçekleştirilen analizler sonucunda öğrenme güçlüğü erken belirtileri öğretmen ve ebeveyn formları ile yürütücü işlev bozukluklarından çalışma belleği ve ketleyici kontrol arasındaki pozitif yönlü yüksek ve orta düzeydeki kolerasyon ortaya konulmuştur. Çocuklarda öğrenme güçlüğü ile yürütücü işlevler arasındaki ilişki birçok araştırmada ortaya konulmuştur. Booth, Boyle ve Kelly (2010) öğrenme güçlükleriyle yürütücü işlevler arasındaki ilişkiyi inceledikleri meta analiz araştırmalarında, öğrenme güçlüğüne sahip çocukların, yürütücü işlev performanslarının, normal gelişim gösteren akranlarından daha geride olduğunu bildirmişlerdir. Firoozehchi, Mashhadi ve Bigdeli (2023) araştırmalarında öğrenme güçlükleriyle yürütücü işlev becerilerinden olan zihinsel işlem hızı zayıflıkları arasında anlamlı, pozitif yönde bir ilişki tespit etmişlerdir.

Gerçekleştirilen çoklu doğrusal regresyon analizleri sonucunda yürütücü işlev bozukluklarından çalışma belleği ve ketleyici kontrol bozukluklarının çoklu doğrusal kombinasyonunun çocuklarda erken öğrenme güçlüğü belirtilerini pozitif ve anlamlı düzeyde yordadığı belirlenmiştir. Araştırma bulgularıyla benzer biçimde yürütücü işlev becerilerinden çalışan bellek ve öğrenme güçlüğü arasındaki ilişkiyi destekler bulgulara yine literatürde rastlanmaktadır. Şentürk-Gulhan ve Burak (2023) tarafından yapılan çalışmada çocukların öğrenme güçlüğü riski ile yürütücü işlev becerileri arasından anlamlı bir ilişki olduğu, yürütücü işlev bozukluğu olan çocukların öğrenme güçlüğü risklerinin de buna paralellik gösterdiği bulunmuştur. Dandache, Wouters ve Ghesquière (2014) ile Vellutino ve arkadaşları (2010) okuma ve yazma güçlüklerinde görülen harf-ses farkındalığı ve kodlamalarındaki bozuklukların çalışma belleğinin fonolojik döngü birimindeki aksaklıklar arasındaki ilişkiyi tespit etmişlerdir. Andersson (2010) öğrenme güçlüğü görülen çocuklarla gerçekleştirdiği boylamsal çalışmasında matematik güçlüğü görülen çocukların çalışma belleğinin görsel-uzamsal boyutunda, okuma ve matematik güçlüğü birlikt görüldüğü çocuklarda kısa süreli bellek, bilgi işleme hızı ve yürütücü işlevlerinde güçlük yaşadığını belirlemiştir. Araştırmada aynı zamanda daha sonraki yıllarda öğrenme güçlüklerinin de kararlılık gösterdiği ortaya konulmuştur. Peng ve Fuchs (2014) öğrenme güçlükleri ile çalışma belleği arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla 110 araştırmayı dahil ettikleri bir meta analiz çalışması gerçekleştirmişlerdir. Araştırma bulgularına göre, normal gelişim gösteren çocuklarla karşılaştırıldığında tüm öğrenme güçlüğü tiplerinde çocukların sözel ve sayısal çalışan beleklerinde eksiklikler olduğunu belirlenmiştir. Bu çocukların arasında çalışma belleğinde en fazla sorun yaşayan çocukların okuma ve matematik güçlüğü yaşayan çocuklar olduklarını belirtmişlerdir. Keeler ve Swanson (2001) ise bu bulgulardan farklı şekilde matematik güçlüğü ile çalışma belleği performansında herhangi bir farklılık olmadığını belirlemiştir.

Yürütücü işlevlerden çalışma belleğinin açıklanmasında çalışmalarıyla ön plana çıkan Baddeley (2004;2020) çalışma belleği bileşenlerinden olan, fonolojik döngü, görsel-uzamsal taslak ve olaysal tamponun odaklanma, bilgileri zihinde tutma, işleme, organize etme, ayırt etme gibi işlemlerden sorumlu olduğunu bildirmektedir. Bu işlemler göz önüne alındığında öğrenme güçlüğünde görülen zihinsel işlemlerle örtüşükleri görülmektedir. Bu nedenle elde edilen sonuç beklenen ve istendik yöndedir.

Araştırma bulgularından birisi de çalışma belleği ve ketleyici kontrolün çoklu doğrusal kombinasyonunun, öğrenme güçlüğü riskini anlamlı düzeyde yordaması; fakat ketleyici kontrolün tek başına bir bağımsız değişken olarak değerlendirildiğinde öğrenme güçlüğü riskini

anlamli düzeyde yordamamasıdır. Literatürde, çalışma belleğinin ketleyici kontrol alt boyutu ile öğrenme güçlükleri arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalarda, bu bulgudan farklı sonuçlar elde edilmiştir. Passolunghi ve Siegel (2001) matematik güçlüğü yaşayan çocuklarda çalışma belleği ve ketleyici kontrol arasındaki ilişkiyi de inceledikleri araştırmalarında, problem çözümede güçlük yaşayan çocukların hedef dışı ve ilgisiz bilgilerin hafızadaki erişilebilirliğini azaltmada başka bir değişle ketleyici kontrol becerilerinde güçlük yaşadıklarını saptamışlardır. Ching (2023) beş yaş çocuklarıyla gerçekleştirdikleri araştırmalarında ketleyici kontrol becerisi düşük olan çocukların tersine çevirmeyle ilgili problemleri, ketleyici kontrol becerileri normal olan akranlarına göre daha düşük düzeyde çözebildiklerini tespit etmiştir. Bu araştırmada öğrenme güçlüğü tanısı almamış çocuklarda, öğrenme güçlüğü riski ile yürütücü işlev becerileri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada çocuklarda öğrenme güçlüğü riskinin yürütücü işlev bozukluklarıyla ilişkisinin bütün olarak ele alınması amaçlanarak, değerlendirmeler bu yönde gerçekleştirilmiştir. Ketleyici kontrolün genellikle matematik güçlüğü ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu nedenle çoklu doğrusal regresyon analizinde ketleyici kontrol ve çalışma belleğinin çoklu doğrusal kombinasyonu öğrenme güçlüğü anlamli düzeyde yordarken, ketleyici kontrolün bağımsız değişken olarak tek değerlendirilmesinde bir ilişki bulunamamış olması düşünülebilir.

Bu araştırmanın bir başka boyutu da öğrenme güçlüğü riski ile ilgili hem öğretmenlerden hem de ebeveynlerden veri toplanmış olmasıdır. Gerçekleştirilen kolerasyon analizleri ve çoklu regresyon analizleri sonucunda öğrenme güçlüğü riski öğretmen değerlendirmeleriyle yürütücü işlev becerileri arasında ebeveyn değerlendirmelerinden daha yüksek ilişkilerin ortaya çıkmıştır. DSM-V'de öğrenme güçlüklerinin genellikle okulla ilgili becerilerin yerine getirilmesiyle kendini gösterdiği bildirilmektedir. Bu bulgu, çocukların öğrenmeyle ilgili yaşadıkları güçlüklerin veya risklerin eğitim ortamında öğretmenleri tarafından daha net gözlemlendiğini ve fark edildiğini düşündürebilir.

Sonuç ve Öneriler

Okul öncesi çocukların öğrenme güçlüğü erken belirtileriyle yürütücü işlev bozuklukları arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu araştırmada, yürütücü işlev bileşenlerinden olan çalışma belleği ve ketleyici kontrol bozuklukları ile öğrenme güçlükleri riski arasındaki ilişki ve yürütücü işlev bozukluklarının çoklu doğrusal kombinasyonunun öğrenme güçlüklerin üzerindeki yordayıcılığı ortaya koyulmuştur. İlişkisel tarama modeliyle gerçekleştirilen bu araştırmanın birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu araştırma, öğrenme güçlüğü tanısı almamış çocuklarla, öğrenme güçlüğü riskleri değerlendirilerek

gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın öğrenme güçlüğü tanısı almış çocuklarla gerçekleştirilmesi ile daha farklı sonuçlar elde edilebilir. Bundan sonraki araştırmalarda, öğrenme güçlüğü tanısı alan çocukların yürütücü işlev bozukluklarını desteklemeye yönelik deneysel desenli çalışmalar gerçekleştirilerek elde edilen sonuçlar erken müdahale açısından değerlendirilebilir. Araştırmanın diğer bir sınırlılığı öğrenme güçlüğü riski olan grup boylamsal olarak takip edilerek bu grubun ilköğretim düzeyinde de öğrenme güçlüğü tanı alma durumları değerlendirilebilir.

Öğrenme güçlüğü riski ile yürütücü işlev bozukluğu arasında bu denli ilişkinin olması okullarda çocuklara sunulacak öğretim programının yeniden düzenlenmesinde önemli bir referans olarak kabul edilebilir. Bu bulgu doğrultusunda okul öncesi öğretmenleri okul ortamında çocuklara sunmuş oldukları öğretimlerde çocukların ketleyici kontrol ve çalışan bellek becerilerine yönelik etkinliklere yer vermeleri öğrenme güçlüğüne şiddetini hafifletmede önemli bir fırsat olabilir. Bu araştırma bulguları doğrultusunda öğretmenlere etkinliklerini planlarken yürütücü işlev becerilerine yönelik etkinliklerde de yamaları önerilebilir.

Okul öncesi döneminde çocukların gelişimlerinin oldukça dinamik olmasından dolayı öğrenme güçlüğü tanısının konulması oldukça güçtür (Demir, 2005; Doğan, 2012). Öğrenme güçlüğü okul öncesi dönemde tanılanmamasına rağmen, çocukların bu dönemde gösterdiği birtakım erken belirtiler bulunmaktadır (Babür, 2018). Çocukların yürütücü işlevlerindeki bozukluklar veya erken okuryazarlık alanındaki yetersizlikleri öğrenme güçlüğüne ön belirtisi olarak kabul edilebilir (Balıkcı ve Melekoglu, 2020; Gellert ve Elbro, 2017; Mattison ve Mayes, 2012). Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda öğretmenlerin çocukların yürütücü işlev becerilerindeki bozuklukları iyi gözlemlemesi ve öğrenme güçlüğüne fark etmesinde ve fark edilen bu semptomlara yönelik etkinlikler planlaması önerilebilir.

Kaynakça

- Babür, N. (2018). Özgül okuma bozukluğu: tanımı, belirtiler ve eğitsel öneriler. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 35(2), 35-50.
- Demir, B. (2005). Okulöncesi ve ilköğretim birinci sınıfa devam eden öğrencilerde özel öğrenme güçlüğüünün belirlenmesi. (Doctoral dissertation), Marmara Üniversitesi, Türkiye.
- Balıkçı, O. S., & Melekoğlu, M. A. (2020). Early signs of specific learning disabilities in early childhood. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 12(1), 84-95.
- Barkley, R.A. (1997). Behavioral inhibition, sustained attention, and executive functions: constructing a unifying theory of ADHD. *Psychol Bull*, 121: 65- 94.
- Baum, S. M., Schader, R. M., & Owen, S. V. (2021). *To be gifted and learning disabled: Strength-based strategies for helping twice-exceptional students with LD, ADHD, ASD, and more*. Routledge.
- Burak, Y. ve Masanoğlu, A. (2021). *Yürütücü işlev becerilerinde problem yaşayan okul öncesi dönem çocuklarında özel gereksinimli olma riskinin değerlendirilmesi*. (Ed. H. Asutay, S. Sakarya-Maden, L. Vural, F. Gürbüz ve G. Kurum), Ölçülebilir eğitim: Demirali Yaşar Ergin'e Armağan. Çanakkale: Paradigma Akademi. ISBN: 978-625-8009-01-9.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çiftçi, H. A., Uyanık, G., ve Acar, İ. H. (2020). Çocukluk dönemi yürütücü işlevler envanteri türkçe formunun 48-72 aylık çocuklar için geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 4(3), 762-787.
- Doğan, H. (2012). Özel öğrenme güçlüğü riski taşıyan 5-6 yaş çocukları için uygulanan erken müdahale eğitim programının etkisinin incelenmesi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi: İstanbul.
- Erbeli, F., Hart, S. A., & Taylor, J. (2019). Genetic and environmental influences on achievement outcomes based on family history of learning disabilities status. *Journal Of Learning Disabilities*, 52(2), 135-145.
- Gellert, A. S., & Elbro, C. (2017). Does a dynamic test of phonological awareness predict early reading difficulties? A longitudinal study from kindergarten through grade 1. *Journal of Learning Disabilities*, 50(3), 227-237.
- Gillberg, C., & Soderstrom, H. (2003). Learning disability. *The Lancet*, 362(9386), 811-821.

- Goldberg MC, Mostofsky SH, Cutting LE, Mahone EM, Astor BC, Denckla MB et al. (2005) Subtle executive impairment in children with autism and children with ADHD. *J Autism Dev Disord*, 35, 279-293.
- Hair, J.F., Black, W C., Babin, B J., ve Anderson, R.E. (2010). *Multivariate data analysis* (7th ed.). Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Karasar, N. (2022). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar ilkeler teknikler* (37. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Mattison, R. E., & Mayes, S. D. (2012). Relationships between learning disability, executive function, and psychopathology in children with ADHD. *Journal of Attention Disorders*, 16(2), 138-146.
- Mattison, R.E. ve Mayes, S.D. (2012). Relationships between learning disability, executive function, and psychopathology in children with ADHD. *Journal of Attention Disorders*. 16(2), 138-146. <https://doi.org/10.1177/1087054710380188>
- McClelland, M. M., Cameron, C. E., Wanless, S. B., Murray, A., Saracho, O., ve Spodek, B. (2007). Executive function, behavioral self-regulation, and social-emotional competence. *Contemporary Perspectives on Social Learning in Early Childhood Education*, 1, 113-137.
- Oral, E. (2017). 60-72 aylık çocuklar için özgül öğrenme bozukluğu tarama ölçeğinin geliştirilmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Okan Üniversitesi, İstanbul.
- Pallant, J. (2020). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using IBM SPSS* (7th Ed.) Routledge, London.
- Pizarro, J., Guerrero, J., & Galindo, L. (2002). Multiple comparison procedures applied to model selection. *Neurocomputing*, 48, 755-173.
- Shea, L. C., Hecker, L., & Lalor, A. R. (2019). *From disability to diversity: College success for students with learning disabilities, ADHD, and autism Spectrum disorder*. The National Resource Center for The First-Year Experience.
- Soper, D.S. (2021). *A-priori sample size calculator for multiple regression* [Software]. Erişim adresi: <https://www.danielsoper.com/statcalc> 19.05.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Statstutor. (2020). *Pearson's correlation*. Statstutor: <http://www.statstutor.ac.uk/resources/uploaded/pearsons.pdf> adresinden 11.05.2023 tarihinde alınmıştır.

- Stevens, J. (2009). *Applied multivariate statistics for the social sciences* (5th Ed.). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Şata, M. (2020). *Nicel araştırma yaklaşımları*. (Ed. E. Oğuz), Eğitimde araştırma yöntemleri içinde (s. 81-83). Ankara: Eğiten Kitap.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2019). *Using multivariate statistics* (7th Ed.). Boston: Pearson.
- Thorell, L.B., ve Nyberg, L. (2008). The Childhood executive functioning inventory (CHEXI): A new rating instrument for parents and teachers. *Developmental Neuropsychology*, 33(4), 536–552. <https://doi.org/10.1080/87565640802101516>
- Zirkel, P. A. (2020). Legal developments for students with dyslexia. *Learning Disability Quarterly*, 43(3), 127-139.

Tarihin Estetik Dönüşümü: Edebi Ükronya Örneği Olarak Stefan Köhler'in *Deutschlands Rückkehr* İsimli Romanı¹

Müge ARSLAN KARABULUT²

Öz

Yaşanan tarihsel olaylar mevcut dönemin bakış açısıyla değerlendirildiğinde olası farklı sebep ve sonuçlar akla getirebilir. Bu tarz bir yaklaşımla tarihsel olan geçmişten beri alternatifleri ile kurgulanır. Böylece edebiyatbilimde bilim kurgu türünün bir alt dalı olarak ortaya çıkan ükronya/alternatif tarih yazımı gelişir. Ükronya, en genel anlamda dünya tarihinde yaşanmış olaylara farklı bakış açıları sunarak olası bir tarih yaratımını imler. Stefan Köhler'in 2021 yılında yayınlanan *Deutschlands Rückkehr* isimli romanı, edebi bir ükronya örneği olarak İkinci Dünya Savaşı yeniden kurgular ve Adolf Hitler'i farklı bir maceraya sürükler. Bu çalışmada öncelikle güncel bir tür olan ükronyaya ait genel bilgiler verilecek, sonrasında Köhler'in romanı edebi bir ükronya örneği olarak incelenecektir. Böylece romanda dönüşen tarihe dair izler gözler önüne serilecektir. Kurgu ve tarihin bir araya gelişi ve tarihin ükronik yazınsallaştırılması metne dayalı yöntemle irdelenerek alan çalışmalarına katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler

ükronya
alternatif tarih
Stefan Köhler
Deutschlands Rückkehr
Adolf Hitler
İkinci Dünya Savaşı

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 03.06.2023
Kabul Tarihi: 23.08.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1309371

The Aesthetic Transformation of History: Stefan Köhler's Novel *Deutschlands Rückkehr* as an Example for Uchronia

Abstract

When historical events are re-evaluated from the point of view of the current period, it can make the individual think of different possible causes and consequences. With such an approach, the history is constructed with its alternatives. Thus, the uchronia/alternate history, which is essentially a subgenre of the science fiction in literature, emerges. Uchronia, in the most general sense, suggests a possible history by presenting different perspectives on events that took place in world history. Stefan Köhler's novel *Deutschlands Rückkehr*, published in 2021, reconstructs the Second World War as Uchronia, drags Adolf Hitler on a different adventure. In this study, first of all, general informations about the uchronia will be given, then Köhler's novel will be examined as an example of this genre. Thus, the traces of the transformed history in the novel will be revealed. It is aimed to contribute to field studies by examining with a text-based method the coming together of fiction and history and the literarization of history.

Keywords

uchronia
alternate history
Stefan Köhler
World War II
Adolf Hitler

About Article

Received: 03.06.2023

Accepted: 23.06.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1309371

¹ Bu çalışma, 08.05.2023-10.05.2023 tarihleri arasında Marmara Üniversitesi ve Türk Alman Üniversitesinde gerçekleştirilen XVI. Uluslararası Türk Germanistik Kongresi'nde sunulan "Değişen Dünya Dönüşen Tarih: Bir Ükroni Örneği Olarak Stefan Köhler'in *Deutschlands Rückkehr* İsimli Romanı" başlıklı bildirinin genişletilmiş biçimidir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Konya/Türkiye, mugearslan@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3344-7880.

Giriş

Tarihsel olanın her dönem farklı biçim ve yöntemlerle edebiyata malzeme olması çok eski zamanlardan beri tartışılmaktadır. Daha Antik dönemde Aristoteles, tarih yazımı ve edebiyat yazımı arasındaki ayrımı vurgulayarak gerçek ile kurguyu birbirinden ayıran kuramlar belirler. Modern çağa gelindiğinde Georg Lukács, tarihseli edebiyat ile iç içe geçirir ve tarihsel roman olarak kuramsallaştırır. Günümüzde post-tarihsel romanlarda üst gerçek/gerçek üstü tarihselle derin bir temas halindedir. Tüm bu kuramlarda tarih ve edebiyat konusundaki en temel ayrım, tarihin gerçek ve kurgu ile olan mesafesidir.

Geçmişteki bir olayı olduğu gibi hatırlamak mümkün değildir. Her seferinde ya bir ayrıntı kaybolur ya da bir diğeri belirginleşir. Bu açıdan geçmişe dair her anı, düşünsel bir tasarımdır (Dillinger, 2015, s. 15). Bu doğrultuda tarih bilimi içerisinde bile mutlak nesnel bir gerçeklik aktarımının söz konusu olmadığı dile gelmektedir. Bu şekilde bir bakış açısıyla tarihçilerin tarihi aktif bir şekilde yeniden kurgulayan bilim adamları olduğu kabul edilebilmektedir (Dillinger, 2015, s. 15). Bu noktada tarih ve edebiyat bilimi kurgu temelinde bir araya gelir.

Tarihin kurgu ile bir araya geldiği noktada *değişimin edebiyatı* olan bilim kurgu edebiyatı (Kılıçarslan, 2021, s. 4) içerisinde gerçek tarihin alternatiflerini üreten bir alt tür olarak ükronya ortaya çıkar. Ükronyada yaşanmış olandan farklı, değiştirilmiş alternatif bir tarih belirir (Dillinger, 2015, s. 15). Bu alternatif tarih, şu anı ve geleceği yorumlamada estetik bir değerlendirme sunar (Boua, 2020, s. 64).

Ükronya, son zamanlarda popüler hale gelen bir edebi tür olarak en genel anlamda olmamış/gerçekleşmemiş olan üzerinden kurgusallaştırılan bir tarihi imlemektedir. Söz konusu alternatif tarih, gerçek tarihten farklı olarak olayları ve kişileri okura sunarken gerçek tarihin olumlu olumsuz alternatifleriyle değerlendirilmesine olanak tanır. Bu çalışmada öncelikle sınırları henüz net bir şekilde belirlenmemiş, hala tartışmalı yaklaşılan güncel bir tür olarak ükronya, farklı kuramcılarının belirlemeleri doğrultusunda ele alınacaktır. Türe ait genel özelliklere, konulara ve Alman ile Türk Edebiyatından örneklere değinilecektir. Sonrasında belirlenen bu özellikler ışığında Stefan Köhler tarafından yazılan ve 2021 yılında yayınlanan *Deutschlands Rückkehr* (Almanya'nın Dönüşü) isimli roman, bir ükronya örneği olarak analiz edilecektir. Romanın içerisinde türe ait tespit edilen özellikler örnekleriyle ortaya konacaktır. Yazarın okuru nasıl bir alternatif tarihle yüzleştirdiği irdelenecektir. Kurgu ve tarihin bir araya gelişi, ükronya türü çerçevesinde değerlendirilirken metne dayalı yöntem eşliğinde bir roman

içerisindeki ükronik özelliklerin tespit edilmesi ve alan çalışmalarına örnek oluşturmak amaçlanmaktadır.

Ükronya Nedir?

Günümüz popüler kültürde dikkat çeken konulardan bir tanesi olan ükronya (Dillinger, 2015, s. 14) edebiyatta, sinemada, tasarım ve çizimde sıklıkla karşılaşılan bir kavramdır. Düşsel mantıklı tahminler olarak tanımlanabilecek olan bilim kurgunun bir alt dalı olarak ortaya çıkar (Baudou, 2005, s. 10). En temel bakış açısıyla bilim kurgunun “geçmiş ve gelecekle birlikte zaman” amacına uygun olarak tarihsel olanı çağcıl bakış açısıyla yeniden yorumlar (Baudou, 2005, s. 87). *Alternative Geschichte* (Alternatif tarih), *Kontrafaktische Geschichte* (karşı olgusal tarih), *Fiktive/Hypothetische Geschichte* (varsayımsal tarih), *unreale Geschichte* (gerçek dışı tarih), *ungeschehene Geschichte* (gerçekleşmemiş tarih), *parahistoria* (yardımcı tarih), *virtuelle Geschichte* (sanal tarih), *Spekulative Geschichte* (spekülatif tarih), ükroni gibi kavramlar, ükronya³ ile aynı düzlemde anlam bulur. Bu tanımlamalar dışında Schallié, ükronyayı *Geschichte im Konjunktiv* (arzulanan tarih) olarak anlamlandırmıştır (2007, s. 271).

Ükronya kavramı, olmamış/gerçekleşmemiş tarihsel olaylar hakkındaki hipotezlerdir. Kavram, ilk defa 1876 yılında sıkı bir Kant takipçisi olan Fransız filozof Charles Renouvier tarafından uydurma bir sözcük (*Kunstwort*) olarak kullanılmıştır (Dillinger, 2015, s. 120). Yazarın yayımladığı kitabının adı *Uchronie: l'Utopie dans l'histoire*dir. Renouvier, *Tarihte bir Ütopya* alt başlığında kavramı kısmen açıklamıştır. Kavram, kökeni itibarıyla Yunanca *hiçbir yer* anlamına gelen *Utopia* sözcüğünü çağırıştır (Dillinger, 2015, s. 13). Ütopyalar, bilim kurgunun alt bir türü olarak gerçek dünyada (hiçbir yerde) olmayan kurgusal bir yerde geçen olayları anlatan eserleri tanımlar. Bundan temellenen ükronya kavramı (Gür, 2023, s. 59) ise hiçbir zaman (*Niemalszeit*), asla olmayan zaman, gerçekleşmemiş tarih gibi anlamları içerir (Dillinger, 2015, s. 13). Ütopya mekânı merkeze koyarken ükronya zamanı temel alır. Birinde olmayan bir yer diğeri olmayan bir zaman söz konusudur. Köken olarak Latince *yok* anlamına gelen *ou* ve zaman anlamına gelen *kronos* sözcüklerinden türetilmiştir (Gür, 2022, s. 713). Ütopyadan yola çıkarak *ükronya* kelimesini geliştiren Renouvier'in yanında, distopyadan temellenen ükronyalar için kullanılan *diskronya* kelimesini türeten Eric B.

---

³ Bu çalışmada *ükronya* kavramının kullanımı tercih edilmiştir. Bunun nedeni, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde açıklanacağı üzere Türkçe yazılan kaynaklarda yaygın olarak kullanılan ütopya ve distopya kavramlarıdır. Bilim kurgunun alt türleri olan ütopya ve distopyanın bu şekilde Türkçeleştirilmesi söz konusu kavramın benzer şekilde ükronya olarak Türkçeye aktarılmasını doğurmuştur. (Bkz. Gür, 2023, s. 59). Bunun yanı sıra Türkçe kaynaklarda kavramın *ükroni* şeklinde Türkçeleştirildiği de görülmektedir (Bkz. Baudou, 2005, s. 52, Erharat, 2020, s. 79-80).

Henriet'i de dile getirmek gerekir. *Diskroni* ya da *diskronya* kavram açıklamasını, Henriette kendi eserinde ayrıntılı bir şekilde düşüncelerini Renouvier'den temellendirerek yapmıştır (Gür, 2022, s. 721).

Ütopya ve distopya geleceğe dönük türlerdir. Ancak derinlemesine değerlendirildiğinde aslında içinde bulunulan (mevcut) toplumsal sorunları gözler önüne seren ve eleştiren iki türdür. Ütopya bunu daha iyi bir gelecek toplumu düşüncesinden hareketle kurgular. “Distopya mevcut durumun kötüleşmesi hâlinde toplumu bekleyen tehlikeler konusunda uyarır” (Dağ, 2022, s. 29). Ükronya bu yaklaşıma özdeş tarihte yaşanan gibi olmasaydı olaylar iyi ya da kötü nasıl olabilirdi varsayımını irdeler. Bu açıdan içerisinde hem distopyayı hem de ütopyaı barındırabilir. Ütopya ve distopyadakine benzer şekilde toplumsal sorunları gözler önüne sererek daha iyi bir gelecek için geçmiş ve şimdi (toplum) eleştirisi yapar.

Ortaya çıkışı itibariyle ütopya-distopya ile ilişkisi açısından bilim kurgu türünün bir alt dalı olarak belirtile de görece yeni bir yapı olan ükronyanın (Gür, 2023, s. 55) son zamanlarda ayrı bir tür olarak ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Bunun gerekçesi, “yapısalcı bir tür teorisinin bakış açısından ortak özelliklere sahip” metinler olarak değerlendirilebilir ve böylece artık bilim kurgu, fantastik ve postmodern tarihsel kurgudan farklı olarak konumlandırılabilir olmasıdır (Gür, 2023, ss. 68-69).

Renouvier, ükronya kavramını açıklarken ilk olarak tarihin önceden belirlenmiş belli bir amaca sahip olduğu görüşünü reddeder. Bu açıdan zamanı net bir şekilde ükronyaya uygun olarak tanımlar. Ükronya tarihteki olanı ve anlatılanı eleştirebilme, geçmişi ve geleceği yeniden şekillendirebilme özgürlüğüdür (Dillinger, 2015, ss. 120, 122). Baudou, ükronyayı “tarihsel bir hareket noktasından yola çıkarak kurmaca olayların tarihsel anlamda yeniden kurulması” (2005, s. 52) olarak tanımlar. Böylelikle ükronyada temel olan iki şey, tarihle uğraşması ve tarihe eleştirel yaklaşmasıdır (Dillinger, 2015, s. 25). Bunun yanı sıra ükronyanın genel özellikleri arasında içerisinde kurgusal bir geçmiş oluşturulması ve varsayım ya da hipotez olarak geçmişte bir çıkış noktası belirlenmesi sayılabilir. Anlatı için kurgusal olayın dayandığı gerçek bir olay ya da kişi seçilir (Dillinger, 2015, s. 13).

Demandt'a göre ükronyalarda her şey farklı olabilir önermesinden yola çıkılır (2011, s. 82). Çünkü zaten bir şey gerçekleşmeden önce çok sayıda olası senaryodan birisidir (Demandt, 2011, s. 18). Bu doğrultuda olasılıklar gerçek olanın temelini oluşturur (Dillinger, 2015, s. 60). Böylece ükronyalar, “yaşanmış olanın yaşanmamış olması veya olduğundan daha farklı bir şekilde yaşanmış olması varsayılarak üretilen kurgusal metinler” ya da

kurgusal tarih anlatıları olarak betimlenebilir (Serdar, 2021, s. 139). “Olmasaydı ya da öyle olmasaydı nasıl olurdu/ ne olurdu?”, “Eğer....., ne olurdu?” (*Was wäre geschehen, wenn.....?*) gibi sorulardan yola çıkarlar (Dillinger, 2015, s. 13). Örneğin, Almanlar Birinci Dünya Savaşını kazansaydı ne olurdu? ya da 20 Temmuz’da suikastçılar Hitler’i öldürselerdi ne olurdu? gibi sorular ükronik anlatıların tipik odak noktasıdır (Dillinger, 2015, s. 13).

Ükronik varsayımlar belli özelliklere sahiptir. Bunların temelinde geçmişte belli bir karar alınacakken yaşanan bir *dönüm noktası* (*Wendepunkt*) olmalı ya da olayları farklı bir yöne sürükleyen bir *tesadüf* (*Zufall*) meydana gelmelidir (Dillinger, 2015, s. 13). Alman hükümetinin Birinci Dünya Savaşında Avusturya-Macaristan ile Sırlara karşı bir tutum takınma kararı ya da 20 Temmuz 1944’te Hitlerin bombalı saldırıdan hafif yaralı kurtulması tesadüfü bu özelliklere örnek verilebilir (Dillinger, 2015, s. 14). Varsayımda bu dönüm noktası farklı bir olaya yol açar. Örneğin, Hitler söz konusu saldırıda yaralanmaz, ölür. Bu bağlamda sorulacak soru şu şekilde belirir: “Tarih böyle değişen durumlar ve koşullar altında nasıl devam ederdi? Birinci Dünya Savaşı hiç gerçekleşmeyebilir miydi?”. Gerçek tarihtekinden farklı olan bu değişen/değiştirilen dönüm noktası, sapma noktasına (*Diversionspunkt*) dönüşür. Sapma noktasıyla tarih dönüşür ve farklı ilerler (Dillinger, 2015, s. 14). Böyle bir sapma noktası her ükronyada mevcuttur, ancak her ükronya bunu özellikle açık etmek zorunda değildir. Ükronyayı diğer kurgusal tarih anlatılarından ayıran en önemli özelliklerden birisi belirlenen sapma noktasıdır (Rosenfeld, 2005, s. 5). Sapma noktası salgın, savaş, felaket ya da önemli tarihi figürlerin aniden ölmesi ve kaybolması gibi tarihin seyrini değiştirecek özellikte olmalıdır. Örnek olarak sapma noktasını Birinci ve İkinci Dünya Savaşı ve Nazi dönemini olarak belirleyen birçok roman vardır (Serdar, 2021, s. 142).

Rosenfeld’e göre Nazi dönemini konu edinen ükronyalarda sapma noktaları şu şekilde olabilmektedir: 1) İkinci Dünya Savaşını Naziler kazanır. 2) Hitler, 1945’te ölümden kurtulur ve savaş sonrası uzun bir süre bir yerde saklanmayı başarır. 3) Hitler, Führer olmadan bir süre önce ya da sonra dünya tarih sahnesinden çıkarılır. Bu madde, çalışmada incelenecek romanda Hitler’in etkinlik alanının Almanya’dan Amerika’ya kaydırılması ile ortaya çıkar. Hitler dünya tarih sahnesinden değil, ancak Führer olamayarak Almanya tarihinden çıkarılır. Ancak Amerika’da kendine yeni bir etkinlik alanı bulur. 4) Yahudi soykırımının intikamı alınır ya da soykırım tümüyle hafızalardan silinir (2005, s. 13 ve Serdar, 2021, s. 143). Çalışmada incelenecek romanda kısmen bu konuya da değinilmektedir. Söz konusu dönemde Hitler’in merkezindeki Antisemitizm ükronik anlatıda yer almaz.

Alternatif tarih sürecinde en ufak bir detayın değişmesi birçok noktanın değişmesini beraberinde getirilebilir. Bu açıdan çok yönlü bir düşünme ve değerlendirme yetisini gerekli kılan *Kelebek Etkisi* (*Schmetterlingseffekt*) teorisi devreye girer. En ufak bir değişim ön görülemez sonuçlar doğurabilir. En küçük bir detayın değişmesi sebep ve sonuç bağlamında dünya tarihini değiştirebilir (Dillinger, 2015, ss. 37, 43). Kelebek etkisi özelliğini vurgulayarak Evans ükronyayı zaman döngüsünde değiştirilecek tek bir olayın gerçekte olandan farklı sonuçlar doğurabileceği geçmişin alternatif versiyonları olarak tanımlar (2014, s. 11).⁴

Ükronyalarda “yaratılan tarih, hemen her zaman gerçek dünyanın tarihiyle ilişkisel bir düzeyde kurulur” (Gür, 2023, s. 75). Bu açıdan anlatılan tarihsel döneme, kişilere ve yerlere yönelik bilgi gerektirir. Neyin gerçek, neyin kurmaca olduğunun tespiti, kısacası dönüştürülen/değiştirilen tarihsel veriler ancak detaylı bir tarih bilgisi ya da araştırması ile ortaya çıkar.

Ükronyanın en önemli özelliklerinden bir tanesi tarihi değiştirmesidir. (Gür, 2023, s. 94). Değiştirmek ve dönüştürmek ükronya türünün özünde vardır. Bu doğrultuda ükronyada tarihsel olan kişi, yer ve mekân -kısacası tarihe ait olan her şey- değiştirilme potansiyeline sahip birer veridir. Nasıl değiştirilip yeniden kurgulanacağı yazarın hayal dünyası ve bakış açısıyla şekillenir.

Zaman yolculuğu bilim kurgu türünün önemli araçlarından biridir. Ükronya içerisinde bu temayı işleyen eserler görülebilir (Dillinger, 2015, s. 21). Serdar'ın belirttiği şekilde ükronya, ütopyadaki karşılığını dünyayı daha iyi hale getirmek için bazı tarihi olayları değiştirmeye çalışan zaman yolcularının hikâyelerinde bulabilir (2021, s. 139). Dünyayı daha iyi hale getirme amacı ise tarihten ders çıkarma ilkesini belirginleştirir. Geçmişten bir anlatıyı kurgulasa da yazıldığı çağa ait anlatılar olan ükronyalarda temel amaç, okuru düşündürürken tarihten ders çıkarmaktır (Gür, 2023, ss. 77-78).

Eric B. Henriot 2009 yılında Fransızca yayımlanan *L'uchronie* isimli eserinde ükronyayı temelde başka bir dünyanın etkisi olmadan olayların değiştiği *Reine Uchronie* (saf ükronya) ve olayların başka bir dünyadan herhangi bir materyalin müdahalesi ile örneğin zaman yolculuğu ile değiştiği *Unreine Uchronie* (saf olmayan ükronya) olarak ikiye ayırır. Saf ükronyalarda odak noktası ağırlıklı olarak savaş ve savaş sonrası tarihtir (Boua, 2020, s.

---

⁴ Orijinali Almanca olan alıntıların Türkçe çevirileri bu çalışmanın yazarına aittir. Çalışma içerisinde Türkçe belirtilecek alıntıların orijinal biçimleri dipnot olarak aktarılacaktır: “alternative Versionen der Vergangenheit, bei denen die Änderung eines einzelnen Ereignisses auf der Zeitachse zu einem anderen Ergebnis als dem führt, das sich tatsächlich ereignet hat”.

67). Çalışmada incelecek roman bu teoriye göre saf bir ükronya örneğidir. Saf olmayan ükronya temelinde genelde *steampunk*⁵ ve zaman yolculukları vardır. Fantezi bu türde daha ağır basar (Boua, 2020, s. 69).

Ükronyalar, popüler kültürde dikkat çeken konulardan bir tanesi haline gelmiştir (Dillinger, 2015, s. 15 ve Gür, 2023, s. 55). Özellikle postmodern yaklaşım türe ilgiyi artırmıştır. Postmodern çoğulculuk, farklı bakış açılarını kabul eder ve her türlü hâkim fikre eleştirel yaklaşır. Durağan ya da sabit verileri sorgular. Bu bağlamda türe iyi bir sığınak oluşturur (Dillinger, 2015, s. 69 ve Gür, 2023, s. 92).

Bu değerlendirmeler ışığında ükronyalar, ütopyadan temellendiğinde gerçek tarihte olmuş olanın sonucu en iyi yönde daha farklı nasıl olabileceğini gösterebilir. Benzer şekilde distopyadan temellendiğinde ise en kötü sonuca dair ipuçları sunabilir. Bu doğrultuda değişen ve dönüşen tarihsel kişi, durum ve yerler toplum eleştirisine imkân tanıyarak geleceğin şekillenmesine katkı sağlar.

Ükronyanın İşlevi ve Edebiyattan Ükronya Örnekleri

Ükronya, özellikle ilk ortaya çıktığı dönemlerde eleştirilen bir tür olmuştur. Tarihin nesnel boyutundan koparılıp öznel açıdan değerlendirilmesi fikrine kuramcılar pek sıcak bakmamıştır. Çünkü gerçek olmayan şey genelde yok sayılır ya da reddedilir. Bu açıdan gerçekleşmemiş tarih üzerine varsayımda bulunmak bilim dışı görülmüştür (Demandt, 2011, s. 17). Ancak derinlemesine değerlendirildiğinde şu anki gerçeklik önceki gerçekliklerin bir sonucudur (Demandt, 2011, s. 18). Bu sonuçlar üzerine düşünmek ve sonuçların alternatiflerini değerlendirmek, geleceği şekillendirirken yardımcı olacaktır. Bir durumu her boyutta ele almak, olası olanı ya da olacak olanı öngörmek konusunda yarar sağlayabilir. Farklı bir toplumun alternatif tarihini okurken birey kendi tarihi oluşumunu değerlendirebilir. Bir durumun olayın ya da kişinin daha iyisini ve kötüsünü düşünmek, eleştirel düşünceyi geliştirirken gelecek için varsayımsal bir ön veri oluşturabilir. Tüm bunlar aslında ükronyanın eğlence edebiyatı sınırları dışındaki işlevlerini vurgulamaya yöneliktir. Bu bakış açısıyla Demandt'a göre ükronya bilim olarak görülme de bilime katkı sağlayacak bir yöntem olarak kabul edilebilir. Bunun için en temel gerekçe tarihten yola çıkması ve tarihe varmasıdır (2011, s. 16).

---

⁵ *Steampunk*, teknik tarihin alternatif gelişimini anlatan 19. yy. bilim kurgusuna dayanır. En temel konulardan birisi buharlı makinelerin kullanıldığı 19. yy. kurgusal teknolojiler- örneğin bilgisayar kullanılsaydı bu dönem nasıl bir döneme dönüşürdü- sorgulanır. İlgi gören bir alt tür olarak eğer gelecek daha önce gelmiş olsaydı geçmiş nasıl olurdu sorusundan hareketle yaratımda bulunur (Boua, 2020, s. 69)

Bilim odaklı değerlendirildiğinde Boua'ya göre ükronyanın temelde yorumbilimsel, bulgusal ve psikoterapötik işlevleri vardır (2020, s. 70). Ükronik eserler, düşünce ve deneyim alanını genişletir. Bu bağlamda olaylar, gerçeklik boyutundan sapmış bir dünyada anlatılan tarihi işaret eder. Kurgu olarak hipotez oluşturma imkânı sunar ve yazarlara geniş bir alan tanır. Deneme yanılma yöntemiyle bulgusal bir güce sahiptir. Yorumbilimsel açıdan ise teknik ve bilimsel oluşları yakın bir geleceğe taşıyarak birçok senaryo sunar. Okuru ulaşmak/yaşamak istediği toplumla alakalı sorular sormaya iter. Bu açıdan gelecek araştırmalarını zenginleştirir. Döngüsel yapıdaki geçmişte her bir durum henüz olmamış olanın izlerini taşır. Düşünen insan bu bağlamda olmamış tarihi simüle eder ve buna göre en uygun alternatifleri üretir. Geçmiş eleştirerek, geçmişe yönelik sorular sorarak modern toplumu değerlendirir ve şekillendirir. Böylece bu yaratımlar tarihsel ve sosyoekonomik bağlamından ayrı düşünülemez. Çünkü dönemin sorunlarını, korkularını ve umutlarını yansıtır. Bu doğrultuda ükronya yazımı toplumun gelişim modellerini yansıtan esas aygıt olarak geleneksel gelecek çalışmalarına geniş bir alan sunar ve ekonomik, politik, sosyal ve etnik kararların sonuçlarını daha derin gözden geçirmeyi mümkün kılar. Bilim kurgu okumak, bir çeşit özne araştırmasıdır ve böylece modern psikoterapötik yöntemlerle de yakından ilişkilidir. Ükronik eserleri okuyarak farkında olmadan (içgüdüsel bir bilgiyle) duygular, özneler arası ilişkiler, psikolojik reaksiyonlar, insanları yönlendiren güdüler ile ilgili bilgi içselleştirilebilir. Ükronya okumak bibliyoterapi konseptine de uyar, bireyin yaşam kalitesini artırabilir (Boua, 2020, ss. 70-72). Demandt'a göre ise farklı olumsuz alternatifleri okumak, gerçeğin kabullenilmesini kolaylaştırabilir. Sahip olunanın söz konusu durumda en iyisi olduğu hissini verebilir. Örneğin, Almanya'da komünizmin etkin olduğu daha çok insanın farklı bir biçimde kurban edildiği anlatılar, Hitler dönemine bakış açısını "olumlu" yönde değiştirebilir (2011, s. 37). Her bir ükronya, bu açıdan bir okuma terapisi, psikoanalitik bir iyileşmedir (Boua, 2020, s. 72).

Ükronya yazımı, sadece eğlence amaçlı değil, didaktik açıdan da okuru besleyecek niteliktedir. Modern edebiyat açısından değerlendirildiğinde gençlerin Stampunk'a duydukları ilgi tarihe olan ilgilerini artırabilir (Dillinger, 2015, s. 18). Teknoloji ile geçmişin birleşimi hem ilgi çekici bir durum ortaya çıkarır, hem de gençlerin geçmişi sorgulamalarını ve gerçek tarihi araştırmalarını sağlayabilir. Bunun yanında alternatif tarih üzerine yoğunlaşan birey kendi anını da sorgular. Bu açıdan ükronyanın özü, gerçekten kaçış (*Eskapismus*) değil, tesellidir, arzuların yerine gelmesidir (Dillinger, 2015, s. 45-46). Ükronyayı gerçeklerden kaçış olarak değerlendirmenin aksine türün tarihi olaylara derinlemesine bakma imkânı yarattığı için geleceğe daha özen gösterilmesini sağlayabileceği de vurgulanmalıdır (Dillinger,

2015, s. 123). Dillinger, ükronyadan tarih öğretiminde farklı düşünmeyi geliştirmek için yararlanılabileceğini vurgular. Bu açıdan ona göre ükronya, geçmişle günümüz arasındaki bağı kuvvetlendirebilir (2015, s. 86). Böylece entelektüel açıdan tarihin sorgulanarak daha iyi bir toplum düzeni için çaba gösterilmesine katkı sağlayabilir (Boua, 2020, s. 68).

Tüm bu olumlu işlevsel değerlendirmelerin yanı sıra ükronyaların manipülasyon amaçlı kullanılabileceği de vurgulanmalıdır. Konjonktüre göre hemen her alanda alternatif tarih hikayeleri toplumu yönlendirme amaçlı kurgulanabilir. Bu manipülatif durumu Gür, “ükronyada yaratılan tarihin belli bir arzu tarafından yönetilmesi” ile açıklar (2023, s. 144). Özellikle edebi boyutta yanlı bir bakış açısıyla okur, ükronik anlatı ile yönlendirilebilir. Yazarın isteklerinden ya da çıkarmak istediği sonuçlardan hareketle tarihi alt bir yapı oluşturulabilir (Gür 2023, s. 144). Bu doğrultuda ükronya yazımı antik dönemden beri belli ağırlık noktaları çerçevesinde dikkat çekicidir. Örneğin, antik ükronya örnekleri özellikle askeri güçlerin övülmesi biçiminde üretilmiştir (Dillinger, 2015, s. 265). Orta çağ dönemine ait ükronyalar içerisinde genelde tarihin hâkimi olarak tanrı belirlenmiştir. Aydınlanma döneminde ükronyalardaki merkez değişir. Tarihin hâkimi artık tanrı değil, insandır. İnsan tarihi değiştirebilme yetisine sahiptir. İnsan merkezli bu tür ükronyalarda eleştirel taraf belirginleşir⁶. 1960'lara kadar ükronya yaratımları -özellikle tarih biliminde- bilime aykırı olduğu için şiddetle eleştirilmiştir. Bu açıdan ükronya yaratımı bu döneme kadar oldukça sınırlıdır. Türe olan ilgi doksanlı yıllarda artar (Dillinger, 2015, s. 71). Bu ilginin nedeni dünyanın değişen yapısının yanı sıra, politika, kültür ve ekonomideki köklü değişimlerdir (Dillinger, 2015, s. 88). Ükronya, ancak 20. yüzyılda sistematik olarak ele alınmıştır (Dillinger, 2015, s. 267). Özellikle bu dönemde konu çeşitliliği artar (Dillinger, 2015, s. 269). 20. yüzyılın sonlarından itibaren askeri, politik ekonomik, kültürel ükronyalar yanı sıra bireysel ükronyalar da önem kazanmaya başlamıştır (Dillinger, 2015, s. 165).⁷

Edebiyat çerçevesinde tarih romanlarıyla ükronyalar karşılaştırıldığında çok net bir ayırım ortaya çıkar. Tarihi romanlarda “öyle olmasaydı nasıl olurdu” gibi bir soruya cevap arama kaygısı güdülmez. Ükronyanın ise çıkış noktası bu sorudur. Tarihi romanda bunun yanı

⁶ Gür'ün belirttiği üzere Aydınlanma Döneminde Tanrıların her şeyi belirlediği ükronyaların temelinde Leibniz'in *Theodicee* ve *Monadoloji* öğretileri etkindir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gür, 2023, ss. 28-32.

⁷ Çalışmada edebi ükronya üretimine dair genel bilgilerin aktarımı için türü derinlemesine irdeleyen, türe dair İngiliz, Alman, Amerikan ve Fransız edebiyatı çerçevesinde antik dönemden günümüze örnekler çıkaran Dillinger'in *Uchronie. Ungeschehene Geschichte von der Antike bis zum Steampunk* isimli yayınından faydalanılmıştır. Temelde bu kaynaktan faydalanılmasının nedeni, Almanca kaynaklar içerisinde türü örnekleriyle geniş bir zaman dilimi içerisinde ele almasıdır. Ayrıca tür ile alakalı Türkçe kaynaklarda ağırlıklı olarak İngilizce kaynakları temel alarak yürütülen çalışmalar yoğunluktadır. Bu çalışmada farklı olarak benzer çalışmalara öncülük etmesi açısından Almanca bir kaynaktan edebi ükronyaların kuramsal bilgiler ışığında örneklenmesinin Türkçe literatüre aktarılması hedeflenmiştir. Çalışmanın inceleme alanı Alman dilinde yazılmış bir roman olduğu için türe dair örnekler sadece Alman dilinde yazılmış olan eserlerle sınırlandırılmıştır.

sıra ükronyada olduğu gibi anlatı tarihi bir alt yapıya dayandırılırken olası sonuçlarıyla kurgulanmayabilir (Dillinger, 2015, s. 20).

Alman edebiyatı içerisinde Heinrich Heine'nin 1844 yılında yayınladığı *Deutschland. Ein Wintermärchen* (Almanya. Bir Kış Masalı) isimli eseri türün gelişimi açısından dikkat çekicidir. Çünkü eser içerisinde ükronik bir paragraf yer alır. Yazar, Arminus (Hermann) Romalıları yenmeseydi ne olurdu sorusundan yola çıkarak okura alternatif bir tarih sunar. Dillinger'e göre Heine aslında ükronyasında temelde özgürlük olmadan geri kalan hiçbir şeyin anlamının olmadığını vurgular (2015, s. 112). 1929 yılında Erich Kästner'in yayınladığı *Die andere Möglichkeit* (Başka bir Olasılık) isimli şiiri ise başarılı olan bir imparatorluk ükronyası olarak değerlendirilebilir. Şiirde Birinci Dünya Savaşını kaybetmiş olmanın olumlu yanları irdelenir. Çünkü Kästner'in ükronik anlatısında savaş kazanılsaydı Alman toplumunun daha zor şartlarla karşı karşıya kalabileceği resmedilmektedir (Dillinger, 2015, ss. 129-130). 1966 yılında Almanca yazılan ilk ükronya romanlarından olan Avusturyalı gazeteci Otto Basil'in *Wenn das der Führer wüsste* (Eğer Führer Bunu Bilseydi) okurla buluşur. Önceki iki eserden farklı olarak ükronya bu romanda sadece bir yöntem ya da üslup olarak değil ayrı bir tür olarak belirginleşir. Roman, İkinci dünya savaşında Hitlerin zaferini konu almaktadır (Dillinger, 201, s. 143). Ükronik olarak Nazi ideolojisi ile insanlığın çöküşü somutlaştırılır (Dillinger, 2015, s. 147). Avusturyalı yazar Christoph Ransmayr'ın 1995 yılında yayınladığı *Morbus Kitahara* isimli romanı da ünlü bir Alman (distopik) ükronyası olarak bilinmektedir. Ransmayr, endüstrinin bitimini kültürün bitimini tetikleyen bir unsur olarak serimlemektedir (Dillinger, 2015, s. 170). Christian von Dithfurth 2001 yılında yayınladığı ükronik romanı *Der 21. Juli* (21 Temmuz), gerçek tarihte engellenen bir gelişmeyi devam ettirerek tarihi dönüştürür. 20 Temmuz 1944 yılında gerçekleştirilen suikast sonucunda Hitler, gerçek tarihten farklı bir şekilde ölür, suikasttan sağ kurtulamaz. Roman bu saldırıyı Almanların başarısının başlangıcı olarak belirler (Dillinger, 2015, s. 66). 2010 yılında ilk kitabı yayınlanan *Kaiserfront* serisi başarılı Alman ükronik roman serilerinden biridir. Heinrich von Stahl takma adıyla yazılmıştır (Dillinger, 2015, s. 182). Timur Vermes *Er ist wieder da* (O Geri Döndü) isimli satirik romanında Hitler 2011'de Berlin'de uyanır. Ölüm gününden birden çok canlı ve değişmemiş bir şekilde günümüze atlamıştır (Dillinger, 2015, s. 20). İronik bir dille anlatılan hikâyede hem anlatıcı hem de ana karakter olarak kendi yıllarına dönüp olayları Nazi bakış açısıyla yeniden yorumlar (Boua, 2020, s. 68). Bu romanda eğer Hitler günümüzde yaşaydı ne olurdu sorusuna cevap aranır.

Türk Edebiyatı içerisinde ise ükronya aslında yeni ortaya çıkan değil, henüz sınırları belirlenmemiş bir türdür (Gür, 2023, s. 109). Gür'ün belirttiği üzere türe dair tespit edilen ilk örnekler, genelde bilim kurgu ve ütopya/distopya türlerinin ya da tarih anlatan edebi türlerin içerisinde görülmektedir (2023, ss. 109-110).⁸ Alman Edebiyatındakine benzer şekilde ilk olarak bir yöntem ya da farklı bir üslup olarak anlatılar içerisinde okurla buluşur. Bu kapsamda İsmail Gaspıralı'nın yazmış olduğu *Darrürrahat Müslümanları* (1887) isimli ütopyası, ükronyanın Türk Edebiyatındaki öncülerinden kabul edilebilir (Gür, 2023, s. 111). Yazar, "Darürrahat" ülkesini her anlamda ütöpik bir yer olarak sunarken, Endülüs yıkılmayıp devam etseydi İslam medeniyeti nasıl olurdu fikrinden yola çıkar (Gür, 2023, ss. 111-112). H. Nihal Atsız'ın 1958 yılında yayımlanan *Deli Kurt* romanı, ükronya türüne tipik bir örnek olarak gösterilemese de ükronik bir yapı taşımaktadır. Tarihi arka planı, Yıldırım Bayezid'in ölümünün ardındaki taht kavgalarıdır. Romanda Bayezid'in olası bir öldürülme durumuna karşı sakladığı çocuğunun tahtta hak iddia etmesine yönelik varsayımlar, ükronik yapıyı belirginleştirir (Gür, 2023, ss. 116-117). Türk Edebiyatında ükronya türünün öncülü olarak Yahya Kemal'in 1913 ve 1914 yıllarında yayımlanan *Çamlar Altında Muhasebe* yazı dizisi de anılmaktadır (Gür, 2023, s. 122). Türe dair ilk gerçek örnek olarak Seyfi Öngider'in 2013 yılında yayımladığı ve Mustafa Kemal'in olmadığı bir Türkiye Tarihini anlatan *Mustafa Kemal'in Saati* dile getirilebilir. 1915-2013 arası dönem kurgusallaştırılır. Mustafa Kemal'in 1915 yılında Çanakkale'de şehit olmasıyla olaylar gerçek tarihtekinden farklı bir yöne sürüklenir (Gür, 2023, ss. 141-143). 2013 yılında yayımlanan bir diğer eser Uğur Ziya Şimşek'in *Şehzade/Sultan Mustafa* roman formatında bir ükronya örneği olarak Şehzade Mustafa'nın tahta çıktığı bir tarih sunar (Gür, 2023, s. 153). Ükronyaya önemli bir diğer örnek olarak Kutlu Altay Kocaova'nın 2021 yılında yayımladığı *İzmihlal* romanı verilebilir. Bu roman, Enver Paşa ve Mustafa Kemal'in olmadığı distöpik bir dünya kurgular (Gür, 2022, s. 712). Sapma noktası Türk ve dünya tarihindeki bu iki önemli şahsiyetin erken bir tarihte ölmesidir (Gür, 2022, s. 717). Roman, ittihatçılar olmasaydı sorusundan yola çıkar (Gür, 2022, s. 716).

Stefan Köhler'in *Deutschlands Rückkehr* İsimli Romanındaki Ükronik Unsurlar

1978 doğumlu Stefan Köhler savaşı bizzat yaşamış bir yazar olarak, genelde savaş odaklı ükronyalar yazar. Eserleri arasında *Taxi nach Kabul* (2022), *Kfor- Die Deutschen*

---

⁸ Alman dilinde yazılan eserlerin örnekleşmesinin yanı sıra çalışmanın Türkçe olması sebebiyle türün Türk Edebiyatındaki örnekleri Gür'ün *Başka Bir Tarih Hayal Etmek: Türk Edebiyatında Ükronya* isimli çalışmasındaki örneklerden aktarılmıştır. Bkz. Gür, 2023.

kommen (2022), *Auf Feindfahrt mit U139* (2021), *Deutschlands Rückkehr* (2021), *Mission Mali* (2020), *Wie der Afghanistan-Krieg mein Leben verändert hat* (2019) sayılabilir.

Köhler, *Deutschlands Rückkehr* (Almanya'nın Dönüşü) isimli romanı 2021'de yayımlar. Romanın alt başlığı olan *Başka bir İkinci Dünya Savaşının Alternatif Tarihi (Eine alternative Geschichte über einen anderen Zweiten Weltkrieg)* ifadesi ile konuyu ve türü ortaya koyar.

Romanı iki ana bölüme ayıran Köhler, Vergil'den bir alıntı ile romana başlar. Savaşın tüm olumsuz yönlerini barış odaklı vurgularken bu ükronik romanın ana fikrini okura sunar. Alternatif bir tarih yaratırken özellikle Almanya üzerinden barış dolu bir diplomasi ile değiştirilmiş bir dünya tarihini gözler önüne serer. Savaşın nerede olursa olsun yıkıcı bir etkiye sahip olduğu fikri metnin merkezine yerleştirilmiştir (Köhler, DR⁹, s. 31): *Savaştan iyi bir şey çıkmaz, hepimiz barış istiyoruz* (Köhler, DR, s. 2).¹⁰

Romanın başında anlatılacak döneme ait tarihi arka plandaki kurgusal olayların bir zaman çizelgesi verilir (Köhler, DR, s. 8). 1918-1935 arası dönem bu zaman çizelgesinde ön bilgi olarak okura sunulurken tarih ve kurgunun iç içe geçirildiği ana konu 1935 yılında başlar, 1939 yılı baharında son bulur. Romanda henüz İkinci Dünya Savaşı başlamamıştır, ancak dünya tarihinde İkinci Dünya Savaşına ortam hazırlayan olaylara dair varsayımlarda bulunulur.

Romanın konusu Washington'da başlar. Muhasebeci Thomas Schneider Amerikan Savaş Bakanlığı'nda çalışan bir memurdur (Köhler, DR, s. 13). İşyerinde evrakları düzenlerken tesadüfen dünya tarihi ile alakalı çok önemli bir belge bulunca ne yapacağını bilemez. Söz konusu evrak *-Kırmızı Savaş Planı (War Red Plan)-* gerekli birlikleri, konuşlanacak bölgeleri, atılacak adımları, rotaları gibi birçok şeyi ayrıntılı belirlemiş Amerika'nın İngiltere'ye karşı yürütmeyi düşündüğü bir savaş planıdır (Köhler, DR, s. 14, 20). Romanda bu savaş planı ile aslında Amerika'nın İngiltere'ye saldırarak tüm dünyaya meydan okumak istediği vurgusu yapılır. Bu plan, Amerika'nın ilerdeki planlarının bir ön hazırlığı niteliğindedir. Bu açıdan büyük önem taşır (Köhler, DR, s. 149).

Savaşı derinden yaşamış eski bir asker olarak Schneider'in bu belge karşısında anıları canlanır. Verdun savaşında (1916) bizzat görev almış (Köhler, DR, s. 15) Schneider, geçmiş ve şimdi arasında gider, gelir (Köhler, DR, s. 16). Tek isteği "Yeniden asla bir savaş ve ölüm olmamasıdır" (Köhler, DR, s. 16). Zaten savaş sonrası kaybettiği her şeyi gerisinde bırakarak

---

⁹ DR: Kısaltma; Deutschlands Rückkehr.

¹⁰ Romanın dili Almanca olduğundan, metin içerisindeki alıntıların Türkçe çevirileri çalışmanın yazarı tarafından yapılmıştır.

elinde kalan tek varlığı nişanlısı ile Amerika'ya yerleşmiştir. Savaş istemez ancak savaş bakanlığında iş bulur. Köhler, bu durumu ironik bir biçimde okura aktarmaktadır (Köhler, DR, s. 16).

Romanın bu ilk kısmında ükronya türünün önemli özelliklerinden birisi olan tesadüf, Schneider'in bu belgeyi (tesadüfen) bulmasıyla kendini gösterir. Bu tesadüf olayların gidişatını belirleyen en önemli etmen olur:

Kardeşimin eşi, tesadüfen savaş planına ek olarak Amerikan Genelkurmayının seferberlik emirlerini de ele geçirmiş. Bunlar birkaç ay önce verilmiş. Dosya ayrıca planın 1931'den beri üzerinde çalışıldığını gösteriyor. O sırada ABD hükümeti, çeşitli savaş olasılıklarını analiz etmesi için ünlü pilot Charles A. Lindbergh'i casusluk amacıyla Kanada'nın batı kıyısı Hudson Körfezi'ne göndermişti (Köhler, DR, ss. 20-21).¹¹

Romanın gerçek tarihten sapma noktası, 5 Mart 1933 yılı seçimlerinde Almanya'da seçimleri Adolf Hitler yerine kurgusal kahraman olan Robert Jäger'in kazanmasıdır (Köhler, DR: 9). Gerçek tarihte seçimleri NSDAP (*Die Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*)-Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi %43.9'luk bir oy oranı ile (Deutscher Bundestag, 2023) kazanır. Köhler, Hitler'i ve diktatörlüğe dair her izi Alman siyasetinden Hitler'e seçimleri kaybettirerek siler. DPD (*Demokratische Partei Deutschlands*)-Demokratik Almanya Partisi % 49.3'lük bir oranla seçimleri kazanır. Nasyonal sosyalistler ise %1.42'lük oy ile kaybeder (Köhler, DR, s. 9). Seçimlerde kazanan parti DPD ile alternatif tarihin temel vurgusu olan Almanya'da demokratik bir döneme işaret edilir. Ükronik anlatımında yazar, 1933 sonrası Almanya tarihini Nazi Almanya'sı döneminden çıkarmış, Almanya ve dünya tarihini o dönemdeki demokratik Almanya üzerinden şekillendirmiştir. Seçimler sonrasında demokratik bir yapıda devam etseydi o dönemde Almanya ve dünya tarihinin nasıl olabileceği üzerinden varsayımlarda bulunur. Ancak Köhler, demokrasi vurgusu yaparken Hitler'in de aslında demokratik bir seçim sonrası ülkenin yönetimini ele aldığını romanın sonunda ek bilgi olarak dillendirir (Köhler, DR, s. 171).

Hitler, romanda "Nazi eski başkanı", "işsiz sanatçı", "asker" ve "engellenmiş bir devrimci" ve "hükümlü" olarak resmedilir. Alman Şansölyesi olmak istemiştir, ancak bunu başaramamıştır (Köhler, DR, ss. 22-23). Seçimler sonrası ağır yenilgisinin ardından Almanya'yı terk eder ve ABD'ye yerleşir (Köhler, DR, s. 9). Ükronya bu noktada

---

¹¹ *Mein Schwager hat durch Zufall neben dem Kriegsplan auch noch die Befehle zur Mobilisierung des amerikanischen Generalstabs bearbeitet. Diese sind vor wenigen Monaten erteilt worden. In dem Ordner ist zudem festgehalten, dass an dem Plan bereits seit 1931 gearbeitet wird. Damals entsandte die US-Regierung den berühmten Piloten Charles A. Lindbergh zu Spionagezwecken an die kanadische Westküste von Hudson Bay, um die verschiedenen Möglichkeiten der Kriegsführung zu analysieren*

belirginleşir. Gerçek tarihi bilgiler ve kurgu iç içe geçer ve okuru farklı bir maceraya sürükler. “Çılgın Avusturyalı” (Köhler, DR, s. 140) siyaseti bırakmaz. Almanya’da başaramadığı siyaseti ABD’de devam ettirmeye çalışır. Dikkat çekici bir şekilde amacına ulaşır. Amerika’da belli bir kesim tarafından destek bulur. 4 Haziran 1933 tarihinde Hitler, Amerika’nın bağımsızlık gününde New York’ta Amerika lehine, Amerika’nın dünya tarihine damga vurması gerektiğine dair bir konuşma yapar (Köhler, DR, s. 9). NRP (*National Republican Party*)-Ulusal Cumhuriyetçi Parti başkanı Alexander Davis bu konuşmaya şahit olur. Hitler’in konuşmasından oldukça etkilenir. Hitler’i NRP’ye katar ve kendine baş danışman atar (Köhler, DR, s. 9). Ükronik bu romanda NRP, gerçek tarihe gönderme yapan bir parti olarak yer alır. Söz konusu parti gerçek tarihte 1924-1934 yılları arasında etkin olmuştur. Ancak romanda dile getirildiği gibi bir başkanı yoktur. Davis ise gerçek tarihte 19. yüzyılda yaşamış bir siyasetçidir. Ancak buradaki zaman açısından anlatılan döneme uymaz. Ükronya türüne uygun olarak yazar, Davis’i geçmiş bir tarihten getirip gelecek bir tarihin ana kişisi yapmıştır.

Romandaki savaş planını ele geçiren amiral üzerinden Hitler’in “tehlikeli kişiliği” işaret edilir. Savaş planının onların eline böyle geçmesinin mantıklı olmadığı ancak Hitler’in mantıkla işinin olmadığı dile getirilir: “Bu adamın mantıkla neredeyse hiç işi yok” (Köhler, DR, s. 22). Romanda Hitler’in yazmış olduğu bir kitaptan bahsedilir. Bu kitaptan bir bölüm okuyan Hansen, Hitler’in tehlikeli kişiliğini vurgular. Bu noktada Davis’in şeytanla bir anlaşma yaptığını dile getirir. Bu savaş planı, Hitler’in hoşuna gidecek cinstendir ve onun karakterine uygundur (Köhler, DR, s. 23).

Romanın ana kahramanı, Hitler’in yerine Alman Şansölyesi olacak olan Robert Jäger, Birinci Dünya Savaşı sırasında daha bir subayken bir İngiliz askerini yanmakta olan uçaktan kurtarır (Köhler, DR, s. 7). Jäger’in barışçıl tutumu bu şekilde başlangıçta vurgulanır. Almanya, barışçıl ve yardımsever yapıya sahip bu siyasetçi ile gerçek tarihte Hitler dönemindekinden farklı bir siyaseti tüm dünyaya bu alternatif tarih anlatısı ile göstermektedir. Almanya yeni Şansölyesi, kendinden önceki şansölye Paul von Hindenburg tarafından gönül rahatlığı ile desteklenir (Köhler, DR, s. 28). Birinci Dünya Savaşı sonrası Almanya’da yaşanan ekonomik krizden dolayı halka ekmek ve iş vaat etmektedir (Köhler, DR, s. 9). Bir fabrika işçisinin oğlu olan Jäger (Köhler, DR, s. 28) naif bir yapıya sahiptir. Toplantıya geç kaldığı için özür dileyebilen birisidir (Köhler, DR, s. 27). Gerçekteki o dönemde Hitler ile yaratılan baskıcı, gergin ortam yerine bu ükronyada güllüşmelerin, şakaların ve sıcak bir ortamın olduğu bir siyaset söz konusudur. Kabinedeki herkes birbiri ile iyi anlaşır, fikirler

özgürce tartışılır (Köhler, DR, s. 28). Başarıyı ve güveni getirenin bu olduğu vurgulanır (Köhler, DR, ss. 44-45).

Jäger, 16 yaşında gönüllü olarak savaşa katılır, ağır yaralanır. 1917'de teğmen olarak hava kuvvetlerine katılır. Birinci Dünya Savaşının hayatta kalan en başarılı savaş pilotudur. Bir süre ABD'de yaşar ve Almanya'ya geri döner. Nasyonal Sosyalistler başarılarından dolayı onu kendi taraflarına çekip kullanmak istese de o bunu reddeder (Köhler, DR, s. 28). Jäger, sarı saçlı, mavi gözlü tipik bir Alman olarak kurgulanmıştır (Köhler, DR, s. 29). Hitler'in karşısında romanda ari bir Alman şansölye tarih sahnesindedir. Ancak ari bir Alman olmanın o dönem Almanya'sı için hiçbir önemi yoktur. O, halkını düşünen, insancıl bir politikacıdır (Köhler, DR, s. 32). Demokratik tavrını, basın ve düşünce özgürlüğüne verdiği önemi bir gazeteci ile yaşamış olduğu diyalogda net bir şekilde gösterir. Bir basın toplantısında bir gazeteci Jäger'e gerçek tarihte Hitler'e sorulamayacak nitelikte bir soru sorar. Hatta Jäger'i faşizm ile suçlar. Jäger ise gayet ılımlı bir şekilde halkı ve halk oylamasını işaret ederek gazeteciyi mantığıyla alt eder:

<<Yani hükümetiniz faşistleri destekliyor!>> Scholz öfkeyle çıktı. << Bu bir utanç! Ve burada Alman halkı adına konuşuyorum!>> <<Öyle mi?>> [...] Jäger kollarını açtı ve yüzden fazla kişiden oluşan kalabalığa yüksek sesle seslendi. <<Bayanlar ve baylar! Size bir soru. Hükümetin oğullarınızı, kardeşlerinizi ve babalarınızı İspanya'daki iç savaşa göndermesini istiyor musunuz?>>. Birkaç saniye sonra, ilk olumsuz cevap geldi ve sonunda giderek daha fazla insan bu durumu reddettiğini duyurdu. Jäger, öfkeden kıpkırmızı olan Scholz'a döndü ve acıma ifade eder gibi ellerini kaldırdı. << Peki. Bay Scholz>>, Şansölye yüzünde kibirli bir ifadeyle söze başladı. <<Spontane bir referandum, nüfusun çoğunluğunun İspanya İç Savaşı'na müdahale edilmesini istemediğini gösterdi. En saf haliyle demokrasi, değil mi?>> (Köhler, DR, s. 54).¹²

Jäger, kurmaca bir film yıldızı olan Rebecca Jendrusch ile uzun yıllar bir birliktelik yaşar (Köhler, DR, s. 52), sonradan evlenir ve çift iki çocuk sahibi olur (Köhler, DR, s. 69). Romanda söz konusu dönemde gerçekte dünya tarihine damgasını vuran Antisemitizme yer yoktur. Jäger, Yahudi kökenli Jendrusch ile birliktedir (Köhler, DR, ss. 54-55). İkisi, Berlin'in

¹² <<Ihre Regierung macht sich also gemein mit den Faschishten!>>, brach es wütend aus Scholz hervor. <<Das ist eine Schande! Und hierbei spreche ich für das deutsche Volk!>> . <<Ist das so?>> [...] Jäger breitete die Arme aus und wandte sich mit erhobener Stimme an die Menschenmenge, die mehr als hundert Personen umfasste. <<Meine Damen und Herren! Eine Frage an Sie. Wünschen Sie, dass die Regierung Ihre Söhne, Ihre Brüder und Ihre Väter in den Bürgerkrieg nach Spanien schickt?>>. Nach einigen Sekunden kamen die ersten verneinenden Antworten, bis schließlich immer mehr Menschen ihre Ablehnung kundtaten. Jäger drehte sich zu Scholz um, dem die Zornesröte ins Gesicht geschossen war, und hob die Hände, wie um Bedauern auszudrücken. <<Tja. Herr Scholz>>, begann der Kanzler mit einem suffisanten Gesichtsausdruck. <<Eine spontan abgehaltene Volksbefragung hat ergeben, dass der Großteil der Bevölkerung kein Eingreifen in den Spanischen Bürgerkrieg wünscht. Demokratie in reinster Form, nicht wahr?>>

rüya çiftidir (Köhler, DR, s. 56). Romanda Jäger'e bıçaklı bir saldırı gerçekleştirilir. Bu suikast başarısız olur, ancak Jäger ağır yaralanır (Köhler, DR, s. 58). Bu suikast okura gerçek tarihte 1944 yılında Hitler'e yapılan suikast girişimini hatırlatır.

1932 yılında Amerikan başkanı Franklin D. Roosevelt'tir. Onun döneminde ülkede ekonomik problemler yaşanmaktadır (Köhler, DR, s. 8). Halk krizden dolayı zorlu bir dönem geçirmektedir. Birçok Amerikan vatandaşı işsiz kalmıştır ve on beş milyon insan, insani olmayan şartlarda yaşamaya çalışmaktadır (Köhler, DR, s. 17). Kara Perşembe (*Schwarzer Donnerstag*), Yeni Düzen (*New Deal*), Ulusal Endüstriyel Güçlenme Yasası (*National Recovery Acts*) gibi ifadeler yaşanan ekonomik sıkıntılara işaret etmektedir (Köhler, DR, ss. 8-10). Tüm bu gerginlik ortamında durumdan faydalanan siyasetçi Davis halkı yanına çekmeyi başarır. 1934 yılında ABD Temsilciler Meclisinde kendine yer edinir, 1935 yılında Roosevelt'in çocuk felcinden ani ölümü üzerine Amerika'nın yeni başkanı olur (Köhler, DR, s. 10). Bu durum, romanda Amerika için Roosevelt'in olmadığı farklı bir tarihi kurgulamaktadır. Bu noktada da tarih değiştirilmiştir. Gerçek başkan Roosevelt'in değil, kurgusal başkan Davis'in yönettiği bir Amerika resmedilir.

Başkan Davis, öncelikle Büyük Buhran (*Große Depression*)'a karşı geniş önlemler alan bir dizi kanun çıkarır. Bu kanunların en dikkat çekeni, baş danışmanı Hitler tarafından hazırlanan yetki kanunları paketidir (*Ermächtigungsgesetze*). Bu paket, gerçek tarihte Hitler'in Almanya'da arzuladığı ve yürürlüğe koyduğu pakettir. Yetki Kanunları, başkanın etki gücü artırmakta, büyük buhrana karşı etkili önlemler almayı kolaylaştırmaktadır. Kongre yetkilerini ise kısıtlamaktadır (Köhler, DR, ss. 10-11). Hitler'in gerçek tarihte Almanya'da gerçekleştirdiği/gerçekleştirmeye çalıştığı her şeyi alternatif tarihte Amerika'da gerçekleştirmesi, tarihi kişilerin kişiliklerinin, hırs ve çıkarlarının mekân önemli olmaksızın her şeyin önüne geçtiğini gösterir. Amerika'daki son durum gerçek tarihte o dönemin Almanya'sını hatırlatır niteliktedir: "Şirket sahipleri kamulaştırılıyor, arazilere el konuluyor, varlıklı durumda olanların vergileri önemli ölçüde artırılıyor. Ayrıca, şimdiye kadar özgür olan medya devlet kontrolü altına alınıyor" (Köhler, DR, s. 11).

Köhler'in kabinedeki bakanları kurmacadır. Örneğin, dönemin dışişleri bakanı olarak Theodor von Gallen, ekonomi bakanı olarak Julius Sängler, savaş bakanı olarak Erich Wissel okurla buluşur (Köhler, DR, s. 24). Kurmaca ile gerçek tarihin bir araya geldiği noktada Almanya ikinci Cumhurbaşkanı Paul von Hindenburg'un oğlu Oskar von Hindenburg romanda şansölyenin güvendiği baş danışmanı ve müsteşar olarak Almanya ve dünya tarihinde yerini alır (Köhler, DR, s. 24). Görüldüğü üzere ükronyada tarihi kişilerin ve

kurmaca kişilerin bir arada verilmesi özelliğine uygun olarak (Gür, 2023, s. 76), romandaki kişiler dikkat çekicidir.

Romanda Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında kullanılan askeri silahlar, uçaklar, denizaltıları, tarihi anlatının gerçek yanını kuvvetlendirir. Örneğin, İngiliz *Vicker* firmasına ait makinalı silah *Vickers-Maschinengewehr* (Köhler, DR, s. 3) ve ABD ve İngiltere ortak yapımı hafif makinalı tüfek *Lewis-MG* (Köhler, DR, s. 4)'in özellikleri ve kullanış biçimi ayrıntılı anlatılmaktadır. Okur, *Der Albatros DIII* isimli Alman savaş uçağının ilk defa Birinci Dünya Savaşı'nda kullanılan avcı uçağı olduğunu öğrenmektedir (Köhler, DR, s. 4). Bu bağlamda çok sayıda askeri terim mevcuttur. Derin askeri bilgisi olmayan okur için bu durum kapsamlı bir araştırma gerektirebilir.

Ükronyada resmedilen Almanya, Birinci Dünya Savaşı sonrası galip devletlerin talepleri ve Versay Anlaşmasının şartlarından dolayı darmadağın olmuş bir Almanya'dır. Ekonomisi çökmüş, sömürgelerini kaybetmiş, topraklarının çoğunu elden çıkarmak zorunda kalmış, ürünlerini ihraç etmesi yasaklanmıştır. Kısacası Almanya bir daha ayağa kalkamayacak şekilde parçalanmıştır. Köhler, Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşadığı tek olumsuz durumun Versay anlaşması olduğunu belirtmek istemiştir (Köhler, DR, s. 171):

Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra galip güçler Almanya'yı darağacına gönderdi. Versay Antlaşması, Almanya nüfusunun onda birini ve topraklarının sekizde birini gasp etti. Dünyanın üçüncü büyük imparatorluğu neredeyse tamamen yok oldu. Alman himayesinde yaşayanların tüm özel mülkleri geçersiz ilan edildi. Japonya, Schantung'da ve ekvatorun kuzeyindeki tüm Alman adalarında Alman imtiyazını alırken, güneyindeki adalar Yeni Zelanda ve Avustralya'ya gitti. Afrika'daki Alman sömürge mülkleri Büyük Britanya ve Fransa arasında paylaştırıldı. Alman nehirleri uluslararasılaştı ve Almanya, kendi mallarını ihraç etmesine izin verilmezken pazarlarını galip devletlerin ithalatına açmak zorunda kaldı. Kısacası: Almanya o kadar parçalandı ki bir daha asla ayağa kalkamayacak (Köhler, DR, s. 25).¹³

Anlatıldığı üzere savaş sonrası dönemde Almanya ikiye bölünmüştür. Ya diktatörlüğü ya da demokratik bir yönetimi seçecektir. Alman halkı “mantıklı” davranır ve öç odaklı

---

¹³ *Nach dem Ende des Weltkrieges hatten die Siegermächte Deutschland aufs Schafott geschickt. Der Vertrag von Versailles raubte Deutschland ein Zehntel seiner Bevölkerung und ein Achtel seines Staatsgebietes. Sein Kolonialreich, immerhin das drittgrößte der Welt, ging vollständig verloren. Aller Privatbesitz der Bewohner der deutschen Schutzgebiete wurde für null und nichtig erklärt. Japan erhielt die deutsche Konzession in Schantung und sämtliche deutschen Inseln nördlich des Äquators, während die Inseln südlich davon an Neuseeland und Australien gingen. Der deutsche Kolonialbesitz in Afrika wurde unter Großbritannien und Frankreich aufgeteilt. Die deutschen Flüsse wurden internationalisiert und Deutschland musste seine Märkte für den Import aus den Siegerstaaten öffnen, während es seine eigenen Waren nicht exportieren durfte. Kurzum: Deutschland sollte so gebrochen werden, dass es nie wieder in der Lage sein würde, sich zu erheben.*

yürüttüğü politika ile Nasyonal Sosyalistler ve Hitler'i seçmez. Kendilerine yeniden iş ve ekmek sunan Jäger'i yönetici olarak tercih eder. Halk savaşa doymuştur. Bir daha kazanamayacakları bir mücadeleye girmek istemez. Bu noktada yazarın mantık vurgusu dikkat çekicidir. Ona göre mantıklı olan budur. Kazanma hırsı ve öç alma arzusu savaşı körükleyeceğinden mantık dışıdır (Köhler, DR, s. 26). Jäger, ılımlı politikasıyla galip devletlerden Versay'ın gevşemesini talep eder. Ekonomiyi mümkün olduğunca düzeltmeye çalışır (DR, s. 26). Halk, bu şartlarda bile geleceğe umutla bakar (Köhler, DR, s. 41), barış odaklıdır, geçmişten ders almıştır ve eski kanlı savaş günlerine dönmek istememektedir. Ütopya temelli ükronyaların bir amacı olan geleceğe daha umutla bakan bir toplum ilkesini Köhler bu şekilde yazınsallaştırmıştır.

Gerçek tarihten farklı olarak romanda 1935'te *Weimar Cumhuriyeti* adı direkt "Federal Almanya Cumhuriyeti" (*Bundesrepublik Deutschland*) olarak değiştirilmiştir. Gerçek tarihte ancak 1949'da Batı Almanya, 1990'da ise tüm Almanya bu ismi alır. Jäger için bu isim birlik ve bütünlük çerçevesinde yeni bir başlangıcı sembolize eder: *Kanlı savaşlarla esaretin karanlığından özgürlüğün altın ışığına*¹⁴ (Köhler, DR, s. 27). Gerçek tarihten farklı kurmaca bu anlatıda Jäger döneminde Almanya'da eyaletler farklı düzenlenmiştir, bazısı daha büyükleriyle birleşmiş durumdadır (Köhler, DR, s. 27).

Romanda Almanya'yı dünyaya demokratik ve gelecek vadeden bir ülke olarak göstermek için çabalanır. Örneğin, 1936 yılında barış ve dostluk sloganı ile yaz olimpiyatları düzenlenir (Köhler, DR, s. 51): Bu, dünyaya yeni, demokratik ve gelecek vadeden Almanya'yı göstermenin bir fırsatıdır (Köhler, DR, s. 46). Gerçek tarihte Hitler, olimpiyatları kendini ve Nazi devletini dünyaya tanıtmak amacıyla düzenlemiştir (LEMO, 2021).

Köhler, kimi gerçek tarihle örtüşen kimi gerçek tarihten farklılaşan dünya politikasına ve tarihine yönelik olaylar anlatmaktadır. Amerika, İngiltere ve Almanya dışında İspanya, İtalya, Fransa gibi ülkelerdeki iç ve dış politikaya dair bilgiler vermektedir. Bu ülkelerde değişen tarih, kelebek etkisiyle tüm ülkelerin hem iç durumunu hem birbiriyle olan ilişkilerini etkiler. Örneğin; İspanya'da çıkan iç savaş (Köhler, DR, s. 47), Avusturya'daki komünist saldırılar (Köhler, DR, s. 85) ve iç savaş tehlikesi (DR, s. 92), Karibik'in Amerika tarafından ele geçirilmesi (Köhler, DR, s. 97), Südet krizi ve bu bölgedeki Alman azınlıkların durumu (Köhler, DR, s.134) birbirini belirleyici niteliktedir. Dünya tarihine gerçek tarihte olduğu gibi Nazi sorunu damga vurmaz, dünya tarihini meşgul eden en temel sorun bir yandan Amerika bir yandan da Komünizm olur. Çoğu ülkede bu sebepli iç çatışmalar çıkar. Almanya dış

---

¹⁴ *Aus der Schwärze der Knechtschaft durch blutige Schlachten ans goldene Licht der Freiheit*

ülkelerdeki zor durumları kendini riske atmadan engellemek için elinden geleni yapar. Dış politikada yardımsever ancak halk temelli bir siyaset izlenir (Köhler, DR, s. 49). Gerek iç gerek dış politika çerçevesinde sürekli tarihten ders çıkarma vurgusu yapılır:

Bu kez, 1919'dan bu yana yaşanan olaylardan çıkarılan bir dersle, nüfus hangi ülkenin tarafında olacağına kendi karar verecekti. Sonuç neredeyse herkesi şaşırttı. Sadece Südet Almanlarının çoğunun Alman Federal Cumhuriyet'ine katılmak istemesi beklenir bir durumdu. Hayır, asıl şaşırtıcı olan, Çeklerin yüzde 89'unun da Almanya'yı desteklemesi ve Bohemya ve Moravya olarak Federal Cumhuriyet'e katılmak istemesiydi (Köhler, DR, s. 169).¹⁵

Romanın sonunda Almanya'nın desteği ile çoğu ülkede sorunlar kısmen çözülmüştür. Birinci Dünya Savaşı sonrası ayağa kalkamaz denenen Almanya tarih sahnesine geri dönmüştür (Köhler, DR, s. 170). Gerçek tarihten farklı olarak bu geri dönüş erken yaşanmıştır. 1939 yılında Almanya dünya siyasetinde söz sahibi, diplomatik ilişkilerde akılcı çözümlerle barışı sağlayan, kendine yeten bir ülke statüsündedir (Köhler, DR, s. 170). İkinci Dünya Savaşı yine yaşanır, engellenemez. Ancak farklı bir dünya siyaseti çerçevesinde patlak verir (Köhler, DR, s. 171).

Sonuç

Ükronya, gerçek hayatta gerçekleşmemiş ya da geçmişte aslında yaşanmamış, ancak kurgusal bir zamanda anlatılan olayları içerir. Bu noktada tarihsel olanı kurgusal olanla bir araya getirir ve estetik bir bakış açısıyla değiştirilen/dönüştürülen zamanı kurgusallaştırır. Şu an olmuş olandan hareketle olabilecek olanın varyasyonlarını değerlendirmek ya da herhangi bir tehdit anında geriye dönük aynı hataları yapmama olanağını tanıyabilir. Çok yönlü düşünebilmeyi hatta zaman ötesi düşünebilmeyi geliştirebilir. Bu açıdan zamansızdır, zaman ötesidir. Her zamana uyarlanabilecek alınması gereken dersleri ve öngörülerini içerir. Geçmişe dönük alternatif anlatımlar olmasına rağmen geleceği şekillendirebilir. Eleştirel bakış açısıyla daha iyi ya da daha kötü bir toplum düzeninin örneklerini sunabilir.

Ükronyalar, tarihsel romanlarla benzerlikler gösterebilir de onlardan bazı temel özellikler çerçevesinde ayrılırlar. Bu özellikler kapsamında kendine özgü bir türe dönüşürler. Ükronyaların temel özellikleri arasında sapma noktası, tesadüf ve kelebek etkisi en belirgin olanlarıdır. Bunun yanı sıra tarihsel romanlar kendilerine bir tarihi dönüm noktası belirleyip bu şekilde olmasaydı nasıl olurdu gibi bir soruya cevap arama kaygısı gütmeyiz. Tarihten bir

---

¹⁵ *Dieses Mal ließ man die Bewohner selbst entscheiden, zu welchem Staat sie sich bekannten - eine Lehre aus den Geschehnissen seit 1919. Das Ergebnis hatte fast alle überrascht. Nicht nur, dass sich die Sudetendeutschen mehrheitlich der Bundesrepublik anschließen wollten, das war zu erwarten gewesen. Nein, die wirkliche Überraschung war, dass sich 89 Prozent der Tschechen ebenfalls zu Deutschland bekannten und als Böhmen und Mähren der Bundesrepublik beizutreten wünschten.*

konu, kişi ya da yer belirleyerek kurgusal bir anlatı oluştururlar. Ükronyalar ise tarihsel olanı malzeme yaparken bilim kurgu, ütopya ve distopya türlerine benzer özellikleri ile geçmiş, şimdi ve geleceği birleştirip farklı bir tarihi yol ortaya koyarlar. Böylece ükronyaların asıl amacı, tarihsel olayların, kişilerin ve yerlerin tarihteki o an için önemini değerlendirilmesi ve herhangi bir noktanın değişmesi halinde olabileceklerin gözler önüne serilmesidir.

Bu çalışma içerisinde ükronya türü açıklanmaya ve bu türe ait özellikler somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Türün salt bir eğlence edebiyatı ürünü değil, aynı zamanda didaktik açıdan ve tarihsel olanın değerlendirilmesi noktasında bir metot olarak kullanılabilmesi belli kuramsal alt yapılarla sunulmaya çalışılmıştır. Bu tür net bir şekilde bir toplum eleştirisi sunarak okuru eleştirel düşünmeye iter. Popüler kültürde belirgin bir yer edinen türe ait özellikler, 2021 yılında yayımlanan *Deutschlands Rückkehr* adlı romandan örneklerle tespit edilmeye çalışılmıştır. Romanda, Hitler'in olmadığı ve Nazi döneminin yaşanmadığı bir Almanya resmedilirken sapma noktası, tesadüf ve kelebek etkisi gibi ükronik özellikler açık bir şekilde görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrası Hitler Şansölye olmasaydı Almanya ve dünya tarihinin nasıl şekilleneceği üzerine varsayımlarda bulunmaktadır. Kısacası roman, ükronyanın önde gelen konularından Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arası dönemi tema olarak belirlemiştir. İç ve dış politikada barışçıl bir siyasetle yönetilen Almanya somutlaştırılırken, Hitler'in bir şekilde farklı bir ülkede gerçek tarihtekine benzer faaliyetler gerçekleştirmesi, tarihi kişilerin kişiliklerinin, hırs ve çıkarlarının mekân önemli olmaksızın her şeyin önüne geçtiğini göstererek gerçek tarihteki yaşananların kabullenilmesini kolaylaştırabilir. Bunun yanı sıra romanda açıkça tarihten ders çıkararak geçmişte yapılan hataların yapılmaması konusunda mesajlar verilir. Sonuç itibarıyla tüm bu özellikler, gerçek ve tarihin iç içe geçtiği söz konusu romanı güncel Alman edebiyatı içerisinde önemli bir ükronya örneği olarak belirginleştirmiştir.

Kaynakça

- Baudou, J. (2005). *Bilim-kurgu*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Boua, A. A. (2020). Uchronie in der Literatur: Bestimmung, Formen und Funktionen einer Untergattung der Science-Fiction. *Articles pour NZASSA 4 / DECEMBRE 2020*. 63-74. <https://www.nzassa-revue.net/admin/img/paper/6.%20BOUA%20Ahiba%20Alphonse.pdf>, 13.04.2023.
- Dağ, Ü. (2022). Yıldız lejyonları'nın dis(ü)topik kurgusunda anaerkillik-ataerkillik ikiliği. *Edebî Eleştiri Dergisi*, Ekim 2022, 6(2). 29-42.
- Demandt, A. (2011). *Ungeschehene Geschichte: Ein Traktat über die Frage: Was wäre geschehen, wenn ...?*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Deutscher Bundestag (2023). *Vor 90 Jahren: Letzte Reichstagswahlen in der Weimarer Republik*. <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2023/kw09-kalenderblattwahlen33-544990>, 03.05.2023.
- Dillinger, J. (2015). *Uchronie. Ungeschehene Geschichte von der Antike bis zum Steampunk*. Paderborn: Ferdinand Schöningh.
- Erharat, S. (2020). *Dünyada ve ülkemizde bilimkurgu türünün doğuşu ve gelişimi*. Tezli Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı.
- Gür, M. (2023). *Başka bir tarih hayal etmek: Türk edebiyatında Ükronya*. Ankara: Günce Yayınları.
- Gür, M. (2022). Edebi bir tür olarak Ükronya ve alternatif tarih anlatısı: İzmihlal. *Söylem Filoloji Dergisi*, 7(3). 711-725.
- Evans, R. J. (2014) *Veränderte Vergangenheiten – Über kontrafaktisches Erzählen in der Geschichte*. München: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Kılıçarslan, C. (2021). Bölmek, parçalamak ve anlamak. Tan, C. & Kılıçarslan, C. vd. (Ed.). *Bilimkurguyu anlamak: Alt türlere eleştirel yaklaşımlar içinde* (s. 1-11). Ankara: Nobel.
- Köhler, S. (2021). *Deutschlands Rückkehr. Eine alternative Geschichte über einen anderen 2. Weltkrieg*. Duisburg: EK-2 Militar.
- LEMO (2021). *Die XI. Olympischen Sommerspiele in Berlin 1936*. <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/ns-regime/innenpolitik/olympische-sommerspiele-1936.html>, 05.05.2023.

Rosenfeld, G. D. (2005). *The world hitler never made: Alternate history and the memory of Nazism*. America: Cambridge University Press.

Serdar, H. A. (2021). Babavatan: Bir alternatif tarih incelemesi. Tan, C. & Kılıçarslan, C. vd. (Ed.). *Bilimkurguyu anlamak: Alt türlere eleştirel yaklaşımlar içinde* (s. 139-161). Ankara: Nobel.

Schallié, C. (2007). Die erfundene Erinnerung: Hitler in der Schweiz. Vogel, M & Koch L. (Ed.). *Imaginäre Welten im Widerstreit. Krieg und Geschichte in der deutschsprachigen Literatur des 20. Jahrhunderts içinde* (s. 271-285). Münster: Königshausen & Neumann.

Sanayi Kuruluşlarının Mekânsal Değişim Üzerindeki Etkileri: Kozan Şehri Örneği

Mustafa KÖSE¹

Öz

Bu çalışma Kozan şehrinin mekânsal büyümesini ve şehrin çevresinde meydana gelen arazi kullanım değişimini incelemektedir. Şehir alanı artan nüfusun ihtiyacını karşılamak üzere etrafına doğru hızla yayılarak büyümüştür. Kozan merkezinin yaşadığı mekânsal değişim uydu görüntüleriyle saptanarak şehrsel büyümenin nedenleri belirlenmeye çalışılmıştır. Farklı yıllara ait uydu görüntüleri sınıflandırılarak arazi kullanım/örtüsü haritaları oluşturulmuştur. 1985-2022 yılları arasında şehrin yayılma alanında meydana gelen değişim arazi kullanım/örtüsü haritaları kullanılarak belirlenmiştir. İncelenen dönemde, Kozan şehri ve çevresinin arazi kullanımında büyük değişiklikler meydana gelmiştir. 1.800 hektarlık tarım arazisi konut ve konut dışı kentsel kullanıma dönüşmüştür. Sonuç olarak, hızlı kentleşme neticesinde arazi kullanım/örtüsü önemli bir değişim ve dönüşüme uğramıştır. Şehrsel yayılmanın plansız bir şekilde devam etmesi, ilçe merkezinin etrafında yer alan tarım arazilerinin gelecekte daha da azalacağına işaret etmektedir.

Anahtar Sözcükler

nüfus artışı
şehirleşme
mekansal değişim
arazi kullanım/örtüsü
Organize Sanayi Bölgesi
Kozan

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 13.02.2023
Kabul Tarihi: 02.05.2023
Doi:
10.20304/humanitas.1250636

Effects of Industrial Organizations on Spatial Change: The Case of Kozan City

Abstract

This study examines the spatial growth of Kozan city and the land use change occurring around the city. The urban area has increased to meet the needs of the increasing population. The spatial change in Kozan was determined using satellite images and the causes of urban growth were tried to be determined. Land use/cover maps were created by classifying images of different years. The change in the expansion area of the city between 1985-2022 was determined using these maps. Over the analysed period, major changes have been taking place in land uses of Kozan city and its neighbourhood. 1800 hectares of agricultural land has transformed into residential and nonresidential urban uses. Consequently, due to rapid urbanization, land use/cover has undergone a significant change and transformation. The unplanned continuation of urban sprawl in the periphery of town center indicates that the agricultural lands will most likely decrease further in the future.

Keywords

population growth
urbanisation
spatial change
land use/cover
Organised Industrial Zone
Kozan

About Article

Received: 13.02.2023
Accepted: 02.05.2023
Doi:
10.20304/humanitas.1250636

¹ Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Afyonkarahisar/Türkiye, mustafakose@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3206-2508

Giriş

İnsanların çeşitli ekonomik faaliyetlerde bulunarak barınmak ve yaşamlarını sürdürmek amacıyla inşa ettikleri mekânsal ünitelere yerleşme adı verilmektedir (Keleş, 1980, s. 127; Özçağlar, 2003, s. 65). Üzerinde yaşayan toplumların ihtiyaçlarına cevap olarak ortaya çıkan bu yerleşim üniteleri aynı zamanda insan kültürü ve uygarlığının temel olgusudur (Türkan, 2021, s. 369). Belirli bir dönemde kurulan yerleşmeler zaman içerisinde kuruldukları yerin fiziki ve beşerî özelliklerine bağlı olarak değişime uğramaktadır (Toroğlu, 2009, s. 174). Günümüz yerleşmeleri ise içinde yaşayan insanların sosyal, ekonomik ve kültürel kısacası tüm toplumsal ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştığı mekânlara dönüşmüştür. Buldukları yerin coğrafi özelliklerine göre şekillenen yerleşimler; konumları, mekânsal büyüklükleri, fonksiyonları, barındırdığı nüfus miktarı, idari bölüşümleri gibi özelliklerine bağlı olarak kır ya da kent olarak tasnif edilme yoluna gidilmiştir (Demir ve Çabuk, 2010, s. 198). Bu sınıflandırmada ünitelerin nüfus büyüklükleri ve idari bölüşümleri yoğunlukla temel ölçüt olarak kullanılmaktadır. Kentsel alanlar nüfus yoğunluğu fazla, boyutları büyük, çalışanların çoğunluğunun tarım dışı ekonomik faaliyetlerde çalıştığı ve farklı fonksiyonlara sahip yerleşim alanlarıdır (Döker ve Gül, 2019, s. 68). Kırsal yerleşmeler ise nüfus yoğunluğu az, daha küçük ve yerleşim sakinlerinin çoğunlukla toprağa bağlı üretim yaptığı alanlardır. Kırsal yerleşim birimleri sosyoekonomik ve sosyokültürel fonksiyonları bakımından değişime uğrayarak tarihi süreç içerisinde kentsel yerleşmelere dönüşebilmektedir.

Kentleşme, dar anlamda kent sayısının ve bu yerleşim birimlerinde yaşayan nüfusun artışını ifade birlikte kentsel alanların büyüme sürecini içermektedir (Keleş ve Ünsal, 1982, s. 25). Keleş, geniş anlamda kentleşme kavramını; “sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insanların davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci” olarak tanımlamaktadır (Keleş, 1995, s.1). Ekonomik gelişme ve hızlı nüfus artışının doğal bir sonucu olarak kentleşme kaçınılmaz bir süreçtir (Shalaby ve Tateishi, 2007, s. 29; Sertkaya Doğan ve Gökburun, 2019, s. 75; Ayhan, 2022, s. 2). Endüstri Devrimi sonrasında sanayi sektörünün gelişimi kentleşme hareketlerine öncülük etmiş ve şehir nüfusu önceki yıllara kıyasla daha hızlı artmıştır (Demir ve Çabuk, 2010, s. 198). Sanayileşme hamlelerinin bir ürünü olan hızlı kentleşme neticesinde tüm ülkelerde eş zamanlı olmamakla birlikte dünya genelinde kentli nüfus sürekli artış eğilimi göstermiştir (Yılmaz, 2015, s. 163). Dünya genelinde 1950 yılında kentsel yerleşim birimlerinde yaşayanların oranı %29,6 iken (Yıldız

Görentaş ve Sargın, 2021, s. 129) 2008 yılına gelinde kentsel ve kırsal alanlarda yaşayanların oranını eşitlenmiştir (Köse, 2017, s. 340). Birleşmiş Milletler (BM) nüfus projeksiyonları ise 2022 yılı sonunda kentsel alanlarda yaşayanların oranının %57,05'e 2050 yılında ise %68,36'ya ulaşacağını tahmin etmektedir. Hızla artan nüfus ve sosyoekonomik zorunluluklar, arazi kullanımı/örtüsü üzerinde baskı oluşturmakla birlikte şehirlerin yayılma alanında kontrolsüz ve plansız mekânsal değişimin ana güçlerinden biridir (Wu ve ark., 2006, s. 322; Reis, 2008, s. 6189; Cengiz, Çavuş ve Koç, 2014, s. 70; Olğaç ve Doğan, 2020, s. 28). Bu bağlamda nüfusun belirli bölgelerde kümelenmesi gibi beşerî faaliyetlerin mekâna etkisinin artması neticesinde şehirsiz alanların genişlemesi, çevre yönünden duyarlı alanların ve doğal kaynakların niteliğinin bozulmasının yanında tarım topraklarının daralmasında etkili olabilmektedir (Sandal ve Gürbüz, 2003, s. 118, Gürbüz, Denizdurduran, Karabulut ve Kızılelma, 2012, s. 30; Sönmez, 2012, s. 56; Kaya ve Toroğlu, 2015, s. 87; Köse, 2017, s. 340). Hızlı kentleşmenin doğal bir sonucu olarak konut alanları, ulaşım hatları, kamu binaları, ticari ve sanayi alanlarını içeren ve karmaşık yapıya sahip olan şehirler meydana gelmiştir. Kentlerin hızlı bir şekilde etrafına doğru büyümesi mekânsal etkilerinin yanında yönetsel problemlerinde meydana gelmesinde etkili olmaktadır.

Türkiye'de kentleşme olgusu 20. Yüzyılın ortalarından itibaren bilim adamlarının ve planlamacıların ilgisini çekmiştir. Cumhuriyet döneminden itibaren kent yerleşmelerin mekânsal dokuları yeni gelişmelerle birlikte dönüşüm sürecine girmiştir (Çavuş, 2007, s. 45). 1950'li yıllardan itibaren Türkiye hızlı kentleşme süreci içerisine girmiştir (Keleş ve Ünsal, 1982, s. 26). Özellikle sanayileşme hamleleriyle birlikte tarım sektöründe yapılan reformlar sonucu tarımsal üretimde makine kullanımının yaygınlaşması ve ulusal pazarların yanında uluslararası pazarlar için üretim yapan işletmelerin sayının artması kırsal yerleşim birimlerinden kitlesel kopmalara neden olmuştur (Tekeli, 1998, s. 116). Toprak mülkiyetindeki dengesizlikler, tarım topraklarının parçalı olması ve tarımsal ürünlerinden elde edilen gelir yetersizliği gibi olumsuzluklar itici faktörler olarak kırsal nüfusun kitlesel olarak kentlere göç etmesinde etkili olurken kent yerleşmelerinde tarım dışı sektörlerde artan iş olanakları kitlesel nüfus hareketlerinde çekici faktör olarak etkili olmuştur (Keleş, 1972, s. 38). Bu süreçte şehirlerin cazibe merkezi haline gelmesinde etkili olan yeni yapı şehir merkezlerinin yoğun şekilde nüfuslanmalarına neden olmuştur (Kızılelma, Karabulut ve Gürbüz, 2013, s. 23). Ayrıca bölgelerin sosyoekonomik eşitsizlikleri de Türkiye'de bu süreçte yoğun içgöçlerin yaşanmasında etkili olmuştur (Yılmaz, 2015, s. 163). Kırsal yerleşim birimlerinden şehir merkezlerine doğru hızlanan nüfus hareketleri kentleşme hareketlerini de

önemli ölçüde hızlandırmıştır (Aydın, 2020, s. 14). Bu nüfus hareketlerinden en fazla sanayi faaliyetleri açısından elverişli konumda bulunan yerleşim birimleri etkilenmiştir. Buna ilişkin olarak sanayi kuruluşlarını bir araya toplamak için şehrin etrafında kurulan Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) kentlerin hızla mekânsal olarak genişleyerek büyümesinde etkili olmuştur (Özcan ve Gündoğar, 2015, s. 12).

Tarımsal üretim açısından önem arz eden Çukurova’da ise kalabalık nüfusu barındıran kentsel yerleşim birimleri tarihi süreçte tarım alanlarında kurularak (Kara, 1988, s. 268) bölgede önemli birer tarım ve ticaret merkezleri olmuşlardır (Kara, 1989, s. 115). Çukurova’da kurulan şehir yerleşmelerinden biri de idari olarak Adana iline bağlı Kozan ilçe merkezidir. Kuruluşu eski tarihlere (Kilikya dönemi) kadar dayanan Kozan şehir merkezi (Sümer, 1963, s. 4) doğal ortam özellikleri bakımından yerleşime ve hızlı nüfuslanmaya elverişli bir bölgede yer almaktadır. Nitekim idari bölünüşe göre ilçe merkezi statüsünde olan Kozan şehri tüm Türkiye’de olduğu gibi cumhuriyet tarihi boyunca kentleşme hareketlerinden etkilenmiştir. Bu çalışmaya konu olan Kozan şehrini oluşturan mahallelerin toplam nüfusu 1935 yılı genel nüfus sayımına göre 5.040 iken bu sayı 2021 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) nüfus sorgulamalarına göre 93.721’e ulaşmıştır.

Şehir merkezinin hemen güneyinde sulamalı tarıma uygun olan arazilerde tahıl ürünleri, pamuk, mısır, soya fasulyesi gibi endüstriyel ürünlerin üretimi ve turuncgiller başta olmak üzere bahçe tarımı yapılmaktadır. Tarımsal endüstri kuruluşları için gerekli olan hammaddenin yanında işgücü ve uygun arazi koşullarının varlığına rağmen ilçe merkezine yakın olan Adana il ve İmamoğlu ilçe merkezlerinde yer alan endüstri tesislerinin varlığı Kozan’da yetiştirilen tarım ürünlerinin 1980’li yıllara kadar bu merkezlerde değerlendirilmesine neden olmuştur (Ertunç, 1991, s. 30). 1990’lı yılların başında ise şehir merkezinde Küçük Sanayi Sitesinin (KSS) kuruluşunun ardından 2000 yılında Kozan Ticaret Borsası ve 2002 yılında Kozan Organize Sanayi Bölgesi (OSB) kurulmuştur (Kozan OSB Raporu, 2021). Bu kuruluşlar hem bölgede üretilen tarım ürünlerinin Kozan merkezinde alım-satımını kolaylaştırmış hem de bu ürünlerin işlenerek ticaret ürünlerine dönüştürülmesinde kolaylık sağlamıştır. Dolayısıyla şehir merkezinde ortaya çıkan canlılık nüfus hareketlerinin yönünü şehir merkezine çekmiştir. İlçe merkezinde 1993-94 yılları eğitim ve öğretim döneminde eğitime başlayan Çukurova Üniversitesi Kozan Meslek Yüksek Okulu 2000-01 döneminde şehir alanının kuzeyinde inşa edilen 7500 m² alana sahip kampüsünde eğitime başlamıştır (Kozan Meslek Yüksekokulu, 2022). Bu dönemde sanayi işletmelerinin yanında Kozan Meslek Yüksek Okulu Kozan merkezde nüfus hareketliliğine neden olmuştur. Şehir

çevresinde nüfus hareketlerine bağlı meydana gelen yapılaşma tarla tarımı ve bahçe tarımı yapılan tarım arazilerinde daralmayla sonuçlanmıştır. Ayrıca, şehir genelinde altyapı ve üstyapı sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Kentleşme hareketlerinin tarım arazilerine yöneldiği birçok şehirde olduğu gibi Kozan'da da arazinin kontrolsüz kullanımının devam etmesi tarım alanlarında geri dönüşü mümkün olmayan kayıplara zemin hazırlamaktadır. Özellikle de şehir merkezinin kuzeyi ve kuzeydoğusunda yer alan zeytin bahçeleriyle güneyinde ve güney batısında bulunan sulu tarım alanlarıyla turunçgil bahçelerinin yerleşim amaçlı kullanılması tarım arazilerinde yaşanan kayıpların boyutunu artıracak niteliktedir. Zamansal olarak Kozan şehrinin ve çevresinin mekânsal dönüşümünü ortaya koymak arazi deseni ve arazi kullanımındaki değişimin belirlenmesiyle mümkündür. 1970'li yıllardan itibaren Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve uzaktan algılama tekniklerinde yaşanan gelişmeler arazi kullanımı ve örtüsünde meydana gelen değişimin zamansal ve mekânsal dinamiklerinin analiz edilmesine olanak sağlamıştır (Wu ve ark., 2006, s. 323; Dewan ve Yamaguchi, 2009, s. 391; Yıldız Görentaş ve Sargın, 2021, s. 129). 1972 yılından itibaren yer-gözlem uydularından elde edilen dijital formdaki uydu görüntüleri ve 1980'lerden itibaren gelişen CBS teknolojisi yerel ve ulusal ölçekte şehirlerden tarım arazilerine, su yüzeylerinden ormanlık alanlara kadar yer yüzeyinde meydana gelen mekânsal dönüşümün analiz edilmesinde birçok disiplin tarafından yaygın olarak kullanılmıştır (Kaya ve Toroğlu, 2015, s. 88). Yerleşim birimlerinin mekânsal değişimini belirlemek amacıyla ulusal ve uluslararası araştırmalar coğrafi bilgi sistemleri ve uzaktan algılama teknolojisi tarafından üretilen verileri yoğun bir şekilde kullanarak başarılı sonuçlar elde etmişlerdir. Geline nokta uzaktan algılama görüntüleri kullanılarak arazi kullanım/örtüsü değişikliklerinin küresel, bölgesel ve yerel ölçekte izlenebileceği yaygın olarak bilinmektedir (Kolios ve Stylios, 2013, s. 150).

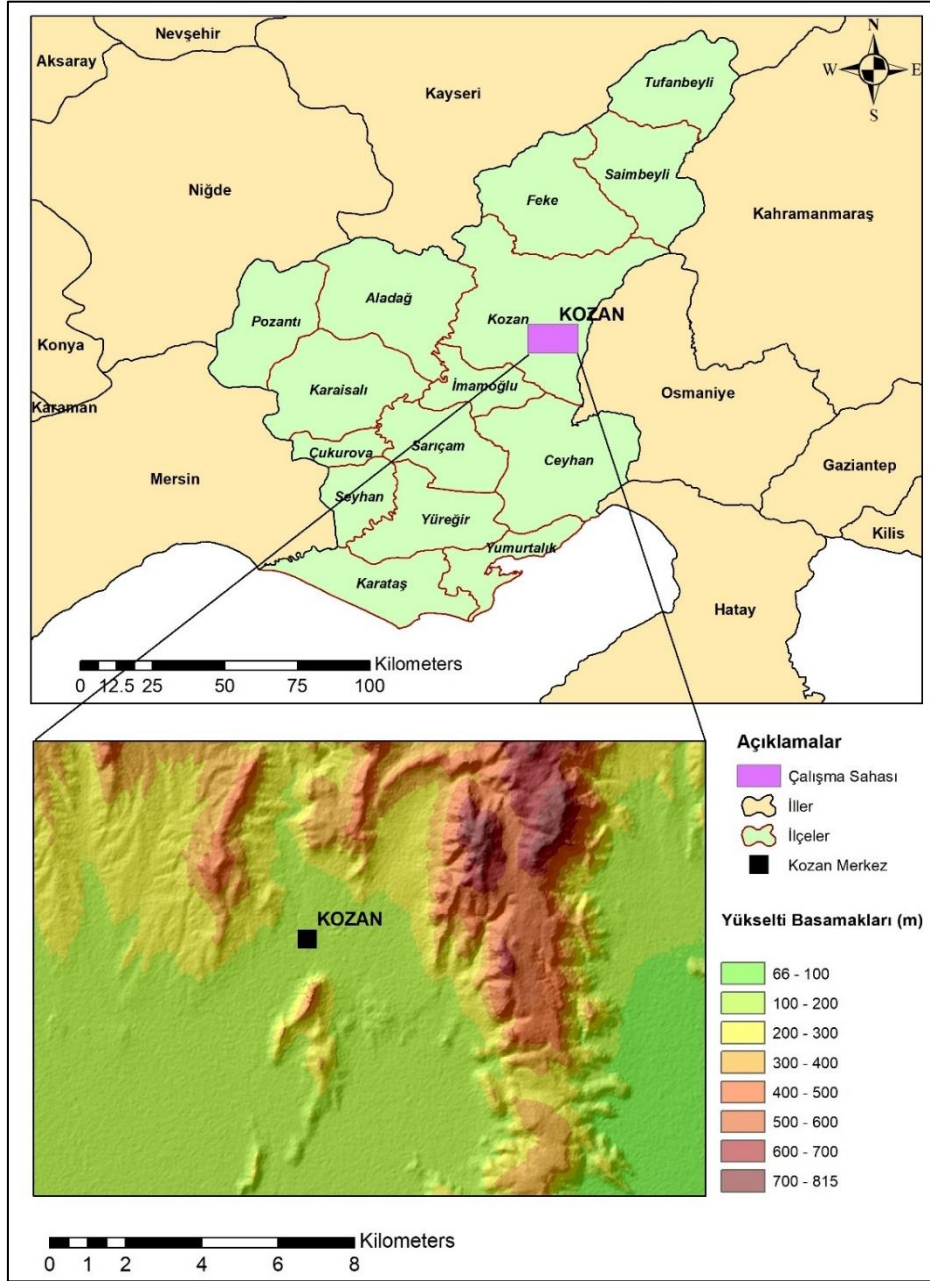
Kozan'ın nüfusu ilçenin tarım, ticaret ve sanayi fonksiyonuna bağlı olarak sürekli artmıştır. Şehir alanı artan nüfusun ihtiyacını karşılamak üzere etrafına doğru saçaklanarak büyümüştür. Küçük Sanayi Sitesi, Organize Sanayi Bölgesi ve Ticaret Borsasının kurulması şehrsel yayılmayı hızlandırmıştır. Şehrsel yayılmanın bu hızda ve plansız bir şekilde devam etmesi, Kozan'ın yakın çevresinde yer alan arazi örtüsünün gelecekte daha da değişeceğine işaret etmektedir. Bu çalışmanın amacı sürekli nüfusu artan ve alanı genişleyen Kozan'ın şehrsel gelişimini belirlemektir. Ayrıca, şehrsel büyümenin arazi kullanımı/örtüsünde gerçekleşen dönüşümün belirlenmesi çalışmanın hedeflerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmada Landsat TM ve OLI uydu görüntüleri kontrollü sınıflandırma tekniği kullanılarak sınıflandırılmıştır. Sınıflandırma işlemi neticesinde Kozan ilçe merkezi ve yakın çevresinde

1985 yılından 2022 yılına kadar meydana gelen mekânsal değişim ortaya konularak değişimin nedenleri yorumlanmıştır.

Çalışmanın Yeri ve Önemi

İdari olarak Adana iline bağlı olan Kozan şehri Türkiye'nin güneyinde Akdeniz Bölgesi'nin Adana Bölümü'nde yer almaktadır. İlçe merkezi Toros dağlarının güneyinde Çukurova'nın başlangıç noktası olan yukarı ova kısmında dağlık alanlarla düz arazinin birleştiği yerde kurulmuştur. İlçenin toplam yüzölçümü 1.873 km² olmakla birlikte kapladığı alan bakımından Adana ilinin en büyük idari ünitesini oluşturmaktadır (Şekil 1). Bu idari ünite doğuda Osmaniye ilinin Kadirli ve Sumbas ilçeleri, kuzeyde Saimbeyli ve Feke, batıda Aladağ ve Kayseri ilinin Yahyalı ilçesi ve güneyde İmamoğlu ve Ceyhan ilçeleriyle çevrilidir. Konum olarak Adana şehir merkezinin kuzeyinde yer alan yerleşim birimi hem Adana-Kayseri-Osmaniye ulaşım yolunun kavşak noktasında hem de tarım potansiyeli yüksek olan bir bölgede kurulmuştur. Buna ilişkin olarak ilçe merkezi Cumhuriyet dönemi boyunca Çukurova'da yer alan diğer şehir merkezlerinde olduğu gibi tarım potansiyeline bağlı olarak sürekli büyüme eğilimi göstermiştir.

Türkiye'nin tarım potansiyeli en yüksek ovalarından biri olan Çukurova'da endüstriyel üretime dayalı sanayi kollarının artış göstermesi neticesinde bu sanayi kuruluşlarını belirli bölgelerde toplamak ve sanayinin uygun alanlarda yapılanmasını sağlamak amacıyla OSB'ler kurulmaya başlanmıştır. Adana ili sınırları içerisinde faaliyet gösteren OSB'lerden biri de Kozan ilçe merkezinde yer almaktadır. 1990'lı yıllardan itibaren tarım sektöründe oluşturulan sermaye birikiminin sanayi yatırımlarına aktarılması 2000'li yılların başında şehir merkezinde OSB kurulmasıyla neticelenmiştir. Kozan OSB'de genel itibariyle tarım ürünlerine dayalı üretim yapılmakla birlikte tarım dışı çeşitli sektörlerde endüstriyel üretim faaliyetleri de gelişme göstermektedir. Toplam alanı 1.635.605 m² olan Kozan OSB'de birinci ağırlıklı olarak gıda sektöründe kümelenmenin yanında inşaat elemanları üretimi, soğuk hava deposu işletmeciliği, mermer üretimi ve mobilya üretimi yapılmaktadır (Kozan OSB Raporu, 2021).

Şekil 1. Çalışma sahasının lokasyon haritası

Şehir merkezinin kuzeyinde doğu-batı yönünde geniş yer kaplayan dağlık kesime nazaran kuruluş yerinin güneyinde geniş düzlüklerin varlığı ve bu düz arazilerin tarım potansiyelinin yüksek olması ilçe merkezinin geçmişten günümüze hızla nüfuslanmasında etkili olmuştur (Şekil 1). İlçe sınırları içinde üretilen tarım ürünlerini işlemeye yönelik tesislerin yanında diğer hizmet ve mal üreten işletmelerin yer aldığı Kozan OSB, KSS ve Ticaret Borsasının Kozan'da kurulması şehir merkezinin mekânsal olarak genişlemesinde de etkili olmuştur. Bu bağlamda tarım potansiyeli yüksek arazi üzerinde amaç dışı kullanımların belirlenmesinin yanında arazi örtüsü ve kullanımında meydana gelen değişimi belirlemek amacıyla Kozan şehir merkezi çalışma sahası olarak belirlenmiştir.

Yöntem

Hava fotoğrafları ve uydu görüntüleri mekânsal değişimi ortaya koymak ve zaman içinde yaşanan dönüşümü izlemek amacıyla 20. yüzyılın ortalarından itibaren sıklıkla kullanılmaktadır. Uzaktan algılama teknikleriyle elde edilen dijital formdaki verileri işleyerek mekânsal analizlerde kullanılmasına olanak sağlayan resim işleme yazılımlarının varlığı şehirselleşimi tespit etmede uydu görüntülerinin kullanımını arttırmıştır. Kozan merkezinin şehirselleşimini ve yakın çevresinde meydana gelen mekânsal dönüşümü belirlemek amacıyla 30 m mekânsal çözünürlüğe sahip Landsat uydu görüntüleri ABD Jeoloji Servisi'nin (USGS) web sitesinden (<https://earthexplorer.usgs.gov/>, 2022) elde edilmiştir. Ayrıca Kozan şehir alanının değişimini tespit etmek amacıyla Köy Hizmetleri tarafından hazırlanan 1984 tarihli Adana arazi kullanımı ve toprak grupları haritalarından yararlanılmıştır (Tablo 1).

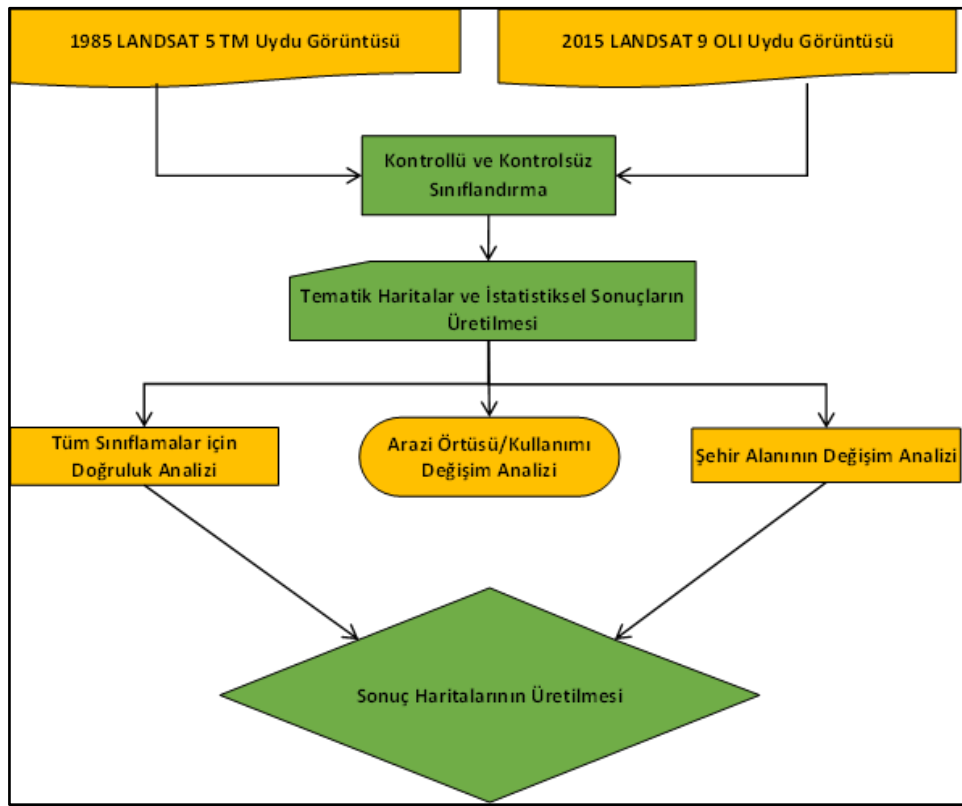
Tablo 1

Mekânsal Değişim Analizi ve Haritalar için Kullanılan Veri Setleri

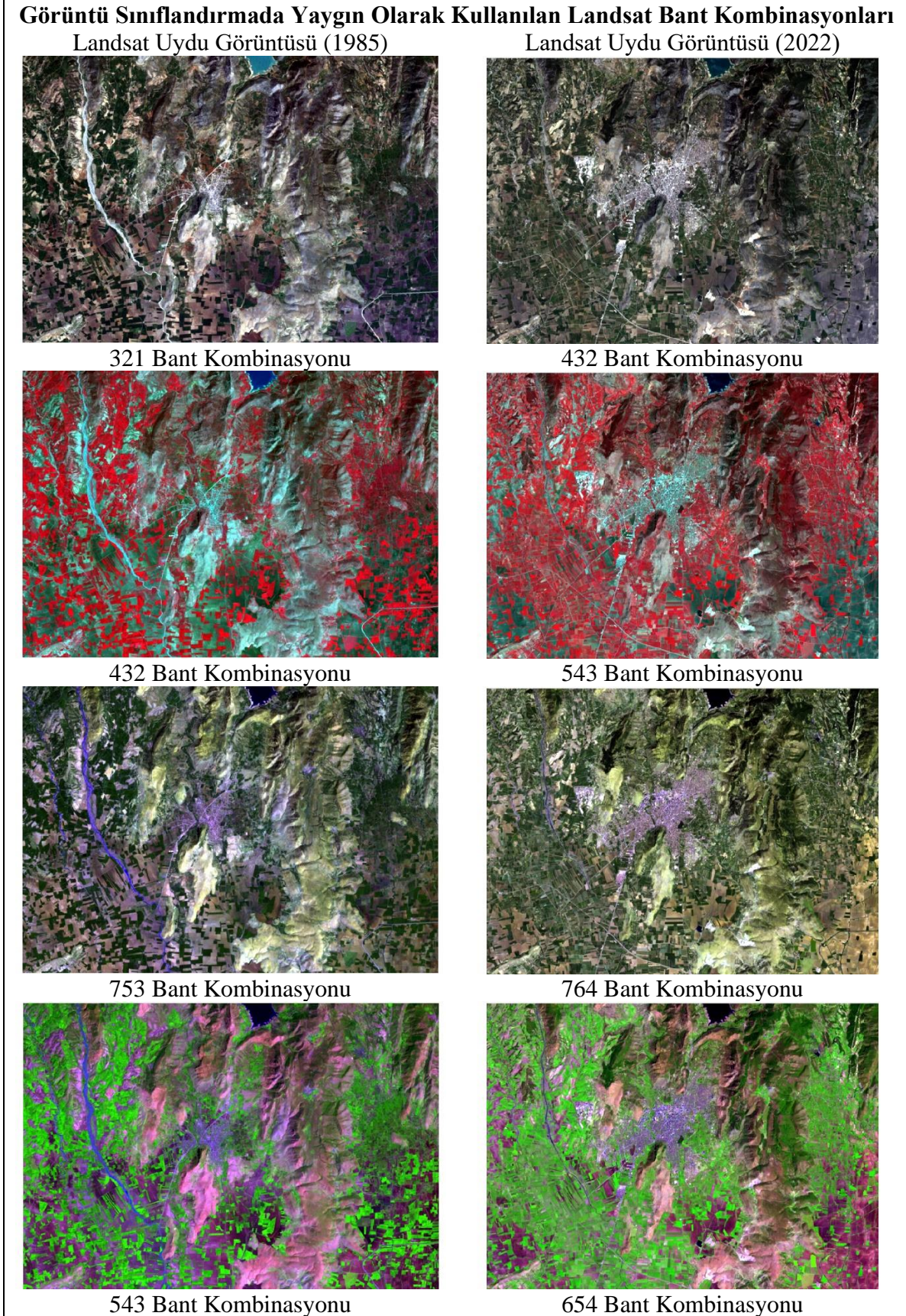
Veri Seti	Yıl	Format	Kaynak
Nüfus Verisi	1935	Excel	DİE
Nüfus Verisi	2021	Excel	TÜİK ADNKS veri tabanı
Kozan İlçe verisi	2022	Vectör	Harita Genel Müdürlüğü
Landsat TM	1985	Raster	USGS
Landsat OLI	2022	Raster	USGS
Dem	2015	Raster	USGS
Toprak Verisi	1984	Vectör	Köy Hizmetleri Veri Seti

Çalışmada 25.04.1985 tarihinde elde edilmiş Landsat TM ve 23.04.2022 tarihli Landsat OLI uydu görüntüleri kullanılmıştır. Arazi kullanımı ve örtüsü belirlenirken daha doğru sonuçlara erişmek amacıyla her iki uydu görüntüsü için de yılın aynı mevsimlerinde elde edilmiş yüksek görüntü netliğine sahip uydu görüntülerinin kullanılmasına özen gösterilmiştir. En yüksek geometrik doğruluğa ulaşmak ve atmosferik şartlardan kaynaklanan hataları gidermek ve görüntü zenginleştirmek amacıyla geometrik ve radyometrik düzeltme yapılmıştır. Düzeltme işleminden sonra farklı spektral özellikteki bantlar birleştirilerek çalışma alanı sınırlarına göre kesilmiş ve 1985 ile 2022 yıllarına ait çalışma sahasının uydu görüntüleri oluşturulmuştur. Bant birleştirme işleminden sonra farklı zamanlara ait Landsat uydu görüntüleri piksel tabanlı kontrollü ve kontrolsüz sınıflama teknikleri uygulanarak farklı sınıflandırılmıştır. Gerçek arazi kullanımına yakın sonuçlar Maksimum Benzerlik (Maximum

Likelihood) yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Kontrollü sınıflandırma yapılırken birbirine benzer yansıma özelliğine sahip ve sınıflandırma esnasında karışma olasılığı yüksek olan arazi sınıflarını ayırmak amacıyla farklı bant kombinasyonları kullanılarak kontrol alanları belirlenmiştir. Landsat TM görüntüsünde 321, 432, 543 ve 753 bantlarından yararlanılırken Landsat OLI görüntüsünde 432, 543, 654 ve 764 bantları kullanılmıştır (Şekil 3). Son aşamada çalışma sahasına ait mevcut haritalar ve Google Earth görüntüleri kullanılarak sınıflandırma işlemi neticesinde elde edilen arazi örtüsü ve kullanımı veri setlerinin doğruluğu test edilmiştir. Aşağıdaki analiz akış şeması uydu görüntülerini kullanarak mekânsal değişimin saptanma sürecini göstermektedir.

Şekil 2. Çalışmanın analiz akış şeması

Şekil 3. Uydu görüntüsü sınıflandırma işleminde kullanılan bant kombinasyonları

Görüntüleri sınıflandırma aşamasına geçmeden önce hangi arazi örtüsü ve kullanım gruplarının kullanılacağı belirlenmiştir. Çalışma sahasının arazi örtüsü ve kullanımı sınıfları Anderson, Hardy, Roach, Witmer'in (1976) kullandığı sınıflandırma metodu (Düzey 1) ve Avrupa Çevre Ajansı tarafından geliştirilen CORINE Arazi Örtüsü/Kullanım Sınıflandırma sisteminin 1. Seviyesinden yararlanılarak belirlenmiştir. Bu sınıflama metodlarına göre yerleşim alanları, tarım alanları (Ekili ve boş), orman alanları, su yüzeyi, boş arazi olmak üzere 6 sınıf belirlenmiş ve bu sınıfların arazi örtüsünde temsil ettiği yerlerde kontrol alanları belirlenmiştir (Tablo 2).

Tablo 2

Uydu Görüntülerini Sınıflandırmada Kullanılan Arazi Kullanım/Örtüsü Sınıfları

AÖ/AK Sınıfları	Açıklamalar
1. Yerleşim alanı	Yerleşim, sanayi, ulaşım vb. betonlaşmış alanlar
2. Tarım Boş	Sulu ya da kuru tarım faaliyetleri için uygun alanlar (Boş)
3. Tarım Ekili	Sulu ya da kuru tarım faaliyetleri için uygun alanlar (Ekili yerler)
4. Su Yüzeyi	Baraj, akarsu vb. açık su yüzeyleri
5. Boş Arazi	Kayalık ve taşlık alanlar, kullanılmayan çıplak alanlar vb.
6. Ormanlık Alan	Orman ve daha çok ormana yakın (geniş çaplı koru vb.) alanlar, cılız bitki türlerinin bulunduğu alanlar

Kontrol alanları örneklem olarak tanımlandıktan sonra benzer piksellerin sınıflandırılması için kontrollü sınıflandırma (Maksimum Benzerlik) tekniği her yıl için ayrı ayrı uygulanmıştır. Maksimum Benzerlik yöntemi kontrol alanları olarak seçilen yerlerin ortalama değerlerini kullanarak her bir pikselin hangi arazi sınıfına ait olduğunu tahmin ederek hesaplayan bir sınıflandırma tekniğidir (Yıldız Görentaş ve Sargın, 2021, s. 133). Sonuç olarak uydu görüntülerine kontrollü sınıflama işlemi uygulanarak 1985 ve 2022 yılları için arazi örtüsü ve kullanımı haritaları üretilmiştir. Sınıflandırılmış uzaktan algılama görüntülerinde doğruluğun test edilmesi sınıflandırılan arazi kullanım görüntülerin güvenilirliğini ortaya koymak için önemli bir aşamadır. Üretilen arazi kullanımı ve örtüsü haritalarının gerçeği yansıtma derecesini ölçmek amacıyla bu çalışmada da doğruluk analizi yapılmıştır. Sınıflandırılmış her bir görüntünün doğruluğunu test etmek amacıyla yüksek çözünürlüklü Google Earth görüntüleri referans veri olarak kullanılmıştır. Doğruluk testinde tüm arazi sınıflarına dağılacak şekilde 100 tane referans noktası belirlenmiştir. 1985 yılı arazi kullanımı/örtüsü katmanı için genel doğruluk oranı %86 olarak bulunurken 2022 yılı arazi kullanımı/örtüsü katmanı için %85 genel doğruluk oranı elde edilmiştir (Tablo 3). Hata

matrisi sonuçlarına göre en fazla hatalı noktalar boş tarım alanları ve çıplak arazi örtüsüne tekabül etmektedir.

Tablo 3

Doğruluk Analizi sonuçları

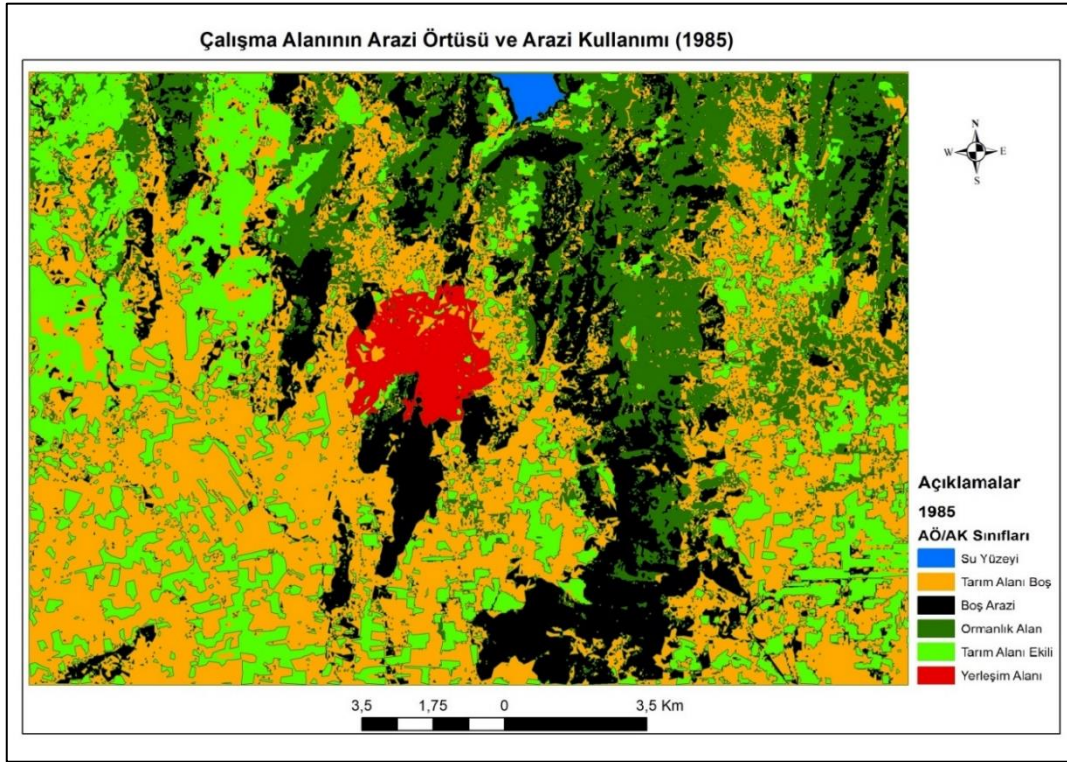
1985 Yılı Arazi Örtüsü Kullanımı Doğruluk Analizi								
	Boş Arazi	Tarım (Boş)	Orman Alanı	Tarım (Ekili)	Su Yüzeyi	Yerleşim Alanı	Toplam Kullanıcı	Kullanıcı Doğruluğu %
Boş Arazi	16	1	1	0	0	1	19	84.2
Tarım (Boş)	0	15	0	2	0	0	17	88.2
Orman Alanı	1	0	21	0	0	0	23	91.3
Tarım (Ekili)	0	2	0	18	0	1	21	85.7
Su Yüzeyi	1	0	0	0	4	0	5	80
Yerleşim Alanı	0	0	0	1	0	14	15	93.3
Toplam Üretici	18	18	22	21	4	16	100	
Üretici Doğruluğu %	88.8	83.3	95.4	85.7	100	87.7		Genel Doğruluk % 88
Kappa İstatistiği Değeri %								85.2
2022 Yılı Arazi Örtüsü Kullanımı Doğruluk Analizi								
	Boş Arazi	Tarım (Boş)	Orman Alanı	Tarım (Ekili)	Su Yüzeyi	Yerleşim Alanı	Toplam Kullanıcı	Kullanıcı Doğruluğu %
Boş Arazi	14	2	1	0	0	0	17	82.3
Tarım (Boş)	0	14	0	3	0	1	18	77.7
Orman Alanı	3	0	22	0	0	0	25	88
Tarım (Ekili)	0	2	0	22	0	0	24	91.6
Su Yüzeyi	0	0	0	0	3	0	3	100
Yerleşim Alanı	0	1	0	1	0	11	13	84.6
Toplam Üretici	17	19	23	26	3	12	100	
Üretici Doğruluğu %	82.3	73.6	95.6	84.6	100	91.6		Genel Doğruluk % 86
Kappa İstatistiği Değeri %								82.5

Bulgular ve Tartışma

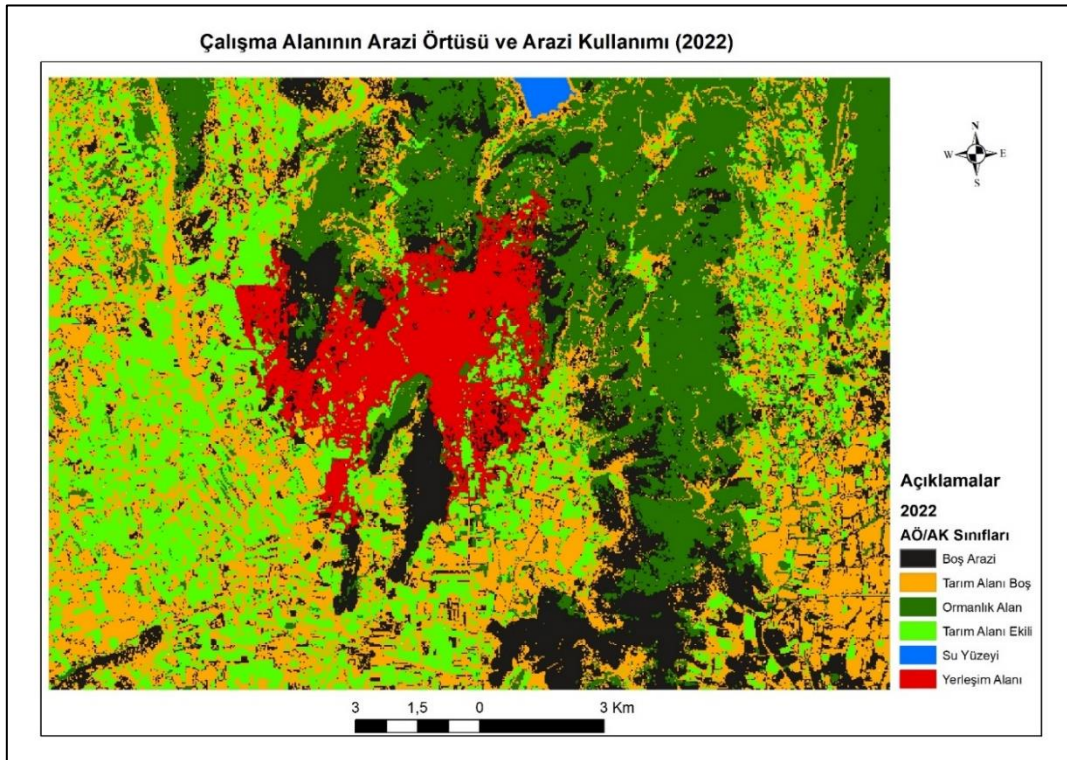
Çalışmaya konu olan Kozan şehri Çukurova deltasının kuzeyinde Toros dağlarının eğiminin azaldığı yukarı ova diye adlandırılan bölgede yer almaktadır. İlçe merkezinin kuzeyinde vadi tabanlarında zeytin ve turunçgil bahçeleri yer alırken, güneyinde sulamalı tarım yapılan değerli tarım arazileri bulunmaktadır. Şehir genellikle çevresindeki düzlük alanlara doğru genişleyerek büyümüş ve yapılaşmanın daha kolay olduğu alanlar yerleşime açılmıştır. 1985 yılına ait sınıflandırılmış uydu görüntüsünde görüldüğü gibi şehirselen alanlar

Kozan kalesinin her iki tarafında doğu-batı yönlü yoğunluk kazanmıştır. 2000’li yılların başında şehrin kuzeybatısında merkeze yaklaşık 5 km uzaklıkta bulunan alana Kozan OSB’in inşa edilmesiyle birlikte Kozan OSB ve şehir merkezi arasında yer alan tarım arazileri hızlı bir yapılaşmaya maruz kalmıştır. Şehirlerin alanlarının büyümesi ve çevreye doğru yayılması ekonomik gelişmenin bir göstergesi olsa da hızlı kentleşme bulunduğu konuma bağlı olarak hassas çevre, verimli tarım alanları, sulak alanlar ve su kaynakları gibi doğal alanlara zarar verme olasılığı yüksektir (Kaya ve Taylan Susan, 2020, s. 991). 1985 ve 2022 yıllarına ait uydu görüntülerinin sınıflandırılmasıyla elde edilen arazi örtüsü/kullanım haritaları karşılaştırıldığında şehir merkezinin hemen etrafında yer alan önemli büyüklükteki tarımsal arazilerin 2022 yılına kadar geçen sürede yerleşim ve endüstriyel alanlara dönüştüğü gözlenmektedir. Bu şehirselleşme ve şehirselleşme kuzey-batı, güney ve güney-batı yönünde ulaşım yollarına paralel olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan 2022 tarihli arazi kullanım/örtüsü haritası şehirselleşmenin 2000’li yıllardan sonra daha çok şehir merkezinin batı yönünde Kozan OSB’nin kurulduğu alana doğru tarım arazileri üzerinde gerçekleştiğini göstermektedir. Anayolların yakınına kurulan KSS, Ticaret Borsası ve OSB arasında geniş düzlüklerin yer alması şehrin bu yönde yayılması ve saçaklanmasında önemli bir rol oynamıştır. Endüstriyel gelişmelere ve plansız yapılaşmaya bağlı olarak 1985 yılından 2022 yılına kadar şehirselleşme alanı iki katından daha fazla bir büyüme göstermiştir. Uydu görüntülerinin sınıflandırılmasıyla elde edilen arazi kullanım/örtüsü haritalarında (Şekil 4 ve 5) şehirselleşme alanının büyüklüğünde meydana gelen değişim net bir şekilde görülmektedir.

Şekil 4. Çalışma sahasının 1985 yılına ait arazi örtüsü ve arazi kullanım haritası

Şekil 5. Çalışma sahasının 2022 yılına ait arazi örtüsü ve arazi kullanım haritası

1985 ve 2022 tarihli arazi kullanım/örtüsüne ait istatistiksel değerlere göre şehir alanı genişlerken tarımsal üretim yapılan arazilerde ve boş alanlarda şehir alanının tersine önemli

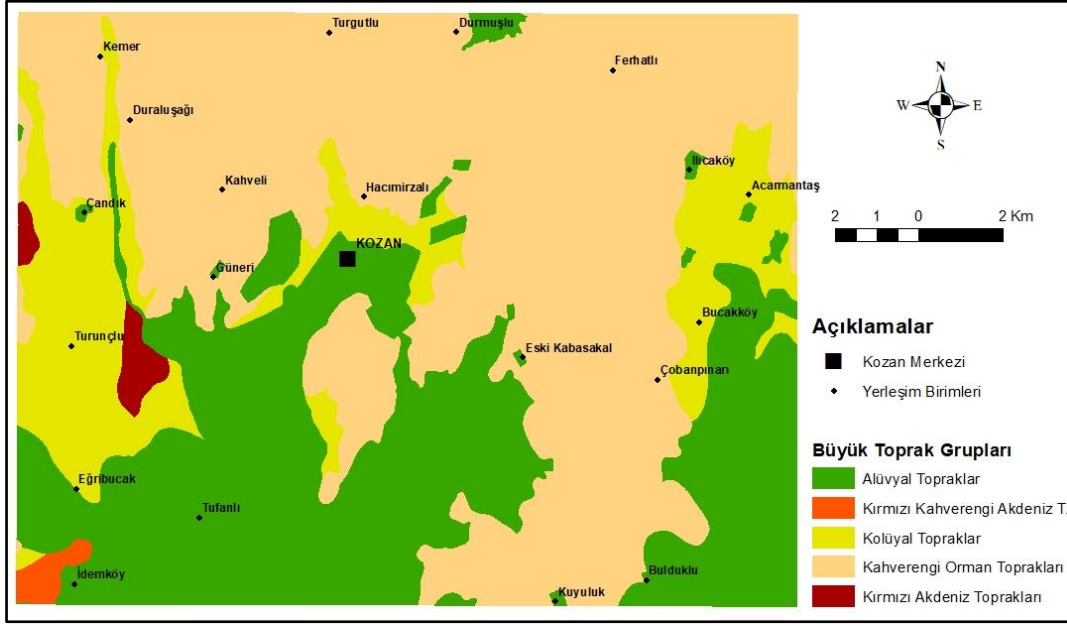
bir daralma gözlemlenmektedir (Tablo 4). Çalışma sahası içerisinde ele alınan periyotta en az değişim orman alanları ve su yüzeyi sınıflarında gerçekleşmiştir.

Tablo 4

Arazi Kullanım ve Örtüsünde Meydana Gelen Değişim (1985-2022)

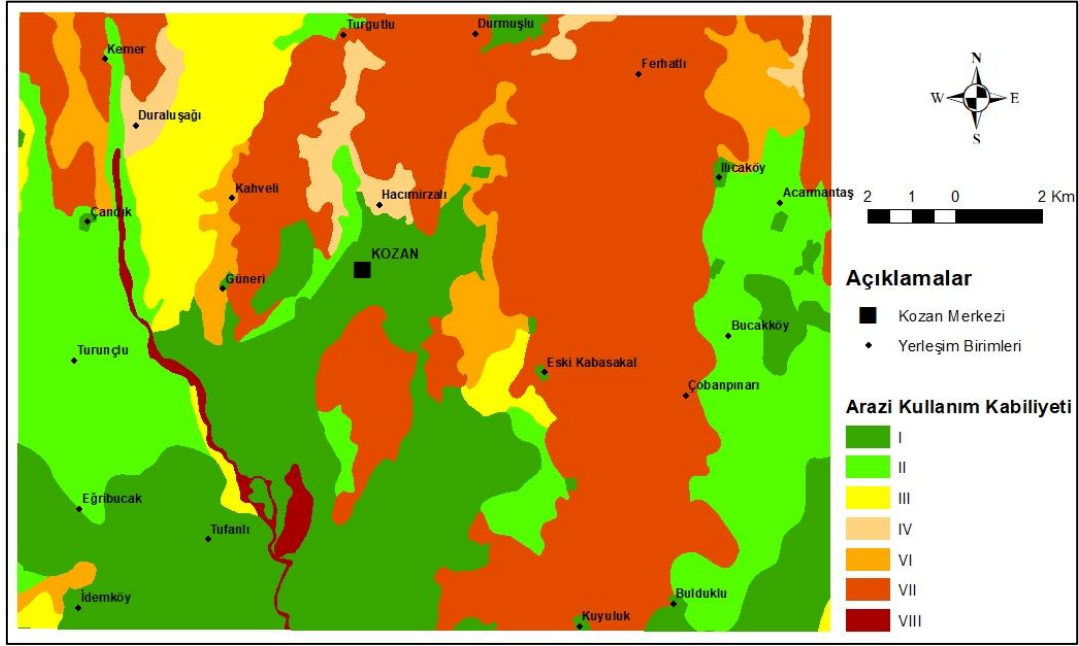
Arazi (ha)	1985	2022	1985-2022 Toplam Değişim (ha)
Su Yüzeyi	108,51	96,285	-12,22
Yerleşim Alanı	690,48	2.380,36	1.689,88
Çıplak Alan	6.887,55	5.871,95	-1.015,59
Tarım Ekili	6.134,69	6.997,45	862,766
Tarım Boş	11.464,83	9.585,58	-1.879,25
Ormanlık Alan	7.290,88	7.644,49	353,61
Toplam Alan	32.576	32.576	---

1984 tarihli Köy hizmetleri toprak verisi kullanılarak çalışma sahası sınırlarına göre oluşturulan arazi kullanım kabiliyeti ve toprak grupları haritaları Kozan ilçe merkezinin ve yayıldığı alanın arazi kullanım özelliklerini ortaya koymaktadır (Şekil 6 ve 7). Toros dağlarının eğiminin önemli ölçüde azaldığı ve Çukurova'nın başladığı düzlük alanda kurulan şehrin yayılma alanını büyük oranda kahverengi orman toprakları ve alüvyal topraklar oluşturmaktadır. Kahverengi orman toprakları humus bakımından zengin iken alüvyal topraklar organik madde ve mineral bakımından zengindir. Bu toprak grupları yüksek verimleri nedeniyle tarımsal faaliyetler açısından son derece önemlidir. Alüvyal topraklar ve kahverengi orman toprakları çalışma alanının yaklaşık olarak %85'ini oluşturmaktadır. Kırmızı Akdeniz toprakları, Kırmızı kahverengi Akdeniz toprakları ve kolüvyal topraklar toplam çalışma sahasının %15'ini oluşturmaktadır.

Şekil 6. 1984 Köy hizmetleri veri tabanına göre çalışma alanının büyük toprak grupları

Toprak gruplarının yanında arazi kullanım kabiliyeti tarımsal faaliyetler ve üretim çeşitliliği açısından önemlidir. Şehir merkezinin güney ve güney-batı yönünde şehrin yayılma ve saçaklanma alanında yer alan arazilerin çoğunluğu tarla tarımına uygun iken merkezin kuzeyinde bulunan araziler bahçe tarımına uygundur. 1984 Köy Hizmetleri toprak verilerine göre çalışma sahası içerisinde yer alan toplam arazinin yaklaşık 6.482 hektarı düz veya düze yakın verimli tarım topraklarının yer aldığı I. sınıf tarım arazilerinden oluşmaktadır (Tablo 5). Ayrıca 7.718 hektarlık alan üzerinde özel tedbirler alınarak tarım yapılabilen II-IV. sınıf tarım arazilerinden oluşmaktadır. Çalışma alanı sınırları içerisinde tarımsal faaliyetlere uygun olmayan V-VIII. sınıf araziler ilçe merkezinin kuzey, kuzey-doğu ve doğusunda yer almaktadır. Bu arazi örtüsünün toplamı yaklaşık 11.830 hektar olmakla birlikte bu arazilerin çoğunluğunu orman alanları ve maki sahaları oluşturmaktadır.

Şekil 7. 1984 Köy hizmetleri veri tabanına göre çalışma alanının arazi kullanım/kabiliyet sınıfları

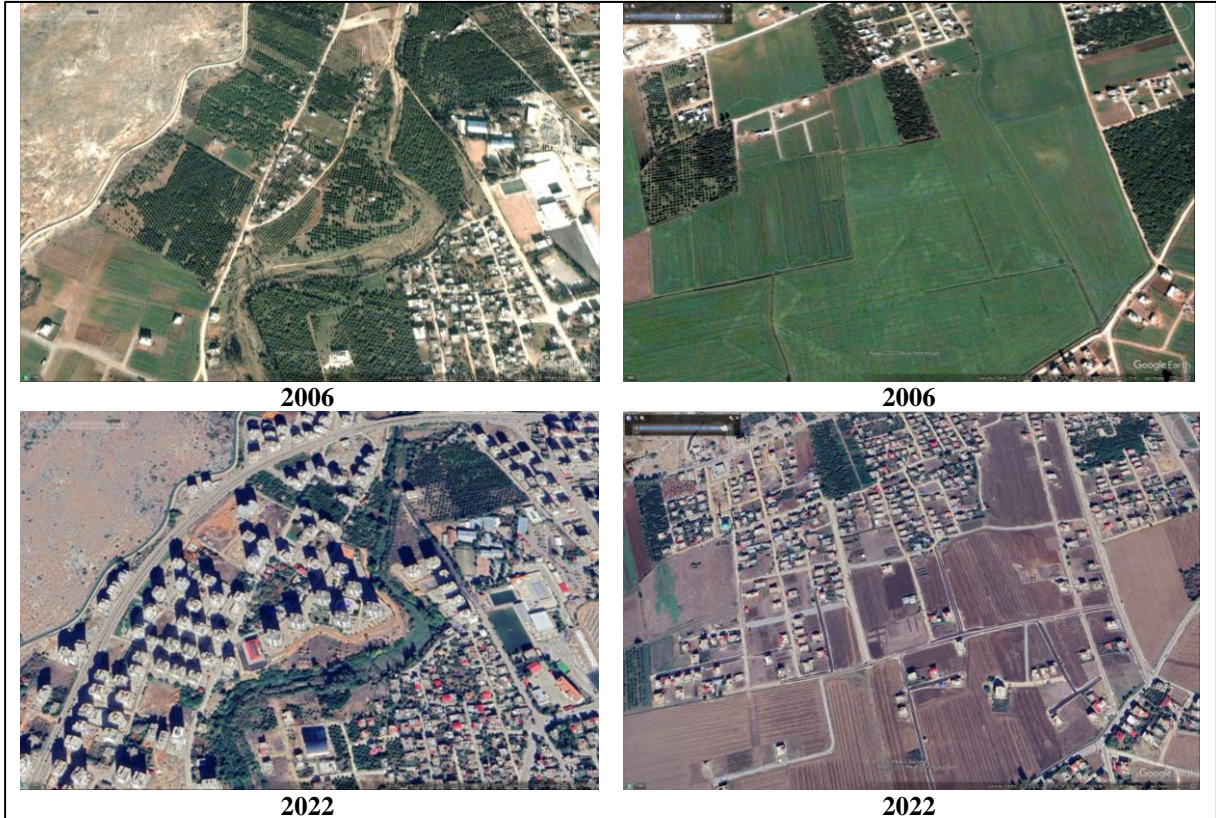
Tablo 5

1984-2022 Yılları Arasında Şehir Alanı Olamayan Arazi Gruplarının Dönüşümü

AKK	1984 ha	AKK	2022 ha	AKK	Şehirselen alana dönüşen tarım arazileri (ha)
I	6.482,3	I	5.517	I	-965,3
II	5.242,3	II	5.142	II	-100,3
III	1.751	III	1.673,4	III	-77,6
IV	725,8	IV	646	IV	-79,8
VI	1.523,9	VI	1.285,2	VI	-238,7
VII	10.014,7	VII	9.794,2	VII	-220,5
VIII	292,2	VIII	289,8	VIII	-2,4

1985 tarihli uydu görüntüsünden elde edilen arazi kullanım/örtüsü verilerine göre Kozan şehir merkezi çalışma sahasının yaklaşık %4'ünü (670 ha) oluşturarak oldukça dar bir alana tekabül etmektedir. 2022 tarihli arazi kullanım/örtüsü haritasına göre ise çevresine doğru sürekli yayılan şehir alanı 40 yıldan daha az bir sürede yaklaşık 2.380 hektara ulaşarak üç katından daha fazla büyümüştür. 1985 yılından itibaren tarım alanları önemli azalmalar meydana gelirken yapay alanlar sürekli artış eğiliminde olmuştur. Bu doğrultuda şehirselen gelişimin şehrin kuzey-batısında kurulan Kozan OSB ile güneyinde yer alan KSS arasında kalan verimli tarım arazileri üzerinde ve merkezin batısında kuzey-güney yönlü çevreyolu boyunca gerçekleştiği görülmektedir. Yerel ölçekte sanayi ve ulaşım temelli gerçekleşen

yapılaşma en fazla yıllı üretim yapılan tarım alanları ile bahçe tarımı yapılan araziler üzerinde gerçekleşmiştir. Google Earth Pro uygulamasından elde edilen farklı yıllara ait görüntüler şehir merkezinin hemen yakınında gerçekleşen mekânsal tahribatı ve tarım alanlarının tüketimini açık şekilde göstermektedir (Şekil 8). Tüm bu sonuçlara göre şehirsiz büyümeyi etkileyen en önemli faktörler olarak Kozan OSB, KSS ve Ticaret Borsasının kurulmasının yanında mevcut yerleşim alanının çevresinde konut alanlarının inşa edilmesi ve sayılabilir.

Şekil 8. Google Earth Pro'dan elde edilen çalışma alanının farklı yıllara ait görüntüleri

Sonuç ve Değerlendirme

1935 yılında şehir nüfusu 5.040 olan ve çok dar bir mekânda yayılış gösteren Kozanın nüfuslanma süreci zaman içinde artarak devam etmiş ve şehir alanı giderek büyümüştür. 1980'li yıllara kadar kent merkezi şehrin tarım potansiyeline bağlı olarak nüfuslanmıştır. Özellikle tarım topraklarının işlenmesinde motor gücü kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte endüstriyel tarım ürünlerinin yetiştiriciliğinin artması bölgede daha fazla emek ve işgücüne dayalı nüfus hareketlerine zemin hazırlamıştır. Bunun yanında şehir merkezinde sağlık hizmetlerinin yaygınlaşması da ilçenin nüfuslanmasında etkili olmuştur. 1980'li yıllardan itibaren ise şehir merkezinde bölgede üretilen endüstriyel ürünleri işlemeye ve pazarlamaya yönelik sanayi işletmelerin kurulmasının yanında makinalı tarımda kullanılan tarım aletlerini tedarik etmeye yönelik küçük sanayi kuruluşları da yaygınlaşmaya başlamıştır. Buna ilişkin

olarak yıllar itibariyle çeşitlenen iktisadi kuruluşlar şehir merkezinin artarak nüfuslanmasında etkili olmuştur. Özellikle tarım dışı sektörlerde genişleyen iş imkanları farklı iktisadi faaliyet alanlarında nüfusun yoğunlaşmasına katkı sunmuştur. 1985'ten 2021 yılına kadar şehrin nüfusu 50.324'ten 93.721'e ulaşarak yaklaşık olarak iki kat artmıştır. Başta tarım işletmeleri olmak üzere, ticaret imalat, inşaat, bankacılık, ulaştırma, idari ve sosyal hizmetler sektöründe çalışanların sayıca artması Kozan'ın mekânsal olarak büyümesinde etkili olmuştur. İlçe merkezinde 2000 yılında Kozan OSB'nin kurularak 2008 yılında faaliyete geçmesi kentsel büyümeyi daha da hızlandırmıştır. Bu doğrultuda şehir merkezinde ekonomik fonksiyonların çeşitlenmesi Kozan'ın çevresine doğru yayılmasında ve saçaklanmasında etkili olmuştur.

Uydu teknolojisi, geçmiş yıllara ait veri setlerinin varlığına bağlı olarak yeryüzünün bir bütün olarak değerlendirilmesine olanak sağlamakla birlikte belirli bir alanın zaman içinde geçirdiği dönüşümün analizinde etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Bu çalışmada, Kozan merkezinde arazi kullanımı/örtüsünde meydana gelen değişiklikleri tespit etmek için 1985-2022 tarihli Landsat TM ve OLI uydu görüntüleri kullanılmıştır. Dijital formdaki bu görüntüler Anderson ve ark. (1976) arazi kullanım/örtüsü sınıflandırma yöntemi referans alınarak sınıflandırılmış ve Kozan şehrinin saçaklanma alanının arazi formlarında yaşanan değişim analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre 1985-2022 yılları arasında şehir alanı yaklaşık 1.690 ha artış gösterirken I. sınıf tarım arazileri yaklaşık 965 ha azalmıştır. İncelenen dönemde şehir alanı 3 katından daha fazla büyümüştür. Dolayısıyla şehrsel yayılma ve saçaklanma boş ve kullanılmayan verimsiz tarım arazilerinden ziyade daha çok şehir merkezinin çevresinde yer alan zeytin ve turunçgil bahçeleriyle tarım arazileri üzerinde gerçekleşmiştir. Şehir merkezinde yoğunlaşan nüfusun konut ihtiyacının karşılanmasına koşut olarak şehir alanı düzensiz ve çarpık bir şekilde büyüme sürecine girmiştir. Bunun yanında sanayi kuruluşlarının işlek karayollarına yakın çevrede kurulması karayollarının hemen etrafında yeni yerleşim yerlerinin açılmasıyla sonuçlanmıştır. Ayrıca, zeytin ve turunçgil bahçelerinin yoğunlaştığı alanda kuzey-doğu istikametinden başlayarak güney-batı yönünde devam eden çevre yolunun yapılması ve bu yolun her iki yakasında yer alan arazilerin yüksek katlı binaların yapımına uygun şekilde imara açılması arazi deseninin hızlı bir şekilde değişimine neden olmuştur. Verimli tarım arazilerinin yer aldığı Çukurova'da gerçekleşen şehrsel büyüme tarım arazilerinin tüketimi, şehrin çeperinde yer alan zeytin bahçelerinin bozulması ve plansız şehirleşme gibi dramatik sonuçlar doğurmaktadır. Bu bağlamda şehrin sosyoekonomik ve mekânsal koşulları göz önünde bulundurularak sürdürülebilir şehir planlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynakça

- Anderson, J. R., Hardy, E. E., Roach, J. T. ve Witmer, R. E. (1976). *A land use and land cover classification system for use with remote sensor data*. Washington, DC, USA: US Government Printing Office.
- Ayhan, F. (2022). Beylikdüzü ilçesinde (İstanbul) sanayi faaliyetlerinin gelişimi, yapısı ve dağılışı üzerine coğrafi bir inceleme. *Humanitas*, 10(20), 1-22.
- Aydın, Y. (2020). Konut politikalarında eşitsiz benzerlik Türkiye ve İngiltere'nin kamusal aktörleri. *İnsan & Toplum Dergisi*, 10(4), 445-469.
- Cengiz, A. E., Çavuş, Z. C., ve Koç, T. (2014). Çanakkale ve Kepez yerleşmelerinde sulu tarım alanları kentleşme ilişkisi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 12(1), 69-88.
- CORINE. (2015). *CORINE (Coordination of Information on the Environment)*. <https://corine.tarimorman.gov.tr/corineportal/files/metaveri.pdf>
- Çavuş, C. Z. (2007). Çanakkale'de kentsel gelişimin uzaktan algılama ve GPS ölçümleri izlenmesi. *Coğrafya Dergisi*, (15), 44-58.
- Demir, K. ve Çabuk, S. (2010). Türkiye'de metropoliten kentlerin nüfus gelişimi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (28), 193-215.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, (1935). *DİE genel nüfus sayımı*. <http://www.mku.edu.tr/files/200-0cfb0f06-28b5-4acf-9ed8-138ec43c4d95.pdf>
- Dewan, A. M. ve Yamaguchi, Y. (2009). Land use and land cover change in greater Dhaka, Bangladesh: using remote sensing to promote. *Applied Geography*, (29), 390-401.
- Döker, M. F. ve Gül, A. (2019). Adapazarı'nda şehirselleşme süreci ve arazi kullanım değişiminin izlenmesi (1985-2019). *Türk Coğrafya Dergisi*, (73), 67-78.
- Ertunç, H. (1991). *Kozan ilçesinin beşerî ve ekonomik coğrafyası / nüfus, yerleşme ve ekonomik özellikleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Gürbüz, M., Denizdurduran, M., Karabulut, M., ve Kızılelma, Y. (2012). Uzaktan algılama ve CBS kullanarak Elbistan ovasında arazi kullanımı/arazi örtüsünde meydana gelen değişimlerin incelenmesi. *KSÜ Mühendislik Bilimleri Dergisi*, (Özel Sayı), 30-37.
- Harita Genel Müdürlüğü. (2022). *HGM Mülki İdare Sınırları*. <https://www.harita.gov.tr/urun/turkiye-mulki-idare-sinirlari/232>

- Kara, H. (1988). Çukurova’da kentleşme ve sanayileşmenin tarım topraklarına etkisi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 32(1-2), 267-280.
- Kara, H. (1989). Cumhuriyete kadar Çukurova nüfusu. *Coğrafya Araştırmaları Dergisi (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu Yayını)*, 1(1), 115-121.
- Kaya, Ö. ve Toroğlu, E. (2015). Kayseri’nin şehrsel gelişiminin izlenmesi ve değişim analizi. *Türk Coğrafya Dergisi*, (65), 87-96.
- Kaya, H. E. ve Taylan Susan, A. (2020). Sürdürülebilir bir kentleşme yaklaşımı olarak, ekolojik planlama ve eko-kentler. *İDEALKENT*, 11(30), 909-937.
- Keleş, R. (1972). *100 soruda Türkiye’de şehirleşme, konut ve gecekondu*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Keleş, R. (1980). *Kentbilim terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Keleş, R. (1995). Kentleşme ve Türkçe. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, (6), 1-5.
- Keleş, R. ve Ünsal, A. (1982). *Kent ve siyasal şiddet*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Kızılelma, Y., Karabulut, M., ve Gürbüz, M. (2013). Niğde şehri ve çevresinin zamansal değişiminin uzaktan algılama ve CBS kullanılarak incelenmesi. *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken*, 5(3), 21-34.
- Kolios, S. ve Stylios, C. D. (2013). Identification of land cover/land use changes in the greater area of the Preveza peninsula in Greece using Landsat satellite data. *Applied Geography*, (40), 150-160.
- Kozan Meslek Yüksekokulu. (2022). *Kozan Meslek Yüksekokulu Yüksekokulumuz*. <https://kozan.cu.edu.tr/cu/hakkimizda/yuksekokulumuz>.
- Kozan OSB Raporu. (2021). *Kozan Organize Sanayi Bölgesi 1/5000 1/1000 ölçekli revizyon imar planı açıklama raporu*. Kozan-OSB-Revizyon-Imar-Plani-_Onay-ve-Aski__Ek_Plan-Aciklama-Raporupdf.pdf.
- Köse, M., Tate, N. ve Tansey, K. (2017). İkili eşleme ve hacimsel nüfus tahmini teknikleri kullanarak nüfus dağılışının haritalanması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 339-363.
- Köy Hizmetleri, (1984). *Adana ili arazi varlığı*. Ankara: T. C. Başbakanlık Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

- Olğaç, İ. ve Doğan, M. (2020). Edirne şehrinin arazi kullanımının zamansal değişimi (1990-2018). *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(1), 26-36.
- Özçağlar, A. (2003). *Coğrafyaya giriş* (3. Baskı). Ankara: Hilmi Usta Matbaacılık.
- Özcan, K. ve Gündoğar, R. (2015). Organize sanayi yatırımlarının mekânsal gelişim süreçlerine etkileri: Tuzla (İstanbul) örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*, (64), 11-18.
- Reis, S. (2008). Analyzing land use/land cover changes using remote sensing and GIS in Rize. *Sensors*, 8(10), 6188-6202.
- Sandal, K. E. ve Gürbüz, M. (2003). Mersin şehrinin mekânsal gelişimi ve çevresindeki tarım alanlarının amaç dışı kullanımı. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1(1), 117-130.
- Sertkaya Doğan, Ö. ve Gökburun, İ. (2019). İstanbul'da köyden mahalleye evrilen yerleşmeler. *Coğrafya Dergisi*, (39), 73-87.
- Shalaby, A. ve Tateishi, R. (2007). Remote sensing and GIS for mapping and monitoring land cover and land-use changes in the northwestern coastal zone of Egypt. *Applied Geography*, (27), 28-41.
- Sönmez, M. E. (2012). Adana şehrinin alansal gelişimi ve yakın çevresinin arazi kullanımında meydana gelen değişimler. *Türk Coğrafya Dergisi*, (57), 55-69.
- Sümer, F. (1963). Çukurova tarihine dâir araştırmalar (Fetihten XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-98.
- Tekeli, İ. (1998). Türkiye'de cumhuriyet döneminde kentsel gelişme ve kent planlaması. Y. Sey (Ed.), *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde (s. 1-24). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Toroğlu, E. (2009). Bor şehrinin kuruluş ve gelişmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(21), 173-194.
- Türkan, O. (2021). Kentsel ve kırsal nüfus tespiti sorunu: Adana ve Osmaniye ili örneği. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 19(2), 368-404.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2022). *Nüfus İstatistikleri*. www.tuik.gov.tr.
- USGS. (2022). *Earth Explorer*. <https://earthexplorer.usgs.gov>.
- United Nations. (2022). *Revision of world urbanization prospects*. New York: United Nations.

Wu, Q., Li, H. Q., Wang, R. S., Paulussen, J., He, Y., Wang, M., Wang, B ve Wang, Z. (2006). Monitoring and predicting land use change in Beijing using remote sensing and GIS. *Landscape and urban planning*, 78(4), 322-333.

Yılmaz, M. (2015). Türkiye’de kırsal nüfusun değişimi ve illere göre dağılımı (1980-2012). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20(33), 161-188.

Yıldız Görentaş, S., ve Sargin, S. (2021). Mersin, Tarsus ve Adana hattındaki şehirselleşmenin mekânsal etkileri. *Cografya Dergisi*, (43), 127-142.

Türlerarası Yenidenyazım: *Geçmiş Zaman Elbiseleri* Temelinde Söyleşim ve Ana Metinsellik

Gizem KUNDURACI¹

Öz

Ahmet Hamdi Tanpınar, döneminin eklektik zevk ve eğilimlerini önemli ölçüde belirleyen ve temsil eden, avangart tutum ve yaklaşımlara sahip bir estetik yazardır. Tanpınar'ın, roman sanatı içerisinde başta müzik, resim ve yontu olmak üzere işitsel ve görsel sanatların birbirine ve yazın alanına tedahülüne estetik bir dayanak olarak yer verdiği; edebi üretimde sanatlara dayanan estetik ifade araçlarına yazınla eşdüzlemsel olarak yöneldiği ve estetik karakterler aracılığıyla sanatların tedahülü konusunu işlediği bilinmektedir. Tanpınar edebiyatında sanatların tedahülü ve ekfrasis uygulamaları, eserlerinde mevcut söyleşimin yanı sıra şiirlerinden, romanlarından ya da hikâyelerinden işitsel ve görsel estetik düzlemlere aktarım biçiminde gerçekleşen yeniden üretim versiyonları aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Tanpınar'a ait hikâye *Geçmiş Zaman Elbiseleri*, yönetmen Metin Erksan tarafından *Geçmiş Zaman Elbiseleri* adıyla sinema düzlemine aktarılmıştır. Alt metinden (hikâye) ana metne (sinema) aktarım sırasında gerçekleşen ve örüntüde izlenebilen dönüşümler, incelemede "türlerarası yenidenyazım" olgusu etrafında ele alınarak metinsel aşkınlık ilişkilerini meydana getiren yöntemler temelinde tespit ve tasnif edilmektedir.

Anahtar Sözcükler

metinsel aşkınlık ilişkileri
yenidenyazım
türlerarası yenidenyazım
Geçmiş Zaman Elbiseleri
Ahmet Hamdi Tanpınar
Metin Erksan

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 31.01.2023

Kabul Tarihi: 08.08.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1245250

Intergenred Rewriting: Dialogy and Hypertextuality in *Past Time Dresses*

Abstract

Ahmet Hamdi Tanpınar is an esthete-writer with avant-garde approaches that significantly determined and represented the eclectic tendencies of his period. It is known that Tanpınar, in the art of the novel, gave place to the interaction of audio-visual arts, especially music, painting and sculpture, and the field of literature as an aesthetic basis, he directed aesthetic tools co-planar with literature and dealt with the subject of the circulation of arts through esthete figures. The transition of arts and ekphrasis practices in Tanpınar's literature emerge through the reproduction versions that take place in the form of transferring his works to auditory and visual aesthetic planes, as well as the existing conversation in his works. Tanpınar's story, "Past Time Dresses" was adapted to the cinema by director Metin Erksan under the name *Dresses of Times Past*. The transformations that take place during the adaptation from the hypotext (story) to the hypertext (cinema) are examined on the basis of the methods that create the transtextuality by considering the phenomenon of "intergenred rewriting".

Keywords

transtextuality
rewriting
intergenred rewriting
The Past Time Dresses
Ahmet Hamdi Tanpınar
Metin Erksan

About Article

Received: 31.01.2023

Accepted: 08.08.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1245250

¹ Öğr. Gör. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü, Eskişehir/Türkiye, gkunduraci@ogu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8448-9322

Giriş

Roman ve hikâye yazarı olarak Ahmet Hamdi Tanpınar, sanatların yazın alanına tedahülünü resim düzlemi başta olmak üzere görsel anlatım olanaklarını mensur metinlere tatbik ederek; sanat konulu metinlerde estetik figürler aracılığıyla avangart düşünce ve yaklaşımların ifadesini gerçekleştirerek; müzik gibi şiir anlayışından hareketle müzikal metinler meydana getirerek eserlerinde işlemiştir. Tanpınar'a ait belirli şiirlerin bestelenerek müzikal düzleme aktarılması yoluyla yazından işitsel alana ve Tanpınar'ın mensur metinlerinin görsel-işitsel medyalara aktarımı yoluyla sanatların birbirine geçişimi, yapısal (kuruluşa ait) ve estetik bir olgu hâlinde yazara ait metinler etrafında da uygulanma olanağına ulaşmıştır. İlk romanı *Huzur* (1948)'dan (Tanpınar, 2011c) itibaren roman türü içerisinde başta müzik, resim, yontu, mimari gibi işitsel ve görsel-plastik sanatlara yer verdiği bilinen Tanpınar, müzik başta olmak üzere sanatsal düzlemlere ve bu düzlemlere ait anlatılara yer yer birer laytmotif olarak yer verirken çeşitli sanat alanlarının yazın düzleminde müstakil figürler gibi kendilerini temsil etmelerine olanak sağlamaktadır. *Aydaki Kadın* (1987) romanıyla (Tanpınar, 2009) resim sanatı, yazınsal üretimin ifadesinde bir tasarlama ve ifade vasıtası; ikincil dil durumuna getirilmiştir. *Huzur* romanına hâkim musiki, *Aydaki Kadın* romanında yerini resim sanatına bırakmış; her iki romanda sanatlar, yayımlandıkları dönem için avangart yaklaşımlarla müstakil birer ifade vasıtası durumuna yükseltilmiştir. Sanatların yazınsal düzlemde benzer yaklaşımlarla ele alınmasına ek olarak Tanpınar nesri, görsel ve işitsel anlatım olanaklarının ayrı veya bir arada bulunduğu estetik düzlemlere aktarıma elverişli görünmekte ve mensur tarzındaki eserlerinin farklı düzlemlerdeki uyarlamalarına rastlanmaktadır. *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943), Tanpınar nesrinin dinamik düzlemde temsili ve belirli bakımlardan dönüştürülmesi bakımından yenilikçi bir uyarlama olarak öne çıkmaktadır. *Abdullah Efendi'nin Rüyalari* (1943) adlı hikâye kitabı içerisinde yayımlanmış olan tefrika hikâye, 1975 yılında yönetmen Metin Erksan tarafından sinema düzlemine aktarılmış ve dinamik görsel-işitsel düzlemde *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1975) adıyla temsil edilmiştir. Yazın alanından resim, sinema başta olmak üzere görsel sanat alanlarına ya da estetik temele yaslanmaksızın kurulan farklı medya düzlemlerine aktarılan örüntü, ifade ve üsluplar metinlerarasılık/metinsel aşkınlık, sanatlararasılık, meydalararasılık gibi bakış açıları ve yöntemlerle değerlendirilmektedir.

Yazın alanından görsel-işitsel anlatı düzlemine aktarılan hikâye, örüntü ve figürlerin yeni bir düzlemde temsilinin yanı sıra Tanpınar üslubunun sinema düzleminde temsil edilmesini olanaklı kılmış; film yönetmenine ait üslubun tatbikini de aynı ölçüde ihtiva etmiştir. Bu yönüyle bir yenidenyazım ve yenidenüretim/yenidentemsil uygulaması niteliğindeki sinema

uyarlaması, temelde *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943) adlı hikâyeden üretilen bir senaryoya dayanmaktadır. Bu veçhesiyle hikâyenin sinema düzlemindeki temsili *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1975), Tanpınar'a ait metinle doğrudan doğruya ilintili bulunmaktadır. Birbiriyle ilintili metinlerin yazar tarafından bilinç ve/veya bir istenç doğrultusunda olmaksızın birbiriyle ilgili bulunması, çoğunlukla okur tarafından ortaya çıkarılan bir tür söyleşim (ing. dialogy) olgusunu gerçekleştirmektedir. Bu yönüyleyse bir *metin* ve bu metinle ilgili *metinler* ya da *sanatlar/medyalar* söz konusu olduğunda metin-ötesi bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu durum, metinsel aşkınlık ya da metin ötesilik (ing. transtextuality)¹ ilişkileri olarak tanımlanan söyleşime dayalı anıştırma ve göndergeleştirimlerin her türlü biçimini temsil etmektedir. Sanatlararasılık, medyalararasılık, göstergelerarasılık, türlerarasılık gibi kavramlarla ifade edilen söyleşim olguları, yazın alanından farklı düzlemlere aktarım biçiminde gerçekleştiğinde temelde metinsel aşkınlık ilişkileri ya da metinlerarası ilişkiler olarak ifade edilen söyleşim biçiminden farklı değildir. Bununla birlikte, resim, fotoğraf, sinema, tiyatro, müze gibi devingen ya da durağan görsel veya işitsel temsil alanları arasında gerçekleşen söyleşim, farklı ibarelerin değerlendirilmesine de açık olmak suretiyle “estetiksel aşkınlık” (akt. Aktulum, 2016, s. 80) olarak ifade edilmektedir. Farklı anlatı düzlemlerine ait söyleşim ilişkilerini medyalararasılık kavramıyla ifade eden Kayaoğlu tarafından kavram, “edebiyatta ve diğer sanatlarda eskiden beri uygulanagelen, iki ya da daha fazla medyayı bir araya getiren estetik bir yöntem” (Kayaoğlu, 2015, s. 585) olarak tanımlanır. “Medyalararasılık araştırmalarının çıkış noktasını ise belli bir ‘bir arada bulunma konsepti’ çerçevesinde farklı medyaların ya da medya yapıtların bir araya getirilmesi hâlinde ortaya nelerin çıkabileceği” sorusunun oluşturduğu (Kayaoğlu, 2015, s. 585) ifade edilir. Kayaoğlu'na göre medyalararasılık araştırmalarıyla, “bir araya getirilen ya da birlikte kullanılan farklı medyaların spesifik yapılarında, estetiklerinde ve anlamlarında” ne tür kırılmaların, kaymaların ve bozumların oluşabileceği ile alımlayan okurda/dinleyicide/izleyicide hangi “yeni” yaşantı ve deneyim boyutlarının açılabilceği sorusuna yanıt aranmaktadır (2015, s. 585-586). En az “iki ayrı sanatsal biçim (resim ve sinema, resim ve müzik vb.) arasındaki elverişleri belirtmek için” (Aktulum, 2021, s. 667) kullanıldığı tespit edilen göstergelerarasılık kavramı, farklı anlatım düzlemlerine ait biçemlerin söyleşim ilişkisini içermekle beraber, yazın alanının etkinliği söz konusu olduğunda ve yazın düzlemi temelinde ya da yazın düzlemini içerecek biçimde meydana gelen diyalojik ilişkilerde metinsel aşkınlık (ing. transtextuality) ibaresinin ifade kapsamı yeterli görünmektedir. Bir filmi öteki

---

¹ Terminolojiye dair parantez içerisinde düz biçimde gösterilmiş İngilizce ibareler, Gérard Genette tarafından tasarlanan metinsel aşkınlık ilişkileri terminolojisinin İngilizce ifadeleridir. (Bk.: Genette, 1997).

film ya da filmlerle ilişkileri bakımından “filmlerarasılık” kavramıyla değerlendiren Aktulum, “bir filmin öteki sanatsal biçimlerle ilişkisi” (Aktulum, 2018, s. 16) için “göstergelerarasılık” kavramına başvurmaktadır.

Bir sinema filminin alt metin² olarak yazın düzleminden bir başka metinle yenidenyazım ilgisi, çoğunlukla öykünme (pastiş - ing. pastiche), yansılama (parodi - ing. parody); kimi durumlarda ise gülünç-alaycı dönüştürüm (travesti - ing. travesty – burlesk – ing. burlesque) biçimlerindeki türev ilişkileriyle ortaya çıkmakta; bu doğrultudaki ana metinselliğin yanı sıra göndergesellik ekseninde gerçekleşen söyleşim³ ilişkileriyle ilintili olarak genişlemektedir. Metinsel aşkınlık olgusu, yazın alanını içermek üzere metinlerarasılık, sanatlararasılık ve göstergelerarasılık gibi adlandırmalarla ifade edilen söyleşim olgularını önemli ölçüde içermekte ve karşılamaktadır. Yazın alanından çoğunlukla sinema olmak üzere bir başka dramatik düzleme yönelik alıntısallık ya da anıştırma gibi göndergeleştirim yöntemleri yerine bütüncül düzlemlerle uyarlama ve dönüştürümler, metinsel aşkınlık ilişkileri içerisinde yenidenyazıma dayalı üretim biçimleri arasındadır. Nitekim Genette de anlatı düzlemleri ekseninde gerçekleştirilen dönüştürüm işlemlerini yenidenyazım başlığı altında kipsel dönüşüm ya da kiplerarası dönüşüm (ing. intermodal transmodalization) olguları temelinde ele almaktadır. Bu nedenle söz konusu uygulamaların inceleme kapsamında yenidenyazımın farklı anlatım düzlemlerinde gerçekleştirilmesi doğrultusunda türlerarası yenidenyazım (ing. rewriting of intergenres/intergenre rewriting) olarak adlandırılmasına yönelinmektedir. Amaç, yazın düzlemlerle kipsel dönüşüm uygulamaları ekseninde dramatikleştirme ya da öyküleştirme uygulamalarının medyalararasılık/sanatlararasılık/göstergelerarasılık yerine metinsel aşkınlık-metin ötesilik temelinde ele alınabilirliğinin ve bu işlemlerin temelde yenidenyazıma dayalı yazınsal üretim yöntemleri oluşlarının vurgulanmasıdır. Yazınsal olmayan resim, müzik, sinema gibi gösterge düzlemlerinin söyleşim ilişkileri göstergelerarasılık ya da sanatlararasılık olgularıyla ele alınabilir niteliktedir. Görsel şiirlerde ya da ses taklidi unsurların yazın düzleminde yinelenmesi, betimlenmesi gibi yollarla metin oluşturma işlemlerinde yazın alanı dışında kalan medya araçlarının söyleşim zemini olarak yazın düzleminde bir araya geldiği yapılar anlaşılabilir. Ancak, görsel nitelikli bir görüngüyü kelimelerle resmetmek olarak ifadesi

---

² Genette (1997), alt metni “hypotext” olarak tespit etmiştir. Aktulum (2011, s. 417), Yunanca “hypo” sözcüğünün alt, altında anlamlarında kullanıldığını belirterek kavramı “altmetin” biçiminde ifade eder.

³ Söyleşim (ing. dialogy) olgusu, Mihail Bahtin tarafından orta çağ karnaval geleneğinden hareketle farklı söylem biçimleriyle farklı türsel öğeleri bir arada içeren, melezleşmiş örüntü ve kuruluş özelliklerine sahip “karnavallaşmış” metinlerde her bir ifadenin, sözcenin, söylemin, metnin ve ana anlatıda bir arada bulunan yazınsal ya da yazınsal olmayan türlerin diyalog hâlinde bulunması durumu için tespit edilmiştir (Bk.: Bahtin, 2014).

mümkün olan ekfrasis uygulamaları ya da yazın ile sinema, tiyatro gibi düzlemler arasında meydana getirilen yenidenüretim uygulamaları; resim, müzik, fotoğraf gibi düzlemlerin yazınsal araçlarla tedahülü ve birbirine dönüşmesi gibi biçimlerdeki uygulamalar, metinsel aşkınlık ve estetiksel aşkınlık ilişkileri çerçevesinde gerçekleşmektedir. Alt metin-ana metin ya da alt estetik öge-ana estetik öge; ana metin-gönderge metin; ana metin-gönderge estetik öge gibi unsurların söyleşimi yoluyla meydana getirilmiş uyarılma ve reproduksiyonlar/yenidenüretim mahsulleri Genette tarafından tasnif edilen söyleşim biçimlerinden⁴ farklı görülgü düzlemleri değildirler.

İfade edilenler doğrultusunda türlerarası yenidenyazım, yazın düzleminde meydana getirilmiş bir yaratı olan “metnin” farklı bir sanat düzleminde yeniden üretilerek temsil edilmesini metinsel aşkınlık ilişkileri çerçevesinde ele almayı olanaklı kılan bir olgu ve bu olguyu ifade eden kavram olarak anlaşılmalıdır. Hikâye, roman gibi çoğunlukla mensur yazınsal türlerden senaryoya dönüştürülerek sinema alanına aktarılan bir örüntü, temel metinsel aşkınlık ilişkileri içerisinde ele alınabilir niteliktedir. Gérard Genette (1997), türler arasında gerçekleştirilen bu türden dönüşüm işlemlerini (ing. intermodal-intramodal transmodalization) başlığı altında değerlendirdiği *kiplerarası dönüşüm-kipsel dönüşüm* uygulamaları arasında sınıflandırmaktadır. Biçimsel bir yer değişikliği ya da aktarımdan ziyade tür bakımından bir dönüşüme işaret eden Genette, burada anlatı türlerini kapsayacak biçimde bir kipsellikten (ing. modality) söz eder. Genette’e ait “intermodal transmodalization” (Genette, 1997, s. 277) ibaresinin kiplerarası dönüşüm ve kipsel dönüşüm/kip dönüşümü olarak tercümelemi mümkündür. Bu değerlendirme ile bir anlatım kipinden bir başkasına geçişi içeren kiplerarası (ing. intermodal) ya da kipi iç işleyişindeki değişiklikleri içeren kipsel (ing. intramodal) dönüşümleri ifade ettiğini belirten Genette (1997, s. 277-278), değerlendirmesinde kurgusal bir yapıtın anlatısal ya da dramatik ifade biçimleri arasında geçişim sergileyebilir oluşundan hareket eder. Buna göre, uyarılma (ing. adaptation) ve kendi kendine uyarılma (ing. self-adaptation) olarak ifade edilmesi mümkün olan yeniden temsil biçimleri, kiplerarası dönüşüm (ya da kiplerarası geçişim) uygulamalarını meydana getirmektedir. Dramatik biçimlerden yazınsal düzleme ve yazınsal alandan dramatik düzlemlere yönelik kipsel dönüştürüm işlemleri sırasıyla öyküleştirme (ing. narrativization) ve dramatikleştirme (ing. dramatization) olarak

---

⁴ Gérard Genette, metinsel aşkınlık (metin ötesilik) ilişkilerini (ing. transtextuality), metinlerarası/metinlerarasılık (ing. intertextuality), ana metinsellik (ing. hypertextuality), yan metinsellik (ing. paratextuality), üst metinsellik (ing. architextuality) ve yorumsal üst metinsellik (ing. metatextuality) temelinde ele alır. Yenidenyazım, bu tasnife göre ana metinsellik ekseninde gerçekleşen, alt metinle ana metin arasında türeve dayalı öykünme (ing. pastiche), yansılama (ing. parody), alaycı-gülünç dönüştürüm (ing. burlesque-travesty) gibi anlamsal ve işlevsel ilişkilere dayalı olarak kurulan bir söyleşim ilgisini temsil etmektedir (Genette, 1997).

adlandırılmaktadır. Bir örüntü, yazın düzleminden dramatik temsil alanına aktarıldığında yazınsal kaynaklardan (alt metin) son temsil düzlemine yönelik kayıplar gözlemlenebilmektedir (Genette, 1997, s. 280). Tiyatronun temsil edebildiği anlamın, yazın tarafından pekâlâ temsil edilebildiği; ancak tersinin mümkün olmadığı Genette tarafından ifade edilmektedir. Bu durum, yazın düzleminden sinema düzlemine aktarım uygulamalarında da benzer biçimde gerçekleşmektedir.⁵ İncelemeye konu olan anlatı düzlemleri arasındaki söyleşim de benzerdir: Tanpınar'a ait hikâye *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943)'nin içerdiği simgesel anlam katmanları ve stilistik özellikler, Erksan tarafından yönetilen *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1975) sinema filminde yönetmenin üslubuna dönüşmüş ya da belirli ölçüde alt metin içerisinde bırakılmıştır. Bunun yanında katmanlı bir anlatım düzlemi olan sinemada, hikâyede bulunmayan devingen-dinamik gösterim, ifade ve aktarım olanaklarının mevcut olduğu da kabul edilmelidir.

Kavramlar ve Terminoloji: Kipsel Dönüşüm/Kip Dönüşümü, Kiplerarası Dönüşüm, Türlerarası Yenidenyazım

Metinsel aşkınlık ilişkilerini tutarlı bir terminolojiyle sınıflandıran Genette, görsel sanatlar alanında, belirli oranda ya da tamamen indirgenmiş/kısaltılmış (ing. reduced) veya genişletilmiş/uzatılmış (ing. enlarged) bir versiyon kavramının tasavvur edilebileceğini; bir metni indirgemenin ya da genişletmenin ondan türeyen daha kısa veya daha uzun farklı bir metin üretmeye yol açtığını (Genette, 1997, s. 228-229) ifade etmektedir. İndirgeme işlemini *Robinson Crusoe* romanının çocuklar için düzenlenmiş yeni versiyonları, *Othello*'nun (1603), *Don Quijote*'un (1605,1615) indirgeme ve genişletme biçimlerindeki yenidenyazım örnekleri gibi bir defadan fazla üretilmiş varyant metinler içerisinde izah eden Genette, kimi yenidenyazım olgularında gerekli olmayan bazı kısımların çıkarılmasıyla indirgenen metnin iyileştirildiği görüşündedir (Genette, 1997, s. 229). Bu çerçevede değerlendirdiği belirli bir tiyatro oyununa ait metnin dramatik temsil sırasında indirgenmesi doğrultusundaki uygulamaları öz-indirgeme olarak tercümesi mümkün olan "self-excision" (Genette, 1997, s. 231) işlemi temelinde ele alır. Bir mensur yapı olan *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943) hikâyesini meydana getiren örüntünün, dramatik yapıdaki *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1975) sinema filmine aktarımı sırasında, indirgeme (ing. excision-reduction) veya genişletme (ing. augmentation-enlargement) eğilimlerinin olağanlığı Genette'in görüşleriyle desteklenmektedir.

---

⁵ Metinsel aşkınlık ilişkilerinin yenidenyazım ve ana metinsellik eksenini meydana getiren terminoloji, incelemenin amacını ve kapsamını ortaya koymak üzere ana hatlarıyla tanıtılmıştır. Yenidenyazım olgularının ve yöntemin kapsamı, terminoloji ve metodik görünümün çerçevesinde incelemenin izleyen bölümlerinde tasnif edilmektedir.

Genette tarafından “stage versions” (Genette, 1997, s. 231) olarak adlandırılan alt metinlere ait *sahne versiyonları*, bu incelemede ele alınan düzlemsel farklılıklar ile ilintili görülmektedir. Nitekim sinema düzleminde temsil edilen örüntü, biçimsel ve biçimsel dönüşümlerden ziyade temsile dayalı olarak eşsüremlî biçimde ortaya çıkan edimsel dönüşümler olarak tespit edilmektedir. Belirli birer tutum ya da davranışın alt metinden aktarımı sonucunda ortaya çıkan değişimler ve/veya dönüşümler, pragmatik dönüşüm ya da edimsel dönüşüm (ing. pragmatic diegesis) ve örüntüdeki olayların ve eylemlerin değişmesi ya da dönüşmesi (ing. modification of the events and actions) olarak (Genette, 1997, s. 294) belirlenmiştir.

Yunan tragedya yazarı Sophokles’e ait *Kral Oidipus* (1992) adlı (Orijinal ad: *Oidipus Rex*, M.Ö. 429) tragedyadan üretilen Pier Paolo Pasolini tarafından yönetilmiş olan sinema filmi *Oidipus Rex* (1967), *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943) hikâyesinden yenidenyazım yoluyla üretilen sinema filminin benzer bir uygulamasıdır. Bir metni indirgeme veya genişletme işlemlerinin basit birer özetleme ya da oylum kazandırma işlemleri olmayıp her iki işlemin de önemli bozulmalar içermekte olduğu (Genette, 1997, s. 254) kabul edilir. Bu incelemede türlerarası yenidenyazım olarak değerlendirilen hikâye düzleminde sinema varyantına yönelik olarak gerçekleştirilen dönüşüm, devingen ve görsel-işitsel temsil alanı olan yeni uzamında önemli ölçüde yineleme yoluyla meydana getirilen; ancak ufak çaplı farklılıklar da içeren yenidenyazım yöntemine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Genette tarafından yenidenyazım sonucu ortaya çıkan öyküsel dönüşüm biçimleri de detaylı biçimde ele alınmıştır. Odakötesileşme ya da odak dönüşümü olarak adlandırılması mümkün olan “transfocalization”, (Genette, 1997, 287) yenidenyazım uygulamaları ekseninde örüntüde meydana gelen açılmaları ifade eden bir kavramdır. Oidipus mitosundan üretilmiş kimi varyantlar arasında tespit edilen anlatı zamanının ya da uzamın değişmesi; anlatıcının değişmesi (ing. transvocalization), karakterlerin/figürlerin anlatı içerisindeki durum, konum ve/veya tutumlarının değişmesi gibi farklılıkların ele alınmasında öyküsel dönüşüm (ing. diegetic transposition, change in the diegesis), örgesel dönüşüm (ing. transmotivation), gibi olgular (Genette, 1997, s. 290-294) tespit edilmektedir. Kavramın incelemeye konu olan yenidenyazım düzleminde anlaşılır kılınması amacıyla, *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943, 1975) adıyla temsil edilen yapıtlar arasındaki dönüşümlere örnek bir genişleme olarak hikâyede bulunmayan bir örüntünün temsile eklenmesi gösterilebilir. Kavramların anlaşılır kılınması amacıyla bu hususta bir örnek olarak, izleyen bölümde ele alınan bir genişletme olgusu olarak örüntünün son sahnelerini içeren bölümden söz edilebilir: Sinema düzleminde rıhtımda bulunan

başkarakterin geçmiş zaman elbiseli kadını ve beraberindeki adamı bir teknede görmesi ve kıyıda uzaklaşmalarını izlemesi, son sahne olarak işlenmiştir. Hikâyede yer almayan son örüntü, yenidenyazımda/yenidentemside ana metnin alt metnin genişletilmesi yoluyla kısmen farklı bir örüntüyü içerecek biçime getirilmesi doğrultusunda üretilmiş bir varyant anlatı olmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda, alt metinde karakter ya da figürlerin örüntü içerisindeki konumlanışları alımlayıcı tarafından anlaşılabilir ya da sezilebilir durumda iken dinamik temsilde (sinema) bu durum değişebilir olup figürler odağa yaklaştırılabilir ya da odaktan uzaklaştırılabilir niteliktedir. Nitekim Genette, dramatik modlu temsillerin bu anlamda bir odaklanmaya tam anlamıyla elverişli bulunmadığını (Genette, 1997, s. 293) da belirtir. Bu nedenle sinema düzleminde başkarakter olduğu sezilen figürün geçmiş zaman elbiseli kadından daha kapsamlı bir odaklanmanın objesi konumunda bulunmadığı; geçmiş zaman elbiseleri giy(diril)miş kadının da anlatının odağında yer alan figürlerden biri olduğu ifade edilebilir.

Ana hatlarıyla Genette tarafından tespit edilen metinsel aşkınlık ilişkileri içerisinde yazınsal düzlemden dramatik düzleme yönelik aktarım biçimlerini karşılamak üzere tespit edilen kipsel dönüşüm ya da kiplerarası dönüşüm uygulamaları, yazın alanında üretilmiş bir “metin”den meydana getirilen dramatik türleri içermektedir. Bu bakımdan ana metinsellik görünümü sergileyen uygulamalar, metinsel aşkınlık ya da metinlerarası(lık) çerçevesinden uzaklaşmadan anlatı türleri arasında gerçekleştiği açık olan yenidenyazım doğrultusunda tanımlanabilmektedir. Kipsel dönüş(tür)üm metoduyla gerçekleştirilen yenidenyazıma dayalı söyleşim, estetik türler arasında (yazın ile sinema) gerçekleşmektedir. İzleyen bölümde, *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943; 1975) temelinde yenidenyazım işleminin anlatılar/temsiller arasında kuruluş, oylumlanış, anlamlandırma gibi bakımlardan temsil ve ifade ettiği değişim ve dönüşümlerle aktarılaş biçimleri ele alınmakta; Ahmet Hamdi Tanpınar yazını ile Metin Erksan sineması arasındaki yenidenyazıma dayalı koşutluk ve ayrışmalar tespit edilerek metinsel aşkınlık ilişkileri bakımından yorumlanmakta; yenidenyazım terminolojisi bağlamında türlerarası yenidenyazım olgusu temelinde biçimsel, anlamsal, izleksel benzerlikler ve farklılıklar ekseninde değerlendirilmektedir.

Ahmet Hamdi Tanpınar’a Ait *Geçmiş Zaman Elbiseleri* Adlı Hikâyenin Söyleşim Örüntüsü ve Yenidenyazım Yoluyla Sinemada Temsili

Ahmet Hamdi Tanpınar’a ait, ilk yayımı 1943 yılında gerçekleşmiş olan *Abdullah Efendi'nin Rüyalari* adlı hikâyeye kitabında bulunan *Geçmiş Zaman Elbiseleri*, Tanpınar üslubunda insan zihnini ve bireyin tecrübelerini konu alan düş ile gerçek arasında konumlanan hikâyelerden biridir. Başkarakterin rutinleşmiş gündelik pratiğine göre oldukça hareketli geçen

bir gecenin sonunda geçirdiği kaza sebebiyle tanımadığı bir evin yabancı sakinleri tarafından iyileşinceye kadar misafir edilmesi; o süreçte tecrübe ettiği gerçeklik olgusunun belirginliğini yitirdiği kimi gözlem ve izlenimler etrafında örüntülenmektedir. Örüntünün odağında hikâyede anlatıcı ve başkarakter olarak yer alan bu figür bulunmaktadır. Edimsel tecrübenin ve gerçeklik olgusunun içsel algılamayla parçalanışı etrafında kurulu hikâye, Metin Erksan tarafından senaryoya dönüştürülerek *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1975) adıyla sinema düzlemine aktarılmıştır. Sinema filmi, ana hatlarıyla alt metni olan *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943) hikâyesine ait betimsel alıntılar yoluyla göndergeleştirim yanısıra yenidenyazım düzleminde türev bakımından öykünme (pastiş) özelliği sergilemektedir.

Genette tarafından metinsel aşkınlık ilişkileri temelinde tespit edilen tipolojiyi dönüştürerek sanatsal düzlemler doğrultusunda ele alan Aktulum, göstergelerarası uygulamalarda varılmak istenenin eski bir yapıtın ölmekten, unutulmaktan kurtarılması (Aktulum, 2021, s. 670) olduğu görüşünü ifade etmektedir. *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943)'nin yenidenüretim yoluyla sinema alanına taşındığı bu türlerarası aktarımla, ana estetik öge/ana anlatı ile öykünme ilişkisi mevcut olan alt metin, *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1975) adlı sinema filminin yayımlandığı dönem için eşsüremli bir bağlama getirilerek bir bakımdan onurlandırılmakta; başka bir bakımdan ise yineleme ve belirli düzeylerde dönüştürüm yoluyla meydana getirilen yeni düzlemde öykünülen estetik düzeye erişme gayesi tespit edilebilmektedir. Tanpınar tarafından kurulan hikâye, başkarakterin bir eğlence akşamının devamında Ketî adlı kurmaca düzlemde muhayyel olabileceği olası bir kadınla buluşmayı tahayyül ederken kendini bir evde misafir bulup burada kimi figürlerle karşılaşması; geçmiş zaman elbiseleri giymiş olduğunu gördüğü esrarengiz kadından etkilenmesi doğrultusunda Tanpınar'a özgü rüya⁶ ve arayış izlekleri ekseninde örüntülenmektedir. Ankara'da başlayıp Bursa'da tamamlanan hikâyenin sinema düzlemindeki uzamı İstanbul'dur. Hikâyenin

---

⁶ Tanpınar, "Antalyalı Genç Kıza Mektup" (Tanpınar, 2006, s. 348-353) adıyla yayımlanan poetik metinde, bir hülya adamı oluşundan söz eder. Rüya, şiirlerinin, romanlarının ve hikâyelerinin yanısıra denemelerinde de Tanpınar estetiğini çerçeveleyen temel dayanaklardan biridir. Nitekim kendisi de rüya fikrinin estetiğinin temeli olduğunu (Tanpınar, 2006, s.350) ifade etmektedir. Ancak bu rüya, uyku hâlinde bulunmayan, bir duyuş tarzı olarak rüya etrafında anlaşılmalıdır. "Türk Edebiyatında Cereyanlar" başlıklı değerlendirmesinde ise Tanpınar, kendisi için "Ahmet Hamdi Tanpınar, kendi şiir dilini dünya nizamının hâkim olmasını istediği bir estetiğin içinde aramıştır. Abdullah Efendi'nin Rüyaları adlı hikâyesi bu estetiğin bir tarafını verir", (Tanpınar, 2011a, s. 115) ifadelerinde bulunmuştur. Okay, Tanpınar'da rüya kategorisini onda bilhassa şiir türünde ortaya çıkan empresyonist tezahürlerle bir arada değerlendirir; Tanpınar estetiğini meydana getiren asıl etkenin "gerçek rüya değil"; Tanpınar'ın yazılarında farklı kelimelerle işlediğini tespit ettiği "rüya hali, rüya duygusu, rüya nizamı" ibareleriyle ifade etmek istediği iklim olduğunu; Tanpınar'ın aradığının "maddî hayatla taban tabana zıt bir sükûn, murakabe ve rüya dünyası" olduğunu ve "Tanpınar'da şiiri, roman ve hikâyeleri, denemeleri ve makaleleriyle bütün bir poetik ve estetik dünyasını rüyaların idare ettiğini[n]" rahatlıkla ifade edilebileceğini belirtir. [Bk.: (Okay, 2012, s. 321-327).]

başkarakteri, bir tatil gününde Ankara Kalesi'nin gün boyu görünümünün hâkim olduğu bir manzarada günün akşamında görüşmek üzere sözleştiği Ketî ile buluşma vakitlerini beklerken bir iç monolog biçiminde, tefrika bir roman ile birkaç derginin yanında Hoffmann'a ait *Şövalye Gluck* (*Ritter Gluck*, 1809) hikâyesini okuyarak geçirdiğini belirttiği günün saatlerinden söz ederek beklediği bu buluşma için yaşamında etkin bulunduğu tesadüflerin etkisinden korunmak üzere gösterdiği özene dikkat çeker. Nitekim romantizmin rüya, muhayyile, harikuladelik eksenindeki estetik görünümüleriyle öne çıkan *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943), tesadüfün insan yaşamındaki tesiri izlediği temelinde örüntülenmektedir. Sinema düzleminde *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1975) ise, anlatının açılış bölümünü teşkil eden bu iç monolog yerine, başkarakterin Ketî ile gerçekleştirdiği telefon görüşmesiyle açılan diyalog biçimindeki başlangıç sahnesini içermektedir. Hikâyede odakta yer alan figür vasıtasıyla gerçekleşen edebî anıştırmalar yerine, sinema versiyonunda tüm günü okuyarak geçirdiğinden söz eden başkarakterin monoloğu bulunmaktadır. Tanpınar hikâyesinin başkarakterine göre sathî bir tabiata sahip görünen figür, alt metnin anlatıcı başkarakteri gibi, kaderinin kendi karşısına getireceği uğursuz bir tesadüften kaçınmak üzere günün geri kalanını odasında geçireceğini ifade etmektedir. Tanpınar'a özgü marazî karakterdeki kurmaca figürler, *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943) hikâyesinde de bulunmaktadır. Örneğin, örüntüden anlaşıldığı kadarıyla Ketî, başkarakterin tahayyül ettiği düşsel bir figürdür. Geçmiş zaman elbiseli kadının ve beraberindeki adamın hikâyenin içerdiği kurmaca gerçeklikte var olup olmadıkları da tümüyle belirli değildir. Ketî'nin başkarakterin muhayyilesinde tasavvur edip canlandırdığı bir kadın olduğu sinema filminde daha açık biçimde anlaşılmaktadır. Başkarakteri ziyaret eden arkadaşı, ona "Gene aklını bir yerde unutmuşsun", (Erksan, 1975, 6:02) ifadesiyle seslenerek figürün muhayyel gerçeklikle münasebetine dikkat çeker. Odanın yatağın tam üzerinde bulunan balon demeti ve etrafa saçılmış fotoğraflardan oluşan dekoru da bu izlenimi güçlendirmektedir. Hikâyede gerçeklik dışı fantastik çağrışımlarla metinlerarası gönderim ve anıştırmalara başvurulur. *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943)'nin ilgili bölümü, Alman romantik akımının temsilcileri arasında yer alan ve Tanpınar estetiğinde önemli ölçüde tesiri bulunan Ernst Theodor Amadeus Hoffmann (1776-1822) tarzında fantastik ve yer yer grotesk betimlemeler ekseninde kuruludur. E. T. A. Hoffmann'a ait bir hikâyeden gönderge metin olarak söz edilmesi, hikâyenin estetik ve kuramsal temelini vurgulamak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Almanca *Ritter Gluck* (1814) adıyla yayımlanan hikâye, esrarengiz bir yabancıнын başkarakterle münasebeti etrafında örüntülenmektedir. Tanpınar'a ait hikâyede de gönderge metinde olduğu gibi, gizemli bir aile bulunmakta ve aile, rastlantıların sevkiyle aynı zamanda hikâyenin kurmaca anlatıcısı olan

başkarakterin yaşamında kimi tecrübe ve tahassüslere vesile olmaktadır. Buradaki aile, tutarsız biçimde birer eş ve baba-kız olarak izlenen karakterlerle evlerinde görevli yardımcı figürlerden meydana gelmektedir. Gönderge metin, Türkçe ifadesi “saadet, mutluluk, bahtiyarlık; refah” (Steuerwald, 1998, s. 262) olan Almanca “Glück” sözcüğünü içermektedir. Hikâyedeki karakterin adı, talih ile ilişkilendirilmektedir. Bu yönüyle de Tanpınar hikâyesinde örüntüyü şekillendiren tesadüf olgusu ve Tanpınar poetikasında bireyin yaşamını şekillendiren talih, gönderge metnin hikâyedeki varlığıyla vurgulanmış olur. Nitekim hikâyenin başlangıcında başkarakterin eski bir arkadaşının ansızın onu ziyaret ederek Keçiören’de bir bağ eğlencesine götürmesi (Tanpınar, 2011b, s. 54), *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943)’nde örüntünün tesadüf olgusu eksenindeki kuruluşu için bir merhaleyi teşkil etmektedir. Hikâyenin Ankara’da bir otel odasında başlayıp Keçiören’de bir bağ eğlencesinde devam eden ve aynı zamanda hikâyenin kurmaca anlatıcısı olan başkarakterin düşünce ihtizazlarıyla ihsaslarını içeren başlangıç bölümünün eksilmesiyle alt metnin aktarımında yenidenyazımda indirgeme yolu izlenmiştir. İndirgeme, yenidenyazım sonucu farklı bir anlatım, ifade veya temsil düzlemine aktarılan anlatının bu uygulama sırasında örüntü bakımından kısaltılması, özetlenmesi ya da belirli bölümlerin yenidenyazılan örüntüden çıkarılması işlemidir. İndirgenen alt metin ya da kaynak anlatı, geniş ölçekli bir dönüşüme/değişime uğratılmış olmaktadır. Tanpınar’a ait *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943)’nin belirli bölümler bakımından indirgenerek aktarımıyla meydana getirilmiş olan sinema filmi *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1975)’nin, bu yönüyle, bilhassa alt metne hâkim monolog ve iç monologları içermiyor oluşu sebebiyle Tanpınar üslubunun alt metinde bırakılarak Ahmet Hamdi Tanpınar ile öykünme eksenli bir türev ilişkisi içerisinde bulunduğu anlaşılan yeni bir üslup çerçevesinde, Metin Erksan sinematografisinde uygulandığı anlaşılmaktadır:

İlk hareketim, boğucu bir nefretle her şeyi önümden itmek ve fırlayıp gitmek arzusuyla yapılmış bir hareketti. **Yazık ki benim yaratılışında olanlar ilk hareketlerini hiçbir zaman tamamlayamazlar, bu sefer de öyle oldu.**⁷ (...) [İ]ister⁸ istemez oyuna devam etmeğe, fakat aynı zamanda soğukkanlılığımı da kontrol etmeğe karar verdim. (...) Birdenbire saate bakmak ihtiyacını duydum: On ikiye yirmi vardı. Ve işte o zaman Ketî’yi düşündüm.

(...) İlk oturuşu bitirdiğimiz zaman, yine epeyce kârım vardı. Saat yarım vardı. Ben, yazık ki artık devam edemeyeceğimi, mühim bir sözüm olduğunu, derhal gitmeye mecbur olduğumu

⁷ Alt metinden alınan bölümler, izleksel ya da anlamsal vurguyu sağlamak ve sinema ile hikâye düzlemlerinde örtüşen ibareleri vurgulamak üzere koyu renkle gösterilmektedir.

⁸ Kaynak metinlerde bulunan biçimbirim farklılıkları ve söz içi küçük harfle gösterim biçimindeki imlâya dayalı unsurların alıntılarında araştırmacı tarafından düzeltilen sesbirim ve biçimbirimlerin yazımı köşeli parantez işareti içerisinde gösterilmiştir.

söyledim. Etrafımdakiler ilk önce buna inanmadılar; fakat hakikaten gitmeğe hazırlandığımı görünce bütün çehreler değişti. (Tanpınar, 2011b, s. 56-57)

Başkarakterin örüntünün açılışı ve başlangıcı boyunca tahayyül ettiği Ketî ile buluşma vaktine kadar bulunmayı tasarladığı oyun masasındaki iç monologları sinemada bulunmamaktadır. Koyu renkle gösterilmiş öz değerlendirmeler, iradi bir tutumdan çok tesadüfî, talih sevkiyle teşekkül eden bir yaşama pratiğine işaret etmektedir. Senaryonun sonunda geçmiş zaman elbiseleri giymiş kadınla yanında bulunan adamı gördüğünde arkalarından seslenen tutum, burada işaret edilen karakteristiğe belirli ölçüde uygun düşmektedir. Bununla birlikte, başkarakterin geçmiş zaman elbiseli kadınla karşılaşmasından önceki örüntüyü aktarır monologları sinema filminde bulunmamakta; bu nedenle örüntü ani bir kaza neticesinde oylumlanırken diğer yandan tesadüfün tesiriyle gayriiradi tutum bu uygulama vasıtasıyla vurgulanmış olmaktadır. Başkarakterin rüya, tesadüf, talih gibi olgulardan hareket ederek şekillenen mizaç ve tutumu yenidenyazım sonucu meydana getirilmiş estetik düzlem olan sinemada işlenmiş değildir. Başkarakterin gayriiradi biçimde yer aldığı oyun eğlencesi, sinema düzleminde dekora yerleştirilmiş iskambil kâğıtları ile temsil edilir. Bu eğlente yer yer muhayyilenin devrede bulunarak başkarakterin gerçeklikle arasına yerleştirdiği muhayyel figürler, Tanpınarvari biçimde, hastalıklı bir teslim oluşla talihin tesadüflerine sevk olunduğunu sezdirir. Anlatı zamanında yer yer rüya olgusunun devrede bulunmasıyla okurun; sinema düzleminde izleyicinin zihinsel edimlerine oyunsu biçimde katmanlaşma sağlanmaktadır. Yenidenyazıma bağlı olarak ortaya çıkan kimi farklılıklarsa hikâyeye ile sinemanın yayım/sunum dönemlerinin teknik, sosyal vb. nitelikleriyle ilgilidir. Alt metinde Ketî'ye ulaşabilmek gayesiyle yakında bulunduğunu anımsadığı polis kulübesinden telefon edip Ankara'dan bir araba çağırmaı tasarlar; ancak, yolunu şaşırıldığı için kulübeyi bir türlü bulamaz (Tanpınar, 2011b, s. 59-60). Sinema düzleminde ise, bir telefon kulübesinden ulaştığı taksi durağından talebine olumlu karşılık bulamaz; kulübeden koşarak uzaklaşır (Erksan, 1975, 08:56-09:32). Alt metinden yeniden üretilerek meydana getirilen senaryoda gerçekleşen değersel ve edimsel dönüşüm, hikâyenin tefrika edildiği yıllarda telefon kulübelerinin yaygın olarak bulunmasıyla ve sinema filminin yayımlandığı tarihlerde polis kulübesi yerine telefon kulübesinin gündelik gerçeklikle daha fazla örtüşür olmasıyla ilgilidir.

Oyun akşamının sonu, başkarakterin geçirdiği bir kaza (düşüş) ile şekillenmektedir. Hikâyede Keçiören eğlencesinin dönüşünde Ketî'ye ulaşmak isteyen başkarakterin polis kulübesini ararken dengesini kaybedip düşmesiyle meydana gelen kaza, *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1975)'nde telefon kulübesinden koşarak çıkışını izleyen birkaç saniye içerisinde

gerçekleşmektedir. Üzerindeki tüm varlığı istek ve iradesinin dışında gelişen yönlendirmeler sonucu bir masa oyununda kaybetmiş olan başkarakter, bulunduğu rahatsız ortamla maruz kaldığı tutum ve davranışlardan kurtuluşundan bir monologla söz eder:

Heyhat, bu gecenin azabı henüz bitmemiş; tesadüflerin ihanetinden daha kurtulamamıştım. Uzun bir müddet koştuktan sonra biraz nefes almak için durduğum yerde, yolu şaşırığımı anladım, geriye dönmek istedim, geçtiğim yerleri tanımıyordum, müthiş bir şüphe içinde, sağa sola koşuyordum.

Hakikaten bu müthiş bir şeydi; gecenin bu saatinde genç bir kızla randevusu olmak ve bir türlü yolunu bulamamak... Başım çatlayacak gibi ağrıyordu, üstelik, bağlardaki köpeklerin şüphesini de uyandırmıştım, hiç de tatmin edici olmayan havlamalar gittikçe çoğalıyordu. Birdenbire yan sokaklardan keskin bir otomobil sesi geldi, derhal fırladım. Otomobilin önüne atılarak beni de götürmesi için yalvaracaktım.

İşte tam bu esnada geçirdiğim bir kaza, rahatsız edici bir rüyaya çok benzeyen bu gecenin talihini değiştirdi (Tanpınar, 2011b, s. 60).

Metin Erksan tarafından sinema düzleminde yeniden üretilen hikâye, bu bölümden itibaren örüntülenmektedir. Acele ederek bastığı yeri görmeden ilerleyen başkarakter, ayaklarına yumuşak ve canlı bir şeyin temasını hisseder ve canının yandığını tahmin ettiği bir hayvanın muhtemel tepkisinden çekinerek sağa sola hareket ederken dengesini kaybedip düşer. Geçirdiği kaza bu düşüştür. Alt metinde başkarakter iki basamaklı bir merdivenden düştüğünü aktarırken; sinema düzleminde başkarakterin ağaçlık, تنها bir alanda yuvarlanarak düştüğü izlenmektedir. Kendine geldiğinde “ihtiyar bir kadınla bir çocuğun” (Tanpınar, 2011b, s. 60) kendisiyle ilgilendiklerini görür ve durumu aktarır:

Çocuğun elinde tuttuğu büyük bir lamba ışığı altında, kadın şakaklarımı ıslatıyor, arada bir mânâsız, sağır bir sesle bir şeyler söylüyordu. Burası küçük bir avlu idi ve ben sokağa açılan kapının önünde boylu boyuna yatıyordum. (...) İki basamaklı bir merdivenden bütün ağırlığımla avluya yuvarlanmıştım. Nihayet çocuğun yardımıyla kalktım ve ihtiyar kadına teşekkür etmek istedim. O, elini ağzına ve kulaklarına götürerek birtakım işaretler yaptı. Ve sonra hançeresinin aynı sağır gürültüsü içinde, ayaklarını birbiri üstüne kapadığı iki elini sağ şakağına götürerek gözlerini yumdu. Çocuk tercüme etti:

- Büyük tehlike atlattınız, diyor, bir şeyiniz yok, dinlenin, geçer. İçeriki odada size yer hazırlayacak. Yarın sabah bir şeyiniz kalmaz.

(...) Ev sahiplerinin yardımıyla içeriye girdim ve sedire uzandım. Başımı yastığa koyar koymaz gözlerim kapandı. Tekrar bir gayret sarf ederek Ketî’yi düşünmek istedim. Fakat beyhude idi; ağır bir uyku; beni kâbuslu, korkunç vehimli mahzenine tıkamıştı (Tanpınar, 2011b, s. 60-61).

Alt metinde sıksa bir delikanlı olduğu aktarılan (Tanpınar, 2011b, s. 61), ihtiyara eşlik eden “çocuk”, sinema düzleminde bir genç kız olarak temsil edilmektedir ve alt metinde yakından ilkyardım müdahalesi eden figürlere karşılık olarak sinema düzleminde, ihtiyar kadınla yanında bulunan genç kız, misafire pencere korkuluklarının ardından seslenirler. Bu sahneyi gösterişli ve gerçeküstü iklimli iç mekân sahnesi takip eder.

Hikâyeye grotesk bir katman kazandıran ihtiyar kadın, sinema düzleminde görsel temsil olanaklarının genişletilmesiyle yarı karikatürize biçimde, bir baygınlıktan çıkmakta olan karakterle beraber izleyeni de tedirgin edecek görüntüye sahiptir ve bağırta biçiminde nidalarla görüntüsüyle uyumlu bir edim örüntüsü oluşturmaktadır. Bu yönüyle muhtemel korku ve gerilim öğelerini anırtmakta olan alt metin ve yeniden üretilen estetik düzlem, masalsı, gerçeküstü/gerçeklik ötesi (ya da gerçek dışı) birer uzama ve ambiyansa sahip olmaktadır. Tanpınar estetiğinde talih, tesadüf ve hayal/muhayyile olgularıyla beraber temel dayanaklar arasında yer alan rüya, *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943) için de temel bir izlek ve örüntü vasıtasıdır. Nitekim hikâyede, rüya ile gerçeklik arasındaki sınır çoğunlukla müphemdir. Bu müphemlik sinema düzleminde de muhafaza edilmiştir. Sinema düzlemi, baygınlıktan uyanış ânına eşlik eden sıra dışı makyajlı ve giyimli mankenlerin bulunduğu bir dekorla grotesk ve çece kuvvetlendirilmiştir.

Başkarakterin uyanışından sonra bir salonda tuhaf ve sıra dışı görünüşleriyle mekâna hâkim olan mankenleri gözlemediği ve salona hâkim bir yerde büyük bir portrenin yerleşik olduğu görünür. Sinema düzleminde mekâna yerleştirilen bu portre, geçmiş zaman elbiseleri giy(diril)miş kadının portresidir. Anlatıda temsil ettiği ise, Nizâmî-i Gencevî’ye (d. 1141-ö. 1201-1214) ait *Hüsrev ü Şirin* (Nizami, 1988) mesnevisine⁹ hâkim bir izlek olan ve daha sonra Türk ve İran edebiyatları başta olmak üzere aynı adla meydana getirilen metinlerde ve bu metinlerle örtük veya açık biçimlerde metin ötesi ilgisi bulunan pek çok anlatıda işlendiği takip edilebilen “surete âşık olma” olgusudur. Anlatıcı-başkarakter, bulunduğu mekânı betimlemeye başladığında okur, şark tarzında döşenmiş bir iç mekân betimlemesiyle karşılaşır. Sinema düzleminde ise mekân modern tarzda döşenmiştir; hikâyede anlatıcı figür baş ucuna rastlayan köşede, küçük boyda, çerçevesiz bir genç kadının fotoğrafını (Tanpınar, 2011b, s. 63)

---

⁹ *Hüsrev ü Şirin*, Sasanî hükümdarlarından Husrev Perviz (596-628) ile Ermeni hükümdarının yeğeni Şirin arasında geçen aşk macerasını konu almaktadır. “Su yolları yapmakta usta bir mühendis ve mimar olan” *Ferhâd* (Timurtaş, 1961, s.73), Şirin’e âşık bir diğer karakter olarak hikâyenin üçüncü figürüdür. Edebi düzlemde ilk olarak Senâî adlı İran şairi tarafından işlenen hikâye, Genceli Nizâmî (Nizâmî-i Gencevî) tarafından rafine bir estetik düzeye ulaştırılmıştır.

gördüğünü aktarırken sinema düzleminde bir şövaleye yerleştirilmiş son derece büyük boyutlu portre mekâna oldukça hâkim durumdadır.

Hikâyede kendine gelmekte olan başkarakter, bulunduğu mekânı algılayıp betimleyişinden hemen önce bir rüyayı andırır şahsi tecrübelerini masalsı, Hoffmannvari bir içmonologla aktarır:

(...) Hiçbir eski zaman müzesinde benim o geceki kısa uykumun içine giren acayip ve munis ifritleri bulmak imkânı yoktur. Esas temi bağdaki oyunla Ketî olan bu uzun ve çapraşık âlemde her şey altüst, her şey en beklenmeyen şekilde idi. (...) Bir Ketî ki, başı biraz evvelki ev sahibimizin omuzları ve şişkin karnı üstünde duruyor ve asıl garibi, deminki sıksa delikanlının kırpık bıyıklarını taşıyordu. Sonra bu baş birdenbire kayboluyor ve biz, ev sahibimizle beraber, el ele Ketî'nin başını arıyor ve bir türlü bulamıyorduk. Birdenbire önümüzden kornasını öttüre öttüre geçen bir otomobil, Ketî'nin başını ses hâlinde önümüze atıyordu. Evet, **aydınlık tebessümü ve saçlarının parıltısı ile bu başlar birbiri ardına karanlık geceye fırlıyorlar ve bir altın yağmuru gibi dökülüyorlardı**. Fakat biz onları toplayamıyorduk, kırpık bıyıklı delikanlının kız kardeşi benim onları toplamama mâni oluyor, muttasıl yolunu keserek elime küçük bir balık kavanozu sıkıştırıyordu.

Sonra birdenbire bütün bunlar kayboluyor, kendimi tek başıma bir bahçede buluyordum. Ayaklarımın altında bir sarnıç kapağı vardı, ve ben bu kapağın hem üstünde ve hem altında olduğumu biliyordum. Evet, sarnıçta mahpustum ve aynı zamanda, sarnıcın üstünde bekliyordum. Fakat hakikaten sarnıcın üstündeki ben miydim? Çünkü bu demir kapağı sımsıkı örten kilit, karamaça papazına çok benziyordu ve heyhat, bu karamaça papazı da sabahleyin okuduğum Hoffmann hikâyesinin kahramanıydı. **Ve işte o zaman hissettim ki Ketî bir kemandır** (Tanpınar, 2011b, s. 61-62).

İçmonologda estetiği sembolizm ve sezasyonizm-yeni sanat (Fr. art nouveau) akımları ekseninde şekillenen Avusturyalı ressam Gustave Klimt etkisi dikkati çekmektedir. Klimt çizimlerinde, altın gibi parıltılı ton ve simgeler yoğunluklu olarak işlenmektedir. Tanpınar estetiğinde sembolizmin yanı sıra ağırlıklı sembolik nitelikli başka metin ve eserlerin yazınsal düzlemde anıştırma, anma ve alıntılama gibi göndergeleştirim yöntemleriyle kurulu metinlerarası ve sanatlararası söyleşim örüntülerinin kuvvetli birer dayanak olduğu bilinmektedir. *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943), bu veçhesiyle farklı sanat alanlarına gönderimde bulunup yer yer ekfrastik bir görünüme sahip olurken, dinamik bir görsel anlatım düzlemi olan sinema varyantında söz konusu gönderimler anlatı içerisinde fotoğraf ve yer yer örüntüyle uyumlu melodi-müzik kullanımı dışında son derece sınırlıdır. Tanpınar'a ait çeviriler (Gökşen, 2017) arasında bulunan Ernst Theodor Amadeus Hoffmann'a (1776-1822) ait *Rath*

Krespel (*Councillor Krespel*, Hoffmann, 1819) [İngilizce çevirisi *The Cremona Violin*] (1818) adlı hikâye, bu rüya aktarımında gönderge metin olarak yer almaktadır. Orijinal metinde *Professor M****; metnin kimi Fransızca çevirilerinde *Professor Muller* olarak yer verildiği belirtilen (Gökşen, 2017, s. 56), Tanpınar tarafından tercüme edilmiş hikâyede ise *Profesör Merklin* (Tanpınar, 2017, s. 56) adıyla yer alan karakter ile beş yaşlarındaki yeğeni Antonie ve hikâyenin anlatıcı-figür dışındaki başkarakteri kemanlara ilgisi bulunan Müfettiş Krespel'in yaşamını bütünüyle etkilemiş olduğu anlaşılan aynı adlı kızı Antonie *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943)'nde evin sahipleri olarak yer alan karakterle kimi veçheleriyle benzerdir. Hoffmann hikâyesinde Müfettiş Krespel'in müziksever kızı Antonie, bir şarkıyı teganni ettiği sırada Krespel'e kızın ölmüş olan tiyatro sanatçısı annesini anımsatır. Aynı zamanda küçük yaşta şarkı söylemeye başlamış olan kızı ciğerlerinden rahatsızdır. Altı ay içerisinde öleceği öğrenildikten sonra babası tarafından şarkı söylemesi ve nişanlı bulunduğu musikişinas erkekle evlenmekten vazgeçmesi istenen Antonie, sesini son defa duymak isteyen nişanlısı için bir eser teganni eder. Babası Müfettiş Krespel de bu icra sırasında kemana ses verir. Eseri seslendirdiği sırada Antonie'nin yüzünde hastalığının izleri olan lekeler belirmeye başlar. Krespel bunun üzerine konseri bozar ve klavsen çalan nişanlıya gitmesini işaret eder; bu ayrılık ânına dayanamayan Antonie baygınlık geçirir. Krespel'in sahip olduğu kemanları açıp inceleme alışkanlığı mevcuttur. Bir Kremon kemani, şarkı söyleyemeyen kızı Antonie tarafından kendisiyle özdeşleştirilir ve genç kız, babasının o kemani açmasını istemez; Antonie şarkı söylemek istediğinde Krespel tarafından bu kemani çalınarak genç kızın sesi kemaniyle ikame edilir. Bir gece bir klavsenin fisıltı şeklinde eşlik eden kızının sesiyle uyanan Krespel, mavi bir ışıkla odasının aydınlandığını ve Antonie'nin ilahi bir nurla kendisine görüldüğünü tecrübe eder. Gün doğumuna kadar yerinden harekete güç bulamayan Krespel, sabah olup kızının odasına ulaştığında onu ölmüş olarak bulur. Cenaze töreni sırasında, Antonie'nin öldüğü sırada Kremon Kemani'nin da hazine bir ses çıkardığını ve kemani ahenk safhasının (Tanpınar, 2017, s. 61) kırıldığını ifade eden Krespel, Antonie ile onun sesini temsil ettiğine inandıkları kemani arasında bir özdeşlik tasavvur ederek kemani da Antonie ile beraber gömer. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Kremon Kemani* (Tanpınar, 2017, s. 54-68) adıyla tercüme ettiği hikâyeye, Ketin'in bir kemani benzetilmesiyle anıştırılır. *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943)'nde anlatıcı-figür, Krespel'in kızı Antonie'nin öldüğü sırada işittiği kemani sesi gibi, zihninde Ketin'i imgelemektedir. Kemani ile Ketin arasında bir koşutluk kurar; onu bir daha göremeyeceğini düşünür. Ketin'in bir kemani olduğu yönündeki ibarelerden *Kremon Kemani*'nin anıştırıldığı anlaşılmaktadır. Aynı bölümde rüyasında gördüğü kilit imajının hangi Hoffmann hikâyesinden gelmiş olabileceğini düşündüğü

bir “karamaça papazı” (Tanpınar, 2011b, s. 62) olduğunu aktaran anlatıcı-başkarakter, kurmaca düzlemde E. T. A. Hoffmann’ı anımsatarak okurun hikâyeye yönelik anıştırmayı sezinlemesine katkı sağlar. Hikâyedeki katmanlı ve diyalojik yapıya karşılık, *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1975)’nin söz konusu metinlerarası gönderimi içermediği görülmektedir.

Hikâyede üzerinde küçük sırmadan koncalar ve yıldızlar serpilmiş mavi kumaştan, ninelerimizin gelin oldukları zaman giydikleri cinsten bir eski zaman elbisesi giydiği aktarılan kadın, yaklaşmakta olduğu başkaraktere-anlatıcı figüre hitap eder:

Susunuz, çok yavaş konuşmalıyız, duyabilirler... Bilmezsiniz, uykuları ne kadar hafiftir; en küçük bir çıtırtı bile onları uyandırır. Dikkat etmediniz mi, merdiveni ne kadar yavaş indim, âdeta teker teker... Şüphesiz gelmemeliydim. Yaptığım doğru değil, bununla beraber (fakat) durmadım, kim olduğunuzu merak ettim... Sonra hep aynı insanlar, aynı yüzler... Yalnızlık o kadar fena (kötü) bir şey ki... Halbuki onlar bundan hiç sıkılmıyorlar... Hatta hoşlanıyorlar bile... (Tanpınar, 2011b, s. 64-65).

Koyu renkle ve eğik parantez içerisinde gösterilmiş ifadeler, *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1975)’nde yer almaktadır. Yukarıda yer verilen diyalogla beraber alt metne ait diyalogların sinema düzleminde küçük farklılıklarla yerleştirildiği tespit edilmektedir. Alt metinde üsluplaşmanın temel araçları arasında bulunan bu tür diyaloglar montaj yoluyla yeni düzleme yerleştirilmektedir. Monologların ve iç monologların sinema düzleminde yer almamasına karşılık, diyalogların bu düzlemde temsil edilebildiği anlaşılabilmektedir. Hikâye ve sinema düzleminde temsil edilen anlatılar arasında karakterler açısından kimi edimsel farklılıklar vardır. Örneğin; alt metinde, iki figürün birbirini tanımak üzere sohbet ettiği bölümde anlatıcı-figür, genç kadını “biraz acemi, çolpa denilebilecek çok tatlı jestleri” (Tanpınar, 2011b, s. 65) olan ellerinden tutarak bir sedire oturttuğunu ifade eder. Sinema düzleminde ise karakterler, ayakta; genç kadının babası tarafından yaptırılan birer geleneksel-etnik kostüm giydirilmiş mankenlerin arasında hareket ederek sohbet etmektedirler. Anlatıcı figürün izlenimsel ifadeleri sinema temsilinde yer almamaktadır. Sinema düzleminde eski tarzda kıyafetler giydirilmiş, aksesuarlarla bezenmiş ve sıra dışı makyajlarla karakterize edilmiş mankenlerin sergilenmesi, hikâyenin ve senaryonun fantastik-grotesk veçhesini vurgular bir düzendir. Anlatıcı-figür tarafından kendisine Leylâ, Şirin, Zühre adlarıyla seslenme arzusu dile getirilen genç kadın, alt metinde ve sinema düzleminde kendisini düş, masal âlemlerinde; babasının uydurduğu bir masalın kızı gibi yaşar gördüğünü (Tanpınar, 2011b, s. 67; Erksan, 1975, 23:09-24:59) ifade eder. İlgili diyaloglar, babasının tasavvuru doğrultusunda kısıtlanmış bir yaşam sürmeyi ifade etmesinin yanı sıra “bir başkasının gördüğü bir rüya olarak kalmanın korkusu” (Tanpınar,

2011b, s. 67) ile yaşamakta olan genç kadının anlatıcı-figürün muhayyilesine ait, düşsel bir figür olabileceği izlenimine zemin oluşturmaktadır. Dış dünyayla bağlantısını azaltmış, kızına düşkün ve ona kendisine gençliğini hatırlatan geçmiş zaman elbiseleri giydirmek isteyen baba figürü, hikâyedeki grotesk unsurların başında gelmektedir. Genç kadının aktarımı doğrultusunda, kızına patolojik bağlılık geliştiren baba, kızının “çalınmasından” endişe etmektedir. Bu yönüyle alt metin *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943) ve sinema filmi *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1975), Hoffmann tarzı fantastik-grotesk anlatılarla üst metinsellik eksenli söyleşim durumunda bulunmaktadır.

Alt metinde iki erkek karakter arasında geçen diyalog ve mücadele, sinema düzleminde diyalog biçiminde temsil edilir. Hikâyede anlatıcı-figür tarafından geçmiş zaman elbiseli kadının eşi olduğunu söyleyen erkekle aralarında geçen bir öfke ve tartışma sahnesi aktarılmaktadır:

[N]ereden bulduğumu bilmediğim bir kuvvetle tek, kat'i ve müthiş bir tokat attım. İhtiyar atlet bu ani ve ummadığı hücum karşısında ilk önce boğa gibi gerildi, ellerini korkunç bir mengene gibi ileriye doğru uzattı, fena bitmesi çok muhtemel bir mücadelenin başlamak üzere olduğunu anlıyordum, fakat ümidim gibi çıkmadı. Bana hücum edeceği yerde sedirin üstüne oturarak hakikaten şaşırtıcı bir kahkaha attı (Tanpınar, 2011b, s. 70).

Sinema düzlemindeki temsilde ise yer yer ironi içeren ve anlayış ifade eden söz ve karşılıklar ekseninde diyalog sürdürülmektedir. Diyalog sırasında hayretten çıldıracak duruma gelip iki eliyle başını tutarak odada gezindiğini (Tanpınar, 2011b, s. 71) aktaran anlatıcı-figür, sinema düzleminde mankenlerin arasında yürüyerek yer değiştirmektedir. Benzer dönüşümler, hikâye düzleminde görsel-işitsel temsile aktarımda iletişim eğilimlerine uyumlu biçimde sergilenmektedir. Bu türden uygulamalar, indirgeme metodu içerisinde değerlendirilmektedir. Benzer biçimde genişletme işlemi uygulanan kimi bölümler de mevcuttur. Alt metinde anlatıcı-figüre ait “Her şeyi gördüm, görmediklerimi de tasavvur ettim; fakat hiçbir zaman bir babanın kendi kanını taşıyan kızına karşı...” (Tanpınar, 2011b, s. 70), biçiminde eksilteli bir ifade bulunmaktadır. Sinema düzleminde ise eksilteli yapının “Her şeyi gördüm, görmediklerimi de tasavvur ettim; fakat hiçbir zaman bir babanın kendi kanını taşıyan kızına karşı **bu kadar zalim olacağımı düşünemezdim**”, (Erksan, 1975, 29:35-29:46) biçiminde tamamlandığı ve sözcenin genişletildiği anlaşılmaktadır.

Hikâyede, geçmiş zaman elbiseleri giymiş kadın, babasının kendisiyle ilgili takıntılı ve kontrole eğilimli tutumunu vurgular. Ancak kadının, babası olduğunu ifade ettiği kişi ise geçmiş zaman elbiseli kadınla yedi yıllık evliliklerinin olduğunu ve beş yıldan beri bir buhranın kadını

zaman zaman yokladığını ifade eder. İki figürün ifadeleri anlatıcı-figür üzerinde ikircimli bir izlenim oluşturur. Hikâyede, üzerinde geçmiş zaman elbiseleri bulunan kadına yönelik tutum sebebiyle başkarakter evi terk etmek istemekte; erkek figür tarafından ertesi sabaha kadar orada bulunmaya ikna edilmektedir. Anlatıcı ve başkarakterin, düşünle gerçek; tecrübe ile muhayyel arasında bir âlemde hissettiği anlaşılmaktadır. Sinema düzleminde; geçmiş zaman elbiseli kadınla evli olduklarını ifade eden eril figür, anlatıcı-figüre uykuya geçmesini kolaylaştıracak sedasyon etkili ilaç verir. Böylece, alt metinde gerçeklikle anlatıcının arasında ve kurmaca gerçeklikle alımlayıcının arasında bir tür hülya perdesi oluşturan ambiyans sinema düzleminde etkisini önemli ölçüde yitirmiş olur.

Her iki düzlemde başkarakter, derin uyku hâlinin ardından bulunduğu konağı terk edilmiş durumda bulur. Geçmiş zaman elbiseleri giymiş kadınla evli olduğunu ifade eden adamın tekinsiz hâli, sinema düzleminde bedensel göstergeler vasıtasıyla vurgulanmaktadır. *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943)'nde üst kattaki bütün odaların kapılarının açık olduğu; yerde aceleyle boşaltılan bir konsolun önünde bir yığın eski çamaşır ve elbisenin karmakarışık durduğu (Tanpınar, 2011b, s 74) aktarılır. Bahsedilen eşya sinema düzleminde birbirinden farklı görünen ve grotesk, tekinsiz izlenimli mankenler aracılığıyla sergilenir. Sinema düzleminde hikâyeden Ankara'da olduğu bilinen evine dönen başkarakter, örüntünün başlangıcında sergilenen dekor içerisinde Ketî'yi uyur vaziyette bulur; Ketî görünümü itibarı ile üzerinde geçmiş zaman elbiseleri bulunan kadını anımsatmaktadır. Ketî'ye geçmiş zaman elbiseli kadından söz eder. Örüntü boyunca izleyicinin ve okurun zihninde yinelenen, evdeki insanların aralarında ne tür bir ilişkinin bulunduğu yönündeki soruyu seslendirir. Tanpınar'a ait hikâyede ise başkarakter ve anlatıcı rolündeki figür, evin sahiplerini sorduğu civarda bulunan bir kadından geçmiş zaman elbiseli kadının ihtiyar adamın üvey kızı olduğunu (Tanpınar, 2011b, s. 74) öğrenir. *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943)'nden yılı İstanbul'da geçirdiği bilinen başkarakter bir sonraki ilkbahar mevsiminde Bursa'da bulunduğu sırada, seyahatinin üçüncü gününde, o geceki ev sahiplerinin bir araçla yanından geçtiklerini görür. Geçmiş zaman elbiseli kadının bir işaretiyle onları takibe koyulan başkarakter, bir müddet sonra izlerini kaybeder; bunun onları son görüşü olduğunu (Tanpınar, 2011b, s. 75-76) ifade eder. *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1975)'nde ise, ilk karşılaşmalarının üzerinden iki buçuk yıl geçmiştir; bir rıhtımda yeniden karşılaşır. Bu düzlemde kadın ve beraberindeki adam bir teknededirler. Geçmiş zaman elbiseli kadına kıyıdan seslenir. Onu fark etmeleriyle kıyıdan hızla uzaklaşırlar. Başkarakter ve izleyicinin gerçeği arayışı belirsizlikle sonuçlanır. İzleyici, geçmiş zaman elbiseli kadının gözleri yaşlı yüzünü görür. Alt metinde bulunmayan örüntü, yeniden üretim/

yeniden temsil sırasında genişletme yolunun izlendiğini ortaya koymaktadır. Böylece varyant örüntüde *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943), aynı zamanda alt metnin okunma ve alımlanmasında bir yan metin işlevini üstlenmekte olan yenidenüretim düzleminde nispeten belirli bir sonla tamamlanmış olmaktadır.

Alt metnin başlangıç bölümü alınmadan meydana getirilen senaryo ile *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943) yenidenyazım işleminde indirgeme yoluyla farklılaştırılarak biçimsel dönüşüme uğratılmıştır. Bununla birlikte hikâyenin sonunda Bursa'da gerçekleşen karşılaşma, sinema filminde başkarakterin denizde seyir hâlinde bulunan taşıtla kıyıdan uzaklaştıklarını görmesi biçimindeki dönüştürüm vasıtasıyla genişletme yöntemine bağlı olarak öyküsel dönüşüme yol açmaktadır.

Tanpınar tarafından üretilen ve Erksan tarafından yenidenyazılarak sinema düzleminde temsil edilen *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943, 1975), Gérard Genette tarafından tespit ve tasnif edilen yenidenyazım yöntemleriyle ve yenidenyazımın anlam, türev vb. bakımlardan katmanlarını meydana getiren olgularla ele alınabilir niteliktedir. Bu doğrultuda Tanpınar'a ait hikâye *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943) temelinde gerçekleştirilen inceleme, metinsel aşkınlık ilişkileri içerisinde değerlendirilen yenidenyazım olgusu ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ana metinsellik ekseninde gerçekleştirilmiştir. Alt metin ve bu metinden üretilen yeni düzlem (*Geçmiş Zaman Elbiseleri*, 1975), metinsel aşkınlık ilişkileriyle uyumlu söyleşim ilgileri sergilemektedir. Benzer söyleşim ilgileriyle kurulu dönüştürüm ve uyarlamaların Genette'in tasnifinden hareketle yenidenyazım bağlamında ele alınmalarının; kipsel dönüşüm/kipsel dönüştürüm biçimindeki yenidenyazım örneklerinin metinsel aşkınlık ilişkileri temelinde incelenmelerinin ortaya koyulması olanaklı durumdadır.

Sonuç ve Öneriler

Yazın alanından sinema başta olmak üzere devingen ya da durağan nitelikli görsel düzlemlere yönelik uyarlamalar, metinsel aşkınlık ilişkileri içerisinde öykünme (pastiş), yansılama (parodi), alaycı-gülünç dönüştürüm (travesti-burlesk) eksenlerinde türev ilişkileri meydana getirmektedir. Çoğunlukla öykünme ilişkisi ekseninde yenidenyazım sonucu meydana getirilen yeni anlatı(m) ve temsil, alt metinden üretilmiş bir düzlem olarak yazınsal, görsel, işitsel ya da görsel-işitsel alanda ifade edilmektedir. Uyarlama, yazınsal ya da yazınsal olmayan bir kaynak düzlemden yeni bir ifade ve anlatım düzlemine aktarılan anlatının ya da örüntünün ana-film, ana-resim ya da ana-estetik öğede yeniden canlandırılıp alımlanmaya sunulması ekseninde gerçekleşen bir üretim olgusu olmakla birlikte kaynak metinle (alt metin) ortaya çıkarılan son anlatı(m)/temsil arasındaki biçimsel, anlamsal, izleksel söyleşim ilişkilerini

tümüyle ortaya koyma bakımından terminoloji düzeni içerisinde yeterli kapsama sahip değildir. Genette tarafından tespit ve tasnif edilen metinsel aşkınlık ilişkileri, türeve dayalı yenidenyazım eksenli kip dönüşümlerini ve kipsel dönüşüm biçimlerini içermek üzere tutarlı bir terminolojiyi meydana getirmektedir. Bununla birlikte, Genette terminolojisinin metinsel aşkınlık ilişkileri incelemelerinde tümüyle göz önüne alınmadığı görülmektedir. Bu bağlamda Gérard Genette'in kipsel dönüşüm olarak tespit ettiği yenidenyazım olgularına dayalı yazın alanından dramatik ya da dramatik olmayan görsel, işitsel, görsel-işitsel düzlemlere aktarım sonucu dönüştürülmesi uygulamalarının çoğunlukla belirli bir terminoloji takip edilmeksizin değerlendirildiği ortaya çıkmaktadır. Genette tarafından kapsamlı biçimde ele alınan ve adlandırılan yenidenyazıma dayalı söyleşim ilişkilerinin metinsel aşkınlık ilişkileri kapsamında gerçekleştiğinin vurgulanması amacıyla bu türdeki söyleşim ilişkilerinin *türlerarası yenidenyazım* (ing. *rewriting of intergenres/intergenred rewriting*) ibaresiyle ifadesi olanaklı görünmektedir. Böylece, yenidenyazım olgusundan uzaklaşmadan ele alınmaları öngörülmektedir.

Türlerarası yenidenyazım, alt metnin örgeler, değerler ve biçim dizgelerinin belirli ölçüde dönüşüme/değişime uğratılarak yeni bir temsil düzeninde işlendiği uygulamaları kapsamaktadır. Bu yönüyle yazın ve sinema düzlemleri arasındaki söyleşim ve ana metinsellik ilişkisini ele alan incelemenin de içeriğini oluşturan yazınsal bir örüntünün başka bir düzlemde yeniden üretimi ya da yeniden temsili biçiminde tespit edilen söyleşim ilgilerinin yenidenyazımın varyantları olarak değerlendirilebileceği anlaşılmaktadır. Anırtırma ve göndergeleştirim gibi yenidenyazım alanının belirli ölçüde dışında kalan uygulamalarda da metinsel aşkınlık ilişkilerinin tespiti olanaklıdır. Bu yönüyle söz konusu söyleşim biçimleri, bir “metin” ile farklı devingen ya da durağan görsel, işitsel ifade ve temsil düzlemleri içerisinde gerçekleşen söyleşim ilişkilerini içerdiklerinden sanatlararası ilişkiler/sanatlararasılık ya da medyalararasılık gibi kavramlardan ziyade metinsel aşkınlık ilişkileri içerisinde değerlendirilmeleri olanaklı görünmektedir.

Kendi içerisinde söyleşimsel bir yapıya sahip olan Tanpınar'a ait hikâye *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943), Metin Erksan tarafından yönetilen sinema filmi *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1975) ile yenidenyazım sonucu görsel ve işitsel bir düzlem olan sinema alanında yeniden temsil edilmektedir. Sinema düzlemindeki temsilin alt metni durumunda bulunan hikâye ile yenidenyazım sonucu meydana getirilen son anlatı(m) arasında ana metinsellik ilişkisi bulunmaktadır. Yenidenyazıma bağlı olarak gerçekleşen ana metinsellik, alt metnin yer yer indirgenmesi ve genişletilmesi; içerdiği metinlerarası ilişkilerin ana estetik düzenden çıkarılması vb. biçimlerde gerçekleşmektedir. *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1975), alt metinde yer

alan diyalogları önemli ölçüde yineleyerek içerirken; *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943)'nde betimlenen beden dili, yüz ifadeleri gibi insan fizyolojisine bağlı göstergeler sinema düzleminde nispeten farklı işlenmektedir. Tanpınar'a ait hikâyede fizyolojik göstergeler detaylı biçimde işlenirken; sinema düzleminde fizyolojik göstergelerin nispeten art planda yer alması, görsel dinamizmin katkısına bağlı olarak göstergesel niteliğini önemli ölçüde dilsel göstergelere (söz ve ifadelere) aktarmaktadır. Hikâyenin anlatım olanakları ile sinemanın gösterim olanakları bir arada değerlendirildiğinde, betimlemelere ve empresyonizme dayalı Tanpınar üslubunun gösterim biçimine evrilmesiyle zayıfladığının; ancak, görsel düzlemdeki temsil olanaklarıyla hikâyedeki tekinsiz ve grotesk unsurların vurgulandığının ifadesi mümkündür. Ahmet Hamdi Tanpınar tarafından tefrika edilmiş bir hikâye olan *Geçmiş Zaman Elbiseleri* (1943)'nin senaryoya aktarılması yoluyla sinema düzleminde temsili, farklı türler arasında gerçekleştirilen yenidenyazım işlemine bağlı bulunduğundan iki eser arasındaki ana metinsellik ilişkisinin belirli bir metinle yazınsal olmayan ikinci derecedeki anlatım düzlemi arasında gerçekleşen metinsel aşkınlık ilişkisinin vurgulanması amacıyla *türlerarası yenidenyazım* olarak adlandırılması ve bu yapıdaki farklı söyleşim ilişkilerinde de *türlerarası yenidenyazım* olgusunun göz önüne alınması olanaklı görünmektedir.

Kaynakça

- Aktulum, K. (2011). *Metinlerarasılık/Göstergelerarasılık*. Ankara: Kanguru Yayınları.
- Aktulum, K. (2016). *Resimsel Alıntı: Resimlerarası Etkileşimler ve Aktarımlar*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Aktulum, K. (2018). *Sinema ve Metinlerarasılık: Filmlerarası Etkileşimler ve Aktarımlar*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Aktulum, K. (2021). Bir Çözümleme Yöntemi Olarak Sanatta Göstergelerarasılık. *Folklor/Edebiyat*, 27(107), 661-686.
- Bahtin, M. (2014). *Karnaval'dan Romana: Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar* (2. baskı) (C. Soydemir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gencevi, N. (1988). *Hüsrev ve Şirin* (S. Sevsevil, Çev.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Genette, G. (1997) *Palimpsests: Literature in the Second Degree* (C. Newman, C. Doubinsky, Trans.). USA: University of Nebraska Press. (Orijinal çalışma basım tarihi 1982).
- Steuerwald, K. (1998). *Deutsch-Türkisches Wörterbuch: Almanca-Türkçe Sözlük*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz (1974). İstanbul: ABC Kitabevi.
- Gökşen, E. (Haz.) (2017). *Tanpınar'dan Çeviriler*. Ankara: Dergâh Yayınları.
- Hoffmann, E. T. A. (1819). Rat Krespel. *Die Serapionsbrüder*. Berlin: Bei G. Reimer.
- Kayaoğlu, E. (2015). Edebiyat Biliminde Yeni Bir Yaklaşım Olarak Medyalararasılık. C. Sakallı (Ed.), *V. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Kongresi, Yerel Bağlamlar Küresel Yakınlıklar: Edebiyatta, Kültürde ve Sanatta Geçişler, Kopuşlar, Yenileşmeler* içinde (s. 584-594). Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları.
- Okay, M. O. (2012). *Bir Hülya Adamının Romanı*. (3. baskı) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Serim, Ö. (Yapımcı), Erksan, M. (Senarist-Yönetmen). (1975). *Geçmiş Zaman Elbiseleri* [Film]. Türkiye.
- Tanpınar, A. H. (2006). *Yaşadığım Gibi* (B. Emil, Haz.). (5. baskı) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2009). *Aydaki Kadın* (G. Güven Haz.). (2. baskı) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2011a). *Edebiyat Üzerine Makaleler* (Z. Kerman, Haz.). (9. baskı) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2011b). *Hikâyeler: Abdullah Efendi'nin Rüyalari – Yaz Yağmuru, Kitapların Dışındaki Hikâyeler*. (İ. Enginün, Haz.). (9. baskı) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2011c). *Huzur* (İ. Enginün, Haz.). (19. baskı) İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kunduracı, G. (2023). Türlerarası yenidenyazım: Geçmiş zaman elbiseleri temelinde söyleşim ve ana metinsellik. *Humanitas*, 11(22), 283-306.

Timurtaş, F. K. (1961). İran Edebiyatında Hüsrev ü Şirin ve Ferhad ü Şirin Yazan Şairler. *Şarkiyat Mecmuası*, 4, 73-86.

Sıkıntıya Dayanma ve İlişki Doymu: Romantik İlişkilerde Çatışma Çözüm Stillerinin Aracı Rolü

Esra Elmas ÖKTEM¹

Öz

Bu araştırmada, sıkıntıya dayanma ile ilişki doymu arasındaki ilişki romantik ilişkilerde çatışma çözüm stilleri aracılığıyla incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini üniversitede öğrenim gören 197 yetişkinden oluşmaktadır. Çalışmada demografik veri formu yanı sıra; sıkıntıya dayanmayı ölçmek için Sıkıntıya Dayanma Ölçeği (SDÖ), romantik ilişkilerde çatışma çözüm stillerini ölçmek için Çatışma Çözüm Stilleri Ölçeği (ÇÇSÖ) ve ilişki doymunu ölçmek için İlişki Doymu Ölçeği (İDÖ) kullanılmıştır. Hipotezler genç yetişkinlerin sıkıntıya dayanma düzeyi, ilişki doymu ve romantik ilişkilerde çatışma çözüm stilleri ilişkilerini kapsamaktadır. Verilerin analizi veri analiz programı kullanılarak yapılmıştır. Buna göre olumlu ve olumsuz çatışma çözme stillerinin, sıkıntıya dayanma ile ilişki doymu arasındaki ilişkiyi yordadığı bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler

sıkıntıya dayanma
ilişki doymu
romantik ilişkiler
çatışma çözüm stilleri

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 31.08.2022

Kabul Tarihi: 06.06.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1169205

Distress Tolerance and Relationship Satisfaction: The Mediating Role of Conflict Resolution Styles in Romantic Relationships

Abstract

In this study, the relationship between distress tolerance and relationship satisfaction is examined with the mediator role of conflict resolution styles in romantic relationships. The sample of the study consists of 197 adults. In addition to the demographic data form, Distress Tolerance Scale (DTS) to measure the distress tolerance, Conflict Resolution Styles Scale (CRSS) to measure the conflict resolution styles in romantic relationships and Relationship Satisfaction Scale (RSS) to measure relationship satisfaction are used. Hypotheses include the relationships of distress tolerance, relationship satisfaction and conflict resolution styles in romantic relationships of young adults. Data analysis is carried out using the data analysis program. Accordingly, positive and negative conflict resolution styles predict the relationship between distress tolerance and relationship satisfaction.

Keywords

distress tolerance
relationship satisfaction
romantic relationships
conflict resolution styles

About Article

Received: 31.08.2022

Accepted: 06.06.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1169205

¹ Arş. Gör. Dr., Maltepe Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul/Türkiye, esraoktem@maltepe.edu.tr, ORCID: 0000- 0003- 3517- 6607

Giriş

Romantik ilişkiler araştırmacılar tarafından sıklıkla merak edilen alanlardan biri olmuştur. Romantik ilişkilerde ilişki doyumu da üzerine en çok çalışma yapılan konulardandır (Saslow, Muise, Impett ve Dubin, 2012; Shrivastava ve Burianova, 2014; Sadikaj, Moskowitz ve Zuroff, 2015). İlişki doyumu kişinin ilişkisini öznel olarak değerlendirmesi, ilişkisi hakkındaki öznel düşünce ve deneyimleri olarak tanımlanabilir (Keizer, 2014).

İlişki doyumu insanların hayatlarında önemli bir yere sahiptir. Yapılan bazı çalışmalar yüksek ilişki doyumunun yüksek düzey psikolojik iyi oluş ile ilişkili olduğunu göstermiştir (Markey, Markey ve Gray, 2007; Whisman ve Uebelacker, 2009). Diğer yandan, psikolojik sıkıntı ile ilişki doyumu arasında negatif yönde bir korelasyon saptanmıştır (Kumar, Shaheen, Rasool ve Shafi, 2016; Marum, Clench-Aas, Nes ve Raanaas, 2013). Mellor ve ark. (2008) da yaşam doyumu ile ilişki doyumu arasında çok güçlü bir ilişki bulmuşlardır.

Araştırma sonuçları göz önünde bulundurulduğunda, ilişki doyumunun sadece romantik ilişkiyle değil; hayatın diğer önemli alanlarıyla da ilişkisi olduğundan söz edilebilir. Bu sebeple araştırılması, anlaşılması ve iyileştirilmesi gereken bir alandır.

Sıkıntıya Dayanma

Sıkıntıya dayanma kavramının literatürde görece yeni olduğu söylenilebilir. Sıkıntıya dayanma, olumsuz duygu uyandıracak bir durum deneyimleme ve bu duruma karşı direnebilme yetisi olarak tanımlanabilir (Simons ve Gaher, 2005). Buna ek olarak basit bir duygu yapısı olmaktan ziyade; bireylerin olumsuz duyguların işleyişini bozabilmeyi, onları hoş görebilmeyi, kabul edebilmeyi ve duygularını düzenleyebilmeyi deneyimleyebildiği bir üst duygu yapısı olarak düşünülmüştür.

Sıkıntıya dayanma hem duygulanım hem davranış düzenlemesini içeren karmaşık bir süreçtir. Bu durumla ilgili, Gross (1998) duyguları düzenlemede beş noktaya dikkat çeker; durumun seçimi, durumun değiştirilmesi, dikkat dağıtımı, biliş değişikliği ve yanıtın değişimi. Bu aşamalar hem duygulanım hem davranışla ilgili süreçleri içerir. Buradan da sıkıntıya dayanmanın bir üst duygu yapısı olduğu doğrulanabilir.

Simons ve Gaher (2005) sıkıntıya dayanmayı ölçebilmek amacı ile bir ölçek oluşturduklarında, yaptıkları analizler sonucunda sıkıntıya dayanma ile ilgili dört alt gruba rastlamışlardır. Bu alt gruplar; tolerans, değerlendirme, dikkat çelinmesi ve regülasyon olarak adlandırılmıştır. Tolerans sıkıntıya dayanmaya çalışmaya denk gelirken, değerlendirme kişinin sıkıntısını öznel değerlendirmesidir. Diğer yandan, kişinin sıkıntılı duygulara odaklanması

dikkat çelinmesi olarak belirtilmişken, sıkıntısından kurtulmak için kişinin gösterdiği çabalar regülasyon olarak isimlendirilmiştir.

Ölçme aracının Türkçe versiyonunun geliştirilmesinde ise orijinal çalışmadan farklı olarak 3 alt grup belirtilmiştir; tolerans, regülasyon ve öz yeterlik (Sargın ve ark., 2012). Tolerans alt grubunda kişinin sıkıntısını felaketleştirmesi değerlendirilir. Diğer yandan, orijinal çalışmaya benzer olarak regülasyon kişinin sıkıntısından kurtulmak için gösterdiği çabalarıdır. Kişinin yaşadığı sıkıntı karşısında kendi baş etmesini değerlendirdiği alt grup ise öz yeterlidir.

Diyalektik Davranış Terapisi'nin kurucusu olan Linehan (1993) modelinde sıkıntıya dayanmaya yer vermiştir. Buna göre, sınır kişilik bozukluğu olan kişiler sıkıntıya dayanma düzeyi düşük olan kişiler olarak görülür. Sıkıntıya dayanılmaz olarak algılayarak, çevreden gelen sıkıntıyı hafifletmek için dürtüsel davranışlarda bulunurlar. Linehan (1993) terapilerinde hastalarının sıkıntıya dayanma düzeylerini yükselterek hayata karşı daha dayanıklı hale gelmelerini amaçlamıştır.

Literatür incelendiğinde, genelde sıkıntıya dayanma ile ilgili çalışmalar iki başlıkta toplandığı görülmüştür: psikopatolojiler ve madde kullanımı. Psikopatolojilerle ilgili olarak; sıkıntıya dayanmanın kaygı ile (Timpano ve ark., 2009; Telch ve ark., 2003), travmatik stres (Cook ve ark., 2007; Schmidt ve ark., 2006), depresyon (Williams ve ark., 2007), sınır kişilik bozukluğu (Chapman ve ark., 2006) ve yeme bozuklukları ile (Anestis ve ark., 2007) ilişkili olduğu bulunmuştur. Araştırmaların sonuçlarına genel olarak bakıldığında, düşük dayanma düzeyinin bir psikopatolojiye sahip olma ile ilişkili olduğu söylenebilir.

Madde kullanımı ile ilgili olarak ise; bir çalışmada sıkıntıya dayanma düzeyi düşük olan kişilerin sigara bırakma girişimlerinde daha başarısız olduklarını bulmuştur (Abrantes ve ark., 2008). Benzer olarak Brown ve arkadaşları da (2002), sigarayı bırakmaya çalışma sonrası tekrar sigaraya başlamanın sıkıntıya dayanma düzeyinin düşük olduğu kişilerde daha kısa sürede olduğunu gözlemlemiştir. Ülkemizde yapılan benzer bir çalışmada da madde bağımlılarıyla sağlıklı kontrol grubu karşılaştırılmış ve madde bağımlılığı olan grubun sıkıntıya dayanma düzeyinin daha düşük olduğu gözlenmiştir (Özdel ve Ekinci, 2014).

Sözü edilen tüm çalışmalar değerlendirildiğinde, daha işlevsel ve sağlıklı bir hayat özelliklerinin kişilerin yüksek düzey sıkıntıya dayanma seviyesine sahip olmasıyla ilişkili olduğu sonucu çıkarılabilir.

Hipotez 1: Sıkıntıya dayanma ile ilişki doyumu ilişkilidir. Tolerans, regülasyon ve öz yeterlik arttıkça ilişki doyumu da artar.

Romantik İlişkilerde Çatışma Çözüm Stilleri

Markman (1991), çatışma çözüm stillerini kişilerin romantik ilişkilerindeki problemlerle baş etmek için kullandıkları davranış stilleri olarak tanımlamıştır. Ayrıca bu davranış stillerinin zaman içinde istikrarlı bir şekilde devam ettiğini belirtmiştir. Çatışma çözüm stilleri ile ilgili zaman içinde farklı sınıflandırmalar yapılmıştır.

Thomas (1976) çatışma çözüm stillerini beş grupta sınıflamıştır; rekabetçi, uyumlu, kaçınmacı, uzlaşmacı ve işbirlikçi. Rekabetçi, tam tersi olan uyumlu ve kaçınmacı çatışma çözüm stilleri olumsuz olarak görülürken; uzlaşmacı ve işbirlikçi çatışma çözüm stilleri olumlu olarak düşünülmüştür. Diğer yandan Rahim (1983) de benzer bir şekilde beş gruba ayırmış ancak farklı şekillerde adlandırmıştır; hükmedici, zorlayıcı, kaçınıcı, uzlaşmacı ve bütünleştirici.

Kurdek (1994) ise romantik ilişkilerde çatışma çözüm stillerini dört gruba ayırmıştır; olumlu problem çözme, çatışmaya girme, geri çekilme ve uyma. Olumlu problem çözme partnerlerin çatışmayı çözmede ortak dil bulabilmesini gösterirken; tam tersi olarak çatışmaya girme partnerlerin ortak bir dil bulamayıp birbirine saldırmaya anlamına gelir. Diğer yandan geri çekilme çatışmadan kaçmayı ifade ederken; uyma partnerin ihtiyaçlarını kabul etmeyi içerir.

Türkçe uyarlama çalışması sırasında oluşturulan çatışma çözüm stilleri Kurdek (1994) ile oldukça benzerlik göstermektedir. Türkçe versiyonunda alt başlıklar olumlu çatışma çözüm stili, olumsuz çatışma çözüm stili, boyun eğme ve geri çekilme olarak bulunmuştur (Özen, Salman-Engin ve Sakallı-Uğurlu, 2016). Olumsuz çatışma çözüm stili partnerlerin romantik içinde kullandıkları fiziksel ve sözel tüm yıkıcı davranışları kapsar. Tersine, olumlu çatışma çözüm stili, partnerlerin problem çözerken kullandıkları yapıcı davranışlardan oluşur. Boyun eğme, kendinden ödün verici, problemi büyütmemeye çabalayıcı, eşinin istediklerini yaparak kendi isteklerini ikinci plana atıcı pasif davranışları içerir. Geri çekilme de pasif davranışlar içeren bir çözüm stildir. Kişi partnerine karşı susup çatışmadan kaçarak baş etmeye çalışır.

Çatışma çözüm stilleri ile ilişki doyumu arasındaki ilişki literatüre konu olmuştur. Kurdek (1995) yaptığı bir çalışmada eşlerin çatışma çözüm stillerinin evlilik doyumundaki değişim ile ilişkisini incelemiştir. Buna göre 155 evli çifti 2 yıl boyunca izlemiş ve üç çatışma çözüm stilini kullanışıyla; çatışmaya girme, geri çekilme, uyma; eşlerin evlilik doyumlarındaki değişim arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Buna göre cinsiyetler arası bir fark bulunmuştur.

Erkeklerin çatışma çözüm stiline göre ilişki doyumunun etkilenmesi kadınlara göre daha yüksek oranda olmuştur.

İlişki doyumu ve çatışma çözüm stilleri arasındaki ilişkiyi denkleme başka değişkenler ekleyerek araştıran çalışmalar da vardır. Örneğin, bazı araştırmacılar evlilik kalitesi ve bağlanma arasında çatışma çözüm stillerinin aracı etkisini değerlendirmişlerdir (Scheeren, Vieira, Goulart ve Wagner, 2014). Buna göre tüm çatışma çözüm stillerinin; olumlu problem çözüme, çatışmaya girme, geri çekilme, uyma; bağlanma ve evlilik kalitesi arasındaki ilişkiyi yordadığı bulunmuştur. Ayrıca çalışmacılar pozitif stratejilerin geliştirilmesinin evli çiftlerin evlilik kalitesini artırmak için de önemli olduğunu vurgulamışlardır.

Benzer olarak, Shi (2003) de romantik ilişkilerde çatışma çözümleri, ilişki doyumu ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkiyi incelemiş; kaçınma ve kaygının ilişki doyumu ve çatışma çözüm davranışlarının yordacısı olduğunu bulmuştur. Ayrıca çatışma çözüm davranışlarında az da olsa bir cinsiyet etkisine rastlamıştır. İşbirlikçi çatışma çözüm stillerinin evlilik doyumu ile pozitif yönde, rekabetçi çatışma çözüm stillerinin ise negatif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur (Greeff ve De Bruyne, 2000).

Hipotez 2: Çatışma çözüm stilleri ile ilişki doyumu ilişkilidir. Olumlu çatışma çözüme stilleri kullanımı arttıkça ilişki doyumu artar. Olumsuz çatışma çözüme stilleri kullanımı arttıkça ilişki doyumu azalır.

İlgili araştırmalardan da anlaşılabilir üzere çatışma çözüm stilleri çift ilişkisinde önemli bir yere sahiptir. Bir çalışmada, çiftlerin birbirinin çatışma çözüm stillerini anlamasının ve takdir etmesinin öneminden bahsedilmiştir. Buna göre, her bir stilin kendine has güçleri ve güçlükleri vardır. Çiftler birbirlerinin tercihlerini tolere edebilmelidir. Partnerin stilini anlamak karşındakini daha iyi dinleme, düşüncesini ifade etmeye izin vermeyi gerektirir (Russell-Chapin, Chapin ve Sattler, 2001). Bu çalışmadan yola çıkarak çatışma sırasında duyulan sıkıntıyı tolere edebilmenin partneri daha iyi anlama, dinleme, düşüncesini ifade etme gibi olumlu çatışma çözüm stillerine yol açacağından bahsedilebilir.

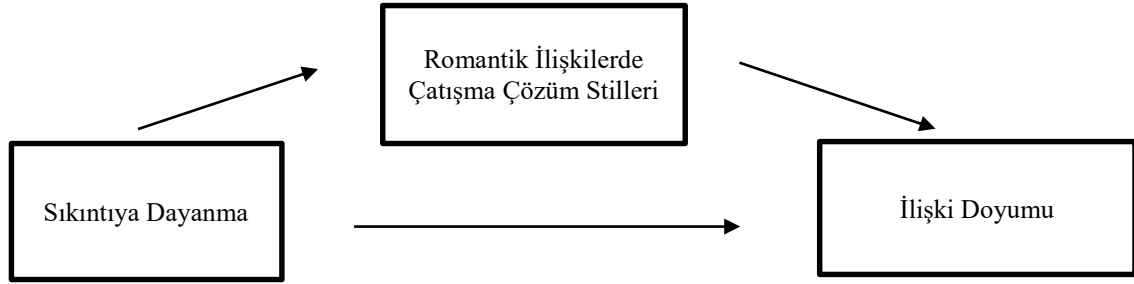
Hipotez 3: Sıkıntıya dayanma, romantik ilişkilerde çatışma çözüm stilleri ile ilişkilidir. Tolerans, regülasyon ve öz yeterlik arttıkça olumlu çatışma çözüm stilleri kullanımı artar. Tolerans, regülasyon ve öz yeterlik azaldıkça olumsuz çatışma çözüm stilleri kullanımı artar.

İlişki doyumu, hayatın farklı alanlarında büyük etkiye sahip olması sebebiyle anlaşılması önemli bir konu olmuştur. Romantik ilişkilerde çatışma çözüm stilleri ve ilişki doyumu daha önce incelenen bir konu olmasına karşın, sıkıntıya dayanma romantik ilişkiler

kapsamında araştırılmamıştır. Şimdiki çalışmada bu kavramları kapsayan bir model oluşturulmuş ve bu modelin sınanması planlanmıştır.

Hipotez 4: Sıkıntıya dayanma ve ilişki doyumu, romantik ilişkilerde çatışma çözüm stilleri aracı etkisi ile ilişkilidir. Tolerans, regülasyon ve öz yeterlik arttıkça; romantik ilişkilerde olumlu çatışma çözme stilleri kullanımı sıklıkla ve böylece daha yüksek ilişki doyumu gözlenir. Tolerans, regülasyon ve öz yeterlik azaldıkça; romantik ilişkilerde olumsuz çatışma çözme stilleri kullanımı sıklıkla ve böylece daha düşük ilişki doyumu gözlenir.

Şekil 1. Araştırmaya konu edilen model.

Bu çalışmada, öncelikli olarak romantik ilişkilerde çatışma çözüm stilleri aracılığıyla sıkıntıya dayanma ve ilişki doyumu arasındaki ilişkinin modeli değerlendirilecek; bunun yanı sıra diğer değişkenler arasındaki ilişkileri inceleyen diğer üç hipotez de sınanacak ve sonuçlarına yer verilecektir.

Yöntem

Yöntem bölümünde örnekleme, veri toplama araçlarına, uygulamaya ve verilerin analizine yer verilecektir.

Örneklem

Araştırma 156'sı kadın, 41'i erkek 197 kişiden oluşmaktadır. Ulaşılabilirlik örneklemin seçilmesindeki temel kriterdir. Katılımcıların yaşları 19'la 38 arasında değişirken, %91', 30 ve 30'dan küçük kişilerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların %69,5'u sevgiliyen; %30,5', sözlü, nişanlı ya da evlidir. Örneklem demografik özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1

Örneklemin Demografik Özellikleri:

	Ortalama	Standart Sapma			
Yaş	28.82	4.71			
İlişki süresi	31.90	15.00			
Cinsiyet	Kadın	Erkek			
	156	41			
Eğitim	Lisans üstü	Lisans	Ön Lisans	Lise	İlkokul
	41	87	8	60	1
Gelir Düzeyi	Çok İyi	İyi	Orta	Kötü	
	17	96	79	5	
Medeni Durum	Sevgili	Sözlü, Nişanlı, Evli			
	137	60			

Ortalama ilişki süresinin aralığı 1 ay ile 216 ay arasında değişmektedir. Katılımcıların %80,2'sinin 52 ay ve daha kısa süreli ilişkisi vardır. Gelir durumu ile ilgili soruya katılımcıların %42,6'sı kötü ya da orta derken; %57,4'ü iyi ya da çok iyi diye cevaplamıştır. Katılımcıların çoğu lisans mezunudur (%44,2). Herhangi bir soruyu boş bırakan olmamıştır.

Veri Toplama Araçları

Çalışma kapsamında demografik veri formu, sıkıntıya dayanma ölçeği, çatışma çözüm stilleri ölçeği ve ilişki doyumu ölçeği kullanılmıştır. Veri toplama araçları ile ilgili bilgiler aşağıda açıklanmıştır.

Demografik veri formu.

Demografik veri formunda katılımcıların betimsel bilgilerini edinebilmek amacıyla yaş, cinsiyet, ilişki durumu, ilişki süresi, eğitim durumu ve aylık gelir düzeyi sorulmuştur. Bu soruların yanıtlarıyla ilgili bilgilere örnekleme ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

Sıkıntıya dayanma ölçeği (SDÖ).

Sargın ve ark. (2012), Simons ve Hager (2005) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışmasını yapmışlardır. Sıkıntıya Dayanma Ölçeği (SDÖ), 5'li Likert ile ölçülen 15 maddeden oluşan bir öz bildirim ölçeğidir. Toplamda üç alt ölçeği vardır; tolerans (1, 2, 3, 4, 5, 10, 11, 12, 15. maddeler), regülasyon (8, 13 ve 14. maddeler) ve öz yeterlik (6, 7 ve 9. maddeler).

SDÖ için toplam güvenilirlik değeri 0,89 olarak bulunmuştur. Ayrıca tolerans ($\alpha = .90$), regülasyon ($\alpha = .80$) ve öz yeterlik ($\alpha = .64$) alt ölçekleri için de yüksek güvenilirlik değerleri gözlemlenmiştir. Bu çalışmada da hem ölçeğin toplamı ($\alpha = .89$) için hem de alt ölçekleri olan tolerans ($\alpha = .89$), regülasyon ($\alpha = .76$) ve öz yeterlik ($\alpha = .70$) için yüksek güvenilirlik bulunmuştur.

Çatışma çözüm stilleri ölçeği (ÇÇSÖ).

Çatışma Çözüm Stilleri Ölçeği (ÇÇSÖ), Özen (2006) tarafından romantik ilişkideki partnerlerin çatışma çözüm stillerini ölçebilmek amacıyla geliştirilmiştir. Araştırmacı ilk önce literatüre dayanarak 5 uzmanın da yardımıyla 87 madde havuzu oluşturmuştur. Yapılan analizler sonucunda ÇÇSÖ 5'li Likert ile ölçülen 25 madde, 4 alt ölçekten oluşmaktadır. Bu alt ölçekler olumlu çatışma çözüm stili, olumsuz çatışma çözüm stili, boyun eğme ve geri çekilmedir.

ÇÇSÖ için toplam puan yoktur. Ölçeğin 5, 9, 11, 13, 22 ve 24. maddeleri olumlu çatışma çözüm stillerini; 1, 6, 8, 12, 14, 16 ve 25. maddeleri olumsuz çatışma çözme stillerini; 2, 4, 7, 17, 19 ve 20. maddeleri boyun eğmeyi; 3, 10, 15, 18, 21 ve 23. maddeleri ise geri çekilmeyi belirlemektedir. Her alt boyuttan alınan yüksek puan o çözüm stilinin kişi tarafından sıkça kullanıldığını gösterirken, düşük puan almak nadir kullanımı işaret etmektedir.

ÇÇSÖ'nün güvenilirliği için alt boyutların Cronbach Alfa'ları incelendiğinde olumlu çatışma çözme stilleri ($\alpha = .80$), olumsuz çatışma çözme stilleri ($\alpha = .82$), geri çekilme ($\alpha = .74$) ve boyun eğme ($\alpha = .73$) alt boyutları için yüksek güvenilirlik gözlemlenmiştir.

Bu çalışma için Cronbach Alfa'lar incelendiğinde ise olumlu çatışma çözme stilleri ($\alpha = .74$), olumsuz çatışma çözme stilleri ($\alpha = .83$), geri çekilme ($\alpha = .78$) ve boyun eğme ($\alpha = .78$) alt boyutları için yüksek güvenilirlik gözlemlenmiştir.

İlişki doyumu ölçeği (İDÖ).

İlişki Doyumu Ölçeği (İDÖ) Hendrick (1988) tarafından oluşturulan 7 sorulu 7'li Likert'li bir öz bildirim ölçeğidir. Ölçeği Türkçe'ye kazandıran Curun (2001), ölçeğin yüksek iç tutarlılıkta olduğunu bildirmiştir ($\alpha = .86$). 4 ve 7. maddeler ters kodlanırken; yüksek puan yüksek ilişki doyumunu göstermektedir. Bu çalışmada da ölçeğin yüksek iç tutarlılıkta ($\alpha = .91$) olduğu gözlemlenmiştir.

Uygulama

Demografik veri formu ve diğer tüm veri toplama araçları bir online anket aracı olan Google Formlara yüklenmiştir. Demografik veri formunda katılımın gönüllü olduğu, kimlik bilgilerinin gizli tutulacağı, istenildiği takdirde araştırmanın bırakılabileceği belirtilmiş ve istenildiğinde ulaşılabilmesi amacıyla araştırmacının iletişim adresleri verilmiştir. Tüm ölçeklerin doldurulması yaklaşık 15 dakika sürmüştür. Ölçeğin linki katılımcılarla mail aracılığı ile paylaşılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS 21.00 Programı kullanılmıştır. Öncelikle ölçeklerin Cronbach α değerleri incelenerek İç Tutarlılık analizleri yapılmıştır. Hipotez testleri için Hiyerarşik Regresyon Analizi (enter metodu); değişkenler arasında hipotezlerde belirtilen aracı rolü test etmek için ise Baron ve Kenny'nin (1986) önerdiği yöntem kullanılmış ve SOBEL testleri yapılmıştır. Tüm testler için anlamlılık düzeyi ($p < 0.05$) olarak belirlenmiştir.

Bulgular

Çalışmanın ilk hipotezini test etmek amacıyla sıkıntıya dayanma ve ilişki doyumu arasındaki ilişki incelenmiştir. İlişki doyumu ve sıkıntıya dayanmanın üç alt boyutu (tolerans, regülasyon, öz yeterlik) Regresyon Analizi Enter metoduyla analiz edilmiştir. Buna göre sadece öz yeterliğin ($R = .17$, $R^2 = .02$, $F_{6,276} = 373.760$, $p < .01$) ilişki doyumunu anlamlı olarak yordadığı bulunmuştur. Tolerans ve regülasyon ise anlamlı çıkmadığı için ($p > .05$) modelden çıkarılmıştır.

Diğer hipotez olan çatışma çözüm stilleri ve ilişki doyumu arasındaki ilişkiyi incelemek için de ilişki doyumu ve çatışma çözüm stillerinin dört alt boyutu (olumlu çatışma çözüm stilleri, olumsuz çatışma çözüm stilleri, boyun eğme, geri çekilme) arasındaki ilişki Regresyon Analizi Enter methoduyla analiz edilmiştir. Analiz sonucunda olumlu çatışma çözüm stilleri ($R = .29$, $R^2 = .08$, $F_{18,543} = 1040.912$, $p < .01$) ve olumsuz çatışma çözüm stillerinin ($R = .34$, $R^2 = .11$, $F_{12,645} = 1382.399$, $p < .01$) ilişki doyumunu anlamlı olarak yordadığı bulunmuştur. Boyun eğme ve geri çekilme ise anlamlı çıkmadığı için ($p > .05$) modelden çıkarılmıştır.

Regresyon analizleri sonucunda anlamlı çıkan alt boyutlar ele alınarak iki farklı model test edilmiştir. Birinci modelde öz yeterlik ve ilişki doyumu arasında olumlu çatışma çözüm stillerinin aracı etkisine bakılmış; ikinci modelde ise öz yeterlik ve ilişki doyumu arasında olumsuz çatışma çözüm stillerinin aracı etkisi incelenmiştir.

Modeller test edilirken Baron ve Kenny'nin (1986) önerdikleri yöntem kullanılmış ve SOBEL testleri yapılmıştır. Baron ve Kenny, aracılık ilişkisi için 3 şart öne sürmüşlerdir. Buna göre ilk şart olarak bağımsız değişken bağımlı değişkeni etkilemesidir. Diğer şart, aracı değişkenin bağımlı değişkeni etkilemesidir. En son şart olarak ise aracı değişken ve diğer değişkenlere aynı anda regresyon analizi yapıldığında bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin ortadan kalkması veya azalması gerektiğini söylerler. Regresyon analizi sonucunda bağımlı değişken etkisi kalkıyor ise bu aracı değişkenin tam aracı; etkisi azalıyor ise bu aracı değişkenin kısmi aracı olduğunu gösterir.

Model 1: Öz Yeterlik ve İlişki Doyumunun Olumlu Çatışma Çözüm Stilleri Aracılığıyla İlişkisi

Model testinde ilk adım olarak öz yeterlik ve olumlu çatışma çözüm stilleri arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Bunun sonucunda öz yeterliğin olumlu çatışma stillerinin varyansının %6'sını açıkladığı görülmüştür ($R = .25$, $R^2 = .06$, $F_{1,563} = 13.248$, $p < .00$). Öz yeterlik ($\beta = .25$, $p < .00$) olumlu çatışma çözüm stilleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir (Tablo 2).

Tablo 2

Öz Yeterliğin Olumlu Çatışma Çözüm Stilleri Üzerindeki Etkisi

Bağımlı Değişken	Olumlu ÇÇS		
Bağımsız Değişken	Öz Yeterlik		
Düzeltilmiş $R^2 = .06$, $F = 13.248$, $p < .000$			
Denklemdaki Değişkenler	<i>B</i>	<i>T</i>	<i>p</i>
Öz Yeterlik	.252	3.640	.000

Öz yeterlik ve ilişki doyumu arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Bunun sonucunda öz yeterliğin ilişki doyumu varyansının %3'ünü açıkladığı görülmüştür ($R = .17$, $R^2 = .03$, $F_{2,261} = 6.276$, $p < .05$). Öz yeterlik ($\beta = .17$, $p < .05$) ilişki doyumu üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir (Tablo 3).

Tablo 3

Öz Yeterliğin İlişki Doyumu Üzerindeki Etkisi

Bağımlı Değişken	İlişki Doyumu		
Bağımsız Değişken	Öz Yeterlik		
Düzeltilmiş $R^2 = .03$, $F = 6.276$, $p < .013$			
Denklemdaki Değişkenler	<i>B</i>	<i>T</i>	<i>p</i>
Öz Yeterlik	.177	2.505	.013

Olumlu çatışma stilleri ve ilişki doyumu arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Bunun sonucunda olumlu çatışma stillerinin ilişki doyumu varyansının %8'ini açıkladığı görülmüştür ($R = .29$, $R^2 = .87$, $F_{2,586} = 18.543$, $p < .00$). Olumlu çatışma çözüm stilleri ($\beta = .29$, $p < .00$) ilişki doyumu üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir (Tablo 4).

Tablo 4

Olumlu Çatışma Çözüm Stillerinin İlişki Doyumu Üzerindeki Etkisi

Bağımlı Değişken	İlişki Doyumu		
Bağımsız Değişken	Olumlu ÇÇS		
Düzeltilmiş $R^2 = .87$, $F = 18.543$, $p < .000$			
Denklemdaki Değişkenler	<i>B</i>	<i>T</i>	<i>p</i>
Olumlu ÇÇS	.295	4.406	.000

Öz yeterlik ve ilişki doyumunun olumlu çatışma çözüm stilleri aracılığıyla ilişkisine bakılmıştır. Bunun sonucunda öz yeterlik ve olumlu çatışma stillerinin ilişki doyumu varyansının %10'unu açıkladığı görülmüştür ($R = .31$, $R^2 = .10$, $F_{3,000} = 10.539$, $p < .00$). İkisi birlikte modele dahil olduğunda olumlu çatışma çözüm stilleri ilişki doyumu üzerinde anlamlı bir etkiye sahipken ($\beta = .26$, $p < .00$); öz yeterlik anlamlı etkisini kaybetmektedir ($\beta = .10$, $p > .05$). Bu sonuca göre olumlu çatışma çözüm stillerinin öz yeterlik ve ilişki doyumu ilişkisinde tam aracı etkisi olduğu söylenebilir (Tablo 5).

Tablo 5

Öz yeterlik ve İlişki Doyumunun Olumlu Çatışma Çözüm Stilleri Aracılığıyla İlişkisi

Bağımlı Değişken	İlişki Doyumu		
Bağımsız Değişken	Öz Yeterlik, Olumlu ÇÇS		
Düzeltilmiş $R^2 = .10$, $F = 10.539$, $p < .000$			
Denklemdaki Değişkenler	<i>B</i>	<i>T</i>	<i>p</i>
Öz Yeterlik	.109	1.550	.123
Olumlu ÇÇS	.267	3.791	.000

Olumlu çatışma çözüm stillerinin öz yeterlik ve ilişki doyumu ilişkisindeki aracılık etkisi Sobel testi ile doğrulanmıştır ($Sobel_z = 2.632$, $Std.H. = .07$, $p < .001$).

Model 2: Öz Yeterlik ve İlişki Doyumunun Olumsuz Çatışma Çözüm Stilleri Aracılığıyla İlişkisi

Model testinde ilk adım olarak öz yeterlik ve olumsuz çatışma çözüm stilleri arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Bunun sonucunda öz yeterliğin olumsuz çatışma stillerinin varyansının %7'sini açıkladığı görülmüştür ($R = .27$, $R^2 = .07$, $F_{2,093} = 15.638$, $p < .00$). Öz yeterlik ($\beta = .27$, $p < .00$) olumlu çatışma çözüm stilleri üzerinde ters yönde anlamlı bir etkiye sahiptir (Tablo 6).

Tablo 6

Öz Yeterliğin Olumsuz Çatışma Çözüm Stilleri Üzerindeki Etkisi

Bağımlı Değişken	Olumsuz ÇÇS		
Bağımsız Değişken	Öz Yeterlik		
Düzeltilmiş $R^2 = .07$, $F = 15.638$, $p < .000$			
Denklemdaki Değişkenler	<i>B</i>	<i>T</i>	<i>p</i>
Öz Yeterlik	-.272	-3.555	.000

Olumsuz çatışma stilleri ve ilişki doyumu arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Bunun sonucunda olumsuz çatışma stillerinin ilişki doyumu varyansının %6'sini açıkladığı görülmüştür ($R = .25$, $R^2 = .06$, $F_{21,406} = 13.251$, $p < .00$). Olumlu çatışma çözüm stilleri ($\beta = -.25$, $p < .00$) ilişki doyumu üzerinde ters yönde anlamlı bir etkiye sahiptir (Tablo 7).

Tablo 7

Olumsuz Çatışma Çözüm Stillerinin İlişki Doyumu Üzerindeki Etkisi

Bağımlı Değişken	İlişki Doyumu		
Bağımsız Değişken	Olumsuz ÇÇS		
Düzeltilmiş $R^2 = .06$, $F = 13.251$, $p < .000$			
Denklemdaki Değişkenler	<i>B</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Olumsuz ÇÇS	-.252	-3.640	.000

Öz yeterlik ve ilişki doyumunun olumsuz çatışma çözüm stilleri aracılığıyla ilişkisine bakılmıştır. Bunun sonucunda öz yeterlik ve olumsuz çatışma stillerinin ilişki doyumu varyansının %8'ini açıkladığı görülmüştür ($R = .27$, $R^2 = .08$, $F_{2,951} = 8.000$, $p < .00$). İkisi birlikte modele dahil olduğunda olumsuz çatışma çözüm stilleri ilişki doyumu üzerinde ters yönde anlamlı bir etkiye sahipken ($\beta = -.22$, $p < .00$); öz yeterlik anlamlı etkisini kaybetmektedir ($\beta = .11$, $p > .05$). Bu sonuca göre olumsuz çatışma çözüm stillerinin öz yeterlik ve ilişki doyumu ilişkisinde tam aracı etkisi olduğu söylenebilir (Tablo 8).

Tablo 8

Öz yeterlik ve İlişki Doyumunun Olumsuz Çatışma Çözüm Stilleri Aracılığıyla İlişkisi

Bağımlı Değişken	İlişki Doyumu		
Bağımsız Değişken	Öz Yeterlik, Olumsuz ÇÇS		
Düzeltilmiş $R^2 = .08$, $F = 8.000$, $p < .000$			
Denklemdaki Değişkenler	<i>B</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Öz Yeterlik	.116	1.624	.106
Olumsuz ÇÇS	-.221	-3.075	.000

Olumsuz çatışma çözüm stillerinin öz yeterlik ve ilişki doyumu ilişkisindeki aracılık etkisi Sobel testi ile doğrulanmıştır (*Sobel* $z=2.423$, *Std.H.* = .06, $p < .05$).

Tartışma

Araştırmanın bulguları incelendiğinde önerilen hipotezlerin büyük çoğunluğunu doğrulandığı görülebilir. İlk olarak sıkıntıya dayanma ile ilişki doyumu arasında bir ilişki bulunmuştur. Ancak öz yeterlik alt boyutu için bu ilişki geçerli; tolerans ve regülasyon alt boyutları için anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir.

Öz yeterlik genelde iş doyumu ile araştırılan bir konu olmuştur. Buna göre öz yeterlik algısı yüksek olan kişilerin daha yüksek iş doyumuna sahip olduğu bulunmuştur (Buluç ve Demir, 2015; Gençtürk ve Memiş, 2010; Telef, 2011). Ayrıca öz yeterliğin yaşam doyumu ile de ilişkili olduğu gözlenmiştir (Akgündüz, 2013; Çivitçi, 2012). Mellor ve ark. (2008) ise çalışmalarında ilişki doyumu ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi net bir şekilde göstermişlerdir. Bu bağlamda öz yeterliğin iş doyumu, dolayısıyla da ilişki doyumuyla ilişkili olduğu söylenebilir. Bu çalışmada da bunu destekleyen bir sonuç bulunmuştur, öz yeterlik ilişki doyumu ile anlamlı bir şekilde ilişkilidir. Kendini sıkıntıya dayanma konusunda kendi baş etmesini daha yeterli bulan kişilerin ilişki doyumu daha yüksektir. Bu kişiler ilişkisinde bir problem olduğunda karşılaştığı sıkıntılarla daha iyi baş ediyor, bu sebeple ilişki doyumları daha yüksek seviyelerde oluyor olabilir.

Çatışma çözüm stilleri ve ilişki doyumu arasındaki ilişkiye bakıldığında ise iki değişken arasında anlamlı ilişkiye rastlanmıştır. Bu ilişki dört alt boyuttan ikisi için geçerlidir; olumlu çatışma çözüm stilleri ve olumsuz çatışma çözüm stilleri. Diğer yandan geri çekilme ve boyun eğme alt boyutları için bu anlamlı ilişki geçerli değildir. Çatışma çözüm stillerinin ilişki doyumunu desteklediğini gösteren birçok araştırma bulunmaktadır (Greeff ve De Bruyne, 2000; Kurdek, 1995; Scheeren, Vieira, Goulart ve Wagner, 2014; Shi, 2003).

Schneewind ve Gerhard (2002) evli çiftlerle 5 yıl süren bir çalışma yapmışlardır. Bu çalışmada ilişki karakteri ile ilişki doyumu arasındaki ilişkiyi çatışma çözüm stilleri aracılığıyla incelemişlerdir. Çatışma çözüm stillerinde ise olumlu ve olumsuz çatışma çözüm stillerini ele almışlardır. Bu çalışmada olumlu çatışma çözüm stillerinin pozitif, olumsuz çatışma çözüm stillerinin ise negatif yönde ilgili olduğu görülmüştür. Bu bulgu da bu araştırmanın hipotezini doğrular niteliktedir.

Özen, Salman-Engin ve Sakallı-Uğurlu (2016) romantik ilişkilerde olumlu çatışma çözüm stilleri kullanan kişilerin ilişkide bir problem ile karşılaşınca bu probleme yapıcı davranışlarla karşılık verdiğini söyler. Diğer yandan, romantik ilişkide olumsuz çatışma çözüm stillerini kullanan kişiler ise probleme fiziksel ve sözel yıkıcı davranışlarla karşılık verirler. Bu bağlamda, probleme yapıcı yaklaşan kişilerin ilişki doyumu daha yüksek bulunurken; probleme yıkıcı yaklaşan kişilerin ilişki doyumlarının daha düşük düzeyde olduğu gözlenmiştir. Yapıcı olan kişiler problemleri hakkında partnerleriyle konuşuyor, ortak yollar buluyor, bunları uyguluyor ve sorunlarını pozitif bir yönde çözümlüyor; bu da ilişki doyumunda artışa sebep oluyor olabilir. Tersine, yıkıcı yaklaşan kişilerde ise problem giderek büyüyor, sorunlar artıyor bu da ilişki doyumunda düşüşe sebep oluyor olabilir.

Araştırmanın modeli olarak, öz yeterlik -olumlu çatışma çözüm stilleri- ilişki doyumu ve öz yeterlik -olumsuz çatışma çözüm stilleri- ilişki doyumu ilişkileri analizlerle sınanmıştır. Buna göre olumlu çatışma çözüm stilleri ve olumsuz çatışma çözüm stillerinin öz yeterlik-ilişki doyumu arasındaki ilişkide tam aracı rolleri olduğu bulunmuştur. Öz yeterlik ve ilişki doyumunun anlamlı bir ilişkisi var iken, olumlu veya olumsuz çatışma çözüm stilleri aracı değişken olduğunda öz yeterlik ve ilişki doyumunun arasındaki ilişki ortadan kalkmaktadır.

Olumlu çatışma çözüm stilleri üzerinden değerlendirilecek olunursa, tek başına kişinin sıkıntıları karşısında baş etmesine duyduğu yeterlik ve ilişki doyumu göz önüne alındığında kişinin hissettiği öz yeterlik anlamlı derecede etkili. Kendini sıkıntıyla baş etme konusunda daha yeterli hisseden kişiler romantik ilişkisinde daha yüksek doyum yaşıyor denilebilir. Yeterli hissetme beraberinde sorunlarla iyi baş etmeyi getiriyor bu da yüksek ilişki doyumuna yol açıyor olabilir. Ancak, olumlu çatışma stilleri aracı olarak ilişkide değerlendirildiğinde öz yeterliğin önemi kayboluyor. Diğer bir deyişle, kişi sıkıntıyla baş etme konusunda kendini yeterli görüyor olsun ya da olmasın, eğer olumlu çatışma çözüm stillerine sahip ise daha romantik ilişkisinde daha yüksek ilişki doyumuna sahip oluyor.

Olumsuz çatışma çözüm stilleri açısından bakıldığında da benzer bir tablo ile karşılaşılıyor. Sadece kişinin sıkıntılarıyla baş etmesiyle ilgili duyduğu öz yeterlik ve ilişki

doyumu değerlendirildiğinde öz yeterlik ilişki doyumuyla anlamlı bir şekilde ilişkili olduğu görülmüştür. Bu ilişkiye olumsuz çatışma çözüm stilleri dahil olduğunda ise kişinin sıkıntıyla baş etmesine karşı duyduğu öz yeterlik olsun ya da olmasın, kişi romantik ilişkisinde daha düşük düzeyde ilişki doyumu deneyimlediği gözlenmiştir.

Olumlu ve olumsuz çatışma çözüm stillerinin dahil edildiği modeller genel olarak değerlendirildiğinde çatışma çözüm stillerinin ilişki doyumu üzerindeki majör etkisi görülebilir. Kişinin sıkıntıyla baş edebilmesine karşı duyduğu güvenden bağımsız olarak, çatışma çözüm stillerinin şekli ilişki doyumunun nasıl olacağını şekillendirdiği görülmüştür. Probleme karşı yapıcı ya da yıkıcı davranmak, problemle baş edebileceğine dair duyulan inancın çok önüne geçiyor olabilir. Örneğin, kişi problemle baş edeceğine inansa bile probleme karşı yıkıcı davranınca problemini çözemiyor; bu da düşük düzey ilişki doyumuna sebep oluyor olabilir. Ya da tam tersi olarak, kişi problemle baş edeceğine inanmasa bile probleme karşı yapıcı davranınca problemi hakkında partneriyle konuşabiliyor, çözüm bulabiliyor; bu da yüksek ilişki doyumuna sebep oluyor olabilir.

Çalışmanın öne sürdüğü model, romantik ilişkilerde olumlu çatışma çözebilme kapasitesinin geliştirilebilmesinin öneminin altını bir kere daha çizmiştir. Olumlu çatışma çözüme kapasitesini geliştirebilen partnerler problemlerine karşı yapıcı olabileceklerdir. Bu yapıcılık, romantik ilişkilerine olumlu yansıtacak ve ilişki doyumları yükselecektir Diğer yandan, olumlu çatışma çözüme kapasitesini geliştiremeyen kişiler problemlerine karşı yıkıcı olacaklar. Bu yıkıcılık, romantik ilişkilerine olumsuz yansıtacak ve ilişki doyumları düşecektir.

Bu bağlamda, kişilerin romantik ilişkilerinde olumsuz çatışma çözüme stillerini tanımlamak, onları partnerlere tanıtmak, ilişkiye ne gibi zararları olabileceğini göstermek ve olumsuz olan çatışma çözüme stillerini olumlu olanlarla değiştirmeye çalışmanın oldukça önemli olduğundan söz edilebilir. Partnerler yıkıcı davranışlarını yapıcı olanlarla değiştirebildikçe ilişkilerinde hissettikleri doyumun da artması beklenmektedir.

Araştırmanın bazı sınırlılıkları vardır. İlk olarak katılımcı sayısının görece az olması bir sınırlılık olarak sayılabilir. Ayrıca araştırmaya katılan 197 kişinin 41'i erkek 156'sı kadındır. Kadın ve erkek sayısındaki dengesizlik de bir sınırlılıktır. Diğer yandan katılımcılar rastlantısal değil, ulaşılabilirliğe göre araştırmaya dahil olmuşlardır. Bu da araştırmanın yöntemi açısından bir kısıtlılık olarak değerlendirilebilir. Ayrıca tüm veriler çevrimiçi toplanmıştır. Katılımcıların nerede, ne zaman, ne şekilde doldurulduğunun kontrol edilememesi gibi çevrimiçi veri toplama sınırlılıkları bu araştırma için de geçerlidir.

Araştırmanın bazı sınırlılıkları olmasına rağmen literatüre katkıları olmuştur. İlişki doyumu literatürde sıkça araştırılan bir konu olmasına rağmen; sıkıntıya dayanma ve çatışma çözüm stilleri daha yeni araştırılmaya başlanan konulardır. Doğru tartışabilme, tartışmayı çözüme kavuşturabilme, tartışabilme kapasitesi kişilerin romantik ilişkilerinde önemli noktalar. Tek başına çatışma çözüm stillerinin değil de, çatışma çözüm stilleri ile birlikte ilişki doyumu ile ilişkisi olması da çatışma çözüm stillerinin ne kadar dikkat edilmesi ve değerlendirilmesi gereken bir nokta olduğunu tekrar göstermiştir. Bu araştırmanın bulguları bu açılardan özellikle çift terapistleri için yol gösterici olacaktır.

Kaynakça

- Abrantes, A.M., Strong, D.R., Lejuez, C.W., Kahler, C., Carpenter, L.L., Price, L.H. ve Richard A.B. (2008). The role of negative affect in risk for early lapse among low distress tolerance smokers. *Addictive Behaviors*, 33(11), 1394-1401.
- Akgündüz, Y. (2013). Konaklama işletmelerinde iş doyumu, yaşam doyumu ve öz yeterlik arasındaki ilişkinin analizi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 180- 204.
- Anestis, M. D., Selby, E. A., Fink, E., ve Joiner, T. E. (2007). The multifaceted role of distress tolerance in dysregulated eating behaviors. *International Journal of Eating Disorders*, 40, 718–726.
- Baron, R.M., ve Kenny, D.A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1173-1182.
- Brown, R. A., Lejuez, C. W., Kahler, C. W., Strong, D. R., ve Zvolensky, M. J. (2005). Distress tolerance and early smoking lapse (theory and clinical implications). *Clinical Psychology Review*, (25), 713–733.
- Buluç, B. ve Demir, S. (2015). İlk ve ortaokul öğretmenlerinin öz-yeterlik algıları ile iş doyumları arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 289-308.
- Chapman, A. L., Gratz, K. L., ve Brown, M. Z. (2006). Solving the puzzle of deliberate self-harm: The experiential avoidance model. *Behaviour Research and Therapy*, 44, 371–394.
- Cook, J. W., McFall, M. M., Calhoun, P. S., ve Beckham, J. C. (2007). Posttraumatic stress disorder and smoking relapse: A theoretical model. *Journal of Traumatic Stress*, 20, 989–998.
- Curun, F. (2001) *The effects of sexism and sex role orientation on romantic relationship satisfaction / Cinsiyetçilik, cinsiyet rolü yöneliminin ilişki doyumu üzerine etkileri.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Çivitçi, D. (2012). Üniversite öğrencilerinde genel yaşam doyumu ve psikolojik ihtiyaçlar arasındaki ilişkiler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 321-336

- Gençtürk, A. ve Memiş, A. (2010). İlköğretim okulu öğretmenlerinin öz-yeterlik algıları ve iş doyumlarının demografik faktörler açısından incelenmesi. *Elementary Education Online*, 9(3), 1037-1054.
- Greeff, A. P. ve De Bruyne, T. (2000). Conflict management style and marital satisfaction. *Journal Of Sex & Marital Therapy*, 26(4), 321-334.
- Gross, J. (1998). The emerging field of emotion regulation: An integrative review. *Review Of General Psychology*, 2(3), 271-299.
- Hendrick, S. (1988). A generic measure of relationship satisfaction. *Journal of Marriage and the Family*, 50(1), 93-98.
- Keizer, R. (2014). Relationship satisfaction. A.C. Michalos (Ed.), *Encyclopedia of quality of life and well-being research* içinde (s. 5438-5443). Dordrecht: Springer,
- Kumar, H., Shaheen, A., Rasool, I., ve Shafi, M. (2016). Psychological distress and life satisfaction among university students. *Journal Of Psychology & Clinical Psychiatry*, 5(3), 00283.
- Kurdek, L. A. (1994). Conflict resolution styles in gay, lesbian, heterosexual nonparent, and heterosexual parent couples. *Journal of Marriage and the Family*, 56(3), 705-722.
- Kurdek, L. (1995). Predicting change in marital satisfaction from husbands' and wives' conflict resolution styles. *Journal Of Marriage And The Family*, 57(1), 153-164.
- Linehan, M. M. (1993). *Cognitive-behavioral treatment of borderline personality disorder*. New York: Guilford Press.
- Markey, C., Markey, P., ve Gray, H. (2007). Romantic relationships and health: An examination of individuals' perceptions of their romantic partners' influences on their health. *Sex Roles*, 57, 435-445.
- Markman, H. J. (1991). Backwards into the future of couples therapy and couples therapy research: A comment on Jacobson. *Journal of Family Psychology*, 4(4), 416-425.
- Marum, G., Clench-Aas, J., Nes, R., ve Raanaas, R. (2013). The relationship between negative life events, psychological distress and life satisfaction: A population-based study. *Quality Of Life Research*, 23(2), 601-611.
- Mellor, D., Stokes, M., Firth, L., Hayashi, Y., ve Cummins, R. (2008). Need for belonging, relationship satisfaction, loneliness, and life satisfaction. *Personality And Individual Differences*, 45(3), 213-218.

- Özdel, K. ve Ekinci, S. (2014). Distress tolerance in substance dependent patients. *Comprehensive Psychiatry*, 55, 960-965.
- Özen, A. (2006). *Value similarities of wives and husbands and conflict resolution styles of spouses as predictors of marital adjustment* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Özen, A., Salman-Engin, S. ve Sakallı-Uğurlu, N. (2016). Romantik ilişkilerde çatışma çözüm stilleri ölçeği: Geçerlik güvenirlik çalışması. *Nesne*, 4(7), 1-19.
- Rahim, M. A. (1983). Measurement of organizational conflict. *Journal of General Psychology*, 109, 189-199.
- Russell-Chapin, L., Chapin, T., ve Sattler, L. (2001). The relationship of conflict resolution styles and certain marital satisfaction factors to marital distress. *The Family Journal*, 9(3), 259-264.
- Sadıkaj, G., Moslowitz, D. S., ve Zuroff, D. C. (2015). Felt security in daily interactions as a mediator of the effect of attachment on satisfaction with a romantic partner. *European Journal of Personality*, 29, 187-200.
- Sargın, A. E., Özdel, K., Utku, Ç., Kuru, E., Alkar, Ö. Y. ve Türkçapar, M. H. (2012). Sıkıntıya dayanma ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 1, 152-161.
- Saslow, L., Muise, A., Impett, E., ve Dubin, M. (2012). Can you see how happy we are? Facebook images and relationship satisfaction. *Social Psychological and Personality Science*, 4(4), 411-418.
- Scheeren, P., Vieira, R., Goulart, V., ve Wagner, A. (2014). Marital quality and attachment: The mediator role of conflict resolution styles. *Paidéia (Ribeirão Preto)*, 24(58), 177-186.
- Schmidt, N. B., Richey, J. A., ve Fitzpatrick, K. K. (2006). Discomfort intolerance: Development of a construct and measure relevant to panic disorder. *Journal of Anxiety Disorders*, 20, 263-280.
- Schneewind, K., ve Gerhard, A. (2002). Relationship personality, conflict resolution, and marital satisfaction in the first 5 years of marriage. *Family Relations*, 51(1), 63-71.
- Shi, L. (2003). The association between adult attachment styles and conflict resolution in romantic relationships. *The American Journal Of Family Therapy*, 31(3), 143-157.

- Shrivastava, A., ve Burianova, A. (2014). Attachment styles, physical proximity, and relational satisfaction. *Aviation Psychology and Applied Human Factors*, 4(2), 106-112.
- Simons, J., ve Gaher, R. (2005). The distress tolerance scale: Development and validation of a self-report measure. *Motivation And Emotion*, 29(2), 83-102.
- Telch, M. J., Jacquin, K., Smits, J. A. J., ve Powers, M. B. (2003). Emotional responding to hyperventilation as a predictor of agoraphobia status among individuals suffering from panic disorder. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 34, 161–170.
- Telef, B. B. (2011). Öğretmenlerin öz-yeterlikleri, iş doyumları, yaşam doyumları ve tükenmişliklerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 10(1), 91-108.
- Thomas, K. W. (1976). Conflict and conflict management. M. Dunnette (Ed.), *Handbook for industrial and organizational psychology* içinde (s. 889-933). Chicago: Rand McNally.
- Timpano, K. R., Buckner, J. D., Richey, J. A., Murphy, D. L., ve Schmidt, N. B. (2009). Exploration of anxiety sensitivity and distress tolerance as vulnerability factors for hoarding behaviors. *Depression and Anxiety*, 26, 343– 353.
- Whisman, M., ve Uebelacker, L. (2009). Prospective associations between marital discord and depressive symptoms in middle-aged and older adults. *Psychology And Aging*, 24(1), 184-189.
- Williams, J. M. G., Teasdale, J. D., Segal, Z. V., ve Kabat-Zinn, J. (2007). *The mindful way through depression: Freeing yourself from chronic unhappiness*. New York: Guilford Press.

Postmodern Bir Karşı Masal
***Kırmızı Başlıklı Kız Ağlıyor* Adlı Gençlik Romanında Cinsel İstismar**
Neriman NÜZKET ÖZEN¹

Öz

Batıda Alman gençlik ve çocuk edebiyatında büyük öneme sahip olan Grimm masalları yüzyıllardan bu yana popülerliklerini korumaktadırlar. Ama aynı zamanda geçmişten günümüze doğru içinde buldukları her yüzyılda değişime uğramış ve evrilmişlerdir. Özellikle postmodern düşüncenin edebiyat üzerindeki etkisi ile masallar da yapışöküme uğratılmaya, ters yüz edilmeye ve karşı masallar şeklinde yeniden yazılmaya başlanmışlardır. Metinlerarasılığın izlerini taşıyan bu karşı masallar klasik masalların motif ve figürlerini ters yüz ederek onlara yeni anlamlar yüklemekte ve kimi zaman da tabu sayılan konuları ele almaktadırlar. Bu çalışmanın amacı Alman gençlik edebiyatı yazarı Hanika'nın aile içi cinsel taciz ve istismar konusunu ele aldığı ve klasik *Kırmızı Başlıklı Kız* masalına bir karşı masal biçiminde yazdığı bol ödüllü *Kırmızı Başlıklı Kız Ağlıyor* adlı romanında yer alan motif ve figürleri postmodern öğeler ve metinlerarasılık bağlamında incelemek ve hangi motiflerin ters yüz edildiğini görünür kılmaktır.

Anahtar Sözcükler

Alman gençlik edebiyatı
karşı masal
cinsel istismar
postmodernizm
metinlerarasılık

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 31.05.2023
Kabul Tarihi: 05.08.2023
Doi:
10.20304/humanitas.1308223

A Postmodern Fairy Tale
Sexual Abuse in the Youth Novel *Little Red Riding Hood is Crying*

Abstract

Grimm fairy tales, which are of great importance in German youth and children's literature in the West, have maintained their popularity for centuries. But at the same time, they have changed and evolved in every century from the past to the present. Especially with the influence of postmodern thought on literature, fairy tales have also begun to be deconstructed, turned inside out and rewritten as counter fairy tales. These counter fairy tales, which bear the traces of intertextuality, turn the motifs and figures of classical fairy tales inside out, give them new meanings and sometimes deal with taboo subjects. The aim of this study is to analyze the motifs and figures in the German youth literature writer Hanika's multi-award-winning novel *Red Riding Hood is Crying*, a counter-tale to the classic fairy tale of Little Red Riding Hood, in the context of postmodern elements and intertextuality, and to make visible which motifs are inverted.

Keywords

German youth literature
counter fairy tale
sexual abuse
postmodernism
intertextuality

About Article

Received: 31.05.2023
Accepted: 05.08.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1308223

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü, Tekirdağ/Türkiye, nnuzket@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7468-4909.

Giriş

“Ah büyükanneçim, kulakların ne kocaman,” demiş KIRMIZI Başlıklı KIZ. “Seni daha iyi duyabilmek için,” diye cevap vermiş boğuk ses. “Gözlerin de ne kocaman,” demiş küçük kız. “Seni daha iyi görebilmek için,” demiş kurt, doğrulup oturmuş ve sırtınca dişleri görünmüş. “Dişlerin ne kocaman,” demiş KIRMIZI Başlıklı KIZ, korkudan nefesi kesilerek. “Seni daha iyi yiyebilmek için!” diye bağırması kurt. Bu sözün ardından da yataktan sıçramış ve küçük kız tek lokmada yutmuş... (Grimm Masalları, 2011, s.39)

Her yetişkin anılarına geri dönüp baktığında çocukluğunda yolu mutlaka masallar ile keşiştir. Çocuklukta, okul öncesi dönemde, evde bir yetişkin tarafından okunması veya kendi kendine okumak yolu ile tanışılan masallar, kimi zaman tartışılan olumlu ya da olumsuz etkileri ile dünyada en çok okunan edebi metinler arasında yer almaktadırlar.

Masalların batıda bir edebi tür olarak çocuk ve gençlik edebiyatı altında kabul görmelerinin öncesine dönüp baktığımızda batı edebiyatında köklü ve uzun bir geçmişi olan Alman çocuk ve gençlik edebiyatının temelinde masalların da dahil olduğu bir sözlü geleneğin yattığını görmekteyiz. Çocuk ve gençlik edebiyatı özellikle Orta Çağ’dan itibaren gelişimine hız katarak Aydınlanma döneminin yeni fikirleri ve artan okuryazarlığı sayesinde yetişkin edebiyatı içinde bağımsız bir alan olarak yer almaya ve kabul görmeye başlamıştır.

Modernleşmeye doğru giden süreçte farklılaşan toplumsal, sosyal ve ekonomik düzen dahilinde “Çocuk” imgesinin yaşadığı büyük değişim ile çocuklar da birer birey ve okur olarak fark edilerek bu türün kendine özgü okuyucu kitlesini oluşturmaya başlamışlardır (Stephan, 2008, s.178). Bu süreçte çocuk ve gençlik kavramlarını tanımlama çabaları uzun yıllar tartışma konusu olmuştur. Kümmerling-Meibauer bu kavramların hem çocuk ve gençler için uygun olan edebiyat olarak, hem de onlar tarafından üretilen edebiyat olarak iki şekilde de anlaşılabilirliğini belirtir ve alıcı kitlesini henüz ‘yetişkin’ olmayan tüm okurların oluşturabileceğini vurgular (2012, s. 9). Bu bağlamda uzun süre masalların da çocuklar için uygun birer metin olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Bu nedenle masallar denildiğinde pek çok kişinin ilk aklına gelen ve Almanya’da anonim sözlü geleneğin birer ürünü olup derlenerek yazıya aktarılan Grimm Masallarının kapılarını çocuklara açması da biraz zaman almıştır. Bu da Aydınlanma döneminin akılcı düşünce yapısının onlara sıcak bakmamasından dolayı ancak 19. yüz yılda Romantik dönem ile birlikte Grimm Kardeşler, Ludwig Bechstein ve Hans Christian Andersen gibi Romantikler tarafından kaleme alınmaları ve derlenmeleri ile gerçekleşmiştir.

Almanya’da masallar üzerine ilk sistematik araştırmaları yapan Jacob ve Wilhelm Grimm kardeşler bu sözlü masalları 1805’den itibaren derlemeye başlayarak 1812 ve 1815 yıllarında *Kinder und Hausmärchen* adı altında yayınlamışlardır (Aytaç, 2012, s. 45). Bu derleme masal kitabı Aytaç’ın ifade ettiği üzere 19. yüzyılda Almanya’da kutsal kitap İncil’den sonra en çok satılan kitap olmuş ve Orta Avrupa’da anlatılan ve okunan en yaygın masallar arasında yerini almıştır (2005, s. 251). Her bir toplumun kendine özgü toplumsal hafıza ve kültürel yaşantısının yansıması olan masallar sözlü geleneğin birer ürünü olarak böylece nesilden nesile aktarılarak varlıklarını sürdürürken her aktarımda da yeniden üretilmiş, yazıya geçirilmeleri ile de değişime uğramışlardır. Bu aktarım sürecinde Melek Özlem Sezer masalların yaşamaya devam etmelerinin toplumsal kabule bağlı olduğunu ifade eder ve iletkenlik özelliğine sahip oluşlarından dolayı da göç ettikleri coğrafyada asimile olarak, yerel ihtiyaçları karşılamak üzere dönüştüklerini vurgular (2010, s.15). Kimi zaman eğitici bir araç olarak, kimi zaman ideolojik bir propaganda aracı olarak, kimi zaman da toplumsal cinsiyet rol ve kodlarının aktarılıp içselleştirilmesi gibi farklı amaçlara hizmet eden masallar bilinçdışına etki ederek alt metinler yazarlar. Sezer masalların eğlendirici ve vakit geçirtici işlevlerinin yanı sıra, toplumsal eleştiriyi mümkün kılmaları, bireysel arzu ve korkuların açıklanarak rahatlama sağlamaları, kahraman ya da mağdur olmaya fırsat sunmaları ve bazı arzuların da geçici tatmine ulaşmasını sağlamaları gibi farklı işlevlerine dikkat çekmektedir (2010, s.17).

Grimm Kardeşlerin masalları Sezer’in yukarıda ifade ettiği işlevlerin çoğunu yerine getirmekte ve sözlü gelenekten yazıya geçirilen metinler olarak sürekli devingen bir yapıda edebiyatta varlıklarını sürdürmektedirler. Ancak Zeynep Gültekin Akçay Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler masalının yeniden üretim biçimi üzerinde yaptığı çalışmasında Zipes’e (1975) atıfta bulunarak Grimm kardeşlerin bu derleme çalışması sırasında sözlü halk hikâyelerini masal olarak yazıya dökerken değiştirdiklerini ve dönemin şartlarına uyarlayarak burjuvalaştırdıklarını belirtir (2020, s. 971). Gültekin Akçay köylü ve işçilerin okuma yazma bilmediklerinden dolayı yazılı masalı da tüketemediklerini, bu durumda da anlatıların onları okuyabilen burjuva sınıfına hitaben iktidar ilişkileri, yaşamda kalma, özerklik için mücadele modelleri ve toplumsal cinsiyet rolleri gibi unsurlar ile yeniden düzenlendiklerini vurgular (2020). Bu durumda Alman çocuk ve gençlik edebiyatı bir yandan eğlenceli bir hal almaya başlarken aynı zamanda burjuva sınıfının düşünce yapısını yansıtan erdem ve davranışların da içselleştirilmesine katkıda bulunan bir sosyalleşme aracına dönüşmüştür. 19. yüzyılın ilk yarısında yaşanan bu gelişme çocuk ve gençlik edebiyatının içeriksel ve estetik temellerini oluşturarak 20. yüzyıla kadar geçerliliğini korumasını da beraberinde getirmiştir. Kaminski’ye

göre masallar kimi zaman baskın ve yönlendirici olup çocukları disipline ederek eğitmeye çalışsalar da onlara rahatlayabilecekleri bir hayal dünyasını da sunmuşlardır (1998, s. 20).

Alman çocuk ve gençlik edebiyatının tarihsel gelişim sürecinde önemli bir yere sahip olan masalların özellikle Nasyonal sosyalizm döneminde ideolojik propaganda aracına dönüşmeleri, çocuklara örtük mesajlar iletirken belli bir düşünceyi benimsetmeye çalışmaları, cinsiyet rollerinin aktarımı, eril-dişil cinsiyet özelliklerini kodlamaları ve eşit olmayan bir toplumsal düzeni işaret etmeleri gibi farklı göstergelerden ötürü edebiyat araştırmacıları ve akademisyenlerin araştırma odağı haline gelmişlerdir. Özellikle 70’li yıllarda feminist kuramın ve 80’lerde onu takiben toplumsal cinsiyet araştırmalarının gelişmesi, postmodern düşüncenin farklı bakış açılarını beraberinde getirmesi ile masallara daha eleştirel bir bakış ile yaklaşılmıştır. İçerdikleri mesajlar bağlamında masallar ters yüz edilmeye başlanmış ve yeniden üretim ve aktarım düzleminde geleneksel masal türünden farklı yeni bir biçim kazanarak karşı masallar (anti masal) olarak okurun karşısına çıkmışlardır. Tunç karşı masal fraksiyonu ve ülkemizdeki yansımaları üzerine yaptığı çalışmasında bu ters yüz işleminin Georg MacDonald, Oscar Wilde veya L. Frank Baum gibi isimlerle giderek görünür olmaya başladığını ve özellikle 20. yüzyılın postmodernizm düşüncesi ile birlikte, feminist oluşumlar ve “öteki” olarak kodlanan diğer hareketlerin öncülüğünde (örneğin vejetaryenler, antikapitalistler vs.) hemen her ülkede görülmeye başlandığını ifade eder (2021, s. 10).

Postmodern masalların kullanım alanlarına dair yaptığı çalışmada Kılıç karşı masal (anti masal) kavramının geleneksel masalın alt metninin bir baskı aracı niteliğinde olduğu gerekçesiyle, masalın bu alt metinden arındırılması gerektiğini savunan paradigmanın temelinde ortaya çıktığını ifade eder (2020, s.199). Karşı masallar, klasik masalların geleneksel biçimlerinin postmodern düşünce bağlamında yapısöküme uğratarak sonrasında metinler arası öğelere başvurup yeniden kurgulanmaları ile oluşan alternatif masal metinleridirler. Özellikle ataerkil düşüncenin egemen olduğu eril toplum düzeninde dayatılan toplumsal cinsiyet rollerine ve eşitsizliklere, otoriteye karşı çıkma ve bunları sorgulamaya başlama gibi eylemlere itici güç olmaktadır. Bu alanda önemli bir isim olan Cristina Bacchilega 1997 yılında yazdığı ve 2016’da Türkçe’ye çevrilen *Postmodern Masallar: Toplumsal Cinsiyet ve Anlatı Stratejileri* adlı kitabında klasik masalların postmodern edebiyatta yeniden yazılıp yorumlandıkları anlatıların, hem toplumsal cinsiyet hem de anlatı açısından nasıl kurgulandıklarını incelemiş ve bu çalışmayı yapma nedenini şöyle ifade etmiştir:

Çalışmalarımı üç temel soru yönlendirmiştir: Bu yeniden yazımlar ve incelemeler *kadına* ve *hikayeye* dair hangi imgeler üzerine düşünmektedir? Ne tür anlatı mekanizmaları bu imgeleri

desteklemektedir? Son olarak da, bu imgelerin altında öznenin inşasına dair hangi ideolojiler yatmaktadır? (Bacchilega, 2016, s. 20)

Bacchilega ayrıca postmodernist düşüncenin Batı kültürünün şekillendirdiği yapıların pek çoğunu ve disiplinler ile türler, özellikle edebiyat, popüler kültür ve folklor arasındaki hiyerarşik ayrımları etkilediğini de vurgular (2016, s. 42). Ancak Bacchilega'nın ifadelerinden de anlaşıldığı üzere araştırmalarda ağırlıklı olarak üzerinde durulan nokta, feminist bir perspektiften bakarak postmodern etkinin toplumsal cinsiyet ilişkilerini nasıl dönüştürdüğü ve bunu hangi stratejilerle yaptığını irdelemek olmuştur. Bu nedenle birer karşı masal olarak yeniden yazılan pek çok klasik masal, var olan ataerkil düzeni ters yüz etmek için masal kahramanları, zaman, mekan, konu, olay örgüsü gibi anlatı öğelerini toplumsal cinsiyet odağında dönüştürmüştür. Karşı masallara örnek olarak Nunila Lopez'in *Vejetaryen Külkedisi* (2009), Babette Cole'un *Külprensi* (1987), Juan Scaliter'in *Başka Bir Kırmızı Başlıklı Kız* (2017), Sara Şahinkanat'ın *Kim Korkar Kırmızı Başlıklı Kız'dan* (2014), Teresa Heapy'nin *Kırmızı Başlıklı Küçük Kız* (2016) ve Gregoire Mabire'nin *Kitaptan Düşen Kurt* (2019) adlı kitapları bunlardan birkaçıdır.

Edebiyatın yanı sıra sinema ve film sektöründe de karşı masal örneklerine ve yeniden yazımlara rastlamak mümkündür. Dizi ve film platformu olan Netflix'de yayınlanan popüler animasyon dizisi *Esrarengiz Bir Masal* (2021), *Hansel ve Gretel: Cadı Avcıları* (2013), *Pamuk Prenses ve Avcı* (2012), *Pamuk Prenses'in Maceraları* (2012), *Rapunzel* (2010), *Prenses ve Kurbağa* (2009), Grimm masallarına dair pek çok ögeyi mizah ile birleştirip ters yüz eden *Shrek* (2001, 2004, 2007, 2010) ve cadı figürünü yeniden yazan *Malefiz* (2014, 2019) serisi bunlardan bazılarıdır.

Türkiye'de yapılan akademik çalışmalara örnek olarak ise Tokdemir'in *Uyuyan Güzel Masalından Malefiz Filmine Ötekileştirmenin Yeniden Üretimi: Cadı Prototipinin Ters Yüz Edilmesi Mi?* (2020), Agvan ve Asutay'ın *Bir Anti-Masal Örneği Olarak Cam Ayakkabıları Reddeden Vejetaryen Külkedisi* (2018), Sayılğan ve Cıvaş'ın *Postmodern Masal Uyarlaması Olarak Sihirli Orman Filmi* (2021), Gültekin Akçay'ın *Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler Masalının Üç Hali: Grimm Kardeşler, Walt Disney ve Ertem Göreç* (2020), Özgürbüz'ün *Külkedisi Masalını Yeniden Yazmak: Külprensi ile Vejetaryen Külkedisi Adlı Resimli Kitapların Karşılaştırmalı İncelemesi* (2021) ve yine Özgürbüz'ün *Postmodern Masalarda Cinsiyet Kurgusu ve Anlatı Stratejileri: Kırmızı Başlıklı Kız Masalının Yeniden Yazımları* (2022) adlı çalışmaları örnek olarak gösterilebilir.

Alanyazında yapılan çalışmalar incelendiğinde bu çalışmaların ağırlıklı olarak toplumsal cinsiyet rolleri, eril-dişil eşitsizliği, dişil figürün pasifleştirilmesi, erkeğin kurtarıcı kahraman oluşu, kötü karakterler üvey anne ve cadının ters yüz edilişi, orman ve ev gibi mekanlara yüklenen anlamların irdelenmesi gibi temel masal öğelerini ele aldıkları görülmüştür. Bunların dışında cinsel taciz, istismar, pedofili, ensest gibi yüksek sesle telaffuz edilmesinden hala çekinilen ve tabu konular arasında yer alan toplumsal sorunlar bağlamında yazılan postmodern karşı masallara dair çalışmaların olmadığı dikkat çekmiştir.

Bu bağlamda yapılan bu çalışmanın sorunsalını aile içi cinsel istismar ve taciz konularını geleneksel masal öğelerine başvurarak dile getiren ve klasik masalı ters yüz ederek başka bir karşı masal yazan Alman gençlik yazarı Beate Teresa Hanike'nin 2009 yılında kaleme aldığı ve 2011 yılında Türkçe çevirisi yayımlanan *Kırmızı Başlıklı Kız Ağlıyor* (Rotkäppchen Muss Weinen) adlı romanı oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı romanın postmodern karakterlerinin yaşadıkları olayları yazarın geleneksel masal kurgusunu dönüştürerek nasıl kaleme aldığı ve klasik masal formatı ile karşılaştırıldığında metinlerarasılığa hangi öğelerin ters yüz edilmesinde başvurduğunu görünür kılmaktır. Vurgulanacak olan bir diğer nokta da romanın geleneksel masala kıyasla nasıl sonlandığıdır.

Kırmızı Başlıklı Kız Neden Ağlıyor?

Yazar Beate Teresa Hanika, ilk romanı olan *Kırmızı Başlıklı Kız Ağlıyor* ile Alman gençlik edebiyatında büyük bir başarı elde etmiştir. 2007 yılında henüz bu kitabının taslağı olan *Malvina in der Seifenblase* ile Oldenburg Çocuk ve Gençlik Edebiyatı ödülünü (Oldenburger Kinder- und Jugendbuchpreis), 2009 yılında Bavyera Eyaleti Sanat ödülünü (Bayerischer Kunstförderpreis) ve 2010'da Hans-im-Glück ödülünü alan yazar 2010 yılı Alman Gençlik Edebiyatı Ödüllerine (Deutscher Jugendliteraturpreis) de aday gösterilmiştir.

Sylvia Schwab yazar ile çocuk istismarını ele alan kitaplar üzerine yaptığı bir söyleşide kendisine henüz ilk romanında böyle bir başarıyı neye bağladığını sormuştur (2011). Çünkü merak edilen şey bu kadar “korkunç” bir konuyu ele alan bir romanın nasıl birçok ödül alıp yüksek satış rakamlarına sahip olabilesidir. Hanika kitabın yetişkin ve gençler tarafından bu denli okunuyor oluşunu anlatının salt bir istismar ve taciz romanı olmamasına, aynı zamanda aralara serpiştirilen günlük hayata dair pasajlar sayesinde konudan uzaklaşıp araya mesafe konulabilmesine bağlamaktadır. Schwab söyleşinin devamında özellikle Alman çocuk ve gençlik edebiyatında son yıllarda bu konu üzerine çok sayıda kitabın yazılmaya başlandığına dikkatleri çeker ve böyle ciddi ve ağır bir konunun illa ki depresif ve karanlık bir atmosfer üzerinden yansıtılmadan da heyecanlı ve sürükleyici bir anlatı ile kurgulanabileceğinin önemini

vurgular (2011). Bu noktada üzerinde durulan şey, gerçek hayatta var olan sayısız mağdurun bu kitaplar sayesinde yaşadıkları ile yüzleşebilmeleri ve belki de buna karşı koymak adına harekete geçmelerini sağlamaktır. Hanika, bu harekete geçişin elbette kolay ve hızlı olmayacağını farkında olduğunu ancak ona göre önemli olan mağdurların çevresindeki anne, teyze, arkadaş gibi figürlerin ilgisini çekmek tabiri caizse onları “uyandırmaktır”.

Büyük sözler etmeden duyguları harekete geçiren Hanika, büyükbabası tarafından istismar edilen Malvina’nın hikayesini despot bir baba, sürekli migren ağrıları çeken bir anne, anlayışlı ama şehir dışında okuduğundan sadece hafta sonları eve gelen bir abi, süslü bir abladan oluşan ve gerçekler karşısında “susan” ailesi üzerinden anlatır.

Anlatının içeriğini özetlemeden önce günümüzde gerek hukuki gerek toplumsal düzlemde nasıl ve neye göre tanımlanacakları hala tartışma konusu olan taciz, istismar gibi kavramlara değinmekte fayda var. Bange çocuk ve gençlere yapılan cinsel taciz ve istismarın tanımlanmasında ortak iki kriterden bahseder (2001, s. 11). İlk kriter bu taciz ve istismarın tehdit ve fiziksel güç ile gerçekleşiyor olması ve diğer kriter de çocuk ya da gencin iradesi dışında gerçekleşmesidir. Ancak bu noktada Deegener özellikle aile içi taciz ve istismar vakalarında tacizde bulunan otorite figürün şiddet ya da tehdide gerek kalmadan, aile içi statüsünün sağladığı gücü kullanarak çocuğun kendisine bağımlı olduğu gerçeğinden de faydalanıp doğrudan istediğini yapabildiğine dikkatleri çekmektedir (2010, s. 20). Deegener çocuğun bu kişiye inanıp itirazsız itaat etmesinin de maalesef aile içi taciz ve istismarda tacizcinin işini kolaylaştırdığını belirtir (2010, s. 20).

Türkiye’de cinsel taciz suçunun şartları Türk Ceza Kanunu’nun 105. Maddesinde belirtilmiştir. Bu madde hükmünce kişinin davranışının cinsel amaçlı olarak yapılması gerekir. Bu davranışta bulunan kişinin karşı tarafın vücut dokunulmazlığını ihlal edip etmediği de önem arz etmektedir. Eğer kişinin vücut dokunulmazlığı ihlal edilmeden cinsel amaçlı davranışlarda bulunulmuş ise cinsel taciz; davranışın, vücut dokunulmazlığını ihlal etmesi durumunda ise diğer suçlar (cinsel saldırı suçu, cinsel istismar suçu, reşit olmayanla cinsel ilişki suçu) söz konusu olmaktadır.

Malvina da bir taciz ve istismar kurbanıdır ve okura sunulan hikayesi on dördüncü doğum gününden iki hafta önce başlar. Yazar Malvina’nın hayatını şimdiki zamanda anlatırken okurunu Malvina’nın hatıraları üzerinden geçmiş yaza ve çocukluğuna da götürmektedir. Malvina, kendisini ailesi tarafından yalnız bırakılmış hisseden on üç yaşında bir kız çocuğudur. Annesi aslında her şeyi bilmesine rağmen pasif ve sessiz kalıp, bütün gün migren ağrılarının arkasına saklanıp yataktan çıkmazken; babası ise içine kapalı, çocuklarının ihtiyaçlarını

görmeyen otoriter ve despot bir adamdır. Malvina'nın kardeşleri de Malvina'yı sadece sorun çıkartan zor bir ergen olarak görürler. Gelişim psikoloğu Weiss'ın tespitlerine göre yaş olarak on ikiden itibaren ergenlik ve gençliğin başladığını, bu yaşta insanoğlunun çocukluktan yetişkinliğe geçiş safhasında bulunduğunu ve yeni statüsüne hazırlanması gerektiğini görmekteyiz (1991, s. 121). Gençliğe geçiş yapan çocuk kendi beden algısı ve kabulü, cinsiyet rolünü belirleyip sahiplenmesi, duygusal bağımsızlığını kazanması, sorumluluk üstlenmesi gibi pek çok görevle başa çıkmak zorundadır, tıpkı Malvina ve arkadaşlarının yaptığı gibi.

Malvina'nın yaşadıklarını anlatmaya çalışma çabaları aile fertlerinin onu ciddiye almamaları ve duymazdan gelmeleri yüzünden karşılık bulamaz. Böylece aileden hiç kimse Malvina'nın büyükbabasına yaptığı ziyaretlerde yaşadıklarının onun hayatına nasıl gölge düşürdüğünü fark etmez ya da fark etmiyor görünür. Malvina'nın ve büyükannesi ile büyükbabasının ortak olduğu bu karanlık sırrın ağırlığı, onun çocukluğunu ve gençliğe geçişini bir işkenceye dönüştürmüştür adeta.

Paskalya tatili olduğu için şehir dışında olan en yakın arkadaşı Lizzy'nin yokluğunda Malvina büyükbabasına arkadaşlık edip yemek götürmek görevini mecburen tek yapmak zorundadır. Bu ilk yalnız ziyarette büyükbabası tüm sınırları zorlayarak onu dudağından öper. Bu olaydan sonra Malvina'nın zihninde bilinçaltına atıp bastırmaya çalıştığı pek çok anı tekrar canlanır. Yaşadığı bu istismarı ailesine anlatan Malvina'ya hiç kimse inanmaz ve bunu görmezden gelir. Normalde güvenip pek çok şeyini anlattığı abisi de anlattıklarına şüphe ile yaklaşınca Malvina'nın ona duyduğu güven sarsılır ve büyük bir hayal kırıklığı yaşar.

İki haftalık tatil boyunca Malvina görevini yerine getirmeye devam eder çünkü büyükannesine son nefesinde büyükbabası ile ilgileneceğine dair söz vermiştir. Büyükbabasının istismarlarına seyirci kalan büyükannesinin bir yıl önce kanserden ölmesinden sonra büyükbabası hasta, terk edilmiş, kurban, yalnız, arkadaş ve bakıma muhtaç gibi farklı rollere bürünerek Malvina'nın evine gelmesini sağlamakta, adeta avını tuzağa çekmektedir. En ufak bir direnmede de ona zaten hiç kimsenin inanmayacağı fikri ile genç kızı tehdit eder ve büyükannesine verdiği sözü hatırlatır. Ailesi tarafından büyükbabası ile ilgilenmesi için zorlanan Malvina her defasında yaşadığı cinsel istismar ve tacizi kimse ile paylaşamaz. Malvina'nın hayatına yeni tanıştığı Çatlak ile biraz da olsa ışık doğar. Yakışıklı ve serseri Çatlak, ona ilgi duyar ve güvenini kazanmaya çalışır ama Malvina içine kapalıdır ve çok da yanaşmaz bu arkadaşlığa. Ancak karanlık sırrına rağmen aralarında ilk aşk heyecanı başlar.

Büyükbabasını her ziyaretinde tacize uğrayan Malvina, hikayenin devamında okurunu geçmişe götürerek yaşadıklarının aslında ne denli büyük bir felaket olduğunu gösterir çünkü

Malvina henüz küçük bir kız çocuğu iken başlamıştır bu taciz ve istismar, hem de büyükannesinin Malvina'yı büyükbabasına onu "sakinleştirmesi için göndermesi" ile. Ancak Malvina anlatının geçtiği iki hafta içinde Çatlak ve büyükbabasının Polonyalı komşusu olan ve bir şeylerin ters gittiğinin farkında olan Bayan Bitschek sayesinde gücünü toplayarak bir şey yapması ve büyükbabasına karşı çıkması gerektiğine karar verir. Büyükbabasının son anda fenalaşıp hastaneye kaldırılması büyük yüzleşmeye engel olsa da romanın sonunda Malvina arkadaşları ve nihayetinde ablasının da desteği ile polise gidip büyükbabasından şikayetçi olur.

Tabuları Yıkan Sorun Odaklı Gençlik Edebiyatı

Altmışlı yılların sonları ve yetmişlerin başına kadar olan zaman diliminde toplumsal yapıda ve siyasi söylemde çocuk ve gençleri de etkileyen bir paradigma değişimi gerçekleşmiştir. Weinkauff ve von Glasenapp edebiyatın konu, biçim ve işlev gibi temel öğelerini derinden sarsan bu değişimin çocuk ve gençlik edebiyatı tarihinde Zweite Moderne (Second Modernity) dönemi olarak yer edinirken gerçekçilik (Realismus) kavramını da beraberinde getirdiğini belirtirler (2010, s. 83). Çocuk ve gençler artık kendi düşünce, istek ve iradeleri olan bağımsız bireyler olarak görüldükleri için gerçekliğin edebiyatta yer alması olağan görülüyordu. Realist düşünce onlardan hiçbir gerçeğin saklanmaması ve toplumsal düzenin işleyişini anlayabilmeleri için yetişkinlerin sahip oldukları tüm bilgilere ve tecrübelere vakıf olmaları gerektiğini yansıtan bir düşünceyi savunmaktaydı. Böylece edebiyattaki bu realist anlatı biçimi yeni bir tür olarak sorun odaklı gençlik metinlerinin edebiyat tarihine girmesini sağladı.

Gerçekçilik daha önce fazla dile getirilmeyen siyaset, sosyal ve toplumsal sorunlar, şiddet, aşk, cinsellik ve ölüm gibi tabu konuların da artık ele alınmasına önem vermekteydi. Böylece yetmişler ve seksenlerin başında çevre kirliliği, nükleer felaketler, işsizlik gibi konular öne çıkarken seksenlerin sonunda insanların iç dünyası ve hissiyatı önem kazanmaya başlamış ve bu kez fiziksel istismar, akran zorbalığı, asosyallik, madde bağımlılığı, gençler arasında fuhuş, ağır hastalıklar, engelli olma gibi konuların yanı sıra cinsel istismar sorun odaklı gençlik edebiyatı bağlamında sıkça ele alınmaya başlanmıştır. Cinsel istismar konusuna dokunan ve tabuları yıkan gençlik kitapları da Alman edebiyatında tür olarak sorun odaklı realist çocuk ve gençlik edebiyatına dahildir. Bu türün kendine has özelliği belli zaman dilimlerinde belli konulara eğilim göstererek onlardan doğan sorunları kitaplara konu edinmesidir. Baroková'ya göre sorun odaklı gençlik edebiyatı, uzun süre tabu olan konuların tabu olmaktan çıkmaları için de büyük çaba harcamıştır (2014, s. 3).

Hanika'nın söz konusu bu romanı tür olarak sorun odaklı ve realist gençlik edebiyatına bir örnektir. Bu tür eserlerin kahramanları bizzat kendileri pasif kurban rollerinde okurun karşısına çıkarken, onlara fiziksel istismarda bulunan suçluların ortaya çıkartılması ise kendi direnişlerinin pasif ve zayıf oluşundan ötürü en yakın arkadaşlarına kalır, tıpkı Malvina'ya destek olan Lizzy gibi. Ancak istismar süresince onlara yetişkinler, aileleri, öğretmenleri ya da belli resmi yetkililer tarafından el uzatılmadıkça içinde buldukları kısır döngüden çıkmaları da mümkün görünmez.

Ewers bu romanlarda yer alan figürlerin artık davranışları geneli temsil eden birer kahraman olmaktan çıkıp, kendi sorunları ile tek başına anlatının merkezinde yer alan bireylere dönüştüklerini vurgularken, anlatılarda bireyselleşme ve psikolojik unsurların ağır bastığını ifade eder (1994, s. 14). Figürün geçirdiği değişimin yanı sıra aile kurumu da artık geleneksel biçiminden kopmuştur. Nüzket Özen ve Yavuzyılmaz'ın Alman çocuk ve gençlik edebiyatında sorun odaklı gençlik edebiyatı denildiğinde akla gelen önemli isimlerden Christine Nöstlinger'in eserlerindeki boşanmış aile çocukları üzerine yaptıkları çalışmada 1980 sonrası aile kurumunun geçirdiği değişim irdelenmiştir (2022, s. 67). Aile artık sadece bir evlilik kurumu olarak kalıyor, yeni ve farklı aile türleri ortaya çıkıyordu. Boşanmalar, evlilik dışı ilişkiler, üvey anne ve baba motifleri, Patchwork aile denilen ve çiftlerin eski evliliklerinden olan çocukları ile kurdukları yeni aile türü gibi pek çok yeni yapı gelenekselin yerini almaya başlamıştır. Geleneksel aile kavramının temsil ettiği anlamın postmodern dünyada yeniden yazılması ise aile içi iletişim(-sizliği) etkilemiş ve aileyi artık en güvenli mekan olmaktan çıkartmıştır.

Gerçekçi çocuk ve gençlik edebiyatı Ewers'e göre didaktik bir işlevi de üstlenmektedir; çünkü kitapların kahramanları çoğu zaman okurları ile akrandırlar ve böylece roman figürü ile ortak bir paydada buluşan genç okur, kitaplarda konu edinilen sorunlarla yüzleşerek kendi yaşadığı benzer gerçek sorunların üstesinden gelirken figürün iç dünyasını içselleştirerek bundan faydalanabilir (2012, s. 228). Bu durumda amaç sadece gerçeği kitaplarda yansıtmak değil, gerçekte var olan sorunların çözümüne de katkı sağlamaktır.

Kurda Yem Olmayan Kırmızı Başlıklı Kız

Çalışmanın bu kısmında postmodernizmin edebiyat üzerindeki en önemli etkilerinden olan metinlerarasılık bağlamında Hanika'nın romanının Grimm kardeşlerin klasik *Kırmızı Başlıklı Kız* masalına ne tür göndermelerde bulunduğu, hangi motif ve figürlerin metinlerarasılığını işaret ettiği incelenecektir. Ayrıca bir karşı masal olarak hangi kavramların ters yüz edildiği de görünür kılınmaya çalışılacaktır. Wrobel güncel çocuk ve gençlik edebiyatı

metinlerinde metinlerarasılığa işaret eden atıf ve referansların artarak devam ettiğini ve postmodern dönemin edebi ürünlerinde buna rastlama olasılığının oldukça yüksek olduğunu vurgular (2010, s. 6). Özellikle de Hanika'nın bu romanını örnekleyen Wrobel, eserin daha başlığında metinlerarasılığı işaret ettiğine dikkatleri çeker. Franz ise masallara ait motif ve öğelerin toplam edebiyat içinde sıkça başvurulan ve en kolay fark edilebilen metinlerarasılık işaretçileri olduklarını ekler (2005, s. 3).

Benim adım Malvina. 1 Mayıs'ta on dört yaşında olacağım. Şimdi aylardan nisan. Daha iki hafta var. On dördümü doldurduğumda, bir erkek arkadaşım olacak. Onun elini tutacak ve kollarında uykuya dalacağım. Annemle babam izin vermese de partilere gidip dans edeceğim. Hep fikrimi söyleyeceğim ve üzgün yerine öfkeli olacağım. O kadar yüksek sesle bağırabileceğim ki, istersem herkes benden korkup kaçacak. Annemle babam da, büyükbabam da, herkes. Şimdi aylardan nisan ve ben on üç yaşındayım (Hanika, 2011, s. 5).

Romanın girişinde kendini böyle tanıtarak okuruna seslenen Malvina roman boyunca Ben anlatıcı konumunda hikayesini anlatmaya devam eder. Roman iki farklı düzlemde, geçmiş ve şimdiki zamanda ilerleyeceğini zaten bu ilk paragrafta okuruna belli eder. Bu doğrudan ifade ediliyor olmasa da, “şimdi” ve “gelecek”e yapılan atıflardan anlaşılmakta ve bir şeylerin yolunda gitmediği, umudun gelecekte olduğuna dair hissi okura aktarmaktadır. Toplam on beş bölümden oluşan romanın her bölüm başlığı haftanın bir günü ile adlandırılmakta ve cumadan cumaya iki haftalık bir döngüyü tamamlamaktadır. Bu bölümlerin on üçü ise geçmişte yaşananları yansıtır. Roman kurgu bakımından üç katmandan oluşmaktadır. İlki şimdiki zamanda iki haftalık paskalya tatilinde büyükbabası ile ilgilendiği katmandır. Geçmişte geçen diğer ikisini ise, Malvina'nın çocukluğunda vakit geçirdiği yıkılmaya yüz tutmuş bir köşkteki anıları ve piyano derslerinden sonra büyükbabası ve büyükannesinin evinde geçirdiği zamanın zihninde yeniden kurgulamasını sağlayan katmanlar oluşturmaktadır. İlk katmanda olaylar kronolojik ilerlerken ikinci ve üçüncü katmanlarda kronolojik değil, bazen günümüzden geçmişe bazen de tam tersine ilerlemektedir.

Birinci bölümde büyükbabası Malvina'yı zorla dudağından öper ve o da bunu arabada babasına doğrudan söyler ancak hiçbir şekilde inandırıcı olamaz.

“Büyükbabam bugün beni öptü”, diyorum ya da bunu söylediğimi duyuyorum. “Beni bir daha öpmesini istemiyorum”. Babam hiçbir şey söylemiyor. Bir an, beni duymadığımı sanıyorum. Sonra dikiz aynasından beni süzdüğünü hissediyorum. Çok kısa, sonra yine yola bakıyor. (Hanika, 2011, s. 13).

Babasının bu tepkisizliği karşısında Malvina bisikletine atlayıp adeta çocukluğundan geriye kalanı temsil eden eski köşke gider. “Köşke gideceğim. Bir zamanlar oyun oynadığımız

eski, terk edilmiş bir ev. Şimdi bunun için yaşımız büyüdü. Oyun oynamak için. Hala köşke giden tek ben kaldım, hatta sık sık oradayım” (Hanika, 2011, s. 14). Burada çocukluğundan koparak yetişkinliğe geçişin Malvina için kolay olmadığı hatta bunu çok da istemediği görülmektedir. Çalışmanın sonunda önemli bir metafor olan köşkün hikayeyi nasıl tamamladığına da değinilecektir.

Roman masal öğeleri ve metinlerarasılık bakımından incelendiğinde Grimm kardeşlerin klasik masalı ile arasında büyük benzerliklerin var olduğu görülür. Malvina'nın kırmızı başlıklı kız, büyükbabasının da kurt olduğu bu hikayede, Kırmızı Başlıklı Kız klasik masalda sepetini koluna takıp ormana doğru yol alırken, bu kez Malvina “Sepetimi gidonuma asıp bisikletle yola koyuluyorum, bu hiç de kolay değil, çünkü sepet sağa sola sallanıyor ve dengeyi kaybetmemek için çok dikkatli olmam gerekiyor” diyerek büyükbabasının evine doğru yola çıkar (Hanika, 2011, s. 27).

Her iki masalın da başlığında açıkça adı geçen “kırmızı” kelimesi ve rengi Malvina'nın hikayesinde de atıfta bulunulan bir motiftir. Bettelheim kırmızı rengin güçlü duygu ve arzuları temsil ettiğini özellikle de cinsel duygularla ilişkili olduğunu ifade ederken kırmızının neredeyse her toplumda cinsellik ve arzuyu sembolize ettiği görülür (2013, s. 199). Malvina büyükbabasına her gün bir sepette yiyecek ve şarap götürür. Büyükbabasının ona yaklaştığı bir sahnede kırmızı şarap içiyor oluşu “Kırmızı sıvı kadehte uyuşuk uyuşuk dönüyor, aklıma konuyu değiştirecek bir şey gelmesi için neler neler vermezdim, ancak koltuğun kenarında gergin gergin sağa sola kayıyorum” sepetteki şarabın da kırmızı olduğunun kanıtı gibidir (Hanika, 2011, s. 11). “Nefesinde kırmızı şarabın kokusunu alıyorum, kırmızı şarap ve ekşi bir şey, sanırım yaşlılığın kokusu bu [...]” (Hanika, 2011, s. 11) diye içlenen Malvina'nın tacize uğradığı oturma odasının zemininde koyu kırmızı bir halının serili oluşu, “Nereye varmak istediğini tam olarak bilmiyorum, tek bildiğim, büyükbabam beni ikna etmeye çalıştıkça yerin, saçaklı kırmızı halının ve bütün odanın giderek daha fazla sallanmaya başladığı” (Hanika, 2011, s. 87) da bu rengin istismarın gerçekleştiği mekana cinselliğe dair bir anlam yüklediğinin göstergesidir. Kırmızının her zaman pozitif anlamda cinselliği temsil etmediği, Malvina'da olduğu gibi tehlike ve tehdit bağlamında bir cinselliği de ifade edebileceği unutulmamalıdır.

Metinlerarasılık bağlamında ele alınabilecek bir diğer motif klasik masalda kurdun büyükanneyi yutması eylemidir. Bu yutularak yok olma eylemi Hanika'nın romanında doğrudan olmasa da eşanlamlı ve benzer kelimelerin kullanılması ile betimleniyor ve klasik masala bir gönderme yapılıyor. Malvina'yı sayısız defa istismar ve taciz eden büyükbabasının

onların yanlarına taşınma ihtimalini duyan Malvina etrafının onun tarafından sarıldığında yok olmaktan korkuyor:

Büyükbaba yanımıza taşınacak; bu cümle beynimde fir dönüyor ve etrafımdaki her şeyin solmasına yol açıyor, artık renkler yok, giderek büyüyen bir karanlıkta ışık noktaları var sadece. Büyükbabam yanımıza taşınacak, odası koridorun öbür ucunda olacak, sabahları uyandığımda ve akşamları uykuya dalarken yatağımın başında duracak ve arada onsuz geçen bir dakika olmayacak. Onu kafamın içinde okula Lizzy'e taşıyacağım, beni giderek daha fazla sarıp sarmalayacak, ta ki benden geriye hiçbir şey kalmayana dek (Hanika, 2011, s. 141).

Grimm kardeşlerin *Kırmızı Başlıklı Kız* masalında büyükanne kurt tarafından yutulup mideye indirilirken Malvina kurt tarafından yutulmak yerine büyükbabası tarafından etrafı sarılarak, sıkıştırılarak mecazi anlamda yok olacak bu durumda.

Klasik masaldaki kurt figürü bu kez büyükbaba tarafından temsil edilmektedir. Kurt kelimesi yüzyıllar boyu telaffuz edildiği anda kötüyü çağrıştıran bir anlam taşımıştır. Adeta kötü ve tehlikeli olanı sembolize eden bir mite dönüşen kurdun İncil'de bile adı kötü niyetli bir varlık olarak geçer (Schulz, 2011, s. 50). Büyükbabanın kurt "pençeleri" ile Malvina'yı okşaması ve her geldiğinde onu "iştahla" bekleyip yaptığı tacizlerle mideye indirip doyuma ulaşması onu bu hikayedeki kötü kurt yapmaktadır. Burada "kurt" kavramı ters yüz edilerek tehdit dışarıdan yabancı birisinden değil de aile içindeki bir figürden gelmektedir.

Fakat bu kurdun bir de suç ortağı vardır: Büyükanne. Kanser hastası olan bu yaşlı kadın geleneksel büyükanne rolünün aksine sevecen ve korumacı olmaktan ziyade torununa zarar verilmesine aracı olan figürdür. Bir ters yüz edip anlamına yeniden yazılmasını da büyükanne figüründe görmekteyiz. Malvina'nın geçmişe geri dönüşlerinde zihninde büyükannesi hep hastalığı ile beraber canlanır. "Büyükannem geçen yıl mayısta öldü. Bir deri bir kemiğe dönüşmüş ve saçları dökülmüştü, onu hiç böyle tanımıyordum. Giderek daha fazla eridiği, sonunda ondan geriye hiçbir şey kalmayacağı hissine kapıldım" (Hanika, 2011, s. 52). Fiziksel olarak böyle güçsüz ve hasta betimlenen büyükannenin aslında tam tersine ne yaptığının ve nasıl davranması gerektiğinin oldukça bilincinde olan bir kadın olduğu Malvina'nın şu sözlerinden anlaşılabilir: "Büyükannem her zaman her konuda haklıydı. Akıllı, yumuşak başlı bir kadındı, hiçbir zaman bağırmasdı ve büyükbabam bağırdığında da, sadece gülümserdi" (Hanika, 2011, s. 52). Kocasının nasıl birisi olduğunu çok iyi bilen ve ona göre hareket eden bir kadın profilidir bu. Malvina'nın büyükannesi ile olan diyaloglarında onun bu istismardan haberi olduğu hiçbir şekilde sözel olarak okura ifade edilmez ama okur özellikle şu sözlerden dolayı büyükannenin bunu bildiğine dair şüphe duymaya başlar:

“Hilda!” diye bağıyordu, büyükannemin adı buydu. “Onu buraya yolla, benim küçük Malvina’mı buraya yolla!” O sürekli bunu bağıırken, büyükannemle ben birbirimize sıkı sıkı sarıldık ve ben dışarı çıkmayacağımı, çok korktuğumu söyledim, büyükannem ise, “Cesur olmalısın, şimdi çok cesur olmalısın” dedi. Bir süre sonra da büyükannem beni dışarı yolladı. Bu sırada bana bakmadı, sadece kapıyı aralayıp beni aradan itti, büyükbabam da beni yakaladı, kucakladığı gibi oturma odasına taşıdı (Hanika, 2011, s. 108).

Bu ifadedeki “yakaladı” sözcüğü de tıpkı klasik masaldaki kurdun yaptığı gibi büyükbabanın da kurda dönüştüğü ve avını yakalayıp yemeye götürdüğüünün bir işaretçisidir. Her şeyin farkında olan büyükannenin Malvina’ya yaptığı en büyük kötülük bu tacizlerin her Cuma piyano dersinden sonra gerçekleşiyor olmasının yanı sıra, hastanede son nefesini vermeden önce torunu ile yalnız konuşmak isteyip ondan büyükbabasını “yarı yolda” bırakmayacağına dair söz vermesini istemesidir. Bu da maalesef büyükannenin tüm bu istismarın farkında olduğunu ve bunun ölümünden sonra da devam etmesini istemesi ile büyükbabanın tarafını tuttuğunun göstergesidir. Verdiği bu sözün ağırlığı ile Malvina adeta tacizlere karşı gelmemeyi ve bunu kimse ile paylaşmamayı görev edinir kendine. Ancak romanın sonlarına doğru büyükannesinin de suçlu olduğunu fark eder: “Ama bana göz kulak olmadı ne yaşarken ne de öldüğünde, beni sattı, çünkü büyükbabamın karşısına dikilemeyecek kadar korkaktı, sonra da benden söz aldı ve bu sözü bir türlü bozmadım” (Hanika, 2011, s. 194). Malvina’nın büyükannesi klasik *Kırmızı Başlıklı Kız* masalındaki büyükannedir aslında. Burada metinlerarasılık açıkça görülmektedir. İki de yaşlı ve güçsüzdür, kurda da karşı koyamazlar ancak Hanika’nın yaptığı şey bu noktada büyükanne figürünün hem toplumsal yaşantıda hem de masalında temsil ettiği anlamı yeniden yazmaktır. Kurguladığı büyükanne bildiğimiz büyükanne değildir artık, postmodern toplumun büyükanne motifidir.

Büyükanne figürü gibi bu anlatının prensi de gelenekselden çok farklı kurgulanmıştır. Hikayenin prensi görünürde şüphesiz Çatlak’tır ama bir yeniden yazma da prens figüründe gerçekleşmiş ve bu kez prensesi doğrudan kurtaran kişi eril bir figür olmamıştır. Tam tersine kurtarıcı figürler bu kez dişil iki figür olan Lizzy ile Bayan Bitschek’tir ve her ikisi de bu romanın postmodern “prens”leridir.

Metinlerarasılık bağlamında ele alınacak olan son motif romanda Malvina’nın *Kırmızı Başlıklı Kız*’ın ismiyle aynı şekilde adlandırılmasıdır. Bunu açıklamak için önce *Kırmızı Başlıklı Kız*’ın Almancası olan Rotkäppchen kelimesini açıklamak gerekir. Almancada bulunan -chen son eki bir küçültme ekidir ve sonuna geldiği kelimeyi ya küçültür (bu küçültme yaş, fiziksel özellik vb. şeklinde olabilir) veya sevimlilik anlamı katar. Bu anlamı görünür kılabilme adına hem Almanca metinde hem de Türkçe çeviri metnindeki adlandırmalara

bakmakta fayda var. Klasik masalda bu son ek nitelediği figüre daha çok sevimlilik anlamı katarken, örneklerde görüldüğü üzere -chen eki romanın Türkçe çevirisine anlam olarak -cığım, -cık, -m gibi eklerle yansımıştır. Bu da tacizecinin kurbanı ile arasında bir yakınlık ve güven bağı oluşturmasını kolaylaştırmaktadır:

“Malvinchen,” sagt er, “da bist du ja endlich” (Hanika, 2012, s. 35).

“Malvina’cığım,” diyor, “nihayet geldin” (Hanika, 2011, s. 31).

“[...] schick sie raus, schick mein Malvinchen raus!” (Hanika, 2012, s. 116).

“Onu buraya yolla, benim küçük Malvina’mı buraya yolla!” (Hanika, 2011, s. 108).

“Ah, da sehe ich etwas” sagte er, “was kann das nur sein. Ein kleines Malvinchen vielleicht” (Hanika, 2012, s. 140).

“Hah, bir şey görüyorum,” derdi, “ne olabilir ki acaba? Küçük bir Malvina’cık belki de” (Hanika, 2011, s. 131).

Romanın sonunda okur daha önce değinilen ve yıkımı beklenen eski köşkün artık olmadığını öğrenir.

Bir zamanlar köşkün bulunduğu yerde bir sürü moloz yığını var. En tepede Lizzy ile ben oturuyoruz. Bana bir pasta yapmış, üzerinde on dört tane mum var. [...] Sonra ikimiz de susuyoruz. Söyleyecek fazla bir şey yok. Karşımızda köşkün kalıntıları, tarlalar ve adına gelecek dediğimiz zaman duruyor (Hanika, 2011, s. 201-202).

Şimdiki zaman düzleminde köşk imgesine hem anlatının başında hem de sonunda değinilmesi ve köşkün sonunda yıkılması ile Malvina’nın travmatik çocukluğundan, o kötü günlerden ve on üçüncü yaşından kopuşu, adeta vedalaşması da temsil edilir. Artık on dördüncü yaşına giren Malvina geleceğe de farklı bakabilmektedir. Çünkü Lizzy ve Çatlak sayesinde bir umudu vardır: “Büyükbabamı bir daha asla ziyaret etmek zorunda kalmayacağım, henüz bunun için çok hasta, ama iyileştiğinde Lizzy onu kendi elleriyle hapisaneye teslim edecek. Köşkün moloz yığımında buna söz verdi bana” (Hanika, 2011, s. 208).

Sonuç

Bu çalışmanın amacı Hanika’nın gençlik romanı *Kırmızı Başlıklı Kız Ağlıyor* ile klasik *Kırmızı Başlıklı Kız* masalı arasındaki metinlerarası öğeleri tespit etme, hangi kavramların ters yüz edilerek anlamlarının yeniden yazıldığını görünür kılmaktır. Bu amaçla roman “kırmızı, yutularak yok olma, büyükbaba, büyükanne, isimlendirme, prens” gibi farklı motif ve figürler üzerinden incelenerek metinlerarasılığa dair işaretçiler görünür kılındı. Çalışma sonunda

büyükbabanın kurdu temsil ettiği, yutularak yok olmanın mecazen büyükbabanın Malvina'nın etrafında olması ile eş anlama geldiği, büyükannenin anlamsal olarak ters yüz edilerek kötücül bir figüre dönüştüğü, prens figürünü temsil edebilecek olan Çatlak'ın yerine yazarın bir karşı masal ögesi olarak bu kez dişil figürleri “kahraman/kurtarıcı” olarak kurguladığı ve masalın mutlu son ile bitmediği elde edilen bulgulardandır.

Klasik masallara ait motif ve öğelerin günümüz edebiyatında hala kullanılıyor olması, onların popülerliğini devam ettirdiğinin en büyük ispatı sayılabilir. Salt küçük çocukların zaman geçirmesi işlevini üstlenmeyen masallar özellikle gençlere ciddi konuları aktarmada büyük öneme sahiptir. Önemli ve ciddi içeriklerin hikaye şekline bürünerek okuru ile buluşmasını sağlayan masallar klasik imajlarından sıyrılarak bir nevi postmodern kimliklerine geçiş yapmışlardır.

Romanın elde ettiği başarı bağlamında yazarın üslubuna da değinmeden geçmek doğru olmaz. Hanika şiirsel yazı tarzı ile roman boyunca okuruna farklı duygular yaşatmaktadır: Öfke, acıma, ailenin ilgisizliği ve olayı görmezden gelmesine inanamama, Malvina'nın sonunda güçlü olup bu durumdan çıkması ya da yardım almasına dair ümit etme gibi. Yazar kimi noktalarda detaylı betimlemeler ile anlatıya şekil verirken kimi yerlerde de konuya örtük bir biçimde değinmektedir; ancak en önemlisi yazarın okurun, bu zor olaylarla arasına ne zaman bir mesafe koymasına gerektiğini bilmesidir. Doğrudan ifade edilmeyen; ancak ima edilen şeyler aslında okura gerçeğin ne olduğunu hissettirir. Böylece duyguları harekete geçirip okura aktarmayı kelimelerle başarmanın zor olduğu noktalarda örtük ifadeler daha çok işe yaramaktadır. Hanika'nın başarısı da “konuşulamayacak” olanı açıkça ifade edip konuşabilmesidir. Yazarın başardığı şey sessizliğin sesi olmaktır. Romanı klasik masaldaki gibi gerçekliği çok yansıtmayacak olan mutlu son ile bitirmiyor ve ucunu açık bırakıyor olması da postmodern düşüncenin edebiyat üzerindeki etkilerinden biri olarak görülebilir, çünkü yazarın aldığı bu karar postmodern düşüncenin, gerçekliğin mutlak ve tek olduğu inancını reddediyor oluşu ile birebir örtüşmektedir.

Kaynakça

- Asutay, H. ve Agvan, Ö. (2018). Bir anti-masal örneği olarak cam ayakkabıları reddeden vejetaryen külkedisi. *Humanitas Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(11), 225-238.
- Aytaç, G. (2005). *Yeni Alman edebiyatı tarihi*. İstanbul: Akçağ Yayınları.
- Aytaç, G. (2012). *Yeni çağ Alman edebiyatı*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bacchilega, C. (2016). *Postmodern masallar: Toplumsal cinsiyet ve anlatı stratejileri*. İstanbul: Avangard Kitap.
- Bange, D. (2001). Das alltägliche Delikt: Sexuelle Gewalt gegen Mädchen und Jungen. Zum aktuellen Forschungsstand. U. Enders (Ed.), *Zart war ich, bitter war's. Handbuch gegen sexuellen Missbrauch* içinde (s. 21-26). Köln: Kippenheuer & Witsch.
- Baroková, J. (2014). Ein Thema der problemorientierten Jugendliteratur als Buch der Tabuzone. *Brüner Hefte zu Deutsch als Fremdsprache*, 7(1/2), 2-15.
- Bettelheim, B. (2013). *Kinder brauchen Märchen*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Brocklehurst, R. ve Doherty, G. (2011). *Grimm masalları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cole, B. (2014). *Külprensi*. İstanbul: Kuraldışı Yayınları.
- Deegener, G. (2010). *Kindesmissbrauch. Erkennen – helfen – vorbeugen*. Basel: Beltz Verlag.
- Ewers, H. H. (1994). *Jugendkultur im Adoleszenzroman. Jugendliteratur der 80er und 90er Jahre zwischen Moderne und Postmoderne*. Weinheim: Beltz Juventa Verlag.
- Ewers, H. H. (2012). *Literatur für Kinder und Jugendliche. Eine Einführung*. Paderborn: Wilhelm Fink UTB.
- Franz, K. (2005). Neuere Tendenzen in der Kinderlyrik. *Beiträge Jugendliteratur und Medien*, 5(1), 3–13.
- Grimm J., W. (2011). *Grimm masalları*. İstanbul: Remzi Yayınevi
- Gültekin Akçay, Z. (2020). Pamuk prenses ve yedi cüceler masalının üç hali: Grimm Kardeşler, Walt Disney ve Ertem Göreç. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(2), 965-988.
- Hanika, B. T. (2011). *Kırmızı başlıklı kız ağlıyor*. İstanbul: ON8
- Hanika, B.T. (2012). *Rotkäppchen muss weinen*. Frankfurt a.M.: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Heapy, T. (2016). *Kırmızı başlıklı küçük kız*. İstanbul: 1001 Çiçek
- Kaminski, W. (1998). *Einführung in die Kinder- und Jugendliteratur. Literarische Phantasie und gesellschaftliche Wirklichkeit*. München: Juventa Verlag.
- Kılıç, V.G. (2020). Popüler masalların kullanım alanları: Külkedisi masalı örneği. *Global Media Journal TR Edition*, 11(14), 189-205.
- Kümmerling-Meibauer, B. (2012). *Kinder- und Jugendliteratur. Eine Einführung*. Darmstadt:

Academic in Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Lopez, N. (2012). *Vejetaryen külkedisi*. İstanbul: NotaBene Yayınları.

Mabire, G. (2016). *Kitaptan düşen kurt*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Nüzket Özen, N. ve Yavuzyılmaz, G. (2022). Christine Nöstlinger’in romanları “Oh, du Hölle” ve “Konrad oder das Kind aus der Konservenbüchse” bağlamında Alman çocuk ve gençlik edebiyatında boşanmış aile çocukları. Y. Topaloğlu (Ed.), *Dil, kültür ve edebiyat araştırmaları* içinde (s. 63-82). İstanbul: Günce Yayınları.

Özgürbüz, M. E. (2021). Külkedisi masalını yeniden yazmak: Külprensi ile vejetaryen külkedisi adlı resimli kitapların karşılaştırmalı incelemesi. *Litera: Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 31(2), 757-782.

Özgürbüz, M. E. (2022). Postmodern masallarda cinsiyet kurgusu ve anlatı stratejileri: Kırmızı başlıklı kız masalının yeniden yazımları. *Edebi Eleştiri Dergisi*, 6(2), 57-78.

Sayılgan, Ö. ve Cıvaş, G. (2021). Postmodern masal uyarlaması olarak sihirli orman filmi. *Selçuk İletişim Dergisi*, 14(4), 1546-1577.

Scaliter, J. (2017). *Başka bir kırmızı başlıklı kız*. İstanbul: NotaBene Yayınları.

Schulz, O. (2011). *Wölfe. Ein Mythos kehrt zurück*. München: Bayerischer Landwirtschaftsverlag

Schwab, S. (2011, 30 Nisan). Bücher gegen Sprachlosigkeit. Jugendbücher zum Thema sexueller Missbrauch. *Deutschlandfunk*. <https://www.deutschlandfunk.de/buecher-gegen-sprachlosigkeit-100.html>

Sezer, M. Ö. (2010). *Masallar ve toplumsal cinsiyet*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Stephan, I. (2008). Entstehung der Kinder- und Jugendliteratur. Aufklärung. W. Beutin (Ed.), *Deutsche Literaturgeschichte. Von den Anfängen bis zur Gegenwart* içinde (s. 178-180). Stuttgart: J.B. Metzler Verlag.

Şahinkanat, S. (2014). *Kim korkar kırmızı başlıklı kızdan?* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tokdemir, K. (2020). Uyuyan güzel masalından Malefiz filmine ötekileştirmenin yeniden üretimi: Cadı prototipinin ters yüz edilmesi mi? *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, (6), 111-130.

Tunç, E. (2021). Karşı masal fraksiyonu ve Türkiye’deki yansımaları. *Motif Vakfı Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu II. tam metin bildiri* içinde (s. 21-51). İstanbul: Motif Vakfı Yayınları.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (2004). *Türk Ceza Kanunu*. <https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html> Erişim Tarihi: 23.05.2023

Weinkauff, G. ve von Glasenapp, G. (2010). *Kinder- und Jugendliteratur*. Paderborn: Schöning

Uni-Taschenbücher UTB.

Weiss, R. (1991). *Kindheit und Jugend. Eine Entwicklungspsychologie. Psychologie für Erziehung und Unterricht. I. Teil.* Innsbruck: Universitätsverlag Wagner.

Wrobel, D. (2010). Kinder- und Jugendliteratur nach 2000. *Praxis Deutsch*, (224), 4.-11.

Blinking to Oscar 2023 Ceremony with Social Family Construction¹

Oğuzhan PEHLİVAN²

Abstract

Family is a socially constructed phenomenon in terms of relations dependent on kinship, friendship, or closeness. This article aims to scrutinize an example of a transnational family in the Oscar winner movie “*Everything Everywhere All at Once* (2022)”. The descriptive-analytic research method with a qualitative approach was applied as the research methodology in this study. Network, family discourse, and time are found as the main contributors to the formation of a family. The network is the most powerful force multiplier for resolving conflicts in family, whether it be intrinsic or extrinsic. Additionally; heterarchical relationships are less prevalent than hierarchical ones, the primary factors in the development of family habits are cultural background and prior experiences, and the social construction of families can be prevented by the use of various languages and dialects. In the end, one of the fundamental principles underlying the social architecture of the family is time.

Keywords

Everything Everywhere All
at Once
social construction
family social construction
family sociology
family network
family discourse

About Article

Received: 25.05.2023

Accepted: 26.09.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1302148

Oskar 2023 Törenine Sosyal Aile İnşası ile Göz Kırpma

Öz

Aile, akrabalık, dostluk veya yakınlığa dayalı ilişkiler açısından sosyal olarak inşa edilmiş bir olgudur. Bu makalenin amacı Oscar ödülü kazanan “*Her Şey Her Yerde Hepsi Aynı Anda* (2022)” filmindeki ulusötesi aile örneğini irdelemektir. Bu çalışmada araştırma yöntemi olarak nitel yaklaşımli betimsel-analitik araştırma yöntemi uygulanmıştır. Çalışmada ailenin sosyal inşasında ağ, aile söylemi ve zamanın temel faktörler olduğu bulunmuştur. Ağ, ister içsel ister dışsal olsun, ailenin sosyal organizasyonundaki çatışmaları çözmek için en güçlü kuvvet çarpanıdır. Bunlara ek olarak; çalışma kapsamında elde edilen bulgular heterarşik ilişkilerin hiyerarşik ilişkilere göre daha az yaygın olduğunu, aile alışkanlıklarının gelişmesinde birincil faktörlerin kültürel geçmiş ve geçmiş deneyimler olduğunu ve çeşitli dillerin ve lehçelerin kullanılmasının ailelerin sosyal olarak inşasının önüne geçebildiğini göstermektedir. Nihayetinde ailenin sosyal mimarisinin altında yatan temel ilkelerden birisinin zaman olduğu saptanmıştır.

Anahtar Sözcükler

Her Şey Her Yerde Hepsi
Aynı Anda
sosyal inşa
ailenin sosyal inşası
aile sosyolojisi
aile ağları
aile söylemi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 25.05.2023

Kabul Tarihi: 26.09.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1302148

¹ The ideas and opinions expressed in this study belong solely to the author and do not reflect any institution which the author is affiliated.

² PhD., Independent Researcher, Turkish General Staff, Ankara/Türkiye, ozipehlivan@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-6779-4699.

Introduction

The Oscar, Academy Award, ceremony is a well-known incident with red carpets, Hollywood stars, and stylish clothes. Whilst the quality of the movies is still the subject of quarrels (Fine et. al., 2022, pp. 8-9), many social issues (e.g., racism, marginalization, freedom, homosexuality, women's rights) were mentioned in the movie industry. Family is also one of these topics referred to in Oscar-winner movies like the well-known “*The Godfather* (1972)”.

In 2023, the 95th Academy Awards were submitted on 12 March at the Dolby Theatre at Ovation Hollywood. One movie, “*Everything, Everywhere, All at Once* (2022)”, came into prominence with the performance of actresses and actors in leading and supporting roles. *Everything, Everywhere, All at Once* (2022) was written and directed by Daniel Kwan and Daniel Scheinert. Anthony, Joe, and Jonathan Wang served as the film's producers. Hitherto no Asian actress won an Academy Award except in 2023 (Michelle Yeoh Choo Kheng is the first Asian, Malaysian origin, actress who won an Oscar in 2023) although there are serious criticisms of the film despite the many praises.

Clark (2022, p. 3) articulated his appreciation as follows:

“*Everything Everywhere All at Once* (2022)” is the most thought-provoking action film since *The Matrix*, albeit it isn't for everyone. It tackles difficult issues and might provide some insightful solutions. It shone brightest in the moments of redemption, extolling the value of a profoundly incarnational presence lived in the modest existence. Without making reference to a transcendent reality, the meaning is constructed from inside the present context. Through cooperation and an international act of goodwill, the situation is overcome.

Everything, Everywhere All at Once (2022) explores family issues by telling the tale of a Chinese diaspora family living in the United States who face a variety of issues because of the cultural differences between them and their surroundings (Wahyudiputra & Purnomo, 2022). Kang (2023, p. 9) articulated that dramatic movie *Everything, Everywhere All at Once* (2022) offers a close-up look at an Asian American family in the same vein as Wayne Wang's *The Joy Luck Club* from 1993, Lulu Wang's *The Farewell* from 2019, and Lee Isaac Chung's *Minari* from 2020. In addition to being based on a family (although one with strained bonds), the protagonists also have alternate selves and allies in other worlds who are coming together to support them (Dena & Ooi, 2022).

The movie attempted to explore the parent-child conflict of the family in the post-pandemic COVID-19 era by focusing on the magical reality of an Asian American immigrant family with several dimensions. It completed the reconstruction of family relationships with a

universal philosophical viewpoint, as well as the reinterpretation of the proposition of human life, by jumping through the multiverse with soft science fiction and inserting various storylines of the related universe in the film (Xian et. al., 2022, pp. 2530-2532).

In accordance with a survey conducted by *The Los Angeles Times* in 2014, the statistics about the Oscar Awards voters indicated that 94% were white, 76% men, and an average of 63 years old (Thompson, 2014); therefore, many people have great concerns about the transparency and unbiased decision policies of the voters. Furthermore, Boggs (2003, p. 447) articulated that postmodern cinema, which was constructed on the basis of individualism, reduced the importance of family relationships and degraded the value of family. Perhaps, the movie's outstanding performance may be a blink to the Oscar followers to demonstrate the impartial view of the committee and moreover the declaration of the family's return to the stage in order to establish the close conjunctions of the society. The research objects for this paper include the arrangement of film text plays and the relationships between dialogue and characters.

When compared to social construction theory, this movie's increasing and expanded themes, which include those involving the family educational system, parent-child relationships, emotional projection, and more, are comparable. Therefore, the movie deserves to be scrutinized in terms of social family construction.

Social Construction Theory

The goal of social constructionism has been to understand the nature of reality from its inception. The idea of constructing different realities by informed observers is articulated by Goodman (1968; 1972; 1978), and many realities can be constituted or described (also see Nagel 1979, pp. 211-213) to architect the "constructive" part of a social construction theory. The notion that categories are vicariously received rather than individually invented is the "social" component of a social construction theory, as is the related notion that the way one divides the world into categories is, in a sense, tradition-bound and is thus transmitted, communicated, and "passed on" through symbolic action.

While social constructionism has a societal rather than an individual focus, constructivism contends that each person mentally builds their experience "through cognitive processes" (Young & Colin, 2004, p. 376). An interpretive way of thinking can be credited in part for the development of social constructionism (Andrews, 2012, p. 40).

Key features of social constructionism are enumerated as language, cultural and historical specificity, discourse and disciplinary power, power relations, and relativism (Burr &

Dick, 2017, pp. 63-66). High levels of directness are permitted by asymmetric power relationships between parents and children, and the level of informality expected within the family explains why it is not objectionable. The prominence of language mechanisms quantifying good effects reveals the significance of impact (Blum-Kulka, 1990, pp. 145-150).

The central tenet of the social constructionist perspective is that our understanding and even perception of the world and its events are not necessarily reflections of the nature of the world itself, but rather are the result of how the world is represented or produced through language (Burr & Dick, 2017, pp. 61-69).

For social constructionists, discourse refers to collections of concepts that have cultural significance or what may be referred to as “broad meaning systems” (Speer, 2005, p. 7) and that can be used to interpret the outside world and its occurrences. Not all thoughts qualify as discourses. The generative force of speech, in the social constructionist's view, sets it apart from ideas more broadly. In other words, discourses actively affect what we do and how we act rather than just describing the environment, an event, or a person (Knights & Morgan, 1991, pp. 253-254).

Social constructionists are interested in understanding why particular characteristics of the world and people become significant and then utilized as the foundation for scientific or social judgment. Power relations describe how people's social situations, such as their jobs and status, give certain groups greater authority than others. Both at the level of society and among people, power relations exist (Burr & Dick, 2017, pp. 63-65).

The idea that there is no one truth about the nature of the world or of humans is one potentially unsettling result of the social constructionist ideology. This means that if we are to adopt a social constructionist philosophy, we must also acknowledge that there are multiple viewpoints on any given situation, individual, or thing, and that which viewpoint is currently deemed to be correct depends more on politics and power than it does on any quality of the perspective in question. Relativism is the final component of social constructivism (Pollner, 1987, pp. x-xii).

Social Construction of Family in Sociology

Sociologists and historians consider the family as a unit, and the similar conditions of the individuals who make it up assumed that they shared resources and opportunities (Gittins, 2017). According to Canatan (2013, p. 61), the family definitions in the literature are classified as analytical and synthetic definitions due to diversity and cultural differences. Gittins articulated that until recently the family has been under the domination of functional definitions.

Furthermore, the family covers four functions: coexistence, economic cooperation, sexuality, and reproduction. While some people describe themselves as a family without living together others do not (Gittins, 2017, p. 15). Rapp (1980, p. 279) indicated that family can be a fictive relationship. Some anthropology scholars like Stone (2000, p. 17) defined the family as a system of meanings and symbols.

In social construction the first determining factor is age. As individuals age, the composition and structure of the unit they live in also change. As Hareven (1982) stated, any family, in the process of formation, can turn into different types. Families consist of individuals who go through the life cycle such as growing, working, dying, having children, and moving. Additionally, it is very important to understand the constantly changing relationship patterns between individuals and families (Smock & Schwartz, 2020, p. 11).

The second factor is mutual interaction and communication. Although people encounter similar situations, they may not respond similarly. Their reactions and correspondence shape and draw the porous borders of the family gradually (Pehlivan, 2018, p. 244).

A constructionist family approach intensifies integrating social construction and dialectical perspectives to understand family relationships by diagnosing network and social habitus. According to Yerby (1995, p. 339), the constructionist family approach underpins four advantages.

First, this approach sees the family construction process as evolutionary rather than circular. Second, it also explores the expansions and contradictions of the porous borders of the family. Third, it detects the biases like culture, gender, and generation gap. Fourth, it supports the idea that people's different life expectancies and experiences may change the border of the family over the course of time. Additionally, in this approach, kinship and proximity of blood are ignored.

On the other side, immigrants and their families are the ones that probably face troubles mostly in terms of the social construction of family. The family has a significant role as a social institution in the life of an immigrant by enhancing the endurance capacity to adapt to a new life. It fulfils an incredibly complex role, serving as a bridge between the host and native societies, preserving ancient values while also introducing new cultural forms, and providing a real space where opposing ideas and values can collide and generations can negotiate. The family's borders, structure, and rules must be adaptable and flexible in order to fulfil all of these duties. The immigrant family is a somewhat interchangeable construct that must frequently reconsider its criteria in accordance with the needs of the family members and those of the host

community (Foner, 1997, p. 547). In this process of re-evaluation and in the negotiations between generations, where the outcome depends on how far apart these components are, culture plays a crucial role (Foner & Debry, 2011, p. 547).

Transnational Family Construction

Transnational families are an elusive phenomenon that is geographically distributed and appear to be capable of endless social changing. Even the most multidisciplinary social scientists find it difficult to fully understand them because of their capacity to rebuild and reinvent themselves throughout time according to geographic practicality, and emotional and material requirements. The term “transnational families” refers to families that, although geographically separated from one another for a portion or the majority of the time, maintain their bonds and foster a sense of “family hood” transcending national boundaries (Bryceson & Vuorela, 2020, pp. 1-2).

National boundaries and social science literature differences are both crossed by transnational families. The movement of goods and wealth has dominated discussions about transnationalism during the last decades. This epistemological terrain has recently been invaded by what can be called transnational family studies, which have so far benefited greatly from post-modern anthropology. The majority of research on transnationalism has focused on the evolution of new hybrid cultural forms and a series of cultural shifts (Appadurai 1996; Escobar 1995).

Studies on migration (Brah, 1998) and diaspora (Cohen, 1997) offer insightful information about transnational families. The focus of this collection is on how families are constructed within diasporic contexts after migration, how some families have dispersed, and how they act out their sense of belonging to the same family. Cohen (1997) and Brah (1998) primarily discuss cultural processes at the level of larger communities and their interaction with nation-states. According to Bryceson & Vuorela (2020, pp. 11-15), relativizing, spatial dynamics, temporal dimensions, and practical realities are the challenges for constructing a transnational family. They also indicated that networking methodologies of transnational families contribute much to the shape and borders of their families. Original home area networking, neighbourhood networking, transnational contingent space networking, and moral universe networking are the main factors underpinning the construction of families in different countries.

Families can disperse because of historical conditions, economic difficulties, new job opportunities for the parents, or some other distinct reasons. Nevertheless, the family members

still need an identity to relate to one another throughout their life cycle. Therefore, family discourse is an important instrument to keep family ties together.

Families are tangible, rhetorical, living things, and in order to study them, we must be very clear about what we are looking at. Take -a familiar example of the player, who claims that his team's success is due to the fact that “We have a good family atmosphere going” (Gubrium & Holstein, 1990, p. 140). A dinner talk (Blum-Kulka, 2012, p. 34) or pets in the house (Tannen, 2004, p. 399) can be part of the family discourse.

Goodsell & Seiter (2011, p. 318) indicated as follows:

Family discourse produces credentials and competence (family capital) in a specific family type as well as a set of attitudes (family habitus) that encourage family members to act in ways compatible with the normative norms of family. Family discourse is linked to cultural capital via family capital.

Family discourse is created in a family with the contribution of the family members in particular to parents. Family discourse theory is built upon the theory of Pierre Bourdieu's concept of cultural capital (Bourdieu 1984, 1991) and developed by Bourdieu (1996) and Downs (2006). According to the theory, giving children the credentials that they come from a socially validated family, build their competence in doing that particular type of family, and help them develop the dispositions to replicate such a family in their own lives, a woman must create and maintain a family narrative that is in line with what she perceives to be the dominant family type of her society. Gender is a phenomenon learned in the socialization process of which the family is also a part. According to Carter (2014, pp. 243-244), studies executed in recent decades in the fields of family sociology and social psychology have improved our understanding of how families function as socialization agents and how identities nurtured and fostered in childhood provide meaning throughout life and uphold social order.

In order to reveal the gender bounded whole-life family discourse, it may be rational to scrutinize the following examples. A baby is exposed to symbols and words that form their understanding of gender roles and gender stereotypes from the moment they are born (Walker, 1999, p. 443). Families frequently use language to describe boys that emphasizes their physical attributes and concepts like strength and agility, while the language used to describe girls may focus on topics like tenderness or fragility. Hence, gender is a combination of person, role, and social identity perpetuating gendered behaviour beginning in the family (Carter, 2014, pp. 244-250).

In terms of gender and family sociology, gender is a phenomenon learned in the socialization process of which the family is also a part. Family and gender are “a routine, methodical and recurring accomplishment” (West and Zimmerman, 1987, p. 126) and should not be taken for granted in daily life. People construct, reproduce, and legitimize (West and Zimmerman 1987, p. 147) gender and family through everyday behaviours, with domestic activities serving as prominent instances (DeVault, 1991, p. 13).

In order to understand the family construction Baxter, Braithwaite, and Nicholson (1999) scrutinized the blended families that are established by the combination of stepparents and stepchildren and proposed a new model by using the data obtained from their research. They discovered five different developmental pathways or trajectories that various blended families took as they established themselves as a family: accelerated, prolonged, stagnating, declining, and high-amplitude turbulent. This model is depicted in Figure 1 (Braithwaite et. al., 2001, p. 4).

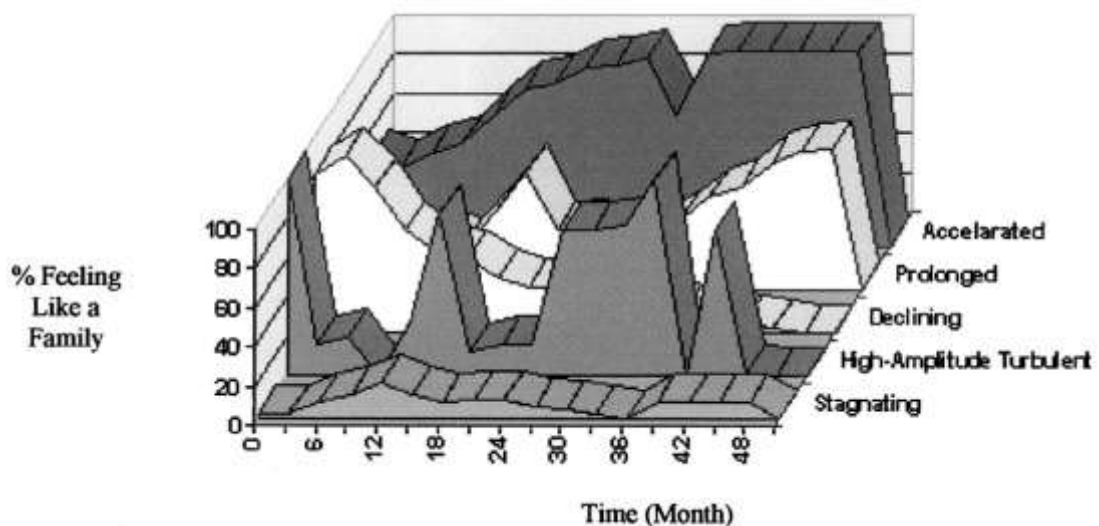

Figure 1. Turning Point Trajectories in Family Construction

Braithwaite et. al.'s (2001) study showed how the levels of “feeling like a family” changed. The accelerated trajectory revealed a trend of rapid and consistent progress toward greater feelings of belonging to a family. Over a longer period of time, the protracted trajectory increased to higher degrees of feeling like a family. A high degree of feeling like a family was the starting point of the downward trajectory, which decreased to zero at the end of the four-year period. Relatively low levels of feeling like a family marked the beginning and the conclusion of the stalling trend. Lastly, the high-amplitude turbulent trajectory exhibited a roller-coaster effect with frequent changes in sensation levels.

Braithwaite et. al. (2001) adapted the model belonging to Baxter, Braithwaite, and Nicholson (1999) into their study and made interviews with one member from 53 blended families: 5 biological/adoptive parents, 15 stepparents, and 33 stepchildren. They concluded that families that were persistent, anticipated and accepted change. Additionally, they realized that it would take some time for them to feel like a family tended to witness closeness grow.

Knyihár & Salát (2021) conducted 20 semi-structured, confidential interviews with young individuals between the ages of 18 and 33 to better understand the role that families play in the lives of second-generation Chinese immigrants. According to them, not just the first-generation Chinese immigrants in Hungary value their families. They discovered that it still plays a crucial part in the lives of second-generation Chinese immigrants. Numerous interviewees expressed a deep bond with their parents and siblings. Chinese immigrants are frequently seen as the archetypal example of network migration. Their capacity to profit from those networks also has an impact on their success in the new environment. The information offered by the members of their networks helps them determine the ideal migration approach. In particular, during the initial years in a new country, having friends and family in the host society can be very comforting. The importance of the family is such that it has a major bearing on a person's sense of self. This culture emphasizes the idea that each person should work hard for the good of the entire family (Fukuyama 1996, pp. 85–86; Huang & Gove, 2015, p. 10).

The traditions and conventions that the first-generation immigrants brought with them must adapt to the new cultural environment of the host society, therefore they are frequently reviewed and changed to fit the needs of the scenario. Parents are more adaptive when it comes to their children's development because they understand the need for flexibility and are able to allow them more room to express their own perspectives on cultural standards. But there are other areas—like education, romance, and language skills—where parents place a high value and where there are more discussions between the generations. (Knyihár & Salát, 2021).

As a result of the literature review, it is found that transnational families are constructed with the family discourse narrated by the family in daily practical life in a time period by using the multi-networking techniques that are depicted in Table 1.

Table 1 The Indicators of Transnational Family Construction

Indicator	Sub-dimensions
Networking	Home area networking, neighborhood networking, transnationals' contingent space networking, moral universe networking, language
Family Discourse	Family Capital, Family Habitus
Time	Produced and reproduced in daily life.

Research Methods

The descriptive-analytic research method with a qualitative approach was applied as the research methodology in this study. One technique of study used to look into social and human issues is the qualitative approach, in which the researcher discusses the research's findings in depth based on their interpretation of the data and analysis of the data collected in the field. (Flick, 2016, pp. 170-173).

The scope of the study is the family-themed movies, which had Oscar before. “*Everything, Everywhere, All at Once (2022)*” is chosen as an example because of three reasons. First and foremost, this movie’s main theme was very relevant to social constructivist theory in terms of family. Second, it covered an immigrant family, which is struggling for life and existence. Finally, it drew great attention and reached to great audience despite some criticism.

Each plot line in the movie “*Everything, Everywhere, All at Once (2022)*” that exemplifies the concept of social family construction was scrutinized and described in light of the literature review articulated in previous headings. Both a narrative and non-narrative method were used, with both components of the approach being interpreted from a sociological vantage point. This vantage point offers an interpretative outlook based on both the narrativity and the contextual component of the movie (Kersten & Verboord, 2014, p. 12).

Movies are frequently referred to as roleplaying arts because they incorporate different aspects of the job. Numerous inherent features of the movies are examined, including themes, narratives, characters, and moral messages. Additionally, the extrinsic components include social, religious, moral, and authorial values (Hanum et. al., 2022, p. 360).

The article employed the observation technique for data collection. Due to its adaptability, observation can be utilized in a variety of research methodologies, frequently in

conjunction with other methods like interviews. As well as many types of participation, from non-participation to full participation, there are structured and unstructured modes of observation (Williamson, 2013, pp. 374-376). For the purpose of determining the significance of the social family construction of the heroes portrayed in the film, the researcher himself personally observed by viewing every scene or plot line.

Findings and Discussion

Networking in Family Construction

The actresses' and actors' aesthetic choices and acting performances make it very evident that the family is an immigrant from China, firmly grounding the movie in its Asian Americanness and bicultural identity (Kang, 2023, p. 2).

The main character of the picture is Evelyn, who works in a laundromat business and is a typical housewife, interacts with her husband Waymond, daughter Joy, and father Gong Gong, yet she finds it challenging to carry out her obligations given her role as a business owner. Besides this fact, she is an immigrant and has financial obligations to stay in the US. Simultaneously, she has a very limited home area networking, while there is a huge gap in both her neighbourhood and transnational contingent space networking. She brings a moral universe network that has great conjunction with her culture and previous way of life. In the latter scenes of the movie, it is understood that she did not take care of her parents' caveats about not marrying her husband and migrating to the US. The narrow network causes shallow ideas in her mind, so she cannot imagine a family beyond her "schemata" (the cognitive family map). (Rumelhart, 1984).

Cognitive structures regarding the self, also known as self-schemata, are formed as a result of attempts to categorize, encapsulate, or explain one's own behaviour in a specific domain. Self-schemata are cognitive generalizations about the self that organize and direct the processing of the self-related data present in a person's social experience. They are derived from past experience (Markus, 1977). Schemata, according to Brewer & Treyens (1981, p. 210), controls what is transmitted during recall as well as what is encoded into memory and made easier to retrieve.

Evelyn's poor network prevents the old version of her schemata from transforming into a new one and adapting to American culture, and therefore she faces many challenges. Her restricted interpersonal relationships modify her way of life, which will assist in understanding and interpreting the new social world that she meets. The biases that she has are another obstacle for her to consider the outer world. Her statements "We're being audited because they are

targeting immigrants, I read about it just yesterday (Everything, Everywhere All at Once, 2022, timestamp 00:22:39)” reveals the fact that she has no confidence in local authorities because of their impartiality against the immigrants.

It is also not different from Gong Gong's perspective. He figured as an old and stubborn person stuck in the past. His words “What am I doing in this horrible country? I could be home... I could be buried next to me father... (Everything, Everywhere All at Once, 2022, timestamp 00:15:17)” indicated this reality.

Schemata analyses life as it is being lived; in essence, the person recognizes the relevant schemata in the life discourse and then assimilates it into them. The elements are given locations or relationships within the schematic structure (Rice, 1980). Evelyn’s weak network in the outer world impacts the construction of robust schemata; additionally, this reality points out that limited relationships obstruct activating, cultivating, and altering the family schemata.

Even though Evelyn and Waymond share a similar cultural background, they both have distinct schemata. Waymond is portrayed as an expressive figure with a cheery demeanour, whereas Evelyn is portrayed as an aggressive woman with a somewhat grumpy nature. Waymond's courteous exchange with Becky demonstrates the first distinction. While Waymond regards the cookies as a tool for friendship and emphasizes the importance of servicing them to Ms. Deidre, the Internal Revenue Service (IRS) agent who audits the laundromat belonging to Evelyn and Waymond, by declaring “Don't forget these cookies, Miss Deidre really likes them” (Everything, Everywhere All at Once, 2022, timestamp 01:27:55). Evelyn indicates him as silly like she defines him generally during the movie.

Language is a crucial instrument to construct a family and network. From the linguistic approach, the difference in the generations is clear enough. Gong Gong, is still against speaking English and has a bias to the American culture based on assimilation. Joy is the most absorbed into American culture because she was born and raised here. Therefore, she can speak English fluently. Evelyn lives assimilation and intergenerational trauma through the presence of her father Gong Gong and her daughter Joy.

The family members speak a variety of languages, which is quite suggestive of generational markers. A tourist from China named Gong Gong is unable to speak any English (apart from the different versions of himself). Gong Gong, who belongs to an older generation of Chinese people, exclusively speaks Cantonese, but Evelyn is able to speak both Cantonese and Mandarin. Even though Evelyn and Waymond are first-generation Chinese Americans, they plainly prefer Mandarin over English. Despite having a limited vocabulary, Joy, a second-

generation Chinese American, is a natural English speaker who also speaks Mandarin. Chinese and English are employed in an interchange between the parents and Joy in particular (Kang, 2023, p. 10).

In the first scene where Gong Gong meets with Joy, Evelyn articulates “Father, you remember Joy” (Everything, Everywhere All at Once, 2022, timestamp 00:09:40-00:10:00), and Gong Gong replies “Your Chinese getting worse every time we talk” (Everything, Everywhere All at Once, 2022, timestamp 00:10:00-00:10:15). This also indicates that while Gong Gong is trying to keep his ties with the old Chinese language, the other next two generations (his daughter and grandchild) lost their skills partially in the use of language.

Besides language skill, schemata is the basic indicator of networking capability. Behavior is the seen part of the iceberg as explained in Satir's (2009) family systems theory, and at the bottom layers of self, yearnings, expectations, perceptions, feelings, and coping ways of the person with all these contribute much to the formation of the family. The network, whether intrinsic or extrinsic, is the greatest force multiplier in solving the dilemmas in the social construction of the family.

The Significance of Family Discourse in Social Construction

Bilateral and multilateral relations among the family members are the main indicators in understanding the family discourse. To establish a structured family discourse, family capital, and habitus are the prerequisites. In this perspective, all the stakeholders contribute to the family discourse while interacting intrinsically and connecting with others outside of the family borders in their daily lives.

Evelyn suffers with her family, especially her daughter, and she regrets her job goals, which has made her feel like she lives a sad and unfulfilling existence. Because Evelyn repeatedly miscommunicates her affections and minimizes her husband's efforts to protect their family, Joy no longer wants to be around the house. For Evelyn, who believes she alone must handle the issues her family faces and acts in that manner, Waymond's upbeat and fun nature makes him seem dumb, weak, and unattractive. In fact, Waymond is now requesting a divorce because she has been so emotionally irresponsible (Kang, 2023, pp. 4-7).

Evelyn is unwilling to break the sacred pledge she once made to Waymond, and Waymond contends that the only thing he has to force them to talk about is his divorce paperwork. However, as Evelyn verse-jumps to the multiverse for the first time, she not only experiences the various realities and memories in which she never married Waymond or emigrated to America, but she also sees her life as previously described. Evelyn's capacity for

auto verse-jumping only serves to intensify her feelings of bitterness, regret, and aggravation, and she ultimately accepts the divorce despite Waymond's genuine intentions since she believed that all of her previous lives were immensely superior to the one she is currently living (Kang, 2023, pp. 9-10).

Furthermore, Evelyn is unhappy because of the same-sex relationship of her daughter. Her cultural background cannot permit her to consider this relationship as ordinary and usual. She generally tries to keep her girl Joy away from Becky:

You know I always mix the words. “He”, “she”. In Chinese, there is one word, tā?, so simple. The way you two dress, I don't think I'm the only one calling him: “he”... I mean her “him”... Anyways, our English is fine. And we have Google. You stay with Gong Gong, she can go. I'm sure she is very busy... with her full-time job. (Kwan, D. & Scheinert, 2022, p. 6)

Joy claims that Evelyn's disapproval of Becky is motivated by the fact that besides the same-sex relationship issue, Becky is a “white girl” (Everything, Everywhere All at Once, 2022, timestamp 00:05:43). In contrast, Evelyn is shown as a complicated character rather than as a racist (Wahyudiputra & Purnomo, 2022, p. 647). For instance, she first said “This is Joy's friend” before switching to “This is Joy's girlfriend” while introducing Joy's girlfriend Becky to her father. This scene also depicts Evelyn's attempt to reject Joy and Becky's same-sex relationship by claiming that Becky is simply Joy's “good friend” coming to a head.

A single dichotomy of Chinese-ness/Americanism may be used to describe the cultural conflict between Evelyn and Joy. Evelyn imitates her father's norms and applies them to Joy, much like Gong Gong's standard of the appropriate Chinese language Joy deviates from this custom, surprising Evelyn, and opts to live her life in her own, more “authentic” way. Evelyn must decide between upholding her father's way of life and allowing her daughter to be free, while Joy must decide between upholding her mother's standards and choosing complete independence. This mutual struggle is the basic barrier to the construction of family discourse until the end of the movie (Wahyudiputra & Purnomo, 2022, p. 648).

Because of the influence of Western thought on her mind, Evelyn strives to appreciate and understand Joy despite the fact that Joy has a partner and got a tattoo, which she finds difficult to accept. For her love of her spouse, Evelyn ventured to challenge her father Gong Gong in the film. This emphasizes the Western part of her mind. However, she also possesses strong Chinese characteristics. This is notably evident when she speaks to her father and requests that Joy not bring her partner to the celebration or when she asks Joy to keep her lesbian identity a secret (Xian et. al., 2022). While Joy articulates: “I know you haven't always liked

Becky, OK, but..... I like Becky. She is very nice” (Everything, Everywhere All at Once, 2022, timestamp 00:10:01), Evelyn replies to her as follows: “You are very lucky..... your mother is open to you dating a girl And she is a white girl. But Gong Gong, his heart cannot take it, especially after a long flight” (Everything, Everywhere All at Once, 2022, timestamp 00:10:23). This scene also indicates the clashes of the generations and cultures in the family discourse. Then Evelyn criticizes Joy once again with the following words: “You have to try and eat healthier. You are getting fat!” (Everything, Everywhere All at Once, 2022, timestamp 00:11:01–00:11:05). While Evelyn can not speak clearly about her real emotions, she chose an indirect way of communication. In addition to being the tip of the iceberg in terms of low self-esteem, this suppressed feeling is also the hidden reason behind Joy's willingness to destroy the life of her mother in other universes. Waymond is aware of their struggle of Evelyn's with both her father and daughter and tries to underpin her wife. The relationship of Waymond and Evelyn in distinct universes differs from each other. In the real world, Waymond is generally criticized by Evelyn, and regarded as a weak character because he does not carry the authoritarian features like her spouse. Nevertheless, Waymond shows his belief to her with the explanations as follows: “Evelyn, calm down. I know you want everything to be perfect for your father’s party, but he’s going to see you’ve nurtured a happy family and a successful business. He’ll be proud of you” (Everything, Everywhere All at Once, 2022, timestamp 00:23:17–00:23:55).

Evelyn lives nearly the same problems with her father that she faces with her daughter. While Evelyn does not respect her daughter’s decisions, Gong Gong's attitudes toward her are also in the same direction. When Evelyn asks her father what he is doing, he replies to him like this “Do not call me father! You are not my daughter.” (Everything, Everywhere All at Once, 2022, timestamp 00:18:19–00:18:48).

Ms. Deirdre, the auditor in the movie, is able to comprehend the rhetoric constituted by Evelyn with the heavy workload: “You might only see a pile of boring forms and numbers, but I can see a story. With nothing but a stack of receipts, I can trace the ups and downs of your life. I can see where this story’s going and it doesn’t look good” (Kwan, D. & Scheinert, 2022, p. 24).

Waymond's statement to Evelyn “I wish we hadn't gotten married before” caused an emotional shock and she replied, “I never said that”. However, Waymond's answer “You didn’t have to. It’s the way you look at me” (Kwan, D. & Scheinert, 2022, p. 46) displays the significance of the lived things. They transformed into two foreigners because of their past experience.

Therefore, three points are revealed in the family discourse in terms of this Chinese immigrant and transnational family. First, hierarchical relations are more dominant than heterarchical ones. Second, cultural background and pre-lived experiences are the main contributors to the formation of the family habitus. Third, different languages, dialects, and language proficiency skills can be regarded as the blockers of social family construction.

The Impact of Time on Family Construction

While the characters' ages aren't explicitly stated in the movie, it is assumed that Joy is in her mid-20s and that her parents are in their mid-to late-50s. It is also likely that Evelyn and Waymond immigrated in the late 1980s or early 1990s when they could have benefited directly from fewer immigration restrictions but still experienced limitations on business ownership and access to cultural institutions. This is because they had lived in America for some time prior to having Joy (Kang, 2023, p. 12).

Chinese parents also interact with their children in a manner that is primarily demanding and authoritative. As a result, everything that young children do and every step they take as they mature must be in accordance with their parents' intentions. Chinese parents frequently worry about their adult children's moral character in terms of their lives and employment. Evelyn, a typical Chinese mother, saw her daughter's school dropout conduct and her poor behaviors as being off the “right track”. Evelyn wants Joy to develop in a way that is more consistent with the Chinese conception of education, which is why she continuously lectures her (Qin, 2023).

Although the movie shows a limited period of time in the real universe, a short browse at their voyages in different parallel universes may give some clues on their family construction in terms of sociology.

Waymond's statements about the other universes explain the importance of time in reality. Different universes simulate distinct periods, which are experienced in life span. Time contributes and touches everybody, making us who we are:

Listen: You are only using the other worlds to acquire special skills. Do you understand? If you fall for their temptations you invite contradiction. Chaos. The clay pot could shatter and you could die... or far worse. Now her mind experiences every world. Every possibility. At the same exact time. Commanding the infinite knowledge and power of the multiverse. (Kwan, D. & Scheinert, 2022, pp. 52-53)

Waymond also indicates that postponing things in our lives does not make sense: “Sweetheart, I don't know what you're doing, but I think you're pushing things too far” (Kwan,

D. & Scheinert, 2022, p. 80). Time is the most valuable source of people. In order to create more time, we generally neglect our loved ones and invest in money, work, and careers. However, time is a social must to construct a consolidated family.

Like the breaks in the multiverse, time impacts the social construction of family through daily incidents and individual experiences. Furthermore, the social construction of a family is a time journey, in which each member of the family has a strong desire to cooperate, collaborate, and contribute to other selves in the family border. In the scene where Evelyn saves Joy, the movie directly acknowledges this need for a common trip in a timeline:

“Maybe it's like you said. Maybe there is something out there, some new discovery that will make us feel like even smaller pieces of shit. Something that explains why you still went looking for me through all of this noise. And why, no matter what, I still want to be here with you.” (Everything Everywhere All at Once, 2022, timestamp 2:06:09-2:06:38).

At the beginning of the movie, Evelyn and Joy are so impatient in the world they share with each other that Joy no longer wants her mother to be a part of her life. At the end of the movie, all indignation of each part turns to a different pattern and they both learn to communicate.

Even though Joy's and Evelyn's distinct worlds frequently intersect in Evelyn's daily existence, they are psychologically so distant that she must choose which to prioritize in order to retain her sanity and calm. It is clear that Evelyn finds it difficult to balance her responsibilities between her family and her career while making decisions (Kang, 2023).

In another universe, Evelyn is a famous character, who did not come to the US with Waymond and be a famous movie star. Simultaneously, Waymond is a successful and sophisticated man. Their separate destinies intersect in one single place and Waymond's reply to Evelyn in a passionate manner reveals the truth about time with all brightness:

“You tell me that it's a cruel world, and we're all running around in circles. I know that. I've been on this earth just as many days as you. When I choose to see the good side of things, I'm not being naïve. It is strategic and necessary. It's how I've learned to survive through everything. I know you see yourself as a fighter. Well, I see myself as one too. This is how I fight.” (Everything Everywhere All at Once, 2022, timestamp 1:25:43-1:26:46).

Joy, who is extremely miserable and wants to end her life, approaches her mother in an effort to talk her out of it out of desperation and rage. The conversation continues as follows:

“Joy: I don't want to hurt anymore, and for some reason when I'm with you—it just hurts the both of us. Let's go our separate ways. Just let me go.

Evelyn: Maybe there is some new discovery out there to make us feel like even smaller pieces of sh-t. No matter what, I still want to be here with you. I will always, always want to be here with you.

Joy: So what? You're just going to ignore everything else? You can be anything anywhere. Why not go somewhere where your daughter is more than just this? Here, all we get is a few specks of time where any of this actually makes any sense.

Evelyn: Then I will cherish these few specks of time" (*Everything Everywhere All at Once*, 2022, timestamp 1:42:07-1:44:28).

Reciprocal conversations between Evelyn and Joy frankly indicate their changing fictive social worlds. Family is a bundle of relationships, which are shaped by experiences. Family relations are alike in expectation management and their length and shortness depend on the formation and strength of itself. Ultimately, time is one of the crucial mechanisms that lay behind the social architecture of family.

Conclusion

Transnational families, constructed on immigration and diaspora, are generally regarded as good examples to examine in sociology. This article scrutinized the fictive family in the movie "*Everything Everywhere All at Once (2022)*". Network, family discourse, and time are found as the main contributors to the formation of a family in accordance with academic literature.

Schemata, in addition to linguistic proficiency, is the fundamental sign of the networking process. According to Satir's (2009) family systems theory, behaviour is just the visible tip of the iceberg. At the base of the iceberg are the person's desires, hopes, expectations, perceptions, feelings, and coping mechanisms, all of which have a significant impact on how the family is formed. The network is the most powerful force multiplier for resolving conflicts in the social organization of the family, whether it be intrinsic or extrinsic.

Although the characters of the movie are from mainly three different generations, they have the same cultural background that constitutes a functional network among them. They have lived distinct emotions in particular to their self-feelings. For instance, the degree of violence manifested in Joy, Evelyn, and Gong Gong are separated from each other. While it sometimes occurs as a vulgar display of power, occasionally happens in verbal assault. However, these attitudes can only be regarded as appearance. In-depth, living togetherness is the basic trigger to construct a compact family. Therefore, at the end of the movie, all the

severity disseminated among the members of the family transforms into a collectiveness by the use of the family network.

Three aspects in the family discourse of this Chinese immigrant and transnational family become clear after carefully examining all of these talks and instances. The first is that heterarchical relationships are less prevalent than hierarchical ones. The generations differ from each other because of their worldview. In addition, the life span brings everybody unlikely experiences. Daily life presents us with several opportunities to taste. Therefore, more experience brings a different perspective. Ultimately, while same-age groups develop empathy among themselves, distinct-age groups meet more problems in understanding each other.

Second, the primary factors in the development of family habits are cultural background and prior experiences. Thirdly, the formation of social families can be prevented by the use of various languages, dialects, and linguistic competency abilities.

Last but not least, candid conversations of family members show that their imagined social environments are evolving over time. A family is a collection of connections that are shaped through shared experiences. In terms of managing expectations, family relationships are similar, and their duration and brevity rely on how well they are formed and supported. In the end, one of the fundamental principles underlying the structure of the family is time.

In a nutshell, family is a socially constructed phenomenon. Immigrant transnational families are prone to many challenges when compared with the other family types. They are especially subjected to varied social, economic, and political difficulties and use their network capacities to impact their struggling strategy. These families need to architect a robust family discourse to withstand in particular outer complications. Third but foremost, effective time usage to share much more time within the family may enhance the family ship and mitigate dissolution in foreign countries and within other cultures. If the family is constructed socially regarding the cultural background and network, it probably gives the immigrants liberty to legitimize their sustainability.

References

- Andrews, T. (2012). What is social constructionism?. *Grounded theory review*, 11(1).
- Appadurai, A. (1996). *Modernity at large: cultural dimensions of globalization*, Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Balabantaray, S. R. (2022). Impact of Indian cinema on culture and creation of world view among youth: A sociological analysis of Bollywood movies. *Journal of Public Affairs*, 22(2), e2405.
- Baxter, L. A., Braithwaite, D. O., & Nicholson, J. (1999). Turning points in the development of blended family relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 16(3), 291–313.
- Blum-Kulka, S. (1990). You don't touch lettuce with your fingers: Parental politeness in family discourse. *Journal of pragmatics*, 14(2), 259-288.
- Blum-Kulka, S. (2012). *Dinner talk: Cultural patterns of sociability and socialization in family discourse*. Routledge.
- Boggs, C. (2003). Postmodern cinema and the demise of the family. *The Journal of American Culture*, 26(4), 445-463.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: a social critique of the judgment of taste*. Translated by Richard Nice. Cambridge, MA, Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Translated by Gino Raymond and Matthew Adamson. Edited and introduced by John B. Thompson. Cambridge, MA, Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1996). On the family as a realized category. *Theory, Culture & Society*, 13(3), 19-26.
- Brah, A. (1998). *Cartographies of diaspora: contesting identities*, London, Routledge.
- Braithwaite, D., Olson, L., Golish, T., Soukup, C., & Turman, P. (2001). Becoming a family: developmental processes represented in blended family discourse. *Journal of Applied Communication Research*, 29(3), 221-247.
- Brewer, W. F., & Treyens, J. C. (1981). Role of schemata in memory for places. *Cognitive psychology*, 13(2), 207-230.
- Bryceson, D., & Vuorela, U. (Eds.). (2020). *The transnational family: New European frontiers and global networks*. Routledge.

- Burr, V., & Dick, P. (2017). *Social constructionism* (pp. 59-80). Palgrave, Macmillan UK.
- Canatan, K. ve Yıldırım, E. (2013). Aile sosyolojisi. İstanbul, Açılım Kitap.
- Carter, M. J. (2014). Gender socialization and identity theory. *Social sciences*, 3(2), 242-263.
- Clark, T. J. (2022). Movie Review: Everything Everywhere All at Once. Retrieved from https://digitalcollections.dordt.edu/faculty_work/1385
- Cohen, R. (1997). *Global diasporas: an introduction*, Seattle, University of Washington Press.
- Dena, C., & Ooi, Y. (2022). A Journey to the Narrative Design in Everything Everywhere All At Once. Retrieved from <https://vector-bsfa.com/tag/criticism-and-reviews/>
- DeVault, M.L. (1991). *Feeding the family: the social organization of caring as gendered work*. Chicago, University of Chicago Press.
- Downs, H. A. (2006). *Crafting culture: scrapbooking and the lives of women*, PhD diss., Univ, of Illinois at Urbana-Champaign.
- Escobar, A. (1995). *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World*, Princeton, Princeton University Press.
- Fine, M. B., Gironde, J. T., Petrescu, M., & Dobre, C. (2022). The oscars: friends and foes for millennials. *Journal of Consumer Behaviour*, 21(6), 1494-1505.
- Flick, U. (2016). *Vulnerability and the politics of advocacy: Challenges for qualitative inquiry using multiple methods*. In *Qualitative inquiry and the politics of advocacy* (pp. 163-182). London, Routledge.
- Foner, N. (1997). The immigrant family: cultural legacies and cultural changes, *The International Migration Review*, 31(4), 961–974. <https://doi.org/10.1177/019791839703100407>.
- Foner, N. & Dreby, J. (2011). Relations between the generations in immigrant families, *Annual Review of Sociology*, 2011 (37),545–567. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-081309-150030>.
- Fukuyama, F. (1996). *Trust: the social virtues and the creation of prosperity*. New York: Free Press.
- Gittins, D. (2017). *The family in question: Changing households and familiar ideologies*. London, Bloomsbury Publishing.
- Goodman, N. (1968). *Languages of art*. New York, Bobbs-Merrill.

- Goodman, N. (1972). *Seven strictures on similarity*. In N. Goodman (Ed.), *Problems and projects* (pp. 437–450). New York, Bobbs-Merrill.
- Goodman, N. (1978). *Ways of worldmaking*. New York, Hackett.
- Goodsell, T. L., & Seiter, L. (2011). Scrapbooking: Family capital and the construction of family discourse. *Journal of Contemporary Ethnography*, 40(3), 318-341.
- Gubrium, J. F., & Holstein, J. A. (1990). *What is family?* CA Mayfield, Mountain View.
- Hanum, A. M., Simanjuntak, M. B., Mayuni, I., & Zuriyati, Z. (2022). *The meaning of family love in family film*. In *Prosiding Seminar Nasional Inovasi Pendidikan*.
- Hareven, T. (1982). *Family time and industrial time*. New York, Cambridge University Press.
- Huang, G. H. C. & Gove, M. (2015). Confucianism, Chinese families, and academic achievement: Exploring how Confucianism and Asian descendant parenting practices influence children's academic achievement. *Science education in East Asia: Pedagogical innovations and research-informed practices*, 41-66.
- Kang, A. (2023). *Balancing multiple worlds: the multiverse and the fractured asian american experience in everything everywhere all at once (2022)*, Master's Thesis, Chapman University. <https://doi.org/10.36837/chapman.000478>.
- Kersten, A., & Verboord, M. (2014). Dimensions of conventionality and innovation in film: The cultural classification of blockbusters, award winners, and critics' favourites. *Cultural Sociology*, 8(1), 3–24.
- Knights, D. & Morgan, G. (1991). Corporate strategy, organizations and subjectivity: A critique. *Organization Studies*, 12(2), 251-273.
- Knyihár, E., & Salát, G. (2021). The role of family in the construction of traditions among second-generation chinese immigrants in hungary. *Távol-keleti Tanulmányok*, 13(1), 213-230.
- Kwan, D. & Scheinert, D. (2022). *Everything Everywhere All at Once Script*, <https://assets.scriptslug.com/live/pdf/scripts/everything-everywhere-all-at-once-2022.pdf>
- Markus, H. (1977). Self-schemata and processing information about the self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35(2), 63–78. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.35.2.63>
- Mehta, M. (2005). Globalizing Bombay cinema: Reproducing the Indian state and family. *Cultural Dynamics*, 17(2), 135-154.

- Nagel, T. (1979). *Subjective and objective*. In T. Nagel (Ed.), *Mortal questions*. New York, Cambridge University Press.
- Partovi, P. (2017). *Popular iranian cinema before the revolution: family and nation in Fīlmfārsī*. Taylor & Francis.
- Pehlivan, O. (2018). Öznelerin gözünden ve dilinden ailenin toplumsal olarak inşasına fenomenolojik bir yaklaşım. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(1), 239-268.
- Pollner, M. (1987) *Mundane Reason: Reality in Everyday and Sociological Discourse*. New York, Cambridge University Press.
- Qin, C. H. E. N. G. (2023). The confliction of value concepts among chinese immigrant families in america: take the movie *everything everywhere all at once* as an example, *US-China Foreign Language*, 21(3), 94-99. doi:10.17265/1539-8080/2023.03.003
- Rapp, R. (1980). Family and class in contemporary america: notes towards an understanding of Ideology. *Science and Society*, 42.
- Rice, G. E. (1980). On cultural schemata. *American Ethnologist*, 7(1), 152-171.
- Rumelhart, D. E. (1984). Schemata and the cognitive system. In R. S. Wyer, Jr. & T. K. Srull (Eds.), *Handbook of social cognition*, 1, 161–188. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Satir, V. (2009). Using the satir family tools to reduce burnout in family caregivers. *The Satir Journal*, 3 (2).
- Smock, P. J., & Schwartz, C. R. (2020). The demography of families: A review of patterns and change. *Journal of Marriage and Family*, 82(1), 9-34.
- Speer, S. (2005) *Gender talk: Feminism, discourse and conversation analysis*. Sussex, Routledge.
- Stone, L. (2000). *Kinship and gender: an introduction*. Boulder, Westview, CO.
- Tannen, D. (2004). Talking the dog: Framing pets as interactional resources in family discourse. *Research on Language and Social Interaction*, 37(4), 399-420.
- Thompson, D. (2014. March 2). Oscar voters: 94% white, 76% men, and an average of 63 years old. The Atlantic. <https://www.theatlantic.com/entertainment/archive/2014/03/oscar-voters-94-white-76-men-and-an-average-of-63-years-old/284163/>

- Wahyudiputra, A., & Purnomo, A. R. P. (2022). Chinese-american liminality in everything, everywhere all at once (2022): between violence and Wu Wei. *ELS Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities*, 5(4), 643-655.
- Walker, A. J. (1999). Gender and family relationships, *Handbook of Marriage and the Family*, (Edit. Marvin B. Sussman, Suzanne K. Steinmetz and Gary W. Peterson), New York, Plenum Press, pp. 439–74.
- Wang, E., Wang, W., & Chesterton, G. K. (2023). *Mystery and meaning in the multiverse: everything everywhere all at once*, <https://anunexpectedjournal.com/mystery-and-meaning-in-the-multiverse-everything-everywhere-all-at-once/>
- West, C. & Zimmerman, D.H. (1987). Doing gender, *Gender and Society*, 1, 125-51.
- Williamson, C. (2013). *Observation in research methods: information, systems, and contexts* (pp. 373-394). Tilde University Press.
- Xian, Z., Huang, X., & Cheng, X. (2022). The application of satir's iceberg theory in family therapy: evidence from the film text, dialogue and evelyn's characteristic in everything everywhere all at once as an example. In *2022 5th International Conference on Humanities Education and Social Sciences (ICHESS 2022)* (pp. 2530-2540). Atlantis Press.
- Yerby, J. (1995). Family systems theory reconsidered: Integrating social construction theory and dialectical process. *Communication Theory*, 5(4), 339-365.
- Young, R. & Collin, A. (2004). Introduction: constructivism and social constructionism in the career field. *Journal of Vocational Behaviour*, 64(3), 373-388.

The Conceptual Aporia of Non-Violent Resistance: A Derridean Deconstructive Approach

Yiğit SÜMBÜL¹, Sengün Meltem ACAR²

Abstract

The aim of this essay is to display, by a Derridean deconstructive reading, that the term ‘non-violent resistance’ is aporetic and paradoxical taking into consideration that the resisting side uses non-violence as a means of psychological and conscience-related manipulation, which contains a certain degree of violence in it, to overcome the oppression in question. The definitions of non-violence seem to be wrongfully restricted to the physical aspects of violence, overlooking other aspects of the term like psychological and emotional violence. Even though violence has been mostly associated with physical damage in human history, the changing definitions of the term today make it necessary to develop a new perspective and conceptual framework for violence-related terms. This essay will interpret the concept of ‘non-violent resistance’ as one such term and attempt to offer a new concept that will represent the psychological and ethical aspects of the practice more eloquently.

Keywords

non-violent resistance
deconstruction
violence
Derrida

About Article

Received: 30.06.2023

Accepted: 01.09.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1321283

Şiddetsiz Direnişin Kavramsal Açmazı: Derridacı Yapısökümcü Bir Yaklaşım

Öz

Bu makalenin amacı Derridacı yapısökümcü bir okuma yaparak ‘şiddetsiz direniş’ kavramının aporetik ve paradoksal bir kavram olduğunu ortaya koymaktır. Bu amaçla, direnen tarafın baskıları alt etmek için şiddetsizliği psikolojik ve vicdani bir manipülasyon yöntemi olarak kullanması ve bu yöntemin kendi içerisinde bir çeşit şiddet barındırması göz önünde bulundurulacaktır. Ayrıca, şiddetsizlik kavramının hatalı bir şekilde şiddetin fiziksel boyutuyla sınırlı tutulduğuna ve şiddetin psikolojik-duygusal boyutlarının göz ardı edildiğine dikkat çekilecektir. Tarih boyunca şiddet büyük ölçüde fiziksel zarar verme ile özdeşleştirilmiş olsa da şiddet kavramının günümüzde değişkenlik gösteren tanımı şiddetle alakalı kavramların tanımlanmasında yeni bakış açıları gerektirmiştir. Bu nedenle, bu çalışmada ‘şiddetsiz direniş’ kavramı benzer bir gereksinim ışığında değerlendirilecek ve eylemin psikolojik-etik boyutlarını daha iyi kapsadığı düşünülen yeni bir kavram önerilecektir.

Anahtar Kelimeler

şiddetsiz direniş
yapısöküm
şiddet
Derrida

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 30.06.2023

Kabul Tarihi: 01.09.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1321283

¹ Assoc. Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Letters, Department of English Language and Literature, Ankara/Turkey, yigit.sumbul@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8821-4887

² Assoc. Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Letters, Department of Philosophy, Ankara/Turkey, sengun.acar@hbv.edu.tr, ODCID: 0000-0001-9878-5835

Introduction

On 21 October 1967, tens of thousands of American demonstrators gathered outside the Lincoln Memorial in Washington D.C. to participate in a protest organised by The National Mobilization Committee to End the War in Vietnam. The event was attended by one of the most diverse groups of protesters in history, including “high-minded literary figures, [...] prominent clergymen, middle-class professionals, working people, students, black activists, and an array of colorful street people and hippies.” (Fischer, 2006, p. 196) Uplifted by concerts and public speeches, the group then started their march to the Pentagon to demand the immediate termination of the US military’s occupation of Vietnam. The March on the Pentagon was brought to a halt by a group of soldiers barricading the entrance to the headquarters building. Despite being teargassed and bludgeoned, the protestors kept the Pentagon under blockade for two days. Determined to remain as non-confrontational as possible, they adopted various forms of demonstration ranging from common sit-in acts or practices of protest art to more unconventional methods such as spell-casting or handing flowers to troopers.

It was on one such occasion that Bernie Boston, the photographer for The Washington Evening Star, took the picture of an American youth named George Harris placing a carnation into the barrel of a soldier’s rifle during the protests. Later given the title “Flower Power”, the photograph not only won Boston various awards, but also became an iconic image that inspired many non-violent anti-establishment movements around the world. Similar strategies of non-violent resistance have been observed as part of the Velvet Revolution in Czechoslovakia, the Tiananmen Square protests in China, the Orange Revolution in Ukraine, the Indignados Movement in Spain, Gezi Park protests in Turkey, and the Nuit Debout movement in France.³

Although the origins of non-violent resistance date back to ancient religious doctrines, the method has been popularised in the colonial and post-colonial eras in world history. Non-violent resistance has been variously employed by colonised peoples or oppressed minorities to resist political or cultural oppression by undermining the military power of oppressors through passive means. Two of the most paradigmatic examples are the Indian Independence Movement led by Mahatma Gandhi and the Civil Rights Movement in the United States under the leadership of Martin Luther King. The term ‘non-violent resistance’ has been used to

---

³ For a detailed discussion of the history of non-violent resistance in recent history, see (Dudouet, 2011, pp. 245-246)

describe the prevailing method of resistance in the foregoing movements with an emphasis on the avoidance of using physical force in the fight against oppression. This description has disregarded the possible involvement of psychological or emotional factors in the process.

However, an insight into the etymological roots and changing definitions of the word ‘violence’ over time necessitates a new conceptual framework on this matter. Considering the fact that the oppressed (Indians and African Americans in the above examples) use non-violence as a strategy of psychological manipulation against the oppressor with the implications of ethical primacy, the conceptualisation of the term ‘non-violent resistance’ proves self-contradictory and reductionist. In this respect, this essay will attempt a Derridean deconstructive interpretation of the practice of non-violent resistance in order to reveal its psychological and ethical implications which function as a manipulative force to reverse the master-slave dialectic between the oppressor and the oppressed. Remaining on a purely conceptual critical level and leaving out the political ethics surrounding it, this essay will offer a new concept for ‘non-violent resistance’ that will represent the psychological and ethical aspects of the practice in a better way.

Derrida and Deconstructive Reading Method

Deconstruction is a reading strategy developed by Jacques Derrida to demonstrate the problematic and fragile nature of the relationship between the text and its hypothetical meaning. Post-structuralist theory put into practice, deconstruction brings a new perspective to any kind of textual analysis with an aim to reveal the points where a given “text may betray itself” (Cuddon, 2013, p. 189). It refers to a kind of close reading, in Barry’s words, “with the aim of unmasking internal contradictions or inconsistencies in the text, aiming to show the disunity which underlies its apparent unity” (Barry, 2009, p. 69). In line with the post-structuralist view that language is an inevitably unequable system of signs, Derrida calls for a sceptical attitude towards the artificiality and constructedness of narratives of meaning that have come to determine human knowledge. In this respect, deconstruction aims to prove that linguistic meaning structures can be deconstructed and reconstructed variably depending on where one stands.

Derrida’s deconstruction targets the structuralist claim that words in any language gain their meaning from their relationship with other words; that is, their meanings are determined by the absence of the characteristics included in others. In Saussurean structuralist theory, the relationality between signs manifests itself in terms of binary oppositions where a pair of

mutually exclusive terms strictly inform and imply one another's meaning. Derrida argues that the binary dichotomy between words is not only perceived and contingent, but it also postulates a false hierarchy between the two terms as if one was primal and the other was derivative. In this respect, Derrida's strategy of reading sets out to expose the lack of a transcendental origin in binary oppositions and display how meaning is constructed through the free play between two equally essential terms. In an interview with Richard Kearney, Derrida intimates his motivation as follows:

Deconstruction is always deeply concerned with the 'other' of language. I never cease to be surprised by critics who see my work as a declaration that there is nothing beyond language, that we are imprisoned in language; it is, in fact, saying the exact opposite. The critique of logocentrism is above all else the search for the 'other' and the 'other of language' (Derrida, 1984, p. 123).

As Derrida conceives of language not as a static and confined reservoir of meaning but as a fluid and ever-evolving web of signs, words in a language are characterised by undecidability of meaning, a state where the possibility of a term's meaning resides in its very impossibility, hence "aporia". The job of post-structuralist critic is, then, to seek such inherent contradictions in words, and by extension in texts, to reveal the shaky grounds on which the ambitious narratives of modernism or Enlightenment are built.

In one of the most striking examples of his deconstructive reading, Derrida explores the paradoxical semantic evolution of the term 'hospitality' in his article titled "Hostipitality" which first appeared in English in 2000. In this article, he problematizes Kant's discussion of 'universal hospitality' as mentioned within the context of 'cosmopolitan right'. Derrida sees an incoherence in the German philosopher's argument that hospitality does not necessarily mean 'philanthropy', but it refers to the guest's right to a favourable reception. For Derrida, hospitality is a term that bears its exact opposite in itself and prescribes certain superior-subordinate relationship in favour of the host. He believes that hospitality mandates a law of visit and appears to be far from guest-friendly: "Hospitality is a self-contradictory concept and experience which can only self-destruct – put otherwise, produce itself as impossible, only be possible on the condition of its impossibility – or protect itself from itself, auto-immunize itself in some way, which is to say, deconstruct itself – precisely– in being put into practice" (Derrida, 2000, p. 5). Derrida reminds that Kant's conception of hospitality is a conditional one, indicating the status of a temporary visitor or the right of sanctuary arising from the

cosmopolitan right. In doing so, he draws attention to the self-contradictory nature of being one's 'host', which requires a great deal of demanding as much as providing. A host situates himself in a superior position from which he dictates his own rules, establishes the self and other relationship and constantly reminds the guest that he should not feel himself at home. Derrida supports this argument by tracing the term 'host' back to its etymological roots where it meets the terms 'hostile' and 'hostage' in a very ironic way. As a result of this conceptual analysis, Derrida comes to the conclusion that true hospitality is indescribable, firstly because it does not have a correspondence in the phenomenal world, secondly because it frustrates its own possibilities of realization by its self-contradictory nature.

Similarly, Derrida, in his article "To Forgive: The Unforgivable and the Imprescriptible" ("Pardoner: l'impardonnable et l'imprescriptible") published posthumously in 2012, delves into the etymological journey of the term 'forgiveness' and finds out that it is filled with connotations of renunciation, disinterestedness and nonindulgence as exemplified in various European languages including French, English, German, Spanish and Italian. His suggestion is that forgiveness comes along with the idea of an unconditional and disinterested act of 'giving' from oneself, or rather 'donation', which melts a whole past and future in the pot of a unique present. By making constant references to Levinas, Jankélévitch, and Arendt's understanding of the term within the context of the Holocaust, Derrida points out that it is in the nature of forgiveness to be directed towards the unforgivable and that real forgiveness is to avoid historicizing the wrongdoing and to prescribe the irrecoverable. He criticizes that the so-called universal moral code, which is always contaminated by the Judaic or Christian laws, relates forgiveness to "expiation, salvation, redemption, and reconciliation [...] through confession, remorse or regret [and] sacrifice" (Derrida, 2001, p. 26).

Reminding his readers of Jankélévitch's call for a distinction between forgiveness and forgetting, Derrida moves on to questioning the function of the wrongdoer in the act of forgiving. Whilst the former views an explicit and fully articulated regret and apology, an adequate punishment and goodwill towards compromise as prerequisites for forgiveness, the latter argues that such conditions and expectations are against the nature of forgiveness which must, instead, arise "beyond [...] an entire identificatory, spiritual, whether sublime or not, economy, beyond all expiation even" (Derrida, 2001, p. 30). For Derrida, Jankélévitch's understanding of forgiveness is religiously and morally informed along with being exaggerated, offensive and stubborn. In a similar way, Derrida also contests Arendt's call for

the necessity of punishment, though not revenge, for forgiveness with a peaceful mind. He contends that wrongdoing – whether minor or inhuman – remains ultimately, unattainably and irrecoverably in the past and true forgiveness stems only from an unquestioning settlement with the history. He says: “The past is past, the event took place, the wrong took place, and this past, the memory of this past, remains irreducible, uncompromising. This is one way in which forgiveness is different from the gift, which in principle does not concern the past. One will never have treated forgiveness if one does not take account of this being-past, a being-past that never lets itself be reduced, modified, modalized in a present past or a presentable or re-presentable past” (Derrida, 2001, p. 31). What Derrida demonstrates here is the paradox that forgiveness is possible only when the unforgivable is to be forgiven. In other words, forgiveness is an ‘event’ which, in order to take place, has to negate its own semantic richness, hence aporetic.

Non-violent Resistance: Definitions and Examples

As the name itself clearly suggests, non-violent resistance is a strategy of overcoming social, political and economic inequalities by means of a rejection of resorting to physically violent means. It is one of the commonest ways of demanding “social change and increased justice through peaceful means” (Lederach, 1995, p. 15) in recent human history. Apart from its being a common practice, non-violent resistance has also transpired as a more efficacious method for countering political, economic and social-cultural oppression than armed resistance. As Dudouet argues, “[a]lthough the power of nonviolent resistance does seem weak and inefficient in the face of acute power asymmetries, it has proven to be a very strategic tool in the hand of marginalised communities to redress structural imbalance and claim rights to justice or self-determination” (Dudouet, 2011, p. 238). In contrast with armed resistance, non-violent resistance manifests itself through the instrumentality of symbolic protests, noncooperative action, and self-possession against an oppressive and physically violent force. To be more precise, Sharp has listed almost two hundred different forms of non-violent resistance under three main categories: non-violent protest and persuasion (including public speeches, petitions, marches, meetings among others), non-cooperation (including strikes, boycotts, mutiny among others), and non-violent intervention (including occupation, obstruction, death fast, sit-ins among others) (Sharp, 1973).

In the simplest terms, non-violent resistance is characterised by the resister’s conscious restraint from “the use of physical force against another’s body, against that

person's will, and that is expected to inflict physical injury or death upon that person" (Bond, 1994, p. 62). Mostly used interchangeably with the term 'civil disobedience', non-violent resistance is essentially an umbrella term containing the other along with many other forms of passive resistance.⁴ Lang draws attention to the difference between the two, claiming that civil disobedience connotes a deliberate violation of the law while non-violent resistance remains perfectly non-invasive and reserved as an ethical stance towards all (Lang, 1970, pp. 156-7). Traditionally adopted "by single-interest groups such as trade unions and anti-nuclear, indigenous or environmentalist movements", techniques of non-violent resistance have lately been adopted by a wide range of social and political groups on a national and international scale including identity groups "who are challenging internal oppression or external aggression and occupation, and are seeking either self-determination or civil rights in a truly democratic and multicultural state" (Dudouet, 2011, p. 239). Two best-known examples of it from modern history are Mahatma Gandhi's Salt March campaign in India in 1930 and Martin Luther King's part in the Civil Rights Movement between 1954 and 1968 in the United States.

Gandhi's non-violent activism during the Indian Independence Movement culminated in the Salt March of hundreds of miles from his residence in Ahmadabad to the coastal city of Dandi in an attempt to protest against the heavy taxes levied on Indian salt. This seemingly insignificant incident triggered the bigger national resistance to the British rule and economic monopoly in India and led to the deployment of 'satyagraha', the key to Gandhi's philosophy of non-violent activism against evil, en route to Indian independence. In his theorization of 'satyagraha', Gandhi identifies two ways of handling injustice: physical force and non-violence. To him, the latter is "infinitely superior to violence [as] forgiveness is more manly than punishment" (Gandhi, 1960, p. 5) even though it may mean dying in the process. Gandhi attributes violent action to brutes whilst non-violence, to him, is the essence of humanistic conscience. He views non-violence as the only means to truly save freedom and democracy, for it is "infinitely braver and more glorious because it will give life without taking any" (Gandhi, 1965, p. 47). This philosophy has not only brought about the Indian independence but has also been an inspiration for the future of humanity.

A similar philosophy was adopted by Martin Luther King during the Civil Rights Movement in the United States, this time for social justice and political reform concerning the racial discrimination, particularly in the southern states. The movement manifested itself by

---

⁴ For a more exhaustive account and detailed analysis regarding the other forms of passive resistance, see (Sémelin, 1993, p. 27.)

means of boycotts, local protests, strikes, sit-in campaigns and marches without resorting to violence even though some segregationists went too far with their acts of intimidation including physical assaults and bombings. The establishment of the Montgomery Improvement Association accelerated the pace of the movement with Martin Luther King as the leading figure. King was not only an activist that appeared on the streets, but also the spokesperson of the philosophy behind the movement.

The philosophy in question favours non-violent resistance and civil disobedience over violent and injurious behaviours when it comes to facing oppression on various levels. For instance, in his essay titled “Three Ways of Meeting Oppression”, King describes the ways of reacting to oppression and lists three categories as ‘resignation’, ‘resorting to counter-violence’ and ‘non-violent resistance’. He also argues that ‘non-violent resistance’ is the most honourable and humane way of struggle for black people against white segregationists’ oppression and abuse, as it means that the black people are not like them (King, 2012, pp. 465-8). King’s non-violent resistance philosophy proved rather fruitful with various law amendments marking the end of racial segregation in public places, education, employment, and various other matters. It is ironic, however, that both Gandhi’s and King’s non-violent resistance campaigns ended up in a violent manner and cost them their lives as they were both assassinated.

Deconstructing Non-violent Resistance

On the surface, as the above instances display, the practice of non-violent resistance is characterised by the oppressed party’s non-involvement in any form of physical force to overcome the oppression. However, on a closer examination of this process, a serious conceptual flaw emerges at the core of non-violent resistance in relation to the oppressed party’s use of his condition as a means of psychological manipulation, giving the oppressor the feeling that the oppressed is superior to him by not resorting to violence. This issue can be clarified most effectively by anatomising the concept of non-violent resistance.

‘Violence’ appears as an unstable term that has acquired a wider range of meanings in time. As Schinkel observes, the word ‘violence’ is etymologically related to “a concept of *force*, hence the primary definitions of violence: ‘the exercise of (physical) force’. It is derived from the Latin noun *violentia* (‘vehemence’, ‘impetuosity’) and the adjective *violentus* (‘vehement’, ‘forcible’, ‘impetuous’, ‘violent’) and it appears to have become an independent word in Anglo-French and Old French sometime around the fourteenth century.

The verb to which both *violentia* and *violentus* are related is *violare*, meaning ‘to outrage, to dishonour’ or ‘to treat with violence’” (Schinkel, 2010, p. 19). Michaud, on the other hand, draws attention to the relation between the Latin term ‘*violare*’ and another Latin term ‘*vis*’ which stands for the force of vitality inherent in all living organisms (Michaud, 1986, p. 4). Such an archaeological outlook to the root of the term displays that ‘violence’ refers to the use of an excessive amount of force by one party on another for the purposes of and/or culminating in the violation of the latter’s rights, values and wellbeing.

The roots of the term ‘resistance’, on the other hand, can be traced back to the 14th century, to its Latin noun ‘*resistentia*’ and its verb form ‘*resistere*’ which is basically a combination of the prefix ‘*re*’ meaning ‘against’ and the word ‘*sistere*’ meaning ‘to hold out’ or ‘to stand’, hence ‘to stand against’ (Partridge, 2006, p. 3055). Evidenced by this brief etymological analysis, the term ‘resistance’ evokes a cluster of relevant concepts. The two most prominent among the concepts readily implied by ‘resistance’ are ‘power’ and ‘domination’. Malmvig, for instance, establishes a reciprocal cause and effect relationship between power and resistance: “power and resistance circulate together and are mutually constitutive” (Malmvig, 2016, p. 263). Ortner, on the other hand, observes a similar relationship between resistance and oppression, arguing that the latter refers to “a relatively unambiguous category, half of the seemingly simple binary, domination versus resistance” (Ortner 1995, p. 174). In line with the relational dynamics delineated above, resistance signifies an act of strategic noncompliance with power mechanisms that seek to change and/or corrupt one’s preferred conditions of existence. In other words, resistance refers to the desire to “apprehend the conditions of one’s subordination, to endure or withstand those conditions in everyday life, and to act with sufficient intention and purpose to negotiate power relations from below in order to rework them in a more favorable or emancipatory direction” (Chandra 2015, p. 565).

In line with these findings, it is necessary to re-evaluate the definition of non-violent resistance in order to question its ethical dimension. Non-violent resistance can be defined as dedication and determination to abstain from physical violence so that the action will remain within humanistic borders. Yet, non-violent resistance is used as a means of giving a clear message that the violent side is not as humane as the victim side. In this respect, non-violent resistance turns into a tool for psychological manipulation that serves the oppressed, because

by this, the oppressed plays with the oppressor's conscience and aims to achieve a psychological and ethical superiority.

This confusion stems from the limited perspective that tends to associate violent resistance with physical force or damage. Although the term 'violence' has mostly been associated with 'physical damage or abuse' inflicted on another being, its range of meaning is essentially wider to cover other aspects of life. This is evident in the drastic changes made in the definition of violence by The World Health Organization. In one of its earlier reports on the rates of violence around the world, WHO defined violence as "the intentional use of physical force or power, threatened or actual, against oneself, or against a group or community that either results in or has a high likelihood of resulting in injury, death, psychological harm, maldevelopment or deprivation." (WHO, 1996, n.pg) Later, it revised its definition by categorizing violence under three headings as self-directed violence, interpersonal violence and collective violence; and determined types of interpersonal violence with a list including, but not limited to, physical violence, emotional violence, psychological violence and sexual violence (WHO, 2002, n.pg). This classification covers a wider range of human actions and inevitably changes the definitions of crime on a constitutional level.

Conclusion: The Conceptual Aporia of Non-violent Resistance

Taking into consideration this broader definition of violence, the term 'non-violent resistance' appears to be aporetic in the way that it is a form of psychological violence inflicted on the oppressor by the oppressed. This definition also implies that any means of resistance to any form of violence can easily be viewed as a means of counter-violence directed towards the victimizer by the victim. As Smithey and Kurtz observe, "nonviolent activists do not simply absorb repression and accept it passively but anticipate it strategically as part of a sophisticated interaction, which they can shape" (Smithey and Kurtz, 2018, p. 6). In light of this observation, it seems problematic to associate non-violent resistance with passive resistance to which it is commonly taken to be tantamount. Instead, it transpires as an active strategy of manipulation adopted to achieve or demonstrate ethical superiority. In this manner, non-violent resistance implies a certain degree of psychological violence which aims to turn the power balance upside down in favour of the oppressed. Targeting the oppressor's conscience and/or ethical integrity, the oppressed actually resort to psychological violence, which makes the term 'non-violent resistance' paradoxical and aporetic.

As a consequence, a new concept must be created in order to cover all psychological and ethical implications of the practice of non-physical resistance. A potentially apt concept can be “psycho-ethical resistance”. It is psychological because it targets the psychological composure, rather than the physical integrity, of the oppressed. As observed by Dudouet, “whereas classical strategic studies have a tendency to equate power with military capabilities, nonviolent struggle emphasises political and psychological factors of power, such as undermining the opponent’s sources of authority, and increasing division in its base of support” (Dudouet, 2008, p. 15). It is ethical because the manipulation of the given situation is intended for dishonouring the oppressor by demonstrating his violation of universal ethical codes and principles. May draws attention to the ethical dimension of non-violent resistance as follows:

In certain nonviolent struggles, the oppression of the adversary reacts back against him or her or them, making others and then themselves consider their position in a different moral light from the one they had previously seen themselves under. [It] turns the ethical tables on an adversary, so that what had once appeared as justified actions or policies turns out to be an unjustified assault upon the dignity of those who resist them (May, 2015, p. 163).

Through their refusal to resort to physical violence in the face of physical violence, non-violent resisters bring forward the question of human dignity and thus urge the oppressors to change their course of violent action. Consequently, the concept “psycho-ethical resistance” not only emphasises the non-physical nature of this specific form of struggle, it also complies with the modern definitions of violence that encapsulate a wider range of offensive human actions on physical, emotional and psychological levels.

References

- Barry, P. (2009). *Beginning Theory*. 3rd Edition. Manchester: Manchester University Press.
- Bond, D. (1994). Nonviolent Direct Action and the Diffusion of Power. P. Wehr, H. Burgess and G. Burgess (Eds.) in *Justice without Violence* (pp. 59-79). Boulder: Lynne Rienner.
- Chandra, U. (2015). Rethinking subaltern resistance. *Journal of Contemporary Asia*, 45 (4), 563–573.
- Cuddon, J. A. (2013). *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. 5th Edition. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Derrida, J. (1984). Dialogue with Jacques Derrida. R. Kearney (Ed.) in *Dialogues with Contemporary Continental Thinkers: The Phenomenological Heritage* (pp. 105-126). Manchester: Manchester University Press.
- . (2000). Hostipitality. (B. Stocker and F. Morlock, Trans.) in *Angelaki: Journal of Theoretical Humanities*, 5(3), 3-18.
- . (2001). To Forgive: The Unforgivable and the Imprescriptible. J. D. Caputo, M. Dooley and M. J. Scanlon. (eds.) in *Questioning God* (pp. 21-51). Bloomington: Indiana University Press.
- Dudouet, V. (2008). Nonviolent Resistance and Conflict Transformation in Power Asymmetries. Berghof Research Center for Constructive Conflict Management. https://www.researchgate.net/publication/268816877_Advancing_conflict_transformation_the_Berghof_Handbook_II/link/547896990cf293e2da2b2809/download (Accessed 27 May 2023)
- . (2011). Nonviolent Resistance and Conflict Transformation in Power Asymmetries. B. Austin, M. Fischer and H.J. Giessmann (Eds.) in *Advancing Conflict Transformation* (pp. 238-264). Michigan: Barbara Budrich Publishers.
- Fischer, K. P. (2006). *America in White, Black, and Gray: A History of the Stormy 1960s*. New York and London: Continuum.
- Gandhi, M. (1960). *The Doctrine of the Sword. My Non-violence*. Ahmedabad: Navajivan Publishing House.
- . (1965). The Spiritual Dimensions of Non-Violence. T. Merton (Ed.), in *Gandhi on Non-violence*. New York: New Directions.

- King, M. L. (2012). The Ways of Meeting Oppression. A. Rosa and P. Eschholz (Eds.) in *Models for Writers Short Essays for Composition* (pp. 465-468). Boston: Bedford / St. Martin's.
- Lang, B. (1970). Civil Disobedience and Nonviolence: A Distinction with a Difference. *Ethics*, 80 (2), 156-159.
- Lederach, J.P. (1995). *Preparing For Peace: Conflict Transformation Across Cultures*. New York: Syracuse University Press.
- Malmvig, H. (2016). Eyes wide shut: power and creative visual counter-conducts in the battle for Syria, 2011–2014. *Global Society*, 30 (2), 258–278.
- May, Todd. (2015). *Nonviolent Resistance: A Philosophical Introduction*. Cambridge and Malden: Polity Press.
- Michaud, Y. (1986). *La Violence*. Paris: PUF.
- Ortner, S. (1995). Resistance and the problem of ethnographic refusal. *Comparative Studies in Society and History*, 37 (1), 173-193.
- Partridge, E. (2006). *Origins: A Short Etymological Dictionary of Modern English*. London and New York: Routledge.
- Schinkel, W. (2010). *Aspects of Violence: A Critical Theory*. New York: Palgrave Macmillan.
- Sémelin, J. (1993). *Unarmed Against Hitler: Civilian Resistance in Europe, 1939-1943*. Westport: Praeger.
- Sharp, Gene. (1973). *The Politics of Nonviolent Action*. Boston: Porter Sargent.
- Smithey, L.A. and L.R. Kurtz. (2018). The Paradox of Repression and Nonviolent Movements. Internet Source. (Accessed 22 June 2023) <https://works.swarthmore.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1178&context=fac-soc-anth>
- World Health Organization. (1996). Report of the WHO global consultation on violence and health, Geneva, 2–3 December. Unpublished report.
- . (2002). *World report on violence and health*. E.G. Krug, L.L. Dahlberg, J.A. Mercy, A. B. Zwi and R. Lozano (Eds.) Geneva: WHO, Library Cataloguing-in-Publication Data.

***Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk* Adlı Eserde Eski Türkiye Türkçesi İmlası Özellikleri**

Mesut ŞEN¹, Ayşe ERBAY²

Öz

XI. yüzyıldan itibaren Batı'ya doğru göç eden Oğuz Türklerinin kendi ağız özelliklerine dayalı bir yazı dili olan ve Anadolu'da Türk dili ve edebiyatının temelini oluşturmasını sağlayan devreye Eski Türkiye Türkçesi denir. Bu döneme ait ilk yazılı eserler XIII. yüzyıldan itibaren verilmeye başlanmıştır. Bugün Arap harfli metinlerin imlasından dolayı birtakım izaha muhtaç meseleleri olsa da Eski Türkiye Türkçesi dil özellikleri birçok bilimsel çalışma ile ortaya konmuştur. Eski Türkiye Türkçesi dil özelliklerini taşıyan eserlerden biri de 'Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk' adlı eserdir. Bu çalışmada, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı bünyesinde Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde 19 Hk 34879 demirbaş numarası ile kayıtlı olan Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk adlı eserin Eski Türkiye Türkçesi dil özellikleri ve dönemin bazı imla problemleri açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler

Eski Türkiye Türkçesi
Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk
imla
dil özellikleri

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 17.05.2023

Kabul Tarihi: 29.05.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1298326

The Features of Old Anatolian Turkish Spring in The Work Titled *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk*

Abstract

Old Anatolian Turkish, derived from the dialect characteristics of the migrating Oghuz Turks starting from the 11th century, served as the written language and laid the foundation for Turkish language and literature in Anatolia. The earliest written works from this period date back to the 13th century. Despite certain spelling challenges due to Arabic script, extensive research has revealed the language features of Old Anatolian Turkish. Among these works, 'Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk' exemplifies the linguistic traits of this era. This study aims to assess 'Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk,' located in Çorum Hasan Paşa Provincial Public Library with inventory number 19 Hk 34879 under the Turkish Manuscripts Institution, in terms of its linguistic characteristics and spelling peculiarities of Old Anatolian Turkish.

Keywords

Old Anatolian Turkish
Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk
spelling
language features

About Article

Received: 17.05.2023

Accepted: 29.05.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1298326

¹ Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü, İstanbul/Türkiye, mesudsen@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0867-9041

² Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü, İstanbul/Türkiye, ayse-ercoban93@hotmail.com, ORCID: 0009-0003-5004-1783

Giriş

Bu çalışmanın konusu, *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk* adlı eserin Eski Türkiye Türkçesi imlası ve dil özellikleri açısından incelenmesidir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman incelemesi ve içerik analizi yöntemi uygulanmıştır.

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk adlı eser, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 34879 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunmaktadır. Ma'rûf Efendi tarafından yazılmıştır. İstinsah tarihi hicri 955/miladi 1547'dir. Talik yazı türüyle kaleme alın eser, 230x125-155x80 mm. ölçüsünde ve 144 yapraktır. Birkaç sayfa dışında her sayfa 21 satırdan oluşmaktadır.

Eser, İranlı âlim ve filozof Nasîrüddîn-i Tûsî'nin *Ahlâk-ı Nâsirî* adlı Farsça eserinin XVI. yüzyılda yapılan Türkçe tercümesidir. *Ahlâk-ı Nâsirî*, Nasîrüddîn-i Tûsî'nin ahlak ve ahlak felsefesiyle ilgili temel konuları ele alan, insanın ahlakını oluşturan erdemlerin ve huyların neler olduğunu açıklayan, hem İslam filozoflarının hem de Antik Yunan filozoflarının görüşlerini içeren Farsça eserdir.

Öğretici bir üslupla kaleme alınan eser, üç ana makaleden ve her bir makalenin altında fasıllardan oluşmaktadır.

Eski Türkiye Türkçesi İmlası Özellikleri

Eski Türkiye Türkçesi, XIII. yüzyıldan XVI. yüzyılın başlarına kadar devam eder. Siyasi olarak bu dönem, Anadolu Selçukluları dönemini, beylikler dönemini, Karakoyunlu ve Akkoyunlu dönemleriyle Osmanlı İmparatorluğunun ilk dönemlerini içine alır (Ercilasun, 2015, s. 438).

Eski Türkiye Türkçesi dil özellikleri bir geçiş dönemi sayılabilecek olan XV. yüzyılın ikinci yarısında da devam etmekle birlikte klasik yazı dilinin meydana geldiği XVI. yüzyılda da büyük ölçüde yaşamıştır. Hatta XVII. yüzyıl metinlerinde de Eski Türkiye Türkçesinin dil özellikleri tespit edilebilmektedir (Timurtaş, 2012).

Türklerin tarih boyunca geçirdikleri alfabe değişiklikleri Türk dilinde genel yazım kuralları ve alfabe gelenekleri oluşmasına izin vermemiştir. X. yüzyıldan itibaren İslamiyeti kabul eden Türkler Arap alfabesini kullanmaya başlamışlardır. Fakat Arap alfabesi Türkçenin seslerini karşılamada yetersiz kalmıştır. Özellikle de ünlülerin yetersizliği hareke kullanılarak karşılanmaya çalışılmıştır. Eski Türkiye Türkçesi eserleri de XIII. yüzyıldan itibaren doğal olarak Arap alfabesiyle yazılmıştır. Bu yüzyılda kaleme alınan eserlerde ilk dikkati çeken husus Türkçe kelimelerin imlasındaki çoklu yazım biçimleridir (Akar, 2018, s. 91-92).

Türkçedeki ünlülerin Arap alfabesindeki üç ses elif (ا), vav (و), ye (ي) ile karşılanması Eski Türkiye Türkçesi ses bilgisinin en önemli problemlerindedir. Kapalı e (é) meselesi, vav (و) ile karşılanan yuvarlak ünlüleri, bazı ek ve edatların yazımı, bir kısım kelime ve eklerin transkripsiyonu gibi meseleler de vardır (Öztürk, 2017, s. 42).

Eski Türkiye Türkçesi metinlerinin ses bilgisi açısından gösterdiği en dikkat çekici özellik, yuvarlaklık-düzlük bakımından ünlü uyumunun zayıf olması; ünlülerde genellikle bir yuvarlaklaşma temayülünün bulunmasıdır. Birçok ekin ünlüsünde yuvarlaklaşma görülmektedir (Timurtaş, 2010, s. 331).

Eski Türkiye Türkçesinin genel dil özellikleri şu şekilde sıralanabilir: Eski Türkçedeki kök hesece e'si Eski Türkiye Türkçesinde genellikle i şeklindedir. Ünlülerde, özellikle Eski Türkçedeki -g sesinin düşmesiyle, çoğunlukla yuvarlaklaşma görülür. Bazı kelimelerde b sesi v'ye; kelime başındaki bazı t'ler d'ye; k'ler g'ye çevrilmiştir. Bazı kelimelerde baştaki y-sesi düşmüştür; b- sesi de ol- < bol- ve ile < bile < birle kelimelerinde düşmüştür. Kelime ortasındaki -l- sesi bazı kelimelerde düşmüştür. Çokluk eki -lAr; ilgi hâli eki -Uñ, -nUñ, -Um; yükleme hâli eki -I, -n; yönelme hâli eki -A; bulunma hâli eki -dA; ayrılma hâli eki -dAn; görülen geçmiş zaman kipi -dI, -dU + şahıs ekleri; öğrenilen geçmiş zaman eki -mIş + şahıs ekleri; geniş zaman kipi -Ur, -r, -Ar; gelecek zaman kipi -IsAr, Eski Türkçedeki gelecek zaman eki -taçI, -teçI burada sıfat-fiil eki olarak -daçI, -deçI şeklinde görülebilmektedir; Eski Türkçedeki -ğay, -gey gelecek zaman eki Eski Türkiye Türkçesinde -a, -e şeklinde istek kipi olmuştur; Osmanlı Türkçesinde gelecek zaman eki olarak kullanılan -acaç, -ecek bu sahada sıfat-fiil eki olarak kullanılmıştır; -AsI gelecek zaman sıfat-fiili olarak kullanılmıştır; -ıcaç, -icek eki -ınca, -ince anlamında zarf-fiil eki olarak kullanılmıştır (Şen, 2021, s. 181-183).

Eski Türkiye Türkçesi yazılı eserleri üzerine birçok bilimsel çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarla dönemin imla ve dil özellikleri genel olarak ortaya konmuş olsa da özellikle imla konusunda bazı tartışmalı hususlar vardır.

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ın İmla Özellikleri

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk adlı eser geneli itibarıyla Eski Türkiye Türkçesi imla özellikleriyle kaleme alınmıştır. Metindeki Arapça ve Farsça kelimelerin çokluğu nedeniyle bu dillerin imla özellikleri de göze çarpmaktadır. Talik yazı türüyle kaleme alınan eserde ayet, hadis, şiir gibi Türkçe olmayan kelimeler çoğunlukla harekeli biçimde yazılmıştır; onun dışında metin genel olarak harekesiz yazı olmakla beraber bazı kelimelerin bir kısmında bazı kelimelerin de tamamında hareke kullanılmıştır. Özellikle Türkçe kelimelere konan harekeler

dikkate alındığında, harekelemenin yanlış okuma endişesini ortadan kaldırmak amacıyla yapıldığı görülmektedir.

Yazımı İki Şekilli Olan Kelimeler

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ta gerek bazı Türkçe kelimelerin yazımında gerekse bazı Arapça ve Farsça kelimelerin yazımında çok şekilli örnekler yer almaktadır. Bunda Uygur imlası geleneği, Arap-Fars imlası geleneği etkili olmuş olabileceği gibi yazar tarafından da tercih edilen bir yazım şekli olabilir.

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ta yer alan bazı Arapça ve Farsça kelimelerin yazımında ikili şekiller:

'āriyet عاريت (34b/10)	'āriye عاريه (88a/16)
āşikārā اشكارا (123b/14)	āşikāre اشكاره (128b/17)
bezbaht بدبخت (143a/13)	bedbaht بدبخت (63b/13)
dibāgat دباغت (10b/07)	debāgat دباعت (110b/17)
lā'ik لائق (121b/09)	lāyik لايق (69b/14)
redā'et رداءت (10b/06)	redāyet ردایت (67a/03)
zamā'ir ضمائر (134b/02)	zamāyir ضمایر (124a/05)

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ta yer alan Türkçe kelimelerin yazımında ikili şekiller:

açıklık اچقلىق (8b/20)	açuklık اچوق لىق (127b/15)
azcuğ ازجق (36a/05)	azacuk ازجوق (10b/19)
konşu قونشى (142a/08)	konşu قونشو (73b/21)
korha قورخه (63b/15)	korqa قورقه (62a/15)
korqu قورقو (59a/01)	korhu قورخو (65b/11)
korhulu قورخولو (95a/05)	korqulu قورقلو (22a/02)
niçe نيچه (2b/11)	nice نيجه (15a/07)
ogurluk اوغرلىق (74b/17)	ogrilik اوغرى لىق (111a/21)
yig يىگ (54b/14)	yig يىگ (80b/01)

yigrek ییگرک (39a/14)

yigrek ییگرک (77a/26)

yil ییل (56a/07)

yil ییل (60a/03)

Kapalı e (é) Meselesi

Bugün Anadolu ağızlarında tespit edilen kapalı e (é) sesinin varlığı, Eski Türkiye Türkçesi metinlerinde bir imla meselesi olarak kapalı e (é) problemini doğurmuştur. Dönem metinlerinde kapalı e (é) sesi için ayrı bir işaretin olmaması araştırmacıların farklı okuma tercihleri yapmalarına neden olmuştur. Böylece kimileri kapalı e (é), kimileri e, kimileri de i şeklinde göstermişlerdir (Öztürk, 2017, s. 42).

Eski Türkiye Türkçesi metinlerinde imla-fonoloji bağlantısı yönünden kapalı e (é) ünlüsünün bulunup bulunmadığı ya da varsa bile yazıda nasıl karşılandığı açıklığa kavuşmamış meselelerden biridir. Thomsen, Gabain, Foy, Radloff, Németh gibi araştırmacılar Eski Türkçe ti-, yi-, bir-, biş, it-, yil gibi kelimelerin ilk hecedeki i ünlüsünün açık e'ye dönüşmeden té-, yé-, bér-, béş, ét-, yél şeklinde önce kapalı e (é) sesine dönüştüğü görüşünü kabul ederler (Korkmaz, 2017, s. 496).

Zeynep Korkmaz, Faruk Kadri Timurtaş, Mustafa Özkan, Leyla Karahan, Muzaffer Akkuş, Muharrem Ergin, Mehdi Ergüzel, Mustafa Argunşah gibi bazı türkologlar Eski Türkiye Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi metinlerindeki esreli ve esreli y'li yazılışları, yazılışa sadık kalarak i olarak okumayı tercih ederler. Mecdut Mansuroğlu, Saadet Çağatay, Semih Tezcan, Mustafa Canpolat ise kapalı e (é) şeklinde okurlar (Erdem ve Gül, 2006, s. 114-115).

İlk hecedeki ünlü değişmelerinden i / e meselesinde Eski Türkiye Türkçesi i tarafındadır. Şu kelimelerdeki i'ler bugün e ile yazılmaktadır: bil, bin 'ben', birü, bisle-, biş, bize-, bizen-, di-, dir-, dirnek, gice, gicik-, giç, giç-, giniş, girçek, girdek, girü, il 'memleket', il 'yabancı', ir 'erken', ir 'erkek' vd. (Timurtaş, 1992, s. 121).

Eski Türkiye Türkçesi metinlerinde Eski Türkçedeki kök hece e'si i'li imla ile yazılmaktadır. Fakat Eski Türkiye Türkçesi metinlerinde, Kök Türkçede olduğu gibi, aynı kelimenin i'li yazılışları yanında e'li yazılışları da bulunmaktadır. Dolayısıyla Eski Türkiye Türkçesi metinlerinde de Kök Türk metinlerinde olduğu gibi ikili yazılışlar vardır. Bu nedenle Eski Türkiye Türkçesi metinlerindeki i'li imlanın kapalı e (é) ile okunmaması gerekmektedir. Kelimede i'li imla ile yazılmış kelimelerin i'li olarak, e'li imla ile yazılmış olanların da e'li olarak okunmalıdır. Çünkü Türkiye Türkçesinin ağızları da bugün bu ikili değişmeyi taşımaktadır. Eski Türkiye Türkçesi metinlerinde i'li yazılan kelimeler XVI.-XVII. yüzyıllarda

tekrar e'ye dönüşmektedir. Yani 11. yüzyıldan itibaren kök hece e'sinde e'den i'ye doğru gözlenen ses inkişafı, XVI. yüzyıldan itibaren i'den tekrar e'ye doğru bir gelişme göstermektedir. Bugünkü Türkiye Türkçesinde görülen bazı kelimelerin telaffuzu da bu i'den e'ye geçişin izleridir. Eski Türkiye Türkçesindeki i'li biçimler kapalı e (é) sesinin göstergesi olsaydı o seslerin XVI.-XVII. yüzyıldan sonra tekrar e'li biçimleri ortaya çıkmazdı ve bu kapalı e (é) sesinin etkisi diğer çağdaş şivelerde olduğu gibi bugünkü Türkiye Türkçesinde de belirgin şekilde görülürdü (Şen, 2019, s. 91-93).

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ta kök hecede düzenli olarak i ile yazılan kelimeler şunlardır: biş بیش (8b/07), didi دیدی (14a/02), gice کجه (60a/10), gic کچ (60a/07), girü گرو (18a/14), giyüp گیب (82b/06), idici ایدجی (83a/04), irkeginün ایرکگنؤگ (90a/14), irişdi ایرشدی (14a/16), işit ایشیت (85b/11), itdüm ایتدم (6a/11), niçe نیچه (2b/11), virmek ویرمک (74a/11), yig بیگ (80b/01), yirine ییرنه ییره (72a/09) gibi. Örneklerde de görüldüğü gibi yazar, kök hecede i sesini bazen ye (ي), bazen esre (◌) ile göstermiştir.

Yazarın bazen de aynı kelimeyi şu örneklerde herhangi bir işaret koymadan yazdığı görülmüştür: dir-iken درکن (109a/13), bişinci بشنجی (56a/21), girü گرو (88b/14), giymekden گیمکدن (82b/07), yigdür یگدر (54b/14), yigrek یگرك (39a/14), yimeklerden یمکلردن (115a/18) gibi. Bu yazılışlar metinde diğerlerine göre daha az sayıda yer almaktadır.

Metindeki bazı kelimelerde ise kök hece e'sinin Eski Türkçede olduğu gibi varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Yazar bunu imlada hareke işareti üstün (◌) ile belirtmiştir: er اُر (71b/20) 'koca', erlik اَرلیک (60a/14) 'yiğitlik', eyü اَبو (72a/10) 'iyi' gibi.

Dudak Uyumu

Türkçe bir kelimedede gerek köklerde gerekse köklerle ekler arasında olsun genellikle düzlük-yuvarlaklık uyumu vardır. Türkiye Türkçesinde bu uyum açık şekilde kendini gösterirken Eski Türkiye Türkçesinde böyle bir uyum yoktu; ancak Osmanlı Türkçesinin sonuna doğru bu uyum bir düzene sahip oldu. Düzlük-yuvarlaklık uyumu, Türkçe bir kelimedede düz ünlüleri (a, e, ı, i) düz ünlülerin; yuvarlak ünlüleri (o, ö, u, ü) ise dar-yuvarlak ünlülerin (u, ü) veya düz-geniş ünlülerin (a, e) takip etmesi hadisesidir (Ergin, 2011, s. 72-73).

Eski Türkiye Türkçesinde dudak uyumu dışında kalan ekler ses bilgisi açısından iki ayrı yapıya sahiptir. Birincisi yanında dudak ünsüzü bulunduran ekler: +Um, +UmUz, -Up, -UbAn. İkincisi yanında dudak ünsüzü bulunmayan ekler: -Ur, -U, -dUr. Muhtemelen birinci gruptaki ekler yanında bulunan dudak ünsüzleri nedeniyle yuvarlaklaşırken diğer gruptakiler genel eğilimine benzeşerek yuvarlaklaşmıştır. Bazı metinlerde kelimelerin hem düz hem yuvarlak

ünlü şekilleri yer alsada düz ünlü şekiller yuvarlaklara göre çok az sayıda yer alıp istisna oluşturmaktadır (Akar, 2018, s. 107).

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ta bu uyuma köklerde ve köklerle ekler arasında düzenli bir şekilde rastlanmamaktadır: açuk اچوق (73b/12), adlu ادلو (141b/17), basduğı باصدوغی (64b/19), degül دکؤل (14b/06), demürçilik دمُرچى لك (75a/19), gendü گندو (2a/08) vd.

Eski Türkiye Türkçesi dönemi metinlerinde özellikle isimden isim yapım eki olan -lu, -lü ve -suz, -süz ekleri, geniş zaman eki -ur, -ür'ün, ettirgenlik eki -ur, -ür, -dur, -dür, kuvvetlendirme ve ihtimal eki -dur, -dür, zarf-fiil eki -up, -üp'ün ünlüleri daima yuvarlaktır. Metnimizde düz ünlü kelime tabanlarına yuvarlak ünlüyle gelen çok ek vardır. Bu durum uyuma aykırı kullanımların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Metinde yuvarlak ünlüler genellikle vav (و) veya ötre (ؤ) ile gösterilmiştir.

İncelenen metinde çok az sayıda bazı kelime köklerinin uyuma tabi olan şekilleri ile uyuma aykırı olan şekilleri bir arada kullanılmıştır: açıklığı اچقلىغى (8b/20) - açukluğu اچوق لغى (127b/15), gendinüñ گند نوك (12a/21) - gendünün گندونك (16a/05). Bu örneklerin uyuma tabi olan şekilleri metinde sadece bir kez öyle yazılmıştır.

Metinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyan kelimeler de vardır: ayağında اياغنده (121b/19), almaya ألمه به (78b/02), evde اوده (72b/09), dirliği دىلگى (78b/05), kardaşlığın قرداشلغن (135a/09) vd.

Kelimelerde ve eklerde yuvarlaklaşma.

Eski Türkçedeki -g sesinin düşmesi, dudak ünsüzleri ile yuvarlak ünlülerin etkisi gibi ses hadiseleri nedeniyle Eski Türkiye Türkçesinde yuvarlaklaşma çok sık görülen bir özelliktir (Şen, 2021, s. 181).

Eski Türkçe döneminde mevcut olan ğ ve g'ler Batı Türkçesine geçerken düşmüştür. Böylece kendinden önceki ünlüleri yuvarlaklaştırması sonucu yuvarlak ünlü taşıyan kelimeler ortaya çıkmıştır: alu < alıg, aru < arıg, bili < bilig, kapu < kapıg, saçu < saçıg, sevü < sevig, tapu < tapıg, yapu < yapıg, yazu < yazıg gibi. Kapu, sevü, tapu, yapu gibi kelimelerde yuvarlaklaşmaya -ğ ve -g'nin düşmesi kadar p ve v dudak ünsüzleri de sebep olmuştur denilebilir (Timurtaş, 2012, s. 335).

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ta da yuvarlak ünlü kelime ve ek örnekleri bolca mevcuttur. Metindeki yuvarlak ünlü kelime örnekleri şunlardır: açuk اچوق (70a/21), ayru آيرو (73b/14), altun التون (104b/15), dilkü دلكو (138a/03), eksük اگسوك (74b/17), gendü گندو (141a/03), girü گرو

(139b/18), karşı قارشو (60a/10), kapu فابو (25b/17), komşu قونشو (73b/21), yağmur يغمور (60a/03), demür دمور (33b/21) gibi.

Metindeki yuvarlak ünlülü olan ekler şunlardır:

- İyelik teklik ve çokluk birinci şahıs ve ikinci şahıs ekleri +Um, +Uñ, +mUz, +UmUz, +ñUz, +UñUz: katumda (68a/02), sözüni (129b/11), gendümüze (51a/12), guşşañuz (68a/03).
- İlgi hâli eki +uñ, +üñ, +nuñ, +nüñ: halkuñ (69a/05), anuñ (60b/12), ikincisinüñ (18a/06).
- Yön gösterme hâli eki +aru, +erü: içeri (118b/08), ilerü (85b/18), yoğaru (64b/20).
- İsimden isim yapma eki olan +lu, +lü: adlu (141b/17), ağulu (80a/03), kayğulu (30b/05), gizlü (57b/18).
- Yokluk ifade eden isimden isim yapma eki +suz, +süz: yārsuz (138b/14), beyyinesüz (123a/07).
- Görülen geçmiş zaman ekinin I. ve II. şahıslarda +dUm, +dUñ, +dUK: yarağladum (6a/11), işledüñ (143a/10), istedük (144a/18).
- Bildirme eki +dUr: elyağdur (104b/20), fenndür (43b/07).
- Emir birinci çokluk şahıs eki -AIUm: isteyelüm (117b/05), geledüm (86a/09).
- Emir üçüncü teklik ve çokluk şahıs ekleri -sUn, -sUnlAr: disünler (28a/16).
- Çokluk birinci şahıs ekleri -uz, -üz, -vuz, -vüz: : olayuz (12a/13), eydürüz (3b/18), itmişüz (62a/21), olavuz (51a/01).
- Bazı kelimelere gelen (özellikle tek heceli kelimeler) geniş zaman eki -Ur: kındurur (40b/14), oturursın (57a/12), bilürüz (51a/04).
- Zarf-fiil eki -Up ve kalıcı isimler yapan -U zarf-fiili: bırağup (29b/12), çıkup (120a/12), döküp (75b/05), diyü (59b/13).
- Sıfat-fiil eki -dUK: olduğı (28a/06), didüğü (16b/01).
- Fiilden fiil yapan ettirgenlik eki -dUr: kandurmak (89a/02), toldurur (117b/17), bildürdi (1b/14).
- Fiilden isim yapan -K ekinin yardımcı ünlüsü: konuğ (87a/11), oyanuğ (3a/21), tükrüğü (57a/21).

Ünsüz Değişmeleri

k > g ötümlüleşmesi.

Eski Türkiye Türkçesinin temel özelliklerinden birisi de ötümsüz ünsüzlerin ötümlü ünsüzlere dönüşmesidir. Eski Türkçedeki k'ler bazı örnekler dışında büyük oranda Eski Türkiye

Türkçesinde g'ye dönüşmüştür. Arap alfabesinin kef'in (ك) ince sıradan hem k'yi hem de g'yi karşılaması ise bu seslerin ayrımını zorlaştırmıştır ve bu durum bir imla problemine yol açmıştır (Öztürk, 2017, s. 56-57).

Eski Türkçenin kelime başı k'ları Eski Türkiye Türkçesinde bir değişikliğe uğramadan aynı şekilde devam etmektedir ve yazıda bunu karşılayan tek harf kaf (ق) olduğundan imla-fonoloji bağlantısı açısından herhangi bir karışıklık söz konusu değildir. Fakat ince sıradan k'ler XI. yüzyıldan sonra Oğuz Türkçesinde bazı istisnalarla g'ye dönüşmüş olduğundan, iç seste de k > g değişmesi bulunduğundan, Arap yazısında da hem k'yi hem g'yi karşılamak üzere tek harf kef (ك) kullanılacağından kef'in bu seslerden hangisine tekabül ettiği hususu bazen karışıklığa neden olmuştur. Bazı yazar ve müstensihler k ve g'yi ayırt edebilmek için kef'in üstüne veya altına üç nokta koyarak g'yi belirtmişlerdir. *Evsâf-ı Mesâcidi's-şerîfe*, *Kadı Burhaneddin Divanı*, *Kabus-nâme Tercümesi*, *Kelile ve Dimne*, *Cerrâhiye-i İlhâniye*, Muhammed bin Hamza'nın Kur'an Tercümesi, *Fetihnâme-i Sultan Mehmed* bu k > g ayrımına yer vermiş Eski Türkiye Türkçesi metinleridir (Korkmaz, 2017, s. 502-503).

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ta ince sıradan k ve g'nin ayırt edilebilmesi için kef (ك) ve üç noktalı kef (كٓ) kullanılmıştır. Metindeki k- > g- ötümlüleşmesine örnek şunlardır: keç- > geç- geçdi كچدى (12b/07), kel- > gel- gelmişler-idi كملشردى (7b/15), kemi > gemi gemileri كميلرى (60a/07), kendü > gendü كندو (7a/05), kergek > gerek كرك (13a/01), keltür- > getür- getüre كتوره (41a/05), kibi > gibi كىبى (44a/13), kice > gice كيجه (60a/10), kiç > gic كىچ (60a/07), kir- > gir- girmiş كرمش (124b/11), kirçek > girçek كرىچك (23a/14), kirü > girü كىرو (40a/20), kişi > gişi كىشى (53a/19), kit- > git- gide كيد (86b/01), kizlü > gizlü كىزلو (57b/18), köbek > göbek göbегine كوېكنه (86a/18), köç- > göç- göçer كوچر (143b/19), köñül > gönül كوئىل (55b/07), kör- > gör- gördü كوردى (8a/20).

İncelenen metinde -g- sesini koruyan örnekler ise şunlardır: öğren- اوگرن (84a/0), ögredüp اوگردوب (80a/09).

Kelime ortasındaki -ğ-'nın korunduğu bazı örnekler şunlardır: ağulu اغولو (80a/03), bağlayup باغليوب (94b/11) vd.

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ta çok az sayıda aynı kelimenin hem kef (ك) hem de üç noktalı kef (كٓ) ile yazıldığı örnekler vardır. Burada sayıca çokluk dikkate alınarak okuma yapılmıştır.

t > d ötümlüleşmesi.

Eski Türkçede kelime başında hep ötümsüz bulunan t- ünsüzü, Eski Türkiye Türkçesinde t-'yi korumak ve d-'ye dönüşmek bakımından iki şekilde yol izlemiştir. İnce sıradan ünlü taşıyan kelimelerde t- > d- değişimi bazı istisnalar olmasına rağmen artık tamamlanmış ve yazıda gösterildiği için imla ve telaffuz arasında bir karışıklık yoktur. Ama kalın sıradan ünlü taşıyan kelimelerde durum farklıdır. Bir taraftan t-'yi korurken bir taraftan da d-'ye dönüştürme bakımından ağızlar ve bölgeler arasında birtakım aykırılıklar ve ayrılıklar gözlenebilmektedir. Öyle ki aynı eserde hem t-'li hem d-'li yazımla iki ayrı imlaya tabilik bile vardır. Bu durumda imladan ses bağlantısı açısından eserin yazılış devri, bölgesi, istinsah şartları gibi ölçütler göz önünde bulundurulabilir (Korkmaz, 2017, s. 502).

Eski Türkiye Türkçesi dönemine ait eserlerde kelime başında hem t-'li hem de d-'li yazımlar bulunmaktadır. *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk*'ta da ince sıradan ünlü bulunan kelimelerde t-'ler genellikle d-'ye dönüşmekle birlikte kalın sıradan ünlü bulunan kelimelerde t-'ler ise d-'ye dönüşmeyip kendini korumuştur. Bu durumda metindeki kelime başındaki t-'leri şu şekilde inceleyebiliriz:

- İnce sıradan ünlü bulunan t-'lerin d-'ye dönüştüğü örnekler: degül دڭل (63b/10), degin دڭن (53a/21), demür دمر (4b/13), deñiz دڭز (30b/07), deprenmek دپرئمك (30b/05), depretmeye دپرئميه (85b/14), deve دوه (30b/13), didi ديدى (63a/20), diken دكن (117a/08), dil دل (131b/07), diledi دلدى (57a/18), dilkü دلكو (138a/03), diñlemeye دڭلميه (85a/07), dibini دبنى (87a/08), diri درى (63a/02), dirliği دزلىڭى (78b/05), dişlerini دشلرنى (87a/09), dişisi دشى سسى (90b/06), dizi دزى (85b/20), döger دوڭر (59b/17), dögen دوكن (1b/13), döke دوكه (87a/10), dönüp دونوب (85b/16), dört دورت (80a/04), döşekde دشكده (30a/20), dürlü دوزلو (17a/09), dürüşe دورشه (115b/13), düşdi دوشدى (91a/07), düttün دوتون (55b/09), düze دوزه (50b/14).
- Kalın sıradan ünlü bulunan t-'lerin d-'ye dönüştüğü örnekler: dağı دخى (73b/01), dururlar دررلر (107a/12).
- Kalın sıradan ünlü bulunan t-'ler metinde t (ط) ile yazılmıştır ve d-'ye dönüşmediği, korunduğu örnekler: tağda طاغده (55b/08), tallara طال لره (84b/08), tamarlar طمرلر (55b/07), tañ-ıla طڭله (143b/05), tañlaya يه طڭله (143b/05), tapınmak طاپئمق (129b/10), tar طار (30a/12), tarlasında تزلآسئده (54a/12), tarlar طارلر (88a/08), tarlığı طارلغى (60a/20), taş طاش (75b/16), tatlu طتلو (83a/01), tayanacak طاپئمق (140b/08), todağını طوداغنى (87a/09), toğru طوغرو (64b/21), toğumağı طوقومغى (90b/18), toğuzıncı طوقزئنجى (63a/16),

tolmuş طولمش (124b/09), tondan طوندن (57a/15), toñuzlar طُكُزُلاز (48b/01), toptolu طوبطلو (55b/07), toydukdan طويدقندن (48a/17), tırmak طورمق (64b/21), tuta طوته (45b/08), tuz طوز (130b/04).

- Kalın sıradan ünlü bulunan; fakat hem t- ile hem d- ile yazılan örnekler: tağıtmak طاغتمق (124b/12) - dağılmağda داغلمقده (73a/12)

Kelime ortasındaki -t-'ler ise -d-'ye dönüşmeyip genellikle korunmuşlardır: altında آلتنده (66b/01), altıdur آلتدر (116a/16), altuna آلتونه (104b/15), ata آتا (72a/04), atılması آتلمه سى (56a/04), biten بتن (117a/07), bitiler لىر بتى (124b/18), bitirse بىتورسه (87a/19), getür كتور (143b/02), otura اوتوره (86a/12) vd. Kelime ortasında bulunan -t-'ler şu örneklerde -d-'ye dönüşmüştür: yidi یدى (26b/06), aldayup آلدیوب (28b/19).

Kelime sonundaki -t-'ler ünlüyle başlayan bir ek alıp ünlüler arasında kaldığında -d-'ye dönüşmüştür: idem ایدم (15a/14), öğredüp اوگردوب (80a/09).

Kelime sonunda bulunmasına rağmen ünlü ile başlayan bir ek alıp almamasına bağlı olmadan -t-'nin -d-'ye dönüştüğü şu örnekler tespit edilmiştir: and آند (82b/13), ad آد (11a/09), adın آدن (50b/07), ardına اردنه (85b/16).

ķ > ħ değişmesi.

Kelime başında henüz ķ- > ħ değişikliği yoktur ve ķ varlığını sürdürmektedir: kıanı, kıanda, kıandan, kıangı. Bazı kelimelerde, hece ve kelime sonundaki ķ'lar ile kelime içindeki ķ'lar ħ olmuştur. Bu durum kesin ve düzenli olamamakla birlikte metne göre değişiklik göstermektedir (Timurtaş, 2010, s. 342).

ķ > ħ sızıcılaşması Eski Türkiye Türkçesinde kurallı olmamakla beraber bilhassa Azerbaycan bölgesine yakın yerlerde yazılmış olan metinlerde art sıradan ünlü taşıyan kelimelerde kelime ortasında ve sonunda görülmektedir. Fakat XIV. yüzyıl eserlerinde ħ'lı kelimeler (yoĥsul, çoĥ vd.) görülürken XVII. yüzyıldan sonra Batı Anadolu'da yazıldığı düşünülen metinlerde ķ'lı yazımlar (yoķsul, çoķ vd.) mevcuttur. Bugün Türkiye Türkçesi ağızlarından Doğu ve Orta Anadolu ağızlarında, Eski Türkiye Türkçesinin bir kalıntısı olarak ħ'lı kelimeler yaşamaktadır. Türkiyenin yazı dilini oluşturan İstanbul Türkçesinde ise muhtemelen Balkan ağızlarının etkisiyle ķ'lı şekiller kullanılmamıştır (Akar, 2018, s. 120-121).

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ta Türkçe sözcüklerde ön seste ķ- > ħ- değişmesi ile karşılaşılmamıştır. Kelime ortası ve son sesteki değişmeler şunlardır: taķı > daĥı دحى (62b/10), ķorķ- > ķorĥ- ķorĥa قورخه (63b/03), ķorķu > ķorĥu قورخو (65b/11), ķorĥulu قورخولو (95a/05),

korhürincından قورخورنجندن (62b/07), yoksa > yoḥsa يوخسه (17a/06), yoksul > yoḥsul yoḥsullıkda لوقده يوخسول (136a/04), uyku > uyḥu ايوخو (74a/04).

b > v değişmesi.

Eski Türkçedeki kelime başı ve ortasındaki b-, -b-'ler Eski Türkiye Türkçesinde v-, -v-'ye dönüşmüştür. Dudak ünsüzleri, oluşum noktalarına en yakın diğer bir dudak ünsüzüne dönüşebilmektedirler (Akar, 2018, s. 122).

bar > var, bar- > var-, bir- > vir- gibi b > v değişmesi gerçekleşen kelimeler yanında çekimli fillerde I. teklik ve çokluk şahıs ekinde de b- > v- değişimi gerçekleşmektedir: -vAn, -vUz (Korkmaz, 2013, s. 93).

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ta kelime başındaki b- > v- değişmesine örnek şunlardır: bar > var واز (11b/06), bar- > var- وار (34a/06), bir- > vir- وير (143a/15). Kelime ortasındaki -b- > -v- değişmesine örnek şunlardır: eb > ev او (57a/19), seb- > sev- سو (79b/14), yabız > yavuz يابوز (49a/04). Çokluk I. şahıs eki de -vuz, -vüz şeklinde geçmektedir: unutmavuz (51a/07), itmeyevüz (37a/17).

Bazı Yapı Bilgisi Özellikleri

Eski Türkiye Türkçesinin morfolojik yapısı diğer Türk şiveleriyle karşılaştırıldığında bazı ekler ve temel kelimeler bakımından birtakım farklılıkları barındırmaktadır. Bu farklılıkların dört ayrı kaynağından söz edilebilir: Genel Türkçeden gelen ortak morfolojik özellikler, Anadolu Oğuz boylarının yerli ağız özellikleri, Oğuzlarla birlikte Anadolu'ya göç eden diğer Türk boylarının dil özellikleri ve Anadolu'da yeni oluşan yapılar. Anadolu'ya gelen Oğuzların kendi şive ve ağız özellikleri burada kaleme alınan metinlerde ilk kez yazıya geçirilmeye başlanmıştır. Böylece diğer Türk yazı dillerinde bulunmayan çeşitli yapı özellikleri bu dönem metinlerinde yer almıştır. Bu özellikler (ol- fiili, -IcAK zarf-fiili, -IsAr gelecek zaman eki, -Xk 1. çokluk şahıs eki gibi) Eski Türkiye Türkçesinin genel karakteristiğinin oluşmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda Oğuz ağızlarında yer alan söz varlığı da bu dönem eserlerine yansımıştır (Akar, 2018, s. 125-126).

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ta da bazı morfolojik yapılar Eski Türkiye Türkçesi imla ve dil özellikleri açısından dikkate değerdir:

Bunlardan ilki *bol-* fiilinin *ol-* şekline dönüşmesidir. Bilindiği üzere Eski Türkçede kelime başındaki b- sesi Batı Türkçesinde *bol-* kelimesinde düşerek fiil *ol-* şekline gelir. Söz konusu eserde de bu fiil *ol-* şeklindedir: bol- > ol- olan اولان (3a/21).

Eski Türkiye Türkçesinde gelecek zaman eki daha önce yapılan çalışmalarda belirlenen -ısar, -iser'dir; -acak, -ecek eki dönemin sonlarına doğru teşekkül etmiştir. *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk*'ta -ısar, -iser eki kullanılmamıştır; -acak, -ecek eki sıfat-fiil olarak kullanılmıştır. İstek kipi -a, -e ve -sa gerek birleşimi gelecek zaman işlevini yerine getirmiştir. İncelenen metinde de gelecek zaman ifade etmek için bazı örneklerde istek kipi -a, -e de kullanılmıştır: ba'z olayuz (12a/13), izâfet ve nisbet ideyüz (14b/02). Bunun yanı sıra metinde gelecek zaman ifade etmek için kullanılan yapılardan birisi de -sa gerek birleşimidir: şürü' olsa gerek (2a/18), şerh olsa gerek (33a/16), vesîle olsa gerek (130a/04), gelse gerek (27a/15), söz söylese gerekdir (84b/19).

Eski Türkiye Türkçesinin karakteristik özelliklerini gösteren eklerinden olan ıcağ, -icek *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk*'ta da -ınca, -ince manasında zarf-fiil eki olarak kullanılmıştır: tâ ki anuñ haqîkatına vâkıf olıcağ anuñ talebinde ve taḥşilinde sa'y-ı cemîl ideler (6b/05-06), bunda ḥikmet nedür diyü istifsâr idicek eyitdi ki (74a/02-03), etmeki viricek maḥzâ Allâh rızâsı-y-içün virmek (135b/07).

Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk'ta önceki Eski Türkiye Türkçesi çalışmalarında rastlamadığımız; metnimizde sık şekilde kullanılan -mazsızın, -mezsizin şeklinde bir zarf-fiil eki de vardır: ammâ vera' oldur ki nefis mülâzemet ide a'mâl-ı cemîle ve ef'âl-ı ḥamîdeye ve kuşur ve fütür aña yol bulmazsızın (23b/01-02), bir mevcüd-ı müstaḳil-ile daḥı tâbi' olmazsızın istiḳlâl bula cism gibi ḥaşeb gibi (3b/16), evvel başladuğı şınâ'ata dâ'imâ mülâzemet idüp şebât üzerine ola, ıztırâb ve inḳılâb göstermezsiniz (84a/07-08), ve eyyâmı ve evḳâtı anda şarf itmezsiniz mutaşavver degüldür (71a/14).

Eski Türkiye Türkçesi sıfat-fiil eklerinden -ası, -esi ve zarf-fiil eklerinden -uban, -üben *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk*'ta yer almamaktadır.

Eserde bazı kelimeler de, emcik 'emzik' (42a/19), evindür- 'yetiştirmek' (102b/06), ḳorḳurıncından 'korkunç'(62b/07), öngü 'inatçılık' (81b/03) gibi, o dönemde kullanılan Türkçenin, yazıya yansması bakımından dikkat çekici örneklerdir. Mesela Farsça 'âyîne' kelimesi, metinde 'ayna' آینه (50b/14), (108a/08) şeklinde Türkçede telaffuz edildiği gibi yazılmıştır. Yine Arapça 'ayb' kelimesi metinde üç yerde 'ayubını' عیوبنی (50a/11), (50a/21), (50b/19) şeklinde yazılmıştır. Özellikle Batılı filozofların isimlerinin imlası da dikkat çekicidir. Çoğu harekeli şekilde yazılan isimler çeviri yazıda anlaşıldığına göre mütercim o gün Türkçe telaffuz şekli ne ise öyle yazılmıştır: Arestâḫalis'e ارسطاطالیسته (142b/16), Aresto ارسطو (7b/16),

Calinus جالينوس (18a/05), Farfavriyus فَرْفَورِيُوسُ (7a/13), Feysağuris فَيْتَاغُورِسُ (7b/15), Sokrat سُقْرَاطُ (7b/15), Eflaṭun افلاطون (7b/16) gibi.

Sonuç

İmlâ özellikleriyle birlikte fonetik ve morfolojik özelliklerini değerlendirdiğimiz, XVI. yüzyılda kaleme alınan *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk* adlı eserin Eski Türkiye Türkçesi dil özelliklerini ve dönemin tartışmalı meselelerine tanıklı örnekler vererek açıklamaya çalıştık. Dönemin Arap alfabesinden kaynaklı Türkçe imlâda karşılığa neden olan hususlar konusunda *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk*'ta ayırt edici yazımlar tespit edilmiştir.

Arap harfli metinleri Türkçe çeviri yazıya aktarırken imlâ hakkında en net fikirlere ulaşmamızı sağlayan yol metnin harekeli şekilde yazılmış olmasıdır. *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk* geneli itibarıyla harekesiz bir eser olmasına rağmen mütercimim bazı kelimelerin yazımında imlâ, gramer ve anlam bakımından herhangi bir karışıklığa düşülmemesi için hareke kullandığını görmekteyiz. Bu da mütercimim imlâya verdiği önem ve özeni göstermektedir.

Metnimizde bazı aynı kelimelerin iki farklı şekilde yazıldığı olmuştur. Bu çoklu yazımın nedenleri arasında yazarın o günkü konuşma dili özelliklerinin yazıya yansması, yazarın o anlık yazım hatası veya kişisel tercihleri, henüz bir yazım geleneğinin veya kurallarının oluşmaması, Türklerin önceki kullandıkları Uygur harfli yazım geleneği ile o gün için yeni sayılabilecek Arap harfli yazım geleneğinin bir arada kullanılmaya başlanması gibi nedenler sayılabilir.

Bilindiği üzere Eski Türkiye Türkçesi metinlerinde kapalı e (é) ünlüsünü gösteren özel bir işaret yoktur. Bu yüzden kimi araştırmacıların kök hecede esreli (◌) ve ye'li (ی) yazılmış kelimeleri kapalı e (é) ile okumasına katılmadığımızı belirtmemiz gerekiyor. *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk*'ta da Eski Türkçede kök hecesi i'li yazılan kelimeler esre (◌) ve ye (ی) ile gösterilmiştir ve bu yüzden i okunmuştur; zira metinde kök hece e'sini muhafaza eden kelimeler zaten üstün (◌) işaretiyle de belirtilmiştir.

Eski Türkiye Türkçesinin en karakteristik özelliklerinin başında gelen yuvarlaşma *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk*'ta hem bazı kelimelerde hem de birçok ekte kendini göstermektedir.

Batı Türkçesinin temelini oluşturan Eski Türkiye Türkçesinin en belirgin ses hadiselerinden biri de ötümlüleşmedir. Gerek k > g gerekse t > d ötümlüleşmesi *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk*'ta da öne çıkan imlâ ve fonoloji özelliklerindedir. Eserde kelime başında k ve g ayrımı için k'ler kef (ك), g'ler ise üç noktalı kef (كٓ) kullanılarak gösterilmiştir. Ayrıca eserde

ince sıradan ünlü bulunan kelimelerde t-'ler genellikle d-'ye dönüşmekle birlikte kalın sıradan ünlü bulunan kelimelerin ṭ (ط) ile yazılarak birkaç kelime dışında d-'ye dönüşmeyip kendini koruduğu görülmektedir. Sadece bir örnekte de aynı kelime hem ṭ'lı hem d'li yazılmıştır.

Eserde k > ħ değişmesi, b > v değişmesi, ön seste b-'nin düşmesi gibi hadiseler yanında bazı eklerin ve yapıların da Eski Türkiye Türkçesi imlasını, fonolojik ve morfolojik özelliklerini destekler mahiyette örneklerin olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda eserde kelime çeşitliliği açısından dikkate değer bazı kelimelerin kullanımı hem Eski Türkiye Türkçesi hem de genel Türk dilinin söz varlığına katkı sağlayacak ve kelime hazinesi zenginliğini artıracak veriler olması yönünden önemlidir.

İmla özelliklerinden yola çıkarak dil özellikleri bakımından birtakım verilere dayanarak Eski Türkiye Türkçesi özelliklerini ortaya koymaya çalıştığımız *Terceme-i Kitâbü'l-Ahlâk* adlı eser, bu konuda daha sonra yapılacak olan çalışmalara katkıda bulunacaktır. Eski Türkiye Türkçesi üzerine yapılacak başka ayrıntılı araştırmalarla da dönemin imla konusunun aydınlanması desteklenmelidir.

Kaynakça

- Akar, A. (2018). *Oğuzların dili eski anadolu türkçesine giriş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ercilasun, A. B. (2015). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla türk dili tarihi* (15. baskı) Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdem, M. D. ve Gül, M. (2006). Kapalı e (é) sesi bağlamında Eski Anadolu Türkçesi-Anadolu Ağzıları ilişkisi. *Karadeniz Araştırmaları*, (11), 111-148.
- Ergin, M. (2011). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin temeli Oğuz Türkçesinin gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). Eski Anadolu Türkçesinde imlâ-fonoloji bağlantısı üzerine. *Türk dili üzerine araştırmalar 1-2* (3. baskı) içinde (s.491-508). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öztürk, E. (2017). *Eski Anadolu Türkçesi el kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şen, M. (2019). Genel türkçede e-i meselesi. *Uluslararası toplum ve kültür araştırmaları sempozyumu (3-5 ekim 2019) bildiriler kitabı* içinde (s. 86-95). Balıkesir: TOKÜAD Yayınları.
- Şen, M. (2021). *Türk dilinin dünü ve bugünü* (3. baskı). İstanbul: Post Yayın Dağıtım.
- Timurtaş, F. K. (1992). Eski Anadolu Türkçesi. *Türk Dünyası el kitabı* içinde (s. 120-145). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (2010). Küçük Eski Anadolu Türkçesi grameri. *Journal of Turkology*, 18(1) 331-368.
- Timurtaş, F. K. (2012). *Eski Türkiye Türkçesi* (2. baskı). İstanbul: Kapı Yayınları.

Fransızca İlgç Tümlacı ve Dolaylı Tümlacın Biçimsel-Sözdizimi Aktarması ve Yanlış Çözümlemesi

Yusuf TOPALOĞLU¹

Öz

Bu araştırmada, Fransızca'da yer alan ilgeç tümlacı ile dolaylı tümlacın farklı bir dilbilgisel ulama aktarmasının incelenmesi, bunların biçimsel-sözdizimi yönünden farklılıklarının ve benzerliklerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu iki tümlacın aktarması ve biçimsel-sözdizimi farklılıkları ve benzerlikleri, Türk üniversite öğrencilerinin bu yapıları kullanırken, bunlarla ilgili yanlış üretmelerine yol açmıştır. Bu araştırmada öğrencilerin söz konusu konularla ilgili farklı nedenlerden ötürü ürettikleri yanlışların değerlendirilmesi ve çözümlenmesi hedeflenmiştir. Bu dilbilgisel ulamların aktarma yoluyla başka bir dilbilgisel ulama dönüşebildikleri, yapısal, biçimsel ve sözdizimsel bakımdan farklılıklar sundukları ve bundan ötürü öğrencilerin farklı nedenlerden dolayı değişik yanlışlar ürettikleri saptanmıştır. Öğrencilerin bu konularla ilgili gerek dil içi gerekse dil dışı yanlış nedenlerinden kaynaklanan yanlış türlerini yaptıkları anlaşılmıştır. Sırasıyla bu yanlışlarından en çok seçme, daha sonra dizim, eksiltme ve ekleme yanlış türleri ile karşılaşmıştır.

Anahtar Sözcükler

dilbilim
biçimsel-sözdizimi
Fransızca
ilgeç tümlacı
dolaylı tümlaç
yanlış çözümlemesi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 23.03.2023

Kabul Tarihi: 17.04.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1270017

Morphosyntactic Translation of Complement Indirect Object and Prepositional Complement in French and Error Analysis

Abstract

In this research, it is aimed to examine the translation (transfer) of the French prepositional complement and the indirect complement to a different grammatical category, to reveal their differences and similarities in terms of morphosyntax. The translation of these two complements, and their morphosyntax differences and similarities have led Turkish university students to produce errors about these structures when using them. In this research, it is aimed to evaluate and solve the errors that students make for different reasons related to the issues in question. It has been found that these grammatical categories can turn into another grammatical categories through translation; they differ structurally, formally, and syntactically, and therefore students produce different errors for different reasons. It has been understood that students do the wrong types of intralingual and interlingual errors reasons related to these subjects. Respectively, the most common of these errors were encountered with the error types of selection, then order, omission, and addition.

Keywords

linguistic
morphosyntax
French
preposition
indirect object
error analysis

About Article

Received: 23.03.2023

Accepted: 17.04.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1270017

¹ Dr. Öğr. Üyesi İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi, Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı, yusuf.topaloglu@iuc.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2832-6902

Giriş

Antik Çağ'da dini metinlerin yorumlanıp incelenmesi ve filolojiye ilgi duyulmasıyla dilbilim çalışmalarına başlanır ve 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında bu alanda, yoğun olarak tarihsel ve karşılaştırmalı çalışmalar yapılır ve dilbilim araştırma alanı, yeniden biçimlenene kadar birçok değişikliğe uğrayarak evrilir (Kerimoğlu, 2014, s. 22). Bu değişim süreci içinde, 20. yüzyılda tipbilimsel araştırma ve incelemeler sonucunda özellikle Greenberg'ün (2002, s. 193-195) avrasyatik 8 büyük dil ailesi içinde yer alan, incelenmeye uygun 30 dilin yalnızca biçimlerini ve sözcük dizimlerini tipolojik dizim temelinde incelemesi ve Dolgopolsky'nin (2008, s. 49-83) nostratik dil aileleri çerçevesinde toplamda 10 büyük dil ailesini oluşturması; Saussure'ün yapısalcılığı kurması ve Noam Chomsky'nin *Üretici-Dönüştürsel Dilbilgisi Kuramını* geliştirmesi günümüze kadar gelen önemli dilbilimsel gelişmeler olarak sıralanabilir.

Dilbilim, uygulamalı bir disiplin olduğu kadar kuramsal bir bilimdir. Dilbilimin, anlam açısından dili inceleyen *anlambilim*; dilin seslerini dilsel iletişim dizgesindeki işlevleri açısından ele alan *sesbilim*, insan dillerinde kullanılan ses birimlerinin özünü inceleyen *sesbilgisi*, sözcük biçimlerini ele alan *biçimbilim* ve bir dilde sözcüklerin sırasını ve tümcelerin oluşumunu düzenleyen kuralları inceleyen *sözdizimi* olmak üzere geleneksel alt dalları bulunur (Topaloğlu, 2022, s. 10). Dilbilim, bir dilin köken bilgisi, oluşum süreci ve tarihi gelişimi, iletişim aracı olarak kullanımı, öğretilmesi ve öğrenilmesi, söyleyişi, dil bozuklukları gibi alanlarda da önemli araştırma, inceleme ve uygulama yapılmasıyla ilgilenen bir alandır. Dil özelliklerini bulup incelemek ve bunlara göre dilleri sınıflandırmak, dillerin gelişim süreçleri ve kökenleri ile ilgili gerekli ve aydınlatıcı bilgileri vermek için, dilleri karşılaştıran karşılaştırmalı dilbilim ve dillerin tarihleri üzerinde araştırma yapan, konuşulan dilleri ele alan, dilin zaman içindeki gelişimini ve buna bağlı olarak değişimini inceleyen, dilin art zamanlı olarak yapısını çözümleyen tarihsel dilbilim ile bu alan daha çok gelişir (Martin, 2002, s. 16-17). Böylece dilbilimin sesbilim, sesbilgisi, anlambilim, biçimbilim ve sözdizimi olmak üzere beş geleneksel alt alanının ortaya çıkması bu gelişmelerden biridir. Bunlardan biçimbilim ve sözdizimi birleşerek biçimsel-sözdizimi (fr. morphosyntaxe) adı altında yeni bir alt alanı oluştururlar.

Dilbilimin alt alanı olarak biçimbilim ve sözdizimi farklı düzeylerde yer alsalar da dilsel yapıların oluşum kuralları üzerine yoğunlaşırlar. Bir dildeki en küçük anlambirimleri olan biçimbirimleri, eylem çekimi, belirteç, ad, ön ad, adıl ve belirleyici gibi değişken sözcük biçimlerini ve sözcüklerin yapısını araştırıp inceleyen biçimbilim, iki biçimbirimin

birleşmesiyle anlam kazanır. Bunlar tek başına kullanılabilen, bir anlamı bulunan ve bağımsız sözcük olan *biçim* (birimcik) (fr. morphe) ve tek başına kullanımı bulunmayan, yalnız başına anlamı olmayan ancak başka bir biçimle birleştiğinde *bir şeyin bilimi* anlamına gelen ve bir bağımlı biçimbirim olan (fr. -ologie) biçimbirimlerdir. Sözdizimi sözcük dizimlerini ve sözcükleri oluşturan biçimbirimlerin birleşim kurallarını, tümcelerin oluşumunu inceler. Ayrıca bir tümcenin oluşumunu sözcüklerin dizim sırası, sayı ve cinsiyet yönünden birbirleriyle uyuşmaları gibi olguları ve bunların ilişkilerini ele alır (Rissman, Legendre, & Landau (2013), s. 1-4; Dubois, Jean et al, 2002, s. 226; Maingueneau, 1994, s. 9-10; Feuillet, 1988, s. 35-58). Sözcük gerek biçimbilim gerekse sözdiziminin temel araştırma konularının başında gelir. Bu bağlamda, anlambirimlere (fr. monème) eklenen ses veya yazım biçimlerini biçimbilim incelerken, bunların tümcedeki dizimlerini sözdizimi ele alır. Ancak anlambirim ile biçimbirim çoğu zaman aynı yapılanmış gibi algılanırlar. Anlambirim, Amerikan terimbiliminde biçimbirimin eş değeri olarak gösterilir ancak Anglosaksonlar bunu ayrı bir yapı olarak ele alıp sözlüksel anlambirim (fr. monème lexical (lexème) / mot plein) ve dilbilgisel anlambirim (fr. monème grammatical / mot vide) olmak üzere iki farklı yapıda incelerler. İlk eklelemenin en küçük birimi olan anlambirim, bir anlamdan (fr. signifiée) ve bir biçimden (fr. signifiant) oluşur (Mounin, 2012, s. 218). Örneğin; *dénationalisation* (özelleştirme) sözcüğü, beş anlambirimden oluşur: *dé-*, *-nation-*, *-al-*, *-is-*, *-ation*. Bu anlambirimlerden *-nation-* → tek başına anlamı olan sözlüksel anlambirimken, *dé-* → olumsuzluk, *-al-* → ön ad, *-is-* → eylem ve *-ation* → ad anlamını veren birer dilbilgisel anlambirimlerdir. Böylece *-nation-* anlambirimi, tek başına kullanımda anlamı bulunan bir kavrambirimken (fr. sémantème) yani sözlükbirimken (fr. morphème / mot lexical (lexème)), *dé-*, *-al-*, *-is-*, *-ation* tek başlarına anlamları olmayan dilbilgisel biçimbirimlerdir (fr. morphème / mot grammatical) (Martinet, 1980, s. 16; Tesniere, 1959, s. 53). Bu bağlamda anlambirim, sözcüğü oluşturan her ayırıcı özelliğin kattığı anlamla ilgilenirken, biçimbirim sözcüğü ayrı bir inceleme alanı olarak ele alır ve sözcüğün biçimsel görünüşü ile ilgilenip en küçük ayırıcı biçimini (biçimbirim) biçimsel yönden inceler.

Biçimbirimler, *étudiant-e-s* / *öğrenci-ler*, *ment-eur* / *yalan-çı* örneklerindeki gibi dişil veya çoğul yapma ya da türetme gibi sözcüklerin yapısında bulunan ve biçim veya anlam değiştirici en küçük sesbirimlerden oluşan dilsel olgularla ilgili kuralları inceler. Dilbilgisel yönden geçerli ve kabul edilebilir tümcelerin kurulmasına ilişkin geniş bir bilgiyi kapsayan sözdizimi, sözcüklerin tümce içindeki dizimlerini ve tümce kurmak amacıyla sözcüklerin bir araya getirilebileceği yöntemleri inceleyip belirler. Örneğin; *je parle bien le français* / *ben Fransızca'yı iyi konuşurum* tümcelerine bakıldığında, Fransızca bir tümce kuruluşunun *özne-*

yüklem-(belirteç)-nesne diziminden oluştuğu ve Türkçenin *özne-nesne-(belirteç)-yüklem* biçiminde bir dizime iye olduğunu sözdizimi inceler. Böylelikle biçimsel-sözdizimi alanının sınırları, nitelikleri biçimsel ve sözdizimsel ilkelerle belirtilebilen dilbilgisi ulamlarının incelenip çözümlenmesiyle belirlenir. Bu bağlamda biçimsel-sözdizimi, dilbilgisel açıdan kurallı bir tümce kurmayı sağlayan yapıların sözcük biçimlerini, ad ve eylemlerin düzensiz değişkenlerini, düzenli ve düzensiz ad çekimlerini ele alır. Öte yandan biçimsel-sözdizimi, ad önünde veya arkasında konumlanan ön adlar, tanımlıklar, eylemler, ilgeçler, belirteçler, adılar gibi sözdizimsel ulamları ve bir tümceyi veya tümce içinde kullanılan sözcükleri, sözcük gruplarını ve dizimlerini bir düzene koyar (Feuillet, 1988, s. 35-58; Lilia Rissman, Geraldine Legendre, and Barbara Landau, 2013, s. 1-4). Bu dilbilgisel yapıların ulamları, başka bir dilbilgisi ulamına aktarması yapılıncaya değişebilir. Yan tümceler ile sözdizimsel bileşen sınıfları arasındaki koşutluğu en çok kuramsallaştıran dilbilimcilerden biri olan Tesnière (1959, s. 361-626), bir dilbilgisi ulamını başka bir dilbilgisi ulamına dönüştürmekten oluşan *aktarma* (fr. translation) düzeneğini öne sürmüştür. Aktarma kavramını, “bir sözlükbirimi bir dilbilgisi sınıfından bir başkasına geçirme olarak tanımlayan Vardar (2002, s. 15-16), bu kavramın sözcük sınırları içinde eylemin temel nitelikli olduğu varsayımına dayandığını ve Tesnière’in kuramında önemli bir yer tuttuğunu belirtir”. Biz de çalışmamızda Tesnière’in bu kuramını temel alarak, Fransızcadaki ilgeç tümleci ile dolaylı tümlecin (fr. complément d’objet indirect) biçimsel-sözdizimi aktarmasını inceleyeceğiz.

Dilbilim alnındaki gelişmelerden bir diğeri ise, özellikle 1950’li yıllarda ortaya çıkan, dilbilimin başlıca araştırma konusu olan dilin edinimi, öğrenimi ve öğretimiyle ilgili uygulanabilir etkin yöntem ve tekniklerin ortaya konmasını amaç edinen karşıtsal dilbilimdir. Bu alana bağlı olarak yabancı bir dilin öğrenimi ve öğretimi sürecinin daha etkin yapılabilmesi, bu süreçte kullanılmak üzere etkili yöntem ve tekniklerin ortaya konması, yabancı dil öğrenimi sürecinde öğrencilerin yanlış üretimleri ve bunların incelenmesi amacıyla dilbilgisi yapıları, sözdizimi özellikleri, sözcük incelemeleri başta olmak üzere diller arasında karşıtsal bakımdan birçok araştırma ve inceleme Odlin (1997), Corder (1981), Lado (1957), Fries (1945), vd. gibi dilbilimciler tarafından yapılmaya başlanır. Bu dilbilimcilerden Corder, yanlış inceleme yöntemini geliştirir ve yabancı dil öğrenimi ve öğretimi sürecine ilişkin yürüttüğü araştırmalarında yanlış türlerinin ortaya çıkış nedenlerine, bunları çözümleme ve inceleme yöntemlerine yoğunlaşır. Fries ve Lado vd. söz konusu süreçte ortaya çıkan eksiklikleri ve yanlışları gidermek amacıyla dilbilgisi karşılaştırmaları yaparak yöntem ve teknikler üretmeyi hedeflerler. Bu araştırma sürecinde Corder ve Lado, öğrencinin ana dilinde bulunan dilbilgisi

yapılarını öğrendiği yabancı dile *aktarabildiği* (fr. transfert) ve bu aktarma olgusunun yabancı dil öğrenim sürecine olumlu veya olumsuz yönden etki edebildiğini ileri sürerler. Olumsuz aktarmalar, yabancı dil öğrenim sürecini zorlaştırdığı gibi iki dil arasında *girişiklik* (fr. interférence) olarak nitelendirilen olguya neden olur. Bu olgu da yabancı dil öğrenimi sürecinde öğrencinin birbirinden farklılık sunan yanlış türlerini üretmesine yol açar (Debyser, 1970, s. 31). Böylece her araştırmacı yanlış incelemesi ve çözümlemesi sürecini farklı biçimde çalıştığı için, karşılaştırma esasına bağlı olarak birçok yanlış türünün ve bu türlerin nedenlerinin birbirine eşit veya benzer olmak üzere birden fazla sınıflandırması belirir. Bu sınıflandırmalardan birini Corder *seçme* (*S*) (fr. sélection), *ekleme* (*E*) (fr. addition), *eksiltme* (*EK*) (fr. omission) ve *dizim* (*D*) yanlış (fr. mauvais ordre) türleri olarak ileri sürer. Ayrıca bunlara neden olan *girişiklik*, *aşırı genelleştirme* (fr. surgénéralisation), *yanlış yorumlama* (fr. interprétation fausse), *düşük üretim* (fr. sous-production) ve *yanlış üretimi* (fr. production d'erreur) olmak üzere dil içi (fr. intralinguale) ve dil dışı (fr. interlinguale) yanlışlar ortaya çıkar. Öğrenci, yanlış olan biçimbirim, yapı ya da kullanımı tercih ederek *seçme*, bulunmaması gereken bir dilsel yapıyı kullanması sonucu *ekleme*, tümce oluşumu sırasında sözcük sıralaması, sözcük çekimi veya eylem çekimi yanlış üreterek *dizim* ve işleve koyması gereken bir biçimbirimi veya yapıyı kullanmaması sonucunda *eksiltme* yanlış türünü yapar. Öğrenci bu yanlış türlerini şu nedenlerden ötürü üretir:

Girişiklik: Öğrencinin öğrenmiş olduğu bir dildeki yapı biçim veya kullanımı, yeni öğrendiği bir dile olumsuz aktarması.

Aşırı genelleştirme: Öğrencinin bir dildeki bir yapıyı, biçimi veya kuralı, öğrendiği aynı dildeki veya farklı bir dildeki başka bir yapı, biçim veya kural üzerine genelleştirmesi.

Yanlış yorumlama: Öğrencinin öğrendiği dilde kabul edilen yapı, biçim veya kullanımdan kendine göre doğru veya yanlış çıkarımda bulunması.

Düşük üretim: Öğrencinin öğrendiği bir dildeki yapıları kullanmaktan kaçınması.

Yanlış üretimi: Öğrencinin yeni öğrendiği dili konuşurken veya yazarken daha önce öğrenmiş olduğu dile benzetmesi veya bunu farklı görmesi (Ayrıntılı bilgi için bkz. Bosnalı & Topaloğlu, 2018, s. 1207; Jabeen, 2015, s. 56; Corder, 1981, s. 36; Odlin, 1997, s. 36-38). Bu bağlamda biz de araştırmamızda, Corder'in yanlış türleri sınıflandırmasını kullanmayı uygun bulmaktayız.

Bu araştırma, Fransızca öğrenen Türk üniversite öğrencilerin yaptıkları yanlışlar üzerinde ortaya konmuştur. Fransızca öğrenen Türk üniversite öğrencilerin yaptıkları yanlışlar ile ilgili yapılan birçok değerli ve önemli araştırma vardır. Şavlı & Güler'in (2014, s. 146)

belirttiği gibi, bu çalışma ve araştırmalarda, en çok üretilen yanlışlar olarak önem sırasıyla *dilbilgisi kuralları*, *yanlış sözcük seçimi*, *yazım yanlışları* ve *sözdizimsel yanlışlar* sıralanabilir. Gerçekten farklı yıllarda Karagöz (2020), Arslan & Baştürk (2020), Özçelik (2019), Erbaş (2019), Serdaroğlu (2019), Karan (2016), Türkoğlu & Çavdar (2015), Alan (2005; 2013), Delen Karaağaç (2012), Topçu Tecelli & Özçelik (2007) gibi araştırmacıların yaptıkları değerli çalışma ve araştırmalar, Şavlı & Güler'in bu konuya vurgu yapmak üzere öne sürdükleri görüşlerini doğrular niteliktedir. Diğer taraftan, Fransızcadaki ilgeç tümleci ile dolaylı tümlecin biçimsel-sözdizimi aktarmasına ilişkin üretilen yanlışlar üzerine özgün ve ayrıntılı bir araştırma veya çalışma şimdiye kadar yapılmamıştır. Bu nedenle Türk üniversite öğrencilerin Fransızca öğrenim sürecinde ürettikleri yanlışların dilsel boyutunun ilgeç tümleci ile dolaylı tümlecin biçimsel-sözdizimi aktarması kullanımını bağlamında incelenmesi önem arz eder.

Bu bağlamda Fransızca ilgeç tümleci ile dolaylı tümleci biçimsel-sözdizimi aktarması bakımından incelemeyi ve bu ulamın değişkenliklerini biçimsel ve sözdizimsel yönden açıklamayı, Fransızcadaki farklı yönlerini sınırlamayı ve bu bağlamda aşağıdaki sorulara yanıt bulmayı amaçlamaktayız.

- Fransızcadaki ilgeç tümleci ile dolaylı tümleç ulamları veya oluşumları yapısal ve biçimsel olarak nasıldır? Bunların biçimsel bakımdan sözcük dizimindeki grupları nedir ve bunlar sözdizimsel yönden bir tümcenin neresinde görev görürler? Bunların birbirleriyle olan aktarması nasıldır?
- Dolaylı tümleç, yapısal ya da biçimsel açıdan farklı bir dilbilgisel ulama aktarması yapılırsa, işlevsel açıdan aynı görevi yerine getirir mi ve başka bir biçime aktarması oluyorsa, aktarması yapılmış olduğu ulamın dilbilgisel türü nedir ve bu ulam, sözdizimsel olarak tümcenin neresinde dizilir?
- Türk üniversite öğrencilerinin bu ulamların aktarmasını kavrayamadıkları için mi yanlışlar üretmektedirler yoksa bu yanlış üretimlerinin başka bir nedeni mi vardır? Öğrencilerin bu konuyla ilgili en sık yaptıkları yanlış türü ve nedeni ne olabilir?

Bu sorulara yanıt bulmak için biz bu araştırmada biçimsel, dilbilgisel ve sözdizimsel özellikleri birbirinden farklı görünen ancak arasında bir bağıntı bulunan iki dilbilgisel yapıyı inceleyip aktarmasını ortaya koyarak, Fransızca öğrenen Türk üniversite öğrencilerin gerek bu bağıntıdan gerekse her iki ulamın yapısal ve sözdizimsel özelliklerinden ötürü ürettikleri yanlışları Corder'in yanlış sınıflandırmasını temel alarak inceleyeceğiz.

Bu çerçevede, Fransızca ilgeç tümleci ile dolaylı tümleç tanıtılıp, bunların kuramsal çerçeveleri çizilerek, çalışmanın sorunsalı üzerine bir varsayım öne sürülecektir. İnceleme kısmında, benimsenen yöntem geniş hatlarıyla açıklandıktan sonra, elde edilen bulgular değerlendirilip, ileri sürülen varsayım sınırları içinde tartışılacaktır.

1.1. Fransızca İlgeç Tümleci

İlgeçler, bir tümce içinde tek başlarına kullanıldıklarında herhangi bir anlam taşımayan ve sayı ve cinsiyet yönünden değişmeyen, *à* (-e, -a), *de* (-den, -dan), *chez* (-e, -a), *avec* (ile) gibi basit ve *à cause de* (-ın yüzünden), *en face de* (karşısında) gibi birleşik biçimde türleri bulunan dilbilgisel ulamlardır. Herhangi bir biçimbirim almayan, sözcükleri, sözcük gruplarını, sözcük dizimlerini veya tümceleri birbirine bağlama görevi gören bu ulamlar yalnızca bu görevi yerine getirdikleri zaman birbirinden farklı anlam ilişkileri yüklenirler (Grevisse & Goosse, 2011, s. 1373; Ergin, 2009, s. 348; Korkmaz, 2009, s. 1052; Delatour, Jennepin, Léon-Dufour ve Teyssier, 2004, s. 160; Choi-Jonin & Delhay, 1998, s. 172). Fransızcada özellikle *après* (sonra), *avant* (önce), *contre* (-e karşı), *depuis* (-den beri), *derrière* (arkasına, arkasında) ve *devant* (önünde) gibi bazı ilgeçler, kimi zaman ilgeç kimi zaman da belirteç görevi görebilirler (Delatour, Jennepin, Léon-Dufour ve Teyssier, 2004, s. 168). Örneğin; “j’ai retourné chez moi *après* (ilgeç) la pièce / oyundan *sonra* eve geri döndüm; j’ai regardé la pièce, *après* (belirteç), j’ai retourné chez moi (oyunu izledim, *sonra* eve geri döndüm)”. Ayrıca Fransızcada sadece *de* ve *à* ilgeçleri, tekil ve çoğul belirli tanımlıklar ile *à le* → *au* (au Japon / Japonya’da) / *à les* → *aux* (aux États-Unis / Birleşik Devletler’de) ve *de le* → *du* / *de les* → *des* biçiminde bir *karişım* (fr. amalgame) oluşturabilirler. Fransızcada ilgeç ulamını başına getirilen her dizim veya ilgeçsel her türlü söyleyiş ilgeç dizimini oluşturur. Bu dizim içinde ilgeç yalnız başına yer alamayıp kesinlikle bir ad veya ad tümleci ile görev görür (Choi-Jonin & Delhay, 1998, s. 195). Bu ulamlar arasında sadece *à*, *de*, *en* eşgüdümlü ya da sıralı ilgeç gruplarında, “*demain, je vais à Paris et à Lyon / yarın, Paris’e ve Liyon’a gidiyorum*” örneğinde görülebileceği gibi her kullanımda tekrar edilmek zorundayken, geriye kalan ilgeçlerin tümünün tekrarı, örnekteki gibi ilk kullanımdan sonra isteğe bağlı olabilir. Ayrıca yalnız başlarına kullanılan ilgeç dışında kimi durumlarda ilgeç dizimi, “*mon collègue est allé à Paris avec ses amis; mon collègue est allé à Paris. / iş arkadaşım arkadaşlarıyla Paris’e gitti; iş arkadaşım Paris’e gitti.*” örneğindeki gibi, tümcenin anlamında bir değişikliğe yol açmaması koşuluyla kaldırılabilir. Ancak “*cette maison est à moi / *cette maison est ...*” örneğinde görülebileceği gibi nitelik belirten eylemlere ekli olan ilgeçler kesinlikle kullanımdan çekilemezler. Diğer taraftan tek başına kullanılan ilgeçler, “*la voiture de mon père est en panne (babamın arabası arızalı) → *De mon père la voiture est*

en panne” biçiminde tümce içinde asla yer değiştiremezken, ilgeç dizimlerinin “il y a un livre sur la table → *Sur la table*, il y a un livre (masanın üzerinde bir kitap var)” örneğindeki gibi tümce içindeki konumu farklılık gösterebilir. Tablo 1’deki gibi Fransızcada ilgeçler, her zaman kendilerinden sonra gelen bir tümleçle işlev görürler (Grevisse & Goosse, 2011, s. 1373-1376; Delatour, Jennepin, Léon-Dufour ve Teysier, 2004, s. 160-168; Choi-Jonin & Delhay, 1998, s. 172-173).

Tablo 1

İlgeç Dizimleri²

<i>İlgeç + adıl</i>	→	Je pense à toi. / Seni düşünüyorum.
<i>İlgeç + ad dizimi (ad grubu)</i>	→	Je viens de l’école. / Okuldan geliyorum.
<i>İlgeç + belirteç</i>	→	D’ici, dix minutes. / On dakikaya oradayım.
<i>İlgeç + ad-eylem</i>	→	Je commence à faire du sport. / Spor yapmaya başlıyorum.
<i>İlgeç + ilgeç dizimi</i>	→	Elle sort de chez le dentiste. / Dişçiden çıkıyor.
<i>İlgeç + ön ad + ad dizimi (ad grubu)</i>	→	Il a acheté de jolies roses. / Güzel çiçekler satın aldı.

Fransızcada sayıca çok olan ilgeç dizimi (grupları), ad, eylem, ön ad, belirteç ve tümce tamamlayıcı gibi dilbilgisel ulamlarının tümleci görevini görebilir. Ayrıca ilgeç ulamı birden fazla işlev görebilir. İlgecin bu özellikleri Tablo 2’de incelenebilir.

Tablo 2

Fransızca İlgecin Tümleç Görevleri ve Sözdizimsel İşlevleri

İşlev	Örnek	Tümleç görevi
Tümleç	[La voiture] de mon père est rouge. / Babamın arabası kırmızıdır.	Ad tümleci
Zaman	[Demain] dès l’aube. / Yarın şafakta.	Belirteç tümleci
Yer	Je [vais] à l’école. / Okula gidiyorum.	Eylem tümleci
Biçem	Avec un peu de chance, [on pourra arriver à l’heure]. Az şansla, zamanında varabiliriz.	Tümce tamamlayıcı
Neden	Grace à toi, [j’ai réussi]. / Sayende başardım.	Tümce tamamlayıcı
Sonuç	L’examen était très difficile, de là l’inquiétude des étudiants.	Tümce tamamlayıcı

² Tablo 2’deki veriler, Choi-Jonin, I., & Delhay, C.; Presses Universitaires de Strasbourg tarafından yayımlanmış olan “Introduction à la méthodologie en linguistique (1998, s. s. 172-173. Yayın hakkı 1998) ve (Grevisse, M. & Goosse, A.; Groupe De Boeck, tarafından yayımlanmış olan “Le bon usage: grammaire française” (2011, Duculot, s. 1373-1395). Yayın hakkı 2011) adlı çalışmalarından derlenerek hazırlanmıştır.

	Sınav çok zordu, bu da öğrencileri endişelendirdi.	
Amaç	Le sport est [bon] <i>pour</i> ta santé. / Sağlığın için spor iyidir.	Ön ad tümleci
Zıtlık	[Contrairement] à toi, j'ai réussi. / Senin aksine ben başardım.	Belirteç tümleci
Koşul	Tu ne peux pas [sortir] <i>à moins de</i> terminer tes devoirs. Ödevini bitirmedeğin sürece dışarı çıkamazsın.	Eylem tümleci

---

Tablo 2'de görülebileceği gibi, Fransızcada ilgeç dizimlerinin çeşitli işlevlerde tümleç görevleri bulunur. Sonraki başlık altında dolaylı tümleci tanıtarak, ilgeç tümleci ile olan aktarma ilişkisini beraber açıklayıp göstermeyi uygun buluyoruz.

1.2. Fransızca İlgeç Tümleci ile Dolaylı Tümlecin Aktarması

Geleneksel dilbilgisinde, yüklem anlamını tamamlayıp netleştirmek ve kimi zaman yüklemi pekiştirmek için sözcük ya da sözcük dizimi biçiminde düz tümleç, nesne, dolaylı tümleç, ilgeç veya belirteç tümleçleri görev görür (Vardar, 2002, s. 147). Bunlardan dolaylı tümleç, Fransızcada dolaylı (nesne) tümleç olarak adlandırılır. Fransızcada bir sözcük ya da sözcük grubundan oluşabilen dolaylı tümleç, dolaysız nesne gibi yükleme doğrudan bağlanmaz. Tümce içinde dolaysız nesne ögesinden her zaman daha sonra yer almasından ötürü, ikinci nesne (fr. objet second) olarak da adlandırılan dolaylı tümleç, yüklem anlamını tamamlamak amacıyla bir ilgeç aracılığıyla dolaylı yoldan yükleme bağlanır. Öznenin yaptığı iş, oluş ve hareketi dolaylı olarak alan varlık veya nesneyi (şeyi) temsil eder. Tümce içinde dolaylı tümleci bulabilmek için, işlev gören ilgeçle beraber yükleme *kime* (fr. à qui), *neye* (fr. à quoi), *kimden* (fr. de qui), *neyden* (fr. de quoi), *kime karşı* (fr. contre qui), *neye karşı* (contre quoi) *kim üzerinde* (fr. sur qui) *ne üzerinde* (fr. sur quoi) gibi sorular yöneltilir. Fransızcada dolaylı tümleci dolaysız nesneden (fr. complément d'objet direct) ayıran en önemli özellik, yükleme nesne arasına ilgecin aracılık etmesidir. Böylece dolaylı tümlecin birden fazla özelliği bulunur (Grevisse & Goosse, 2011, s. 333-338). Fransızca dolaylı tümleç ögesinin Grevisse & Goosse'dan (s. 333-338) topladığımız bu özelliklerini örnekleyerek gösterelim.

- Fransızcada dolaylı tümleç özel ad, ad dizimi veya ad grubu olabilir.
  - Je téléphone *à mon ami* (Arkadaşıma telefon ediyorum).
  - Je doute *de son arrivée* (Varmış olduğundan şüphe ediyorum).
- Bir dolaylı tümleç özel ad, ad dizimi veya ad grubu yerine kullanılmış adıl da olabilir.
  - Je pense *à eux* (Onları düşünüyorum).
- Dolaylı tümleç, eylemlilik veya eylemlilik grubu da olabilir.

- Mon père pense *à faire construire une petite maison en pierre* (Babam, taştan küçük bir ev inşa ettirmeyi düşünüyor).
- Fransızcada dolaylı tümleç, yantümce diziminde de olabilir.
- Je pense *à ce que tu m’as dit* (bana söylediğin şeyi düşünüyorum).

Fransızcada dolaylı tümlecin oluşumu için mutlaka bir ilgecin yüklem ile dolaylı tümlecin oluşumları arasında aracılık etmesi gerekir. İlgeç kullanımını ve dizimini ortadan kaldırmak amacıyla da ilgeçle beraber ondan sonra gelen dizim ya da grup yerine tonik adılar (fr. pronom tonique), nötr adılar (fr. pronom neutre), adıl tümleçler (fr. pronom complément) işleve konulabilir; sözün özeti adılaştırma (fr. pronominalisation) yapılabilir. Bu adılaştırma ilgeç dizimini ve aynı zamanda dolaylı tümleci aynı anda aktarmaya uğratar. Bu durumu Tablo 3 üzerinde örnekleyerek özetleyelim.

Tablo 3

İlgeç dizimini adılaştırma³

Örnek	İlgeç dizimi	Kullanılan adıl	Aktarma Türü
1. - Je téléphone <i>à mon ami</i> . Je <i>lui</i> téléphone (Ona telefon ediyorum).	<i>à</i> ilgeci + kişi adı	lui, leur	Dolaylı tümleç
2. - Je doute <i>de son arrivée</i> . J’ <i>en</i> doute (Ondan şüphe ediyorum).	<i>de, du, de la, des</i> ilgeçleri + dizim	en	Dolaylı tümleç
3. - je viens <i>de l’école</i> (okuldan geliyorum). J’ <i>en</i> viens (oradan geliyorum). - Je vais <i>à l’école</i> (okula gidiyorum). J’y vais (oraya gidiyorum).	İlgeç + yer tümleci	y / en	Dolaylı tümleç
4. - Je pense <i>à mon chien / à ma maison</i> . (Köpeğimi / evimi düşünüyorum). J’y pense (onu düşünüyorum).	<i>à</i> ilgeci + hayvan / nesne adı	y	Dolaylı tümleç
5. - Je m’occupe <i>de faire du sport</i> (spor yapmakla meşgulüm). Je m’ <i>en</i> occupe (onunla meşgulüm).	<i>de</i> ilgeci + eylem ya da ön ad dizimi	en (nötr)	Dolaylı tümleç
6. - Mon père pense <i>à faire construire une petite maison en pierre</i> . Mon père y pense (Babam onu düşünüyor).	<i>à</i> ilgeci + sözcük dizimi/ tümce	y (nötr)	Dolaylı tümleç
7. - Je pense <i>à eux</i> .	İlgeç + tonik adılı	moi, toi, lui <i>etc.</i>	İlgeç tümleci
8. - Il téléphone <i>à ses amis</i> (Arkadaşlarına telefon eder).	İlgeç + dizim/grup		İlgeç tümleci

³ Tablo 3’teki veriler, Delatour, Y. & Jennepin, D. & Léon-Dufour, M. & Teyssier, B.; Hachette tarafından yayımlanmış olan “Nouvelle grammaire du français: Cours de civilisation française de la Sorbonne (2004, s. 73-87. Yayın hakkı 2004) adlı çalışmalarından derlenerek hazırlanmıştır.

	Il téléphone à elles (Onlara telefon eder). Il leur téléphone (Onlara telefon eder).	İlgeç + tonik adlı Adıl tümleç	moi, toi, lui etc. Lui,leur	Dolaylı tümleç
9.	J'ai cueilli des fleurs pour des amis . (Arkadaşlar için çiçek topladım). J'ai cueilli des fleurs pour eux . (Arkadaşlar için çiçek topladım).	Aynı ilgeç + dizim/grup	à ve de ilgeçleri dışında kalan ilgeçler	İlgeç tümleci
10.	- J'ai dit à ma femme d'être ici à l'heure . (Eşime zamanında burada olmasını söyledim). Je l' ai dit à ma femme (Eşime onu söyledim). - Mangez chaque fois que vous le voulez. (... que vous voulez manger / le = manger) (Her ne zaman isterseniz yemek yiyiniz) Je sais que tu es là . / Je le sais.	- de ilgeci + ad- eylem dizimi - ad-eylem yerine - yantümce yerine	le	Nötr adıl

Tablo 3'teki bilgilerden anlaşılacağı üzere, ilgeç diziminin adıl ulamına aktarması yapılabilir. Tablo 3'te 1'den 6'ya kadar olan sütunlarındaki veriler, dolaylı tümlecin başına bir ilgeç gerektirdiği ve ilgeçle birlikte kullanıldığında ilgeç tümlecine aktarması yapıldığı görülür. Ancak aynı zamanda bu ilgeç dizimlerinin dolaylı tümleç görevlerini de yerine getirdikleri anlaşılır. Daha açık ifade etmek gerekirse, dolaylı tümleç ile ilgeç tümleci aynı dizimden oluşurlar. Hangi ulamın incelendiğine bağlı olarak, adlandırma yapılır. İlgeç aracılığıyla her dizim eyleme bağlandığı için, Tablo 3'teki her örnek, ilgeç dizimi ve aktarma türü dolaylıdır. Dolaylı tümleç dizimini gösteren en önemli ve en sık kullanılan ilgeçler *à* ve *de* ilgeçleridir ancak "Je crois *en* Kevin, je compte *sur* toi" örneklerindeki *sur*, *en*, *avec*, *contre*, *après*, *dans* gibi kimi ilgeçler de bu ulamı oluşturabilir. Söz konusu dolaylı tümleç, Tablo 3'teki örneklerde görülebileceği gibi, oluşumları adıl yapısına aktarması olduğunda ilgeç aracılığı ortadan kalkar (Grevisse & Goosse, 2011, s. 337-338) ve dolaylı tümleç adıl tümlece dönüşmüş olur (Ayrıntılı bilgi için bkz. Topaloğlu, 2020). Tablo 3'ün 5. ve 6. sütunlarında yer alan eylemlik veya eylemlik grubu ve yantümce diziminde olan dolaylı tümleç türleri adıla aktarması yapıldığında, bu adıl türü nötr olur. 7. sütundaki *penser à* eylemi gibi bazı eylemlerden sonra *ilgeç + kişi adılı* olan tonik kullanımı zorunludur. Ancak 8. sütunda görülebileceği gibi dolaylı tümleç yapısal aktarmalara ve sözdizimsel değişkenlere iyedir. 9. sütundaki durumlarda dolaylı tümleç sadece tonik adıla aktarması yapılabilir zira *à* ve *de* dışında kalan ilgeçlerin yeniden kullanımı zorunludur. 10. sütunda *en* ve *y* adıları dışındaki kullanımlarda görev gören ve bütün adıl tümleç kullanımlarının işleve konulmadığı, bir sözcük, bir dizim ve hatta bir düşünceyi kısaltarak tümce içine yerleştirmek için dolaylı ilgeç türü *le* nötr adılına aktarması olabilir.

Bu bağlamda Fransızcada ilgeç tümleci ile dolaylı tümlecin aynı dizimden oluştukları ve dolaylı tümlecin ilgeç olmadan eyleme (yükleme) bağlanamayacağı anlaşılmıştır. Ayrıca dolaylı tümlecin ilgeç dizimi biçiminden bir adıl tümleş yapısına, ilgeç kullanımına gerek kalmadan aktarması yapılabildiği dilbilgisel ulamının değişebileceği görülmüştür. Böylece ilgeç tümleci ile dolaylı tümleş arasında bir bağıntının olduğu saptanmıştır. Bu bilgiler ışığında, Fransızcadaki bu iki dilbilgisel ulamın birbirlerine bağımlılığı, yapısal farklılıkları ve çeşitli ulamlara aktarılmalarından ötürü, bunların kullanımlarında Türk üniversite öğrencilerin dil içi yanlışlar yapmaları beklenen bir olasılıktır. Ayrıca öğrencilerin bu tümleşlerin kullanımlarında dil dışı yanlışları yapmaları olası bir durumdur. Bu nedenle öğrencilerin bu ulamları kullanımlarında, bir yapının diğer yapılar üzerine genelleşmesi ve belirli yapıların sürekli işlev görmesi sonucunda yanlışların yapılmasına yol açan dil içi aşırı genelleştirmeden ötürü seçme ve dizim yanlışlarının daha sık üretileceği öne sürülebilir. Dil dışı yanlışları yapmaları durumunda, daha çok eksiltme ve dizim yanlışlarına tanık olunacağı ileri sürülebilir.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Türk üniversite öğrencilerin yaptıkları yanlışları, yalnızca ilgeç tümleci ve dolaylı tümlecin kullanımı yönünden inceleyerek, yanlış nedenlerinin ve bunlardan ötürü ortaya çıkan yanlış türlerinin belirlenmesi hedeflenmektedir. Söz konusu araştırma, kendini gösteren bir sorunsala ilişkin bilgileri geliştirip, öğrenim ve öğretim sürecinde yararlarını çoğaltmak amacı güdülen ve yanlışların saptanması, tanımlanması, açıklanması süreçleri temel alınarak nicel yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmiştir.

2.2. Katılımcılar

Bu araştırma, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde yalnızca üçüncü sınıfta *Sözdizimi II* dersini alan öğrencilerden oluşturulan 57 kişilik bir örneklem üzerinde yürütülmüştür.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu konuyla ilgili incelenip çözümlenecek verilerin bütüncesini, daha çok önem verilmesi ve ciddiye alınması hesaba katılarak, öğrencilerin dönem sonu sınavları oluşturmuştur. Bu bütüncede 16 soru yer almaktadır ve bu soruların 1'i *à* ilgeci + kişi adı, 1'i *de* ilgeç değişkenleri + dizim/grup, 1'i *ilgeç* + yer tümleci, 1'i *à* ilgeci + hayvan / nesne adı, 1'i *de* ilgeci alan eylem ya da ön ad dizimi, 1'i *à* ilgeci + sözcük dizimi/grubu ve tümce, 1'i ilgeç + tonik adlı, 1'i aynı ilgeç + dizim/grup, 1'i -de ilgeci + ad-eylem dizimi olmak üzere sayıları

toplamda 9'dur. Ayrıca hem ilgeç hem de dolaylı tümleç olan bu dizimlerin *dolaylı tümlece* aktarmasını incelemek amacıyla 7 soru sorulmuş ve ilgeç + dolaylı tümleç diziminin altı çizilerek belirtilmiş ve bunun yerine tümceyi yeniden oluşturarak, bu dizimin bir adıl tümlece aktarması istenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Öğrencilerin dönem sonu sınavlarında yaptıkları toplam tümleç sayısı saptanmış, her tümleç kullanımının toplamı belirlenmiş ve yanlış çözümlemesi, öğrencilerin sadece ilgeç ve dolaylı tümleç kullanımlarıyla sınırlandırılmıştır. Bütüncede bulunan toplam yanlış ve doğru tümleç kullanımlarının sayısı saptanarak türlerine göre ayrılmıştır. Daha sonra, kullanılan tümleç detaylı çözümlenerek yapılan yanlışlar ortaya konmuştur. Bu yanlışlar ise, türlerine göre sınıflandırılmış ve bunların nedenleri ile ilgili gerekli bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca en sık üretilen yanlış türünden en az yapılan yanlış türüne doğru bir sıra izlenmiş ve yapılan yanlışlarla ilgili örnekler verilmiştir.

3. Bulgular

Dönem sonu sınavından elde edilen bütüncede, Tablo 4'te görülebileceği gibi, toplamda 912 tümleç kullanımının olması gerekir. Bu kullanımlardan %42 oranda 383 doğru kullanım söz konusuken, %58 oranda yarıdan fazlasının yani 529 bağlamın yanlış olarak üretildiği saptanmıştır.

Tablo 4

İlgeç ve Dolaylı Tümleç Kullanımı

Toplam ilgeç ve dolaylı tümleç kullanımı			
912			
Doğru		Yanlış	
Sayı	%	Sayı	%
383	42	529	58

Aşağıda yer alan Tablo 5'teki veriler, en çok yapılan yanlış türünün 399 bağlamı bulunan ve toplam yanlışların %31'ni oluşturan *adıl tümlece aktarma* olduğunu göstermiştir. Geriye kalan toplam yanlışların %10'unu *de ilgeç değişkenleri + dizim/grubu*, %10'unu *de ilgeci + ad-eylem dizimi*, %9'unu *à ilgeci + hayvan / nesne adı*, %9'unu *de ilgeci + eylem ya da ön ad dizimi*, %7'sini *à ilgeci + sözcük dizimi/grubu ve tümce*, %7'sini *ilgeç + tonik adılı*, %7'sini *aynı ilgeç + dizim/grup*, %6'sını *à ilgeci + kişi adı*, 4'nü *ilgeç + yer tümleci* oluşturmuştur.

Tablo 5

Yanlış Türlerinin Toplamı ve Dağılımları

Yanlış türleri	Yanlışların toplamı 529											
	Seçme		Dizim		Eksiltme		Ekleme		Toplam		Doğru	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Adıl tümlece aktarma	72	14	57	11	22	4	13	2	164	31	235	61
De ilgeci değişkenleri+ dizim/grubu	27	5	14	2,6	9	1,7	4	0,7	54	10	3	0,78
De ilgeci + ad-eylem dizimi	22	4	15	3	8	1,5	7	1,3	52	10	5	1,3
À ilgeci + hayvan / nesne adı	20	3,7	16	3	9	1,7	5	1	50	9	7	1,8
De ilgeci + eylem/ön ad dizimi	21	4	14	2,6	6	1	6	1	47	9	10	2,6
À ilgeci + sözcük dizimi/tümce	17	3	11	2	6	1	5	0,75	39	7	18	4,7
İlgeç + tonik adlı	18	3	12	2	5	1	2	0,5	37	7	20	5,3
Aynı ilgeç + dizim/grup	15	3	14	3	4	0,75	4	0,75	37	7	20	5,3
À ilgeci + kişi adı	16	3	8	1,5	5	1	1	0,18	30	6	27	7
İlgeç + yer tümleci	10	2	7	1,3	1	0,18	1	0,18	19	4	38	10
Toplam	238	45	168	32	75	14	48	9	529	100	383	100

Bu bilgiler çerçevesinde, Tablo 5'te yer alan her tümleç kullanımını kendi başlığı altında sadece yanlış türleri incelenip, en sık yapılan yanlış türünden en az yapılan doğru bir sıra izlenecektir. Bütüncede bulunan bütün yanlışları burada gösteremeyeceğimiz için, her tümleç kullanımının yanlış türü ile ilgili üretiliş sıklığı dikkate alınarak en az 1 en fazla 5 farklı örnek verilecektir.

3.1. Adıl tümlece aktarma

Bütüncede en çok üretilen yanlış adıl tümlece aktarma sürecinde olmuş ve 399 bağlamdan 235 doğru kullanım ve 164 yanlış üretim belirlenmiştir. En çok yapılan dil içi yanlış türü %14 oranında seçme yanlışı olmuştur.

1. Ils offrent un petit cadeau à leur mère. → Ils **lui** offrent un petit cadeau.

S: * Ils **leur** offrent un petit cadeau. / * Ils **l'**offrent un petit cadeau

2. Elle joue souvent de la guitare. → Elle **en** joue souvent.

S: * Elle **le** joue souvent. / * Elle **y** joue. / * Elle **lui** souvent joue.

3. Mon frère nage dans la piscine les soir. → Mon frère **y** nage les soirs.

S: * Il **en** va les soirs. / * Mon frère va **là** les soirs. / * Il **lui** va.

4. Ma sœur est sortie de la maison très tôt. → Ma sœur **en** est sortie très tôt.

S: * Ma sœur **y** est sortie tôt. / * Elle **l'**est sortie très tôt.

5. Je m'occupe de faire mes devoirs. → Je m'**en** occupe.

S: * Je me **l'**occupe de. / * Je m'**y** occupe mes devoirs. / * Je me **lui** occupe de faire.

Bu dilbilgisel ulamda üretilen dil içi yanlış türlerinden bir diğeri, %11 oranında dizim yanlışlığı olmuştur.

6. Ils offrent un petit cadeau à leur mère. → Ils **lui** offrent un petit cadeau.

D: * Ils offrent **lui** un petit cadeau. / * Ils offrent un petit cadeau à **lui**.

7. Mon frère nage dans la piscine les soir. → Mon frère **y** nage les soirs.

D: * Il va **y** les soirs.

8. Je **m'**occupe de faire mes devoirs. → Je m'**en** occupe.

D: * Je **en m'**occupe. / * Je **m'**occupe **en**.

Öğrenciler %4 oranında herhangi bir adıl kullanmamayı tercih ederek eksiltme yanlışlığı yapmışlardır.

9. Ils offrent un petit cadeau à leur mère. → Ils **lui** offrent un petit cadeau.

Ek: * Ils **Ø** offrent un petit cadeau.

10. Mon frère nage dans la piscine les soir. → Mon frère **y** nage les soirs.

EK: * Il **Ø** va les soirs.

Son olarak, adilla birlikte adılı yerine kullandıkları dizimi veya ek bir adıl kullanılmasıyla %2 oranında ekleme yanlışlığı yapılmıştır.

11. Mon frère nage dans la piscine les soir. → Mon frère **y** nage les soirs.

E: * Il **en** va **la piscine**.

12. Ma sœur est sortie de la maison très tôt. → Ma sœur **en** est sortie très tôt.

E: * Ma sœur **y** est sortie **de la maison**. / * Elle **l'y** est sortie très tôt.

3.2. De ilgeç değişkenleri + dizim/grup

Bu kullanımda en sık yanlış türü olarak %5 oranında seçme yanlış türü belirlenmiştir.

13. Kévin profite du soleil. → Kévin **en** profite.

S: *Kévin **lui** profit. / *Kévin **leur** profite. / *Kévin **se** profite. *Il **y** profite.

D: *Il profite **en**.

Ek: *Kévin Ø profit. / *Il Ø profite Ø soleil.

E: *Kévin *en* profite *du soleil*. *Il *en* profite *du*. *Il *du* profite.

3.3. De ilgeci + ad-eylem dizimi

Öğrenciler bu dizimde %4 ve %3 oranında seçme ve dizim yanlışlarını birbirlerine yakın oranda üretmişlerdir. Ayrıca eksiltme ve ekleme yanlış türleri de neredeyse oransal olarak eşitler.

14. Je suis content *de pouvoir réussir mes examens*. → J'*en* suis content.

S: *Je suis content de pouvoir *leur* réussir. / *Je *les* suis content.

D: *Je suis *en* content. / *Je suis content d'*en* pouvoir.

Ek: *Je Ø suis content. / *Je Ø suis content de pouvoir.

E: *J'*en* suis content *de pouvoir réussir*.

3.4. À ilgeci + hayvan / nesne adı

Bu yanlış türünde, dil içi yanlışları olan %3,7 seçme ve %3 dizim ile dil dışı yanlışlar olan %1,7 eksiltme ve %1 ekleme yanlışları arasında çok önemli bir fark olmamıştır.

15. Elle pense *à son chien*. → Elle *y* pense.

S: *Elle *lui* pense. / *Elle *le* pense. * Elle pense à *lui*.

D: * Elle pense à *lui*. / Elle pense *y*.

Ek: *Elle Ø pense.

E: Elle *y* pense *à son chien*. / Elle *y* pense à *lui*.

3.5. De ilgeci alan eylem ya da ön ad dizimi

Öğrenciler bu dilbilgisel ulamda kullanılması gereken nötr *en* adlı ile ilgili dil içi yanlışlarından %4 seçme, %2,6 dizim ve dil dışı eksiltme ve ekleme yanlışlarından %1 oranında yanlış üretmişlerdir.

16. Elle souhaite *de faire du parachute*. → Elle *en* souhaite.

S: *Elle *y* souhaite. / *Elle *le* souhaite. * Elle souhaite de *le*.

D: * Elle souhaite d'*en*. / Elle souhaite *en*.

Ek: *Elle Ø souhaite.

E: Elle *en* souhaite *de faire*. / Elle *en* souhaite *du parachute*.

3.6. À ilgeci + sözcük dizimi/grubu ve tümce

Öğrenciler bu kullanımda ise, nötr y adılı ile ilgili dil içi yanlışlarından %3 seçme, %2 dizim ve dil dışı %1 eksiltme ve %0,75 ekleme yanlışları yapmışlardır.

17. J'ai écouté à ce que tu m'as dit. → J'y ai écouté.

S: *J'**en** ai écouté. / *Je **lui** ai écouté. / * Je **leur** ai écouté.

D: * J'ai écouté à **y**. / *J'ai **y** écouté. / *J'ai écouté **y**.

Ek: *Je **Ø** ai écouté.

E: J'ai **y** écouté à **tu m'as dit**. / J'y ai écouté à **quoi tu m'as dit**.

3.7. İlgeç + tonik adılı

Öğrenciler, tonik adılının kullanımında %3 seçme, %2 dizim ve dil dışı %1 eksiltme ve %0,5 ekleme yanlışları üretmişlerdir.

18. Je m'intéresse à nos voisins. → Je m'intéresse à **eux**.

S: *Je m'y intéresse. / *Je m'**en** intéresse. / *Je me **l'**intéresse.

D: *Je m'**eux** intéresse. / *J'**eux** m'intéresse. / *Je m'intéresse **eux**.

Ek: *Je m'intéresse **Ø**.

E: *Je m'y intéresse à **eux**.

3.8. Aynı ilgeç + dizim/grup

İlgeç kullanımının diğer özelliklerinden biri, à ve de ilgeçlerinin aksine tümcedeki kullanımın kaldırılamamasıdır. Bu adılının kullanımında öğrencilerin %3 seçme ve dizim ve %0,75 eksiltme ve ekleme yanlışları yaptıklarını tanık olunmuştur.

19. Il a cueilli des fleurs pour ses collègues. → Il a cueilli des fleurs pour **eux**.

S: * Il a cueilli des fleurs pour **elles**. / * Il **leur** a cueilli des fleurs. / *Il a cueilli des fleurs pour **leur**.

D: * Il a **eux** cueilli des fleurs. / * Il a cueilli des fleurs **leur**. / *Il a cueilli **eux** des fleurs.

Ek: * Il **Ø** a cueilli des fleurs pour. / *Il **Ø** a cueilli.

E: Il **leur** a cueilli des fleurs pour **elles**. / * Il **eux** a cueilli des fleurs **leur**.

3.9. À ilgeci + kişi adı

Bu ilgeç diziminin kullanımında öğrenciler, 16 bağlamda ve %3 oranda seçme, 8 bağlamda ve %1,5 oranda dizim yanlışları yaparken, eksiltme ve ekleme yanlışlarını 1 bağlamda ve %0,18 oranda üretmişlerdir.

20. Il a écrit une lettre à Aurélie. → Il *lui* a écrit une lettre.

S: * Il a écrit une lettre à *elle*. / * Il y a écrit une lettre. / * Il *l'*a écrit une lettre.

D: * Il a *lui* écrit une lettre. / Il a écrit une lettre *lui*.

Ek: * Il *Ø* a écrit une lettre.

E: Il *lui* a écrit une lettre à Aurélie. Il à *elle* a écrit une lettre.

3.10. İlgeç + yer tümleci

Öğrencilerin en az yanlış yaptıkları ilgeç dizimi ve aktarması bu ulam olmuştur. 10 bağlamda ve %2 oranda seçme, 7 bağlamda ve %1,5 oranda dizim yanlış üretilirken, 1 bağlamda ve %0,18 oranda eksiltme ve ekleme yanlışları yapmışlardır.

21. Je viens *de l'école* et vais *au marché*.

S: *J'y viens et *en* vais. J'en viens et *le* vais. *J'y viens et vais *là*.

D: * Je viens *d'en* et vais-y.

Ek: * J'en viens et *Ø* vais. / * Je *Ø* viens et *Ø* vais. / * Je *Ø* viens et y vais.

E: J'*en* viens *l'école* et y vais à. / * J'*en* viens *de l'école* et y vais *au marché*.

Öğrencinin dil içi yanlışlarından en çok seçme yanlış türünü üretmesi, aşırı genelleştirme nedenine bağlanabilir. Zira öğrenci *Ils offrent un petit cadeau à leur mère* tümcesinde altı çizili ilgeç dizimini *lui* adılına aktarması gerekirken, **Ils l'offrent un petit cadeau* örneğindeki gibi *l'* aktarmasına yönelmiştir. Öğrenci, bu dizimi bir adıla aktarması gerektiğinin farkındadır ve bir adılı bunun yerine göreve koymuştur ancak adıl konusunda doğru aktarma yapamamış ve *lui* adılı yerine kullanmış olduğu *l'* adılı gibi adıl ulamlarını genelleştirerek tümce içinde kullanmıştır. Seçme yanlışları incelendiğinde, *Il a écrit une lettre à Aurélie / Il lui a écrit une lettre* örneğindeki gibi altı çizili ilgeç dizimini dolaylı tümleç adılına aktarması yapıp, eylemden önce getirmesi yerine, ilgeçten sonra *Il a écrit une lettre à elle* altı çizili dizimdeki gibi tonik adıla aktarmayı uygun bulmuştur. Bu aktarma dilbilgisel olarak doğrudur ancak öğrencinin dolaylı tümleç adılına kullanması istenirken, öğrencinin bu konuyu belki daha iyi kavramış ve dilbilgisel bakımdan doğru olduğunu öğrenmiş olması, yanlış yapmak istememesi dolayısıyla ilgeç + dizim/grup kuralını kullanmasına yol açmıştır. Bu kullanım seçimine yönelmesi, seçme yanlışlarında öğrencinin öğrendiği dilde kabul edilen yapı, biçim veya kullanım seçeneklerinden kendine göre doğru veya yanlış çıkarımda bulunmasına neden olmuştur. Ayrıca öğrenci, *J'ai écouté à ce que tu m'as dit*. → *J'y ai écouté* örneği için, **J'ai écouté à y* yanlış üretimini yapmıştır. Türk üniversite öğrencilerinin eğitim süreçleri boyunca en sık öğrendikleri ve karşı karşıya kaldıkları dil İngilizcedir. Fransızca ile aynı dil

ailesinde yer alan bu dilde, bu türden ilgeç + adıl kullanımlarıyla sık karşılaşılır. Dolayısıyla öğrencinin bu türdeki yanlışları, yeni öğrendiği dili konuşurken veya yazarken daha önce öğrenmiş olduğu dile benzetmesi sonucunda ürettiğini düşünüyoruz.

Öğrencilerin dizim yanlışları, dil içi olabileceği gibi dil dışı da olabilir. Zira *Ils offrent un petit cadeau à leur mère.* → Ils **lui** offrent un petit cadeau örneğinde görülebileceği gibi öğrenci *Ils offrent un petit cadeau à lui* dizimini ya da *Elle pense à son chien.* → Elle y pense örneğinde *Elle pense à lui kullanımını tercih etmiştir. İlk örnekte bazı tonik adılların dolaylı tümleç adılına benzemesi ve bunların sözdizimsel olarak tümce içinde farklı yerlerde konumlanmaları, öğrencinin bunları yanlış yorumlayıp kullanmasına yol açmışken, ikinci örnekte öğrenci kişi, hayvan/nesne kavramlarının dilbilgisel ulamlarını karıştırmıştır. Bu nedenle öğrenci, bu türdeki dil içi dizim yanlışlarını, yanlış yorumlama nedeninden yapma olasılığı vardır. Ayrıca *J'ai écouté à ce que tu m'as dit.* → *J'y ai écouté*, **J'ai y écouté*; *Elle souhaite de faire du parachute.* → *Elle en souhaite.* → *Elle souhaite en; *Je m'occupe de faire mes devoirs.* → *Je m'en occupe.* → **Je en m'occupe.* / **Je m'occupe en* gibi örneklerde yer alan yanlış dizimler incelendiğinde, öğrencinin adıla aktarmasını yaptığı ulamları tümce içinde eylemden önce veya sonra, tümce sonunda yerleştirdiği görülmüştür. Bunlar için, tümce içinde net bir konum belirleyememiştir. Bu öğrencilerin önemli bir çoğunluğunun anadilleri Türkçedir ve belirtili nesnenin Türkçede sözdizimsel yönden tümcede net bir yeri yoktur. Sözün kıyası, belirtili nesnenin kurallı bir tümce içinde bu öğeden sonra ya da önce net olarak yer aldığını ifade etmek yanlıştır. Bu ulam yalnızca vurgulandığında yükleme yaklaştırılır. Öte yandan belirtisiz nesne, her zaman yüklem önünde konumlanır ve yükleme arasına *de*, *bile*, *dahi* ve *da* pekiştireç ilgeçleri dışında hiçbir öge yerleştirilmez (Özkan, 2013, s. 39-41). Dolayısıyla Fransızcada öğrencinin bu konuda dizim yanlışları yapması, bu yapıyı daha önce öğrenmiş olduğu bir dile benzetmesi ve bir dildeki yapı biçim veya kullanımı, yeni öğrendiği bir dile olumsuz aktarması sonucunda dil dışı yanlış üretimi veya girişiklik nedenlerinden kaynaklanmış olabileceği ileri sürülebilir.

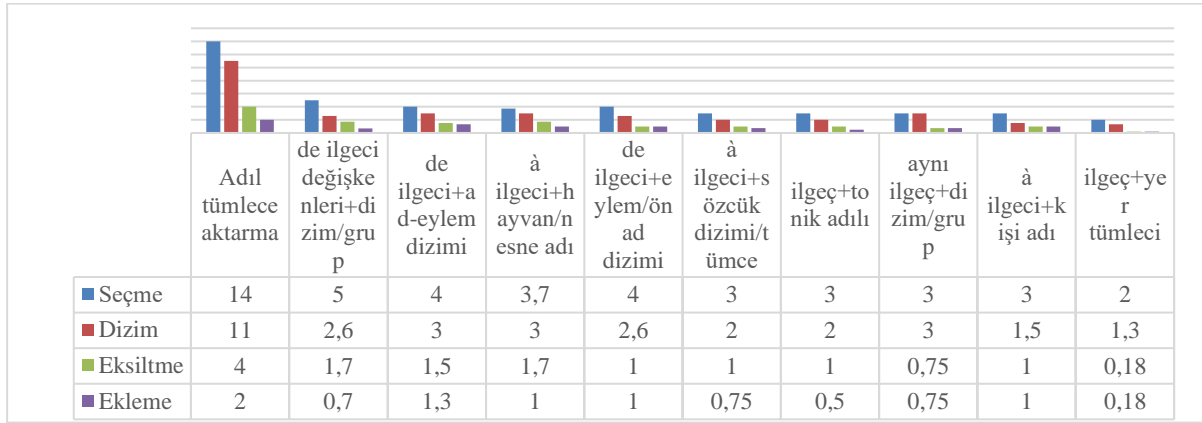
Eksiltme yanlışları, *Mon frère nage dans la piscine les soirs.* → *Mon frère y nage les soirs.* → **Il Ø va les soirs*; *Kévin profite du soleil.* → *Kévin en profite.* → **Kévin Ø profit.* / **Il Ø profite Ø soleil*; *Je suis content de pouvoir réussir mes examens.* → *J'en suis content.* → **Je Ø suis content.* → **Je Ø suis content de pouvoir* gibi örneklerde görülebileceği gibi, öğrencinin kullanılması gereken bir yapıyı ya iyi öğrenemediği ya da var olan bilgisinden şüphe ettiği için, işleve koymaktan çekinmesi sonucu ortaya çıktığı düşünülen dil içi düşük üretim yanlış türleri olarak değerlendirilmiştir.

Ekleme yanlışları, *Mon frère nage dans la piscine les soir.* → *Mon frère y nage les soirs.* → * *Il en va la piscine;* *Je m'intéresse à nos voisins.* → *Je m'intéresse à eux;* → **Je m'y intéresse à eux;* *Elle pense à son chien.* → *Elle y pense.* → **Elle y pense à son chien.* / **Elle y pense à lui* gibi örnekler incelendiğinde, öğrencinin aynı işlevdeki iki yapıya tümcede yer vermesi sonucunda aşırı genelleştirmeye veya yanlış çıkarımda bulunmaya yöneldiği değerlendirilmiştir. Zira bu yanlışlarda, adıla aktarmasını yapmış olduğu yapıyı veya dizimi tümcede aynı adıyla birlikte yeniden kullanması yanlış yorumlamasına ve *s'intéresse à* gibi çift adıllı ve ilgeçli eylemlerde üçüncü bir adılı kullanması, aşırı genelleştirmesine yol açmış olabileceği öne sürülebilir.

Sonuç

Fransızcadaki ilgeç tümleci ve dolaylı tümleç ulamlarının yapısal ve biçimsel yönden aynı oldukları ve sözcük diziminde ilgeç dizimi/grubunu oluşturdukları ortaya çıkmıştır. Eyleme bağlı oldukları için, bunların sözdizimsel olarak bir tümcenin sonunda görev gördükleri saptanmıştır. İlgeç tümlecinin aynı zamanda dolaylı tümleç adılına aktarmasının yapılabildiği belirlenmiştir. Aktarması yapılan ilgeç diziminin/grubunun türü değişip, adıl ulama dönüşmüş olduğu anlaşılmıştır. Bundan ötürü bu durum, adıl ulamın sözdizimsel olarak tümcede yüklemden hemen önce konumlanmasına yol açmıştır. Ayrıca ilgeçten sonra yer alan dolaylı tümleç diziminin yalnız başına tonik adıla aktarması yapıp, tümcenin sonunda konumlanan ve aynı işlevi yerine getiren ilgeç + tonik dizimine dönüşebildiği görülmüştür.

Türk üniversite öğrencilerin aynı dizilimden oluşan ve birbirine aktarması yapılabilen Fransızcada ilgeç tümleci ile dolaylı tümleç kullanımlarında zorlandıkları anlaşılmış ve bu konuyla ilgili elde edilen bütüncenin çözümlemesi, farklı yanlış türlerini değişik nedenlerden ürettiklerini göstermiştir. Öğrencilerin ilgeç tümleci ile dolaylı tümleç kullanımlarının toplamından elde edilen bütüncenin %42'si doğru kullanımdan oluşurken, %58'i yanlış üretimi kapsamıştır. Bu yanlışlarda 238 bağlamda ve %45 oranda en sık yapılanı seçme, ardından 32 bağlamda ve %32 oranda dizim, daha sonra 75 bağlamda ve %14 oranda eksiltme ve son olarak, 48 bağlamda ve %9 oranda ekleme yanlışları belirlenmiştir. Söz kalabalığı yapmamak amacıyla öğrencilerin ilgeç tümleci ile dolaylı tümleç yanlışlarından elde edilen verilerin yanlış türlerine dağılımı Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. İlgeç tümleci ve dolaylı tümleç yanlış türlerinin dağılımı

Şekil 1’de görülebileceği gibi bunlardan diğerlerine göre daha fazla sorusu ve 164 bağlamı bulunan adıl tümlece aktarma, sırasıyla seçme, dizim, eksiltme ve ekleme olmak üzere %31 oranda en çok yanlış üretilen ulam olarak başı çekmiştir ancak aynı zamanda doğru üretimler içinde %61 oranda en çok doğru yapılan ulam olmuştur. Geriye kalan diğer bütün dilbilgisel ulamlar, Şekil 1’deki sırasına göre en çok yanlış yapılandan en az yapılandan doğru sıralanmıştır.

Öğrencinin dil içi yanlış nedenlerinde en sık olarak seçme yanlış türünü, konuyla ilgili bilgi eksikliği ve olması gereken aktarmayı uygulamaya koyamaması dolayısıyla aşırı genelleştirme yapmasından ötürü ürettiği saptanmıştır. Öğrencilerin ürettikleri dizim yanlışlarının hem dil içi hem dil dışı nedenlere bağlı olabilecekleri, Fransızca sözdiziminin farklılığından, kendi anadillerinin ya da öğrenmiş oldukları farklı bir dilin sözdizimini yanlış yorumlayıp, Fransızca sözdizimine uyarlamaya çalışmalarından ve böylece yanlış üretimi veya girişiklik nedenlerinden kaynaklanabileceği ortaya çıkmıştır. Öte yandan öğrenciler eksiltme yanlışlarını, öğrendikleri konuyla ilgili yeterince bilgiye iye olamamaları ve bunun sonucunda, bunu kullanmaktan çekinmeleriyle dil içi nedenlerden düşük üretim yanlış türünü yaptıkları anlaşılmıştır. Son olarak, öğrencilerin ekleme yanlışlarını işlevsel olarak koşul görevi gören dilbilgisel yapıları aynı tümcede kullanmasıyla aşırı genelleştirme yaptıkları veya yanlış çıkarımda buldukları görülmüştür.

Sonuç olarak, Fransızcadaki ilgeç tümleci ile dolaylı tümleç ulamlarının arasındaki bağıntı, yapısal farklılıklar ve aktarma sonucunda farklı ulamlara dönüşmeleri nedeniyle Türk üniversite öğrencileri bu yapıları kullanırken, bunların dil içi yanlış türlerinden seçme ve dizim yanlışlarını daha sık üretmelerine yol açmıştır. Diğer taraftan bu öğrencilerin, daha önce öğrenmiş oldukları dillerin Fransızcaya dolaylı veya dolaysız yönden etki etmesiyle dil dışı yanlış türlerinden eksiltme ve dizim yanlışlarını yapmalarına neden olmuştur.

Bu bilgiler ışığıında, dil içi aktarmalar bağlamında, öğrencilerin zorluk çektikleri farklı konular incelenmeye alınmalı; yapısal, biçimsel, sözdizimsel ve işlevsel farklılıklar göz önünde bulundurularak, Fransızca dil bilgisi yapıtları kaleme alınmalıdır. Her Fransızcadaki işlevsel ve yapısal farklılıklar dikkate alınarak, işlevden yapıya doğru bir yöntemin benimsenerek bir eğitimin temel alınmasıyla, karşı karşıya kalınan zorlukların ve dil öğrenimi sürecinde öğrencilerin ürettikleri yanlışların önemli bir çoğunluğunun giderilebileceği kanısındaız.

Kaynakça

- Alan, S. (2005). *Fransızca Öğrenen Türklerin Yaptıkları Biçimbilimsel ve Sözdizimsel Yanlışların Çözümlemesi*. Doktora tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yabancı Dil Öğretimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Alan, S. (2013). Fransızca Öğrenen Türklerin Yaptıkları Adıl Yanlışlarının Çözümlemesi. *Dil Dergisi*, 159, 48-61.
- Arslan, N. ve Baştürk, M. (2021). Analyse des erreurs issues de la conjugaison des verbes chez les apprenants en classe préparatoire de français. *Balıkesir University The Journal of Social Sciences Institute*, 24(45), 1-21.
- Bosnalı, S. ve Topaloğlu, Y. (2018). Fransızca Tanımlık Ulamının Yanlış Çözümlemesi Yöntemiyle Karşıtsal Bir İncelemesi. *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 1203-1222.
- Corder, S. P. (1981). *Error Analysis and Interlanguage*. London: Oxford University Press.
- Choi-Jonin, I. ve Delhay, C. (1998). *Introduction à la méthodologie en linguistique: application au français contemporain*. Strasbourg: Presses Universitaires de Strasbourg.
- Debyser, F. (1970). La linguistique contrastive et les interférences. *Langue française*, n 8. *Apprentissage du français langue étrangère, sous la direction de Emmanuèle Wagner*, 31-61.
- Delatour, Y. ve Jennepin, D. ve Léon-Dufour, M. ve Teyssier, B. (2004). *Nouvelle grammaire du Français*. Paris: Hachette Livre.
- Delen Karaağaç (2012). Des erreurs linguistiques et des effets de contexte: analyse de différents types d'erreurs commises par les étudiants turcs. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(23), 175-184.
- Dolgopolsky, A. (2008). *Nostratic Dictionary*. Cambridge, UK: McDonald Institute for Archaeological Research: University of Cambridge.
- Dubois, J. ve Giacomo, M. ve Guespin, L. ve Marcellesi, C. ve Marcellesi, J.-B. ve Mével, J.-P. (2002). *Dictionnaire de linguistique*. Paris: Larousse-Bordas/VUEF. -
- Erbaş (2019). *Etude des erreurs du français écrit chez les élèves turcs*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı Fransız Dili Ve Edebiyatı Bilim Dalı.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.

- Feuillet, J. (1988). *Introduction à l'analyse morphosyntaxique*. Paris: Presses Universitaire de France.
- Fries, C. C. (1945). *Teaching & Learning English as a Foreign Language*. USA: The University of Michigan Press.
- Greenberg, J. H. (2002). *Indo-European and Its Closest Relatives : The Eurasiatic Language Family. Volume 2, Lexicon*. Stanford California: Stanford University Press.
- Grevisse, M. ve Goosse, A. (2011). *Le bon usage, grammaire langue française*. 15. basım, Paris: De Boeck & Duculot.
- Jabeen, A. (2015). The Role of Error Analysis in Teaching and Learning of Second and Foreign Language. *Education and Linguistics Research*, 1(2), 52-61.
- Karan, D. (2016). Analyse des Erreurs syntaxiques des Productions Ecrites Chez les Apprenants Turcs Dans l'Enseignement du FLE Suivants l'Approche Communicative. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(1), 133-152.
- Karagöz (2020). *Analyse des erreurs commises par les étudiants turcs lors de la traduction du turc en français*. Thèse de maitrise. République de Turquie université Bursa Uludağ institut des sciences de l'éducation département des langues étrangères section de l'enseignement du français.
- Kerimoğlu, C. (2014). *Genel Dilbilime Giriş: Kuram ve Uygulamalarla Dilbilim, Göstergibilim ve Türkoloji*. Ankara: Pegem Akademi.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Lado, R. (1957). *Linguistics across cultures: Applied linguistics for language teachers*. United states of America: The University of Michigan.
- Maingueneau, D. (1994). *Syntaxe du français*. Paris: Hachette Livre.
- Martin, R. (2002). *Comprendre la linguistique*. Paris: PUF, Quadrige.
- Martinet, A. (1980). *Eléments de linguistique générale (in French)*. Paris: Armand Colin.
- Mounin, G. (2012). *Dictionnaire de la linguistique*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Odlin, T. (1997). *Language Transfer: Crosse-linguistique influence in language learning*. New York: Cambridge University Press.
- Özçelik, N. (2019). Comparison Study: French and Turkish. *International Journal of Languages' Education and Teaching (IJLET)*, 7(4), 312-329.

- Özçelik, N. ve Topçu Tecelli, N. (2007). Fransızca Dilbilgisi Öğreniminde Üniversite Öğrencilerinin Karşılaştıkları Güçlükler: Fransızca ve Türkçede Sözdizimsel ve Biçimbilimsel Farklılıklar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 282-293.
- Özkan, M. (2013). *Türkçe Cümle Bilgisi-II*. Ankara: Saray Matbaacılık.
- Rissman, L. ve Legendre, G. ve Landau, B. (2013). Abstract Morphosyntax in Two- and Three-Year-Old Children: Evidence from Priming, Language Learning and Development. Routledge, 37-41.
- Türkoğlu & Çavdar (2015). Les erreurs faites par les étudiants du département du Fle à l'expression écrite. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28 (Özel Sayı), 285-297.
- Serdaroğlu (2019). *Fransızca Öğretiminde Öğrencilerin Yazılı Anlatım Becerilerinde Yaşadıkları Sorunlar*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yabancı Diller Eğitimi Ana Bilim Dalı Fransızca Öğretmenliği Bilim Dalı.
- Şavlı, F. ve Güler, Ö. (2014). Fransızca Öğreniminde Öğrencilerin Sıkça Yaptığı Yazım Hataları, Nedenleri ve Çözüm Önerileri. *International Journal of Language Academy*, 2(1), 137-150.
- Tesnière, L. (1959). *Éléments de syntaxe structurale*. Paris: Ouvrage publié avec le concours du Centre National de la Recherche Scientifique, Librairie C. Klincksieck.
- Topaloğlu, Y. (2019). Dil Öğreniminde Yabancıllık. İstanbul: Hiper Yayın.
- Topaloğlu, Y. (2020). Fransızca Adıl Tümleç Kullanımının Yanlış Çözümlemesi Yöntemiyle Karşıtsal Bir İncelemesi. M. G. Dağıstanlıoğlu içinde, *Güncel Dil ve Edebiyat Araştırmaları* (s. 21-53). Yenışehir / Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Topaloğlu, Y. (2020). Karşıtsal Dilbilim ve Yanlış Çözümlemesi: Türk Öğrencilerin Fransızca İlgi Adılları Kullanımı. M. G. Dağıstanlıoğlu içinde, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları* (s. 135-155). Yenışehir/Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Topaloğlu, Y. (2022). *Fransızca ve Türkçenin Sözdizimi: Karşıtsal ve Dağılımsal Bir Çözümleme*. Ankara: Günce Yayınları
- Topçu Tecelli, N. & Özçelik, N. (2007). Fransızca Dilbilgisi Öğreniminde Üniversite Öğrencilerinin Karşılaştıkları Güçlükler: Fransızca ve Türkçede Sözdizimsel ve Biçimbilimsel Farklılıklar. *H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 282-293.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Yabancı Dil Yayınları.

Bilmecenin Yapıbozumu: Alternatif Bir Okuma Stratejisi

Hulusi Ertuğrul UMUDUM¹

Öz

Bilmeceler bir inceleme nesnesi olarak edebiyat, antropoloji, folklor araştırmaları gibi çeşitli disiplinlerce ele alınmıştır. Farklı disiplinlerin yaklaşımları neticesinde bilmeceler, dilbilimsel niteliklerine ve ait oldukları kültürlerin belirli özelliklerine dair çeşitli bilgiler sunmuştur. Bu çalışmada, ilkin bilmecelerin farklı disiplin ve literatürlerdeki tasnif ve tanımlarından başlanacaktır. Ardından bilmecelerin yapısalcı yaklaşımına geçilecek ve yapısalcı düşüncenin öncü isimlerinden biri olarak kabul edilen Ferdinand de Saussure'ün göstergebilime de kaynaklık eden gösterge tanımına yer verilecektir. Sonrasında Jacques Derrida'nın "yapıbozum" olarak genelleştirilen okuma stratejilerinden mülhem bir strateji ile pleksus (örüngü) geliştirilmeye çalışılacaktır. Pleksus, anlamına gelirken anlamına gel[e]meme, anlamın radikal/marjinal deneyimlenmesi ve bir çeviride ele alınabilme gibi başat özellikleriyle tanımlanacaktır. Derrida'nın hors-texte ve différance ile ortaya koyduğu şekliyle, klasik göstergebilimde gösteren ve gösterilen ilişkisinden ziyade anlamın bir erteleme ve fark sorunsalı olduğu ve metinde anlamın zapt edilemezliği düşüncesinden hareketle, bilmecelerin différance ile işleyen bir anlam mantığı kurduğu ortaya koyulacaktır. Son olarak Sfenks bilmecesinin okuması yapılarak pleksusun sağlamasını yapmak amaçlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler

bilmece
yapıbozum
pleksus
metinsellik
anlam

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 11.01.2023

Kabul Tarihi: 21.07.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1276518

Deconstructing Riddles: An Alternative Reading Strategy

Abstract

The riddles have been covered as an object of examination by various disciplines such as literature, anthropology and folklore studies. Thanks to the results of the approaches of these various disciplines, the riddles offered abundant information about their linguistic qualities and specific features of culture they belong. In this study it will be started with the definitions ve classifications of the riddles in different disciplines and literatures. Next, the definition of sign which was given, Ferdinand de Saussure will be handled. Then a strategy called "plexus" which was inspired by "deconstruction" which was generalized from the strategic readings of Jacques Derrida will be tried to be developed. Plexus will be defined as experiencing meaning radically, making and non-making sense and being dealt with translation. It will be asserted that rather than a relationship between signifier and signified, the meaning in riddles works with the logic of différance.

Keywords

riddle
deconstruction
plexus
textuality
meaning

About Article

Received: 11.01.2023

Accepted: 21.07.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1276518

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Erzurum/Türkiye, ertugrul.umudum@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4997-1575

Giriş: Bilmece Literatürüne Genel Bakış

Bilmecelere yönelik araştırmalarda en basit ayırım temel iki² yaklaşıma ayrılanıdır. Bu ayırımı yapan Annikki Kaivola-Bregenhøj, bilmeceyi kendi içeriği, yapısı, üslubu ve dolanımı ile bir sözlü sanat biçimi olarak ele alan ve diğeri de folklordan beklendiği şekliyle kültürel iletişimin belirli iletişim amaçları, işlevleri, bağlantıları ve kendi sosyal çevresi ve kullanıcılarıyla bilmeceleri inceleyen iki yaklaşım olduğunu dile getirmekte; ilk yaklaşım için mukayeseli yaklaşımla yapısalcılığın mezcedildiği ikincisi için de folklorun üyeleri, işlevleri ve bağlamları sahada izlenen yol esnasında ortaya çıkanları sorgulandığını ifade etmektedir³ (Kaivola-Bregenhøj, 1996, s. 29).

Kaivola-Bregenhøj ilk yaklaşım için Archer Taylor’u önde gelen bilim insanı olarak göstermektedir (Kaivola-Bregenhøj, 1996, s. 29). İkinci yaklaşım için de bilmeceleri kökeni itibariyle ele alan V.P. Anikin örnek gösterilebilir. Anikin bilmecenin kökeni için “bilmecenin kendi bilmecesi” demek, ilkel kültürlerin araştırılmasının ardından daha belirgin bir hal aldığını söylemektedir (Anikin, 1975, s. 26). İlk bilmecelerin doğası ve amacının, tarihsel etkinin kalın katmanından azade kalan şifahi eserleri kaydetmek isteyen bilim insanlarının folkloru anlamasına yardımcı olabileceğini öne sürmektedir (Anikin, 1975, s. 26)

Bir tür (*genre*) olarak bilmece için folklorcular birtakım kıstaslar belirlemektedir. Thomas A. Burns’ün muhtemel bilmece tipleri için global bir model hazırladığı ve bilmece sürecini etiketleyen kesin tanımlar ihdas ettiği belirtilmekte bu tanımların formülünün de bilmece durumunun (*riddling occasion*) bilmece oturumlarını (*riddling sessions*), bilmece oturumlarının bilmece etkinliğini (*riddling events*), bilmece etkinliklerinin de bilmece edimini (*riddling acts*) oluşturması şeklinde ifade ettiği aktarılmaktadır (Maranda, 1976, s. 133).

Thomas Green, kafa karıştırmak için sorulan soru, test ve bizatihi bilmeceyi (*riddle per se*) üç farklı tür olarak verdikten sonra bizatihi bir bilmecenin imanen de olsa soru-cevap yapısında kurulmuş olması gerektiğini, sorunun içindeki bilgilerle cevaba erişimesinin mümkün olması gerektiğini, kullanılan ortak dil, dünya görüşü gibi genel bir bilgi birikimi içinde olan bilmececi ile yanıt verenin bir temeli paylaşıyor olması ve belirli bir gelenek ve icra bağlamında kendine yer etmiş olması gerektiğini belirtmektedir (Green, 1992, s. 134). Kültürel

---

² Galit Hasan-Rokem ve David Shulman bu sayıyı üçe çıkarmaktadır: “Mevcut bilmece tartışmaları üç yaklaşım etrafında kümelenmektedir: 1- Bu biçimin [bilmece] mantıksal yapısını ortaya çıkarmak. 2-Bilmecelerde işlemekte olan dilbilimsel stratejileri tanımlamak. 3-Bilmeceyi yapısal olarak yakın türlerle ilişkili bir şekilde konumlamak.” (Hasan-Rokem & Shulman, 1996, s. 4)

³ Metinde yer alan yabancı kaynakların çevirisi tarafıma aittir.

bağlamın önemine değindiği yerde ise bilmecelerin grup ortamının özelliklerine bağlı olarak evrildiğini öne sürmekte ve dil çevresinin (*linguistic environment*) önemine dikkat çekmektedir (Green, 1992, s. 135).

Grup ortamı için kullanılan başka bir ifade de bilmece oturumlarıdır (*riddling sessions*): Öüsabakanın sağladığı uygun ortamdaki bir oyunculukta zeka emaresi unsurları içinde barındıran bir aygıt olarak bu bilmecelerin vücuda getirildiği özel durumlarda bilmece, akıl karışıklığı veya sorulan kişinin zekasını sınamakla çerçevelenmiştir (Abrahams & Dundes, 1972, s. 130). Kafa karıştırma tekniği olarak karşıtlıklar önplana çıkmaktadır; hatta kafa karıştırma tekniği bilmecenin teşekkülünde en önemli teknik addedilmektedir; hatta Roger Abrahams, bunun için bilmecenin sorusunu zayıflatan en belirgin teknik demektedir (Abrahams & Dundes, 1972, ss. 130-131).

Bilmeceler bir eğlenti olarak görülür; ancak iletişim boyutuyla bilmeceler bilmece oturumunda yer alanlar arasında bir ünsiyet tesis etmektedir, kültürel metaforların ve terminolojinin doğmasına vesile olmakta, topluluğun değer ve normlarını dile getirmektedir (Kaivola-Bregenhøj, 1996, s. 119). Günümüzde basit bir eğlence olarak addedilse de Avrupa ve Asya'nın geleneksel edebiyatlarında bilmece çözmek kahramanın meydan okuması olarak değer kazanmaktadır (Blake, 2010, s. 41). Avrupa kültüründe Sphinx'in bilmecesi, İncildeki Samson bilmecesi ve Odin bilmecesi bu tarz anlatılardandır. Bu özelliğinin yanında yeni kuşaklara bilginin aktarılmasında da bilmecelerin işlevi yadsınamaz. Bilmece oturumlarında yer alan çocuklar, örneğin konuşma sırası bekleme ya da söylemin tınısını, içeriğini takip etmek gibi temel adabımuaşereti öğrenebildiği gibi bilmececi konumuna geçen bir çocuk, ötekilerin uyması gereken geçici bir otoriteyi varsaymasıyla kendiliğini meşru biçimde ortaya koyabilmektedir (Kaivola-Bregenhøj, 1996, s. 121).

Kaivola-Bregenhøj, yukarıda Green'den alıntılanan dil çevresi kavramını, folklorda kullanılan genel bir kavram olan bağlama (*context*) vurgu yaparak ele almakta ve dilbilimcilerin bağlam kavramını ikiye ayırdığını söylemektedir: icra hali, yani söylem ve bu icrada yer alanları ifade eden durumsal bağlam ve bilmecenin ya da daha iyi ifade ile anlatının söylemde bulunduğu yeri gösteren dilbilimsel bağlam (Kaivola-Bregenhøj, 1996, s. 10).

Buradan hareketle bilmecenin anlatımsal aygıtlarına (*expressive devices*) değinen Kaivola-Bregenhøj, bilmecelerin imaj (*image*) ve cevap (*answer*) olmak üzere iki kısımdan meydana geldiğini, kimi kültürlerde imajın soru biçiminde kimilerinde ise sadece bir ifade

olarak vücut bulduğunu, cevabın şifahi olabileceği gibi çizimle yanıtlamanın mümkün olduğunu belirtmektedir (Kaivola-Bregenhøj, 1996, s. 16).

İmaj ve cevaptan başka bilmece türlerinin tasnifi de bilmecenin anlatımına dair önemli bilgiler vermektedir. Bilmecenin türlere ayrılmasında, soruyu soranın maksadı, imajı kurma biçimi ve işlenen konunun seçimi etkili olmaktadır (Taylor, 1943, s. 129). Bu kıstasları veren Taylor, “hakiki bilmecedan” (*the true riddle*) bahsetmektedir: hakiki bilmece ya da tam anlamıyla bilmece, “bir nesneyi tamamen farklı başka bir nesneyle karşılaştırır. Özü cevabın neden olduğu sürprizden ibarettir: işiten ona denileni tamamıyla yanlış anladığını algılar” (Taylor, 1943, s. 129).

Hakiki bir bilmecenin bir giriş mahiyetinde bir de sonuç mahiyetinde iki unsuru olduğunu söyleyen Taylor, bu unsurların genelde geleneksel olduğunu, bazen birinin bazen ikisinin bilmecede eksik olduğunu belirtmektedir (Taylor, 1943, s. 129). Bilmecelerde pozitif ve negatif tanımlayıcı unsurların bilmecenin ana yapısını teşkil eden unsurlar olarak bilmecenin tasnifi ve türün incelenmesinde temel olduğunu, pozitif tanımlayıcı unsurun cevabı çağrıştırdığını ancak bilmece sorulan kişiyi hakiki anlamdan çok mecazi anlama yönlendirdiğini, negatif tanımlayıcı unsurun hemen tespit edilebileceğini, çünkü imkansız olduğunu ifade ettikten sonra hakiki bir bilmecenin mecazi ve hakiki anlamlı iki tanımdan mürekkep olduğunu ve birbiriyle çatışan bu iki tanımla bilmece sorulan kişinin kafasını karıştırdığını dile getirmektedir (Taylor, 1943, s. 130).

Hakiki bilmecedan başka bir de edebi bilmece (*literary riddle*) türünden bahseden Taylor, bu tür bilmecelerin sanatçılar tarafından tanım teknikleri birbiriyle çelişen kavramlarla kullanılarak vücuda getirildiğine değindikten sonra şifahi olan hakiki bilmecelerden ayrılan yönünün bilmecede işlenen konuya soyut izleklerin konması ve biçimsel olarak birinci tekil şahıs ve detaylı antitez kullanılması olduğunu vurgulamaktadır (Taylor, 1943, s. 143).

Taylor’un tasnifinde hakiki ve edebi bilmecedan başka bir de bilmecevari sorular (*riddling questions*) yer almaktadır. İngilizcede bu türe ait bir ismin bulunmadığını söyleyen Taylor, bu sorular için düzmece bilmece (*false riddle*) tabirini kullanmaktadır (Taylor, 1943, s. 145). Bu tarz soruları hakiki bilmecedan ayıran özellikler, giriş ve sonuç unsurlarının olmaması, pozitif ve negatif tanımlayıcı unsurların daima eksik olmasıdır; biçim ve içeriğe göre soruları ayıran Taylor, biçim yönünden alternatif, diyalog bilmece, mesajlı bilmece, ipten alan bilmece ve bilgi sorusu olmak üzere beş türün olduğunu belirtmektedir (Taylor, 1943, s. 145).

Yöntem :Bilmecelere Alternatif Bir Bakış

Taylor'un hakiki bilmecede ortaya koyduğu kıstasların Aristoteles ile koşutluğunu görmek mümkündür: Aristoteles *Retorik* ve *Poetika*'da bilmeceye dair görüşlerini serdetmiştir. Örneğin *Poetika* Bölüm XXII'de şu açıklamada bulunmaktadır:

“Sıradışı ile tuhaf (veya nadir) kelimeleri, metaforik, uzatılmış, kısaca normal deyişten farklı olan herhangi bir şeyi kastediyorum. Ancak bu tarz kelimelerden mürekkep bir üslup ya bir bilmecedir ya da jargondur; metaforlardan oluşuyorsa bilmecedir, tuhaf (veya nadir) kelimelerden oluşuyorsa jargondur. Zira bilmecenin özü doğru olguları imkânsız kombinasyonlarla açıklamaktır. Bu, sıradan kelimelerin herhangi bir ayarlaması ile yapılamaz; ancak metafor kullanımı ile yapılabilir.” (Aristotle, 1984)

Retorik III. Kitapta ise:

“İyi bilmeceler” genelde bize tatmin edici metaforlar sunar: Metaforlar bilmeceleri anıştırdığından, iyi bir bilmece iyi bir metaforun kaynağıdır. Üstelik, metaforun materyalleri güzel olmak zorundadır ve tüm kelimelerin güzelliği tıpkı çirkinliği gibi, Licymnius'un dediğince, onların sesinde veya anlamında yatar. Üstelik, sofist Bryson'un “[b]ozuk dil diye bir şey yoktur; zira hangi kelimeyi koysan anlam yine aynıdır” boş argümanını allak bullak eden bir üçüncü etmen de vardır.” (Aristotle, 1984) (Aristotle, 1984) demektedir.

Retorik'in aynı bölümünde metaforun canlılığından bahsederken zihnin yeni bir düşünceyi metaforla keşfetmesinden duyduğu şaşkınlığa değinmektedir ve veciz ifadelerde anlamdan sâdır olan canlılığın bilmecelerde de olduğunu dile getirmektedir: “İyi kurulmuş bilmeceler de aynı şekilde cazibedardır; yeni bir fikir aktarılır ve metaforik ifade içerir.” (Aristotle, 1984) Aristoteles'in “iyi bilmecesi” ile Taylor'un “hakiki bilmecesi” metaforla koşut olmaktadır. Metafor; Yunanca *meta* “üzerine” ve *pherein* “taşımak”; bir nesnenin belirli yönlerinin kendisi sayesinde “taşındığı, transfer edildiği” ve bu sayede ilk nesne yerine ikinci nesnenin dile getirildiği dilbilimsel süreç (Hawkes, 1972, s. 1).

Yukarıdaki tanımı veren Hawkes, metaforun mecazi dil ya da belagatin (*figurative language*) en temel biçimi olduğunu ve mecazın kastettiği şeyi demeyen bir dil olduğunu dile getirmektedir. Bu bağlamda, mecazın karşısına hakikati koyan (*literal language*)⁴ Hawkes, kelimenin gerçek anlamıyla kullanımına kasti bir müdahale (*interference*) olarak mecazın transfer veya aktarım (*transference*) yoluyla anlamı kazandığını belirtmektedir (Hawkes, 1972,

---

⁴ Terminolojik problemler ve ifade güçlüklerini gidermek amacıyla ilerleyen satırlarda *figurative* için yan anlam; *literal* için temel anlam kelimeleri kullanılacaktır.

s. 2). Aktarım yönü dışında metaforun sosyal ve tarihsel boyutlarının altını çizen Hawkes, metaforların dilde, toplumda ve tarihte fiilen oluşunca var olabileceğini ifade etmekte; bu unsurların da sabit bir değeri olmadığını, dolayısıyla tarihi, sosyal ve dilbilimsel baskılardan azade, ilk haliyle kalan bir metafor olmadığını söylemektedir. Bu yüzden metaforik süreçleri incelerken metafor fikrine, dile dair düşüncelerden sâdır olan sosyal ve tarihi bir olgu olarak bakılması gerektiğini salık vermektedir (Hawkes, 1972, s. 5).

Hawkes'ın bu tavsiyesi ile düşünüldüğünde, Aristoteles'in metafora dair yaklaşımına dair birtakım tespitler yapmak kolaylaşacaktır. Hawkes, Aristoteles'in yukarıda alıntılarının yapıldığı iki eserine baktığında metafor için bir şeyin adının başka bir şey için kullanılması olduğunu söylemekte ve analizin içerik olarak yürütüldüğüne, biçime dokunulmadığına dikkat çekmektedir (Hawkes, 1972, s. 7).

Aristoteles'in metaforun dile bir tür ilave, "ete konulan çeşni" olduğu benzetmesini alıntılıyarak Aristoteles'in metafor yaklaşımında dil ve gerçekliğe dair iki fikrin yattığını belirten Hawkes, dil ve gerçekliğin, kelimeler ve göndermede buldukları gerçekliklerin iki ayrı teşekkül olması ve bir şeyin söylenme şeklinin söylenen şeyi önemli biçimde değiştirmedeği ya da koşullamadığı fikirleridir; çıplak gerçekler ve bu gerçeklerden bağımsız, onlar hakkında konuşmanın muhtelif yolları vardır (Hawkes, 1972, s. 9).

David Punter da yan anlamdan başlar; ama onu sorunsallaştırarak. Aristoteles'in metafor incelemelerinden itibaren metafor tarihinin izlerini sürerken Aristoteles'in metaforu bir dil ustalığı ve deha türü olarak ortaya koyduğunu belirtmektedir (Punter, 2007, s. 11). Ayrıca metaforu mantık ve retorikten çok poetik olanın içine koyduğu yerde dilin işleyişi dahilindeki bir olgu olmaktan çıkararak onu bir süsleme kıldığını eklemektedir (Punter, 2007, s. 12). Yukarıda Hawkes'ın alıntılıdığı metafor tanımını için ise her "şeyin" özünde kendi "uygun adını" haiz olduğunu söylemektedir. Metafor, birinden diğerine aktarım yapmak suretiyle bu kuralı ihlal etmektedir (Punter, 2007, s. 12). Punter'ın, Aristoteles'in metafor yorumlarına Hawkes'tan farklı getirdiği eleştirilerden sonra şu çıkarıması da önem arz etmektedir:

"...[m]etafor...ve [m]etaforizasyon normal konuşma kalıplarına ara sıra burnunu sokması değildir; daha çok devam edegelen bir çeviri (*translation*) sürecidir. Dilde anlaşılması güç bir kavram, bir fikir, bir his olduğunda bir metafor, bir algılanan benzerlik önerisi halihazırdaki mevzu ile cebelleşmememizi mümkün kılabilir." (Punter, 2007, s. 13)

İlerleyen bölümlerde Punter, bir çevirinin her zaman sürüncemede olduğuna değinmekte ve askıda kalan bu durumu açıklayan düşüncenin yapıbozum olduğunu söylemektedir: bir şeyin başka bir şey gibi olduğunu söylemek benzerlik ilişkileri kurmaktan çok bu benzerlikleri karar verilemezliğin alanına yansıtmaaktır. Bu alanda yapılması gereken ise izleri takip ederken komünal okumalar yapmak, metaforun kabul görmesiyle kültürel değışkenlik ve dilin savunulamaz duruşlarında ilerlemektir (Punter, 2007, s. 102).

İşte burada *bir şeyler çevirmek* lâzım yoksa dallanıp budaklandıkça işin içinden çıkılmaz bir hâl alacak. Derrida'nın aforizmalaşan cümlesi "il n'y a pas de hors-texte." İngilizceye "there is nothing outside the text" ve "there is no outside-text" (Derrida, 1976, s. 158) olarak aktarılmaktadır. Türkçeye aktarılışı ise "Metin-dışı içerik yoktur." (Derrida, 2010, s. 242) şeklindedir. Nicholas Royle cümleyi açıklarken Derrida'nın her zaman dili önceleyen ve dili aşan şeylerle meşgul olduğunu söyleyip "Güç ve Anlamalama" makalesinde gücün dilin ötekisi olduğunu ve güç olmadan dilin olduğu şey olamayacağını yazdığını dile getirmektedir. Logosmerkezciliğin eleştirisinde dilin ötekisi yapıbozum için büyük önem arz etmektedir (Royle, 2003, s. 62)

Stratejik bir hamle ile, *Il n'y a pas de hors-texte/there is nothing outside the text/there is no outside-text/* Metin-dışı içerik yoktur; *hors-texte* olarak maruf bu cümle *Pleksus (Örüngü) içi yoktur*. Diye (tarafımdan) çevrilecektir. Bu, bir yönüyle Derrida'ya Derridalık yapmak olacaktır; bir yönüyle de Derrida'yı üzerine perçinlemek, ama yapıbozumdan mülhem bir okumadan geliştirilen bir stratejidir. Böyle bir çeviri yapmak, bu makalenin sınırlarını aşan bir izahı gerektirdiğinden *çevrilecektir* kaydı altına alındı; çevrilecek, bir vaat olarak: *hors-texte* başka bir yazıda böyle çevrilecek, bunu taahhüt ediyorum; şimdilik askıya alalım (ki konu dağılmasın) ya da bir öngörü olarak; ben olmasam da biri bunu böyle çevirecek; zira yapıbozum buna olanak tanıyan stratejiler sunmaktadır ve yine bununla koşut bir ihtimal olarak: *hors-texte* böyle çevrilebilir.

Hors-texte'in *pleksus (örüngü)* olarak çevrildiği düşünülürse, bunun bilmecelerle ilgisi nasıl kurulabilir? Viktor Anikin bilmecelerin kökenine dair çalışmasında Asya kültürlerinden çeşitli örnekler verdikten sonra bilmecelerle geleneksel alegorik ifadeler arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu belirtmektedir (Anikin, 1975, s. 28). Burada gizli dille olan bağlantı, bilmecelerin çağrıştırdığı imajların yapısında da ortaya çıkarmaktadır ve "bilmecelerin yapısı geleneksel ad ve tanımlama (ya da yaftaların) yapısını yeniden üretmektedir." (Anikin, 1975, s. 32).

O zaman bu üretimde de *bir şeyler çevirmek lâzım gelmektedir*. Elli Köngäs Maranda'nın yapıtları bu konuda yardımcı olacaktır. Maranda, 1966-68 yılları arasında Malaita'nın Lau Bölgesinde yaptığı saha araştırmaları neticesinde bulguladıklarından hareketle bilmecelere kuramsal bir yaklaşım geliştirmeyi amaçlamaktadır. *Theory and Practice of Riddle Analysis* (Bilmece Analizinin Teori ve Pratiđi) başlıklı makalesinde, Malaita sözlü sanatlarında mit ve bilmece arasında bir karşıtlık gördüğünü aktaran Maranda, işlevsel olarak mitlerin müesses nizama payanda olma görevi gördüğünü; bilmecelerin asli işlevinin ise mevcut müesses nizamı en azından sorgulamak olduğunu söyledikten sonra mitler sayesinde toprak iddialarının, sosyal ve kültürel rollerin otoritesinin ya da ulusal kavramların tasnifinde uygunluğun geçerliliği ispatlanırken bilmecelerin “kavramsal sınırlarla oynamak ve sınırları geçmek suretiyle şeylerin gözükteğü gibi sabit kadem olmadığını göstermenin entelektüel zevkine önem verdiği (*make a point of*)” tespitinde bulunmaktadır (Maranda, 1971b, s. 53).

Geliştirmeye çalıştırdığı kuramsal modelin pedagojik yönünden başlayan Maranda, çocukların ana dil öğrenmesinde bilmecelerden istifade edilmesinden hareketle dili konuşan bir kişi tarafından dilin manipüle edilemeyeceğini; ancak dilin kullanılmasının onu yaratıcı bir edim kıldığını belirtmektedir (Maranda, 1971b, s. 54). Konuyu buradan bilmece analizine getiren Maranda, bilmece analizinin analogik olarak sözdizimsel çözümlemeye (*syntactic analysis*) benzetilebileceğini, inceleme nesnesinin tümünden başlandığında, nesnenin iki ana kısımdan oluştuğunun görüleceğini bildirmektedir ki bu, yukarıda alıntılanan şekliyle, bir grubun ya da kişinin sorduğu imaj ile diğer bir grubun ya da kişinin yanıtladığı cevaptır (Maranda, 1971b, s. 54).

İmajın sentaktik olarak soru cümlesi olup olmamasından azade, her zaman bir soru olduğunun altını çizen Maranda, burada dilbilimsel ve folklorik seviyeler arasında bariz bir fark gördüğünü, imajda cevapla eşleştirilebilecek bir terim ya da ifadenin olduğunu, karşılaştırılan bu iki kısmın diziliminin ise bir metafor teşkil ettiğini beyan etmektedir: karşılaştırılan kavramların dildeki tasnifle göre tezat olduğunu canlı-cansız, doğa-kültür gibi kategorik karşıtlıkların bir araya getirildiğini ve bu sınıflar arasında bir özdeşlik kurmanın dili kullananlara bu sınıfları tartışmaya açma imkânı sunduğunu; insan ve ağaç gibi birbirinden tamamen farklı nesnelerin bilmeceler sayesinde mukayeseye açılabildeğini dile getirmektedir (Maranda, 1971b, s. 54).

Analize dair kavramsal altyapısını kurmaya girişen Maranda, insan ve ağaç örneğinden devam ederek insanların da ağaç gibi büyüdüğu teşbihini kullanıp ikisinde de ortak olan unsura

“ortak işlev” (*common function*) adını verdiğini, yeni bulunan bir ortak işlevin “dönüştürücü” (*transformer*) adını aldığını bunun da yeni bilmeceleri kurmayı mümkün kıldığını ifade etmektedir (Maranda, 1971b, ss. 54-55). Ortak işlev, bilmecenin cevabının ne sabit olmasını ne de keyfi (*arbitrary*) olmasını sağlamaktadır: “[cevap] imajda havidir; aslında imajın içinde üretilir.” (Maranda, 1971b, s. 55) Bilmecenin belirli düzeyde bir üstdil (*metalanguage*) olarak görülebileceğini belirten Maranda, bu çıkarımını açıklarken bilmecenin dilin temel özelliklerini tartışmaya açan bir aygıt olduğuna değinmektedir (Maranda, 1971b, s. 57).

Başka yazılarına bakıldığında, yukarıda ele aldığı konuları açtığı göze çarpmaktadır. *Riddles and Riddling: An Introduction* (Bilmeceler ve Bilmecce Çözmek: Bir Giriş) başlıklı makalesinde, bilmecenin müsabaka yönünün kaybolmasına değinmekte ve geniş ailelerin çekirdek aileye dönüşmesiyle bilmecenin bu yönünün kaybolduğunun altını çizmektedir (Maranda, 1976, s. 128). Buna tafsilatıyla değindiği makalesi *Folklore and Culture Change: Lau Riddles of Modernization*'dur.(Folklor ve Kültür: Modernleşmenin Lau Bilmeceleri) Burada Maranda, geleneksel Lau yaşamında harici kültürel baskılarla nasıl başa çıkıldığını göstermeye çalışmaktadır (Maranda, 1978, s. 207). Bilmecce ve mit arasındaki karşıtlığı antropolojiden alıntılarla genişletirken de toplumdaki düzeni sorgulayan bilmecelerin, mevcut kurumları geçerli kılan mitlerden farklı olan yeni kurumlara erişmeyi mümkün kıldığı bilgisini eklemektedir (Maranda, 1978, s. 208) . Batılı değerlerle karşılaşıldıkça bunların bilmecelerde ifade edildiği ve bilmecede yeni bilginin bir ipucu ile kültürün nesneyi tanınması ve bilginin genişletilmesi işlevinin görüldüğünü bildirmektedir (Maranda, 1978, s. 214).

Riddles and Riddling: An Introduction'a dönülecek olursa burada mit ve bilmecce farkına dair şu önemli tespiti serdettiği görülmektedir:

“Tabu kuramcılarının gösterdiği gibi, kategoriler arasındaki örtüşen alanlar tabulaştırılmaktadır. Bilmeceler sınırlarla oynar; ancak nihayetinde sınırları olumlar (tıpkı bir çocuğun kendi bedeninin sınırlarını bulmak ve belirlemek için çamurla oynaması gibi). Kategoriler arasında paylaşılan özellikler kategorilerin belirginliğine bir tehdit⁵ oluşturur; bilmeceler paylaşılanları inceler ve ayrımların yerini belirler.” (Maranda, 1976, s. 131)

The Logic of Riddles'da (Bilmecelerin Mantığı) ise Maranda farklı birkaç bilmecce varyantını çalışarak bilmecce yapısı hakkında bilgi edinmenin mümkün olduğunu söyledikten sonra bilmecenin düzenli poetik formlardan biri olduğuna kanaat getirdiğinden bahsetmektedir

---

⁵ Bu konuda bir çalışma için Bkz. Mary Douglas, Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo.

(Maranda, 1971a, s. 7). İmaj ve cevaba dair tespitlerinde imaj ve cevabın önceden kurulmuş ve kodlanmış olduğunu dile getirmektedir (Maranda, 1971a, s. 8). Bilmeciyi inceleyeceği kavramlarda Aristoteles'in metafor, analogi ve metonimi tanımlarına başvuracağını söyleyen Maranda, A/B=C/D ilk iki terim arasındaki ilişki son ikiye benzerse bunun bir analogi olduğunu ifade etmektedir (Maranda, 1971a, s. 10) Ardından, Jakobson'un tasnifini de dahil ederek yukarıdaki eşitlik için, A ve B arasındaki ilişkinin metonimi; A ve C arasındaki ilişkinin metafor olduğunu dile getirmekte, yapısal konumu aynı olan A ve C'nin bir gösterge (*sign*), A ve C'de A'nın gösteren (*signifier, signans*) C'nin gösterilen (*signified, signatum*) olduğunu şema ile göstermektedir (Maranda, 1971a, ss. 10-11).

Dilbilimsel ve folklorik seviyeler için, bilmece çalışmalarında cümle birimlerine sentaktik açıdan yaklaşılmadığını *folklorik söylem* yapısı cihetinden ele alındığını belirtip bilmecenin yapısal biriminin cümleden daha geniş bir birim olduğunu ve bileşenlerinin cümle ile uygun olmayacağı açıklamasında bulunmaktadır (Maranda, 1971a, s. 12). Yine de bilmece yapılarının çalışılmasının daha verimli olacağını beyan ettikten sonra bilmecelerin tüm göstergeler gibi *signans* ve *signatum*'dan oluştuğunu *signans*'ın özünü imajın *signatum*'un özünü ise cevabın meydana getirdiğini Saussure, Greimas ve Jakobson'a atıfla çıkarsamaktadır (Maranda, 1971a, s. 13).

Devamında metafor olarak bilmecelere değinmekte ve yukarıdaki *signans-signatum* koşutluğunu tekrar ederek metonimik bir düşünceden beklendiği gibi bunu içeriğe değil yapıya bir durum olduğunu bildirmektedir; metafor olarak bilmece bahsini açıklarken ise genel kabul gören metafordan ziyade, bilmecedeki ve poetik metaforda yeni bir bakış açısının sunulduğunu ifade edip bilmece metaforlarının koşullu metafor olduğunu, imajın metaforu doğru kılacak koşulu bildirdiğini belirtmektedir⁶ (mantık cihetinden bu koşul imajda verilen doğru öncüdür) (Maranda, 1971a, s. 14).

Maranda'nın bilmeceleri göstergelerle incelediği yer, aynı zamanda bilmeciyi örüngüye, *pleksus*'a açış "noktasıdır." Maranda, göstergeye hamlederek bilmecenin yapısını açıklarken bilmecede işlemekte olan *différance* ekonomisini de gözler önüne sermektedir ve örüngünün izlerini buradan takip etmek mümkündür.

---

⁶ Burada Maranda mantık terminolojisinden kavramlara bilmecenin kısımlarını açıkladığını da söylemektedir. Bilmece metaforu için verili terim (*given term*), cevap için gizli terim (*hidden term*), bir sabite teşkil eden, verili terim ve gizli terimi de doğru kılan doğru öncül (*true premiss*) ve verili terimin doğru olmadığını gösteren ipucu kabilinden yanlış öncül (*false premise*) demektir. Bu kavramsallaştırmanın akabinde şunu demektedir: "Bilmecenin cevabı terimler ve öncüller arasındaki denge bozukluğu etkisiz hale getirildiğinde bulunacaktır"(Maranda, 1971a, s.15).

Différance için Derrida, bu ekonominin genel sistemini vereceğini söylemektedir (Derrida, 1982, s.3). Latince *differe* fiilinin hem tehir etmek hem de fark anlamlarına indirgenemez biçimde geldiğini, (Derrida, 1982, s. 7) bunun bir tehir, erteleme (*temporisation*) aynı zamanda ayırt edilebilir olmak ve özdeş olmamak anlamlarını taşıdığı belirttikten sonra bu tehirin nasıl zamansallaşma (*temporalisation*) ve aralama/mekansallaşma (*spacing*) olduğunu göstereceğini bunun da zamanın mekan; mekanın zaman olmasıyla ilişkili olduğunu açıklayacağını dile getirmektedir (Derrida, 1982, s. 8). Bu ikisinin birbirine bağlandığı yer, göstergedir ve yazıdır. Derrida'ya göre: Gösterge mevcudu namevcutta temsil etmekte, mevcudun yerini almaktadır; böylece gösterge ertelenmiş mevcudiyettir (Derrida, 1982, s. 9). Derrida'nın cümlelerini doğrudan alıntılarla gerekirse:

Bir aralık (*interval*) mevcudiyeti mevcut olmayandan ayrılmalıdır ki mevcudiyet mevcut olabilsin; ancak onu mevcut olarak tesis eden bu aralık, aynı sebepten, mevcudiyeti kendinde ve kendine bu bölme suretiyle mevcutla birlikte, mevcut temelinde düşünülen her şeyi, yani bizim metafizik dilimizi, her varlık ve tekil olarak töz ya da özneyi bölmelidir. Kendini tesis ederken, dinamik olarak kendini bölerken bu aralığa aralama (*spacing*) diyebiliriz, zamanın-mekân olması ya da mekânın-zaman olması (*temporization*). Ve bu, mevcudiyetin "kökensel" olarak tesis edilmesi ve indirgenemez basit olmayışına (ve bu yüzden *stricto sensu* kökensel değildir) işaretlerin ya da *retention ve protention* izlerinin sentezine (analojik ya da koşullu olarak fenomenolojik ve aşkın bir dili yeniden üretmek kendinin yetersiz olduğunu ortaya koyacaktır) arkhe-yazı, arkhe-iz ya da *différance* demeyi teklif ediyorum. Ki (eşzamanlı olarak) aralama (ve) tehir etme (dir)[.] (Derrida, 1982, s. 13)

İmlenmenin mevcut olan unsurla mümkün olmakla; ancak aynı zamanda kendisinden başka bir şeyle ilişkili olmasıyla, geçmişte bir unsurun izlerini/işaretlerini kendinde taşıyan ve halihazırda geleceğin izlerinin tasallutunda olarak "düzenlenmiş bir mevcudiyettir" (*modified presence*) (Derrida, 1982, s. 13).

Maranda'nın değindiği biçimde imaj ve cevap bu genel ekonomi içinde düşünülebilir. İmajın cevaptan farkı imajın bileşenlerinin de bu ekonomiye dahil olmasıdır, bu yukarıda mezkûr aralık ile mümkün olabilmektedir. Gösteren ve gösterilen olarak düşünülen imaj ve cevap arasındaki fark, bir yönüyle anti-sözlükseldir (*anti-lexicographic*): Bunun bir vechesi tersinden işleyen bir sözlük olarak düşünülebilir. Sözlükte bir kelimenin anlamı için karşılığına bakılır; kelimden karşılığına gidilir, örneğin baston kelimesinin karşısında TDK sözlüğünde:

“Yürürken dayanmaya yarayan, ağaç veya metalden yapılan araç⁷”. Ancak bir bilmecede “Ben giderim o gider önümde tin tin eder.” Denmektedir; sözlüğün işlevsel tersi olması söz konusudur. Anti-sözlüksel olmasının başka bir vechesi de yine bu bağlamda değerlendirilmelidir: Temel anlam/yan anlam arasındaki hiyerarşik ayırım burada kalkmaktadır. Asli/tali ilişkisi tersyüz edilmektedir. Oyuncululuğun bu tarz işlemesi, dilden beklenen başat bir görev olan anlamı, *anlamına gelirken anlamına gel(e)memek* suretiyle radikal bir deneyim mesabesine getirmektedir. Böyle olmasıyla anti-sözlüksel örüngü, anlamı dile karşı getirmiş olacaktır, bu yüzden de sınırlandırılması gerekir. Bir tür (*genre*) olarak bilmece ele alındığında ya da folklorun değindiği biçimde kültürel kodlarla incelendiğinde sınırlandırılmakta, radikal bir deneyimde olmasının şaşırtmayacağı biçimde marjinal olmaktadır. Bu sayede dilin hiyerarşik yapısına musallat olmasını önüne geçildiği düşünülmektedir.

Ve bunu mümkün kılan örüngü, *pleksus*, bir çeviri sorunsalı olarak kendini göstermektedir. Başka bir deyişle *pleksus* çevirirken belirgin olmaktadır. Bilmecede yine Maranda’ya atıfla cevap imajda havidir; ancak imaj, cevaba çevrilmektedir. Çünkü imajın anlamına gelirken anlamına gel(e)meyen deneyiminde sentaks ve semantik arasında bir oyun açılmaktadır ve dilin temel anlam/yan anlam hiyerarşisine uygun olması hasebiyle “normal” denebilecek cevap, imajdaki bu oyun kat edildikten sonra “normalleşmektedir”. Semantik için Lyndon Harries, Petsch’in kavramları önceki (P, *precedent*) ve ardılı (S, *sequent*) olarak P’nin bilmeceyi teşkil ettiğini S’nin bilmece yapısından dışlandığını ifade ettikten sonra (Harries, 1971, s. 380) Georges ve Dundes’in de benzeri mantıkta düşündüğünü, bilmecenin minimal biriminin P olması gerektiğini öne sürdüklerini ifade etmektedir (Harries, 1971, s. 384).

Kendisini, bilmecenin icra edildiği bağlamdan soyutlandığında, anlam öğelerinin S’de gözlemlenebileceğini öne sürmekte ve bu yüzden semantik uyuma (*semantic fit*) dikkat çekmektedir; S’deki öğelerin P ile ilişkili uyumu ile başladığında uygun sıranın takip edileceğini düşünmektedir (Harries, 1971, s. 386). P ve S arasındaki sözlüksel/sözcüksel (*lexical*) içerik ve gramer biçimleri farklı olsa da P ve S aynı genel anlama haiz olduğundan benzeşik (*analogous*) ifadeler olduğunu savlamaktadır (Harries, 1971, ss. 391-392). Semantik uyuma hasrettiği müstakil bir makalede, “Semantik uyum terimi, anlam veya anlamların iki ifadede (imaj ve cevabı kastediyor) bulunmasıdır.” (Harries, 1976, s. 319) tanımı açıkça yapıldı. Dilin mantığına yer verdiği kısımda ise bilmecenin anlamını mantık kuralları ile kısıtlamanın

---

⁷ <https://sozluk.gov.tr/>

olanaksız olduğunu, dilbilimsel yapıya dair karar verilen şey ne olursa olsun her zaman fazladan bir unsurun anlamı tanımayı teşkil ettiğini dile getirmektedir (Harries, 1976, s. 321).

P ve S; imaj ve cevap, ikisinde de ortak olan anlam düşünüldüğünde imajın anlamı henüz tamam değildir; semantik olarak ne kadar doğru olsa da anlam cevabı *supplement* kılma pahasına gelmektedir. Ve anlamın radikal deneyiminden dil sâdır olmaktadır. Ya da olmakta mıdır? Derrida Aporiadan bahsederken *il y va d'un certain pas* cümlesini kurmakta ve *pas*'nın Fransızcada hem kadem hem de olumsuzluk anlamı vermesiyle cümlenin *Belirli bir adım/yok gerektirir* ve *Birkaç adım atar* olarak çevrilebileceğini söyleyip (Derrida, 1993, s. 6) *pas* kelimesinin aslında bütün belirlenimleri izale eden bir sınır olduğunu ve bu yüzden bu cümlenin ulus, coğrafya gibi bütünlüklerin içine alamayacağı bir cüz olduğunu ve bunu yapmakla kendinin Fransızcaya aidiyetini tasdik ettiğini ifade etmektedir (Derrida, 1993, ss. 6-7). İmajın cevaba çevrildiği -Roman Jakobson'un *intralingual* olarak tanımladığı- bilmeceler bu bağlamda dilin marjında yer alarak dil/dünya ilişkisi, anlam gibi konularda, örüngü sunmaktadır.

Tarihteki Bilmecelere Örüngülerle Bakış

İçerisi –şimdilik– olmayan örüngü, bununla ilintili olarak bir çeviri sorunsalı ve anlamın radikal deneyimi; *pleksus*'a dair bulguların buraya kadar bunlar oldu. Ancak *pleksus*'u iş başında göstermek gerekirse, bunun için örüngünün izlerini takip etmek yerinde bir hamle olacaktır.

F. J. Norton *Prisoner Who Saved His Neck with a Riddle* (Canını Bir Bilmece ile Kurtaran Mahkum) başlıklı makalesinde Samson ve Sphinx bilmeceleri gibi başka iki hikayede kahramanın çözülmeyen bir bilmeceyi çözmek suretiyle kahramanlık payesi aldığı anlatı olduğunu belirtmektedir (Norton, 1942, s. 27). Aarne-Thompson'un halk hikayeleri tipleri listesinde geçtiği şekliyle, koyun çalmaktan ölüme mahkûm edilen bir kişiye yargıçlar, kendilerinin bilemeyeceği bir bilmece üretebilirse özgürlüğüne kavuşacağını söyleyip bilmece bulması için üç gün süre vererek serbest bırakırlar. Hapisten çıkarken yol kenarında bir at kafatası gören mahkûm, üç gün sonunda bilmece bulamamanın üzüntüsüyle geri dönerken kafatasının içinde kuş yuvası ve içinde altı yavru görür ve buradan –çevrilemeyeceği şekliyle– şöyle bir bilmece çıkarır:

“Yürüyordum/Yürüyordum/Ölüden can çıktığını görüyordum/Mesih İsa kutsasın/Zira altısı yedinciye serbest götürüyordu.”⁸ (Norton, 1942, s. 28) Bilmecenin cevabı kafatasının içindeki kuş yuvasıdır. Bilmecce hikâyesi ile ele alınınca hâkimler hüküm ve mahkûm arasında cereyan eden bir olayda bilmecenin hükmü askıya aldığını söylemek mümkündür. Her durumda bilmecce hükmün sınırları içinde yani hâkimler ve mahkûm arasında kalmaktadır; çünkü mahkûmun kurtulma koşulu da hükmün bir parçasıdır; yani bir ilişkiden ayrı düşünülemez. Hükmün bir hayat memet⁹ meselesi olduğu göz önüne alındığında bilmecenin aynı zamanda yaşam ve ölüm arasında konuşlandığı da söylenebilir: Yaşam değildir; zira işlenmiş bir suçun cezasını tatbik etmek için yaşama son verilecektir yaşam marjlarına dayandırılmıştır, süren bir hayatın beklenmedik bir ölümle son bulması gibi değildir. Ölüm de denemez; zira hâkimler üç gün mühlet vermiştir.

Mahkûmun hükmün peşine çıktığında atın kafatasını görmesi ve üç gün bir bilmecce bulamayıp dönüşünde kafatasının içinde kuş yuvası ve kuşları görmesi için ise şu tespitlerde bulunmak mümkündür: ilkin bilmecce sınırlarda cereyan etmektedir; liminallik mevzubahistir. Çıkarırken gördüğü ilk “şey”, dönerken gördüğü son “şey” bilmecenin cevabı olacaktır. İkinci olarak “şeyde” keyfîlik (*arbitrariness*) söz konusudur. Atın kafatası olmasının tek sebebi mahkûmun dikkatini çekmesidir. Son olarak gördüğü “şeyin” ilk hali ile son hali arasındaki fark önem arz etmektedir. Bu fark, zamanın geçişini mekandaki değişiklik, farklarla imlemektedir ve farklar da sınırdadır.

Dikkat çekilmesi gereken başka bir konu, bilmecenin dil/dünya ayrımını imaj/cevap ayrımına çevirmesidir. Bu ayrım, Maranda'nın Saussure'e atıfla gösteren/gösterilen ilişkisine gösterenin imaj/cevap olarak başka bir ayrım çevrilmesidir. Mahkûm dünyayı bilmecceleştirmektedir; gördüğü dünya bilmecenin unsurlarına dönüşmektedir.

Pleksus yalnız bilmecede olan veya bilmecedan doğan örüntü değildir. Bilmecede nasıl işlediği yakalandıktan sonra örüngünün/pleksusun izlerini takip etmek mümkündür. Yine de ihtiyatla ilerlemek gerek; zira “ipin ucu her an kaçabilir.” Bu bağlamda Sfenks “biçilmiş

⁸ Bilmecenin İngilizcesi şöyledir: “As I walked out/As I walked out/From the dead I saw the living spring/Blessed ma Christ Jesu be/For the six have set the seventh free.” (Norton, 1942, s.28).

⁹ Bu konuda değinilmeden geçilmeyecek değerlendirmeleri yapan isim Huizinga'dır: “Bilmecenin kutsal, yani "tehlikeli" karakteri, mitolojik ve ayinsel metinlerde kendini hep "hayat memet sorunu" bir bilmecce olarak sunmasında ortaya çıkmaktadır; başka deyişle, cevap verenin hayatı çözüme bağlıdır, yani bu hayat oyunun ödülünü meydana getirmektedir. Bu özellik ile, kimsenin cevap veremeyeceği bir bilmecceyi dile getirmenin yüce bilgelik sayılması arasında bir bağ vardır” (Huizinga, 2006, s. 143). Ancak Huizinga bunu kendi oyun kavramından hareketle incelemektedir ve onun oyun tanımı konuyu farklı boyutlarda ele almayı gerektirdiği için burada onun bir alıntısıyla yer verilmesi uygun görülmüştür. İleride yine ondan alıntılar da yapılacaktır.

kaftandır”: “Kral Oedipus sadece bilmece izleği üzerinde merkezileşmiş değildir; fakat takdiminde, gelişiminde, kehanetinde oyun bir bilmece olarak inşa edilmiştir” (Vernant & DuBois, 1978, s. 480).

Sfenks bilmecesi “örmektedir”: Sofokles’in *Kral Oedipus* tragedyasında Oedipus ile Sfenks bilmecede karşılaşmaktadır. Sfenks imajı kurup Oedipus’la karşılaştığında anlam radikalleşmekte/liminalleşmekte/marjinalleşmektedir. Kreon’un bilmece için “bitmez tükenmez bilmece aklımızı altüst etti; başka bir şey düşünemez olduk” (Sophokles, 2019, s. 5) demesi tesadüf değildir.

Oedipus ve Sfenks’in karşılaşma anı, Renger’in tabiriyle, bir “eşiktir”: Oedipus Sfenks’in yanına vardığında kendini “liminal” bir durumda bulmuştur: “sabitlenmiş bir anlam noksanlığı, belirsizlik ve müphemlikle imlenmiş” bir liminal durumdur bu (Renger, 2013, s. 4). Sfenks bir belirsizliktir; aslan vücutlu, kadın kafasına sahip ve kanatları olan bir yaratıktır (Edmunds, 2006, s. 17). Babil ve Mısır kozmogonilerinde “eşiğin bekçileri” olarak tasvir edilen yaratıklardır (Van Genep, 1960, s. 21). Yunan mitolojisine geçişinde birtakım değişiklikler geçiren Sfenks, antik Mısır’da firavunun ilahi yönünü vurgulayan eril bir yaratık iken Yunan mitlerinde mezkûr Sfenks dişildir ve Diodorus Siculus onun için “çift biçimli yaratık” ibaresini kullanmaktadır (Renger, 2013, s. 33).

Eşkalinden kaynaklanan belirsizlik, Sfenks’in dağ başında oturan bir yaratık olması, bilmeceyi bilemeyenleri öldürmesiyle aynı zamanda amudi çizgiyle yaşam ve ölümün eşiğini tutan bir yaratıktır; ayrıca Thebes kentinin yolunu tutmasıyla şehir ve şehrin dışı (*polis* ve *a-polis*) arasında yer alması da burada değinilmesi gereken bir konudur (Renger, 2013, s. 36).

Sfenks’in anatomik denebilecek bu özellikleri onun anlamına gelmesi; ancak anlamına gel(e)memesidir. Onu anlamlandırmaya yarayan unsur da dildir; Sfenks konuşmak suretiyle anlam dairesine girmekte hem de bilmece ile bu girişi yapmaktadır.

Sfenks’in konuşması; “insan” kategorisini altüst etmektedir. *Zoon logon/hayvan-ı nâtik* olan insan kategorisi, “*zoon logon/hayvan-ı nâtik* olan Sfenks ile altüst olmaktadır. İnsan türünün alameti farikası olan konuşmak Sfenks’te varsa Sfenks insan mıdır? İnsandan başkası da konuşabiliyorsa insanın farkı nerededir, insan nasıl kategorize edilecektir? İnsan ile Sfenks arasındaki oyunculluk temel anlam ile mustalah/kategorik anlamın tersyüz oluşu, dilin sınırlarında; ancak içinde olmayan bir deneyimdir, bilmecede olduğu gibi. Bu yüzden

bilmecede pleksus *mise en abyme* dilden varlığa sirayet etmekte, bu sınırları bozundurmaktadır (*deconstructed*).

Yine bu yüzden Sfenks bilmecesi Sofokles tragedyasında vardır/yoktur. Görsel bir sanat olan tragedya da Sfenks gözükmeyen, bilmece gözükmeyen. Bilmece ancak koronun görüleni duyulana çevirmesi ile yani şifahi olarak aktarmasıyla verilir. Rojcewicz bunun muhtemel dört sebebi olabileceğini belirtmektedir. Bu sebeplerden ilki Sofokles'in başka bir eserinde bilmeceye yer vermesi ancak eserin günümüze ulaşmamış olması, ikinci sebebi, bilmecenin o dönem Atina'sında herkesçe malum olmasından bir daha bilmeceye yer vermek istememesi, üçüncü sebep dramatik kaygılarla bilmeceyi vermekten imtina etmesi ve son sebep ise bilmeceyi vermeden üstü kapalı söyleyerek izleyicinin yorumlamasını istemesidir (Rojcewicz, 2018, s. 120).

Bilmece Athenaeus ve Apollodorus'un eserlerinde geçmektedir. Athenaeus versiyonuna göre Phicium Dağı tepesinde oturan Sfenks "Dünyada iki ayaklı, dört ayaklı ve üç ayaklıdır; tek bir sesi vardır ve denizdeki, karadaki ve havadaki yaratıklar arasında bir tek o biçim değiştirebilir. Ve ayakları en fazla iken bacaklarının hızı en düşüktür." (Rojcewicz, 2018, s. 119) bilmecesini sormaktadır. Apollodorus'un versiyonunda ise ilham perisi olan Müzlerden bilmeceyi öğrendikten sonra Phicium Dağı tepesine oturan Sfenks tek bir sesi olan (bazı kaynaklarda ses yerine biçim kelimesinin geçtiği belirtilmektedir) ancak dört ayaklı iki ayaklı ve üç ayaklı olan nedir? Sorusunu sorduğu belirtilmektedir (Rojcewicz, 2018, s. 120). İki bilmecenin de cevabı "insandır" bu yapıtlara göre; ancak tek cevabın bu olmadığını savlayan görüşler de mevcuttur. Sfenks'in bilmecesinin cevabı "Oedpius" da olabilir; bunu öne süren Baum tragedya da Oedipus'un öğleden sonrayı yaşadığını ve ayaklarında çocukluğunun acılarının emarelerini taşıdığını belirtmektedir (Baum, 2006, s. 49).

Baum'un değindiği husus, Oedipus'un kelime anlamının Yunanca şişik ayak (*swollen foot*) olmasıdır; babası Laios kendi oğlu tarafından öldürüleceği kehanetini duyunca çocuğunu öldürmek için teslim ettiği kişiler onun ayaklarını bir ipten geçirerek taşa bağladığından ayakları şişmiş olarak bulunmuştur Oedipus. İsimlerin gerçek anlamlarından araştırmasını sürdüren Baum Oedipus'un dedesi Labdakos'un kelime anlamının topallayan olduğunu, Oedipus'un babasının ismi Laios'un adının ise ayağı sola çeken olduğunu belirterek argümanına destek aramaktadır (Baum, 2006, s. 52). Benzer argümanı isim üzerinden yürüten Vernant ise, "Oedipus halinin tersyüz edilmişinin" Oedipus'un isminde de olduğunu söyleyerek Oedipus'un –tanım bana ait– *ismiyle muamma* bir karakter olduğunu öne sürmektedir. Şişik

ayaklılığı, doğumundan beri taşıdığı lanetin izi iken aynı zamanda *oida*, biliyorum *pous* ayak ile bilmesinin onu şehre tiran kılacağı; ancak ayaklardan gelecek felaketleri taşıdığını iddia etmekte ve: “Oedipus tragedyasının tamamı, böylelikle, ismine uygun düşecek şekilde oyunda havidir” (Vernant & DuBois, 1978, s. 483) .

Buradan hareketle Sfenks bilmecesinin Oedipus’un dönüşümünü imlediğini kendi yaşamının ikindisini yaşayan Oedipus’un üç ayaklı olacağını, yaşamını idame ve gezmek için bir dış yardıma ihtiyaç duyacağını belirttiğini öne sürmektedir (Baum, 2006, s. 53). Konuya başka bir açıdan yaklaşan Vernant, Oedipus’un kullandığı dilin baş aşağı edilmiş bir biçimi yeniden ürettiğini söylemekte tanrıların dilinin ikili boyutunun kâhinin kehanetindeki muammayla açığa çıktığını öne sürmektedir: Oedipus’un dili iki farklı söylemin aynı dilde birbirini *ördüğü* (italikler sonradan eklendi) ve birbiriyle karşılaştığı bir yerdir; ilahi söylem ve beşerî söylemin mekânı.” (Vernant & DuBois, 1978, s. 478)

Dildeki muğlaklığın insanlık halindeki ikiliğe işaret ettiğini; bunu da *tıpkı bir bilmece gibi* iki zıt müdahaleyi çağırıldığını ifade ettikten sonra; tanrılar beşerin diliyle konuştukça dilin baş aşağı edildiğini eklemektedir (Vernant & DuBois, 1978, s. 480). Tanrıların kullanması ile bir muammaya dönüşen dil; tragedyada Oedipus’un hükmü (*gnome*) ile bilmeceyi ve bilmeceleşmeyi sürdürmektedir: Oedipus’un bu özelliği tragedyada da vurgulanmaktadır, daha en başta rahip Oedipus’a seslenirken, “Sen kimseye sormadan, bizden fazla bir şey bilmeden bizi haraca kesen o zalim canavarın pençesinden kurtardın.” (Sophokles, 2019, s. 2) demektedir. Oedipus’un inatçılığı suçluyu her ne pahasına olursa olsun bulma çabası bu hükmü de ortaya çıkaracaktır (Vernant & DuBois, 1978, s. 477).

O zaman Oedipus’un kendisi ikilidir (katlanmıştır) ve ismi ile muammadır: Tebai kentine Korint’ten gelen bir yabancı iken aslında Tebai’nin yerlisidir; bilmeceyi çözen adam serâpâ bilmecedir; hükümferma bir hâkim iken aslında mahkûmdur; sadece kendi hükmü (*gnome*) ile bilmeceyi çözen görülmeyenleri görebilecek bir zekâ aslında kördür (Vernant & DuBois, 1978, s. 479). Yukarıda ele alınan *neck riddle* örneğinde hayat memmat meselesi olan hüküm, hâkim ve mahkûmu da yerinden etmektedir; içi olmayan bu örüngüde –pleksus– yerlerini almaktadırlar.

Sfenks ve Oedipus arasındaki sınırın da yavaş yavaş ortadan kalktığını iddia etmek mümkündür; bilmece ile örüngünün oyunculuğuna kapılanlar gibi içeride denilemeyen, dışarıda da olmayan radikal/liminal/marjinal bir anlam deneyimiyle ilerlemektedir. Sfenks’ten

sonra Oedipus Tebai kentine varıp bir eş ve bir kral olmaktadır (Baum, 2006, s. 47). Bilmecenin böyle bir işlevinin olması halk hikayelerinde sıkça görülen bir durumdur; bilmece çözüldükten sonra ödül olarak kahraman prensesle evlenmekte hatta “bilmeceyi çözmek evliliğin önkoşuludur” kanısın doğmasına sebep olmaktadır (Davies, 2014, s. 432). Ancak evlilik, toplumsal bir ilişki olarak hükümde görüldüğü gibi hatta benzer mantıkla, bu örüngüde işlemektedir, bu durum, Oedipus’un uzun tiradından takip edilebilir: “Ey evlilik, bana hayat verdin, sonra da yeniden aynı tohumu bir daha saçtın: Aynı kandan çocuklarının kardeşi olan bir baba, babalarının kardeşi olan çocuklar kocasının hem anası hem karısı olan bir kadın dünyaya getirdin.” (Sophokles, 2019, s. 52) hâkim mahkûm iken çocuk eş baba olmakta Oedipus’un rezalet dediği bu durum toplumsal ve ailevi düzeni yıkarken onu kurmaktadır.

Oedipus ve Tragedya

Ancak “gözden kaçanlar” vardır; örneğin Oedipus’un öldürdüğü babası Laios şehrin dışında nasıl dolaşmaktadır? Sfenks ile karşılaşmış mıdır; bunlar muğlak ve müphem kalmaktadır; ancak Vernant’a göre bu, tragedyada olması gereken bir durumdur; hatta *Kral Oedipus* tragedyasında Sofokles, diğer tragedyalarından daha fazla müphem yapılar ve çifte anlamlar kullanmıştır (Vernant & DuBois, 1978, s. 475). Tragedyada bu kısma dair çalışmalar da yapılmıştır; bu konuda bir şey söylemek için salahiyet gerekir. Ancak “gözden kaçması” da gözün/görmenin ekonomisindedir diye düşünmek mümkündür. Zira, *neck riddle*’da görüldüğü üzere, görülenin bilmeceleştirilmesi, Oedipus’ta bir sahne sanatında görülmeyenin duyular arası bir çeviri ile gösterilmesi pleksusla işleyen mezkûr ekonomi ile ilişkilidir. Sahnede icra edilen bir sanatı görmeye giden Yunanlılarda sahnede kanlı ve çirkin eylemlerin gösterilmemesi gibi bir kural olduğu (Baum, 2006, s. 48) düşünüldüğünde bu sahnenin gösterilmemesi makul gözükmektedir.

Gözün ve görmenin ekonomisi işlemeye devam ettikçe örüngü açılabilir: Dilin, Oedipus’un ikili doğası ve muğlaklığın çözümlendiği yer Vernant için izleyicilerdir ve tek bir anlamı haiz kahraman tragedyada varacağı yerden habersizken izleyici, tanrıların sahip olacağı bir ayrıcalıklı, ikili anlamı da alabilecek bir pozisyonadadır. O yüzden Laios’un katilini arayan Oedipus yeni bir bilmece ile karşı karşıyadır farkında olmadan (Vernant & DuBois, 1978, s. 478) “Bu olayı aydınlatacağım *Ego phano*” diye Oedipus’un hüküm verdiği yerde aslında hem suçluyu açığa çıkaracağım hem de kendimin katil olduğunu ortaya çıkaracağım anlamlarını deneyimleyen en başından beri seyircilerdir Vernant’a göre (Vernant & DuBois, 1978, s. 479) Bu yüzden dilin iletişim özelliğinden hareketle yazar ve izleyici arasında başka bir diyalogun

örüldüğünü söyleyen Vernant, kahramanın bir anlamı ayıkmiş diğerine âmâ kaldığı yerde görme sayesinde trajik bilince erişildiğini ifade etmektedir (Vernant & DuBois, 1978, s. 476).

Tragedyada bu işleyiş âmâ Teiresias ve Oedipus zıtlığında verilmektedir. Kâhin Teiresias tragedyanın bir yerinde gelmekte ve Oedipus onu: “sen ki yerde gökte, bilinen bilinmeyen her şeyi sezersin, gözlerin görmediği halde kentin nasıl bir felakete uğradığını elbette bilirsin.” (Sophokles, 2019, s. 11) diye methederek başlamaktadır. Ancak Teiresias gitmesine izin vermesini istemektedir; çünkü olayların nasıl cereyan edeceğini görmektedir. Oedipus sinirlenip onun Kreon’la bir komplo içinde olduğunu söylediğinde bunu reddeden Teiresias, Oedipus’un kendisine bir şey yapamayacağını, zira “hakikatin kudretinin kendinde olduğunu” söylemektedir (Sophokles, 2019, s. 13).

Teiresias sahneden ayrılmadan önce Oedipus’la diyalogu, örüngünün görme/gözün ekonomisiyle irtibatını gözler önüne sermektedir: Teiresias Oedipus’a “doğduğun gün öldün.” dediğinde Oedipus “belirsiz sözler bunlar” diye karşılık vermektedir. Türkçe çevirisinde böyle verilen cümle İngilizce çevirisinde, “Bilmeceler ve karanlık sözcüklerle konuşmayı seviyorsun *Thou lov’st to speak in riddles and dark words*” diye geçmektedir (Sophocles, 1912, s. 62). Teiresias cevaben “bilmece çözmekte usta değil misin?” (benim çevirimde bilmeceleri okumada senden daha iyi kim ola!) dediğinde Oedipus, “O benim en büyük kuvvetim, dil uzatmaya kalkışma!” dediğinde Teiresias “İşte o büyük kuvvet dediğin, asıl felaketinin kaynağı.” Cevabını vermektedir (Sophokles, 2019, s. 17).

Hiçbir şeyi görmeden olacakları gören Teiresias ve her şeyi gördüğü halde akıbetine âmâ olan ve sonunda kendi gözlerini kör eden bir Oedipus. Tragedyanın sonlarına doğru kendi gözlerini kör etme sebebi, hiçbir canlı ya da ölümlünün bakışlarına maruz kalmamak olarak verilmekte hatta imkânı olsa dış dünya ile bağlantısını sağlayacak her şeyi mesela kulaklarını da çıkararak ortadan kaldırmayı istediği belirtilmektedir (Vernant & DuBois, 1978, s. 480). Görüşün/bakışın da bir içerisi yoktur; zira kendine ait olan bakıştan kurtularak toplumun ya da ötekinin bakışlarından kurtulmak mümkündür. Ve yine roller değişmektedir hükümde olduğu gibi; gözleri gören ve kendi hükmü ile bilmeceyi çözen Oedipus Teiresias’ın kehanetleri güvenmesini küçük görürken *Oedipus Kolonos*’ta adlı tragedyada artık gözleri görmeyen Oedipus sadece kehanetlere dayanarak Kolonos’taki kutsal koruya geldiğini belirtmektedir (Sophokles, 2010, s. 10).

Görüşün/bakışın işleyişi karakterlerdeki zıtlıktan başka Apollon Phoibos (parlak) kehaneti tragedyanın başından itibaren iş başındadır; Oedipus katili ararken korobaşı katili adını vermek, bu araştırmayı emreden Phoibos'a düşer (Sophokles, 2019, s. 10) diyerek buna değinmektedir. Yukarıda izleyicinin anlamları görmesinde verildiği şekliyle, gizli olanı aydınlatmayı kendine görev edinen Oedipus, Sfenks bilmecesinde yaptığı gibi, şeylerin karanlığına aydınlık getireceğini ifade etmektedir (Renger, 2013, s. 13). Ayrıca Oedipus ve Sfenks'in karşılaşma anının tasvirinde birbirlerine gözlerini ayırmadan baktıkları da önem arz etmektedir; çünkü aynı hizada olmasa da, Sfenks Oedipus'tan üsttedir, dik bakışların katiyeti insan ile insani olmayı ayırmaktadır (Renger, 2013, s. 17). Ve yine bu bakış, liminal/radikal durum ve sınırların birbirine geçişini imlemektedir:

“Dolayısıyla karşılaşma *içinde* (İtalik Renger'e ait) insanüstü varlık ile insan arasında bir mübadeleye sebep olan bir ilişkiyi doğurmaktadır. Oedipus için bu, radikal ötekine tek taraflı bir dönüşümdür; bilmece sahnesinin muhtelif temsillerinde Oedipus ve Sfenks bakışlarını birbirlerine sabitlemiş olarak tasvir edilmekte ve meseleyi şu noktaya getirmektedir: gözlerini ayırmadan göz göze bakışmada Oedipus ...[Sfenks'e] galip gelmiştir.” (Renger, 2013, s. 38)

Körlüğün ya da görmenin Sofokles evreninde denk düştüğü şey için Buxton insan bakış ve idrakinin (*sight and insight*) tanrılarınkine nazaran *sınırlı (limited)* (italik Buxton'a ait) olduğu hissini vermesi demektir (Buxton, 1980, s. 23). Körlük insanlığın sınırlarını göstermek oyun yazarının izleyicinin dikkatini çekmek için kullandığı, şifahi ve görsel bir metafor olarak sınırları imlemektedir (Buxton, 1980, s. 25). Araştırmasını Yunan mitlerinden örneklerle genişleten Buxton devamında gücü veya idrakinin aşırılığı nedeniyle insan ve tanrı arasındaki sınırları muğlaklaştıracağı için körlüğe mahkûm edilen ve tanrıların görülmemesi gereken şeylerini görmek suretiyle gözlerinden olan kahramanların öyküleri olmak üzere temelde iki tür anlatının mitlerde olduğunu belirtmektedir (Buxton, 1980, s. 27). Buxton Dodds'tan alıntılı olarak mitlerde ele alınan körlüğün o zamanın Yunan mantığında görme yetisini kaybeden birinin zihinsel güçlerinde kaybettiği yetiyi telafi kabilinden arttığı inancını olduğunu belirtmektedir. Bu mantığa ilaveten Eski Yunan'da şair ve kâhinlerde (*seer*) sıradan insanların sahip olmadığı ortak bir şeyin olduğunu, insan bilgisinin haddini aşan geçmiş ve geleceğe dair bilginin ilahi yanı olması sebebiyle şair ve kâhine yeni bir yeti kazandırırken onları tanrılardan ayırmak için bir kusur olarak kör edildiğini dile getirmektedir (Buxton, 1980, s. 29).

Sonuç

Bilmeceler folklor, antropoloji, dilbilim gibi çeşitli disiplinlerin inceleme konusu olmuş edebi türlerdir. Bu çalışmada muhtelif disiplinlerin bilmece tanımlarına ve bilmeceleri incelemesine kısaca göz attıktan sonra, yapısalcılığın bilmece analizine yer verilmiştir. Yapısalcılığın analizlerinden hareketle, yapısalcılığın ve semiyotiğin (göstergebilimin) kurucu isimlerinden biri olan Ferdinand de Saussure'ün gösterge tanımı ele alınmış ve düşünceleri Saussure'e eklenilen Fransız filozof Jacques Derrida'nın Saussure okumalarına değinilmiştir. Sonraları yapıbozum olarak adlandırılan bu okuma stratejilerinden biri olan *différance*'tan mülhem *plexus* (örüngü) geliştirilmeye çalışılmıştır. Örüngü bir *différance* ekonomisi ile işlediğinden hem bir fark hem de bir tehir olarak anlamına gelirken anlamına gelemeyen bir durumu imlemektedir. Böyle olması sebebiyle liminal bir durumdur: Radikal ve marjinal olarak sınırlarda işlemektedir. Bir sınır deneyimi olması hasebiyle sürekli çevrilmektedir. Bu çeviri, yine Derrida'ya atıfla hem tercüme (*translation*) hem de dönüşüm (*transformation*) olarak ilerlemektedir. Örüngü bu şekilde ele alındıktan sonra bilinen bir bilmece olan Sfenks bilmecesi ele alınmış ve örüngünün işleyiş mantığına dair bulgulara yer vermeye çalışılmıştır. Buna göre Sfenks bir eşik yaratığı olarak sınırdaki yer almaktadır. Kategorik olarak bir türe ait değildir; birkaç türün karışımı bir varlık olarak tasvir edilmektedir. İnsanı bilmeceleştiren bir varlık olarak insanın türsel özelliği olan konuşma/akletme becerisi ile insanın karşısına çıkmaktadır. Anlamı imaj/cevap sınırında tutarak dil sistemi içinde göstergeler arasındaki ilişkileri dönüştürmekte, göstergeleri imaj/cevap ikiliğinde yeniden kurmaktadır. Yine bu sınır deneyiminde varlığın mahiyetini, politik ilişkilerini dönüştürmektedir. Cevabın verilememesi durumunda insanın yaşamına son vermesi ya da helake götürmesi ile yaşam ve ölümün sınırında yer almaktadır. Cevaplanması durumunda ise insana bilgelik payesini vermekte hatta Oedipus'ta olduğu gibi insanı eş ve kral (aynı zamanda suçlu) yapmaktadır.

Kaynakça

- Abrahams, R. D., & Dundes, A. (1972). Riddles. İçinde R. M. Dorson (Ed.), *Folklore and Folklife An Introduction* (ss. 129-144). The University of Chicago Press.
- Anikin, V. P. (1975). On The Origins of Riddles. İçinde F. J. Oinas & S. Soudakoff (Ed.), *The Study of Russian Folklore*. De Gruyter Mouton.
- Aristotle. (1984). *The complete works of Aristotle* (J. Barnes, Çev.; C. 2). Princeton University Press Princeton, NJ.
- Baum, R. (2006). Oedipus's Body and the Riddle of the Sphinx. *Journal of Dramatic Theory and Criticism*, 45-56.
- Blake, B. J. (2010). *Secret language: Codes, tricks, spies, thieves, and symbols*. OUP Oxford.
- Buxton, R. G. (1980). Blindness and limits: Sophokles and the logic of myth. *The Journal of Hellenic Studies*, 100, 22-37.
- Davies, M. (2014). Oedipus and the Riddle of the Sphinx. *trends in claSSicS*, 6(2), Article 2.
- Derrida, J. (1976). *Of Grammatology* (G. C. Spivak, Çev.). The John Hopkins University Press.
- Derrida, J. (1982). *Positions* (A. Bass, Çev.). The University of Chicago Press.
- Derrida, J. (1993). *Aporias: Dying—awaiting (one another at) the "limits of truth" (mourir—s'attendre aux "limites de la vérité")* (T. Dutoit, Çev.). Stanford University Press.
- Derrida, J. (2010). *Gramatoloji* (İ. Birkan, Çev.). BilgeSu yayıncılık.
- Edmunds, L. (2006). *Oedipus*. Routledge.
- Green, T. A. (1992). Riddle. İçinde R. Bauman (Ed.), *Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments: A Communications-centered Handbook* (ss. 134-138). Oxford University Press.
- Harries, L. (1971). The Riddle in Africa. *The Journal of American Folklore*, 84(334), Article 334. <https://doi.org/10.2307/539632>
- Harries, L. (1976). Semantic Fit in Riddles. *The Journal of American Folklore*, 89(353), Article 353. <https://doi.org/10.2307/539444>
- Hasan-Rokem, G., & Shulman, D. (1996). Introduction. İçinde G. Hasan-Rokem & D. Shulman (Ed.), *Untying the Knot: On Riddles and Other Enigmatic Modes* (ss. 3-9). Oxford University Press.
- Hawkes, T. (1972). Metaphor. İçinde *The Critical Idiom Reissued*. Routledge.

- Huizinga, J. (2006). *Homo Ludens Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme* (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Kaivola-Bregenhøj, A. (1996). Riddles and Their Uses. İçinde G. Hasan-Rokem & D. Shulman (Ed.), *Untying the Knot: On Riddles and Other Enigmatic Modes* (ss. 10-36). Oxford University Press.
- Maranda, E. K. (1971a). The Logic of Riddles. *Structural Analysis of Oral Tradition*, 189-232.
- Maranda, E. K. (1971b). Theory and Practice of Riddle Analysis. *The Journal of American Folklore*, 84(331), Article 331. <https://doi.org/10.2307/539733>
- Maranda, E. K. (1976). Riddles and Riddling: An Introduction. *The Journal of American Folklore*, 89(352), Article 352. <https://doi.org/10.2307/539686>
- Maranda, E. K. (1978). Folklore and Culture Change: Lau Riddles of Modernization. *Folklore in the Modern World*, 207-218.
- Norton, F. J. (1942). Prisoner Who Saved His Neck with a Riddle. *Folklore*, 53(1), Article 1.
- Punter, D. (2007). Metaphor. İçinde *New Critical Idiom*. Routledge.
- Renger, A.-B. (2013). *Oedipus and the Sphinx: The threshold myth from Sophocles through Freud to Cocteau*. University of Chicago Press.
- Rojcewicz, S. (2018). How to Kill a Sphinx. *Delos: A Journal of Translation and World Literature*, 33(2), Article 2.
- Royle, N. (2003). Jacques Derrida. İçinde *Routledge Critical Thinkers*. Routledge.
- Sophocles. (1912). *Sophocles: Oedipus the king. Oedipus at Colonus. Antigone* (F. Storr, Çev.; C. 20). Heinemann.
- Sophokles. (2010). *Oidipus Kolonos'ta/Trakhisli Kadınlar* (F. Akderin, Çev.). Mitos-Boyut Tiyatro Yayınları.
- Sophokles. (2019). *Kral Oidipus* (B. Tuncel, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Taylor, A. (1943). The Riddle. *California Folklore Quarterly*, 2(2), Article 2. <https://doi.org/10.2307/1495557>
- Van Gennep, A. (1960). *The Rites of Passage* (G. L. Caffee, Ed.; M. B. Vizedom, Çev.). University of Chicago Press.
- Vernant, J.-P., & DuBois, P. (1978). Ambiguity and reversal: On the enigmatic structure of Oedipus Rex. *New Literary History*, 9(3), 475-501.

Batılılaşan Türkiye'nin Kadim Mekânı: Beyoğlu

Saniye VATANDAŞ¹ - Mehmet Güven AVCI²- Celalettin VATANDAŞ³

Öz

XVIII. yüzyılın büyük çoğunluğunda daha çok askeri alanla sınırlı kalan, fakat yüzyılın sonlarına doğru kapsamı daha da büyüyen batılılaşma yönündeki değişim ve dönüşüm politikaları, Tanzimat'la birlikte topyekûn niteliğine kavuşmuştur. Bu durum, neredeyse tamamen devlet adamlarının öncülüğünde gerçekleşen ve daha çok devlet kurumlarında değişimi öngören batılılaşmaya, XIX. yüzyılın ortalarından sonra, sivil bir boyut kazandırmıştır. Beyoğlu ise bunun merkezi durumundadır. Beyoğlu, tutum ve davranışlarıyla, görünüm ve yaşayış tarzlarıyla Avrupalılar gibi olmak anlamına gelen alafrangalığın merkezi haline gelmiştir. Buna karşılık Haliç'in hemen karşı yakasındaki semtlerde yaşayanlar geleneksel hayatlarına devam edip, ülkenin zor zamanlarında canlarıyla ve mallarıyla sorumluluk üstlenmeye devam etmişlerdir. Böylelikle iki ayrı İstanbul oluşmuştur: Alafranga İstanbul, alaturka İstanbul. Bu araştırma Alafranga İstanbul'u temsil eden Beyoğlu'nu konu edinmekte, batılılaşma adı altında Beyoğlu'nda yaşananları ortaya koyma amacı taşımaktadır.

Anahtar Sözcükler

Beyoğlu
alafranga
Batılılaşma
levantenler

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 20.06.2023

Kabul Tarihi: 06.08.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1317389

The Ancient Space of Westernising Turkey: Beyoglu

Abstract

During most of the XVIIIth century, the policies of change and transformation in the direction of westernisation, which were mostly limited to the military sphere but grew in scope towards the end of the century, gained a total character with the Tanzimat. This situation gave a civilian dimension to westernisation, which was almost entirely led by statesmen and envisaged changes in state institutions, after the mid-XIXth century. Thus, Beyoğlu became the centre of alafrangalism, which meant being like Europeans with their attitudes and behaviours, appearance and lifestyle. The inhabitants of the neighbourhoods on the opposite side of the Golden Horn, on the other hand, continued to live their traditional lives, taking responsibility with their lives and property in the country's difficult times. Thus, two different Istanbul were formed: Alafranga Istanbul and alaturka Istanbul. This research focuses on Beyoğlu, which represents Alfranga Istanbul, and aims to reveal what happened in Beyoğlu under the name of westernisation.

Keywords

Beyoğlu
alafranga
Westernisation
levantines

About Article

Received: 20.06.2023

Accepted: 06.08.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1317389

¹ Doç. Dr. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Tekirdağ/Türkiye, svatandas@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9075-0152

² Doç. Dr. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Tekirdağ/Türkiye, mgavci@nku.edu.tr ORCID: 0000-0003-4519-215X

³ Prof. Dr. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Tekirdağ/Türkiye, cvatandas@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1431-3553

Giriş

Türkiye'nin batılılaşma sürecinde ve serüveninde diğer şehirlere göre İstanbul'un yeri ve rolü ne ise, İstanbul'un ve hatta tüm şehirlerin diğer semtlerine oranla Beyoğlu'nun yeri ve rolü de odur. Bireysel özelliklerden toplumsal özelliklere, zihniyetten hayat tarzına, tutum ve davranışlardan inanç ve anlayışlara, görünümlerden hayat tarzlarına kadar batılılaşma sürecinde yaşanmış, gerçekleşmiş, gözlenmiş her şey diğer şehirlerden önce İstanbul'da, İstanbul'un ve diğer şehirlerin tüm semtlerinden önce Beyoğlu'nda oluşmuş ve görülmüştür. Batılılaşma sürecine dâhil olmak isteyen Türkiye'nin diğer şehirleri İstanbul'u, İstanbul'un diğer semtleri ise Beyoğlu'nu kendilerine model almışlardır. Böyle olunca, Türkiye ile ilgili olmak üzere, İstanbul'u ve/veya Beyoğlu'nu dikkate almadan anlatılmış veya yazılmış bir *Türkiye'nin Batılılaşma Tarihi*, insanıyla, mekânıyla somut gerçeklerden son derece soyutlanmış bir batılılaşma tarihi olacaktır. Hatta o, Türkiye'nin batılılaşma tarihi değil; tarihte, toplumlarda, ülkelerde ve coğrafyada herhangi bir somut karşılığı olmayan bir anlatıdan başka bir şey olmayacaktır. Hem batılılaşma sürecine dâhil olmuş her ülkedeki ve yerdeki değişim sürecine benzeyecek ve hem de hiçbirine benzemeyecektir. Türkiye'nin batılılaşma sürecinde ve serüveninde genel olarak İstanbul, özel olarak da Beyoğlu bir model, bir değişim mekânı, çok daha önemlisi de inşa edilecekler için adeta bir "beşik" işlevi görmüştür. Zira batılılaşmanın tohumları bu mekânlarda yeşerip oradan da değişime açık zihinlere, düşüncelere, inançlara, ahlâklara, yaşantılara akmış ve meyvelerini de bireysel görünümde, bireysel ve toplumsal hayatlarda vermiştir.

Batılılaşan Türkiye'nin Kadim Mekânı: Beyoğlu

Osmanlının son zamanlarında iki İstanbul vardı. Haliç bu iki İstanbul'u birbirinden ayıran doğal bir sınırdı. Haliç'in bu yakasında bir İstanbul, diğer yakasında bambaşka bir İstanbul vardı. Haliç'in o yakası ile bu yakasındaki İstanbul, insanıyla, insanların zihniyet ve inançlarıyla, tutum ve davranışlarıyla, görünüm ve eğlence tarzlarıyla, bireysel ve toplumsal gündemleriyle, umut ve hayalleriyle, korku ve endişeleriyle, hayat tarzlarıyla birbirinden tamamen farklıydı. Birinin merkezini Fatih (belki bir o kadar da Eyüp ve Süleymaniye), diğerinin merkezini ise o günkü yaygın kullanılan adıyla Rumcada "öteki", "karşı yaka", "öte yan" anlamlarına gelen Pera, Cumhuriyet döneminde yerleşik hale gelen adıyla da Beyoğlu oluşturuyordu.

Bu iki dünyanın tarihi çok gerilere gitmekle birlikte, farklılığın netleşmesi açısından Tanzimat önemli bir aşamayı temsil etmektedir. 1843 yılında İstanbul'u ziyaret eden Gérard de

Nerval, söz konusu iki dünya arasında açık-seçik hale gelmeye başlayan farklılığı gözler önüne serecek bir tanıklık yapmıştır (akt. Yaşar, 2009, s. 24). Bu iki ayrı zihniyetten, hayat tarzından ve dünyadan birinin mensuplarını, arkası hiç kesilmeksizin her zaman “yedi düvele karşı” mücadele eden, gözünü neredeyse hep savaş meydanlarında veya savaşın yaşandığı zamanlarda açıp, yine çoğu zaman gözünü savaş meydanlarında kapayan, ülkesinin ve devletinin geleceği için sürekli can ve mal veren Müslüman Türkler oluşturuyordu⁴. Bunların hayata, hayat tarzına, ilişkin öyle büyük beklentileri yoktu; genel anlamda en büyük beklentilerini ırzlarını, dinlerini korumak, özel olarak da binlerce kilometre uzaklıktaki savaş alanlarında ülkelerini, namuslarını, dinlerini savunan çocuklarından iyi bir haber almak ve akşam yatağa tok karımla girmek oluşturuyordu. Hemen her zaman yaşamak için yiyor, örtünmek için giyiniyorlardı. Eğlenmek, dinlenmek, bir şeylerden maddi anlamda haz almak nerdeyse bilmedikleri bir şeydi; zira hayatın ve ülkenin bütün yükleri omuzlarındaydı. İşsizlik, açlık, hastalık, gurbetteki yakınardan gelecek haber beklentileri, bunlara ilişkin korku ve kaygılar içerisinde eğer eğlenebilirlerse oğullarının sünnetinde, oğul ve kızlarının düğününde eğlenirlerdi (Vatandaş, 2021, s. 54).

Haliç'in öteki yakası, bu yakasına göre bambaşka bir dünya idi. Oradaki dünyayı daha çok, yemek için yaşayanlar, karşı cins tarafından beğenilmek ve onu “avlamak” için giyinenler, ne Türk'ün ve ne de Fransız'ın tam anlayamadığı karma bir dille konuşanlar, farklı mekânlarda gerçekleşen eğlencelerin hepsine birden katılamamanın acısıyla kıvrananlar, dans etmeyi ve sarhoş olmayı medenilik kabul edenler, eşlerinden başka bir de metresleri olanlar veya yeni metresler edinme hayalleri kuranlar, uğruna bol para harcayacak sevgili veya kendisiniyalılarda yaşatacak koca adayları arayanlar... oluşturuyordu. Bunların “vatan”, “devlet”, “millet”, “din” gibi bir dertleri ve ölçüleri yoktu. İçinde yaşadıkları ülkenin fiili gerçekleriyle de herhangi bir

---

⁴ Selâhattin Enis, Birinci Dünya Savaşı İstanbul'unu anlattığı “Zâniyeler” romanında, kahramanı Fitnat vasıtasıyla, birbirinden farklı hayat tarzlarına sahip olan Aksaray ve Beyoğlu halkını yaşayışları bakımından karşılaştırmıştır. Bu fark özellikle Dünya Savaşı sırasında en üst düzeye çıkmıştır. Savaşın bütün yükünü çeken, acılarını hisseden yerler Aksaray ve Fatih gibi semtlerin mensuplarıdır. Bu semtlerde yaşayanlar vatani uğruna çocuklarını cepheye göndermiştir. Geride kalanlar ise “kuru ekmeğini gözyaşına batırarak” hayatını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Beyoğlu ve Şişli'de durum tam tersidir. Savaşın başlamasıyla birlikte buradaki sefahat daha da artmış, devrin devlet adamları da bu sefahatin içinde yerlerini almışlardır. Burada hiçbir hayatî maddenin sıkıntısı yoktur. Erkekler savaştan kaçmak için sahte doktor raporları peşindedirler. Harp zenginleri ise Türk İstanbul'un sırtından kazandığı serveti, Beyoğlu'nun eğlence yerlerinde tüketmektedirler. Romanın kahramanı Fitnat'ın ailesi Aksaray'da oturmaktadır. Fakat o, savaş başlayınca teyzesi Münevver Hanım'ın Şişli'deki evinde kalmayı tercih etmiştir. Fitnat, İstanbul'un birbirinden farklı iki hayat tarzını gördükten sonra Beyoğlu ile Aksaray semtlerini karşılaştırır. Bu karşılaştırmayı yaparken yanında Beyoğlu ve Şişli hayatı hakkında ayrıntılı bilgi aldığı arkadaşı İclâl vardır:

Bu İstanbul hiçbir vakitte hakiki İstanbul, asıl İstanbul; Erzurum'da, Çanakkale'de kan döken İstanbul, aç olup katik bulamadığı zamanlar ekmeğini tuzlu gözyaşlarına batırarak yiyen ve bununla nefsinin körelten İstanbul değildi. Vücudumuza dâhil olan mikropları kan ve uzviyetimiz nasıl bir çıban şeklinde harice atarsa, İclâl'in anlattığı İstanbul'u da hakiki İstanbul içinde beslemeyerek tıpkı bir çıban şeklinde öylece bir kenara, şehrin sonuna atıp fırlatmıştı (Atabeyoğlu, 2012, s. 50).

ilgileri ve ona dair bilgileri de yoktu⁵. Garip, gösterişi önemseyen, ilişkilerin aldatmaya dayandığı bu dünyanın mensupları, *Levantenler*⁶, *Rumlar*, *Ermeniler*, *Yahudiler*, *Ecnebililer* ve en önemlisi de anne-babaları ve yakın akrabaları Haliç'in öbür yakasında yaşayanlardı. Özellikle bu sonuncuların durumu çok dikkat çekiciydi; bunlar ne bu yakada ne de öbür yakada tam kabul görüyorlardı. Esasen gerçek anlamda hiçbir yere aidiyetleri yoktu; bir Haliç'in öbür yakasına ait olmak istemiyor, bu yakasında da kabul görmüyorlardı. Ne buradakiler ne de öbür taraftakiler kendilerine bir kıymet veriyorlardı. Bu sebeple bunların en büyük arzuları bu yakanın doğal mensubu muamelesi görmektir. Ancak bir türlü bu yakaya tam aidiyet sağlayamıyorlar; sağladığını sananlar ise itibar görmüyordu. Bu yakadakilerin ortak bir özelliği vardı. Bunlar, her şeyi ile alafranga olma sevdasına sahip kimselerdi. Umutlarını, hayallerini alafranga olmak oluşturuyordu. Bu nedenle buradaydılar. Çünkü burası, binalarıyla ve insanlarıyla alafranga (Avrupaî) olan veya olmaya çalışan bir dünyaydı. Öbür tarafta hemen hiç olmayan oteller, tiyatrolar, mağazalar, restoranlar bu dünyanın değişmeyen unsurlarıydı. Çokça gazino, bar ve randevuevi vardı. Hayat bunların etrafında şekilleniyordu. Burası, ortak özellikleri "Avrupalı olmak" şeklinde tanımlanabilecek çok farklı etnikten, kültürden insanların yaşadığı bir dünyaydı (Vatandaş, 2021, s. 55). Çünkü çekirdeği böyleydi. Öyle ki neredeyse iki asır önceki (1717 yılı) halini görmüş olan İngiliz yazar Lady Montagu, burasını "Babil Kulesine" benzetmiş ve birbirinin dilini bilmeyenlerin dünyası olarak resmetmişti. Daha o zamanlar Türkçe, Rumca, Yahudice, Ermenice, Arapça, Acemce, Rusça, İslavca, İtalyanca, Ulahça, Almanca, Felemenkçe, Fransızca, İngilizce ve Macarca burada kolaylıkla işitilebilecek dillerdi. İnsanlar birbirlerinin dillerini bilmediklerinden çoğunlukla el kol hareketleriyle anlaşıyorlardı (Montagu, 1974, s. 121). Artık öyle değildi. Artık insanlar büyük oranda birbirleriyle konuşabiliyor ve anlaşabiliyorlardı. Bazıları ise karma dillerle konuşuyor ve anlaşıyordu. Karma dili konuşanların çoğu ise anne-babaları öbür yakada oturanların çocuklarıydı. Burası, her şeyi ile alafranga olma çabası taşıyanlara göre "tam bir Avrupa kenti"⁷

⁵ Mithat Cemal Kuntay, Beyoğlu'nun kozmopolit hayatına dikkat çeken yazarlardan birisidir. "Üç İstanbul" adlı romanının kahramanı gazeteci Adnan, yazmakta olduğu "Yıkılan Vatan" adlı romanında Beyoğlu'nu "Damarsız ve kansız bir toprak parçası" olarak görür ve şunları söyler:

Çamurun bayramlık elbisesini giydiği, taşın sonradan görme olduğu bu caddeler! Panayır tiyatrolarına benzeyen bu evler! Bu yerde en korkak gözler, bir şapkanın gölgesinde korkunç olur ve bir şapkanın altında bu sokaklarda Samatyalı Şarmanlar, Tatavla'lı Venedik Dojları dolaşır. Bu, tahta bıçaklar, mukavva bombalar, Moskof bayrağının altında durduğu gün demirdir, alevdir... Sonra bu vatansız topraklarda, bir damla ecdat kanı gibi cuma günleri bikes dolaşan bayrak! Sonra yüzünü, ağyar gözlerden dizlerinin arasında gizleyen dul kadınlar gibi yıkık Kamer Hatun Camii. Beyoğlu fethedilmeyen İstanbul'dur (Kuntay, 1983, s. 45).

⁶ Levanten, çeşitli sebeplerle İstanbul'a (veya Osmanlının diğer bir şehrine; örneğin İzmir'e) gelip kendisi gibi yabancı ya da yerli gayrimüslimle evlenerek şehre yerleşen Avrupalıdır.

⁷ Mehmet Öztürk ve Enis Batur, Beyoğlu'nun bu karakteristik özelliğini şöyle anlatmıştır:

idi. Piyer Loti'ye göre "Hıristiyanların beldesi" (Pierre Loti, 2000, s. 62), Gérard de Nerval'a göre ise bir "Avrupalılar beldesi" (Gerard, 1974) idi. Claude Farrère ise bu tanımlamalara büyük oranda katılmakla birlikte, niteliğe ilişkin bir tanımlama yaparak, mensupları ağırlıklı "Hıristiyan Rum ve Ermeni" olan bu bölge insanların "Doğu'nun sefil, pis Hıristiyanlığını çok iyi temsil eder" kimseler olduklarını belirtmiştir (akt. Yaşar, 2009, s. 58).

Beyoğlu'nda egemen olan görünümün ve hayat tarzının belirleyicileri daha çok Levantenlerdi. Zira bunlar köken olarak Avrupalıydılar. Bunlar batılılaşma sevdasına tutulmuş "yerli unsurlar" değil, "yerli unsurların" Batılılaşarak kendileri gibi olmayı hayal ettikleri model kimselerdi. Zira Avrupalı oldukları için her şeyleri ile doğal bir şekilde Avrupalıydılar⁸. Levantenler, sosyal hayatlarında alafranga tarzı yansıtmaktaydılar ve batılılaşma sürecinde, batılı bireyin somut örneğini temsil ettikleri için idealleştirildiler. Bu bakımdan da Türkiye'nin sosyal tarihinde önemli bir konuma sahip oldular.

Osmanlının son yüzyılındaki Beyoğlu, Levantenleri arasında Fransız ve İtalyanlar Latin grubunu temsilen başı çekiyorlardı. Onları İngiliz, Avusturya ve Almanlardan oluşan Anglo Germen grubu takip ediyordu. Bunlar, müzikten tiyatroya, resimden edebiyata, gazetecilikten fotoğrafçılığa ve hatta bazı bilim dallarındaki çalışmalara varıncaya kadar batılılaşma sürecinin gereği olan tüm değişim ve inşa faaliyetlerinin pasif modelleri veya aktif aktörleri durumundaydılar. Bunda demografik oranlarının etkisi de büyüktü. Zira sayıca gittikçe çoğalmışlardı. Bunu anlamak için şehrin son birkaç on yılındaki nüfusunda gerçekleşen değişime bakmak fazlasıyla yetecektir. Şehrin 1844'deki nüfusu 391 bin idi. Ancak nüfus,

---

İstanbul'daki Levantenler, Rumlar, Yahudiler, Ermeniler gibi gayri-Müslimlerin ve Batı'ya yönelme eğilimindeki Osmanlı aydınlarının varlığı, bu kentteki kültür-sanat hayatının şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur. Söz konusu sosyal, ulusal ve dinsel toplulukların Galata- Beyoğlu arasındaki etkinlikleri bu bölgeyi, İstanbul'un diğer semtlerinden açık bir biçimde ayırmıştı. Haliç, İstanbul'u Galata ve Beyoğlu'ndan sadece coğrafi olarak değil, aynı zamanda bütün bir yaşam deneyimi olarak da bölüyordu (Öztürk, 2005, s.398).

Beyoğlu mıntıkası, Osmanlı devrinin ilk asırlarına kadar gayrimeskûn bir ormanlık arazi idi ve yalnız Taksim'e kadar olan sahada bazı köşklelerle mezarlıklar bulunuyordu. Kalan kısımda, elçiliklerle Avrupalıların ve bazı yerli Hristiyanların yetiştirdikleri bağlar vardı ki, elçilik erkânı ve ecnebler, yaz günlerinde ve bilhassa şehirde veba salgını zuhur ettiği zaman, bu bağlarda bulunan evlere çekilirlerdi. 16. asırdan sonra, elçilik binalarının inşası üzerine, elçilik erkânı ve Avrupalı tacirler ve onları takiben de yerli zengin Hristiyanlar, Beyoğlu sırtlarını izdihamlı Galata'ya tercih ederek orada evler yaptılar, kiliseler inşa ettiler ve böylelikle Beyoğlu son zamanlara kadar ecnebi ve Hristiyan halkın hususi bir mahallesi olarak kaldı. 17. yüzyıl İstanbul'undan Eremya Çelebi'nin kurduğu panorama "Gavur Beyoğlu" efsanesine ışık tutuyor. Kentin pek çok mahallesinde farklı cemaatlerin yoğunlaştığı bilinen gerçek Beyoğlu ayrı bir statüyle karşımıza çıkar. Tarihin içine döndüğümüzde: Burası "yabancı"dır her şeyden önce, bir ayağı 'dışarıda' olanların toplandığı, ayrışmalar bile yerlerini şehrin yeni yabancılara bıraktıkları bir adadır: İstanbul yeryüzüne bu kesitten açılmıştır, açılacaktır (Batur, 2006, s.9).

⁸Ancak kabul etmek gerekir ki, bunlar da Avrupalılıkları açısından zaman içerisinde büyük oranda problemli hale geleceklerdir. Çünkü kendilerini göz hapsinde tutan hayran kitlelerin bakışları altında ister-istemez değişip, Avrupa'da tepkilere yol açacak görünüm ve davranışlara yönelebilmişlerdir. Fakat buna rağmen hayranlarını gözünde ve gönlünde model olmaya devam etmişlerdir.

yaklaşık kırk yıl sonra, 1886 yılında 851 bine çıkmıştır. Bu olağandışı artışta, Avrupa'dan gelenler önemlidir. İfade edilen 50-60 yıl gibi bir zaman aralığında başka yerlerden gelerek İstanbul'a yerleşen Avrupa kökenlilerin sayısı kabaca 100 bin olarak ifade edilebilir. Bu nüfusun yarısını Rum, Ermeni, Yahudi ve Levantenler oluşturuyordu. Beyoğlu bölgesi için bu oran %80'lere ulaşıyordu (İnal, 2006, s.11).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'dan gelen tiyatro, sirk, müzikal kumpanyalarının kalabalık gösterilerini sergileyeceği adres Beyoğlu'ydu. Özellikle akşamları hemen her otelden, büyük restorandan ve cafelerden müzik seslerinin sokaklara taşıdığı bir yerd Beyoğlu. Bu dönem, aynı zamanda büyük ve şatafatlı otellerin, sonu gelmez eğlencelerin düzenlendiği mekanların, apartmanların, Bonmarche'lerin, pastane, bar, balo gibi eğlence mekânlarının, lüks restoranların, gazete bürolarının, kitabevlerinin ortaya çıkıp hızla yaygınlaştığı ve birbiriyle yarıştığı bir dünya idi (Güneş, 2009, s.11). Sokakları, birkaç saatlik zevk için birbirini gözetleyen veya kur yapan kadın ve erkeklerin koşuşturduğu, metresliğe aday kadınların paralı erkek avına çıktığı, fahişelerin müşteri beklediği, her adımda sarhoş kustumklarına rast gelinen, tefecilerin “ocağına incir ağacı” diyeceği bir çaresiz beklediği, harcamakla bitiremeyeceği kadar çok parası olanların son derece pahalı mağazalarda günlerini geçirdiği bir dünya idi. Sabahın erken saatlerinden gecenin kör noktasına uzanan zaman aralığında yabancılardan, Levantenlerin, azınlıkların, oluşma devresinin başlangıcındaki yeni yerli burjuvazinin temsilcilerinin şık giysileri, zarif davranışları, alışverişlerinin kanıtı paketler ile yürüdükleri, oturdukları, çay veya kahve içtikleri, müzik dinledikleri bir yerd. Babil kargaşasını tazeleyen onlarca dilden binlerce sözcüğü havaya savurulduğu bir dünya idi. “Asri Zamanlar”ın nabzı, çökmeye hazırlanan bir imparatorluğun Lut'u, Sodom'u, Ninova'sı idi (Batur, 2006, s.10). Dönemin pek çok yazarı açısından burası tanımıyla (Güzelsoy, 2009, s.22) “Sark”ın “Garbı” idi⁹.

Tanzimat Fermanı'nın topyekûn batılılaşma anlayışına uygun şekilde oluşturduğu ortamda yabancılardan etkisinin iyice yoğunlaşması, Osmanlı toplumunda başta Levantenler olmak üzere gayrimüslimlerin ve genel olarak Avrupa'nın etkisinin daha öncesiyle kıyaslanamayacak ölçüde artmasına yol açmıştı (Güneş, 2009, s.11). Beyoğlu ise bütün

---

⁹ 1857 yılında, dönemin Fransız elçisinin eşi Marie de Melfort'a, kuzeni Nee de Melfort tarafından yazılan bir mektup, o zamanın Beyoğlu'nu resmetmesi açısından önemlidir:

Hayatım boyunca daha önce hiç bu kadar güzel gözleri ve şık kadınları bir arada görmemişim... Bu güzellikler nedeniyle buraya, kesinlikle bu ismi hak ettiğini düşünerek, “İstanbul'un incisi” [the pearl of Constantinople] demeye karar verdim. Hoş simalar, üst düzeyde incelik ve nezaket... (<http://levantineheritage.com/pdf/Baltazzi-Old-Houses-Yalis-Hans-and-Farms.pdf>) (Erişim tarihi: 18/03/2019)

bunların odağındaydı. Türkiye, Beyoğlu üzerinden Batılılaşıyordu. Beyoğlu, batılılaşmanın laboratuvarı gibiydi. Yüzyılın başından itibaren her şey hızla değişmeye başladı. Sadece insanlar değil, binalarda değişiyordu. Binalar insanları, insanlar binaları değiştiriyordu. Bu arada hiç beklenmedik bir şey gerçekleşti. 1830 yılında büyük bir yangın çıktı ve Beyoğlu'nun önemli bir kısmı yanıp kül oldu. Bölge fiziki açıdan yeniden dizayn edilmeye başlandı. 1860-64 yılları arasında Galata ile Beyoğlu'nu ayıran surlar yerle bir edildi. Mekân birleştirilip, büyütüldü. Ayaspaşa ve Tepebaşı mezarlıkları kaldırılarak yeni binalar inşa edildi. Caddeler açıldı. Art Nouveau'nun zarif örnekleri, neoklasik süslemenin eşsiz eserleri, cadde boyunca sıralandı. Büyük oteller, konsolosluklar, okullar, işhanları her taraftan yükselmeye başladı. 1867 tarihinden itibaren yabancılara konut edinme hakkının tanınması değişimi daha da hızlandırdı. Gerçekleştirilen yasal düzenlemeyle gayrimüslimlerin yapacağı binaların kat sayısı, genişliği gibi sınırlamalar kaldırıldı. 1830 yılındaki büyük yangını takiben hızla değişen Beyoğlu, ikinci felaketi (belki de en büyük şansı) 1871 yılında yaşadı. Çok büyük bir yangın çıktı. 3000'den fazla bina yanarak yok oldu. Böylece yeni zenginlere, yeni imkânlarıyla, bu boşalan arsalar üzerinde yeni şık konaklar yaptırma fırsatı doğdu. Dolayısıyla takip eden zamandaki Beyoğlu, az sayıda istisnalar dışında, 1871 sonrasında oluşmuş Beyoğlu'dur (Belge, 2008, s.265).

Beyoğlu iki büyük yangını takiben, adeta çağın öne çıkan mimarlarının "showroom"una dönüşmüştür. Özellikle 1871 sonrasında "Cadde-i Kebir" (İstiklal Caddesi) üzerinde açılan lokanta, kahvehane ve gazino sayısında hızlı bir artış olmuştur. Cafe Riche, Cafe Tortoni, Cafe Flamm ve Cafe Valaury yeni açılan ve Beyoğlu müdavimlerinin sevdiği yerler haline gelmiştir. 1873 yılında Galata ile Beyoğlu arasında Tünel açılmış ve bu, bölgeyi daha da ilgi merkezi haline getirmiştir. Sultan Abdülmecid bile yeni sarayını Beyoğlu'na yakın olan bölgeye (Dolmabahçe) inşa ettirmiş ve orada ikamet etmeye başlamıştır. Özellikle kış akşamları, çoğu zaman da habersizce, Beyoğlu'na gitmiş ve Türkiye'nin Avrupalılaştan yüzünü seyretmiştir.

Avrupalılar gibi olma telaş ve çabasındaki Türkiye'nin en alafranga mekânı olan Beyoğlu halkı için kış ayları tiyatro, konser gösterilerine gitmek, yemekli eğlencelere ve balolara katılmak demektir. Kılıç'ın (2009) çalışmasında detaylı olarak incelendiği üzere, bölgedeki tiyatrolar, sahnelerini genellikle Ekim ayı ortalarında açıyor ve faaliyetlerini yaz sezonunun başlangıcına kadar sürdürüyorlardı. Yaz aylarında tiyatroların tatile girmesinden sonra, yerini sirk gösterileri alıyordu. Ayrıca "Beyoğlu eğlenceleri" arasında konserler daima ön plandaydı. Başta karnaval olmak üzere, çeşitli bayram eğlenceleri de Beyoğlu'nun vazgeçemediği faaliyetlerdendi (Sakaoğlu, 1994, s.2/214). Her fırsatta elçiliklerin veya azınlık

gruplarının yardım dernekleri yararına verilen balolar, Avrupa'daki örneklerini aratmayacak kadar büyük ve şenlikliydi. Sabah saatlerine kadar süren bu eğlencelerde, yeni dans müzikleri eşliğinde, büyük bir coşkuyla ve yorulma bilmez bir arzuyla danslar ediliyordu (Durudoğan, 1998, s.63-64). Çok sayıdaki tiyatro, konser salonu ve cafe-chantant insanların akın ettikleri yerlerdi. Bu mekânların bir kısmı, içinde üstü açık tiyatrosu, orkestrası ve restoranı bulunan bahçeler halindeydi ve faaliyetler yazın gerçekleştiriliyordu. Diğer bir kısmı ise kışlık olup, kapalı salonlar şeklindeydi (Durudoğan, 1998, s. 64). Yazlık bahçeler içinde en büyükleri ve en çok rağbet edilenleri ise Grand-Champ (Taksim) ve Petit-Champ (Tepebaşı) bahçeleri idi (Kılıç, 2009, s. 39).

Beyoğlu halkı, karnaval mevsimleri başta olmak üzere eğlence yerlerine çok fazla ilgi gösterirdi. Zaten onlara göre “eğlence” demek “hayat” demektir. Karnavallar ise eğlencelerin önemli bir kısmını oluşturuyordu. Karnaval kutlamaları genellikle ocak ayına rastlıyordu. Karnaval mevsimi boyunca hemen her yerde balolar organize ediliyordu (Kılıç, 2009, s. 43). Her balo Beyoğlu halkı için başlı başına bir olaydı. Her cemaatin kendi elçiliğinin himayesinde balo oluyordu: Rum, Ermeni, Musevi ve İtalyan baloları önceden afişlerle bildiriliyor, ayrıca gazetelerde de ilanları çıkıyordu (Kılıç, 2009, s. 43). Beyoğlu halkının önemli bir kısmını oluşturan “ecnebler” bu şekilde kendi elçileriyle de yakınlaşma fırsatı buluyorlardı. Burada, başlarında kırmızı fesleriyle genç Türk erkeklerine rastlanılsa da yanlarında eşleri olmuyordu. Karnavalın son haftasında ise tüm Beyoğlu, Kalyoncu Kulluk'ta bir araya geliyordu. Ayrıca geceleri Beyoğlu Caddesi'nde bazı meraklı taşralı Türklerin hayret dolu bakışları altında takma burun ve sakallarıyla sahte asilzadelerin kesintisiz geçidi sürerdi (Bareilles, 1918, s.105-107). Tüm bunlara tanıklık açısından Pierre Loti'nin, “Bezgin Kadınlar” romanında dile getirdikleri önemlidir. Pierre Loti, Beyoğlu insanlarından söz ederken “Avrupa şehri” dediği bu semtin insanlarını boş, miskin ve hayalsiz bulmuştur. Gece hayatının hareketli olduğu bu yerin insanlarını “her ırktan tatlı su Frenkleri ve heyhat Parisli yahut da takribi olarak Parisli kıyafetlerinden dolayı nefislerini gıptaya layık bir medeniyet derecesine erişmiş sanan” kimseler olarak nitelemiş ve bunların arasında “bazı genç Türklerin” de bulunduğu bahisle “bu insanların vakitlerini birahanelerde, iğrenç batakhanelerde veya Beyoğlu'nun yüksek zarafet muhitlerinde poker masalarında öldürdüklerini” (Pierre Loti, 2007, s. 137) ifade etmiştir. Bu bağlamda Ünlü Fransız araştırmacı Alain Quella Villéger'in tanıklığı da kıymetlidir. Villéger, Beyoğlu'nda gerçekleşen sosyal faaliyetleri “Avrupa'dan gelen tiyatro turneleri ve operetlerinin izlenmesi, Tokatlıyan da çorba içilmesi, birahanelerde bira içilmesi veya sadece kadınların bulunduğu çapkınlık evlerine gidilmesi” (Villéger, 2002, s.86) şeklinde

ifade etmiştir. Bunlara, büyükelçiliklerde düzenlenen Paris tarzı balolar ve eğlenceleri de eklemek gerekmektedir. Zira “Beyoğlu” dedi mi akla ilk gelen şeylerden birisi balolardır. Dolısıyla roman kahramanlarının her fırsatta balolara gitmeleri bir tesadüf değildir. Baloların düzenlendiği, Beyoğlu'nun “seçkin” ailelerinin toplandığı mekânların başında ise Union Française ve Pera Palas gelmekteydi.

Beyoğlu'nda daha çok eğlenilirdi, ancak sadece eğlenilmez, aynı zamanda alışveriş yapıldı. Avrupa'nın en lüks ürünlerinin satıldığı en lüks ve pahalı mağazalar buradaydı. Bu mekânların en önemlileri *Bazar Alman* ve *Bonmarché* mağazalarıydı. Bu mağazalar ve diğer mekânlar o kadar ilgi merkezi durumundaydılar ki, birçok kişi ve özellikle de zenginler veya zenginlere özenenler için Beyoğlu'na gitmek demek, bu mağazalara gitmek demektir. Böyle olduğu için dönemin romanlarının kahramanları günlerini hep bu mağazalarda geçireceklerdir. Ayrıca dönemin pek çok yazarı, bu mağazaların isimlerine ve özelliklerine özellikle romanları üzerinden tanıklık etmekten pek hoşlanacaklardır. Örneğin Halit Ziya'nın “Nesl-i Ahir” romanında mekân olarak kullanılan mağaza veya pastanelerin isimleri, Beyoğlu'ndaki egemen kültüre tanıklık eder mahiyettedir. Romanda sıklıkla ismi geçen mağazalar ve diğer bazı mekânlar şunlardır: *Splendid Kafe*, *Haçopulo*, *Pigmalyon*, *Margarit*, *Karlman*, *Ruvayyal Palas*... Ancak tüm mağazalar içerisinde bir tanesinin yeri her zaman çok ayrıydı. Bu, *Bonmarché* adlı mağazadır¹⁰. Yazarlar, romanlarında Bonmarché'den bahsetmezlerse bir şeyler eksik kalmış gibi hissettiklerinden olacak, kahramanlarını muhakkak hiç değilse bir kez Bonmarché'ye uğratmışlardır. Roman kahramanları, genellikle hem özel günlerde sevdiklerine güzel hediyeler satın almak, hem de vitrinleri seyretmek amacıyla muhakkak İstiklal Caddesindeki bu mağazaya gelirdi. Bazıları ise ülke olarak böyle bir mağazaya sahip olmanın gururunu taşırdı. Bunlardan Ahmet Rasim, Bonmarché'nin benzerinin Paris'te bulunduğunu dile getirdikten sonra, iki mağazayı karşılaştırma ihtiyacı hissetmiştir. İstiklal Caddesindeki Bonmarché'den memnundur, ancak Paris'teki gibi olmak için kat edilecek mesafe vardır. Zira Paris'te karşılaştığı Bonmarché mağazasının Beyoğlu Bonmarché'sinden daha düzenli ve ürün çeşitliliği bakımından daha zengin olduğunu yazmıştır (Ahmet Rasim, 2005, s. 6-7).

---

¹⁰ Sermet Muhtar Alus'un verdiği bilgiler, adı geçen mağazalar arasında Bonmarché'nin o dönemde seçkin bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Alus'a göre buraya sadece yerli azınlıklar değil herkes uğrardı:

Şimdiki Turkuaz'ın yeri meşhur Bonmarşe idi. Burası aynı zamanda harap ve Beyoğlu piyasasının mihveri (ekseni) idi. En sık ve kibarlardan tutunuz da mektep talebelerine ve terzi, şapkacı çırağı kızlara varıncaya kadar herkes mutlaka buranın bir kapısından girip ötekinden çıkardı (Alus, 2007, s. 18)

Beyoğlu, İstanbul'dadır ancak yaşanan hayatlarla, istek ve arzularla, sahip olunan imkânlarla bambaşka bir yerdedir. Hatta tüm Osmanlı ülkesinde değildir. Zira Dünya Savaşı farklı cephelerde bütün şiddetiyle devam ederken Beyoğlu'nda eşi görülmemiş zevk ve sefahat hüküm sürmektedir. Fransa, Almanya, Avusturya ve Romanya'dan buradaki eğlence yerlerine akın akın bar artistleri getirilir ve bunların eşliğinde sabahlara kadar süren eğlenceler tertip edilir. “Türk İstanbul” savaşın olumsuz şartları yüzünden süpürge tohumu karıştırılmış ekmeği zor bulurken, Beyoğlu'nda hiçbir gıda maddesinin sıkıntısı çekilmez. Bu durum bazı yazarları rahatsız eder. Yahya Kemal bunlardan birisidir. 1922 yılında Tevhid-i Efkâr'da çıkan “Ezansız Semtler” adlı yazısında, Beyoğlu, Şişli, Kadıköy ve Nişantaşı gibi semtlerde doğan “Türk çocuklarını” ilerde bekleyen kimlik ve kişilik probleminden bahsetmiştir. Yahya Kemal'e göre, burada doğan ve alafranga terbiye ile yetişen “Türk çocukları”, ezan sesi işitmediği için “Müslümanlığın çocukluk rüyasını” görememektedirler. Buralarda doğan “Türk çocukları”, “bizi bir millet halinde ayakta tutan dini değerleri öğrenmedikçe, Türklük şuuruna erişemeyeceklerdir” (Beyatlı, 1922).

Demografik açıdan kozmopolit Beyoğlu'nun en önemli “yerli” demografik unsuru Rumlar ve Ermenilerdi. Ancak bunlar, Osmanlı ülkesindeki diğer Rumlardan ve Ermenilerden çok farklıydılar. Pierre Loti, Rumlar bağlamında şöyle tanıklık etmiştir: “*İğrenç Rum halkı kalabalık kütleler halinde her yana saldırıyordu. Bütün genelev sokaklarından, bütün kahvelerden, bütün meyhanelerden halk çıkıyordu*” (Pierre Loti, 2000, s. 111). Anlaşıldığı üzere bu ahlaksızlık ve kabalık Rumların veya Ermenilerin değil, Beyoğlu'nda olmanın getirdiği bir özellikti. Pierre Loti'nin söz ettiği Rumlara ait genelevler Claude Farrère'in eserinde de özel bir yere sahiptir. Çünkü bunlar Beyoğlu'nun önemli mekânlarıydı. Hatta bazen Beyoğlu'nun kültürel kimliğinin önemli unsuru olan fuhuş açısından bu genelevler yetersiz kaldığından, Farrère'nin de belirttiği gibi fuhuş, Rumların evlerine kadar inmişti. Farrère, bu duruma “L'homme Qui Assassina” adlı romanında özel bir yer ayırmıştır. Romanın kahramanı, arkadaşları İngiliz Sör Archibald Falkland'ın ve Rus diplomat Cernuwicz'in ısrarıyla Linardi sokağında bulunan Rum evini ziyaret eder. Cernuwicz, bu evde mini etekli, okulu yeni terk etmiş küçük bir kızla oynasırken kapı aralanır ve evin Rum olan kadın sahibi, bu sefer Sör Archibald için “yeterince güzel, ince, boyu posu yerinde, sarışın ve beyaz tenli” bir kız getirir. Kendisinin burada bulunan kızlarla cinsel ilişkiye girip girmediğine dair sır vermeyen Fransız Mareşal, burada bulunan kızların hüznü olduklarını gözlemler ve katlanmaktan başka çaresi olmayan fahişeliğin güzel bir şey olmadığını ekler (Farrère, 1939, s.160-161).

Fuhuş, Beyoğlu'nun en önemli parçasıydı. XIX. yüzyılın ortası ise oldukça önemli bir eşikti. Kırım Savaşından sonra son derece hızlı bir ahlâkî çöküntü başlamış ve fuhuş Beyoğlu'nun en önemli özellikleri arasında yer almıştır. Fuhşun, Beyoğlu'na sistemli bir şekilde yerleşmesi bu savaştan sonra olmuştur. 1855 yılından sonra Yeniçarşı Caddesi ile Çiçekçi Sokağı'nda Rumlar ve Ermeniler tarafından işletilen genelevler açılmıştır. Galatasaray Sultanisine yakınlığı sebebiyle daha sonra buradan kaldırılan genelevler, Abanoz Sokağına nakledilecektir. Aynı yıllarda “Baloz” adı verilen, işsiz güçsüz ayak takımının müdavimi olduğu sefahat yerleri de yine bu devirde açılmaya başlamıştır. Yaşı ilerleyen ve eski güzelliği kaybolan fahişeler tarafından çalıştırılan bu gibi yerler kısa zamanda Beyoğlu'nun her tarafına yayılmıştır. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde ise Beyoğlu'nun fuhuşla ilişkisi daha da kuvvetlenmiş, hatta fuhuş belirli mekânların faaliyeti olmaktan çıkıp tüm Beyoğlu'nun neredeyse her binasının ve her sokağının faaliyeti haline gelmiştir. Bu değişimin baş aktörleri ise Beyaz Ruslardır.

Romanların Tanıklığında Beyoğlu

Ahmet Mithat, romanlarında, yüzyılın ikinci yarısının İstanbul'unu canlı tablolar halinde aktarmıştır. Beykoz'da oturan yazar, en canlı sahneleri, bu semtten ve “Türkiye'nin Avrupa'sı” (Okay, 1991, s. 100) olan Beyoğlu'ndan vermiştir. Beyoğlu, alafranga yaşayışın, aynı zamanda sefahat hayatının sembol mekânı olarak ilk defa onun romanlarıyla Türk edebiyatına girmiştir (Okay, 2005, s. 253). “Felatun Beyle Rakım Efendi” adlı romanının kahramanı ve alafrangalık tutkunu Felâtun Bey, Beyoğlu'nun müdavimlerindedir. Tüm günlerini Beyoğlu'nda geçirir. Felâtun Bey için Beyoğlu, yaşanan bir coğrafya olmanın ötesinde, alafrangalığın idealleştirdiği hayatın bizzat kendisidir. Felâtun Bey için Beyoğlu'nda olmak başlı başına bir değerdir. Ahmet Mithat, Felâtun Bey üzerinden batılılaşma sürecinin sebep olabileceği yanlışlara dikkat çekmek amacındadır. Felâtun Bey'in temsil ettiği ve Beyoğlu'nda egemen olan zihniyet, görünüm ve hayat tarzı yoz bir değişimin ürünüdür; Ahmet Mithat'a göre tüm bunlar batılılaşmayı yanlış anlamamanın ürünüdür. Böyle değerlendirdiği için de Rakım Efendi üzerinden batılılaşmanın “doğrusunu” resmetmeye çalışır. Ahmet Mithat'ın Beyoğlu'ndan genişçe bahsettiği romanlarından bir diğeri ise “Bekarlık Sultanlık mı Dedin?” adlı romanıdır. Romanın kahramanı Sururi Bey de uzun yıllar Anadolu'da geçen memuriyet hayatından sonra Beyoğlu'na gelip yerleşmiş birisidir. Ahmet Mithat bu durumu şöyle anlatmıştır:

İstanbul'a değil, Beyoğlu'na gelir, Beyoğlu'na! İstanbul tarafına ayağını bile atmaz. Niçin atsin? Herif memuriyetten el çekmiş. Memuriyet istihsalı için müracaat edilmesi lazım gelen yerlere

müracaat mecburiyeti yoktur ki İstanbul'a gelsin. Herif alafranga âleminde yaşayacak. Beyoğlu'na kuzum, Beyoğlu'na! (Ahmet Mithat, 1294, s. 41).

Bu anlatımıyla da zamanının Beyoğlu'na tanıklık yapmaktadır. Recâîzâde Mahmut Ekrem'in "Araba Sevdası" romanının mirasyedi kahramanı Bihruz Bey, bütün alışverişini Beyoğlu'nun "alafranga" mağazalarında yapan, sorumsuz, hedonist bir karakterdir. Felâton da olduğu gibi Bihruz için de Beyoğlu bir mekân olmanın ötesinde, idealleştirilen bir zihniyetin ve hayat tarzının merkezidir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, "Şık" adlı romanında, tam bir "alafranga züppe" olan Şöhret Bey'in Beyoğlu maceralarını anlatmıştır. Beyoğlu'nda yaşayan Madam Potich adlı fahişeye beraber olan Şöhret Bey, bütün parasını eğlence yerlerinde, lokantalarda harcayan bir tiptir. Alafrangalık uğruna annesinin küpelerini dahi satan Şöhret Bey, romanın sonunda yaptığı bir hırsızlık yüzünden cezaevine atılır.

Hayatı salonlarda tanınmış, balolara ve dansa "medeniyet göstergesi" değerini yükleyen ve Avrupalılar gibi olmayı varlık amacı haline getirmiş Safveti Ziya "Salon Köşelerinde" adlı romanında, hayalini kurduğu ve erişmek istediği zihniyet ve hayat tarzını Beyoğlu'ndan hareketle anlatmıştır. Romanda, yazar Safveti Ziya'yı temsil eden Şekip, balolarda ömür harcayan, kadınlara kur yapan, güzel kadınlarla dans etmeyi en büyük onur kabul eden bir alafrangadır. Ancak buna rağmen Safveti Ziya gibi birisi bile yeri geldiğinde Beyoğlu'nda olan her şeyi hazmedemediğini güçlü şekilde hissettirir. Bunun gereğine uygun olarak başkahraman Şekip'in küçük yaştaki çocukların sermayeye dönüştürüldüğü fuhuş âlemine ve sektörüne tahammül edememesi önemlidir. Olay örgüsünün bir yerinde Şekip, fuhuş yapılan bir eve gider. Burada kendisine 12 yaşında küçük bir kız sunulunca şaşırır ve onunla birlikte olmak istemez. Gece boyunca kızın hayat hikâyesini dinleyen kahraman, bu çocuk yaştaki kızı bu ilişkiler ortamına sürükleyen sosyo-ekonomik şartlardan haberdar olur. Kardeşinin hastane masraflarını karşılamak için istemeyerek fuhşa yönelen kıza çok üzülür.

Nabizade Nazım'ın "Zehra" adlı romanındaki olayların çoğunun geçtiği yer de Beyoğlu'dur. Romanın kahramanlarından Suphi-Sırrıccemal çiftinin yuvalarının yıkılmasını hızlandıran yerdir Beyoğlu. Zira Beyoğlu, Suphi'nin yasak aşk yaşamasına imkân sağlayan özel mekânları barındıran yerdir. Suphi, Urani adlı Rum kızı ile tanışmasından sonra ailesini ihmal edip, günlerini Beyoğlu'ndaki eğlence mekânlarında geçirmeye başlar. Sürekli denecek sıklıkta olmak üzere balolara ve "suare" denilen gece eğlencelerine gitmeye başlar. Romandaki mesajı göre, alafranga hayat tarzının yoğun şekilde yaşandığı Beyoğlu, en büyük zararı Müslüman

ailelere vermektedir. Alafranga olmaya heveslenen Müslüman Türk erkekleri, çeşitli eğlence yerlerinde ve kadın tuzağına düşmüş bir halde çoğu zaman mutlu aile yuvalarını kendi elleriyle yıkarlar. Bu yüzden de yazara göre Beyoğlu, İstanbul'un Müslüman kadınları için bazen bir felaketin habercisi durumundadır.

Ahmet Rasim de eserlerinde, Beyoğlu'nun sahne olduğu veya sebep olduğu olay ve durumları gözler önüne sermiştir. Ahmet Rasim'e göre Beyoğlu'nda yaşanan hayat tarzının, gece âlemlerinin, kadim değerler açısından onaylanmayan kadın erkek ilişkilerinin temel sebebi semtin demografik yapısıdır. Ahmet Rasim, İstanbul'a yerleşen yabancıların özellikle Avrupalıların sayısındaki artışın sosyal hayattaki dengeleri alt üst ettiği kanaatindedir. Şehrin yeni sakinlerinin beraberlerinde getirdikleri zihniyet ve hayat tarzının yerli halkın zihniyet ve hayat tarzına egemen hale gelmesi, yaşanan sürecin en genel özelliğidir. Fuhuş ve diğer tüm rezaletler de bunun bir gereğidir. Ona göre bu değişimden Beyoğlu ve yakın çevresi merkez konumundadır. Yeni kültürden ilk ve en fazla etkilenenler ise Beyoğlu'nun gayrimüslim kadınlarıdır. Onlar üzerinden de erkekler ve özellikle de yerli erkekler etkilenmiştir. Böylelikle Beyoğlu, cinsel duygularına köle olmuş erkeklerin akın ettikleri yer haline gelmiştir. Ahmet Rasim, "Fuhuş-i Atik" isimli eserinde, okul yıllarında yaşadıklarını aktarırken, Galata ve Beyoğlu'nun İstanbul'un fuhuş merkezi olmasını ön plana çıkarmıştır. Dediğine göre burada yaşananlardan okul arkadaşlarından birisi aracılığıyla haberdar olmaktadır. Söz konusu kişi, bu iki semtte gördüklerini detaylı bir şekilde Ahmet Rasim'e anlatmaktadır. Anlatılanların en çarpıcı noktası kadınların açık saçık giyinişleri ve Rumca konuşmalarıdır:

İçeriye üç, dört kadın daha girdi. Hepimizde bir hayret!... Göğüsleri açık!... Hele birinin saçları kışına varıyordu... Hepsi rastıklı!.. Sürmeli!.. Bir tanesi ama en güzeli... İşte en güzeli benim boynuma sarılıp da iki yanağımdan öpmesin mi? (Ahmet Rasim, 2005a, s. 23).

Refik Halit, Beyoğlu'nu ve Beyoğlu'nda egemen olan anlayışı, yaşayış tarzlarını, görünüşleri, kadın-erkek ilişkilerini, eğlence ortamlarını hayranlıkla ve bu hayranlığın etkisiyle "olumlu" bir yaklaşımla romanlarına aktarmıştır. Ancak onun "olumlu" yönleriyle anlattığı Beyoğlu, diğer bazı yazarların doğrudan veya dolaylı şekilde "eleştirerek" anlattıklarından hemen hemen hiç farklı değildir. Refik Halit'in Beyoğlu'na tanıklık eden romanlarından birisi "Bu Bizim Hayatımız" adını taşımaktadır. Romanının kahramanı Mazlum Sami, sıklıkla Beyoğlu'nda gezintilere çıkan, Fransız ve İtalyan kumpanyalarındaki kızlarla görüşmekten hoşlanan ve onlarla eğlenceli vakitler geçiren birisidir. Refik Halit, kahramanı üzerinden, ilginç bir şekilde, Haliç'in öte yakasında (Müslüman/Türk İstanbul) geçirdiği zamanlar için "zehir" sıfatını kullanır. Mazlum Sami, odalığı olan genç ve güzel Hüsniye'nin

kendisini terk etmesinden sonra hepten Beyoğlu'ndan ayrılmaz olur. Fransız operetlerine gider ve operette Hüsniye'ye benzeyen bir Fransız kızına tutulur. Mazlum Sami, bu kızı zaman zaman Osier lokantasının kapalı salonlarına götürüp, akşamları orada geçirir. Ve bu haliyle Mazlum Sami, dolaylı olarak da Refik Halit hayatından son derece memnundur. Refik Halit'in "Sonuncu Kadeh" adlı romanında anlatılan olaylar da çoğunlukla Beyoğlu'nda geçmektedir. Romanın kahramanları Cemşid ve Murad Naci isminde iki arkadaştır. Galatasaray Lisesi mezunu Cemşid, sık sık Beyoğlu'na giderek kadınlarla dolaşır ve bazılarıyla zevkli, eğlenceli maceralar yaşar. Dönemin ünlü eğlence mekânlarından Belediye Bahçesi'nde gördüğü Rum kızı Marika zevkli ve eğlenceli anlar yaşadığı kadınlardan birisidir. Murad Naci de Cemşid gibi Beyoğlu'nda kadınlarla macera yaşayan birisidir. Sevgilisi Sırp asıllı Polinka'yı Beyoğlu'nun meşhur lokantalarına götürerek beraber supe ederler. "Supe etmek" o dönemde gece hayatı sürmenin ismidir. Olayların geçmişe giderek anlatıldığı romanda Murad Naci, gazinoda genç Rum kızları ile eğlenen, şakalaşan, kahkahalar atan gençleri görünce eski günlerinin kadın kahkahalarını hatırlar ve "Beyoğlu gecelerinin havasında hep o dilden ve şiveden, o cilveli fuhuş ahengi halkalanırdı" (Karay, 1990, s. 36) diyerek o günlerin sıcaklığını hisseder. Yazar'a göre Beyoğlu diğer semtlere hiç benzemez. Çünkü burada sevgililer caddelerde istedikleri gibi rahat rahat gezer ve eğlenirler, fakat hiç kimse tarafından rahatsız edilmezler. Çünkü burası alafanga bir bölgedir.

Peyami Safa, *Mahşer* isimli romanında Beyoğlu merkezli hayatlara değinmiştir. Harp zengini Mahir Bey'in evi ve İstanbul'da bulunan Alman askerlerinin eğlendiği yerler Beyoğlu'ndadır. Alman askerleri Beyoğlu'ndaki barlarda, meyhanelerde sabahlara kadar eğlenerek yabancı bir memlekette olduklarını unutmaya çalışırlar. Beyoğlu'nu tercihlerinin sebebi ise buranın sokaklarıyla, eğlence yerleriyle onlara Almanya'yı aratmamasıdır. Peyami Safa, batılılaşmayı "yanlış" algılayan birtakım insanların trajik sonunu "Matmazel Noraliya'nın Koltuğu" isimli romanda batı kültürünün girmesiyle toplumda meydana gelen bozuklukları eleştirmiştir:

Demin Amerikan mecmualarını karıştırıyordum. Bacak yağıyor. Operetler, müzikholler, filmler, caddeler, her yer bunlarla dolu değil mi? Babam söyler: Eskiden vücuttaki uzuvlardan pek çoğunun adını söylemek ayıpmış: Meme, karın, kalça, bacak, baldır, ayak gibi sözlerden birini ağza almadan evvel bir "affedersiniz" deyip sesi alçaltmak lâzımmış. Şimdi bacağını göstermek ve beğendirmek ayıp değil (Safa, 2004, s.65).

Peyami Safa'nın "Yalnızız" adlı romanındaki Meral, Doğu-Batı çatışmasını en çok yaşayan kişilerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. O, batı kültüründen etkilenecek

yetiştirilmiştir. Fransız okulunda okumuştur ve piyano çalmasını bilmektedir. Paris'ten dönen okul arkadaşı Feriha, ahlâksız ve para için her şeyi göze alan dejenere kişiliğiyle, Meral'i çok etkilemektedir. Feriha, kendisinin yaşadığı ahlâksızlığı Meral'e de aşılamağa ister, Meral de onunla birlikte Paris'e kaçmayı düşünür. Bunu öğrenen ağabeyi Ferhat, babasına Meral için şunları söyler: “Bu kız felakete doğru gidiyor, Paris'e değil, Konservatuar filan, hepsi bahane” (Safa, 1994, s. 234).

Beyoğlu veya alafrangalık, Peyami Safa'nın bir diğere romanı “Sözde Kızlar”da da önemli bir yer tutar. *Sözde Kızlar*'da, batılılaşma ile ülkeye giren tüketim merkezli hayatlar, konfor ve alafranga tarzda eğlenceler genç kızları yozlaştıran ve felakete sürükleyen ana sebepler olarak sunulmuştur. Romanın kurgusunu oluşturan olaylar, Millî Mücadele yıllarında geçmektedir. Manisa'nın Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine, İstanbul'a kaçmak zorunda kalan Mebrüre, sütbabası Faik Paşa'nın kardeşi Nafi Bey'in Şişli'deki konağına sığınır. Eski Hariciyecilerden Nafi Bey, yıllar önce ölmüştür. Karısı Nazmiye Hanım ise oğlu Behiç Bey ve kızı Nevin ile beraber yaşamaktadır. Nazmiye Hanım alafranga bir tiptir. Nazmiye Hanım'ın çevresinde kendisi gibi düşünen ve yaşayan çok sayıda kişi vardır. Konağa devam edenlerin arasında, ailesi Cerrahpaşa'da oturan Salih ile kardeşi Belma da vardır. Konağın hemen bütün ihtiyaçları Beyoğlu'ndan karşılanmaktadır. Çünkü konak halkı, İstanbul tarafında alışveriş yapmamaya yemin etmiştir. Beyoğlu, romanda yine en temel özelliklerinden birisiyle okuyucunun karşısına çıkar. Nazmiye Hanım, Salih'le gayri meşru ilişkiler için Beyoğlu'ndaki “Madam Panoyat'ın randevuhanesinde” buluşur. Bunlara ilaveten Beyoğlu, romanda alışveriş ve sefahat merkezi olarak resmedilmiştir. Romandaki alafranga görünüm ve kişiliğe kavuşmuş kişiler, hiçbir şekilde belirli değerlere dayanan düzenli bir aile hayatına mensup olmayı istemezler, Beyoğlu'nda egemen eğlence ortamlarında edineceklerine inandıkları hazları sınırsızca tatmayı, eğlence hayatının ve ortamının her türlü zevklerinden istediğince tatmayı tercih ederler. Evlilik, onlar için geçmişe ait bir şeydir, bu nedenle evliliğe karşıdırlar; bir şekilde evlenmiş veya evlenmek zorunda kalmış olanlar ise muhakkak eşlerini aldatırlar.

Yakup Kadri'nin “Sodom ve Gomore”sinde işgal yıllarının İstanbul'u anlatılmaktadır. Beyoğlu, bu romanda da en temel özelliklerinden birisi olan fuhuşla, her türlü gayri ahlaki ilişkilerle okuyucunun karşısına çıkar. Dûyun-u Umumiye memurlarından Sami Bey'in kızı Leyla, dayısının oğlu Necdet'le nişanlı olmasına rağmen işgalci subaylarından Yüzbaşı Read ile flört etmektedir. Necdet ise, bu ilişkiyi tasvip etmemekle beraber, Leyla'ya olan zaafi yüzünden yüzbaşı ile aralarında geçenlere ses çıkarmamaktadır. İstanbul'da işgal kuvvetlerine aşırı derecede “misafirperverlik” gösteren sadece Sami Bey ve ailesi değildir. Bütün Şişli ve

Beyoğlu çevresi, menfaatleri uğruna, işgalci subaylara yakın olmaya çalışmaktadırlar. Roman kahramanlarından Necdet'in "Bir Leyla Mabedi" olarak gördüğü apartmanı ile azınlıklardan Madam Jimson'un her gece İngiliz subayları şerefine eğlence düzenlediği evi, romanın olay kurgusunda önemli bir yere sahiptir. Bu ev de Beyoğlu'ndadır. Ayrıca Necdet'in içki içmek, İngiliz subaylarının ise eğlenmek amacıyla gittikleri Moskovit Lokantası ve Maksim Salonu da Beyoğlu'ndadır. Bunlardan Moskovit, ihtilâlden sonra Rusya'dan İstanbul'a kaçan Beyaz Rusların işlettiği bir lokantadır. Yakup Kadri, bu romanında sadece Beyoğlu'nu anlatmaz. Aynı zamanda mensuplarının zihniyetleriyle, ahlaklarıyla, hayat tarzlarıyla Haliç'in birbirinden ayırdığı iki İstanbul arasında karşılaştırmalar yapar. Romanın kahramanlarından Necdet, Türk İstanbul ile dertleşirken Beyoğlu'nun gerçek yüzünü ortaya çıkarır:

Onlara gidip diyecekti ki: Öbür tarafta neler oluyor bilmiyorsunuz! Garp medeniyetinin bütün lağımı öbür tarafa boşandı. Bir parça temizliğe düşkün, titiz bir adam için orada bir dakika soluk almağa imkân kalmadı. Siz bilmiyorsunuz, asıl işgal, asıl istila öbür tarafta oldu. Düşman çamurlu çizmeleriyle bizim evlerimize kadar girdi, ne diyorum -bizim yataklarımıza kadar-. Kızlarımızı, karılarımızı ve dudak yüzü görmemiş sevgililerimizi ellerimizden aldılar ve onlara gözümüzün önünde istediklerini yaptırıldılar ve kızı kızla, erkeği erkekle kızıştırdılar ve bütün tabii zevklere tabii olmayan zevklerin zehrini, ıstırabını, azabını kattılar. Her birimizi bir ayrı çırpınışla oynatmağa başladılar. Hâlbuki sizin yalnız sokaklarımızda dolaşabiliyorlar. Sizin evleriniz sarılmış kalelerdir. Fakat henüz zapt olunmamıştır. Öbür taraftakilerin ise hepsi birer birer düştü... Siz hiç değilse köşelerinizde yas tutmak hürriyetinize maliksiniz.

Necdet, bütün bunları söyledikten sonra Sodom ve Gomore'ye benzettiği Beyoğlu'nun, adı geçen şehirler gibi yok olmasını ister:

Size bahsettiğim şu çağdaş Sodom'un üzerine Allah'ın ateşi orada mı yağacak? Ne vakit "ol yerden külhan dumanı gibi bir duman çıktığını göreceğiz. Bu kutsal ateşin o Sodom üzerine yağdığı anın içinde olsam da gam yemeyeceğim ve Lût'un karısı gibi bir tuz heykeli olacağım" bilsem de gene bunun nasıl yandığını görmek için dönüp bakacağım (Karaosmanoğlu, 2008, s.235-237).

Mithat Cemal Kuntay'ın "Üç İstanbul"unun önemli mekânlarından biri Beyoğlu'dur. Romanda Beyoğlu, bir sefahat merkezi olarak karşımıza çıkar. Romanın başkahramanı Adnan gazetede çalışırken sık sık arkadaşları Tefvik Hoca ve Yahudi Moiz'le birlikte, Beyoğlu'nun İbil sokağında bulunan ve Uranya adlı bir Rum kadını tarafından işletilen randevuhaneye giderler. Sabahlara kadar kadınlarla eğlenen bu gençler, beş parasız evlerine dönerler. Mithat Cemal, kahramanı Adnan'ın dilinden Beyoğlu'nu lanetleyerek "fethedilmeyen İstanbul" olarak niteler.

Beyoğlu'nun adı ile beraber kullanılmaya alışılmış yerleri gazinolar ve barlardır. Roman kahramanlarının en fazla rağbet ettiği eğlence yerleri ise *Maksim Salonu*, *Moskovit Garden Bar* ve *Nikoli Birahanesi*'dir. Bazı romanlarda kahramanların gittiği eğlence yerlerinin isimleri verilmemiştir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında Beyoğlu'ndaki eğlence yerlerinin sayısında önemli artış olmuştur. Beyoğlu sakinleri savaşın “boğucu havasından” kurtulmak için bu eğlence yerlerine giderler. Moskovit, savaş sırasında Türkiye'ye gelen Beyaz Ruslar tarafından açılmıştır. Buralarda çalışan şarkıcıların hepsi yurt dışından getirilmiştir. Fokstrot ve Çarliston revaçta olan danslardır. Cephede oluk oluk kan aktığı günlerde, Beyoğlu barlarında su gibi içki tüketilmektedir. Beyoğlu'nu diğer semtlerden ayıran en önemli özelliklerinden biri de bu eğlence yerlerine sahip olmasıdır. Buralarda yaşanan hayatı merak eden roman kahramanları bir yolunu bulup Beyoğlu'na gelirler. Beyoğlu'nun romanlarda geçen en meşhur eğlence yeri Garden Bar'dır. Savaş sırasında Romanya'dan Türkiye'ye gelmiş olan Lehman adında bir Yahudi tarafından açılmıştır. Burada çalışan şarkıcı kadınların çoğu yine Birinci Dünya Savaşı sırasında ülkelerinden göç etmiş olan Ruslar ve Macarlardır. Gösterilerin çıplak yapıldığı Garden Bar, alafrangaların rağbet ettiği yerdir.

Sonuç

Tanzimat, yaklaşık 150 yıldır sürdürülen ve batılılaşma kapsamında değerlendirilebilecek girişimlerin topyekûn duruma gelmesinin ve bir devlet projesine dönüşmesinin ismi olarak anlam kazanmıştır. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Avrupa modeline göre topyekûn değişimi hedefleyen düşüncelerin uygulamaya geçirilmesi Tanzimat'la başlamıştır. Tanzimat dönemindeki batılılaşmayı amaçlayan değişimin yöntemini ise “eski olana dokunmamak fakat destek de olmamak” ve “yeni olanı inşa etmek ve destekleme” oluşturmuştur. Böylelikle iki farklı zihniyet ve hayat tarzının, toplumsal kurumların bir arada bulunduğu bir süreç yaşanmaya başlanmıştır. Fakat bu durum hem hedeflenen batılılaşmanın arzulandığı şekliyle gerçekleşmesini önlemiş hem de “eski” diye nitelenen geleneksel/ kadim unsurların ve özelliklerin işlevini kaybetmiş enkazıyla uğraşmak zorunda kalınmasına yol açmıştır. Bu durum *Genç Osmanlı* ismini taşıyan genç aydınların eleştirilerinin temel konusu olmuştur. Fakat onlar da karşı çıktıkları yöntemi, taraftarı oldukları “kısmi batılılaşmanın” gerektirdiği bir başka ikili yapıyla desteklediklerini fark edememişlerdir. Zira Tanzimat'ın öngördüğü ve Genç Osmanlıların karşı çıktığı yöntemde aynı alanda iki farklı unsur (örneğin mektep ve medrese) bir arada varlığını sürdürürken, Genç Osmanlıların öngördüğü “kısmi batılılaşma” ise farklı anlayış ve uygulamaların (geleneksel ahlak-modern ticaret gibi) farklı alanlarda fakat aynı bütünün parçaları olarak bir arada yaşamalarını hedeflemektedir. Bu ise

“bütün” içerisinde çatışma ve uyumsuzluklara yol açacak bir şeydi. Esasen bu, “kısmi batılılaşmadan” yana olanların bugüne kadar çözemedikleri önemli bir sorun olmaya devam etmiştir. Genç Osmanlılardan hemen sonraya mensup Jön Türklerin çoğunluğunu teşkil ettiği “topyekûn batılılaşma”dan yana olanlar ise aynı alanda veya farklı alanlarda da olsa “eski” ile “yeni”nin birlikteliğine itiraz ettiler. Bunlar, “eski” olan her şeye karşı çıkarken, “yeni” olan her şeye tutkuyla bağlıydılar. Bunların “yeni”sini ise tamamıyla Avrupaî unsurlar oluşturuyordu.

Osmanlı'nın, sahip olduğu kitlenin nitelikleri açısından Batı ile yoğun ve güçlü irtibatı olan Beyoğlu/Pera, Batılılaşan Türkiye'nin merkezi ve modeli olmuştur. Özellikle tutum ve davranışlarda, görünüm ve yaşayış tarzlarında gerçekleşenler, topyekûn batılılaşma durumunda nasıl bir birey ve toplum olacağını erken görünümü niteliğini ortaya koymuştur. Bu ise XIX. yüzyılın ikinci yarısında gündeme gelen ve gerek aydınlar gerekse bürokratlar tarafından yoğun olarak tartışılan “Ne kadar Batılılaşmalıyız?” sorusunun açığa çıkmasına ve bu tartışmaların somut atıf alanı olmasını sağlamıştır. Beyoğlu, aynı zamanda Osmanlı-Cumhuriyet Türkiyeleri arasındaki geçişin en önemli mekânı durumundadır. Beyoğlu'nu dikkate almayan bir “Türkiye'nin batılılaşma süreci” konulu çalışma, eksik ve hatta yanlış olacaktır. Bu nedenle Türkiye'nin yakın dönemini yahut Türkiye'nin batılılaşma sürecini konu edinen araştırmalarda ilk bakılacak yerlerden biri muhakkak Beyoğlu'dur.

Kaynakça

- Ahmet Mithat. (1294). Bekârlık sultanlık mı dedin? *Letâif-i rivayet*. 10, 38-43.
- Ahmet Rasim. (2005a). *Fuhş-i atik*. İstanbul: Üç Harf Yayınları.
- Ahmet Rasim. (2005b). *Şehir mektupları*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Alus, S. M. (2007). *30 sene evvel İstanbul*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atabeyoğlu, S. E. (2013). *Zaniyeler*. İstanbul: Salkımsöğüt Yayınları.
- Bareilles, B. (1918). *Constantinople, ses cites franques et levantines (Beyoğlu-Galata-Banliues)*. Paris: Editions Bossard.
- Batur, E. (2006). *Üç Beyoğlu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Belge, M. (2008). *İstanbul gezi rehberi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beyatlı, Y. K. (1922, 23 Nisan). Ezansız semtler. *Tevhid-i Efkâr*.
- Durudoğan, S. (1998). *XIX. yüzyılda Beyoğlu/Beyoğlu'nun ekonomik, kültürel ve politik yapısının mimariye etkileri* (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Farrere, C. (1939). *L'homme qui assassina*. Paris: Littéraires et Artistiques.
- Güneş, M. (2009). *Pera'nın yüzleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Güzelsoy, İ. (2009). *İstanbul'un gezi rehberi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- İnal, O. (2006). *Pera'dan Beyoğlu'na*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2008). *Sodom ve Gomore*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karay, R. H. (1990). *Sonuncu kadeh*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Kılıç, E. (2009). *XIX. yüzyıl sonu Batılılaşma hareketlerinin Pera/Beyoğlu'nda apartmanlaşma sürecine etkileri ve mimari yansımalar* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Haliç Üniversitesi. İstanbul.
- Kuntay, M. C. (1983). *Üç İstanbul*. İstanbul: Sander Yayınları.
- Montagu, L. (1974). *Türkiye mektupları*. (A. Kurutluoğlu, Çev.). İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Okay, O. (1991). *Batı medeniyeti karşısında Ahmed Midhat Efendi*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Okay, O. (2005). *Batılılaşma devri Türk edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Öztürk, M. (2005). *Sine-masal kentler*. İstanbul: Donkişot Yayınları.
- Pierre Loti. (2000). *Aziyade*. İstanbul: Engin Yayıncılık.

- Pierre Loti. (2007). *Bezgin kadınlar*. Ankara: Elips Yayınları.
- Safa, P. (1994). *Yalnızız*. Ankara: MEB Yayınları.
- Safa, P. (1999). *Fatih-Harbiye*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Safa, P. (2000). *Mahşer*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Safa, P. (2004). *Matmazel Noraliya'nın koltuğu*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sakaoğlu, N. (1994). *Dünden bugüne İstanbul ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Sperco, W. (1958). *1881-1938 Mustafa Kemal Atatürk*. (Z. Çelikkol, Çev.). İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Sperko, W. (tb.). *İstanbul paysages littéraires*. Paris: La Nef De Paris.
- Vatandaş, C. (2021). Mehmet Akif'in batı anlayışı ve Türkiye'nin batılılaşmasına ilişkin görüşleri. *Umran Dergisi*, 319. 54-60.
- Villéger, A. Q. (2002). *Pierre Loti: Gezegen seyyahı*. (A. Bora, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yaşar, H. (2009). *19. yüzyıl Fransızca ve Türkçe kurgusal eserler ile edebi hatıralarda İstanbul* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.